

SZ

(Folytatás)

szák 1. ? zsák, zacskó; sac, säculet; Sack. 1661: Az mi Kgmes Urunk ő Nga paranczolatlyabul ... Vittünk szamos Ujvarra harom ladaba hatvannyolcz szakba(n) harmincz negy ezer tallert arannyal edgyütt, mellyet töttünk be az tarhazban magunk peczetivel ladakat es ajtot be peczetelven Fő kapitany Ebeni Istvan Ura(m) jelen leteben Kassai Ferenc mp Kouats Ferenc mp [WassLh].

2. társasjátékféle; un fel de joc de societate; eine Art Gesellschaftsspiel bzw. Brettspiel. 1710 k.: a játékban telhetetlen s fáradhatatlan volt az én gyermekségem és felserdült ifjúságom; de nem vesztég ülő, mint a kocka, kártya, szák, sakk, micsoda, hanem a testnek ingatásával járó játékokban gyönyörködtem [BÖN. 501].

3. '?' 1710 k.: Az bizonyos, hogy Apor István, noha nékem capitalis ellenségem, mindjárt még akkor megfordítja vala, ha szák volt volna [BÖN. 929–30].

◊ Szn. 1632: Szák Péter [Mv; MvLt 290. 94b–98b átírásban].

szakács 1. bucátar; Koch. 1582: 5 (Marty) ... Kis Mihaly wízy az feyedelem zakachyat simon mestert ... keet lowan hunyadra attam f. 1 | 19. Oct. Iwan Mathe Varadj Kwchys wyzy Zakach Balast Kyraly Zakachyat negy Lowan Thordara f. 1 [Kv; Szám. 3/V. 36, 49 Lederer M. sp kezével]. 1590: Kouetkozyk Az Zolgaknak valo fizetessek ... Zakachioknak Zakachy Boldisarnak f. 25. Az fyanak Istuannak f. 25 [Kv; i.h. 4/XX. 97 Hooz Lőrincz sp kezével]. 1609: Ket Eitel Mehseret kerenek az Zakachjok Malosa lenek, talam magok ittak meg [Kv; i.h. 126/IV. 189]. 1683: Az Szakacs ... dolgat az mi illeti, mivel Uram magame s Atyam Uramis magam szamara tanittatta az szakacsot ... kerem ... bar csak harom vagy negy esztendeig, mig edgyet tanitana engedgye ide, mivel kegyelmednek szakacsokat eleget adott [Diód AF; Incz. V. 20]. 1687: A Szakatsok(na)k s több Konyha(be)lieknek Cantor s Gyóltz penzeket e' szerint adattuk ki [Utl]. 1744 k.: Udvari praebendas cseledek, kiket az Urok Poszto köntösben jártatnak; Kocsis, Szakács, Inas etc. [Miklósvárszék; INyR]. 1756: eo Exja itt Létébe szüret Léven naponként mustos pecsenyére és egjéb főzelékre főztek fól az szakácsók mustat ... 1 veder 2 ejtel [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1798: En itt krumplival élek, és soha életemben jobban nem éltem, mert a legjobb izű tsemegéket a már rég megholt Szakatsak főzték számomra [Mny XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttlingából]. 1851: ma ide jött János a' Szakátsunk féle ... és én Ferentz helyet bé fogattam, 120 forint, 4 gyapju 4 surc, 2 rékli 1 fertály bor és 1 pohár pálinka [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szn. 1453: Georgius Zakach [Kv; TT 1882. 536]. 1562: Zakach ferentz [Dic. VII. 9]. 1564: Caspar Zakach [Kv; TanJk V/1. 70]. 1592: Zakach ferenczne Anna ... azzoni [Szu; Tjk V/1. 210]. 1602: Szakács András jb [Alfalu Cs;

SzO V, 243] | Szakács Péter szab. [Szentmiklós Cs; SzO V, 228] | Zakach Palne Cathus azzony [Kv; Tjk VI/1. 597]. 1605: Zakachne. Zakacz benedekne [UszT 20/133, 135]. 1609: Zakach Janos [Dés; DLt 317]. 1631: Zakacz Peternet [Abrudbánya TA; Törzs Joan. Girothy jur. civ. vall.]. 1647/1667: Szakács Miklos uram [Kelemenfelke MT; Ks NN. 25]. 1663: Görgenyi Szakács György ... fő Szakacságban az en kgl's Aszszonyomtul ... állitatom [Utl]. 1683: Szakats ferkő (inas) Szakats Marton fia [CsCJk III. 147a]. 1685: Csizmadia Szakacs Marton [Dic. XXX. 12]. 1690: Fejes Szakatz János [Dic. VI. 11]. 1706: Uzoni Szakács János [Hsz; Törzs Rákóczi inv.]. 1710: Szakacsj Peter (inas) [CsCJk II. 38–40]. 1718: Szakátsi János [i.h. I. 19b]. 1745: Fogarasi Szakáts Jánosné Sáska Ilona Aszszony [Torda; TjkT II. 90]. 1748: Szakács Gyuri (inas) [CsCJk III. 236a]. 1762: Szakáts Jánosnit [Kézdiakóvár Hsz; Bogáts 12]. 1802: Szakáts Jankone ... a volt Farnasi Mesterné [M.bikal K; Rák 85] | Málnási Szakács András Gy(alog) katona, Málnási katona Bíró [Oltszem Hsz; HSzJP]. 1803: Kissebb Szakáts Moses [Szenterzsébet U; Borb. II]. 1804: Szentersebeti Armalis Udósb Szakács Josef 68 Esztendő [uo; i.h.].

Szk: magyar ~ 1704: ma este küldé fel az úr a fejedelemszonyi látogatni, és azt izené, hogy holnap ebédén udvarolnak őfelségének. Kit köszöne is, és monda, hogy magyar szakácsot küldjön az úr, aki szája ízint főzhessen őnagyságoknak [WIN I, 223]. 1849: Kelemen Béni ... Zsibón a konyhára főzzenék beadott, s ottan két évig magyar ... két évig német szakács mellett ... a főzést kitanultam [Kv; Végr. Vall.] * **német ~ 1722:** az melly Német Szakácsal beszéllett Simion Pál Vram (: ki is kért száz harmincz forintot :) hozzám jöven le szállott nyolczvan Német forintra, ha azt Ngd meg adgya neki, e mellé egy egy kupa bort es két inget kesz a Ngd szolgálattáyra [Kv; Ks 96 Gönczi István lev.]. 1849: Zsibón ... két évig német szakács mellett ... a főzést kitanultam [Kv; Végr. Vall. — A teljesebb szö. magyar ~ szk. al.] * **örög ~ 1677:** Ui bor ... Az két örög Szakács(na)k Jnst 1/1. Ket Konyha Saffar(na)k Jnst 1 ... Talmosonak Jnst 1 [Utl] * **tót ~ 1740:** Juhos Anna azon Tóth Szakácsnak gjakran vakarüt süttögetett és tartotta borral pecsenyével kenyérral [Kv; Mk IX. Vall.]. 1774: az el lopatott Majorságát Marton Takáts, Stján Takátsal lopták el, es azt a Tótt Szakátsnál fogták Consumálni [Oprakercesora H; TL. Iuon Donya (46) jb vall.].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: kn v. vn + kn előtt v. után; plasat înainte sau după prenume sau nume + prenume; vor oder nach einem Vorname o. Vornamen und Familienname. 1589: 5 Decem(bris) B(yro) V(ram) Paranchyolta Hogy Boldisart az Zakachiot Somborra Zakachykodnya (igy!) ... Kassa Marton vitte 4 Loual f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 4/VI. 117

Stenzely Andras sp kezével] | Zakacz Balintot fejedelem zakaczat vitte Kraznaj Thamas ... Thordara [Kv; i.h. 4/X. 74]. 1710 k.: Hagyké mellett egy inast Lajos Zsigmondot, szakács Csáki Andrást, Sütő Györgyöt [BÖn. 684]. 1741: Gyöngyösi Mihály szakács [Dic. II. 20b]. 1776: Szakács Budai Márkuly [Koronka MT; Told. 23/8]. 1780: Hantzi szakács szájából hallottam, hogy mondotta ezt [Bethlen SzD; BK. St. Kun (46) lib. vall.]. 1797: Gyurinak a Szakátsnak Conventiojába Hung. flor. 1 Dr. 20 [Szság; IB III. R. CXLV. 22] | Szakáts Nagy János Kolosvári Fi, 30. Esztendő [Dés; DLt].

szakácsasszony szakácsnő; bucătăreasă; Köchin. 1657: fejedelemsége után is három vala az konyha*: egyik német, másik magyar, harmad rendbéli az belső konyha, hol német szakácsasszonyok, lányok főznek vala német módon [Kem-Ön. 141. — "Bethlen Gábor özvegyének, Brandenburgi Katalinnak].

szakácsasztal a szakács főzőasztala; masa bucătarului; Tisch des Koches, Küchentisch. 1647: egy keo konyha ... vagon benne egy Szakacz Asztal; ket vago kes ...; ket nyas" [Drassó AF; BK 48/16. — "Folyt. a fels.]. 1680: az Tűzhelly mellett, egy kised Szakacz asztal [A.porumbák F; Ált Inv. 6]. 1725: bé menván a konyhára ... találtatott egy Szakáts asztal [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 6]. 1786: Az Udvar Biro Konyháján ... Két szakács Asztal, egyik Fiokos [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1789: A' Konyhán egy szakáts Asztal Cserefa. egy ki Huzo Fiokjával Rf 3 [Mv; ConscrAp. 93].

Szk: paraszt ~ 1787: egy Paraszt Szakáts Asztal [Széplak SzD; CU Petricevich-Horváth Boldizsár conscr.] * *tolókás* ~ ? fiokos szakácsasztal. 1782: Tojokás ... feny-> fábol valo szakáts Asztal [Mv; NkF].

szakácsház szakácsszoba; camera bucătarului; Kochkammer, Haus des Kochs o. der Köche. 1736: Az mint bementenek ... volt az konyháralólknak egy setét ház, azon tul volt az konyha, azon tul az tisztartó, kolcsár-, szakács-ház [MetTr 432]. 1742: Az Szakáts házon felyül vagon egy szélytéb(en), két tisztéséges kö konyha [Gyeke K; Ks 4. VII. 1]. 1756: Az Szakáts Ház előtt. Meg kopott, 's el töredezett malom kö l [Nagyrapólt H; JHb XXXV/35. 24]. 1785: a Sütő ház, azon tul mindgyárt a nagy konyha a mellett a Szakáts ház [Szamosfva K; Born. XXIXb. 20 Komis Krisztina conscr.].

szakácsi szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *sipka* szakácssapka; bonetă de bucătar; Kappe des Koches. 1855: A szakácsi fehér sipka helyett vállközépig lecsüngő bozontos haját avas zsírral pazarul kikenve, a tűz előtt hajszálaírói nagy cseppekben gördül le a zsír [ÚjTé 179].

szakácsinas ajutor/ucenic de bucătar; Kochjunge. 1592: 9. January az Zakachi Inassal Jstokkal zegeöttünk meg ... esztendeigh" [Kv; Szám. 5/IV. 180. — "Köv. a járandóság rész.]. 1609: attam ... Szakaczi Inasoknak ... Hust lib. — [Kv; i.h. 126/IV. 198, 200]. 1700: Az Szakács és Csizmadia Inasokat a mi nézi ... nem én akaratomból maradtak itt hanem az Attyok és Attyokfiai állították vól előbb, most is csak szegődözni akarnak velem távolról [ApLt gr. Mikes Mihály Gyerőfi Borbálához]. 1705: Ugyan két gyermek, egyik egy szabóinas, a kis Bethlen Elek job-

bágya, más a Gyulainé asszonyom szakácsinas, ki is itt az úr konyháján volt, el akartanak menni együtt [WIN I, 554]. 1729: Usore Theodor ... Szakacz Inas [Marossztygyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1757: Vonulj ... e szakáts Inas volt [Gyeke K; Ks].

szakácsinasság szakácsinasi szolgálat; slujbă de ajutor de bucătar; Dienst des Kochjungen. 1752: Vónya ... Husz Esztendő korában Szakáts Inasságból innet Nagy Gyekeből" az udvarból ell szökkék [Ks 5. XI. 9. — "Gyeke K].

szakácskés csüt de bucătar; Küchenmesser. 1711: 1 Pár Vágo kés ... —// 90 1 Szakács kés ... —// 30 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1761: Nagy szakáts kes Nro 1 [Vessződ NK; JHb XXII/31. 27]. 1789: Vas Szerszámok ... 2 pár Szakáts Kés Czont nyelvű Rft 3 [Mv; ConscrAp 4].

szakácskeszkenő kendő, amelybe a szakácsok különböző élelmiszereket (főleg húsféléit) takartak; șervet de bucătarie; Kochtuch, „Serviette” (bes. für Knöde). 1756: szakács keszkenyő [Szentdemeter U; LLt].

szakácskodik szakácsként dolgozik/szolgál; a lucra ca bucătar; als Koch dienen/tätig sein. 1589: 5 Decem(bris) B(yro) V(ram) Paranchyolta Hogy Boldisart az Zakachiot Somborra Zakachykodnya (igy!) ... Kassa Marton vitte 4 Loval [Kv; Szám. 4/VI. 117 Stenzely András sp kezével]. 1770: én sok üdökg Szakátskodtam Néhai Mlgs Olosz Ferencz Vr mellett [Algyógy H; BK sub nro 1017 Ruszán al(ia)s Szakats János (45) jb vall.].

szakácskönyvecske carte de bucate; Kochbüchlein. 1802: Egy kis szakáts könyvecske fél börbe de A(nn)o 1785 [Ne; DobLev. IV/858. 6b].

szakácsmester maistru bucătar; Kochmeister. 1621: az eő Nagha konihaiara attam ... Az Zakacz Mestereknek Feier Czipot Attam No. 2 Konihai Mesterek Attam Bort 2 Ejtelt ... d 20 | 16 Febr. Aztalos Pál vizi. Gub. eo Naga Zakaczi mesterit Petert es Georgieot Negi Eokreon zanan ... Hunyadig f l [Kv; Szám. 15b/IX. 36, 149].

szakácsmesterség meserie de bucătar; Kochkunst. 1649: az Szabo Miklos fiat, János, mélyet Szakáts Mesterseghre tanyitott, megh nevezett betswletes hiwunknek" adtuk es engedtwk eörökös Jobbágsághra [BálLt 61 fej. — "Petki István Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főkapitányának]. 1695: én ... Tekei Tivadar ... arván maradt gjámoltalanságomban ... Istent tekintvén az T. Ur Bánfi Mihály Ur(am) és Felesége ... házokhoz be fogadtanak ... meg ruháztanak és konyhájokon Szakács mesterségre tanítottanak [Marossztkirály AF; WassLt].

szakácsné szakácsnő/asszony; bucătăreasă; Köchin. 1605: En ott valek mikor Zeoczj Georgyne ki raka az Zakacne ladajabul valami borsa saphranja kezkenő giolchia ... vala [Uszt 20/154 Haelena Consors Agil(is) Joan(n)is Pap In Vdúarhely]. 1704: Ugyan ma szökött el az asszony férfiköntösben járó szakácsnéja, Samu Kató ... aki igen jó főző volt [WIN I, 81]. 1724: Szakáts Simonné, Thóidalagi Gábor Ur(am) Szakátsnéja An(norum) 25 [Királyfva KK; BK]. 1796: Szakácsnének 10 holnapra Rf. 20 xr 24 [Kosesd H; Ks 78. XVII. 15]. 1798: A Szakácsnének

kész Pénz 16 mf [Kövesd NK; RLt]. 1841: Adtam a' Szakácsnének 18 Rf [Mv; IB. Magyarai Anikó nyil.]. 1847: Cselédek dolgában alkalmasint kiállítottuk magunkat, még csak Szakátsnének nints, hoznak ezis eleget, de egyik nagyobb Czulának néz ki mint a másik [Kv; Pk 7].

szakácság 1. szakácskodás; practicare meseriei de bucătar; Kochdienst. 1597: Alla be Bako Marthon az Zakachysagra es ezen nap keolteozek be a konihaban [Kv; Szám. 7/XII. 147 Filstich Lörinc sp kezével].

2. szakácmesterség; meseria de bucătar; Kochkunst, Dienst eines Kochs. 1713: Attya meg halván N: Gargocs Mihaly Uram Tanitatta szakácssagra es ott nevedett fel [H; Szer. Balás György (70) vall.]. 1747: nehaj Gubernator ur ö Killya Szász Nyiresről! egi Kerekes Laczkó nevű jobbágy ficzkóját bé vitette volt az maga Udvaráb(a) és Szakácsságra tanitátá [Kóród KK; Ks 17/LXXXIV. 24. — *SzD]. 1813: Mái napon fogadtam meg Kaptármak MVásárhelyi Nánási Jozsefet oly formán, hogy ti: a' mig kaptáskodik, és a' szakácsságra alkalmas leszén, tartozom kaptához illendő tisztességes köntösben jártatni, s minek utánna a' szakácsságra alkalmasnak találatik fel szabáditani [Nyáradsztbenedek MT; Told. 45].

szakács-süldő alk, tréf szakácsinas, kezdő szakácslegény; ajutor de bucătar; Kochjunge (witzig). 1845: Nem hiszem hogy azokkal a' szakács süldőkkel is boldogulnék; most már csak várok, talán tavasz felé akad vagy egy kiben inkább lehet bizni [WLT Wesselényi Miklós leveleskönyve].

szakácstábla kb. szakács-gyűró-, szeletelő deszka; scindură de tocat; Schneidebrett, Küchenbrett. 1747: az konyhab(an) ... Vagion Szakacs Tabla [Aranykút K; Ks 73. 55]. 1771: Szakáts Tábla 1. Agyak 6 [Katona K; Born. VI. 7]. 1777: A' Konyhában vagyon Szakács Tábla [Mezőméhes TA; WassLt]. 1778: Talaltam ... Szapanozo Tekenőt egyet egy szakáts Tablát etzetes átalagot hármot [Agárd MT; Told. 8].

szakad átv is 1. el/szétszakad, széjjelmegy; a se rupe; reißen, zerreißen, zerbrechen. 1589: Az Kadarok tornian az Aczoknak, az kik az keouéket fel vontak, attam f. 6/ — ... Vgian ot zakadot volt egi keotelek attam teolle d. 20 [Kv; Szám. 4/X. 31]. 1644: midőn bementünk volna Kassára, az piacra kivont ágyúkat kisütvén, egyike mind dirbre-darabra szakadván még az kerekei is, talpán való vasak elszakadozának [KvE 175 LJ]. 1753: (A tisztartót) le vonák és meg verek paczavál ... a Mentet fel fordítottatta az fararol hogj ne szakagjan [Marossztygyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. 1806: Egy igen viseltes rongyos Veres köppenye Porig szakadott [Szűv.; UszLt XII. 87].

Szak: *erejét érzi* ~ni. 1853: a' lelkiem Anyám ... az crejét szemlátomást érzi szakadni [Kv; Pk 7] * *ina* ~ hiába erőlködik. 1667: ha innét azt írjuk, hogy lehet tractálni, ök, úgy hiszem, csak siettetik, ha azt írjuk, hogy lehetetlen, csak inok szakad; de azt nem írhatjuk, mert még meg sem próbáltuk [TML IV, 44 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *kezébe* ~. 1600: En ezt latam hogy Dekan Gergely niakon ragada Lazlot, azonba a Mente kezében zakada, onnat az sarba esek, azonba Janos fel wewe, s be wiwe az hazba [UszT 15/138 Leörincz Andrasné Wdwarhely, Sophia vall.]. 1794: Barátosi Josef Uram kezibe szakada a' Horvát

Josef uram haja, és a' nagy huzásban hanyotta esék Barátosi Josef uram [Dés; DLt 1799. évi iratok közt] * *nyaka* ~ nyaka török. 1585: Chieoff (!) losa vallia, Egy zekeret latek hogy megh futamek s monda a' holt legheny, Am a' Neste lelek Agebnak mayd eó maganak-is Niaka zakad [Kv; TJK IV/1. 470]. 1614: Hallottam ... de kiteől ezemben nem Jutt, Egy Czyuprot tartott Imrephine az Pad alatt mellyet forgatuan az Czyupor azt mondotta Gabor, Gabor, Gabor, s Vgy kellet jeőni az zegeny fejedelemnek az tiz pey lowan hogy csak nem nyaka Zakatt [Nsz; VLT 53/5267 J. Harfas (28) fej. muzsikusz vall.] * *szíve* ~va vár. 1669: várván azonban igen szívem szakadva Kegyelmed istenes intimatioj és az egész dologról való tudósítását [TML IV, 432 Hédeci Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1779: Szívem szakadva vártam kegyelmeidet [Szabéd MT; Pf].

Sz. 1679: Még most is jobb volna az elhagyott jó útát s rendet követni, megtérvén Istenéhez s jó kglr urához, mert bizony az vala kglk, még illy vakmerőképen ellene nem rugódózék ő ngk. Egyébaránt is szent Ali passaként az hol vékonyabb, ott szakad [TML VIII, 513 Teleki Mihály Léknyai Annához].

2. levágatik; a fi táiat/retezat; abgehaut/abgeschneidet werden. 1581: Ez mostany esset penigh 'a my löt Az Monostor vca kapuba ... eo kegmek' ... törwent lassanak Rea, es ha fvé vetelt erdemel feye essek, ha keze wagassa (?) keze zakaggio(n) erte [Kv; TanJk V/3. 244a. — *A bíró és tanácsosai].

3. hasad; a ieşi (la despicare); gespalten werden. 1831: a Dedrádi Határon a Lutz Vizén készítendő Ujj Hidhoz megkívántatnak ... Padlás Gerenda minden szálból kettő szakadván, 36 szál Gerenda árra a 1 Rf 15 xr arrá (!) 45 Rf [Torda; TLt Praes. ad nro 340 Keőtsi János geometra kezével].

4. omlik, zuhan; a se prăbuşi, a cădea; (ein)stürzen, (ein)fallen. 1584: Zabo Caspar vallia ... Az haz hean Nagy Ropogas león Azt tudok hogy Reank Zakod [Kv; TJK IV/1. 262]. 1598: ackor penigh egi eollelis kewllieb wala az vt ahol most vagion de az foliam mind bellieb bellieb mosta az feoldet, az vtis wgi zakadot vtanna [Kv; TJK V/1. 195 Valentinus Eger (41) vall.]. 1638: az Czirkalok jöuenek reajok ... teörtek az aitol reajok hogj azt tutta(m) hogj ream szakad az hazis [Mv; MvLt 291. 132a]. 1710 k.: A fejevári templom fedele szinte a nyakunkba szakad vala, ahol cserepes volt azelőtt és most is az [BÖn. 888]. 1742: Tudode hallottade hogy az Gárgyásiak(na)k bányajok bé szakadván és sok hasznok az Istalljban szakadván azt ki hordotta ki az Istalljból ? [Bosla vk].

5. (eső) ömlik, zuhog; (despre ploaie) a cădea din belşug, a curge; es gießt/schüttet in Strömen gießen. 1662: az eső is nyakokba szakadván, hogj éjszaka az vízbe ne kezdenének veszni, ugyancsak az árvízben meghálni kényszerítették vala [SKr 189. — *A törökök ellen indult magyarság-nak]. 1851: nints nap, hogy ne szakadjan az esső, 's többire mind zápor, kettő három — 24 óra alatt [Kv; Pk 7].

6. (tajték) folyik; a se umple/acoperi (de spumă); (in Schaum/Schweiß) baden. 1747 k.: Pap Vonka egy jó kövér pej Paripán ült csak szőrin nyereg nélkül, a mint erőssen mentenek ugyan szakat a Lonak a hátulso Lábai közül az Hab [Szilágycseh; Ks 27/XVII].

7. (folyóvíz) (be)ömlik, egymásba folyik/torkollik; (despre ape curgătoare) a se vărsa; sich ergießen, zusammenfließen. 1610: a holl az Korna visze az Abrugi viszebe szakad [Abrudbánya AF; Berz. 17]. 1672: az Adamosi, s az

Borzasi határ szelyben edj patak szakad az kvkeölleóban [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1728: az Zágorból le jövő patak(nak) ássott arka valaha az Korodi határonn szakadott volna az Küköllióban [Kelemenfelke MT; Ks]. 1754: az Arokba szakadnak az Sáros Fakadékos eretské [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 152]. 1761: most az hóménéskor ... Parajdnál valami régi sóaknába szakadván a Kis-Küküllő, annyira inficiálta a vizet, hogy kényszerítették a halak mind meg-részedni [RetE 119]. 1762: Középfalva felől egy to forma szakad a Szamosba [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6]. 1771: a Silipről Le menő viz a Küküllőbe szakod [Kük.; JHb LXVII/28]. 1864: Nagy- és Kisheveder vize ... azon községnak* éjszaki végén a Maros-folyóba szakadnak [Tekerőpatak Cs; GyHn 57. — *Vaslábnak]. — L. még AC 169.

8. (folyóvíz) el/másfelé folyik/ágazik; (despre ape curgătoare) a curge într-o altă direcție, a se bifurca; fließen. 1682: vala egy malom itt a falu alatt ... de a viz tova szakadván rolla, el hortak innen [Magyaró MT; Told. 1a]. 1689: mind addig az falu földén vagyon, az hol a darek marosból arra szakad az viz [Disznajó MT; i.h.]. 1708: a' vad kert felé kezdette magát csapni a viz, s ha az olt meg árad felő arra ne szakadgyon [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1714: 20 esztendeje, avagy több is, hogy az viz, önön magától erre szakadott [Romosz H; BK ad nro 434 Georg. Apoldi (60) vall.]. 1724: Tudgyaé ... á Tanu, hogi ... hol Szakadott más felé á Küküllő, és igi á Küküllő régi folyása, melyet Holt Küküllőnek hittak, hol kezdetik [Kük.; Ks 12/III. vk]. 1807: a Szamos árkan két felől csonka gátakat sokakat tsináltatott, hogy a Szamos vizét a Malomra igazithassa, és más felé ne szakadgyon [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns, prov. vall.].

Szk: kétágba/ágra ~. 1758: a két Kánás között lévő hegyről ... egy erecske bé szakad ... két ágba szakadván [Szarhegy Cs; LLt 76/2153]. 1808: a' Hardugás pataka ... két ágra Szakadván, egy kisebb ág ... jo darabbal alább Szakad össze azon más nagyobb ágával [Toplica MT/Mv; Born. XVd Bobrek Mihaila (52) vall.].

9. vmi vhonnan (át)kerül/kiterjed vho; a trece/ajunge la ...; angrenzen an ... stoßen. 1573: Gruz peter ... vallia ... az varas mereojewel Merettek ky egy eolt es ket lab Niomot, Hennig Iacab penig adot Masfel Annye feoldet Erte kyben vgian zep gywmeolcz fak zakatanak Kis Antalnak [Kv; TJK III/3. 184]. 1632: Az mely feöld Kis Kend fele szakadot, kit Rakos szegnek hinak [Kelemenfelke MT; EHA]. 1655: azokat az dirib-darab földeket, az melyek Prásmár felé szakadának ez mostani új árok ásás által az ő kegyelme* határából s mind pedig az prásmári határból is ... kinek-kinek határához legyen incorporálva [Uzon Hsz; SzO VI, 201. — *Béldi Pál]. 1723: Tudgyaé a Tanu ... hogy ... Egregyi János nevezetű ház helyecskének egy darab része régentén Szakadott vagy foglaltatott volna az mellette lévő házhellyhez [Dob.; RLt vk]. 1762: értem egy darab Berketskét ... de hogy a kis berekből szakadatt volna nem értem [Körtvélyfája MT; BálL 87] | már az a kis szegeletetskeis a többivel mind edgyüvé szakadatt a viznek sokszori árja ugy meg egyenesítette és szaporította hogy már meg se lehetne mutatni hogy hol és mekkora volt [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6]. 1766: ezen Szilágy Völgyben találatik egj ojjan forma és állásu hely ... egyik végével menyen az Hendistotsa nevezetű helyre, a másik végével pedig az Péter mező Utra szakad vagj jó ma is [Szászmyrés SzD; Ks 33. II. 16].

10. vmi (meg)osztódik, elválnak; a se împărți; sich teilen, zerfallen, gespalten werden. 1751: A' Tsűr helyly ... két egyenlő részekre szakadott, mind két oldalon meg keresztezett élő fákkal [Koronka MT; Told. 31/4]. 1753/1781: a Csiszár rész pedig részekre szakadott az Isten tudná ma hány részekre birják [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 317]. 1764: más felől jött nagy avar égés az én szénafüvem felé, s két felé szakadván, edgyik ága az én rétem széle táján el alut, a' más ága pediglen el harapazott a mostani szénafüve felé [Torda; TJKt V. 245]. 1768: azon két szürke kantzák szaporodásaival edgyüt a több ott lévő kantzakkal oldaloslag jártak külön szakadván ... mind külön jártak a többektől [Páké Hsz; Szentgy Jos. Szörtsei kezével]. 1786: (az) Allodialis Földeket ... egyenlő részekre szaggatták magok között ... a' meg nevezett Láb föld szakadott negy részekre [Udvarfva MT; Told. 44/56]. 1787: hogy dirib darabba a' Joszág ne Szakadjon, meg egyeztet abba a' Mgos Haeresek; hogy á Gálfalvi Joszág hozzá tartazandó Portiojval együtt menyen a Mgos Léány Ágon Lévo Haereseknek [Kv; Ks 73. 55].

11. (közösség, birodalom) (meg)oszlik/különválnak; a se despărți/separa; (Reich, Gemeinschaft) sich aufteilen, zerfallen. 1653: Ebben a király mellé állásnak sokan a nagyságos urakban is ... azután a városok közül Kolosvár, Torda, Décs; és a székelységen is néhány faluk ... a székelý főemberekkel együt arra az értelemre szakadának | De végtére osztán ... 1588-k esztendő tájant esmét megújula és kétfelé szakada az arianus vallás [ETA I, 28, 29 NSz]. 1661: ha az ellenség sok leszen, kétfelé szakadunk előle, meg nem harczolunk [TML II, 106 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1662: a magyar birodalom is ... — az urak között való nagy gyűlölködés miatt — ... kétfelé szakadott vala [SKr 75]. 1704: A lovas kuruc megszabadván, a gyalogját otthagyja, azon rajta mind lovas, mind gyalog német; három részre szakadt: egy rész a berekre, a más része fel az erdő felé ... harmada a fenesi utra [Kv; KvE 291 Szf]. 1705: Ugyan olyan hír jött bé, hogy a kurucok ismét gyülekezének Szamosujvár felé, és azt mondják, hogy kétfelé szakadának volna a németek [WIN I, 596-7]. 1758: Éjszakára minden falunak 3 tizre kell szakadni [HSzj tized al.].

12. vki(k)től elszakad/válnak, máshova pártol; a trece de partea cuiva; sich trennen (von jm), sich zu jn schlagen, übertreten. 1588: Eo kgmek veottek eleo az Eottweos Andras magiarazattiat vrunk eleót mellyet teót, hogy az Also tanach Nem ertene egyget seot zakadwa volna a' felseo tanachtol [Kv; TanJk I/1. 76]. 1662: Szatmár városa lakosit levele által megintette vala: maga is tudván, a magyar korona álól az erdélyi birodalomhoz nem régen szakadtak volna (: ahová, hinné, ismét nemskóra visszakérülnek :) [SKr 366]. 1672: Hogy én Kegyelmed parancsolatja szerint Keczer pártján voltam, mind engem okoztak, hogy nem mert volna erre jöni Keczer, ha én vele nem szakattam volna [TML VI, 355 Vér Mihály Teleki Mihályhoz]. 1704: a director úgy evocáltatta, mintha az az irás a törökhöz ment volna, akivel aztat munkálódta volna, hogy az ország oda az ő* részekre szakadna [WIN I, 117. — *A törökök].

13. (el)származik, kerül vho; a se stabili într-o anumită localitate; irgendwohin verschlagen werden, gekommen sein, geraten. 1736: Kiforenc inquiraltattak hogj Néhaj Jdósb Kifor Juon Dragavilmai Fiscalis Jobbági lett volna, és onnan szakadott volna kis Borszora* [TL. Lazar Luka de Sós Mező (70) ns vall. — *bSzD]. 1762: ide Perecsenben

szakadot volt egy bujdosó szegény Legény Czeglédi Szabo Istvánnak hívták [Perccsen Sz; Th. Balla (74) j.b. vall.].

14. (juss) vkire száll; a reveni cuiua (ca moštenire); jm zufallen, im anherzufallen (eine Erbe). 1578: njlwa(n) hal-lotta(m) hogy Koncz Lazlonéra zakat az Eoreoksegh [Ama-défv Cs; Eszt-Mk]. 1640: monda Vass Janos Uram ... ha mj nekünk Eoczem Urammal eo kguel eggiütt Fiu Agunk-nak magua szakadna, eppen az Czegey Jozagh, Hugomra Vas Judit Aszonra eo kgmére szakadgion [WassLt Borsay István (42) Legenben" lako ns vall. — *K]. 1650: leany agra szakad az az peres eöröksegh [Sükö U; UszT 8/64. 57b]. 1654: Régén azt a' rézt Torma János birta s eő rolla Zakat volt Vas Urakra az a' kűs Gyekej réz [Pulyon SzD; i.h. Nagy Banga Pál (80) j.b. vall.]. 1670: ökis harmán vadnak s Nadudvari Ianosne Asz(szony)ra Torma Marta Asz(szony)ra szakadtak [Szűv.; Born. XL. 9 Murvai Janos de Nema (25) ns vall.]. 1679: az szek giűleseb(en), ez az Ola László ket naps mind Biro Ferencz Uram utan salapala hogy ő olyan feleséget vett hogy az kire Jobbadgiok szakattanak segellyen ki keresni [Sóváradi MT; Ks 18/LXXXVIII. 1]. 1687: az mellyik Agh defical annak egész jussa ... az meg irt malmot építet Agakra maradgyon ... semminemű Attjafiai az kik az Malmot nem építették ne participalodhasanak külböben hanem ha mellyik közeleb valo Atyafiura az deficalt Agnak egyéb bonumi szakadnak [uo.; Sóváradi Bíró lev.]. 1802: Az egyenes, és Törvényes igasság is azt kívanya hogy ... a'ki nagy Industriával Malmat épített, és tart az olj Qualitassu földel szakadgyon részibe és Malmához hogy a' Malomhoz és Gattyához accessussa légyen [M.zsombor K; Somb. II].

15. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *életnek vége* ~ meghal; a înceta din viață, a muri; das Leben nimmt ein Ende. 1782: a Dominalis Biro Illya ... magát Opponálni, resistálni nem irtozt, mondván, hogy én az eő Szánnyát be nem hajtam, mert eő nem engedí, magom arra azt mondtam, hogy bé ha tsak ott életnek vége nem szakad [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.] * *kezében* ~ meghiúsul; a eșua, a da greș; scheitem. 1693: Ezek mind egyik ... tetemes hamisságok és illetlen vadok ... Mely dolog Gubernator Urunk előtt elis igazodot, a hamis vád Unitarius Uraimék kezében szakadván [Kv; SRE 15] * *magva* ~ a. utód nélkül hal el; a rămíne fără urmași; ohne Nachfahr sterben, im Mannesstamm erlöschen. 1589: azt ertem penigh hogy az kinek magva szakad az Capitany mindenteol el veszy az mi marad [Szűv.; UszT]. 1604: ha ... egyik felnek magua zakadna az másik felre Zaljon mjn-den öröksegek [Folyfva MT; DLev. 3. XXXI. A. 1]. 1638 k.: Pusztá haz heli Simon Andrase uolt magua zakatt [Bo-gártelke K; GyU 40]. 1649: Vagyo(n) egy gyűmeölcsős kert a' Bongorban ... Ez hagyatott volt a' Bán nemzetsege-től (: melynek magva szakadt :), az it lako avagy ide szol-galo Papok számára testamentomban(n) [Szeszárma SzD; SzJk 185]. — b. nem vetőmagnak való; nu se folosește pentru însămînțare; es ist nicht gut für Saatkom. 1765: Mint hogy a Bab mag el Vesztegettetett volt a jég miatt hoc Anno ne(m) Vettetett(em) hanem a Rideg Sertesek számára hányatatt s magva szakadt Cub 01 M. 3 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52. szám.] * *markába(n)* ~ meghiúsul; a eșua, a da greș; scheitem, zu Bruch gehen. 1670: Alkalmaztassa ugy, Uram, Kegyelmetek az végbeli dolgokat, hogy panaszinkat bizonyíthassuk is meg, hogy markunkba ne szakadjon, mert ha markunkban szakad, semmi helye panaszinknak nem le-szen ezután [TML V, 97 Bojér Sigmond Teleki Mihály-

hoz]. 1710: Bethlen Farkas ... kezdé ... Béldi Pált árulta-tással vádolni, aki ... a legitimus fejedelem ellen fegyvert fogott volna ... Fegyvere penig markába szakadván, hamis vádokkal együtt a fényes portára jött panaszolni" [CsH 144. — "1679-re von. a felj.]. 1811: Vagy talám a' keves munka fenn akadt, A' nagy erőlködés markunkba szakadt [ÁrÉ 44] * *nyaka* ~ a. vki, vmi rossz végre jut; a se termina ráu; jd/etw wird ein schlechtes Ende nehmen. 1619: Honnét vőtte volna hát Homonnai uram azt az audaciat, azki nemcsak Jenőt, hanem többet is igir, ha nem onnat ? Ebből való ... reversalisát ... magam szememmel láttam ... bi-zony nyakuk szakad azféléből, oly módját <látom> ezek-nek szándékoknak, ha nem fordítjuk az foliumot [BTN² 224]. 1764: Igy jó be osztán amit régen akamak behozni, hogy: inhaereat onus fundo. Melynek első koholója avagy csak közelebről Boér András vala, de nem érhető örömet, mert nyaka szakada Bécsben [RettE 179]. — b. véget ér vmi; a lua sfîrșit; zu Ende kommen. 1708: az ő Herczeg-sege, itt valo Korcsomainak nyaka szakad is héjjába szállit-atott ura(m) kgd ide annyi jo borokat [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1710: a Rabutin competentiaja miatt nem akarván Starenberg commendója alatt lenni, minden jó dolognak nyaka szakada" [CsH 371. — "1706-ra von. felj.] — L. még *nyak* 5. al. * *vége* ~ a. véget ér, befefejeződik; a se termina, a lua sfîrșit; zu Ende kommen, ein Ende nehmen. 1572: megh hygye ew kegyelmek hogy akorys veghe zakadoth volna az dolognak ... De Immar egy Eghez hete el mwlt hogy mynd fekettem ... azt akamam ha lehetne holnapi napon zakadna weghe [Torda; BesztLt 3704 Lucas Pysthaky és Colomanus Fekete Gr. Daun beszt-i bíróhoz és a hites polgárokhoz]. 1614: Immar Ez divisionak vegi szakadua(n), ez veghez menuen ... Mi Elottunk huteős ozto birak eleott [Kv; RDL I. 95]. 1637: Teőreők Janosnenal valék ez minap, s iőue oda Kovacz Palne Aszoniom, s az teőb beszélgetések között vetekedenek egy massal, hogi mellik teőruenjenek kel eleb vegenek szakadni [Mv; MvLt 291. 74a]. 1653/1655: Birák Uraim executorokat nem attak ... az executio így haladot el, hogy szakadgyon veghe Rázmany Jstvánnal valo törvenie Ozdi Thamás Uram(na)k [Kv; CartTr II. 880 Csepregi T. Mihály vall.]. 1767: egy kevés idő mulva hallám hogy Tolvoj Kiáltás van arra a hol a Legények vadnak, de a meddig én oda Érkeztem addig vége szakadt [Bethlensztmiklós KK; BK. Gombocz Josef (35) j.b. vall.]. — b. vmi megszűnik; a lua sfîrșit; zu Ende kommen, enden. 1753/1783: hogy meg jöve Kun Miklós ur a kurutzságból, a Tutorságnak vége szakada [Nagyrápolt H; JHb LXXI/3. 331]. 1829: a' midőn ... a' Néhai Férjem a' maga Személlýét illető 1/3. részét a' Felperesek(ne)k hagy-ta, azzal minden lehető praetensiok(na)k is vege Szaka-dott [Ne; DobLev. V/1155]. — c. megsemmisül, széthull; a se prăbuși; einjānes Ende finden/nehmen. 1619: Azok-nak az királyoknak ... két fiok maradtott ... mindenik kívánta magának az fejedelemséget ... az ő veszekedé-sekből alkalmatosságot vévén az vezér, mindeniket meg akarta öletni, hogy annak az birodalomnak vége szakadjon és úgy adjanak oda is pasákat, mint más országekba [BTN² 319] * *vkinek járma* ~ *nyakába* vkit leigáz, igába tör; a fi subjugat; Lastentragen. 1667: De mideon szabadulasunk-ra valo pihenest leg inkább remenlene(n)k, azonnal Jsten-nek latogatasabol uyab, s velünk irgalmatlanban bano, idegen Nemzetnek járma szakadott nyakunkban [Kv; RDL I. 179].

szakadály (hegy)omlás, suvadás; surpáturá; Vermurung, Mure; Erdrutsch. **Hn.** 1604: feoldem vagyon Myko Zakadalya alat [Etéd U; EHA]. 1693: Szakadályban éj kaszálo Irotvány [Székelybő MT; Berz. I]. 1713: Az Szakadály Szőlő alat [Vaja MT; EHA]. 1768: Szakadaj tövin (sz) [Körspatak U; EHA]. 1803: Szakadály oldala (sz) [uo.; EHA]. 1864: Tóth szakadály Tóth család össze omlott birtoka [Atyha U; Pesty, MgHnt 57. 62a] | Szakadály eggy esze omladzat nagy hegy oldal keleti része [Medesér U; i.h. 57. 260b] | Szakadaj [Siklód U; i.h. 57. 30a]. 1875/1906: Szakadály [Nyomát MT; EHA].

szakadálybeli (hegy) omlásbeli; de la surpáturá; vermurt. **Hn.** 1805: a meg nevezett Szakadály bali reszszéert [Bözödújfalú U; Pf].

szakadás 1. fészés; destrāmātūrā, ruptūrā; Riß. 1656: Vagyon egy Zeöld Bagazia varrot Satoris, ket szakadas vagyon rajta [Dob.; Mk Inv. 2]. 1809: Hát a Kaputad fillentyűjén látzo ujj szakadás hol lett és mikor kivel valo Dulakodásban ... ? [Dés; DLT vk]. 1823–1830: Dolmány hosszú a nadrág hasítékjái ... ahol füle és alja piros kordoványval megbérelve, hogy a nadrághoz való surlódástól s szakadástól oltalmazza [FogE 64].

2. (gát-)átszakadás; rupere (a digului); Dammbbruch, Bruch. 1578: Az melly molnok az fálwakban wadnak azokra ... gongya legyen. Ez Gatokat azonkeppen gyakorta latogassak, epitgessék, hogy zakadastol, megh ohassak [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. 1584: a' felseo Espotaly mester vra(m) ... egy Mesterrel ... Akarna meg epitteny az Espotaly Molna gattiat, Es az Tarcha hazy Zakadastis [Kv; TanJk V/3. 282a]. 1689: Ez az holnap hallatlan árvezek és tók szakadásával emlékeztetre méltó [SzZs 709]. 1703: Látván ... azon Malom nagy Gáttjának el szakadasat, hanem ha idejen koran megh Orvosoltattuk, azon szakadasnak fene modgyara valo terjedset [Dés; Jk]. 1744: a két utolbszori szakadása után a Gátnak vize halával edgyütt el károsodott [Tóhát TA; JHb XI/17. 6]. 1786: itt a' szakadás miatt igen hosszúra nyult Gát(na)k megújítására kellene az egész Józsgáj erejét fordítani [Germeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

3. (gát)rés; spárturá (a digului); Dammbriß, Riß im Damm. 1715: gátnak valo fát nem találnak ... Istrásán vagyon mint egy 60 szekéni ... az is csak gát boritéknak jo, de hogy az szakadást fodozuk véle igen rövid [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1839: Várhegyi közös Malmunk arendatora ... minden Szakadást, ostor és Csapogátokat, Silipeket ... jo moddal és erősen megcsinál [Várhegy MT; TGsz 16].

4. nyílás; suprafață fără trestie în cuprinsul unui stuțăriș; Riß, Riß-/Bruchstelle. 1694: az Toh melyeken lévő kis Völgyecske az Haller rész To gattyára az éltől le borozdolvá, és az also részénekis határa az tetőről le borozdolvá két halmocska között az szakadásnál az iffiaibbik Vas Gyorgy Ur(am) tőjára, holottis az nád(na)k egy kis nyílása vagy szakadása Vagyo(n) juta Haller rész urak(na)k^a [Mezőméses TA; WassLt. — "A nyílás 3. al. téves évszámmal].

5. (föld)omlás, suvadás; surpáturá (de pământ); Erdrutsch. 1619: Az nagy erős kőpadimentom utcákat úgy elmosta, szaggatta az rettenes víz, hogy magam az szakadásokban sok helt torkig is beléállhattam volna [BTN² 286].

1651: Az szakadason fellul valo foldben Juta Hetedfel rud [Szűkerék SzD; RLt O. 5]. 1723: mig ez a Malom nem vólt, inkább reá ment az ár Víz', Sót annak előtte Gáttal oltalmazta a Falu a Szakadásnál, hogy a Víz ki ne mennyen reá [Sövényfva KK; MbK 150]. 1746: Azon szakadasok mellett ... más lábat tsinálván ... hosszúsága lett ... más szakadasak allyaig mindenütt tizen négy kötel | az Urfi ő Nga része ... gyengesége expleáltatik a felső To felett lévő szakodásban lévő kis foltatskával [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 78]. 1750: haszontalan Semmire kellő roz föld az fűvet sem termi meg, mivel szakadásokból áll [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV. 15]. 1772: a' Küküllőnek Dél felől lévő martján álló Nagy Martnak és hegynek ... nevezetes szakadasat és suvadását tapasztaltae a' Tanu [Kük.; JHb XX/27. 7 vk]. 1780: a' szakadások, oldalok, és seppedékek mián ... szekérrel sem lehet járni [Nagyercse MT; Told. 79].

Hn. 1617: Szakadas (e) [Désakna SzD; SzDMon. III, 247]. 1630: az Szakadás hegyb(en) (szó) [Szászsztván KK]. 1676/XIX. sz. eleje: CsokaVár Szakadása alatt (sz) [Kissolymos U]. 1694: az Also Szakadasban (5 hold sz). az Felső Szakadasb(an) (6 hold sz) [Somkerék SzD]. 1718/XVIII. sz.: Szakadás Pataokban (sz) [Egerbegy Sz]. 1721: A Belső Szakadás Föld. (sz) [Felső Szakadás Föld (sz) [Somkerék SzD]. 1722: A' Mete hegye szakadásáb(an) (sz) [Zágon Hsz]. 1740: A Szakadásban (k) [Sztána K]. 1750: Az Árpás völgy tetőn a Keresztűl járóban a Szakadásban (sz) [Mezőbánd MT]. 1753: A Kis Erdő alatt a Szakadasok közt (sz) [Cikmántor KK]. 1757: a Szakadásnál lévő hegyben (szó) [Szászsztlászló NK]. 1764: A Szakadások végiben (sz) [Szamosfva K]. 1767: A szakadason feljűl egyenlő jó helyen (sz) [Mezőpete TA]. 1773: a Szakadásan (szó) [Medvés AF]. 1789: Szakadások (sz) [Körspatak U]. 1813: a Szakodásba (szó) [Hagymásbodon MT]. 1820/1851: Szakadásba (e) [Bözödújfalú U]. 1826: A' Szakadás oldalba (sz) [Beresztelke MT]. 1827: Kék Dom (!) alatt lévő Szokodás [Vaja MT]. 1834: Szakadás (szó) [Istvánháza AF]. 1854: a' Prunysisorba a szakadásaknál (k) [M.köblös SzD; DHn]. 1864: szakadás feje [Alfalu Cs; GyHn 23].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~t csinál. 1826: ezen patak ... nagy záporok idejében mind az Ország útjába mind pedig az én láb földembe is káros és veszedelmes szakadásokat, s mély gödröket csinálhatna [Msz; GyL] * ~tétetik. 1820: az Zápor esők által is sok szakadások tétetnek [Bogártelke K; KmÜ Lev. 2].

6. (út, folyóvíz)összefolyás/futás, beletorkollás; locuî unde se unesc (drumuri, ape curgătoare); Einmündung, Vereinigung (der Wege/Flüsse). 1753: Biro Samuel ő kegyelme adgya által G. Mikes Antal Atyánkfiának ... Sebesi Rész nevezetű Szántó Földet a Falu felől jövő Maros-Ujvári utnak a' szebeni mostani utba való szakadásáig [DobLev. I/299. 1b gub.]. 1805: A' Két víz köz n.h.-tól a' malom árkanak Küküllőbe való szakadásáig nyuló Füzes Berkek [Fiátfva U; EHA]. 1807: egy daraball fellyebb egy árok Szakadása járt, és follyt azon helyen ... és azon bé follyó árok ... posványos seppedékes helyeket tsinált [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.]. 1821: egészen a Remeti (!) felől le jövő (!) Szakadást patakába való Szakadásáig ezen pataknak [Szováta MT; EHA]. 1826: a' Csulokáj nevű völgy torkától ... a' patak árka hossza a' Küküllőbe szakadásig 998 öl [Msz; GyL].

7. elágazás; bifurcare, bifurcatie; Abzweigung, Spaltung. 1806: Tudom, hogy ... ő Nga néhai Migs Férjének ... Kaszálo Tanorokja volt, a' mellyet ... a' Küküllő Vize két ágra Szakadásáról a' viznek gyakor áradásai által éppen hasonvehetetlenné tette [Erdősztygörgy MT; WH].

8. kb. omladékos, suvadásos erdőrés; porțiune de pădure cu surpături; grasbewuchenes Waldstück. 1593: Az Erdeo el adasakor, az Cikelyekbol es Zakadasabol aroltunk p(ro) f 7 [Kv; Szám. 5/XIX. 18]. 1781: ezek is nem formás Erdők, hanem fotonként Irottványokkal tyles bokros dirib darab szakadások [MNY XXXVIII, 53 *aszalvány* al.].

9. sebesülés; rănire; Rißwunde, Verwundung. 1595: az Alperes teób tarsaial egietemben leoue oda zollasomra fegyueres kezzel ... En raitam az J miatt taghla, ver ontas, testem zakadása veresegeh leon [Ust 10/61]. 1625: az ream tamadasertis kwlon huza negi gira(n) uagion az J, testem zakadasat uere(m) ki folliast sem akarta(m) uolna ottvö(n) forintert, mert öröke ualamigh ellek felzegi ember lezek [i.h. 115a].

10. sérv; hernie; Bruch (Hernie) | megszakadás; leziune internă gravă (suferită din cauza eforturilor depuse); Knacken (von der Anstrengung). 1814: (Meghalt) Márton Máté belső nyavájában szakadásb(an) [Damos K; RAK 101].

11. különszakadás/válás; separare; Spaltung, Bruch. 1662: Magyarország kétfelé való szakadásának alkalmas-sága* | az havasalföldi bojerok között a vajdaság végett rüt szakadás és veszekedés támadván | A törökök pedig abbéli kívánsága, hogy személye mellől elálljanak, nem egyébre való volna, hanem csak hogy szakadást szerezhessenek maga a fejedelem és az ország népe között [SKr 74, 142, 649. — *Tartalomjelző fejezetcímből]. 1811: ha a tü égyesek léztek, ne féljete, Meg nem ronthat senki, nem birhat véletek, De ha külön váltok, és meg-hasonlatok, Abból következik végső romlásotok | Tudjuk, hogy a' Vallás, ha tsak egy cikkelybe Meg-hasonlik, abból szakadás lesz helybe [ARÉ 101].

Szk: ~i csinál/tészen. 1662: Az hamisság, az istentelenség tészen ... az Isten és bűnösök között szakadást [SKr 696]. 1669: ilyen vélekedéssel vannak az értelmes emberek, hogy aval a terminussal akarnak szakadást Kegyelme-tek s mi köztünk csinálni [TML IV, 444 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. 1671: eő kglmek, noha mindnyaja(n) az igaz Reformata religio(n) levő Ecclesiák(na)k lelki pasztori volnának, mind az által eo kglmek Episcopalis es Presbyterialis nevezetek alat egymástul szakadást czinalva(n) ... a' mit az edgyik p(re)dikal a másik refutallya [SzJk 116].

12. markába ~a meghíúsulása; eşuare; Scheitern. 1657: Látván azért markokban szakadását az practicanak, félvén is, hogy én elől bémegyek Munkácsban, ők kirekednek, nem mere mulatni [KernÖn. 144].

szakadásbeli omlásbeli, suvadásbeli; de la surpătură; vom Bruch. Hn. 1744: A szakadásbeli oldal (sz) [Szentdemeter U; EHA].

szakadásos 1. omlásos, suvadásos; cu surpături, ab-schüssig, abgründig. 1638: az pallo veólgienél az szoros szakadásos üth felett [Mihályfva NK; JHb XXI/32]. 1694: az két nagy elek közt való szakadasos hely [Mezőmehes K; WassLi]. 1732: Ezen földet közben meg szaggatnak holmi Szakadasos bokros heljek [Kóród KK; Ks 12. I]. 1746: a Kendermező fele való Balásházi határ Szély va-

gyon amaz Ripa Kornyilor Szakadasos fejr helyig [Balázsháza Sz; WH] | A fenn Specificalt lábnek az állýában más lábat tsinálván ... a meleg oldal felől minthogy szakadásos és hátahupás [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 7]. 1760: az Sármási határszél, egyik szélín alól valami szakadásos hely, sovány, vizes és szakadasos haszontalan helyek ... Az Báldi Völgyön ... hasonló szakadásos, sovány, és lapályos hely [Novoly K; BLt]. 1794: A Veteményes, és gyümölcsös kertnek ... nagyobb Rése hasonvehetetlen hely volt ... mivel nagy Szakadasos és dombos hely vala [Mezőmadaras MT; BKG Fr. Nagy col. vall.]. 1798: már az Aposam irtogatott ide le, amaz szakadasos vagy martos helyen alól [Nagykristol SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. 1815: Szántó föld ... egy magos hegy tetején Tövises egy része Szakadasos haszonvehetetlen [Somkerék SzD; Ks 77. 19 Conscrip. 167]. 1827: A' Libutzba a' régi Méhes kert helylén lévő szakadasos Kaszálo hely [Visa K; EHA].

Némely adalék a 2. jel-hez is tartozhatik.

2. gidres-gödrös, hepehupás; cu multe gropi; holprig. 1767: a Csengőben, szakadasos, vagy amint ott in usu vagon hápa huppás helyen [Dányán KK; LLt Fasc. 129].

szakadat, szakadát (hegy)omlás/szakadás; surpătură; Bergsturz, Steilhang, jäher Abhang, Abgrund. Hn. 1606: az Bucszegin innen az Szakadat alat (sz) [Dés]. 1622: Eperjesmál-szakadatja [Szentmihály Cs; SzO VI. 66]. 1663: Az Szekadát (!) [Szováta MT]. 1719: Szakadát kutnál (sz) [Szentgerice MT; MMatr. 121]. 1722: A Szakadatra menőb(en) (sz). A' Mete hegje szakadátb(an) (sz) [Zágon Hsz]. 1737: az Szakadát nevű helyben [Körispatak U]. 1738: Az nagy Pallagnak fele Szakadát alatt (sz). Szakadát erdeje végeben (sz) [Bözödújfal U]. 1739: A Szakadátnál (k) [Dányán KK]. 1757: Szakadát nevű helyben [Körispatak U]. 1758: A' Szakadátb(an) (sz) [M.kiskapus K]. 1772: Szakadatt nevű helyben (k) [Csekefva Cs]. 1806: A Szakadaton (sz) [Harasztos TA] | A Szakadát tövin vagyis a Fenékben (sz) [Alfalu Cs; GyHn 19]. 1852: Szokodát vize mellett (k) [Szováta MT]. 1871: az ugj nevezett Szakadát Vize mellett (k) [uo.].

A jelzet nélküli adatok az EHA-ból valók.

szakadátbeli (hegy)omlásbeli; de la surpătură; vom Bergsturz. Hn. 1816: a' Szakadátbeli Földeknek a' Commetaneusok által ki hompozitatott bűtjtek' Szomszédságában [UnVJk 107].

szakadatlan 1. *mn* szünet nélküli, folytonos; neintrerupt, continuu; ununterbrochen, kontinuierlich. 1662: Ali passa másnap ... nagy erejével érkezvén ... valamig az idő bealkonyodnék, a várból rájok három bástyáról rettenetes süri s szakadatlan lövés szórának [SKr 590]. 1822: a ... boszorkánysággal (!) tele Bernárd Benedek, hozzá hasonló boszorkányos Groff Mikes Jósi etc ... Szakadatlan beszédekkel ... gyengítő, álmát, minden nyugodalmat meggátáló ... a Füleimbe Fejembe s az ő boszorkányos modgyok Szerént kiáltozó ördög, kutya ... baszom teremtetekkel rajtam ördöngösködnek [Kv; RLt ismeretlen róm. kat. pap kezével]. 1824/1826: Kedves Feleségem ... az Házomnak belső, külső terheit szakadatlan fáradozásával az én, és Házom jól létét kieszközlötte [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1992 Kőkösi Dobolyi István végr.]. 1826: el halálozván

Nehai Férjem ... özvegyi ki pihenést várok vala 14 Esztendei szakadatlan éjjeli és nappali fáradozásaim után [Ne; i.h. V/1114. 2b]. 1829: minden gazdasági belső, és külső Terheket 14. Esztendőök alatt Szakadatlan Szorgalmatossággal én folytattam [Ne; i.h. V/1155].

II. hsz 1. egyfolytában, szüntelenül; continuu, neínterrupt, neíncetat; permanent, pausenlos, ohne Unterbrechung. 1710 k.: vendégeimnek mindenkor jó bort, s bővön adatam ... Így a sellegből ürmös vagy más jó borból izibe megittak, mert az szakadatlan jart a hosszú asztalnál kétfelől [BÖn. 518–9]. 1828: álló 11. Oráig Szakadatlan mintha Puskából lötték volna ki oly Sebessen ment* [Geges MT; CsS. — *A sáskahad].

2. folyamatosan; fāra ínterrupture; ständig. 1738: Concludáltatott a T. N. Tanácstól ... hogy Mészáros Atyánkfiai ő kglmek szüntelen árulják a szalonnát fontal ... oly szakadatlan árulják ő kigielmek, hogy a Nms Város abban fogjatkozást ne szenvedjen [Dés; Jk 491].

3. örökké, állandóan; mereu, totdeauna; immerfort. 1812: Az állperesek ... egy össörökkös allodialis Szántó Földjét, mely mind a Felperes Urnok, mind Boldog emlékeztető praedecessorainok szakadotlon Bekesseges Birodalmakba s használosokba volt mind eddig az ideig ... erő hatalammal meg szántották [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. 1821: Idősb Retegyi Mihály Ur az olta, a' miolta ezen ide valo Birtokot ki váltotta ... szakodatlan birta, és bírja? [RLt O. 2 vk].

szakadatlanul 1. folyvást, szünet nélkül; continuu, necontenti; ununterbrochen. 1662: A fejedelem csatái is szakadatlanul vala az ármáda táborának hol egyik, hol másik része felől | annak a tábornak otléte alatt pénzre is szakadatlanul éjjel-nappal ... süttön-süttötték és horton-hordanák a kapukra a kenyeret [SKr 251, 571]. 1799: az uton mindéig edgjütt sugtak bugtak Szemem láttára szakadatlanul tsokolodtanak [Dés; DLt]. 1823–1830: Ez a bajnokoskodás* így folyt szakadatlanul, úgy hogy aki reggel hol ült, nem tudta, hogy este hol tanálja helyét, s annál fogva e nagy vetélkedésre szolgáltatott alkalmatosságot [FogE 123. — *1793–1795 táján a mv-i ref. kollégiumban a diákok közti tanulmányi versengés az ülőhelybeli sorrendért]. 1851: Sept. lőjén gyenge permete esső volt ... 2án egész nap szakadatlanul hullott az esső [BetLt 3].

2. állandóan; mereu; ständig. 1662: az Isten tiszteletit minden tehetsége szerint nagy szorgalmatossággal igyekezte az hazában felállítani*, schólákat építtetni ... az belgiumi, angliai académiákban tudós ifjakat nagy költséggel szakadatlanul feljártatni és taníttatni ... azokon kívül is jó tudós, hasznos mestereket tartatván szakadatlanul a collégiumban [SKr 34. — *Bethlen Gábor fej.]. 1710 k.: én a sántát és e világot meggyőztem ... zörgessetek hát bizvást és szakadatlanul az én Atyám ajtaján ... nyilván megszabadít több választottival együtt [Blm. 1025]. 1764: Kovács István titkon arultatott ... egy hordo borts, nyilván czegér alat szakadatlanul [Makfva MT; DLev. 5].

3. örökkös; totdeauna, veşnic, de-a pururi; immerfort. 1657: a köz jóra és leg fellyeb az Isten dicsőségére igen szukseges constitutionknak szakadatlanul valo meg tartására s tartatására ... kötelezünk minden utánunk következő succesorinkat [UF II, 189]. 1710 k.: Az Isten ... a teremtésnek minden dolgai és munkái öröktől fogván örökké mind egyről egyig egyszersmind jelen vagynak, és azokban szakadatlanul egyszersmind gyönyörködik | a lélek

szakadatlanul gondolkozó, értő ... élő valóság ... mely az ő teremtésétől fogva soha örökké élni, lenni, és munkálkodni meg nem szűnik, és így vége nem leszen [BÖn. 462, 464].

szakadhatatlanul folyamatosan; neínterrupt, fāra ínterrupture; permanent, immerfort. 1800: Mészáros Uraimék mostis a korcsomárolástól meg nem szűntenek, hanem szakadhatatlanul folytattyák, egész fogadot tsinálnak [Kv; SRE 835].

szakadék 1. mély völgy; surpătură, loc prăpăstios; Bergabsturz, Einbruchstal, Schluchtsohle, Boden des Abgrunds. 1680: Az Kákas (!) Szakadékb(an) más egy darab rét ... fellyül ... egy füzes berek szomszedsagab(an) [Szkorei F; ÁLt Urb. 71] | Szkorei hataron valo Sziget. Vagyon ezen szakadekben ... lovások avagy Juhaszok telelesere epitetet egy haz [A.porumbák F; ÁLt Inv. 36]. 1775: Az omlásban ... a végiben egy Darab Szakadék [Gagy U; EHA]. 1802: a' Szővérdi* Refor. Eklának ... azon Táblából a' Sz Háromság, az Ország Uttya között lévő szakadékból ... jutott 18. öl [MMatr. 127. — *MT]. 1808: Várhegyalya, mely tulajdonképpen határa északi részének egy szakadéka, nem régi telep [Várhegyalya Cs; EHA].

Hn. 1721: az gyakor szakadék előtt (sz) [Uzon Hsz]. 1732: A Nyárszo Pataka a Szakadik alat [Sárvásár K; KHn 131]. 1758: A szakadék oldalon (sz). A Szakadék felett (k) [uo.]. 1772: A Szakadék nevű Hellyben (sz). A Szakadekon (sz) [Tusnád Cs]. 1864: Szakadék Ezen Fekete hegynek mintegy alantabb álló kifolyása, vagy kiszakadása volna [Bereck Hsz; Pesty, MgHnt 41. 46a].

2. folyóág; braţ, ramificaţie a unei ape; Flußarm | holt/kisakadát ág; braţ mort; toter Flußarm. 1618: az Maros Zakadekon valo Mattyko neuv molnat ki ugian az kisleludi hatban vagion ... kezehez veőtte [Kisfalud MT; EHA]. 1653: a Báthori Sigmond hadai ... szárazon mehettek a várba a test hátán; mert teli volt a Duna szakadéka testel, lóval és egyéb marhával [ETA I, 45 NSz]. 1657: általvergdővén az Morva szakadékján ... tartóztatuk volna az elenség menetelit ... az fejedelem is a derék Morva vizen hidat köttete által [KemÖn. 44–5]. 1680: Szkorén aloli ... vagyon egy darab sziget avagy szakadék, vicinussa ennek ... az oltnak régi füzes rakattjas bokros járása ... az mint bé mennek ezen szakadékb(a) két felől halos szakadéka is vagyon, mellyet tilalmasbanis szoktanak tartani [Szkorei F; Ált 70]. 1690: meg engettük; hogi ... új malmot építtethessen és ... Marus szakadéka martjainak ... meg erőssítettével ... procuraltathassa, az említett Petelyei* határon ... sőt ... azon malomra folyo Agara az marusnak, több vizezis bocsáttathasson [BálLt 52. — *Petele MT]. 1694/1764: a Marus folyó vize szakadékjai között valo Berketskék [Abafája MT; Told. 16]. 1725: Most az Maros ki szokot vetni ... gondolom az szakadékokban szep halakat fognának [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez] | az régi olt Szakadekon fellyül ... ellenzették Márton és István Déák uramékat azon hely(ne)k bekességes birodalmától [Hévíz NK; JHbT]. 1772: az oldalban ... a Maros vize szakadéka mellett lévő Epületeskét, kívánván ... Dobolyi Josef Ur ugy mint szomszéd ... kezéhez venni a Nehai Szőlősi Samuel Posteritasból [Nagylak AF; DobLev. II/441. 1a].

Hn. 1574: Görgény Szakadéka mellett (sz) [Görgényszitim MT] | Szamos szakadék [Retteg SzD; SzDMon. V.

531]. 1818: a' két Olt között a Szakadék nevű helyen (sz) [Illyefva Hsz]. 1833: a Fekete úgy szegin az also szegletben a szakadékbán (sz) [Szöröcs Hsz].

Szk: ~ árok. 1718: az maros Folyó vize, kerülettyéből szakad ki egy réghi; holt maros szakadék árok, mind két felől fűz fákkal az martya tellyes lévén [Marossztkirály AF; LLt]. 1775: (sessio) ... a' külső vége a' Falu mezejéb(e) a' belső vége ... az Homorod vize Szakadék arkab(a) ütköznek [Karácsonfva U] * ~ sziget kb. folyóágak közti sziget. 1674: az Felső Komanaj Malmot az olt között leűő szakadék szigetét ... kezénel hadgyak [Törzs. Bomemisza Anna resolútiójából].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

3. kő-, vasdarab; bucătă (de piatră, de fier); Stück Stein, Eisenstück. 1652: Nyolcz fontos golyobis van 4. Tizenket fontosnál nagyob kő golyobis N. 100 Vagyon egy Tonna apro szakadék [Görgény MT; Törzs]. 1659: Vagion az Toronyb(an) Onn goliobis nro 9 száz eottven kilencz aproval eggwat ... vagio(n) szakadék száz negyven ... vas goliobis szakallosokhoz valo negy száz Eottv(en) [Kv; SzCLev.]. 1704: Anno 1704-ben mensis Maji adtunk az Teleki Mihály uram parancsolatjára az czéh porából egy hét videres átalaggal, szakadékokat vasból numero 2 száz 34-et [Mv; EM XXII, 537].

4. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: törött; rupt; (ab)gebrochen, zerbrochen. 1650: három szakadék fogasnak csinaltam megh az karyat egy fogaszegel egyut ... d 20 [Kv; ACJk 57b].

szakadékokcska folyóágacska; braț mic (al riului); kleiner Flußarm. 1760: el kezdvén a mérést a Maros felől valo felső részén, a hol a Marosbol egy kis Szakadékokcska ered, a kotsárdi ... nagy Berek also végénél be jövő utig huzson két kőtelnek talaltuk [Székelykocsárd TA; LLt I/11].

szakadékos 1. omlásos, suvadásos; cu surpături; zerkülfütt, abgründig, schrundig. 1780: nagy oldal, Tovises, szakadékos rozsz haszonatlan hely volt [Buza SzD; LLt Csáky-per 118/21]. 1826: A Domb meget lévő szántó, de szakadékos és gyenge föld (sz) [Doboka SzD; DHn 17].

2. (át)szakadásos; cu spărturi; durchbrochen, geteilt. 1604: az kosar pengig oly wala hogi Egik rezebeol az masikba az ökre el mehetenek, Zakadékos, Zegeletes wala az oswat Janos ökrenek pengig ugian külön kapuia wala az kosarba [Kede U; UszT 77a].

szakadékörköség kb. részporció; mică porțiune de teren dobîndită prin moștenire; Erbanteil, geerbter Teilbesitz. 1758: Az ... urfi actu bé biro Possessor Karátsonfalván* egy ház heljet bir hasonlóképpen â ... Toldalagi familiais actu bir kettőt s egy darab szakadék örökséget [Berz. 15. XXXII/11. — *Később: Nyárádkarácsonfva MT].

szakadhat szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: vége ~ abbamaradhat, befejeződhet; a se putea termina; kann/darf aufhören, ein Ende nehmen. 1663: Hogy az udvarbíró és számtartó még ratiojokat nem végezheték, nem késtek vele, váltig forgódnak benne; úgy látjuk mindazáltal, itt vége nem szakadhat, bizonyosságra oda kelletik vissza menniek [TML II, 495 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1761: Rövid lévén az idő ... ezen Cau(sána)k vége nem szakadhat mostan [Torda; TJKt V. 60].

szakadhatatlanul folytathatóan; mereu; ununterbrochen. 1765: Télben, nyárban, ősszel, tavasszal, aratáskor, hordáskor, szüretkor, egy szóval mindenkor, az Processust szakadhatatlanul örökké kerülték* [Marossztimre AF; Eszt-Mk Vall. 212. — *Az exekutorok].

szakadó beleömlő/torkolló; care se varsă în ...; mündend, zu-einströmend. 1715: az Karaszban szakado Vár volgye pataka foljamja [Szilágyosomlyó, EHA].

szakadólág rügólág, terjedőleg; care se întinde spre ...; sich streckend/ausbreitend. Hn. 1699/XVIII. sz. eleje: Az Hermán Völgyére szakadólágh (sz) [Veresmart TA; EHA].

szakadott vhonnan el/kiszakadt; care a fost separat/desprins din ...; von/aus ... (ab)getrennt, losgetrennt. 1735/1760: A Bényei határ felől szakadott Láb föld ... így osztatik [Elekes AF; DobLev. I/160. 4].

szakadozás 1. omladozás; surpare; Erdrutsch, Bodenrisse, Brüche, Vermurung. 1674: (A nyíl) mivel ige(n) sok szakadozás volt, azért toldatott négy ruddal [Mocs K; JhbK XXV/9]. 1780: Ezen föld ... egyik vége ... megszakadozott melly szakadozás mián 8 véka Buza vetés kár könnyen vagyon benne [Nagyercse MT; Told. 79]. 1793: sokaknak szállói a Szakadázás és suhadázás miat el pusztult [Kissáros KK; DLev. 2. XX. A].

Hn. 1740: a Falu szakadozása [Sztána K; EHA]. 1767: A Szakadázásan feljül (sz) [Mezőpete TA; EHA]. 1772: az Szakadozás nevű Helyben (sz) . az Szakadázás nevű Helyben [Jásfva U; EHA]. XIX. sz. eleje: a' Szakadázásban (sz) [Pálos NK; EHA].

2. (szét)oszlás; împărțire; Zerfallen, sich-Teilen, Trennung. 1791: Lévén ... Adamoson, bizonyos rész Jozságbeli portioskájok ... mely Jozságbeli Jussotskajoknak sok felé szakadozások de effelett távol lakások mián telyességgel semmi hasznát is nem vehetvén ... által adák ... eő Excentiajanak [Ádamos KK; Jhb XIX/33].

3. el/szétágazás; bifurcare; bifurcație; Verzweigung/Gabelung. 1794: Ezen Circumvicinált Kaszáloimat ... az Havadi nagy patak felettébb valo szakadozása miatt Vadasdrol sem ganézni, sőt Takarmányát is ... Vadasdra külömben nem lehet vinni [Mezőcsávás MT; Kp II. 45].

4. rombolódás; deteriorare; Verfall, Zerstörung. 1662: (A) toronybástya mellett levő közkőfalnak is ... amenynyivel az külső vár közkőfalát magasságával felülhaladná, nagyon leromboltatták vala, úgy hogy a kőfal szakadozása miatt minden kívül-belől való épületek mind leszakadoznának [SKr 597].

5. ~ban van rongálódik; a fi deteriorat; verfallen, beschädigt sein. 1810: Leg Szükségesebb a Silipeket egészszen reparálni, mivel mind Szakadozásban Vadnak [Sóakna MT; Born. G. IX. 5].

6. elkülönülés, megoszlás; separare, ruptură; Zwiespalt, Zerrissenheit. 1662: ha taval is a magok között való nagy szakadozások, fejedelemségen való kapdozások, osztozások nem lettek volna, Jenő is mostan is magyar kéznél volna | De ő, nemzetünknek eleitől fogva egyenetlenkedése, egymással való gyűlölködése, s hol a religió, vallás dolga miatt, hol egy, hol más dolgok miatt való szakadozások, practicálódások közben a török nemzet ... szokta elfoglalni csak könnyű munkával s nem sok vérrel a nagy derék erősegeket [SKr 489, 622]. 1663: Én mint az előtt is, úgy most

is Kegyelmed atyjafia vagyok; egyébírát csak ígyünkre nézve is nem volna illendő az idegenkedés és szakadozás [TML II, 412-3 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1677: már a megölt dolgot lehetetlenné nem tehetvén, hadd ne legyenek a szakadozások közöttünk, munkálkodjunk egy szívvel-lélekkel [TML VII, 543 Vesselényi Pál ua-hoz].

szakadozik 1. felselezik, össze/szétszakadozik; a se des-tráma/desface; auseinandergehen, bald zerreißen, sich auf-trennen. 1722: Mint hogy a Gyalom szakadozva jött ide, itt is az halászasb(an) minden nap szakadozott erogalodott rea k(ender) spárga(na)k Gel. 1 [Katona K; Uti]. 1749: Kender Erogatioja ... Midőn ki tiltotak szakadozvan az Viragos Kendert, a mely fejek kicsindek voltak kettőtis egyben tettevén, apadt el belőle 2 [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51]. 1803: Más Tób kötessel körül vett, már szakadozni kezdett Len gyolts Kendő [Dicsősztmárton KK; Palotay 20].

2. hasadozik; a se rupe, a plesni; reißen, bersten (zer)platzen. 1755: az boros hordokrol ... az abroncsok szüntelen szakadozván kellett az hordokot ujjlag abroncsztatnom s az el rökönjődött abroncsok helyen másokat üttetni [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1793: az also Pintzében ... a' fa Abrantsos hordokatt, mivelhogy régik voltak az Abrontsai és tsak szakadoztak ... majd mind ujj abrontsokba vétettük [Hadad Sz; JF 36 LevK 286 Benkő Elek lev.].

3. rombolódik; a se crăpa/deteriora; zusammenstürzen, zu Ruine werden. 1662: Az vár lötetését az urak s főképpen Rákóczi Zsigmond ... szüntelenül mivelletik vala, és ... a bástyákat felülhaladó épületeket úgy meg kezdték vala rom-tani, hogy az házaknak falai nagy rombolásokkal szakadoz-nának [SKR 241].

4. omladozik, suvadozik; a se surpa; verfallen, es kommt zu Bergstürzen, vermuren. 1653: az eső éjjel nappal esett lassúságában 40 napig; az hegyek mind az országban és másutt is szakadoztanak, mely ez máj napon is meglátszik [ETA I, 51 NSz].

5. vmi whány részre/részekre ~ vmi whány részre/részekre különválnak; a se despărți/separa; zerfallen, sich zerteilen. 1657: Az nemet hadak is mind közikben esni kezdett dö-gel halás, mind commentusnak alkalmatosban tanálhatása miatt három részre szakadozának [KernÖn. 74]. 1677: A' Mely Faluk részre szakadozva, és oszolva vadnak né-hány Possessorok között, a' minthogy némelyekben Fiscus-nak, és egyéb Patronusoknak-is bizonyos rész portioja, és házhelyei vadnak [AC 103-4].

6. szétszótódik; a se împărți; sich zerteilen. 1782: vadnak azon két Haller rész Sessiók után meg egy kevés régi ap-pertinentiakis ... volté régebben több, s azok hová szaka-doztanak? kik bírják? nem tudom [Dombó KK; JHb XIX/22. 21].

7. vki vmin kívül/vmitől külön ~ vki vhonnan el-elszakad; a se desprinde de ...; sich trennen, von etw. getrennt sein, sich abschieden. 1662: ellenség közelletében táborokon kívül szakadozva lenni bátorságos nem volna | Maurer Mihály ... Morvábul alá jövő útban ... a táborbul külön szakadozván és csak maga szolgálva külön járván egy faluban megszállott [SKR 269-70, 276].

8. megoszlik; a se împărți; sich unterteilen, unterschieden werden. 1704: Ezután ismét exhibeála valamely bizo-nyos írást ... melyeket kívánt öfelségének felvitetni, és ha íránta különböző votumok szakadoznának, az appellatióval

kívána felvitetni az olyan különböző voxokat is [WIN I, 173].

szakadozott 1. több helyen elszakadt, foszladozott; rupt (in mai multe locuri); zerrissen, geschlissen. 1589: Ket Darab lo Bechy karpit Es Eot hitwa(n) zakadozot hitua(n) (igy!) [Kv; KvLt Vegyes I/2. 37]. 1599: R(e)l(i)c(t)a Provi-di Petrj Pokos Anna ... fassa est ... erkezek egy veres dol-manyu Nyirő legeny es ... futa mas is egy feyer szakadoz-sot dolmanyba(n) be az Nyirő hazba(n) [Kv; Tjk VI/1. 384]. 1640: Ez havasnak szokot iövedelme az eo relatioiok szerent az Ohabai Boyersagat illetve kiröl productaltk edgy regi szakadozat pecset nélkül olahul irt levelet melliet Havaselfoldj Baszaraba Vayda adot ... az eleyeknek [Persány F; UF I, 719]. 1671: az Foldozo Vargakis ... szakadozot sarukra aprolek beoreoket fel varvan magokat es hazok nepet tapalni kenszeritessenek [Kv; KvLt Céhir. I. 17]. 1681: Vajda Hunyad Vára ... Tár Ház ... Késmarkrol hoz-zott, szakadozott Sator, mely ket darabban van Nro I [Vh; VhU 502]. 1724: Viszsa térvén ... az Nagy Palotára ... öt darab falra valo szakadozat szünyegek [Koronka MT; Told. 27]. 1753: Tabori böres szakadozott székek N 13 [Maros-sztkirály AF; i.h. 18]. 1760: ezen Istallonak Tornaczaban találatik egy nagy Szakadozott Gyalom [Szentdemeter U; LLt]. 1778: vagyon ket ezüstös kard is ... a masikon pedig valami szokadozott paszamántos dirib darab gyenge szij [Szászkerked K; LLt Fasc. 110]. 1790: Valami Szakadazatt Olosz fal 1 [Déva; Ks 76. IX. 24]. 1794: Bor Nyomo Sák, jobbatska 4 szakadozott 3 [Tasnád Sz; CU]. 1847: egy más szakadozott Tót kötéses kendő [Dicsősztmárton KK; Palotay 22].

2. romladozott; stricat, deteriorat; verfallen, baufällig. 1694: Vagyon itt az Major ház ... tapaszos padlásu szaka-dozott szalma sup fedeale alatt vagion a' Konjha ház ... en-nek p(rae)stila sindelj fedeale ... nagjób részént, szakadozott és igen ros, ujjittatni kévan [Borberek AF; Bfr néhai ifj. Bálpataki János kúria-leir.]. 1747: Konyha. Ebben az bothajtás szakadozott [Királyhalm NK; Ks 23. XXIIb].

3. omlásos, suvadásos; surpat, cu surpături; schrundig, rissig. 1694/1764: a Görgény vizén tul szakadozott Kis Berketske [Abafája MT; EHA]. 1716: az mely Rétet ... ada ... vicinussa az Szakadozott oldal [Szászvezződ NK; JHb XXIII/13]. 1756: Sombori János Uram Malmához bé járo utan alof lévő omlás vagy szakadozott föld [Zutor K; Somb. I]. 1784: egy bokros szakadazatt Kőves oldal [Dés; Hr 5/39, 40]. 1787: Lá Ruptur nevezetű helyben ... egy Szántó föld Szakadozott volta mián nem-is mivelletik, haszonvehetetlen a' Szőlő Hegy alatt (sz) ... Szakadazott és külömben is forrásos [Désakna; EHA]. 1788: Szőlő oldal nevű szakadozott ... reszszem [Tarcsafva U; EHA]. 1789: A Szakadozat helyek [Szászrén MT; Told. 27/25]. 1803: Egy kús szakadozott Martotska [Csókfva MT; EHA]. 1822: Szakadazatt oldal [Mocs K; HG Conscr. 76].

szakadoztatás megosztatás; divizare, dezbinare; Gespa-renheit, Zerteilung. 1662: Várad állapotját gondolná meg, és ez illy szakadoztatásával mind az országnak, s mind a magyar nemzetnek nagy kárával. a keresztyénségtől elvesze-teni ne kezdené [SKR 501].

szakadt 1. elszakadt, rongyolódott; rupt, ros, uzat; zer-rissen, abgenutzt. 1570 k.: Georgius Zeoch Jurat(us) fassus est, hogy Janos deaknak Az Annya hozot volth egy Jgen

zakath Nywl Beor gereznat hozaya hogy meg varya [Kv; TJK III/2. 102c]. 1625: Más egy wiselt szakadot paplan er f. 1.50 [Kv; RDL I. 126]. 1658: Egy lengetek sakat sahos abrosz d 10 [Kv; KJ]. 1835: Tángyértőlő szakadot 2 [Hosszúaszo KK; Born. F. Ib Bod Péter tt nyil.].

2. romlott, suvadt; surpat, cu surpături; schrundig, zerklüftet, vermurrt. 1742: edgy darab szakat, borozdás, és Gödrös Cseplesz erdő [Kincsi KK; SLt 8. K. 15].

Hn. 1780: a Szakat szegbol ualo Sarju [Királyfva KK; EHA]. 1797: Szakadt ut alat (sz). Szakat ut Szádánál (sz). Szakadt ut Szádában (sz) [Bencéd U; EHA]. 1807: A' Szakadott kutnál (k) [Szentgerice MT; EHA].

3. (vhonnan) máshova átkerült; (porțiune de teren) care a fost trecut la ...; gekommen, verschlagen. 1600: (Azt a helyet) semmikeppe(n) tiednek nem mo(n)dhad (!), Telekfalui határból zakat hel, s Telekfalui határ, megh bizonyítottuk [UszT 15/57].

4. különszakadó/vált; separat, care s-a desprins; abgesondert. 1737: Véghez menvén a két rész ... Szakatt" Jozszágok között levő Difficultasoknak adjustatioja maradt fen az Épületek aránt valo improportio [Kv; JHbK XXVI/1. — "Az improporcio címszó al. sajtóhibával: Szabad].

5. vkire szállott (örökség); (moștenire) care i-a revenit cuiva; (Erbe) jm zugefallen. 1604: eoreoksegemet ... az En Attiam Leorinchy Georgy birta az felesegere Lucha azonyra, mynt hogy leanyra zakat eoreokseg volt, Leorinchy Georgi fia vagyok en Actor az eoreokseg az en Attyamrol es anyamrol en ream zalott, mert en vagyok az leany fiu benne [UszT 18/27]. 1606: Vagio(n) megh egy attiók fia, Dalliban Erdeos Georgine Margit, mert an(n)ak az An-niajs Margit egy vala Doha Gorgiel, Doha Vrsulaual, es Doha Istüanal, aztis egy arant illeti eszekkel, mert jm(m)ar lianra zakat eoreksigh [i.h. 20/117 Adamus Zolia de Bagj (60) ppix vall.]. 1717: Az Atyámtól hallotam hogy az mely részt Borsai István Ura(m) itt bir ... az Vass részből szakadt(na)k lenni mondotta [Hesdát SzD; WassLt Ioan. Kis (50) jb vall.].

6. szikl származott; care a fost procreat; entstammt, entsprungen. 1568: Az rezeges pelengerthwl zakat bestye hires kurua anyad uolott az bestye hires kurua fia [Kv; TJK III/1. 147]. 1619: egy részeg török ... Mikor szinte az bolt eleibe jutottunk volna, ott is ugyan nekünk álla az ebtől szakadt s reánk fordította ijét — nyilat s ugyan mégis úgy szid [BTN² 283].

◊ Sz. fáról ~ ágrólszakadt; coate-goale; hergelaufen, bettelarm, zerlumpt. 1799: A Bán György ő kegyelme fiáról Sámuelről is tudom azt, mert láttam, hogy ... úgy járt mint egy fáról szakadt, a' nyáron is mind meztitláb járt ... a' feje olyan tetves volt hogy még messzére láttott a' tetű es serke a' fején [Mv; MvLev. 8 Olajos Anna Lakatos Borbely Miklós felesége (46) vall.]. 1801: úgy járt mint egy fáról szakadt, a' nyáron is mint meztitláb [Mv; MvLev.] * *lelkemtől* ~ kedves; drag; geliebt. 1617: Hallotta(m) aztis ... Kathatol ... el me(n)t az lelkemtől zakat Bene Janos immar Miko Ista(n)hoz ado(m) maga(m) [Mv; MvLt 290. 32a].

A jel-re l. MTsz. *lélek* al

szakadta szr-os fn; substantiv cu suffix posesiv; Substantiv mit possessivem Personalsuffix: 1. (testrész) szakadása v. törése; fractura a unui membru al corpului; Bruch eines Körperteils. Szk: *tagja* ~. 1573: ha az ayton ky ne(m) tassítottak volna Megis Eoltek volna Azert ... tartoznak

neky zerelmeyert tagja zakataert Meg fizetny az Borbeltis az gogitaset Meg elegiteny [Kv; TJK III/3. 203].

2. vminek a befejeződése/megszűnése; încheiere(a unui lucru); Abbruch/Aufhören einer Sache. Szk: *törvény (vége)* ~ törvényes eljárás befejeződése. 1562 u.: az Bors Barnabás öröke ... paraszt örökség ... azt az örökséget kezemből kiereszszem az törvén vége szakadtáig [SzO IV, 15]. 1570: Iso Ambruzne ... az hazat ... tyltotta Lakatos Ambrwst hagi se ely Aggya (igy!) se ely neh cherellye Teorweny zakattaigh [Kv; TJK III/2. 196]. 1590: ne haborogianak feleölle teórwe(n)j wege zakattaigh, az teórweny weghez menűen keoztok megh mutatia az teórwenj haniad resze iűth Dyos Ferenchnek, es haniad rezze Cybre Ambrúsnak [UszT]. 1600: Az teórweny azt talalta hogy walamit Kechedi Gasparne birth ekedigh az peöres eörekseghen teórwennek weghe zakattaigh birta, az mit penigh abban Kysfaludi Janos, Chiki Marto(n), es Paztor Isthwan byrnak, ez vtanis teórweny weghe Zakattaigh birianak [i.h. 15/205]. 1653: Leonek pedig iljen modon kezessek teorueninek szakattáigh, hagi mindenkor mikor Director Uraimek akamak teoruenire eleo állatnj az meg neuezet Ambrus Judith Aszont, eo facto eleo állityak, es Usq(ue) ad decisio-nem Juris az kezesseget le sem tészik hanem mind teoruenj Szakattáigh magát Ambrus Judith Aszonit eleo állitjak [Kv; CartTr II, 1013-4]. 1735: mivel az Khérsztye (!) Zaharia ... mostan detentioja alatt vasban vagyon ... Törvény vége szakadtáig akár mi formán valahuvá találna ell menni, tartozzan(a)k eöttett ezen kezesek reducálni [Szentenedek SzD; Ks 25. III. 29] * *vminek vége* ~. 1670: az Kapitan Pal maradeki tartozzanak minde(n) azon perre valo eő kglmek keölczegekenk véghe szakattáigh vallo harmad reszet deponalni [Kv; JHbK XXIV/25]. 1776: M. Praepost Ur jovalotta volna, hogy ki ne jönne Kóródra Drassai Causájának Vége Szakattáig [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. 1795: ezen osztlyos Processusra eddig tett és ezutánis vége szakattáig tejendő költségeket, a Birtokos Urak és Aszszonyok ... mindnyájan tartozván fizetni azok a kik a költségeket tették arról való Laistro-mokat adják bé [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 8a].

szakáll 1. barbá; Bart. 1574: Fazakas gal ... ezt valla ... Mykor meg latta volna ezt Zeochy Marton vgrlik fel az Zekre es kapya eleo symont, es mind hayat Zakallat vgy meg zaggattha, hogy feyer volt az gallera az haynak myattha [Kv; TJK III/3. 387]. 1585: monda(m), vala e zakala aky tegedet banta [M.valkó K; KP. Bott István jb vall.]. 1633: Hallam magatol Zanto Martonnetol, hagi erőssen megh fogta volt Zalkay Mathenak az szakalat akkori dulakodasban [Mv; MvLt 290. 112b]. 1640: Tiboldy Isak Jöue oda az nemetekkel, het uagi niolez Zazokis walank uelok az birot be adta wolt őt keresik wala, Engem megis foganak az Zakalomot fogtak wgi wontak az lora [UszT 18/145 Czicherdfalwi Jssak wyfalwi zabad zekel vall.]. 1675: az Dnus I ... torkon ragadott, szakállamat ki tépte [Kv; TJK XI/1. 359]. 1731: házasodni akart szakállát s bajuszát s haját holt szénnel bé kente [Kézdisztlélek Hsz; HszjP Andreas Borcsa (52) pp vall.]. 1736: Mind felső alsó rendbéli ember, mihelyt megházasodott, az szakállát meghagyta s holtáig úgy viselte [MetTr 349]. 1765: az Executor ugy nyomorgatta ... meg furván a gerendat, szakállat, vagy haját oda szegezte fa szeggel [Kiseny AF; Eszt-Mk Vall. 298]. 1847: Aranyos Ferentz ... a' Helberke be menvén ... 3 legények ... minden szollako-

zás nélkül velle kötölőzködtek el annyira hogy ötett meg verhessek, szakállát is kezdetek huzgálni ... és ötet az Asztalos Czéh szó hordozójának s Kuplemek neveztek [Kv; ACProt. 23-4.]

Szn. 1557: Zakal Ambrws [Kv; TanJk V/1. 81]. 1566: Zakal Ambúrús [Kv; Szám. 1/X. 219]. 1568: Ambrosius zakal [Kv; Tjk III/1. 240c]. 1586: Zakal Benedek [Kv; Tjk IV/1. 557]. 1595: Szakal Andras [Kv; Szám. 6/XV. 33]. 1597: Zakal Janosne [Kv; Tjk V/1. 84]. 1599: Zakal Benedek [Kv; Tjk VI/1. 303] | Steph Zakál de Kadiczfalúa jb [UszT 13/109]. 1602: Szakál Miklós szab. [Várdotfva Cs; SzO V, 230]. 1606: Andreas Zakal de Betfalúa [UszT 20/73]. 1614: Zakal Balint jb [Tusnád Cs; BethU. 443] | Szakal Mate [Muzsna U; i.h. 120] | Szakal Menihart jb [Rugonfva U; i.h. 167]. 1625: szakal Janos [Kv; Szám. 16/XXX. 24]. 1633: Zakal Andras [Kv; RDL I. 22]. 1643/1687 k.: Szakál János [Szeredasztanna MT; MMatr. 244]. 1698: Szakal Martonné [Hídvég Hsz; HSzjP]. 1702: Szakáll Ferentz [Kv; ACJk 49]. 1746: Szakáll János [Kv; ÖCJk]. 1750: Posztosináló Szakál István [Kv; Dica II. 11]. 1802: Szakály Ferentz [Parajd U; UszLt ComGub.].

Hn. 1891: Szakáll kút) [Köröfő K; KHn 68].

Szn. ~*ába kap.* 1666: Laposi Mihály Szeken lako Bardi Mathene Szada (!) Ersebet ellen proponal. I hogy hazaszagi egyeszeget nem akart. 2 hogy Szakalaba kapot' [Szjk 99. — "Folyt. az okok fels.] * ~*ánál fogva.* 1646: Miuel ez Inct(us) Az Apiat szakállanal fogua hurcolta, Es Túzzel is feniegetődt edes hazaia Colosvar ellen ... Azt kiuanjjak hogi megh halljon [Kv; Tjk VIII/4. 132]. 1785: Opra ... Karika Nyikulaét ... Földös Aszszonyom eő nga öreg Jobbágyát Szakállánál fogva meg is tépi [Piskinc H; GyK] * ~*ával seprí a földet.* 1710: Muffti pedig a török papokkal együtt azznap sákban öltözvén s magokat megláncozván, arccal a földre leborulnak vala, szakállokkal seprvén a földet [CsH 199] * ~*t (meg)hagyat.* 1657: Ez táborozás alatt hagyattam szakállt ... Ez táborozás pedig lön 1634-ben [KemÖn. 169]. 1677: Aprilis ... 8. Hagyattam meg a' szakált [PatN 13a] * ~*fürőlyukba szegezi -át.* 1573: Anna Zentlzlaz gergelne, latta hogi Balasy gergel az haz eleot al volt es kyalit volt Imre deaknenak ... kwld lde vgimond az vradat az califactor esse kwrwa fiat, mert az fwro lykba zezezem zakalat [Kv; Tjk III/3. 232]. 1765: ezek a rend kívül valo Executorok kegyetlen kinzasokotis vittek vegbe Biráinkon, meg kötözték eöket, szakállukat, ujjokat, üstököt köt furu lyukba szegeztek [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 280-1] * ~*spanyol ~.* 1843: Bodor Ádám ... beretvázkozik — kivéve hogy meghagyja spanyol-szakállát [DLt 1309 nyomt. kl] * ~*zsidó ~.* 1823-1830: Tudok is ilyen Casust ... valamely gonosz induluak felöltöznek Maszkarába: nevezetesen egy Ármýék tartonak, vagy esső ellent vetőnek (: Paraplú :) vásznát, a' mint szokott lenni tikkelyenként le vagdalták abbol tsínáltak All-Örtzát, még pedig ugy, hog az hegyes felét alól hagyaták, és az ugy tettett, mint valamely ki hegyződő hosszu 'Sido Szakál [FogEK 425-6].

2. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~*a van tekintélye/becsülete van; a avea autoritate/cinste, a se bucura de respect; in Ehre/Ansehen stehen.* 1632: erre monda Szakolczaine hog' czudalo(m) hogi ne(m) szeg'enled mondani, szakalod uagio(n) s miért ne(m) becvölöd meg [Mv; MvLt 290. 9ha] * ~*császár -ában kapás* (török) császárral szembeni ellenkezés; impotrivire/opozitje (manifestatja) fajta de împăratul turc; mit dem (türkischen) Kaiser in Wi-

derspruch geraten. 1657: Ez vajdának idejében többet százezer forint dutkánál feje az fejedelem; egy részt ideig Fogarasban tartván megüvendölte vala Serédi István, hogy annyi pénzt s olyan erősséget nem fognának sokáig én kezem alatt Erdélyben tartani; s úgy is lön, hogy ottan hamar kihordták, takaríták ... Patakra s azután Munkácsra. Ez császár szakállában kapás és privatum commodum lön kezdeti és fundamentuma az mi veszedelmünknek [KemÖn. 172] * ~*császár -ába kapat* (török) császárral szembeni ellenállásra biztat; a îndemna la împotrivire fața de împăratul turc; zum Widerstand gegen den (türkischen) Kaiser anspornen. 1710: Titeket is jól ismerlek, mert soha nem nyughattok ... azon igyekeztek, hogy hatalmas császár szakállába kapassátok a német királyt [CsH 75-6 Köprülü török fővezér nyil.] * ~*fejér -át vhová hozza* öreg ember letére el-megy vhová; a se duce undeva, cu toate că este om bătrîn; trotz seines hohen Alters geht er irgendwohin. 1710: Hogy pengi éneám senki ne panaszkodjék, ország generális lévén, elbúttam, im, ezt a fejér szakállamat ide kegyelmelek közben hoztam, s kész vagyon itt is meghalni [CsH 226] * ~*maga -ára esküszik* saját becsületére fogadja; a jura pe propria lui onoare; bei seiner Ehre schwören. 1662: ha megmaradásokat kívánnák, mindjárt minden hajdúvárosok-rul néhány hiteles, emberséges embereket eleibe bocsátani el ne mulatnák ... Hogy azoknak semmi bántások nem lenne, a teremő Istenre, császár jó szerencséjére, maga szakállára nagyon esküszik vala [SKr 537].

Sz: ~*aki nagy -at akar viselni, becsületesen kell magát viselni.* 1777: aki nagy szakállat akar viselni — úgy hallottam a régiektől — hogy ugyan becsületesen kell magát viselni [RettE 382] * ~*Gergely pápa -át megrázta* Gergely pápa napján (márc. 12) havazik. 1811: Még-is mind bojong a' fellegek serege! És fujja mérgit a' Bábák' fergetege! Ed-dig minden ember rosza magyarázta Mikor Gergely Pápa szakállát meg-rázta [ArE 161] * ~*nem jó a császár -ába kapni* nem jó a (török) császárral szembeszállni. 1664: ezen rebellesek dolgában nem kell sok consideratiokat forgatni, mert bizony félek rosszról ... Nem jó az császár szakállába kapni egy néhány rebellis miatt, melyet ... okos ember nem is cselekszik [TML III, 43 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

3. lőfegyver csővére illesztett vasnyúlvány; un fel de prelungire/ureche pe țeava unei arme de foc; „Haken“ einer Hakenbüchse od. Arkebuse. 1662: egy néhány szakállasnak szakállakat csinálván az kovatsiok, csináltatásáért vasáért fizettünk f l d 85 [Kv; SzCLev.].

szakállagyú szakállas ágyú; sácálas, sácálus; Wallbüchse. 1823: Hat Szakál ágyuk ... Egy Gránát hordozo Réz tső [BK Inv.].

szakállas I. mn 1. nagy szakállú; cu barbă (mare); bártig, mit Bart. 1619: Igen-igen csodálatos jóforma böcsületes öregemberek valának, csakhogy szakállas nem volt bennek, mert ők az szakállukat elborotváltatták, némely magyar módon, törzsökösön viseli [BTN² 280. — "A perzsa követség tagjai. 1710 k.: Termete" középaránt való tisztességes, ifjú, de szakállas és gesztenyeszínű szép hosszú haja vala [Blm. 1027. — "Az álmában látott személynek].

Szn. 1457: Zakalus [Csánki V, 319]. 1603: Zakalos Miklos [Kv; Tjk VI/1. 694]. 1614: Szakallos Balas pp [Atyha U; BethU 148]. 1640: Zakalos Trifte. Zakalos Thamas. Zakalos Antal [Hévszamos K; GyU 58-9]. 1642: Zakalos Tri-

fan. Zakalos Antal [uo.; GyU 84]. 1652: Szakallos Trefa [uo.; GyU 110].

Szk: ~ *Isten*. 1846: szidta az Nagy Ur Istent, öreg szakállas Istenét Apjának, Anyának [Dés; DLt 965].

2. ~ *bárány* bárány állán szakállszerű szőrzettel; miel cu barbă; bártiges Lamm. 1584: Balogy Farkasnak az három falu^a Jeouedelmereol ... valo Zam adasa ... Az három faluknak határiban futot Eotwendlesbe (!) a' Varos Reszere Milwara es feyeós Juh Barannial egietembe es egy nehany Zakalos Barannial eoze, zam zerent 93 [Kv; Szám. 3/XIV. 15, 17]. 1585: Attunk Az Espotalyba Berbechet Miluarat Zakalos Barant eozevesegel Attak Nro 63 [Kv; i.h. 3/XVI. 46]. 1592: Zukalos Barany 3 Sayt 17 [Kv; Szám. 5/XI. 15]. 1600: Itthon az haznál eottwnk meg Barant 10. Zakállos Báránt eottwnk megh 2 [Kv; i.h. 9/XII. 99 Igyártó Simon isp.m. kezével].

3. vmilyen vasnyúlvánnyal készült; (fäcut) cu un anumit fel de prelungire; mit einer Art Verlängerung versehen. **Szk:** ~ *fűrő*. 1665: Ezen czeik haz pitvaraban ... Szakallos furo no. 1 [Fog.; UF II, 314] * ~ *gém*. 1652: Egy szakállós gim (!) felhérc vas [Görgény MT; Törzs] * ~ *vas*. 1594: Darab zakalos vas vagion No. 5 [Somlyó Sz; UC 78/7. 23].

4. szakállas puskához/ágyúhoz való; pentru săcălaşuri; Art Stütze einer Wallbüchse/Hakenbüchse. **Szk:** ~ *por*. 1590: Az Owarban, Az Calostromban volt Zakallas por, melynek az Torom Mya Az Abronchya Alsok (igy!) el Senüettek voltanak. Azokat koteottem meg mas modon Attam kadarnak f. — d. 12 [Kv; Szám. 4/XX. 20 Hooz Lörinc sp kezével]. 1620: Az Chayth hazban Algiu Por ... Zakallos Por^a [Kövár Szt; Borb. II. — "Fels-ből kiemelve]. 1621: Az Takacz Mesterek Tomiaban uagion 7 Tonna Por. 1 Tonnaban uagion Szakalos Por [Kv; Szám. 15b/VIII. 5]. 1632: Por ház ... Zakallos por uagion cen ... N. 8 [Fog.; UF I, 133] * ~ *töltő*. 1632: Goliobis nelkwl ualo zakallos töltő N. 100 [Fog.; UF I, 136] * ~ *(vas)golyóbis*. 1594: Restal az varban Mindenesteöl zakalos No. 96. Restal thonna Por ... Tharacz Goliobis vagion No. 619. Zakalios Goliobis vagion No. 6600 [Somlyó Sz; UC 78/7. 15–6]. 1620: Az Felseő Varba minden szerszamostol Leővéd szerzamok: ... Zakallos golyobis egy berbenczebe, S egy Tekencőbe [Kövár Szt; Borb. II]. 1637: Eöregi Gioliobis Tarazhoz ualo n 23 ... Zakallas Gioliobis Jelen n 7 [Ebes-fva; Ut]. 1652: Vagyon benne szakallos vas golyobis ez előbbeni Inventarium és benne lévő rovás szerént, testalva(n) felölle mind Porkolab és Czajbert [Görgény MT; Törzs]. 1665: Ezen czeik haz pitvaraban ... Szakallos goliobis forma no. 2 [Fog.; UF II, 314]. 1673: Szakállos vass goliobisok 4 tonnaban ... nro. 6031 [Fog. UF II, 539].

II. *fn* 1. kisebb fajta ágyú; săcălaş, săcăluş; Wallbüchse. 1571: Myert penig az három zek az ket olah orzag zelian vagion es gyakran teoreokek ... miat rablas esset, vadnak keozteottek magok oltalmara epített ereos Casteliok es Cynteremek kyket nagy keolchegekkal puskakal zakalossal porral goliobissal valamennyre meg ereositettek volt [SzO II, 331 a székelység panasza az egy-hez]. 1582: Keomywes Peter ... vallia, Meg vala hagwa Az Mesterekteöl hog Ne leoyenek teobtet eg'nel Az Zakallosbol | Zuchaky Janos eleb ki löue az eo Zakallossat hog nem mint hattak vala [Kv; Tjk IV/1. 51]. 1589: Notarius vram az varos zakalossiban vit volt eggiert Aztalanhoz, czinaltatot agiat neky, fizettem teölle d. 65 [Kv; Szám. 4/X. 19]. 1593: Az Zakallosokat kenete meg hooz lorinczj vram kihez weot olaiat f — d 10 [Kv; i.h. 5/XXI. 25]. 1594: Restal az

varban Mindenesteöl zakalos No. 96 | Zakalos agiastul vagion No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 15, 23]. 1599: Lakatos Adam az Szakallosoknak czinalt gemet es serpenieot [Kv; Szám. 8/XIII. 44 Szabo András sp kezével]. 1605: Az Bastiakon szakallosok mindenestwl vagion Numero 4 Szakallosokhoz ualo palazkok 16 [Gyalu K; Sennyei 11/17 fej-i inv.]. 1620: Keőwarban leveő Leővéd, es Tuzes szerszamoknak ... Inuentalasa ... Az Zengheő Bolt Bastyaian Forgo Taracz 1 ... Az Czayth hazban Zakallos No. 29. Minden szerszamostol [Kövár Szt; Borb. II]. 1652: Ezen Pincze boltos, vakolt, meszelt ... Körül gantár fakra csinált deszka állason munitiokhoz valo, algyu, Taracz, és szakállashoz valo, puska poris 11 [Görgény MT; Törzs]. 1736: ha ... az leány atyjának az várában^a algyuk, taraczok vagy szakállasok voltanak, az nász népe eleiben^b erősen löttének [MetTr 381. — ^aA menyasszonyos ház urának várában. ^bA vőlegény násznépe tiszteletére]. — L. még CsH 349; EM XVIII, 403; ETA I, 154; KvE 294; MNy XXXVIII, 133; SKr 298, 612; TML III, 444, 448; UF II, 213, 313, 315, 338, 340, 540, 545; WIN I, 204.

Szk: ~ *tartó faráma*. 1681: Vajda Hunyad Vára ... Fejér Bástya ... Vagyon itt: ... Szakallas tartó fa ráma Nro 2 [Vh; VhU 547] * *ágyban levő* ~. 1681: Nebojsza Bástya ... Vagyo(n) ezen hosszú boltban ... Ágiban lévő szakallas 8 botos szakallas-is 6 [Vh; VhU 557] * *apró* ~. 1659: Vagyo(n) mindenestol foghva Eöreg h s apro Szakallos nro. 28 [Kv; SzC Lev.] * *hosszú* ~. 1605: Az szweő Bastian uagion egy forgo Taracz, negy kereken. Az kapolna mellet uagion ... egy hozzw szakalos, keccke labra szegezui [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.]. * *öreg* ~. 1632: Ezen hazban^a egy dezkaual altal rekeztett kamara, meliben uagion nagy eöreg zakallos ... N. 121 Az tizének agia ninczen [Fog.; UF I, 136. — ^aA vár negyedik bástyájában].

2. ? ? **Hn.** 1729: A Szakállas mellett a pallon feül a Lun-
kucz nevű helyben [Veresegyháza AF; EHA]. 1775/1817: Szakalus [Meződor K; EHA].

szakállas ágyú kisebb fajta ágyú; săcălaş, săcăluş; Wallbüchse. 1656: Szabo Janos neuú Bastia ... Szakalos es muskoteli agyoknak aszu fa egy rakással [Fog.; UF II, 102–3]. 1823: Egy hosszú Szakállos Ágyu Egy Pár rez Csőjű Bumbi [BK Inv.].

szakállas cső vasnyúlvánnyal készült ágyúcső; țevă de/ pentru săcălaşuri; Kanonenrohr mit einem „Haken“. 1681: Kinzó Bástya ... Vagyo(n) itt ... Szukállas Csűh, ági nélkül Nro 12 ágyástol (: nemellyiknek ágia igen romladozott :) Nro 11 | Nebojsza Bástya ... körül köből rakott folyosoja vagyon ... Vagyo(n) ezen folyoson: Szakallas puska ágiastol Nro 1 Szakállas Csű — ági nélkül Nro 1 [Vh; VhU 511, 559].

szakállas puska (csővén vasnyúlvánnyal készült) puska-fajta; săcăluş, puşcă mică din evul mediu; Hakenbüchse (mittelalterlich). 1679: Szakallas puska nro 6 | Szakallas puskához valo vas goliobis nro 176 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 42, 43]. 1681: Vajda Hunyad vára ... Vagyo(n) ezen házban ... Jo szakallas puska Nro 3 | Szakallas puskához valo tisztító, veszszőtől Nro 1 | Nebojsza Bástya ... Sdik Contigna<i>oja: gerendás padlasos ... Vagyo(n) ezen folyoson: Szakallas puska ágiastol Nro 1 [Vh; VhU 502, 510, 515, 557, 559].

Szk: ~ *tartó ráma*. 1681: Vagyo(n) ezen Kapu között Katona fogas a falo(n) két darab ... Szakallas puska tarto ráma Nro 1 [Vh; VhU 508].

szakállas tárgy szakállas puska tokja; husă pentru săcăluș; Behälter einer Hakenbüchse. 1582: 1 Juny weottem Biro V. es az thanaczy akaratyabol az zakalos Targyra. 16. sing karasiat attam Erette f. 10/40 [Kv; Szám. 3/V. 18 Lederer Mihály sp kezével]. 1585: Pünkösdben wöttem az Zakalos Targyhoz ... 16 szing ... karasiat ... f. 11 d. 20 [Kv; i.h. 3/XVIII. 23b Gellien Imre sp kezével]. 1593: az zakalos targyhoz 1 weg primüs ort karasiat f 17 [Kv; i.h. 5/XXI. 73].

szakállatlan szakáll nélküli; fără barbă; bartlos, glattbärtig. 1813: Ittzik Löbel, magas vastag termetű, pofotyos bama ábrázatu Szakállatlan [DLt 342 nyomt. kl].

szakállpuska szakállas puska; săcăluș, pușcă mică din evul mediu; Hakenbüchse (mittelalterlich). XIX. sz. eleje: Hat Darab hoszszu Szakál Puska. Egy kissebb Szakál Puska tővekjével édgýütt [BK Inv.].

szakállszáraztó I. mn szakállszárító, pihenésre való; de/pentru odihná; für Rast/Ruhepause. **Szk:** ~ *deszkapad*. 1821: a Kapu előtt kívülről mind két felől vagyon két kised eresztetske avatag sendely fedél alatt ezen ereszeknek alyai és mindenek oldalai bé vagnak deszkázva mind a kettőben végig vagyon egy szakáll szárazto karos deszka pad [Koronka MT; Told.] * ~ *umbrakulum*. 1754: (A kúria) ajtója alól-feljűl vassarkakon forgó, vaskilincsen járó, kívül az ajtó mellett egy zsuppal fedett, négy sasfán álló szakál-száraztó nagy umbraculum [Vice SzD; ETF 108. 17].

II. fn napos hely; loc însorit; sonniger Platz/Ruheplatz. **Hn.** 1799: a' Szakál Szárazto felé [Mv; MvHn]. 1806: a Majorom felet a Szent Miklos uttza végén a Szakál Szárazto nevezetű helyen [Mv; EHA]. 1817: az ugy Nevezett Szakál szárazto Nevezetű szőlő alatt (sz) [Backamadaras MT; EHA].

szakállú vmilyen szakállal bíró; cu un anumit fel de barbă; mit einem ... Bart, -bärtig. **Szk:** *fejér* ~. 1753/1781: En jól esmértem az öreg Kun Istvánt, Apafi Mihály fejedelem idejében élt, igen szép, nagy fejér szakállu vala [Kisalmás KK; JHb LXXI/3. 304] * *fekete* ~. 1725: edgy ide valo Praedicator praedicatio közben eő is sirva sirásra indította az községet s halgatoit, azt hozván elé keservesen, hogy nem edgyébert leskődik ez az fekete Szakallu fekete barát, hanem hogy azt várja, hogy az Farkas utcai Templomot el foglalják, s eő mehesen belé [Kv; ApL 2 gr. Haller János anyósához]. 1808: Botár Bánko, sátoros Czigány, nagy fekete szakállu, burczokos haju, egy nagy fekete czondrával szökött-el [DLt 880 nyomt. kl] * *hitetlen* ~. 1632: monda Szakolczainé Feltotinak en el unta(m) jmmar uarni, az te sok hazugsagodnak en ueget nem ere(m), csak tökelletlenség minde(n) dolgod hitelle(n) szakalu ember [Mv; MvLt 290. 93b] * *keszeges* ~. 1585: Anna Molnar Kelemenne ... vallia ... Monda Bonchiday Gergelnek az bestie parazna cletew hamis hewtű kezeges zakallw kuruafricanak [Kv; Tjk IV/1. 398] * *kicsiny* ~. 1804: Irimia Szurdár, Kalános Czigány ... Gesztenyeszin haju, olyan burtokos Bajusszu, és kitsin Szakállu [DLt nyomt. kl] * *nagy* ~.

1678: Elégge examinálók azt az embert, de valamiket halott s értett, mind az oláhok beszéllették neki, kivált az nagy szakállu olá, kik is úgy látom, szívesen akarnák Erdélynek változását a préda kedvéért [TML VIII, 148 Nalácz István Teleki Mihályhoz] * *ősz* ~. 1710: Mindjárt utánam válék egy ősz szakállú, kék mentés, kontyos török [CsH 228] * *ritka* ~. 1848: Szászsebes széki Keineki Penkert János ... setét hunyori szemű, barna haju, idomos kicsiny orru és ritka szakállu [DLT nyomt. kl] * *roska* ~. 1802: Lichtenecher Tamás fekete szemű, roska szakállu [DLt; ua.] * *sárgásló* ~. 1802: Bretttye Pintye ... sárgaslo (!) szakállu [DLt ua.] * *spanyol* ~. 1830: Prodán Moga Juon ... fekete spanyol szakállu [DLt 936 ua.] * *törzskös* ~. 1583: Hegedws mathe ... vallia ... Be leowe eg feyerbely kathona egy kerek Abraszatw es teorseokeos zakalw temerdek Bajzos [Kv; Tjk IV/1. 99]. 1591: Barabas Peter, Nadasi vallia ... Egi fejer Daroczso ember vala ott, kinek kek nadraga vala, torseokeos zakalu [Kv; Tjk V/1. 108] * *vastag* ~. 1815: Rostás Ádám ... tömött vastag szakállu, mellyet két három Holnapig meg hágy [DLt 305 nyomt. kl] * *vén* ~. 1636: monda Koházi Kathalin Te ven szakálu szekely cziaik heyaba(n) dőlz fulz, mert az migh elek addigh ne(m) czinalz ot házát [Mv; MvLt 291. 65a] * *veres* ~. 1812: Juda Bora ... 20. Esztendő, Zsido vallásu ... veres haju, szakállu, fülhaja és bajussza [DLt 632 nyomt. kl] o **Szn.** 1614: Veres szakállu miklos jb [Újszékely U; BethU 172].

szakasz I. (szántóföld/erdő/szőlő) rész/darab; bucată/portiune (de teren arabit/de pădure/de vie); Teil/Stück (eines Ackerfelds/Waldes/Weinbergs). 1692: Vagyon ezen Szőlő ... ket szakaszokra epítve, az Udvarház felől-valo szakaszt nem sok időtűl fogva fogták-fel, de az — is már szépen megh — épült [Mezőbodon MT; BK Inv. 15]. 1740: A' Runki és Nagi — Oklos Szegény jobbágjok szolgálát-jok(na)k rendi ez; Van(na)k a' Gy. Sz. Királyi határon bizonyos darab földek szakaszokb(an), mellyeket tartoznak ők kétszer meg szántani és edgyszer el-boronálni [Runk TA; Ks 89]. 1775/1802: Ezen Doszűl Mare nevezetű nagy Bikkes Erdőnek az a része vagyis az a szakasza vagyon Contraversiában amely Szakásának Doszu Maguritsej a nevezete, s amely ... ezen Bércznek a Verőfény vagyis a Bezdéd felől valo Oldalában situatitak a Fácze Maguritsej nevezetű Tölgyes Erdő [BSz; JHb LXVII/3. 67–8]. 1779: azon Rét a közepin Széles bolykös Léven s fetske fark<u> két részben méretődött királyi öllal az also végin keresztűl 1 (!) öll, fellyebb a közepin 32 Hoszsza 51. A második Szakaszbán a keskenyebb részinek also fele 16. közepin a felső vége felé is 16 [Ms; Sár.]. 1780: az étel készittés végett usalandó Erdők ... bizonyos helységebeli Banyákhoz szakaszokra így határozatnak^a [Torockó; Tlev. 2b. — ^aKöv. az erdők pontos körülírása]. 1788: utolsó Szakaszbán vagyon a Tekenös nevű uj Fogás felrontatott Gyepes Helly [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. 1793: Az harmadik Szakaszból vagy mérés melly kurtá lának mondatik [Erdőszengyel MT; EHA]. 1799: Délről a ... Peátra Észkos Szakaszával, Északról a Falusi pusztá telkekkel ... határozzik | a B. Bornemisza Tanorokjáig egy Szakaszbán vétetodván [Ludvég K; EHA]. 1843: a ... Berzentei János ur malmán alól vagyon a' szakaszoktól bé jaro uton belől a' kis malmal árok felől [Meggyesfva MT; EHA].

Hn. 1657: Az Szakaszb Berek mellet (sz) [Fejérd K; EHA]. 1695: Az Szakaszo(n) inne(n) az Borju Ret (k) . A

Kotorkai határon az Sospatak oldalal (sző) az Szakasz Pat-
tak [O.csesztve AF; EHA]. 1717: az Szakasz oldalban (sz)
[Gyulatelke K; EHA]. 1718: az Erdő alatt való Szakasz
vagy Láb (sz) [M.násas K; RLt]. 1773: A Nyir szakas utya
mellett (sz) [Szárhegy Cs; EHA]. 1781: A Szakaszba (k). A
Szakasz mellett a mező ösvenyin felyül (k). A Szakosz ne-
vezetű helyben (k) [Mákófa K; EHA]. 1826: A
Szakaszban [Datk NK; EHA]. 1860: Kanyha szakaszsa
nevű helyen az erdő allyán egy darabotska tisztásos helye
[Kissolyos U; EHA]. 1891: Szakaszszél [Mákófa K;
KHn 237].

Szk: ~okra szaggat. 1722/1814: Kezdtünk az külső
pertinentiáknak osztásához ... Lábokra vagy Szakaszokra
szaggatván, kinek kinek nyil czedula vonással e szerint
osztottuk a' mint következő [Kisjenő SzD; BetLt 1].

2. (épület/építmény)rész; parte (de clădire/construcție);
Trakt, Gebäudeteil. 1632: Alatta* vagion három zakazban
allo keő pincze [Fog.; UF I. 193. — *A ház alatt]. 1636:
Egy eőregh Jo sindelies es minden epeőletiu el kesz Cziür.
fenied berenabol rott Eőtt szakaszban valo, Az kett reszi
Czipleni valo hely, Az harma Gabona tarto [Siménfa U;
JHb Inv.]. 1647: Vagion egi vegteben három szakaszban
pajta, edgik borjuknak valo, kettej ökröknek [Marosillye
H; VLt 55/5415]. 1681: vagyon két öreg vas ölü. Ezek
mellett egy kő kémény alatt két szakaszban, pusztuláshoz
készült két koh kely [CsVh 96]. 1694: Ez mellett az szőlő-
hegy felől, vagion egi Nagi Pajta, avagi Istálló ket zaka-
szokb(an) ... ezek közzül egigik egigik hat hat Lovak
(na)k való [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János
kürialeir.]. 1716: vagyon egy fedel alatt ket szakásban
Tölgy és Cserfakból alo épültt egyik szakasza Istalo az
masik Kamára [Grid H; BfN 92/4]. 1732: vagyon egi rend
istálló három részbe szakaszta ... az harmadik szakaszszát
kádározó szinnek csinálták [Kóród KK; Ks 12. I]. 1821: Az
Lo Istállókot rako Borona fából* ... hossza 14. öl, széle
pedig 3om öl, három szakaszokra, vagy pajtakra vagyon
felosztva [Görgény MT; Ks 79. 126. — *Építette].

3. rekesz; despártitür, compartiment; Verschlag, Fach.
1632: Vagion egi rendben niolez szakaszban allo jstallo
[Fog.; UF I. 176]. 1636: hoszan fel az be meőneő eőregh
kapura fel mengyen egy eőregh három szakaszban valo Ist-
talo borona feniő fából rott [Siménfa U; JHb Inv.]. 1676:
Vagion itt az ajto meget deszkabol valo örőgh almarium
hatt szakaszakban [Fog.; UF II. 749]. 1680: (A) halas tonak
vagyon deszkákkal egy mastol külön csinált rekesze no 6.
mellyek(ne)k ötib(en) ölt halat ödik szakaszab(an) pengi
rakot szoktanak tartani [A.porumbák F; ÁLt Inv. 33–4].
1688: Egy fenyő deszkából csinált uj almarium ... Ezen
almariumnak öt szakasza van [Kozmás Cs; Törzs. Inv. 3].
1690: Ezen Gabonas Haz Tölgy fa Deszkakkal vagyon Hat
Szakaszokra el rekesztve [BK Kentelki inv. 7]. 1692: va-
gion csinálva gyalwlt fvesz deszkából- való. 4. Szaka-
szokra Pohar szék, hozzá- való kis asztalával [Mezőbodon
TA; BK 5]. 1732: a Majorsag oll ... Sasfak köziben vesz-
szövel font ... a Majorságok kedviért négy szakaszokba
rekesztet [Nagyida K; Told. 11/70]. 1735: egy pohár szék
fejér festetlen a Felső része hat szakaszban [Királyháza
NK; Ks 23. XXIIb]. 1761: talaltott ezen gabonás szakasz-
szának edgyikében Borso metr. 2. kettő az másikban Lentse
metr. kettő, az Harmadikban Kukuruz metr Tizenegy
[Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1829: Egy nagy ujjadon
uj Hámbar három szakaszra és három ajtóra tsinálva [Km;
KmULev. 2].

Szk: gabonatarító ~. 1761: fenyő fűrés deszkából tsinált
két különös gabona tarto szakaszok avvagy hámbarok, me-
lyek capiálnak, circiter kilentz száz véka gabonát [Spring
AF; JHbK LVIII/1. 498].

4. lépcsőszakasz/forduló; odihnă, palier; Treppenabsatz,
Podest. 1692: Ezen rend ... hazakbul az Udvarra szolgal le
egy filigorias tölgyfa talpokon allo ket szakaszban levő
gradics [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1694: az meg irt
kapu felett, köteses negj labako(n) allo Filegoria ... Arra
megjen fel, ket szakaszokból álló fa Grádiits, sindelj fedel
alatt [Borberek AF; BfR].

5. ágyás; strat; Beet. 1680: eze(n) viragos kertb(en) be
lépén, vadnak az ablak alatt 19. bokor borostyan fák azen
tuul három szakaszban levő tablakban rosák, es külön
külön felé virágok [A.porumbák F; ÁLt Inv. 10].

6. kazal; širā, sācastru; Heuschöber, Dieme. 1582: 4 Oc-
t(obris) Az nagy zeel az zakazokat igen meg hanta wolt fo-
gattam hat Embert hogy wyobban meg hedzették attam) d.
72 [Kv; Szám. 3/V. 24 Lederer Mihály sp kezével]. 1594:
Az Gorozloi Maior haznal ... Az chjur kertben ... Zena
wagion kalongia No 1/2 ... Zalma wagion ket zakazban eől
No. 40 [Gorozsló Sz; UC 78/7. 21–2]. 1595: Az Varos Ze-
naia ... el fogya, az szűkseg keüana hogy vegyünk, keres-
tünk mennen küsbe szakaszt talanank [Kv; Szám. 6/
XVIIa. 128 Heltai Gáspár sp kezével]. 1603: Czepletlen
búzat pengi ő kk sem(m)j ütön be hozatnj ne(m) engednek,
Sem pengi az szalmaiat ... Szenat is ne(m) akaryak ő kk
varossúl hogy Zakasszal rakyanak es Búglakat, hane(m)
Istaloia rakya [Kv; TanJk I/1. 448]. 1633: Az jdei azta-
gok ... Széna egi szakasz szeliessege ull. 3 magossaga ull.
2, kinek hosza ull. 50 [Komána F; UF I. 314]. 1670: Szal-
ma vago(n) két szakaszban [Méra K; WassLt]. 1719: Az
Szingnak nagyob riszit őszve hordatam két szakaszban
[Szentpál K; TKI Mihály Deák Szénás Miklóshoz]. 1732:
Vagyon Tavalji harmad idei Szalma, más fél szakasz, ideji
edgy nagy szakasz [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51].
1774: Széna hol, mennyi termet hany kaszally, hany Sza-
kasz, hany Székér, ölet hogy adták el, mi jöt belölle, item
Szalmából, Nádhol, Hárshól mi Proventus [KS gub-i vk].
1794: szalma harmad fél szakasz [Backamadaras MT;
CsS]. 1816: A Sombori Széna fűbe tavai Széna kis Szakas-
z egyik nyoltz ölös a másik 4. van benne Székér a kettőbe
[Kv; IB. Rettégi Miklós lev.]. 1840: Bölkény* Marhássai
gyalogossaival szénát rakták szakaszba a Kirájreren [Bor-
n. G. XXIVb. — *MT].

Szk: ~ával vág. 1778: a Cziganýokat el küldötték hogy
vágjanak szakaszszával [Kéménd H; JHb XXXI/51. 74. —
*Ti. nádat] * ~ba rak. 1620: az szenat szakaszban raktak
az kertben [Disznajó MT; TSb 21] * ~ rakni. 1596:
fogattam Bajuz Gaspárt zakaz rakni 6 nap fizettem f — d
72 [Kv; Szám. 6/XXIX. 171] * ~t hegyez. 1840:
Oroszfalu* ... Gyalagassai zabot arattak es zakazokat
hegyeztek a Motsárba [Görgény* ... Gyalagassai szakaszokat
hegyeztek itt a Csümlé [Bor. G. XXIV. — *bMT] * ~t
rak. 1577: Vagion nag panazolkodas, hogy az zenat haz
heia rakya, es zakazt raknak wdwarokra az varosba [Kv;
TanJk V/3. 152a]. 1603: Az viedky emberis igekezik
Zakazt itben rakny, eztis fel keressek es Varos zamara
foglaljak [Kv; i.h. I/1. 448] * tiz öles ~. 1797: A Széna
Fűbe a Szénát egybe rakattam igen Jo Széna gyült iz ölös
Szakas jo rakodatt [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

7. farakás; stivă de lemne; Holzstoß. 1632: Ezen czwres
kertben uagion három rakasban auagy szakasban uagott fá,

eől szamra meruen ul. ... 122 Az szelessege negj eöl, magassaga harmadfel eöl [Fog.; UF I, 187].

8. időszakasz; perioadā; Zeitabschnitt, Periode. 1710 k.: Maga az Isten ... így authorálta, szentelte fel az egész szentírásban és meg is iratta az üdönek szakaszai szerint a maga igazgatásának históriáját a mi tanúságunkra [BÖn. 451]. 1786: eő Naga azon Szakaszt^a melly az Varosi Lakosaké által adta Tisztartoinak korcsomaival edgyütt s azak arultattanak magak szamokra [Torockó; TLev. 4/13. 54. — "Ti. a korcsmárlás időszakát]. 1795: (A) Malmoknak s azoknak Gáttynainak az időeknek szakaszaibann nevezetesen a jég felsz<a>-kadások bomlások és változások történések alkalmatosságával ... Malmok renovaltatasa alkalmatosságával minemű oknelkülűt A<dmo>nitiot praemittaltatott vala, s azonn Admonitióra a ... Groff Ur ... Testvérvél edgyütt Readmonitiojokban ... miképpen feleltenek meg ... azonn readmonitioból meg tettzik [Adámos KK; JHb XIX/48]. 1798: ezen szakaszában a Csátázásnak mindig Delucio kapot s sertített (!) [Déva; Ks 115 Vegyes ír.]. 1811: Ősz! Az Esztendőnek Te irigy szákaszsza! Minden Teremtőmőnynek van rád nagy panaszsza [ÁrÉ 187].

Szk: derekas ~ főbb időszakasz. 1710 k.: Ennek az üdönek derekasabb szakaszait az Isten a szentírásban adta ki, úgymint az napot és az éjszakát, és a kettőből csinált egy napot ... hét napokból egy hetet [BÖn. 451] * rendelt ~ kijelölt időszakasz. 1740: a' mikor és a' mire kívántatik az Vr dolgára hajtattanak, mellynek rendelt ideje és szakassza nincsen [Runk TA; Ks 89 Inv. 58].

9. törvényes ~ törvénykezési periódus; perioadā/sesiune de judecā; Gerichtsperiode. 1813: Az Allperesek ... a jövő Törvényes szakaszig Dilatiót kérnek [Mv; Somb. II tábl.]. 1814: Méltóságos Báro Apor Péter és Lázár Urak ellen a' tudva lévő Zálogos per a' folytában lévő Hónapnak 3ik Napjan levataztattván, az Alperes Báro Urak Dilatiót kértenek a' jövő törvényes Szakaszig [Mv; Borb.I].

10. paragrafus; paragraf; Artikel, Paragraph. 1835: meg hagyatik Kegyelmednek hogy az 1759 ben ki adott ... pénz tárnoki utasitmány II dik szakaszszának első része tartalmát szorossom meg tartva a künn heverő adott tulajdon felelet terhe alatt fel szedetni elmulhatatlan Kőtelességének üsmérje [RLt a gub. Kv-ról].

11. ~ában részben; in parte; zum Teil. 1673/1768: az Káptalani rész portioja Sarádi Sigmond Uramnak zálogban lévő ... Matskási Mihály Urammal ... Macskási Mihály Uram eő kglme remittálván ... ő kegyelmének tali tamen Conditione, hogy mindezekért szakaszába ada zálogba Sarádi Sigmond Uram Macskási Mihály Uramnak ... Káptalanban ... Bamóti János háza helyét [Káptalan AF; Dob-Lev. II/386. 9b].

12. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vñány/vmilyen (pl. kazalnyj) vmiből; de un anumit număr de șire/de un anumit fel de șiră; (Heuschöber) von bestimmter Zahl. Szk: vñány ~ sarju. 1812: egy szakasz Sarju Szalmával elegyítve [Marossztkirály MT; Berz. 8. 72] * vñány ~ szalma. 1732: a Csűrőn aloll vagyon két szakasz szalma, melyek(ne)k edgyike Zab szalma, a többi Buza szalma [Erdőszengyel MT; TSb 51]. 1739: egy szakasz szalma Gel. nro 670 [Mezősztkab TA; JHb XI/9. 10]. 1742: a Csűr Fiaban két szakasz szalma [Zsombor K; Somb.]. 1750: Vagyon egy szakasz szalma in longitudine vlnarum 12 1/2 [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3] * vñány/vmilyen ~ széna. 1591: Nagi Jllies ... vallia, hogi az meli zakaz zenaia volt Eottues

Andrasnak negied Magaual, eo rakta ... az arkotis eok astak keorwite [Kv; Tjk V/1. 69]. 1595: Vgian ezen arruban penig volt az Szena fwben valo be giwteot Szakaszz zenaiz [Kv; Szám. 6/XIII. 21]. 1599: 1 Zakaz Zena niolez eol [Kv; i.h. 8/XV. 18]. 1604: Vettem ... az lokban egy szakasz zenat az nagiúb mezeóban [UszT 18/96 Thomas Thanko de Zentegihazas olahfalu (35) pp vall.]. 1609: egy zakaz zena, melyben niolcz zeker zena volt [Torda; TJKt I. 63]. 1610: Tudom azért hogy <az> holt maros teóvinel vagion Lazar Istvannak egy Darab kazalo retj, eősteöl <m>arattja, kin egi Zakaz zena fel giwl [Alfalu Cs; Törzs. Beőge Ferencz (60) jb vall.]. 1732: vagyon edgy darab széna fű ... Ezen vagyon edgy szakasz Széna, melynek hossza ulnae 5. széllye 2 1/2. magassága 3 [Szászsztkab SzD; TSb 51]. 1733: az ott levő szakasz széna ... azon az napon égett el [Arapatak Hsz; BLt]. 1770: kérem az Vrat bár csak egy vagy két szakasz szénát csinálhatnánk az idén a Bűdöstoban [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. 1774: Zöld András Uram ... adott el egy 8. ölös Szakaszz Szénát; 9 vf. ölit [Mocs K; Ks Conscr. 69].

13. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vñány rakásnyi; de un anumit număr de stive; (Stapel) Haufen von bestimmter Zahl. Szk: vñány ~ fa. 1674: Az curiarol az uj hazak és az palotak között az gjümölcsös kertre nyilik egi vas sarkos pantos, ajto. Ebben vagion bal kezre két tűzre valo fel vagot szakas fa [A.porumbák F; UF II, 60b]. 1730: Vásároltam egi szakasz fát Hfl 33 [Kv; Szám. 56/XIX. 14]. 1734: nagy szakasz fa volt mindenkor Kolosvárt a Szállásunkon [Kendilóna SzD; TKI Joannes Molnar (51) jb, provisor bonorum vall.].

szakaszigazgató kazaligazító; persoană însărcinată cu îndreptarea șirelor/stogurilor; jemand, der/die Schober einstellen/richten soll. 1596: Bajuz Gaspar ... hogi nem gieőzi vala egjedwl az igazgatast es heazast, hivattam ... Molnar Albertot, mint hogi iob mester vala ... Esmet volt egi eőregh olah, ezek mellet zakaz igazgato [Kv; Szám. 6/XXIX. 171 Bachi Tamas sp kezével].

szakaszocska 1. rekeszecske; despărțitură mică; kleiner Abschnitt. 1680: Majorhoz ... az hazban körös környűl kotlo Tyukok Pujkak, es Ludak alá valo fabol csinalt szakaszocskak vad(na)k [A.porumbák F; Ált Inv. 28-9].

2. kazlacska; șiră mică; kleiner Heuschöber, Häuflein. 1819: 1817 beli Zab Szalma egy Szakasztokskaba [Baca SzD; TSb 6]. 1848: A hatodik Szakasztokskába volt 17 ka-l(angya) dözma Zabszalmát Consumálták a Tiszt marhái [Bezded SzD; LLt].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vñány szakasz vmiből; de un anumit număr de șire din ceva; (kleine Stücke/Teile) von bestimmter Zahl aus etw. Szk: vñány ~ roz. 1814: Szakasztokska Magnak valo Ros [Told. 43] * vñány ~ sarjú. 1802: Egy Szakasztokska Sarju melyben vagyon három Szekeretske [MkG]. 1819: 1818ba termet és Szalmával őszve rázatt egy szakasztska sarju [Baca SzD; TSb 6] * vñány ~ szalma. 1782: három kalangyátska széna, és két szakasztska szalma maradván [M.fodorháza K; RGyL VII. 27 Pop Togyer (33) zs vall.].

szakaszonként kisebb egységekben; în grupuri mici; in kleineren Gruppen, gruppenweise. 1705: Ugyan a rabokhoz

megengedte a generál, hogy pap menjen communiót osztani holnap, de úgy, hogy össze üket nem eresztik, hanem úgy szakaszonként, amint fogva vannak, három vagy négy háznál [WIN I, 520].

szakaszos rekeszes; cu despărțituri; in Fächer geteilt/ gestaffelt. 1637: Az konyha alat valo pinczeb(en) ... egy szakasos kas es mas kisseb [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1676: vagyon czedula tarto egy hosszu szakaszos fedeles ládaczka [Fog.; UF II, 712]. 1720: vagyon egy könyvtarto téka három szakaszos, az allyában ki vonó fiokja [Kóröspatak Hsz; HSzjP]. 1732: a Kamarában édgj szakaszos kasban, Majorság Tavasz buza [Nagyiklód/Szászsztjakab SzD; TSb 51]. 1770: Hornbár három szakaszos [Bethlen SzD; Ks 20. XIII. 1]. 1788: Egy nagy szakaszos Almárium [Mv; TSb 47]. 1797: egy tráncsérozo forma rövid szakaszos Asztal [Szu; UszL XII. 87]. 1828: Fedél nélkült valo szakaszos hosz(su) pintze tok Hoszszu deszka szakaszos pad — fedele vas sarkos [Szentdemeter U; Told. 39].

szakaszrakatás kazalrakatás; făcutul/clăditul șirelor/săcastrelor; Aufbau des Heuschobers. 1596: lattak eő kgk ha volte baiom az zakaz rakatással, az olahokkal, az wagi nem [Kv; Szám. 6/XXIX. 171 Bachi Tamas sp kezével].

szakaszrakó kazalrakó munkás; clăditor de șire/săcastre; Schobersetzer. 1586: Az Szena Hordasrol ... Szakas rakoknak napszamoszoknak is kellett fizetnem kik az szent hatakon hordottak, az hegieszre attam(m) —/82 [Kv; Szám. 3/XXIV. 35]. 1596: Biro vram paranchola hogj ket zakaz rakot fogaggiak valamibe fogathatom, fogattam Bajuz Gaspart zakaz rakni 6 nap fizetnem f — d 72 [Kv; i.h. 6/XXIX. 171 Bachi Tamas sp kezével].

szakaszszám kazalszám; număr de șire/săcastre; Zahl der Heuschober. 1803: Ezen pásztoroknak a communitás szénahelet is ada, az Havas láb sorkát; hogj az helyet megtartván szakasz szám szerint, annak idejében minden hiba nélkül rátájok kiadatnak [M.hermány U; RSzF 193].

szakaszt 1. (földterületből/erdőből vmennyit) vki részére/vmilyen célra elkülönít/kiszakít/hasít; a desprinde o bucată (dintr-un teren mai mare/dintr-o pădure) pentru cineva/cu un anumit scop; (aus einem Grundstück/Wald einen Teil) etw. aussondern (zu einem bestimmten Zweck). 1572: volt ... egy darab fold kyth ... Kerekes gyorgy ... az tob fogas melle zakazta az olta aztis oda byryak, senky toruenyel sem arthata neky [Bedecs K; KP. Marta Mate jb vall.]. 1573: eo k. varoswl valasztottanak 12 zemelt ... kyk lassak meg a hatart, Melliet az Iwhoknak Ez eleot zakasztottak wolt ha eleg nekyk Maradion azba ha Ne(m) eleg es leszen honnat teobet zakassanak hozza [Kv; TanJk V/3. 90–1]. 1577: Az meg mondott Jozagba peneg kyt most az Annoknak zakasztottak ... Az anniokat meg ne haborgassak [KvAkKt 343]. 1590: Erdeiekbennis szakasztank egy darabot, melliet hinak Balint avassanak hogj fel Ircaziak [Szu; UszT]. 1594: Az meny foeldet penig az varos hazahoz kel zakasztani, Biro vram tanachbeli vrainal lassak megh es intezzek megh [Kv; TanJk I/1. 235]. 1600: ki kwldek az byrakat es az erra(n)t ... ala iedwe(n) az Les mezpre ... annak az vtnak uagy chapasnak az bel felit Dobay hatarnak zakasztak ... A mely vt penigh Doborul Altal megye(n) Almasra ... attol fogva az fel felit

zakasztak Almasiak zamara [UszT 15/11 Joannes Boda Fwlei (40) Lofeő ember vall.]. 1648/1687 k.: békesigne okéért a Praedikátor házához járó rétből szakaszszanak egy darabot a Rab Balás rétihez [Erdősztygyörgy MT; MMatr. 143]. 1658: az mi Borberek^a felől valo Felső Varunkba(n) szakasztanank eő kglmenek egy darab haz helielt [DLev. XXXI A. 9. — *AF]. 1680: Vagyon ez Falunak bikkes erdeie ... az Falusiak(na)k is szoktak szakasztani minde(n) esz(ten)dőb(en) egy darabot [Szeráta F; ÁLt Urb. 62]. 1681: mindezek jövvevény Sellerek, Öröksegek ninczen; az hol Laknak az Úr réteből szakasztottak a' Tisztek [VhU 122]. 1699: ezen joszaghoz szakasztanak ... egy darabocza joszagot [Kilyén Hsz; BLt]. 1700: az igasságis azt kívánnyia hogj contentőlődjék az a kinek földéből Papai Sigmond és Szent Királyi Ferencz Uramek(na)k szakasztottak [Gyula K; SLt AH.12]. 1733: Az mely széna füvet az Arapatakiak az Militia számára szakasztottak ugy gondolom, hogj eleg lett volna ha az Militianak teczett volna [Erdő Hsz; BLt 7 Mich. Bongh (46) lib. vall.]. 1742: szakasztottunk eő kelmenek^a egy darab füvelő helyet az Posta lovaknak [Zsombor K; Somb. I. — *Ti. a postames-ternek]. 1764: Szaniszo Sigmond Vram ... gyermekeik részekben ... szakasztott bizonyos ház helyeket lakásokra [Torda; TJkT V. 191]. 1799: Farkas Gergely Ur(ama)k szakaszszon az Udvar a falu felett valo láb földből ... 11 4/6 öl szélességű földet [Búrjánosbuda K; JHb VI/26]. 1821: Csaklán Pártyniyanak ... a' To végéből a' motsáros helyről szakasztott egy fél-szeke Szénára valo füvet [A.detrehem TA; Born. IX. 69 Csaklán Lup (58) ns vall.]. — L. még CsH 370; RSzF 109, 190, 230; TML III, 497; UF II, 291, 295, 297, 299, 301, 665, 667.

Szk: *határt* ~. 1606: Rege(n) igen haborgattiak uala az hauas feleől egymast, mi(n)d feő emberek köz nepek, egikor rah gylnek az Benedek Gereb dolgara es Akkor hatart Zakaztnak Korondnak. Addig migh marhaiok ki er hogj esmet uisza jeojen, Azon túl esmet az Zel falúnak hattak volt az elseő zallast [UszT 20/71]. 1633: Tokésen aloi 3 he-lien uagion harom keo rakas azt azkor czjnalnak mykor hatart szakasztottak [WassL Egresen^a lako Popsor Gaspar (50) jb vall. — *Egreshely SzD].

2. vagyonból/örökségből részt ad/juttat; a da cuiva o parte dintr-o avere/moștenire; aus einem Vermögen/einer Erbschaft jm einen Teil abgeben. 1591: Almadj Gaspar Uram, az w fyanak Almady balintnak Vayolan eőrokóswl az w reze Jozagot ky ada, az teób fyanak ... ada zakazta Wayolan mynd eőroksegevel, Nygy Nygi, haz Jobbagyott [Szava K; JHbK XIV/6]. 1592: Niari Simonne, Sofia Azzoni vallia ... az meli Azzoniat az el mult napokban be lwt vala, kinek valami reztis zakasztottak az Nagi Balasne marhaiabol, azis Attiafia vala Nagy Balasnenak [Kv; TJk V/1. 284]. 1636: Egi darab haz örökseget Zakazta es ada Zéles Mihaj Pavaj Janosnak [Lukafva MT; DLev. IIB. 7].

3. vhány részre oszt; a împărți ceva; gleichmäßig aufteilen. 1636: Ez uiragos kert vagyon negy reszben szakasztua [Siménfva U; JHb Inv.]. 1648: az udvarnak masodik reszeben harom reszben szakastva egy diszno ol [Porumbák F; UF I, 893]. 1662: Kétfelē szakasztván ... a sereget, egyik részével maga távolabb mene oldalra [SKr 177]. 1694/1764: A Gyűrű allyában való Kőlös földeket Két Lábban szakasztván a Felső Láb fellyül Nemes Jánosné Asz(szo)-ny(om)é [M.fülpös MT; EHA]. 1696: az Nagy Lu Kertet ket reszben szakasztvan mint az Ket szakasztasnak Harmad Harmad resze [Bethlen SzD; BK]. 1724: ezen fél nyilat az

három atyafiak ... három darabba szakaszták [Asz; Borb. I]. 1756: Ezen Ház ... két Ablakjai lévén ... On közé foglalva rakot Ablak Táblátskái vadnak Négy részekben szakasztva [Branyicska H; JHb LXX/2. 18–19]. 1801: a Csűr ... vagy on ... mind egész Tutaj Fenyő Fákbol és Cserefa Talpakra két rekeszre szakasztva [Nagynyulas K; DLev. 5].

Szk: kétfele ~. 1573: Paisos Istwan Azt vallia hogy veote volt meg az Zemleie siteo az hazat Smelcer Istwantwl, es akkor keozszl ketfele zakasztottak volt [Kv; TJK III/3. 134]. 1592/1593: azt az porond zigaretet ... az Kws zamos vize keomjwl follia vala, Mert az viz foliasit ket fele az az porond zigaret zakasztotta [Szentmargita SzD; Ks]. 1623: azt az Jozagott ... szalagosította uala az szegeny Batiam My Kola (!) Pal Vram ... az utannis ket fele szakasztua(n) Tholdalagi Vrammal eggiut birtuk, egi igassagal [Szamosfva K; KCs IV/102 Joan. Mikola lev.]. 1747: ha az Actrix házat akar azon fundusra építeni, tehát a fundust szakaszszák két felé, és az hatulso részib(en) építhet házat [Torda; TJKt III. 117].

4. (víz földet) elmos/sodor; (despre ape curgătoare) a rupe (o bucată de pământ) și aduce cu sine; (Wasserlauf) schwemmt das Erdreich weg. 1573: az tot falusi patako(n) Jnet kj Rit vagion ... Nem tudom ha zakasztotaj Zent Peter vize [Szilkerék SzD; JHbK XLIV/11]. 1646: itt az Jeney hátr közb(en) az Ket vjz közöt az szellő szügeteb(en) egi darab kaszalo retünket, melljet az szamosnak az tulso aga szakasztot volt jde az Jeney hátr közzé [Jenő SzD; THn 30]. 1701: Tudgiae Kglmetek bizonyosom, vagj hallottae, hogj ennek előtte bizonyos Számu Esztendőkkal az Nagj Ajtai Olt fele valo Határból ... az Olt vize az Apáczai Határhoz szakasztot volna ... s — az oltá azt maig ki birja ? [BNB V/9 vk] Tudom hogj az Patak tönél való helyben egi darabot az Olt vize Apáczá felé Szakaszta, ne(m) öblögette, az oltá ki birta ne(m) tudom [Ürmös NK; i.h. Georgius Boldisar colonus Josephi Maurer (65) vall.]. 1744: A Gyalakuti határból Felső rét nevű helyen szakasztott Sz: Demeter felől a Kükkölő egy darab földet [Gyalakuta MT; EHA]. 1746: ezen ér víz a' mostani új árkanak a' felső hason részét a' néhai ... Mikola László Úr eő Nagysága Széna fűvéből szakasztotta [Ádamos KK; JHb XIX/6] szakasztott ... az Gróff Aszszony eő Nagysága földéből azon ér víz a' felső partya felől ... melyeket mostis mos [Dombó KK; i.h.]. 1762: Földvári Ferencz ur ... oda gátot köttetvén úgy szakasztott osztég erre a szamos még oda fel az mi határunknal ütven ki s ugyan akkor nekünk is igen sok károkat tett [Kőfarka SzD; SLt XXIV. 6]. 1768: az utrizalt szegeletett amelyet az viz az Simon fiakhoz szakasztott vala ... vissza nem bocsátja mert az övekből öblögette ide a viz [Uzon Hsz; EMLt G. Kuti (38) ns vall.]. 1779: hallottam hogj azon utrizált Sziget nem viz mosásból gyült, hanem régentén a Gyalmári határból szakasztotta volt a Maros Vize [Gyalmar H; BK ad nro 450 Tordesán Petru (60) lib. vall.]. 1820: Falu itélő széke tartattván Falus-biro Sollyom János Elöl-ülése alatt ... a' Pál fiak által el tövekel és gátlással meg erősítettett öblögetés ítélet ala botsattatik. Ítélet. Minthogy ország közönséges Törvénye az: Hogy a' folyó vizek ha darabjába szakasztnak, a Birtokos annak utanna mehet, ha pedig öblögetés által mossa el, az azé lészen a' kiéhez öblögette, — minden pedig köteles a' magáét örizni és meg tartani — e' szerént a' Pál fiak a' kereset alatt lévő helyet öblögetés által kapván annak tulajdonossai lettenek, már hazánk Törvénye által, 's hogy aztot mint magokét oltal-

mazzák gátlás és töveklés által, ezt is meg engedi a' Törvény [Frákos U; Falujk 100 Barabás Áron pap-not. kezével]. 1823: a' Bethlen kertbe ... a' Számos egy darabot a' Déési Határból a' Szent Benedeki Határhoz szakasztván noha azt a' Szent Benedekiek el foglalták, de törvéntelenül [Dés; DLt].

5. vmekkorára/vmilyen hosszúra vág; a tăia de o anumită lungime; zu bestimmter Länge spalten. 1623: Gerendaytt vgy zakassa hogy az jstallokkal eggewt eryek ell az tornaczynakys gerendazasatt oly hozzak legyenek [BGU 124].

6. (szőlőfürtöt) letép; a rupe (un ciorchine de strugure); (Weintraube) abbrechen/abpflücken. 1590: Az feyer Bartost mikorontan zeoleo paztor volnek, fogam megh, mert egy gerezd zeoleott zakasztott wala az mas ember zeoleyebeol [Kv; TJK V/1. 25 Weres Simon vall.]. 1639: Dauit Istuanne, Szeőcz Danielne, es Munkaczi borbely Istuanne, kereztl járjak az szeőleőket, es koborlottak, es az en szeőleombenis szakasztottanak [Mv; MvLt 291. 182a]. 1762: Latam ... Buda Gligornak Feleségét az eő Ngá szőlőjeb(en) Sétalni, meg szolitam, mondván adj vagy kétt Gereszd szőlőt azonb(an) szakasztvan kétt pilleng Gerezdett ide ada [Kóródsztrmárton KK; Ks 17/CXXXI. 21].

7. szétszaggat; a sfîșia, a rupe în bucăți; zerreißen. 1585: Amazok ... megh futamodanak Ewzny kezd<e> ceket ... Erzen zakasztat penigh ny oth nem lattunk, hogy senky chielekedet volna, vagy zakasztot volna [Kv; TJK IV/1. 486].

8. (kenyeret) kiszaggat; a rupe aluatul de pîine (dîndu-i forma cerută), a rupe din aluat cantitatea pentru o pîine; (Brot) auskneten/wirken. Szk: cipő ~ani való deszka. cipőszaggató deszka. 1615: Czipo szakasztani való dezkat egyet [HSzj deszka al.].

9. leszakítva beleejt; a rupe un obiect atîmat scăpîndu-l în ceva; (etw.) abbrechen und (in etw.) fallen lassen. 1629: az Uidret a kutba(n) szakasztottak [Mv; MvLt 290. 175b].

10. (levelet) felbont/szakít; a desface/deschide (o scrisoare); (einen Brief) aufbrechen. 1761: (A levélre) replicáltam osztán, arra ő ismét replicált, de fel nem szakasztottam mind e mai napig is, nem is szakaszom tudván, hogy rakva (van) embertelenséggel [RettE 171].

11. vki számára elkülönít, vkinek juttat; a pune la dispoziția/a da cuiva ceva; für jn abzugeben, jn zukommen lassen. 1573: Ez adobol ... az Menyere lehet Borbelj Martonenakis zakassanak eo k. beleole Es chendesiechek meg adomaniokal hogj Ne Banchia az fayedelmet erte [Kv; TanJk V/3. 88b]. 1592: megh tekintve(n) Hunyadi Demeternek iambor zolgalattiát sok Wdeoteol fogwa(n)t mind az scholaban s mind az Ecclesiaban valo sok Jo Munkaiat ... valamj kepes zarent valo Honorariumot zakazzanak az Mostany dezmbol [Kv; TanJk I/1. 200]. 1746: Ez országban pedig minden Sokadalmas Czéhetlen helyeken, az eddig practizalt Czéhek(ne)k Szokása Szerint a posztot arulo Sátorok-(na)k végiben mingyárt Szakaszszanak ezen Gombkötőknek miveknek alkalmas árulásnak való helyet [Torda; TJKt III, 104 egy-i végzés].

12. (embereket) egymástól szétválaszt; a despărți/separa (oamenii); (Menschen) absondern, voneinander trennen. 1572: Mykoron wgymond Assoth kapath kezdenek kerny, leen Az walkayak keozwl Egy ky kyalta Elljen zowal hw vgmond Azon keozben, egben, zaydulanak Es az walkay keossegoth harom fele zakaztak [Jákótelke K; KP].

13. el/feloszt; a împărți; ver/aufteilen. 1618: En elkezdém az Nagyságod levele tenorát; úgy ítélem, hogy mint

olyan hirtelen — készületlen lévén hozzája, tiz articulusha szakasztám és articulatum proponáltam Juszuf csausz által¹⁴ [BTN² 113. — ¹⁴A vezérnek]. 1833: A Malaton levő Henter Háza felét ... Taxara ki adtam Csizmadia Kis Joseff és Felesege Török Theresianak ... A Censusa fel esztendőkre szakasztva két versen tartozik tsalhatatlanul be fizetni [Dés; Törzs. Dési taxalisták 50].

14. (időt) vmire fordít/szakít; a-şi face timp pentru ceva; (Zeit) für etw. erübrigen/machen. 1623: Az feoldek igen ell Souaniottak, Azert Rendelyen es zakazon vagy keth hetet Arrays az Zegenyseh heitib(en) es keth heten az Eott Eott záz Embernek valamý barma lezen haytassa rea es ganeoztasson veleik [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1832: annyi cseléd gabona rostáltatására, megmosatására ... adassék hatalom nekem a külömben is kevés napszámból szakasztani [Torda; IB. Demény János tt lev.].

Szk: időt ~. 1796: Minthogy a Hinto szintől fogva a Bor Ház az Ujjításig igen dölőleg ál az ennek utánais szüntelen maga után fogja huzni az ujjítást melyet Székely Josefnek is e szerént jelentvén helyesnek találta voxomat és annak renovatiojairais továbbra időt szakasztani magáb(an) határozta [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1892: Alásan kérem, Zoltán úr, szakasszon időt s vessé végét ennek a nehéz dolognak¹⁵ [PL. 158 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz. — ¹⁵Egy könyve kiadása körüli bonyodalmaknak].

15. ~ja magát a. (vhány részre) szakad; a se împărţi (în mai multe părţi); sich (in Stücke) zerreißen. Szk: három klasszúra ~ja magát három részre válik. 1705: visszaizenven a generál nekik, megizente, hogy ennyi embert egyszersmind el nem bocsáthat; hanem szakasszák magokat három classisra, és úgy három passust adnak nekik, hogy háromszor elmehessenek [WIN I, 424] * három részre ~ja magát. 1704: ez mai nap hallottam, hogy a kurucok három részre szakasztották volna magokat, hogy kvártélyba legyenek [WIN I, 205] * kétfelé ~ja magát kettéválik. 1705: a német tábor kétfelé szakasztotta magát, egy része általmenven a Dunán, a más részének ők is utána lesznek [WIN I, 283]. — b. (folyóvíz) vmilyen irányba szakad/folyik; (despre ape curgătoare) a cure într-o anumită direcţie; (Gewässer) münden, fließen. Szk: másfelé ~ja magát. 1763: ezen ... Rét ... nyomásban kerítettett bé ... Boda Kosztin a' Tatár futás előtt hogy más felé szakasztotta a' Szamos magát akkor ezen helyen fojt [Széplak Sz; Ks 92] * más vályúra ~ja magát. 1763: ennek előtte circit. 40. 50 esztendőkkkel e neuzet Bagszid nevű Rétet ... a' Szamos Vize más Válura szakasztván magát vgy Tóson s gaszoson el-hatta [Széplak Sz; Ks 92].

16. ~va rendre felváltva; pe rînd; nacheinander, miteinander abwechselnd. 1609: Eotuen darda Niete Biro vira(m) zakasztua zegoduén megh auagi alkuan az Paisossal Czinaltatot ... f 9/— [Kv; Szám. 12b/IV. 419]. 1622: Praedicator Joveldelme. Az Varos ad a Pastornak egi som-maba(n) Tizenkett forintott. Az Urak szakoztua adnak az Uduarokból kalo(n)giás buszatt meniett akarnak [Bonchida K; Szlk 7]. 1756 k.: Ha valamelly Gazda akár hant, akár őll számra mivessének szakasztva ad dolgat, tartozzék a' mives a' rendelt időben a' Gazda kívánsága szerint a dologra ki menni [Bom. XXXVIII. 8 az abrubányai bányászok törv.].

◇ Szk: árut ~ a face/incheia tirgul (cu cineva); handelseinig werden; sich verabreden, Geschäft machen. 1568: Nicolaus Barbely iur(atus) fass(us) e(st), hogy Eotole wpttek volt 3 hordo bort szöch Balas es fenesy Mihal,

egyöt szakasztottak aruth vele(m), es egyarant wpttek [Kv; Tjk III/1. 240]. 1570: Kwthy Antal, es Anna az felesége, hitek zerent vallyak hogy ... Az Trombitasneis zolt volt neky hogy zeoleyet ely zerzene, Mykor keozkybe zolt volna Thyzenhat forintba zakoztotak Arwt egy massal [Kv; Tjk III/2. 160]. 1606: Tudom hogy osuát Janos kenjeret zalanat ada neki, ker uala penztis, es azt monda hogy, Adok aztis ha megh alkhatunk, Az vtan ne(m) tudom mi(n)t zakasztottak arut, de tudom hogy adott penzt, de ne(m) tudom menyit [UstZ 20/195 Joannes Dersi de Gagi pp vall.] * egymástól ~ elvlaszt egymástól; a despărţi/separa unul de celălalt; voneinander trennen. 1645/1646: az a <egy> Eële szakasztia az két hartat egimástul [JHb XXXVII/1] * félben ~ félbeszakít; a întrerupe; unterbrechen. 1710 k.: a káplánt a császár vára külső kapujánál kiszállította, lelkére kötven, hogy megjegyezze igazán, hogy hol szakasztják félben, hogy másszor ismét ott kezd-hessék [BÖn. 570–1] * nyakát ~ja végét szakítja vminek; a pune capăt (unui lucru); abbrechen, zum Abschluss bringen. 1678: A statusokat kellene jól disponálni, ugyancsak nyakát kellene egyszer szakasztani a roz dolgoknak [TML VIII, 23 Teleki Mihály Naláczai Istvánhoz] * végét ~ja 'ua; idem'. 1664: Istenért kérlek, nyavalyás hugod dolgát, ha lehet, állítsd jó karba s most szakaszd végét [TML III, 34 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1732: az l(ste)n(ne)k sz: nevire kérem az M: Ur(at) hogy vala hogy ezen dolognak már szakasza végét [Köröd KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1737: Azért minthogy az Esküvés minden Versengések(ne)k véghit szokta szakasztani, itilletett Hütlés Zilahi István Atyánkfiának [Dés; Jk 231a]. 1779: Ha rajtam állana, én bizony ma mindgyárt végét szakasztanám ennek a káros oeconomia(na)k¹⁶ [Kercsesora F; TL. Málnási László reg. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez. — ¹⁶A munkáját hanyagul végző kertész alkalmazásának]. 1801: Hallottam aztis itten a Faluban beszélleni hogy ... Nemes Burzo Indrej megkergette ... most nevezett Tisztet s nem tudom, hogy féltiert é a Nehai akkori Tiszt, vagy pedig egyebért ... szakasztotta Végit azon Processusnak mind ez má napig [F.szöcs SzD; TKI Burzo Györgyitza (55) ns vall.].

szakasztás 1. (víz általi) szakadás; spárturá, rupturá (cauzată de o apă curgătoare); Böschungsrutsch, Bruch, Ufer-/Dammbruch. 1740: ezen jelen való 1740 Esztendőben éppen Karátson előtt felettébb nagy árvíz lévén ... mal-munk(na)k a gáttya mellett nagy szakasztást causalt [A.ilos-va SzD; SLt 25. W. 17]. 1746: Hát a meg nevezett Sziget viz mosásé, vagy pedig szakasztás? ha Szakasztás ki földéből, vagy rétyéből szakadtott ki? [H; Bom. Vegyes X. 12 vk]. 1762: a Nagy Szamos ... ezen helyet a mezőn el szakasztotta követsel porondal és minden ágokkal megrakta ... sőt Azon darab szakasztáshoz Esztendőnként ugyan az Közép falvi határból apprankint Lotsogatván ... úgy kezdeték fel fogni a Magos martiak [BSz; SLt XXIV. 6 vk]. 1763: mig a Szamos vize magat szakasztás által más valura nem vette, ott folyt a' hol ezen Rétnék Nap Nyugati része határosodik, és akkor a Lább Föld a Partig járhatott [Széplak Sz; Ks 92]. 1826: a Szék erdeje az ugy nevezett Feredő patak végéber a' Kutan tul lévő Szakadásnál kezdődik, s annál fogva Nemes Thorda városssa Hesdátí Alloodiális erdet-jet a' Szék erdejétől a' Szakasztás választja el [Mészkö TA; EHA].

Hn. 1720: A Patak Szakasztásába, a Szigetbe [Választ K; BHn 160].

Szk: ~1 tesz. 1816: A Malom Gáttya egyéb aránt jó állapotba vagyon, hanem a' Nap keleti végén a' Viz Szakasztást láttatik tenni, ujjtást vár [Radnótfája MT; Born. G. IV. 17].

2. felosztás, tagolás; împărțire; Aufteilung. 1599: Volt eo kmgk kezoott bezelgetes ... az Egez hataron valo zanto feoldeknek ket fele valo zakasztasa feleol [Kv; TanJk I/1. 333]. 1769: A Felséges Királyi szent Igyekezett kívánván sok hasznos, és szükséges okokra nézve az Határoknak három Részekre való szakasztását, s úgy az három Határnak fel állását ... a Tavasszal ki intéztet Com(m)issariusok által ... De most már mi gondolatból, a mint értettük fel akarják hagyni [UszLt XIII. 97 gub.].

3. el/szétosztás; împărțire, distribuire; Verteilung. 1695: Mint hogy eddégis sok kára és scrupulussa volt az Ecclesiának a' szoratóskor valo szakasztásban ... annak okáért a mi Ecclesiának részére jutni szokot, minden buza és legu-minai szakasztás az Ecclesia boltjában jöjőn be [Kv; SRE 34].

4. eltépés; rupturá; Zerreißung. 1679: az mint az szakasztása" mutatta vilagoson oda illet [Dés; Jk. — "Ti. a gyoicsnak].

5. rekesz; despărțitură, compartiment; Abfächung, Verschlag, Fach. 1632: Also Porumbaki Uduar ház ... Ezen Uduaron egy fedel alatt negi szakasztásban allo paitak N4 | Ezen kertben" uagio(n) ket hál tarto. Az edgik Negi Zakasztásban [A.porumbák F; UC 14/38. 185–6, 191. — "Csűrös kertben] | Az Istallok vegeben egy dezakabol czinalt Gabonas ház mellien uagion egy paraszt bellet, retezes Ayto, lakkattiaual edgietermben beleől kwleön kwleön szakasztásokban [Komána F; i.h. 119]. 1696: mint az Ket szakasztasnak Harmad Harmad resze [Bethlen SzD; BK].

6. utolj-búza, ocsú; codină de grü; Afterkorn, Hintergetreide. 1742: a korpát szakasztást, szalmát, Malom port mi az Ispatój számára el adtuk [Kv; AggmLt C. 12]. 1757: Ersek Ujvári Uram parantsolta a Cséplőknek, hogy tsináljanak jó Szakasztást, mert eő klgnek nem kell tsak az utóly búza | minekelőtte a Méréshez fogott volna, meg parantsolta nekünk Cséplőknek, hogy jó bővön csináljunk szakasztást a Buzában [Kv; i.h. C. 21]. 1803: Valamint az el-tsépelletett s ki-szorott Gabona, úgy szintén a' le-vert Török buza is a' Regius előtt mérettesen- fel, külön jegyezvén mindenkor a' Gabonának elejét, az úgy nevezett szakasztástól [Kv; i.h. A. 117].

Szk: második ~. 1730: A Petki Csűrben vetni valo tiszta buzát szorta(na)k ... Cub 21/1. Item rosolt buzát Cub 10/1 ... Vetni valo buzát szortak a két Csűrbe Cub 23/1 Masodik szakasztást Cub 3/2 [TKI Petki Nagy család szám. 7b]. 1731: Az Petki Gabonasban maradot buza szemül edgik szűszekb(an) Cub. 44. met. 3, Az masodikb(an) Cub. 27, Az Harmadikban O Cub masodik szakasztas Cub 5 [TKI ua.].

7. rögzítés; fixare, stabilire; Fixierung, Festigung. 1768: szolgálom az Vraságot ... Taxával, de az Taxának bizonyos szakasztása nintsen, hanem hol 15, hol 20 forintot ... szoktam Esztendőnként p(rae)stálni [M.gyerőmonostor K; Ks 74/56 Conscr. 62].

8. "2" 1701: Ha idegen Posztócsináló Mester Legén jöne, az ki ... az Betsületes Céhben állani akama, tartozik a Remekért edgy egész Esztendőtt edgy Betsületes Mester embernél dolgozni ... fizetése légyen edgy vég szövéstől huszon négy pénz, edgy font edgy apro fűsüléstől három pénz, edgy font szakasztástól két pénz ... egy vég Dürücsköléstől tizen öt pénz [Kv; PosztCART. 21].

szakasztásberek szakadásberek, víz által kiszakított be-
rek; luncă formată prin ruptură cauzată de o apă curgătoare; fortgeschwemmtes Waldstück. 1762: Említett Araktól fogva mind edig az helyig a hol állunk egy darabb szakasztás berek volt, mely is ... a Körtéfáji határban lévő kis berek nevezetű berekből szakadat volt ki [Körtvélyfája MT; Bállt 87].

szakasztásbúza utolj-búza, ocsú; codină de grü; Afterkorn, Hintergetreide. 1757: az Ispányok magoknak tartották a Szakasztás buzát fel méretéskor [Kv; AggmLt C. 20].

szakasztású (vhány) rekeszű; cu un anumit număr de despărțituri; -fachig, ...mal gefacht/abgeteilt. 1632: Az Swteő ház megett ... uagio(n) egy nagy eőregh ket szakasztasu szuszek No 1. meli szuszeknek eggik szakasztasban vagio(n) Tizta buza Cub: No 60. Az másik szakasztasban uagio(n) Ros Cub: No 180 [A.porumbák F; UC 14/38. 175].

szakasztat 1. (földterületet) vki számára kiszakított/hasított; a dispune să fie desprins (o bucată de teren) pentru cineva; (Bodenfläche) für jn absondern/abtrennen lassen. 1679/1681: Az Mikaban ... en az mely Tövissset szakasztattam vala, ha a mellet volna megh annyira valo Tövisses, abbul mutasson Udvarbiro Ur(am) ő klgme négy szekér szénara valot [VhU 457 Thököly Imre ad. lev]. 1699: minden Város es Falukb(an) levő ő Flge Vitezinek száma és szüksége szerént ... rendellyen es szakasztasson annyira valo fűvelő helyet, mellyel fogjatkozás nélkül megh érhessék nem pedig valami ala valo sovány es alkalmatlan helyeket [UszLt IX. 76/69 gub.].

2. (vizet) eltereltet/vezettet; a dispune devierea/abaterea unui curs de apă; (Wasserlauf) abbetten/ableiten. 1590/1593: Az derik zaamosth ... az Regi foliasarol ahol mostan az fwzek vadnak Christoff vra(m) zakasztatta ide az mostani helyre [Bálványosváralja SzD; Ks].

3. vhány részre (el)osztat; a dispune să fie împărțit într-un anumit număr de părți; nach bestimmtem Maß aufteilen/parzellieren. 1600: Chyaplar Imrehne Cathalin azzony ... vallya ... ott laktam en Az Herczegh Antalne seotheo hazaban ... az ven Bwdy Thamasne ket fele zakasztatta az vamott felet howa vittek nem thwdom [Kv; TJK VI/1. 513]. 1793: (A) Szántó Föld felső végiben, úgy a közepe táján is bizonyos apróság rész ... meg nem méretethetvén, őt részekben kellett Szakasztatni [Erdőszengyel MT; TSb 51].

4. vhogyan oszt/mér; a împărți/măsura într-un anumit fel; auf gewisse Art aufteilen/ausmessen. 1764: Nem obseráltam noha Csiplois voltam, hogy az Ispánné Buzáját bőven szakasztatta [Méra K; AggmLt C. 30].

5. végét ~ja végét vetteti vminek; a dispune să se pună capăt unui lucru; ein Ende bereiten. 1664: kegyel(me)sen intjük kegdet, sőt parantsoljukis, az jövendő Nagy Sinken celebrando Ország Gyűlésére minden igazságát hozza elő, hogy a' Tabla fiaival azon controversiat meg lattathasuk, és végét szakasztassuk, mivel azon Gyűlésben több a' fele dolgokis agitaltatnak [WassLt fej.].

szakasztatik 1. (földterület) vki számára/vhová kiszakítat/eltávolított; a fi desprins (o bucată de teren) pentru cineva; (Grundstück) abgetrennt/hinzugelegt werden. 1700: Ehez" applicatott a Szabo Kerestely ház helyetskéje, az

melly régentenis onnat Szakasztatott volt [Kv; Szám. 40/II. 15. — "Veress Mihály házához". 1732: egy Jobbágy háznak való hely szakaszatott, melyben ragad, az marhák tel-elő okla [Szászsztyakab SzD; Tsb 51]. 1735: azon Széna fű tetején ... az szélső nyíl ... az M. Csáni Ordinarius két Oláh Papok számára szakaszatván ... juta ... A' Felső rész ... az Oláh Popáknak excindalt nyilig a' Torma és Josika Részre [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. 1758/1785: Ezen Török rész földnek potlására mint hogy soványabb szakaszat-tik a le járok végiben ... föld Cub. 1 [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 279]. 1770: az akkor kijezett s tett Mé-tán kívül semmiis, és több ez Templomhoz nem szakaszto-tott? [K; JHbK LVI/1. vk]. 1780: Az inctus mellett hajdon maradtott testvéreknek illendő tartására az közből szántó-föld szakaszassék annak parafermumára [Taploca Cs; RSzF 229]. 1782: a' Posta Rétből igen nagy darab szakaszatát az Also Suki Hatarhoz [A.zsuk K; SLT XLII. 5. 96 Komán Von (66) jb vall.]. 1786: (A földből) 36 vékára való sza-kaszatott Patzalai részre [Nagyak AF; DobLev. III/607. 21]. 1793/1794: MBagoi paraszt Communitas instálja ... hogy a' pástorok(na)k könnyebben való szerezhetésekre nézve e Communi Terreno valami illendő rész szakaszass-ék pástior ház helynek [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 9b].

2. (víz által) elmosatik; a fi dus/luat (de apă); (von Was-serlauf) weg/fortgeschwemmt werden. 1740: viz szapor-gatás ... soha Privatus emberre nem redundál; hanem ha szaporgatás, in mediate Communitasra, ha pedig áttályaban szakaszás oda, az hunnat szakaszatik [Dés; Jk].

3. egymástól elválasztatik; a fi separat unul de celălalt; voneinander getrennt werden. 1778/1780: (A két) Erdők ... edj mástol nem distingválnak, hanem in Uno Continuo vagynak, azért külön edgyik a másiktul nem szakaszatott, hanem A mennyiben a helynek Tekervényes egyenletlensé-ge engette mind a kettő egész accuratioval egyűvé mérettet-ven lett Napkeleti Szélessége Ul. Reg. 160 [Somkút SzD; JHbK LII/3. 162–3].

4. (el)osztatik; a fi împărțit; aufgeteilt werden. 1694/1784: A két patakok között levő kender földek meg külömböztetvén egy mástol ... két egyenlő részre szakaszatván, és meg mérettetvén Huszanhat öles mérték kötéllal jutott abból négy négy kötlő vonás edgyik edgyik részre [Forró AF; DobLev. III/586. 42]. 1735/1760: la Feketze ... lévő tizen egy kötlőni szélességű jo hoszsza láb föld, amint a falusiak eddig három darabban vagy lábban coláltak, most két lábban szakaszatván, és az innen Elekes felől va-lo fele, itt is négy öllel hoszszaiban hagyattván, egészen absorbeállyá az két felsőbb darabokat, vagy lábakat [Elekes AF; DobLev. I/160. 6]. 1753: A' Pálfi János oldala Divi-sionáléba három darabba szakaszatott [M.décse SzD; EHA]. 1768: ezen Controversiás kaszallotska ket részre szakaszatott mi általunk és kiis Méttáztatott a' közepin egy néhány helyen gödröt Csinálna [Cege SzD; WassLt]. 1789: annyi nem terem közép szerű természetben, hogy meg-érhessék vele, hanem Nap számossággal és egyéb afféle dölgokkal keresik élelmeiket úgy tartják hogy ha határok három részre szakaszatnák jobban ki érhetnék a természéssal [Ábrahámfa U; UszLt XIII. 97]. 1814: az Exp(o)n(en)se-ket illődtő egész belső Fel méretvén alkalmatlan állásáért két Figurákra szakaszatott: az Iső Fig. Déli vége 9 ~ 81 Eszaki vége 144/6 Közép Hoszsza 29 [Benedekfa Sz; BetLt 3].

Szk: kétfelé ~. 1766: oly szoros ez a' két Ház között való Vdvar, hogi ha ez két felé szakaszatnák, és kerteltetnék, tsak egy Hordotska Borátis egjik Gazda maga Pintzjéb(c)

nem vihetné szekérrel ... annyival inkább szénával [Torda; TJkT V. 327]. 1812: a sokszori víz áradás okozta, hogy ilyen nagy folyamat által már ma mint egy két féle sza-kaszatott? [Csűcs AF; DobLev. IV/943. 23b Kocsis Petru (62) col. vall. — "Ti. a két berek].

5. bomlasztatik; a fi destrămat; zerrüttet werden. 1763 u.: Lehetetlen hogy a Publicumnak ilyen szembe ötlő nagy kárával tovább szakaszassék ez az Administratio [Kv; BK].

szakaszatott 1. hová csatoltatott; care a fost alipit/ane-xat la ceva; angegliedert (wurde). 1760: az Szent Iványi ... határhoz szakaszatott Kisdred rét [Vajdasztván MT; EHA]. 1771: a' Somlyaiánusok meg mutatták e Contractu funda-mentali, hogy a' Sz. Benedekhez szakaszatott Terrenum nem oszlora való és azt is, hogy a' Tok aránti ... Divisio nem admittáltathatik [Fejér m.; DobLev. II/428. 12a].

2. (részekre) osztott; care a fost împărțit (în mai multe părți); (in mehrere Teile) geteilt (wurde). 1694: Vannak még-is itt egy festékes, három Contigna(tio)kra szakaszta-tott, de el romlandozott Pohár szék (igyl!) is [Borberek AF; Bfr néhai ifj. Bálpataki János kúrialeir.].

3. vmire kijelölgetett; care a fost desemnat/stabilit pentru ceva; für etw. festgesetzt/bestimmt wurde. 1786: Groff Thorockzai Sigmund és Báro Thorockzai Joseff Urak ed Nagok reszekre az bé vett szokás ellenis az szokás szerint az Lakosok kortsomároltatásakra szakaszatott üdö alattis Bort árultattanak, de más Uraságok az kettőn kívül edgyet se tudak hogy ... Sz Mihály napjától fogvast Ujj Eszten-deig árultatot volna [Torockó; TLev. 4/13].

szakaszattatik kiszakittatik; a fi desprins; ausgeglie-dert/abgetrennt werden. 1751: egy darabb Szigeth ... sza-kaszatott, mely bé nyulik az nyárad vize felé [Ákosfa MT; EHA].

szakaszthat 1. folyóvizet más irányba terelhet; a putea devia/abate cursul unei ape; (Wasserlauf) umleiten können. 1606: Sebest(ien) Ja(nosnak) es Balintnak ... hatalmokba legie(n) valamikor szinte(n) akariak, hogi az Oltot altal ashassak Agoston falua alat, es kőpechj hatarba szakazthas-sak [Kőpec Hsz; Ks 90]. 1610: Ha penigh vagj gondwise-ltlenessbeol vagi szant szandékbol tuatzasbeli kart tenne vagi maga vagi maradeka, tehath az Stompok kerekein alol mingiarast az mostani foliasara szakazthassak az viszet minden tereh es ellenes perpatwor nelkw [Abrudbánya; Berz. 17].

2. elválaszthat vkitől; a putea separa/despărți de cineva; von jm trennen können. 1619: Soha külön nem szakasztha-tám Startzertől" [BTN² 256. — "Gáspár vajdát]. 1662: Midőn eszerint a fejedelemtől az vigyázat a Vaskapura vol-na, a vezér Barcsaival ebbéli tanácsát a fejedelemnek jól látván, gyalogjától külön mint szakaszthatnák, módot talál-ni abba akarnak vala [SKR 519].

3. véget ~ végére juthat; a putea duce ceva la capăt/la bun sfârșit; zum Abschluss bringen können. 1672: Most értem, Tordainé asszonyomnak szolgálja jött oda, hogy az mi ott van, eladja, kiért elküldtem, bejűjön, és ha megalk-hatom vele, megveszem azokat is, vagy Sorostélyrúl máso-kat adatok érette. Mint szakaszthatok vele végett, Kegyel-medet tudósítom [TML VI, 55 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

4. árul ~ megegyezhet; a se putea învoi; übereinkommen können. 1586: Zeoch Georgy vallia Az Arub(an) chak

ennyit tudok, tudom hogy Aruba Indult volt Lakatos Tamas-ne Zok petterel, Mas Nap ily zot hallek zok petetred, Gazda Azzony agy tiz forintot Lakatos Tamasnenak hogy ota(n) megh leo vasarhelreol lassuk ha Arut | zakazthatunk En semmy bizonios Arut Ne(m) tudok az kert feleol [Kv; TJK IV/1. 580].

szakasztó I. mn kenyérszaggató, kenyér kiszagztatásához való; care este folosit la ruperea/impărțirea aluatului de pîine; Knet-, zum Kneten/beim Brotwirken (gebraucht). Szk: ~ *abrosz*. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Belseo suteő hazban. Dagazto tekenő vagjon No. 3 ... Zakazto abrosz vagjon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 28] * ~ *asztal*. 1674: Egi hoszszu szakasztó asztal labostol, egi dagasztó tekenő lab [A.porumbák F; UF II, 587]. 1835: A' Sütő Házban ... Egy sütő Lapát — egy szakasztó Asztal [Zsuk K; SLT Vegyes perir.] * ~ *kas*. 1679: Tésztához való szakasztó kas nro 1 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 94] * ~ *pad*. 1694: Vagyon egy Két köblősnyi öreg Dagasztó Tekenő ... Egy szakasztó Pad, Profont kenyérhez való Serpenjő Vas fontyaval edgyüt [Kővár Szt; JHb Inv.] * ~ *tábla*. 1699: a Sütő házban ... van ... Berlett pad Nrő 1 Hoszsú Szakasztó tabla Nrő 1 [O.csesztve AF; LLT Gyulafi László inv.] * ~ *tekenő*. 1659: egy Viricz ereztő egy szakasztó tekenő [Kőrispatak Hsz; Pf].

II. fn 1. kenyérszaggató, *tájn*y szakajtó; coș folosit/planșetă folosită la ruperea/impărțirea aluatului de pîine; Backkorb. 1674: (A pincében) Ket cipot hordo szakasztó, egy rosz gyertya tarto lada [A.porumbák F; UF II, 594]. 1737: Találtatott ... azon Sütő Házban : Két fenyő deszkából való szakasztó [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 4].

2. választófal; perete despărțitor, zăbrele de lemn; Scheidewand. 1755/1758: decernalta a Szék azt, hogy ... a controversiáb(an) forgo árak(na)k Stollyán (!) alol csinálylyan egy szakasztott, a mellyen toties quoties észre vészí hogy a felső Stompnak kereke tolyul, a vizet le szakaszsa [Abrudbánya; Szer.]. 1757/1758: Az N(e)m(e)s Szék Deliberatuma sz(e)r(én)t a szakasztott fel tőtte, az árkot tisztította, ugy az Jerugatis Jonás Pál Ur(am) alab szállította [uo.; i.h. Morar Unucz (25) vall.] | minden kára nélkül félyeb emeltetné Harsányi Ur(am) az also kerék Stompját ... Látam penig itt jártamban hogy szakasztott csinálván Jonás Pál Ur(am), a vizet le szakasztotta, és a jázatis tisztította [uo.; i.h. Henczel György (34) vall.].

Hn. 1732: A Tér Szakasztóban (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55].

szakasztócsinálás választófal készítés; făcutul peretelui despărțitor; Aufziehen einer Scheidewand. 1757/1758: az en hallomásom sz(e)r(én)t a N(e)m(e)s Szék Deliberatuma sz(e)r(én)t Satisfaciált Jonás Pál Ur(am) mind a szakasztó csinálásb(an) mind az Jáz tisztításb(an) mind az Jerugának aláb való szállításb(an) [Abrudbánya; Szer. St. Kovács (48) vall.].

szakasztócska rekeszcsecke; despărțitură mică; kleiner Verschlagn/Fach. 1767: A Pitvarban vagyon, egy félyő deszkából, tsinált szalonna szakasztotska, melynek egyik oldalának két deszka hijja vagyon [Nagyernye MT; LLT Fasc. 129].

szakasztódik kiszakítódik/hasítódik; a fi desprins (din ...); getrennt werden. 1850: Bokor Nyikuláj ... azon telek

meljbe most lakik a felső fele tiszta udvari kuriából szakasztódott [Sárd KK; WassLt].

szakasztófogó kovácsszerszám; unealtă de fierar; Zange (ein Schmiedewerkzeug). 1691: Ugian azon kamara mellett félyel egy kűs fa ház, mellyben szokták nyárban tartani az uas eszkeződeőkeőt az kouáczkok, úgy mint egy medue fogó, kté singh fogó ... két gombolyító fogó ... egy kűs szakasztó fogó [CsVh 114].

szakasztott I. mn 1. (földterületből) kiszakított/hasított; care a fost desprins (dintr-un teren mai mare); (von einer Bodenfläche) ausgesondert, abgetrennt. 1718: vagion ... az Ecclesianak egi fálcsa földéből szakasztott ház helye [Málom/Retteg SzD; KGy]. 1779: egy darabotska szakasztott föld [Csicsómihályfva SzD; BFR 34/16].

2. odacsatolt; care a fost alipit/anexat la ...; angegliedert. 1585: elmentünk azo(n) Eormenyzekezy hatarahoz zakaztot darab feoldnek meg oztasara, mely Nevezetetik walya puztanak [Örményszékes AF; EHA]. 1771: a' Lugosianusok ... a' Sz. Benedekhez szakasztott darab helyben bé nem harapozhatnak, sem pedig a' Tokot, vagy egyebet magoknak nem tarthatnak [Fejér m.; DobLev. II/18. 10b].

3. (víz által) odamosott; care a fost luat/rupt de undeva (de o apă curgătoare); (vom Wasser) hin/fortgeschwemmt. 1776: a Marus által a kotsárdi Határ felől szakasztott Nagy Laki Határban lévő ... Fűzes nyil Berke [Fejér m.; DobLev. II/477. 1a].

4. (vhány részre) elosztott; care a fost despărțit (în mai multe părți); (in bestimmte Teile) geteilt. Szk: *három részben* ~. 1736: Egy nagy öreg Szuszek három részben szakasztott [HSzj sróf al.] * *két részbe/részre* ~. 1632: Be menuen az malomban uagion ket rezben szakasztot aitaia vas pantokkal sarkokkal fa zariaual kilinczeuel [Fog; UF I, 188]. 1656: Vagjo(n) egy Malomis ... benne egy ket rezben szakasztott szuszek [Doboka; Mk Inv. 7]. 1674: Ennek vegiben ismet vagyon boronaval fel rot két részre szakasztot diszno pajtais supos fedel alatt [A.porumbák F; UF II, 609]. 1699: egy nagy öreg ket részben szakasztott, ket fioku ... csűr [Szentdemeter U; LLT] * *öt részbe* ~. 1648: az fwves kert veghiben, vagion egi deszkaval öt részbe szakasztot haltartois [Porumbák F; UF I, 901].

5. vmilyen célra különválasztott; care a fost luat din ceva cu un anumit scop; (zu einem bestimmten Zweck) abgetrennt. 1822: Mező Böly (!) falunak a' Munketurarol való szám adása ... M. Böben minden falu költségei e szerent mentek ... A Munketurarol szakasztot hadi Szegedel(emre) Rf 5 [TLt Közig. ir.].

6. meghatározott; stabilit, fixat, determinat; festgesetzt, bestimmt. 1765: A' Jobbágyak(na)k és 'Sellérek(ne)k szakosztatt Szolgálatyak vagyan é? [Vingárd AF; MúzRadák]. 1803: Seller Ujj paraszt Ujjfalván Nikula ... nints bizonyos szakasztott szolgálattya [Elekés AF; DobLev. IV/862, 22b]. 1827: A Colonusok egyenként Esztendött által szakasztott szolgálalba vagy hetenként hány napi szolgálatot szoktak praestálni 's miféle egyébb Daciákat tartoznak adni? [Dob.; WassLt Conscr. 5 vk].

II. hsz mindenben, teljesen, éppen; (a fi) leit/asemenea/la fel cu ...; genau ganz so wie. Szk: ~ *olyan*. 1584: Varga Georgy vallia Aluzom vala eyel, fel serkenek hat Az eggik karom ereössen fay, wgy Annysra hogy A másik karommal emelem fel hasra fekwem, Es tekintek az hazban zellel, hat Zakaztot ollia(n) testw es Abrazatw Azzony mint ez Laka-

tosne az twzhelien wl, es az Kemenczebe a' hamüba(n) piszkal [Kv; TJK IV/1. 262]. 1777: ezenn Vaszilianak minden teste állása s szemillye és maga viselése szakasztott olyan mint Néhai Filep Antal Uram volt [Szásznyíres SzD; Ks 30. 28].

szakasztóvágó kovácsszerszám; uncaltă de fierar; Schmiedewerkzeug. 1673: Az hámorhoz való eszközök ezek: Egy vas vagdalo fogó ... két forrasztó fogó ... egy kicsiny szakasztó vágó [CsVh 44]. 1703: szakasztó vágó nro. 1 [i.h. 118].

szakasztóvágóvas kovácsszerszám; uncaltă de fierar; Schmiedewerkzeug. 1677: Vas verő ház ... szakasztó vágó vas no 1 [Madaras Cs; CsVh 50].

szakaszú 1. vhány rekeszű; cu un anumit număr de despărțituri; mit 2/3/.../einigen Fächern/Verschlägern. 1744: egy törpe paraszt Pohár Szék 3. szakaszú Záros [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1752: volt egy néhány szakaszú Istálo sendely fedél alatt [Pókafva AF; JHb XXV/79. 13]. 1828: Hosszu Hámbar ötöt szakaszú [Szentdemeter U; Told. 39].

L. még a három-, két-, négy-szakaszú címszót.

2. jó darab ~ idő jó hosszú időszakasz; perioadă lungă; lange Zeitspanne. 1764: az Exponens Mlgos Asszony ő Ngá(na)k itten ... Also Szováton vagyon annyi Jozságbéli része, hogy ha a Kortsoma béli Limitatio szerint arulná-(na)k is a Poss(ess)orok, jó darab szakaszú ideje jutna ő Nga(na)k [A.szovát K; GyK].

szakatúra termékten hely; teren neroditor; unfruchtbarer Boden. 1775/1802: A Burgyej szakaturájának ajjától fogvást pedig fel az oldalan az Bércz tetőig, hol és minemű helyeken Coincidáljan a Bezdedi határ vagyis a Contraversias hely a Nagy Kristolczi Hatarral, nem tudgyák ki jámi, és nem tudgyak ki mutatni [BSz; JHb LXVII/3. 76].

szakcsó l. zacskó

szakértő szakvéleményt mondani illetékes személy; specialist, expert; Sachverständige, Experte, Sachkundige. 1856: oly egyezésre léptem ... Dánfy (!) Jósef ural hogy a' közöttünk ... fenn forgott pertől elálva a peres helyek egy hivatalnok ur előtt szakértők által a' hely színén felosztassanak 's a' nekem Dánfy ur által okozott károk megbecsültessenek [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1399].

szakít letép; a rupe; reißen. Szk: *rózsát* ~ házasodik. 1879: Írd meg nekem, Ödön ... hogy mikor jössz haza ... Aztán ülsz-e Vásárhelyt, mielőtt Madarasra mégysz rózsát szakítani [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szaklyavas kovácsszerszám; uncaltă de fierar; (Schmiedewerkzeug), Feuerhaken, Feuerreisen. 1681: Vas Banyák, l. Ploszka Banya ... Kőh mester keze alatt való jok: Az Kohoz, vagi Kemenczehez való szín fa oszlopoko(n) álló ... Vagyon ezen szín alatt vas valasztó Kemencze ... Fuvoja ... minden hozza való eszközivel szaklya vasaval, vas horgos hamfaival, torok vasaval etc. mind jok [Vh; VhU 578]. 1741: Egy Szaklya vas [Kv; TL 90 lak.]. 1812: Egy

szakja vas Rf l xr 30 [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 10 kov.].

szakmány 1. teljesítménybérben végzett munka; muncă în acord; Akkord, Gedinge, Verding. 1677: Az sok teleuent, Ganejt fundamentombol ki hant földet hordottak ki ket versel szukmaniban (!) ... f. 6 es 4 veka Buzaert ki(ne)k is vekaja járt f l [Berz. 17 Fasc. XII].

Szk: ~ba ad. 1621: Az Szeőleőjetis zakmanba(n) senkj ne adgia sub poena in praescriptis deliberationibus expressu | Vagion panaszoalkodas, hogy sokan zeőlejeket mwveltetnj szakmaniba(n) adnak⁴ [Kv; TanJk II/1. 310, 327. — "Kolosvárt már a XVI. sz. végétől csak napszámban volt szabad a szőlőt műveltetni, tilos volt a szőlőt szakmányban, azaz teljesítménybér szerint műveltetni] * ~ban *felfogad* (munkát) teljesítménybérben felvállal. 1715: Kolosvárra menvén ... nap száma dolgozni, menénk a Tizenhárom Városba edgi ember(ne)k a házához, hogi egy darab szőlejét szakmánnyáb(an) fel fogadnok [Homoródsztpál U; WH. Ioan Csaba (28) pp vall.] * ~ban *fogad* (munkást) teljesítménybérben megfogad. 1587: Vndecima february fogattam Nagy Olahott Zakmanba az Erdeo le vagassara [Kv; Szám. 3/XXXIV. 1 Zabo György isp. m. kezével].

2. fizetéses, zsoldos (katona); mercenar, care este angajat cu leafă; Akkordant, Söldner. 1662: a Kemény János hadainak pedig nagy része szakmányra lévén, az szakmányosok közül megvizsik ala, hogy a szomszéd falunál, Hétúrnál, török sereget láttak [SKR 670].

3. '2' Hn. 1739: A Szakmányban (sz) [M.bece AF; EHA].

szakmánybeli teljesítménybérben végzett; cu plată în acord; im Verding. 1571: Ezeknek⁴ ab antiquo szakvány béli (!) szolgálattok volt Nyári négy hét praestálása [Borkú SzD; SzentkZs Conscr. 35a. — "Ti. a felsorolt jobbágyoknak].

szakmányoló adófizető (nemes); (nobil) obligat la plata impozitului; steuerpflichtiger Adliger. 1837: A' jószágatlan nemesek négy forint adót adnak fejekről Továbbá vannak más adófizető nemesek is szokmányolok (robottázok) többnyire Oláhok | Jelenleg birják⁴ Bánfy gróf, Szentkereszti báró, Eperjesy, Farkas, Henter, Papp, Hége, Szentiványi, Szászné, Teleky, Tamásné, Majtényi, Gecző, Fosztó, Ocsvay, nemesek, 's más kisebb egyházas és szakmányalo nemesek [Hodor, DobEsm. 335, 556. — "Ti. Récekeresztúrt (SzD)].

szakmányos zsoldos katona; mercenar; Akkordant, Söldner. 1660: Írja azt is ü kegyelme, hogy az szakmányosok csaknem Kolozsvárig mennek, de senki nem gondol vele [TML I, 551 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1662: Stefan vajda ... népét három részbe szakasztotta vala, igyekeztvén három felől megütni a mieinket. És hogy amelly felől jönnének, nagy sok cserés gazok, bokrok közbevetetve volnának ... a mieink csak eszékbe sem vehették vala, ha a szakmányosok néhány rendben nagyon szaladván előtők, jöveletek hírére ... be nem viszik vala [SKR 338].

szakmári l. szatmári

szakos lucskos, sáros; noroios, cu noroi; nass, dreckig. Hn. 1694: A Kotorhoj hataron á Sos Patak oldallal, a' sza-

kas Pataka mellett [O.csesztve AF; EHA]. 1810: Szakos almánál (sz) [Bibarcfva U; EHA].

szakramentum szentség; sacrament; Sakrament. 1657: Visitatiojokban jo lelkismerettel ... vizsgálják, és ugyan examinallják az papokat, mennyire valo tudományok legyen ... Az Sacramentumoknak, és egyházi fenYTEKEKNEK rendesit olahul el tudgyake mondani [UF II, 182 Lorántffy Zsuzsánna ut.]. 1710 k.: Mely dicsőségesen pecsétlé meg az én szívémben ezt a kegyelmet az Úr Jézus Krisztus, mikor Anno 1707 ugyan ismét 23. januarii reggel nyolc s kilenc óra között eljőve az ő szent testének és véreinek sacramentumában [Blm. 1034]. 1726: En ... ezen Egyház fiui hivatalomban ... a Tiszt Eccl(a)k Sz. Sacramentumokra rendeltetett edenyire szorgalmatos gondot tartok [Kv; SRE 154]. 1732: A Kőris-pataki Ecclesi) filiaja leven Kalmok-(na)k a Sacramentumok administralasahoz tartozo res mobilisek közösök [Kőrispatak Hsz; SVJk]. 1749 u./1770 k.: Tks Solymosi Ferentz Ur(am) ... a' Sz. Sacramentumhoz kegyesen conferalt Pohárt és Tányért a fen említett Eklához ratihabealta [Bálványosváralja SzD; SzConscr. 211]. 1771: kész vagyok a szent Sacramentumra kétszeris meg esküni [Dés; DLt 321. 32-3 G. Hanczi (59) vall.]. 1772: Kérdezte osztán a fejedelem, hogy a római catholica vallás szerint élnie kellett míg színes pápista volt is hat esztendő alatt. Melyre azt mondotta^b, hogy soha sem meg nem gyönt, sem az oltári szentséggel nem élt. Melyért a fejedelem megdicsérte, hogy nem profanálta a sacramentumokat [RettE 274. — "II. Rákóczi Ferenc. "Pekri Lőrinc]. 1798: Nékünk ... vagyon egy kitsiny Poharatskánk, a' mellyből a' Pap a' Bort szokta a' Sakramentomok(na)k administraliojakor ki osztani, de tellyességgel nem tudhatjuk, oné? ezüst é? ... vagy pedig Compositio [M.bikal K; RAK 30].

szakramentumi szentséghez tartozó; sacramental; sakramental. 1752: Inventaltatván az Kálnoki Ecclesianak minden Bonumai mind az Sacramentumi ezüst, on és egyéb ruhanémű ruhái, Keszkenői, Kendei és Abroszai az mint Urbarizáltattan(a)k [Kálnok Hsz; SVJk].

Szk: ~ eszköz kegytárgy. 1683: Mivel az Egerhati Ecclesi)a Tellyességgel el pusztult, úgy hogy már csak vadak lakiai ... a Sacramentumi eszközök és harangjokis abalienaltatott volt [Szilágycseh; SzVJk 117]. 1722: Ilosvai Borbely Janos Vram ajandekozott az Sakramentomi eszközök közzé egy aranyos ezüst pohárt talpast [Sámson Sz; i.h. 166].

szakrilégium szentségtörés; sacrilegiu; Sakrileg. 1646: Lengyel Laszlo foglyot accusalua(n) director Ur(am) hogy ... az templomba(n) be menuue(n) vetsernyekor hogy megh nitottak a p(rae)dicallo szekbeol az szeonyeget le veotte ki vitte s el akarta lopni kezbe(en) kaptak; Azert az Sacrilegiumert azt kevannyak hogy keowel verettesek agyon noha tűzet erdemlene [Kv; TJK VIII/4. 81]. 1653: Básta bémenyen és letelepedik, és vallat felölle: „kik voltak azok, a kik fő okai voltanak az árultatásnak, és annak a nagy sacrilegiumnak?” [ETA I, 91 NSz]. 1726: En ... ezen Egyház fiui hivatalomban ... a Perselyekben adando Alamisna pénzeket hiven igazán administralom, annak el tartasat Sacrilegiumnak tartom [Kv; SRE 154].

szakrisztia l. sekrestye

szakrum szentség; sacrament; Sakrament. 1681: Causa Viceiensis. Fodor György feleségeul Gereb Kataual kua(n) cohabitatiott. Deliberatu(m). Excommunicatusok leue(n) arcealtatnak az Sacrumtol, az Cohabitatiois nem engedtetik [SzJk 155].

szál I. *fr* 1. haj/szőrszál; fir de pár; Haar, Härchen. 1570: Margit Kadar Balintne ... Soos Mathene Margith azzon, hytek zerent valyak hogy Mykor hallotak volna hogy faza-kas Jmre az feleséget megh verte volna, Mentenek volt oda lathny, Es veztegh fekwé talaltak, Es mykor kerdettek volna Teole mynt vagon, Mezytelen leh vetthkezet eleotek es wgy Mwtatta Magat Mint verte az wra, Eok Lattak hogy Annyera verte volt hogy Minden teste wgy volt Minth egy kek pozto, hogy az wyat Leh Nem Tehette az testen hwl ep volt volna Megh az zeore zalatis Mind ky zagcata wolt [Kv; TJK III/2. 110]. 1710 k.: Lassú és késő öszüléssem volt; már 67. esztendőben járok, mégis ... a hajamban talán huszonöt szál sem fejjér [BÖn. 491]. 1771: Azt el mondhatom igaz hitem után ... Peter Anutza felől hogy ő a Bővöléshez Bajoláshoz Boszorkánysághoz igen jól ért ... egy alkalmatossággal ki vittem a fiamat az Erdőre látom hogy a Fiamnak az edgyik lába nagyon fáj úgy meg dagadot hogy a Lábra valóját alig vehette réa azután pedig szőrt két szálát vet ki a Testiből [Dés; DLt 321. 29 Joannes Bőlkényi alias Horvat (55) ns vall.].

Szk: *haja* ~a feláll/borad. 1662: 1660-nak kezdetitől fogva egész romlásig az ebeknek az várason szerénsszerte való szörnyű ordítások, kik ... olly rendkívül való rettentés ordításokat tesznek vala minden éjszakákon, néhol nappal is, hogy a haja szálai is embernek ugyan bele felborzadni láttatnának [SKr 630]. 1746: ha ... valaki kívánna vallatni, oly utrumakkal ... az embernek haja szála fel állna tsalárd, tőkéletlen, és álnok hatalmasságtételin [Szentegedy SzD; WassLt]. 1771: Zilahy István Uram mikor égyczér mászszor káromkodot, a hajam szálla is felállot [Dés; DLt 321. 5a Al. Huszár (30) vall.] * *haja* ~ait meghaladja vmi. 1710: Aki pedig ezeket e könyvben foglalta, Cserei Mihály a neve, kit sok búval látta Ez a rossz hitván világ a napnak alatta, Hogy haja szálaait is talán meghaladta [CsH 47].

2. fonál, cérna; fir, afa; Faden, Garn. 1701: Az köz Posztó légyen eótvén két sing az hoszsúságában, az szélességében pedig harmincz négy pászma az szélyivel együt ... ha pedig az posztoban tanálkoznék ollyan szál, kit nem fogott volna meg az festék, a szélessege után vegyenek rajta öt öt pénzt, az hoszsúsága után pedig tíz tíz pénzt [PosztCart. 10]. 1783: Groff Torotzkai Sigmund Ur reszire a' fonást ugj kívánnák mi tölünk, hogy 150 pászmát fonnyunk 30 szálával de kender és szőszöt elegendőt nem adnak [Torockó; Thor. XX/5. 30]. 1825: A' legfáinabb vagy is Retze Czerma alá tsak ollyan értetődik, a' mellyből 88 Kötés mindenik 100 szállakból mind ösze 8800 szállok tsak egy fontat nyomnak | Lothczerna alatt olly vékony fonal értetődik a' mellyből egy négy matringos darabb egy Lothnál kevesebbet nyom, egy matring 59. Kötésekéből, minden Kötés pedig 19 szállokból vagyon ösze köttetve [DLt 1986 nyomt. kl].

Szk: ~án varrott. 1706: Egy Salon Spanior himmel aranyoson varot lepedő [LLt Fasc. 108] * *kettős* ~al szőtt. 1879: Rózát láttam Vásárhelyt ... Marosiéknál volt, s retentő gondterhes homlokkal válogatott valami — ruhanéműeket. Bizonyosan azt ügyelte, hogy jó tartós legyen, ket-

tós szállal szövött [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödön-höz].

3. kötél(darab); (bucată de) frînghie; (ein) Stück Seil/Bindfaden, Strang. 1831: 27 Aug vettem stráfák felkötésére 25öt szál istrangot szálát 8 xr [Torda; TVLt Nyugták].

4. szálfa; trunchi de copac/brad, bilă; Langholz, Balken | deszkaszál; o (bucată de) scîndură; Brett, Diele. 1582: 9 (May) weottem az tanachyazhoz Bykdezkat 304 zalat weottem f. 1/60 fl. 4/86 [Kv; Szám. 3/V. 16 Lederer Mihály sp kezével]. 1587: Haznak valo borona fa 95 zal [Kv; i.h. 3/XXXII. 13]. 1595: Ezen Hidhoz vöttem Hidlani vallo fell fakatt ... Huson niolcz sallat ... vöttem sallat anakys killeciz pinzen [Kv; i.h. 6/XV. 59]. 1599: Damokos matias-tol hozattam gombalieg fat 16 Szalat [Kv; i.h. 8/XIII. 25 Szabó András sp kezével]. 1610: kertemnek karoitjs vgi mint teobet 12 zalnal vagtak le [HSzj karó al.] | vitte uolt el az Alperes leczemet meli feleől az Alperesnek ollian zauat bizonythatom megh hogi eötuen negi szalat uitt el benne [UszT 36a]. 1621: Veottem kapia fat ... zalat ... d. 4 [Kv; Szám. 15b/IX. 171]. 1663/1728: Ha valaki Cserefát, Bikfát hoszna egi Szalért ötven Penzt fizessenek (!) ha pedig njers fat egi Szekérre d(ena)rios 25 [Szentmihály U; Törzs]. 1685 e.: azon Csűr fia ket felől fenyő deszkával van el rekesztve. hat szalát ki szedtek belőle [Borberek AF; MvRK-Lev. Urb. 10]. 1716/1793: ha valaki tserafa abrantsot hoz egy szálnak árra leszen dénár 1 [A.csermáton Hsz; SzékFt 29]. 1794: 23 szál avatag Padlás Dészka szála betsültetett a' Dr 6 [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41]. 1829: vettenek sokon fát ... tsak Vajda és Nagy Joseff Urak el hordottak 20. Szalot [Mezőkölpény MT; Tsb Gazda Márton (67) ns vall.].

Szk: egész ~. 1786: Diribb darabb Diofa Deszka, de egész szál egy Sints benne Nro 40 [Nagyalmás K; JhBK XXIX/36]. 1822: Dészkát találtunk 75 egész szalát [Dés; DLt].

5. növény/palántaszál; fir (dintr-o specie de plante); Pflanze von einer Pflanzensorte. 1600: 5. Juny Veottem kapoztanak valo palántott heted fél szaz szalat f l d 14 [Kv; Szám. 9/XII. 68 Igyártó Simon isp. m. kezével]. 1604: nagi sokan Jóuenek be hogy az palantban wógienek ... Zaz szalat mingiarast el vltetet benne [UszT 20/320]. 1644: pestis ellen ... illien oruossagot chinali, egi tista üueghben tegi egi eitel ... echetet, aban szaz sem fenő magot, három fő foghagimának az gerezdit ... niolcz dionak az belitis bele haniak, es egi keues rutátis ualami három szalat tegienek bele [LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethez]. 1784: Nagyságod parantsolatjara minden felé jártattam Cseresznye Csemetéért és szerzettem 32 szalát ... Baraczk fát gyökerestől küldtettem 12 szalát, nem külemben Magyaró fa jövésekis [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1793: A Kertekb(en) lévő vetemények meg lehetősök, Kaposzta palantat raktam 400 szalát és ha esső lenne rakatnék eleget mert mindenféle palántom vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1813: künn a' Palora valo udvar kerítésiben almafa oltoványok Kilentz szál [Koronka MT; Told. 18]. 1817: buza pedig tsak imát (!) amot, költ ki egy egy Szál az két Lábba [Szászszombor SzD; IB]. 1823-1830: (A törökbüza) ahol ... nem volt meggyérítve, ott vékony szálak nőttek [FogE 223].

6. szénaszál; fir de fin; Heuhalm. 1851: (A tehén) Szénát egy Szálót sem ett [Széplak KK; SLt évr. Bíró Sándor lev.].

7. kender/lenszál; fir de cînepă/in; Hanf/halm/Leinhalm | szálas kender/len; cînepă/in pentru fir; Hanf/Lein für Faden. 1757: Az idén szótettem ... kenderből szálából, és csőpüiből ... Kender vászont 204 sing Szőszvászmat 89 sing Csőpü vászmat 117 sing [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.]. 1791: A Lenn ... a ki nyóvés előtt a Sok essőzés Mián el dölvén, szála haszon vehetetlené lett 40 ka-l(an)gy(a) [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1807: Kender ... ki héheltettvén, és páztoltattván ... a jobbatska szála lett 42 font [Dédács H; Ks 98].

Szk: ~ában van. 1748: Magos kender meg szálában van Gelim 4 1/2 [Nagyida K; Told. 11/95].

8. kolbászsál; fir de cîmaț; (eine) Wurst, (zwei) Würste uew. 1837: ezen Honap 5-kén vásárlatt, és gán ki vágott két Sertésekbl jött ... Majos 19 szál, szála 6 xrijával Rf. 1 xr. 54 [Torda; TVLt Közig. ir. 39].

9. rúdvas; fier în bare; Stangen(eisen), Eisenstrange. 1672: adtam az Pincze Tok csinálására az Contrabont vasból két szalat s egy darabot [Utl]. 1675: Vöttem Janos Deaktol, Negi szal Magyar Orszaghi vasat, szalát Tiz Tiz poltura(n), az Taligahoz f l d 20 [Kv; Szám. 35/I. 28]. 1725: Vöttem 2 szál kasza vasatt szalát den 71 ... 2 Hunyadj vasatt szalát denar 72 [Kv; Szám. 54/IV. 14]. 1763: Mányika luon ... ött vagy hat sák liszet ... hozott s ... a' Liszt között feles sing vasakat el dugva mely vasakból az ő Apjának ... is adott vagy három szalát [Gálfa K; Mk V. VII/1. 32 Nemes luana providi Komán alias Boár Sztán cons. (36) zs vall.].

10. ékszersál; fir de bijuterie; Schmuckkettchen. 1648: Egy villago Arany lancz tizenket zall; finu(m) Aranibol valo [Mk Kapi Klára kel. 1]. 1677: Az Kisanna részére adatott négy szál Veres nyakban való kláris, egy szála(n) vad(na)k jó féle egynehány gyöngyök, ezüst szemekis [Kv; RDL I. 155b]. 1718: Egy veres kláris öv, 46 szál, Egy ezüst öv [Kilyén Hsz; SzO VII, 234 Barabás Györgyné Kilyéni Székel Erzsébet kel.]. 1762: Gránát gyöngyöt is négy szalát ... mutogatott [Oltszem Hsz; Mk IX/109].

11. dísztollszál; o (singură) pană dintr-o podoabă de pene (care se poartă la pălărie); ein Schmuck aus einer Feder. 1692: Daru Tholhoz valo Kocsok (!) Thol Eöt szál ... Daru Thol eötven szál [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. 1736: A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált ... Az étékfogók előtt konyhamester gyalog, az konyhamester előtt az asztal-nok szerszámos paripán ülven, hol rárótollforgóson, hol darutoll, három szál levén medályban foglalva az süvegiben, úgy vitette az étket [MetTr 333-4].

12. magas termetű ember; om înalt; hochgewachsener/stämmiger Mann. 1747: Láttam Pap Mihályt ... az mint termetire s személyire emlékezem, Szőke Sárja vastag basjuszu, vékony magos szálnak láczatott [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. 1767: Raffael Mariának le írása ... hajadon Leány magos szál és vékony sugár termetű hosszú ábrázatu, nagyon himlő helyes, kék szemő hosszú orú [Szancsal KK; Mk Jos. Mezey jur. assz. kezével]. 1808: Pap Grigor, mint-egy 35 Esztendő, magos szál ... kerek ábrázatu, kos Orrú [DLt 731 nyomt. kl].

13. magas testű állat; animal mare; hochgewachsenes, großes Tier. 1783: (Az egyik kanca) három Esztendő egy kevéssé Sárja pej szőrű, magos szál, szélyes testű, hosszú dereku, a' másik piros pej nagyobb idejű, vastag, tsontos, kóvér, egy kevéssé kan faru, az edgyik hátulso körme fejr [Dálya U; Sár.].

14. ~ában rúdjaival; în bară; in Barren. 1756: Mivel a' Torotzkai vas csinálás mások előtt szokatlan munka, ahoz képest proventusotkánról néálám lehet oly velededés is; hogy a' Vas csinálás mellett egyéb vas portéka készítésből is volna valami proventusunk, holott mi csak szintén vasat veretünk száljában, és azontul abból egy szeget sem tudunk csinálni, hanem azt benn a' Városban a Mi helybeli kovások ... készítettik [Torockó; TLev.].

15. ~ával szálfánként; socotind numărul copacilor; je/pro Langholz. 1803: Vagyon ezen Helységben a' Birtokos Urak(na)k egy Szálas Erdek osztatlan, melyet a' Birtokos Urak esztendőnként a' birtok szerint szálaival osztanak fel egy más között [O.asszonynépe AF; DobLev. IV/862. 29b].

◇ Szk: egy ~at sem a legkevesebbet sem, semmit sem; nici un pic, nici o clipă/clipită; nicht in geringsten. 1568: Myth feltiek ty seres Annath, enis oth voltam az lesesben, akor Eyel bizon egy szalat sem aluttam akor eyel [Kv; TJK III/1. 226] * egy ~ig az utolsó szálig/darabig; pină la ultima bucătă; bis zum letzten Stück. 1742: Mlgs Matskási Kata Asszony elő Ngá Kintsi Jobbágyi ... az oláhok Vizeskereszt napja táján rá jöven ezen nyíl erdőre néhány izben egy szálig le vágta [Kincsi KK; SLt 8. K. 15].

◇ Hn. 1798/1812: Szál lapossában (sz) [Büzaháza MT; EHA].

II. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch. 1. (élőfából/faanyagból) vány száldarab; un anumit număr de bucăți (din arbori/material lemnos); als Zahlwort für Angabe einer Stückzahl, Stück (Baum/Holz). 1586: Az Tavaly esztendőben wöttem wala az hid kapúhoz 25. Zal fat [Kv; Szám. 3/XXVII. 12a]. 1589: Vöttem a' Kis Kapusiaktól ket zal gerendát f. 2 d 90 [Kv; i.h. 4/XI. 22]. 1600: veöttem 16 Szal karot az Fogas eleyben d 32 [Kv; i.h. 9/VIII. 3] | Az mellett azon kertem mellett azon eőreök-sigen wala wgy mint ket zal fwz famis, azokatis le wagtak vgian akkor mint ollia(n) hazon weweő fakat, ollian erdőőten helen [UszT 15/242–3]. 1633: mikor en eppittetek wala ... el menek es kerek ... cőt szall szaru fatt [Mv; MvLt 290. 117b]. 1652: Két szál fenyő fára csinált főveny szoro sövény [Görgény MT; Törzs]. 1679: Földb(e) vert lábako(n) allo, ket ket szal deszkabol valo Locza nro 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 95]. 1690: Letai Istva(n) ... az Borbely Istva(n) erdejéből vontatot egy nagy szal fat [Aranyosrákos TA; Borb. I Csapkes Ferencz (16) ns vall.]. 1700: Ket szal Cziprus Deszka no 2 [Ebesfva KK; UtI]. 1717: én az 20 szály sás fákot meg bándoltatván ... penzes szekereken akartam alá vetetni [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1724: mikor már a' Térdemni vastagsagu három szál fát le vágunk (!) volna 's fel akarnok vontatni tsak ki jöve hirtelen két ember az erdőből [Réten NK; JHb]. 1773: Czédula nélkül oda sem szabad menniek senkinek is tsak egy szál fáertis [Felgyógy AF; WH]. 1774: ezen Házban az also padlássára felment 42 szál szélesebb deszka [Déva; Ks 73. IV. 10]. 1796: No 37 szál vagy darab deszkátskákért ... szála 18 4/8 [Déva; Ks 95]. 1812: küldök három Szekerem a Csürnek ki faragott fájai között három Szál gerendát [M.egregy Sz; JF V.Baczó László lev.]. 1843: egy szál ki faragott Marosi Barona [Nagylak AF; DobLev. IV/1243 Dobolyi Bálint lev.]. 1873: a m.bikali ev. ref. egyház fel van hatalmazva 150 szál fa eladására az eklla erdejéből [M.bikal K; RAK 304].

2. (vmilyen növényből) vány szálnyi; un anumit număr de fire (dintr-o specie de plante erbacee de același fel);

Zahlwort für Anzahl von Blumen, Halmen von Pflanzen. 1619: Szegény erdélyi kapitáha, mindennap itt vagyon, mégis csak egy szál rózsáját is nem szagolhatjuk meg! [BTN² 191]. 1679: Nád pihe es három szal szalma [Dés; Jk]. 1723: Vagyon egy szál basa rosa mag [Koronka MT; Told. 29/2]. 1817: még egy Szál Malét Sem kapálthattam a kenyér nem lete miat [Szászssombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

3. (cérnából/kötélből) vány (bizonyos méretű) darab; (din ață/frînghie) un anumit număr de bucăți (de o anumită mărime); Zahlwort für Stücke von bestimmter Länge (Faden/Seil). 1584: Veottem egy Zal Istrangot p(ro) f. — d 3 [Kv; Szám. 3/XIII. 8]. 1595: 12. Aprilis hogy zekel Peterk inzak az Toromban, Attam 2 zaal Istranghra d 3 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1629: Két szál vj Istrang d. 6 [Kv; RDL I. 132]. 1649: Posta lovak Nyergere uőttem ... egi bokor zly heuedert f — D 55. Item negi zál hermet szlyakat ueottem f — D 10 [Kv; i.h. 26/VI. 539]. 1657: Vagion huszon negi szem fwzetlen Eőregh kalariis, approb Eőt szum. Fell fwzve kett szall czernaban [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. 1675: Az Malomhoz valo Garatra, Vöttem két szál Cziga kötelet ... d 6 [Kv; Szám. 35/I. 32]. 1679: Egi embernek valo fejer noszolya nro. 1. (: ennek pama tarto feneke. 13 szál kender hevedről czinaltatott :) [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 18]. 1826: Egy Szál Istrangért a Bikára xfr 6 [Szkr; Borb. I].

4. (gyertyából) vány darab; (din luminare) un anumit număr de bucăți; Zahlwort für Kerzen. 1797: ednehány Szál gyertyát egy kevése meg repedezve hozott ide az ember [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1802: 78 szál mártott gyertyából hibázik őt [HSZ gy mártott-gyertya al.]. 1823–1830: küld húsz krajcárt, mellyel vegyen az apám húsz szál fain gyertyát [FogE 100]. 1845: 3 Szál gyertya 12 x [Dés; KvNJ 3].

5. vány darab vasrúd; un anumit număr de bară de fier; Als Zahlwort für Stückzahl von Eisenstange. 1647: három nyakvas, egi szál vasban [Marosillye H; VLT 15/5415]. 1656: Az ablakain kívül vagyon egy szál lapos vas | Ezen pittvaron vagion az tornaczra ki vagua egi ablak, fa kereztes, melljen vagion egi szal vas vesző [Fog; UF II, 114, 165]. 1666: Veotunk az ablakok rámáira 22 sarkot ... 16 szál vas veszszeokat az rámákra [Kv; SzCLev.]. 1675: Az Merai Malomnak a' Czapia el törve(n) vöttem hozza egy Szál vasat [Kv; Szám. 35/I. 33]. 1679: Tömlőcz ... Rostelyos ajtaja (: 11. szál vasból álló :) [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 78]. 1697: Tizenkét szál Hunyadi vas [Bethlen SzD; KGy]. 1788: Két szal Hunyadi vas [Mv; TSb 47]. 1834: adtom volt ... hét szál sing vasakot [Aranyosrákos TA; Borb.].

6. vány füzérnyi; de un anumit număr de șiraguri; für Stückzahl einer Art Schnur, Halsband uä. 1677: Katónak adatott két szál veres kláris | Az Kisanna részére adatott négy szál Veres nyakba(n) való kláris [Kv; RDL I. 155b].

7. vány szálnyi díszto; un anumit număr de pene dintr-o podoabă de pene; für Stückzahl von Schmuckfedern. 1596: 26. Aug ... Borbeli Janosnetol ket zal daru tollat, kit az Rejbicz vram tolmachanak adot biro vra(m) f — d 80 [Kv; Szám. 6/XXIX. 77 Bachi Tamas sp kezével]. 1619: (A követ) patyolatjába két kús szál szürke darutoll valo [BTN² 280]. 1668: Ket Szal Strucz Tol [Mk Kapi György inv. 12]. 1736: mindenek felett gyönyörűség volt, mikor három szál darutollat köves medályban rakta tettek az ifjak süvegekben | mikor Székely László házasodott, az mely

hintót vitetett az mátkája számára, mind az hat szekeres lónak az hintó előtt egy darutoll volt medáljában csinálva az homlokán, maga fejében is három szál darutoll [MetTr 347].

8. (hosszú/vékony tárgyból) vhány/vmilyen darab; (din obiecte lungi/subțiri) un anumit număr de bucăți; Zahlangabe von längerer dünne Dinge. 1587: vittének volt valamely eoreg szál keoweket az Nagi hid laba foldozasara [Kv; Szám. 3/XXX. 44 Seres István sp kezével]. 1612: Czanadj Janos Ura(m) hozot el, Paisos Jstua(n)tol 300. szál koptat [Kv; PLPr 1/3. 1612–15]. 1822: kívántatik száz szál Tégla [Mv; Berz. 21].

9. magas termetű; ínalt (de stat/statură); hochgewachsen, stämmig. 1633: Jövének meg az német pappal Lengyelországból, kinek neve volt Adamus Frank, jó szál legény [Kv; KvE 165 SB]. 1636: Menének az papok Dicsőszentmártonba püspök választani, és választák püspökké Dániel Bekét, magyar natióval való szép szál embert [Kv; KvE 169 SB]. 1752: az mult éczaka, egy Jobbágy Rabunk az Tömlőczből el Szökvén, ki is maghas Szál, fiatal Legény, fekete, bodor hajú [Köröspatak Hsz; ApL 3]. 1753/1781: Kun Miklos ur ... igen szép ifjú magos szál ember [Nagyrapolt H; JHb LXXI/3. 233]. 1757: Gáspár János Staturájában ... Szep magos szál, kövér, piros, és Sárga hajú ember volt [Szováta MT; IB]. 1769: éjjel ... egy magas szál ember fel jüvén a mi kapunk előtt fel mene a Cantorunk Haza felé [Szu; IB id. Boros Joseffné Fosztó Maria (49) ns vall.]. 1770: Nagy jóság és gazdaságú ember volt ez a Nagy Boldizsár ... Jó forma, szép magas szál ember volt [RettE 226]. 1779: Gr. Bethlen Elek úr is megholt ... Három fia ... maradt ... Az egyik fia katoná, ketteje honlajos, hacsak azok is katonákká nem lesznek, mert szörnyű annak termett magas szál emberek [i.h. 398]. 1823–1830: A feleségem, mikor elvettem, magas szál, nem elhizott, de nem is sovány, sárga hajú, inkább betegesnek tetsző leány volt [FogE 304].

10. magas testű (állat); (animal) mare; hochgewachsen, groß (Tier). 1821: Egy magos szál lova volt Kontza Jakab ökegyelmének [Zalán Hsz; HSzjP Rebená Simon (24) prov. vall.].

11. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: egy ~ ... sem volt/sincsen semmi ... sem volt/sincsen; nici nu a fost/nici nu este (absolut) deloc; es gibt keine/keiner/kein. 1671: mennyiszor követ voltam, soha így nem jártam, nem böcsstelenkedtem ennyit, de annak csak egy szál foganatja sem volt [TML V 571 Daczó János Teleki Mihályhoz]. 1797: Azon helyi a' honnan bé akarták hajtani a' Marhákot, már régen fel szabadult volt még a bé hajtás előtt három héttel 's a Juhok is szabadon jártak, mivel egészen el volt pusztulva azon hely körül az Thuri Vrnak sem pedig az embereknek nem volt egy szál kertek is [Málnás Hsz; Mk II. 8/260 Mihály István (29) vall.]. 1802: ablak van ugyan vagva ... és meg is vagynak a rámai, de egy szál karikajak sincs [Kv; Pk 4]. 1829: egy Szál Erdeje sints a Comonitasnak [Mezőcsán TA; LLt].

szála¹ 1. terem; sală; Saal. 1564: Nagy Sala [Kv; Szám. 1/X. 51]. 1829: Tizenkét a' kerti szálába falra való Tükrös gyertya tartora 60 Rf [Kv; BLt a kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. 1837: az Apollo szálája [Mv; MvHn]. 1858: a' szála mellett lévő szoba feletti karzat padozatja jo [Mv; TSb 39].

2. térség; spațiu; Gebiet. Hn. 1693: Az szálában levő Falu helyt, to helyt ... megh járván [Gyula K; SLt AH. 17].

szála² 1. (kender) szálaváson; pînză de fuior (de cîneapă); faserige Leinwand. 1816: Viszen Blága Mihály ... 4 vég vásznat, egy ezek Közül szála, más négy nyűstös, 2 pedig szösz, együtt 202 sing [Somkerék SzD; Berz. 75].

Szk: barackmagos ~. 1832: 1832 béli Alamori Vászón ... Kender Vászón ... Az Iső Nrus alatt Vagyon Baraczk magos szála 30 Sing [Alamor AF; TL].

2. (kender) szálavászónból készült; din (pînză de) fuior (de cîneapă); aus faseriger Leinwand erzeugt. Szk: ~ abrosz. 1753: Szála abrasz Nro 2 Szösz abrasz Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] * ~ (felső)ing. 1742: Fogadtam az oláhok Karácsonyáig Füzési Máriát lészen fizetése e szer(int): ... egy szála ferső ing | egy Szála és egy szösz ing allyastol^a [M.köblös SzD; RLt Rettégi István DiarOec. 17. — *Felsből kiemelve] * ~ kendő. 1726: Egy Veres fejűvel varrott szála kendő [Kv; Pk 6] * ~ lepedő. XVIII. sz. eleje: Egy veres fejűvel varrott szála lepedő [Kv; LLt Fasc. 71] * ~ vánkoshaj. 1726: Egy kender szála lepedő ... Egy Veres fejűvel varrott szála vankos haj [Kv; Pk 6].

szálacska I. fn (vékony) szálfa; trunchi de copac, bilă (subțire); dünnes Langholz. 1731: Fát tudom hogy Kolosvárra ... Sz.Pálrol, és Vajdaházáról hordatott a Nagy Ur^a, innen minden nap két szekérel vittének, mely miá nehány kor nagy tsonkulásais esett a Gazdaság folytatásban. az eő Nga különös Jóságából pedig még tsak edgy szálatskát sem vittének egyszeris [Szentpál K; TKI Bara András (94) jb vall. — *Gr. Teleki Pál].

II. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch. 1. vhány szálacskaányi (fá/deszka); un anumit număr de bucăți (de trunchi de copac/scîndură); bestimmte Zahl (dünnere Baum/Holz). 1763: két hárón (!) szalatska fának le vágásáért [Udvarfva MT; Told. 44/13]. 1797: kétt szalatska deszkákából álló polcz | 51. Szalatska bükfa deszkák [Köröspatak U; Pf]. 1799: Két szalatska Deszkából való Pad Tzövekeken [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1807: három Szalatska fát vágta az Groff erdejében [Udvarfva MT; Told. 44a].

2. vhány darabka (vasrúd/vessző); un anumit număr de bucăți (de vergea de fier); bestimmte Stückchen (Eisenstange/Gerte). 1736: edgyik edgyik ablak hat szalatska vas vesszőkkel van meg erőssítve és négy nagy Fijokjai két vas Sorkotskákon forognak [CU].

szalad ige 1. fut; a fugi/alerga; laufen. 1573: Mihál Kowach Madarasy az Nyarad Mellet Azt vallia hagi penteken vecermye korba volt hagi harman Indwltak volt Zamosfalwa fele Aratni ... Mykor Mennenek az plebanos Towanal ket legeny Eleykbe Tamad karokal Meg futamnak eleotek Az egyket leh vtyk az Azzonyembert meg fogaik, Eois az Thora zalad vgi Menekedyk meg [Kv; TJk III/3. 415]. 1584: Bakay ferencz vallia ... Az Eozwezes penig ebbeől tamada hogy Andrasnak egy thiukia zaladat volt Danch Lórinecz vdwarara [Kv; TJk IV/1. 361]. 1594: Buda Janoshoz szalat vala egy Borbely Legyn ky ez Varos zolgayat megh eolte Vala [Dés; DLt 246]. 1720: valamikor az falusi Marhák az ... specificalt Tó helyre szaladának mindenkoron az exponens Ur szolgaji ki hajtottak belőlle, be nem hajtottak [Koronka MT; Told. 26]. 1744: egyik közülök Lo fogu az Tégla Csűr fele ... szaladván [Mv; Told. 27]. 1749: Mint hogj az Sertések előttünk ide s tova tsapongottak nekem azok után kellet szaladnom [Tarcsafva U; Pf]. 1767: egy Emberrel tonálkozván midőn sokáig beszélgettem volna

Látám hogy Udvar László szalod fel az utszán a Legények felé [Betlensztriklós KK; BK]. 1780: meg szollította, hogy ne szalagyon ... de minden ... szép kérése haszontalan volt [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. 1784: látok mind ketten hogy Széjes Josef szalad az Uton elé [Béta U; IB. Jakab Pálné Széjes Ilona (36) j b vall.]. 1791: láttam, hogy az nevezet három Tolvajok ... viszik szaladva a Szalanánkat [Sebeshely AF; JHb Komán Szenus (59) j b vall.]. 1827: Kibédi Gergelji Borbéj Ihme ... Dobolyi Sigmundnak Csúres Takarmányit fél éjtzaka fel gyujtotta és maga Házától katzagva nézte hogy szaladunk a tűzoltásra [Nagylak AF; DobLev. V/1125].

Szk: beléje ~. 1765: az midőn Varga György az említett patzikoval hadarásztot és hátra felé ment volna, Szoboszlai uram beléje szaladván, akkoron érte azon pálczával az karját egyszer [Szépkenyerüstmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 13] * **eleibe ~.** 1768: a Medve István Uram Béressei ... Medve Mihály Ur(am) Isztinájátol Karokat ragadozva a Réten keresztül egyenesen eleibe szaladának a Küpús Kutnál [Mezőmádas MT; BK. St. Szabó (38) vall.] * **hozzá ~.** 1817: én is a Lärmájokra arra felé menedegellvén, hozzám Szalada a Szolga [Bós MT; Berz. 9. 73] * **ideamoda ~.** 1811: Láttam vén Pongráztot^a 's bórét felpuffadva, Kinnyai közt ide amoda szaladva [ÁrÉ 17. — "Lap alján: Ezen egy Ember meg-is holt az Égés miatt] * **kárba ~** tilalmasba beszalad. 1712: Ha ... marhái ... kárba szaladnak és a határ pásztort megkapja, büntetése denár 6 [HSzj *szaladás* al.]. 1816: Nem tapasztaltam egyszer is hogy az Exponens Marhája két tett volna a' Báro Ur Ó Nsága Javaiban, annyival inkább azt sem ha mikor marhája kárba szaladott az onnan Terített agyba főbe való veréssel fenyegette volna [Mezőmádas MT; Born. XVb Pap István (40) szolgáló ember vall.] * **reá ~.** 1844: hallam lármázni Tolvajt kiáltani, Kállyan Istvánét s erre ember dubogást, s réam szaladtak utomba Kis Zsiga, Kis János, és Török Pista kikis két Szál fenő Szaru fát hoztak el orozva Kallyántól [Bágyon TA; KLev.] * **tétova ~.** 1667: egykor érkezének az Tatárok, handálgatni kezdenék s tétova szaladánk az ki hova szaladhata [KGy] * **utána ~.** 1768: reggel kesőllom vami hogy lejöjjenek, utannok szaladék [Medesér U; Pf]. 1800: láttánk ket szánót hogy mennek le Korod fele ... utannok szaladánk [Zágor KK; Ks 67. 47. 27].

Sz. 1762: Udvaráról lyukat tartot ki a Határba ... és anyira tanultak a Malaczi ... hogy ha valaki meg tanálna riasztani úgy szaladnak mint ha Puskából lőnek ki [Peselné Hsz; HSzjP].

2. siet, sietve megy; a merge repede/in fugá; eilen. 1703: Szaladva jövének vissza, mivel a kuruc közelebb volt Kolozsvárhoz nálunknál ... ha észrevőtt volna bennünket elünkbe kerülhetek volna [Kv; KvE 280 SzF]. 1718: az kik jobban tudunk szaladni, békességesebben mehettünk el, az ki pedig erőtlenebb volt ... azon helljen le tévé ... majd halo fél(en) hadták [Dezmér K; JHbK LI. 10]. 1741: Horváth ... az ajtora ment, és dörgetett, Csíszer uram az ajtora szaladván úgy kérlette ki vagy, ne dörög, mert az Aszszony szinte hall [Meggyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII]. 1783: leg ottan az ökrököt és Szekeret szaladva el zaklatta [Koronka MT; Told. 39/12]. 1800: keső estve ... láttam egy Aszszonyt egy Nagy atalaggal menni. kinek utanna eredvén utol is értük ... szolla nekünk nem tudtam úgy mond hogy Tű hogy vagytok mert anyira nem szaladok vala [Somkerék SzD; JF. Agrisán Jozsip (46) vall.]. 1850: meg tudtuk ...

hogy az ur a' várdára szaladott A' Ngös ur után el ment a Ngs asszonyis a' várdára [Dés; DLt 1221].

3. (el)menekül; a fugi (din fața unui pericol); fliehen, flüchten. 1657: Csáki István, ki ... félelmes szívű ember vala, megrémülvén, egy estvefelé ... sétálásnak színe alatt kiballagván az Szent György kapuján ... alattomban, nyakszakadva futott, szaladot almási várában, odahagyván az gyűlést [KemÖn. 114–5]. 1658: hogyha Barassóban nem szaladt volna Mikes, bizony levágták volna [TML I, 257 Bomemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1669: mikor Batori Sigmund Feiedelmet meg vertik volt havasalföldiben szaladot vala Nehai Öregbik Czitriai Farkas ura(m) [Kudu SzD; JHbK XXXVIII/14]. 1674/1676: az Eöreg Rákoczi György katonai, néha cséplettünk, csak oda hadtuk a' Katonák miá a buzát, alig! Szalattunk a' Katonák előtt [Újlak K; JHbK XX/21]. 1730: meg riaszta ilyen szoval: nem szalacz, mezitelen kargyát utánna is hajtá [F.volál Hsz; HSzjP Michael György de Felső Volal (42) j b vall.]. 1737: a midőn mi oda az helyre érkezünk már akkor az Reketyesben ... szaladot s bujt volt a Szakaturi ember ... ki huzák ... osztán ugi vivék Györgi falvára a falus biro házához [Gáncs/Retteg SzD; TKI Rusz Szimeon (32) j b vall.]. 1765: Mi volt az óka, hogy azon Legény az Erdőre szaladott, és ott Lappangott, s Buvákol? [Dob.; Eszt-Mk Vall. 6 vk]. 1768: a' Medve István Uram Béressei, Székelly Martzi és Josi szaladának a Medve Mihály Uram Isztinájához [Mezőmádas MT; BK. Gátsie Providi Popán Ilie cons. vall.].

Szk: ~va ~. 1674: az Colosvári katonak(na)k parancsolt a' Fejedelem azok rea menvén, két felől ütötték meg Mező Szilvást, úgy foglalták el s az Asz(ony) Kamuthi Miklosne Asz(onyom) szolgálai Szaladva Szaladának [Mezőörmenyes K; JHbK XX/20]. 1715: Mint hogj veszedelmes idő vala rettenetes sok igygyel bajjal, nagj félelemmel vitéhtük véghez az eo Her(czegse)ge dolgait, rendessen nem folyhatott, hanem csak kaposdosa ... mivel enis sokszor szaladva szalatta(m), s az életemet markomba(n) hordozta(m) [Fog; Utl] * **futva ~.** 1574: Martha Hozzw Lwkachne Azt vallia hogi egi Nap estwe az eo Eoche Kiral leorinch fwtwa zaladot cohozza [Kv; TJK III/3. 391]. 1606: egyszer eo fútua zaladott volt az Altizes belyiek eleött arról az helyreol, marhaia oda maratt volt [Uszt 20/231 Thomas Fekete de Reczenyed (60) lib. vall.]. 1662: Zólyomit hogy megfogták volna, Bethlen János, Petki és Lázár István uramék az gyűlésből futva szaladtak volna, ma értém [TML I, 380 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1668: mondotta az az Miklos hogi molduuaból marhat hoznak volt, futua szalattak aztis tudom hogi egi fekete louat hozot Molduuaból egi Kanczaert el ada [Kászonyifalu Cs; CsALt F. 27. I/30 Nagi Istuan Kaszon vy falui (30) pp vall.] * **hazafelé ~.** 1810: haza felé Szaladot vanszorogva [Dés; DLt 52] * **szőrin ~.** 1670: Ugy hallatik, bizonyosan nem tudjuk, de igen sűrűn kezdék beszélni, hogy Barkóczi István is, az minthogy felment volt, csak igen szőrin szaladott volna [TML V, 411 Katona Mihály Teleki Mihályhoz].

4. (hadsereg) meghátrál/menekül; (despre armată) a se retrage (în mare grabă); sich absetzen/zurückziehen/fliehen (ein Heer/eine Armee betr.). 1585: waygon huz esztendeie hogj Tokay Alat valank és wthy tarsom vala zent kiraj Andras ... Az tatárok Reank talalanak es Aligh zaladank, Andras oda marada Mert meg leöwék [Kv; TJK IV/1. 429]. 1604: Mihaly Vaida ... mikor Zilagiban Basta Ura(m)mal megh harczolt Sismo(n)d fejedele(m), es o<ztan?> Moldúa-

ba szaladott volna, ott kezdte hadat gyttetni [UszT 17/13]. 1611: Az fejedelem, Báthori Gábor szaladott Szebenbe mintegy kétezred magával [Kv; KvE 143 SB]. 1657: Báthori András Sebennél megvervén Mihály vajda, maga Moldvára akarván szaladni, az csiki havason öletett meg földnépétől [Kern. 23]. 1658/1799: Stéphan vajda szaladván menten mégien Rákóczy György fejedelemhez Váradra [Mv; EM XVIII, 451]. 1662: Constandin vajda, Mikos Kelemennel amelly hadakkal moldvai Gyika vajdára mentek vala ... megveretének, magok is a megmaradt néppel Havasalföldébe Minnye vajda és Gaudi András mellé alig szaladnának [SKr 526]. 1669: Az fővezér hadát Candia alatt újonnan igen megverték, úgy annyira hogy maga is alig szaladott [TML IV, 497 Nalácsi István Teleki Mihályhoz]. 1703: 4 száz 40 kuruc veszett, mivel a gyalogja majd mind odamaradt, a lovása szaladott, amint lehetett [Kv; KvE 280 SzF]. 1710: keményen megverik a franciát, nyolcezeren elesnek, hatezeren leteven fegyvereket, rabságra jutnak, háromezeren a városban szaladnak [CsH 452].

Szk: *békével* ~. 1662: Ecsedből megindulván, a Nyírség és Polgárinál a Tiszán által úgy ment vala, hogy noha Ónodba bevinnék a hírt, és azok utólrdekelvén, el is kapnának élésszeriben, mindazáltal Egerbe békével szaladott vala [SKr 162. — "Bethlen István"] * *futva* ~. 1672: Huszain most kinn volt az Nyíren, de rosszúl fogott jámi. Futva szaladt, félig maga sem tagadta, szidta az németeket [TML VI, 242 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *gyalázzal* ~. 1662: Eddig való minden dolgokru azért ugyan Szerencs várából császárt tudósítván, megíratott vala, mely nagy confúsióval, gyalázzal szaladott volna a fejedelem őfelsége ármádája előtt Tisza-Bodrog köziben [SKr 225] * *seregenként* ~. 1710: Azalatt a csauszok mindenféle buzgányokkal, mezítelen karddal verték vissza a török hadakat, de haszontalan, mert azok ... sátorokat, lovokat, praedájokat odahagyván, sergenként szaladnak vala [CsH 172] * *sokadmagával* ~. 1710: Túl egy oldalon Cserei Sigmund bátyám sokadmagával szalad vala. Látván, én mint vesződöm a törökökkel, mégsem segítették meg [CsH 229] * *trupponként* ~. 1704: a mieinknek a balszánya megfutmodott, úgyhogy már trupponként is szaladott a német [WIN I, 192–3].

5. *szaladton* ~. egyre csak fut/menekül; a fugi intruna; ohne Halt laufen. 1662: Némellyek ... nem az ellenség üzésének, hanem az elhullott magyar és török tisztek fosztogatásának ... esnének, és semmit nem emberkedvén, az kapott prédával csak szaladton-szaladnának s menten-menenének [SKr 175].

6. (puska ravasza) megszalad; (despre trăgace) a se slobozi/descărca (uşor); (Abzug) des Gewehrs (leicht) entlaufen. 1736: azután volt a községi pulyhák ... rendszerint a hajdúk viselének ilyent. Ezek mind kerekese voltak, de kivált az stucznak az rántója mellett sneije (!) volt, az kit fel nyomván, mihelyt alig nyultak hozzá, mindjárt szaladott [MetTr 371].

szalad fn maláta, csíráztatott árpa (v. más gabona); malt, slad; Malz. 1592: azt nem ada hane(m) szaladot akar vala adni cziak hogy halaztia (!) vala az kiraly birak (!) az mint eze(n) dologrul rea hittak hogy lassak mint leze(n) [UszT]. 1599: Veres Lukachne es Veres Leórinchne zaladot aszalnak úala asz aszalón [i.h. 14/27 Catherina Consors Nobilis Nicolaj Fúlo In Ders vall.]. 1601: Az zalad es komlo arra

teze(n) f. 19/12 [Lécfa Hsz; Törzs]. 1607: Bizonial tudom hogy ados Fanczaly peter ot ueka zaladdal [UszT 20/25]. 1636: Vagyon eggik szuszekban husz keöbböl kole ... Az teöbbi ki üres kibn holmi eggyet mas konyhara valo eles, es szalad [Siménfva U; JHb Inv.]. 1642: szaladomat öntöttem volt fel az garatban, elrontotta az garatot [HSzj *garat* al.]. 1657/XVIII. sz. v.: Adanak ... egy darab lako helyet ... földekkel és szenafüvekkel Flh. 88 Dr 40 % egy Kóból szaladért Örök vásár(an) [Feldoboly Hsz; DobLev. I/17]. 1676: Zab.. Kész szalad [Szúv; Uti]. 1677: Semek valo szaladat csináltattam volt az ősszel ... Az huszan négy köblit meg főzöttem az ser korczomára [Szu; Uti]. 1688: Vagyon ... rekesz nro 9. Ketteiben Arpa van Cub 10// szaladnak valo [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. 1692: Gabonás ház A tornanczaba(n) (!) egy szűszek teli szaladdal [Szárhegy Cs; LLt]. 1728: Fizet minden házaz ember három kalongja buzát, három kalongja zabot; egy egy köből szaladot ... egy egy tereh fát [Egerpatak Hsz; SVJk]. 1730: bizom Ngod gratiajában és vagy egy köblötske szalad iránt [Somlyó Cs; ApLt So János deak Apor Péteréhez]. 1742: Sokszor penig szaladot örölnek ... holott 40 véka szaladtul egy forint lévén a vám [Kv; AggmLt C. 12] | Udvar számára másod buzát Szaladnak adtam Cub 1 Metr. 2 [Szászkered K; LLt]. 1766: (A malom-árendátorok) az eő Excellentiája Udvara számára minden vám nélkült Buzát, török buzát, szaladot, Muntlisztet, Semle, és árpa kását csinállyanak [Déva; Ks 78. 20/6]. — L. még UF I, 141, 412, II, 173, 576.

szaladás 1. futás; alergare, fugä; Laufen, Flucht. 1775: ha szaladással, és félen állással magát, nem eliberálta volna, meg is verte volna [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20].

Szk: *~ba indul*. 1811: A' Csitkö, széljel néz, és legszebb állásba, Emelvén lábait, indul szaladásba [ÁrE 147] * *~ra veszi a dolgot*. 1758: (Sombori György) Cselédgyeivel, és ekéivel edgyütt szaladásra vette a dolgot [Kük; Ks 66. 45. 17g vk]. 1843 k.: nagy felszék között kenteleken voltak szaladásra venni a dolgot [KLev.] * *~t vesz*. 1730: utánna sietvén szaladást vött [Dés; Jk].

2. (tilalmasba való véletlen) beszaladás; intrare/pätrunde-re in goană (intr-un loc oprit); (zufälliges) Hineinlaufen (ins Gehege). 1596: walamyth az kapyta(n) wra(m) teörue nye megh lel megh Ado(m), mertht Akaratomnal kwl menth oda" Ilyen zaladasba(n) az törüentlen kerten [UszT 11/90. — "Ti. a marha]. 1720: az falusi Marhakat nem hajtottak be az kerdesben forgo tó helyből mikoron szaladasbul oda mentenek, hanem csak ki csapták belöle [Koronka MT; Told. 26]. 1727: Ha ember nincs mellette, úgy is behajtiák" és eléizentetvén, az szántsándékáról, ha hütel nem meri igazítani, ötven pénzig megbünteti az fалу, ha penig megesküszik az marhás ember és szaladásnak való sodik, hűsz pénz a bírsága [Szemerja Hsz; SzO VII, 332. — "Ti. a marhát] | az ki lopásban incurral fl. 1 büntettetik, az marha járásért ha fejes az Gabona az hol járt denar 80 ha szánt szándék, ha szaladás denar 40 [Szotyör Hsz; SzékFt 35]. 1782: Valamely marha mellett pásztor léssen, ha gabonában tapasztaltatik, szaladásnak nem lehet nevezni, hanem mint szánszándékos kártékony, úgy büntessék [Oroszfalu Hsz; RSzF 151].

3. menekülés; fugä (din fața unui pericol), refugiare; Flucht. 1657: Az Báródságon megyünk vala az fejedelemmel, midőn az hír érkezék, de elsőben úgy, hogy megveret-

tetett az mi hadunk, mert még akkor az török szaladása nem tudatott [KemÖn. 176]. 1658: Itt, Uram, ebben az seculumban olyan dolog, sirás, rivás, szaladás elhittem nem volt, mint most vagyon [TML I, 242 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. 1662: El sem titkoltathatik vala már, mert a sok futott szegény nép a fejletlen lábságbul való szaladása miatt a vitézlő népnek mindenütt azt hirdetik vala, sőt az táborosult szaladó nép is, hogy igen megverték volna őket [SKr 180]. 1704: azt is beszéllette, mi formán volt a kurucoknak megverések, és hogy ott szemben senki nem harcolt, hanem szaladásba estének <el>, akik estének [WIN I, 227]. 1705: ezek a németek úgy hallották, hogy az harc helyén három-ezer kuruc maradt volna azokonkívül, akik a szaladásban elvesztek [WIN I, 595]. 1710: Amely cásus után úgy elkedvetlenedik az erdélyi nagy tábor, s úgy megszegék minden bátorsága, hogy minden ember a szaladásról gondolkodott inkább, mint a harcról [CsH 195].

Szk: ~ra veszi magát. 1850: a bajamat rövideden Nekiek meg panasolván, igyekeztek azonnal a szőlő hegyre fel menni, hogy azon Tolvajakat el üzzék — s a midőn már szinte a gyeptűn ki léptek volna, öketis agyba, főbe, kezdeték ötni, ekkor maga védelmére az édgyk Katana kardját ki rántván, azzal üttete a meg Támadokat, Kikis azzal szaladásra vették Magokat [Dés; DLt 1320] * *elévieszi a* ~t. 1710: Mindjárt utánam válek egy ősz szakállú, kék mentés, kontyos török. Megszaladék előtte, csakhamar utoléra, s mikor szintén hozzám akara vágni, megfordulék, kapám a karabélyomat, s ellene fordítám, a török megtartózkodék, én esmét a szaladást vőm elé [CsH 228–9].

4. szökés; fuga, evadare; Flucht, Entlaufen. 1588: a sok fogliok zaladasa miat sok buwok volt az birak vrainknak mely eset az foghaznak Epwletten es ereotlenseghe miath [Kv; TanJk I/1. 75].

◇ **Hn.** 1818: A' Szaladásnál (sz) [Mezőveresegyháza SzD; EHA].

szaladásképpen (véletlen) futásképpen; fiind goniti; als (zufälliges) Hineinlaufen. 1571: az dezmasokis ... a hol kyzral díznay voltak, azokat wztek es egieb keorwl valo nemes nipeket a makra, az eo díznaiokot penig eorizny kellett hogy erdeyekre ne mennyen, kyk ha Zaladas kippen rea zalaztottakis ereossen erte meg birsagoztak es díznaiokat le vertek [SzO II, 330 a székelység panasza az egy-hez]. 1598: Azon az eő kertin, melj vgian Zombatfaluan vagion in sede Vduarhelj, az meg neuezett heljen zaladas keppen ... ment volt ki egy yneő tehenem, es menth volt be az I. kertin, tett volt kart zabiaban [UszT II/2. D. 54]. 1608: a' marhat ki zaladas keppen ment oda ne(m) zabad wolt be haytani, hanem ki kellett őzni, Eyel ha szanszandikkal őztek bele, az mint ki walthattak vgy hallottam hogy ket ket penzel valtottak ky [Petek U; i.h. 20/358]. 1663/1728: Ha valaki buzab(an), zabban, parlagon, vagy pedig kaszalo retben, vagy pedig közönséges Falu tilalmassab(an) szanszandekkal őrizne vagi őrisztetne marhaját egy forinton maradgjon, ide nem ertven az Lovat, ha pedig szaladaskepp(en) mind(en) marhaert egy egy poltura [Szentmihály U; Törzs. Jakab Janos más.]. 1720: az To helyben szaladás keppen szaladot Marhákat nem hajtogattak be hanem csak ki csapták belőlle [Koronka MT; Told. 26]. 1764: ha az mi marháink közül vagy egy bár csak Szaladás képpen a tilalmasban mégyen bé hajtják leg ottan [Polyán H; JHb XXXII/36. 9]. 1783: Látam hogy szaladás képpen majd minden embernek Marhaja Juha es Ketskeje harapozatt [KLev. — "Az erdő-

be]. 1792: ha történetből szaladás képpen kára esett akárkinékis, aszt a béresekkal az Uradalom tisztjei meg fizetették [Déva; Ks 73. 74. VII. 98].

szaladaszalás malátaszárítás; uscareă malțului/sladului; Abdörrung des Malzes, Malzdarre (als Platz). 1758: Serfőző háta (!) ... ezen külső hajlék szalad aszalasra ... accommodálva vagyon [Déva; Ks 76. IX. 8].

szaladaszaló malátaszárító; sladniță, slădărie, loc adăpostit unde se usucă slădul/malțul; Malzdarre. 1614: az falu kezdőnseges Zalad azaloian tul [Szentrontás MT; Sár.]. 1656: Jtem szalad aszalohez valo niolez darab fa, es egi fenjeő rud [Fog.; UF II, 151]. 1679: Serfőző Ház ... Teglabol rakott szenelő helye, kürtőjével ... Ennek melege, füstí, az ház padlásan vago(n) által véve, melyre fellyül igen szép mesterséggel csináltatott az szalad aszalo [Udziszipéter K; TL. Bajomi János inv. 137]. 1681/1746: A Csűrő kert előtt vagyon ... égi szalad aszalo [Balázsfa AF; KvAkKt Uss lat. 236]. 1699: It vagyon egy jo szalad aszalo minden kességivel jo nad földel alat [Szentdemeter U; LLt]. 1725: A' Szalad Aszalónak édgyszakájáért d 39 [Kv; Szám. 54/II. 8]. 1743: Szalad aszalo a' Ház hijan jo [Tekerpatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1786: A' Serfőző házban ... Egy szalad Aszalo [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

szaladhat elfuthat/menekülhet; a putea fugi (din fața unui pericol); weglaufen/flüchten können. 1603: Zeochy Marthon ... vallia ... Nagy Demeter vg mongia volt Benedeknek lay zegeni Atthyamffia Mint vezted Magadat ... chyak Monostorra zaladhatnek vt találnak borbelt kjwel megi giogithattatnalak [Kv; TJk VI/1. 665]. 1657: Nehezen tartám meg életét Sliknek, ki nagy ember vala, nevezetes, azután bécsi kapitány és praeses bellici consilii volt, kit érvén utol, s látván nem szaladhat, Kovács Péternek magának állá meg, s megadá magát | Oka azért ez dolognak nem volt az mi vélekedésünk szerént, hogy urunkra volt volna harag és az vezér is hogy Corruptus volt volna; hanem mivel halottuk jövetelét s meg nem vártuk, és az ötlet ajándékokat az kajmekámnak adtuk; melyet cselekedett vala azért Toldalagi Mihály, hogy hamarabb szaladhasunk [KemÖn. 76, 90]. 1662: A nyavalás pórok látván, hogy mindenfelől környülvétettek, sokan is kezdtek volna közülök elhullni, fegyvereket elhánván mindenfelé szaladni és szélledni kezdenék, de hogy újtók mindenfelől elrekesztetett volna, kevés szaladhatott vala épségben, hogy orrát vagy fülét el nem metszették volna | Az gyalogság pedig, hogy különszakasztatott volna, valakik közülök az havasokra, erdőkre nem szaladhattak, mindenestül fogva ottvesztek [SKr 146, 520]. 1667: egykor érkezének az Tatárok handálgatni kezdenék s tétova szaladánk az ki hova szaladhatna [KGy]. 1704: 3000 székel, csak kuruc veszett ott, majd mind gyalogok, mert a lovas jobban szaladhatott [Kv; KvE 284 SzF]. 1724: mikor a Vingardi Erdőről, azon erdőre szaladhattunk, ment emberek voltunk [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2]. 1777: közel se volt olyan beteg Sándru ... mert nem Szaladhatat volna előttem [H; Ks 111 Vegyes ir.].

szaladhatás menekülhetés; posibilitate de refugiere; Fluchtmöglichkeiten. 1662: akik azelőtt házok népét el nem költöztették volna, a felüléssel való hadi készüllettel a szaladhatásra való időtül igenis elrekeszteni láttatnak vala [SKr 540].

szaladliszt malátaliszt; faina de malt/slad; Mehl aus Malz. 1717: Régi Sák nro 2 melyben vagion mostan szalad liszt metr 10 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2].

szaladó I. mn 1. futó, menekülő; care fuge (din fața unui pericol); laufend, flüchtig, fliehend. 1657: az ország hadai is igen kezdetek vala zsbongani, mert szaladó emberek is rémitik vala [KemÖn. 176]. 1662: mindenütt azt hirdetik vala ... az táborostul szaladó nép is, hogy igen megverték volna őket | Az rabló, égető török, tatár, kurtány sok helyeken megelőzvé az házaktul mindennel felrakodott s háznépestül szaladó szegény hajdú- s egyéb akármí rendbéli kereszténységet, az erős férfait levágja, feleségeit, gyermekeit pedig minden javokkal bényeli és rabokká teszi vala [SKr 180, 540-1]. 1705: Ugyanezek a hírhedő németek találta a Jósika Gábor uram szaladó szekerét, aki Kolozsvárról szaladott Hunyad vármegye felé bé [WIN I, 596]. 1710: Az elector ... egy szaladó kormetást spádéjával általvén ... a köfalról a városban beugrik | Már generál Hajsler is elszaladt vala, a török a szaladó németeket s székelyeket üzvé s vágván [CsH 212, 226]. 1710 k.: Amint éjszaka a Szederjes erdején megýünk, hát ihol j a vaskapui harcrol szaladó székely csoportonként [BÖn. 562].

2. ~ útjában menekülteben, menekülő útjában; in timpul fugii, in timp ce se refugiază; auf der Flucht. 1662: Náányi Mihály ítélőmesternek a Minnye vajdához való követéség kelepcébe kerülésére s veszedelmére következett vala, mert midőn eszébe vette volna a vajda elméjét, és hogy nem jó helyen járna, noha csakhamar mindenét eladván, hogy szabadulást vehetne, nagyon igyeksznek, de vigyázás lévén reá, szaladó útjában megfogottat és Fogaras várába fogva kiküldetett vala [SKr 512].

3. (tilalmasba) beszaladó/tévedő; care (fiind gonit) întră (in opritură); (ins Gehege) hineinrennend, sich verirrend. 1729: a Somkut fele valo fordulo határunkat úgy mint a Tarlot meg tiltottuk az szánto ökrök számokra ... Valakik szükség kívül oda hajtyák Marhajokat potentian Convincaltatnak Cum fl. hung 1:1. Az szalado Marhátol penig egy, egy marhátol két két pénz exigállyanak [Dés; Jk 389a].

II. fn 1. menekülő személy; refugiat, persoană care fuge din fața unui pericol; Flüchtling, Fliehende(r). 1662: De végre a lövőszerszámokat is közelebb vitetvé az parthoz, az hajókon szaladókat lövöldözik és elég sok károkat is tesznek vala bennök [SKr 140].

2. futás, menekülés; refugiu, fugă; Laufen, Flucht. 1657: én is udvarhoz menvé, de még előbb Ibrányi az szaladóból odaérkezvé ... jó falut és néhány száz aranyat ada az fejedelem [KemÖn. 258]. 1704: ennél egyebet egyik fél is szemben másikkal^a nem lött, hanem szaladóban, akik elestének [WIN I, 257. — ^aA kurucok a németekkel].

szaladófél szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ vesz menekülni próbál; a încerca să scape/fugă (de undeva); zu entfliehen versuchen, die Flucht ergreifen. 1677: A' Halas Tókban sok károkat szoktak tenni a' halat lopók, kiáltképpen a' Tóknak hirtelen áradása, és a' halaknak tenyészésének avagy ivásának idején, valaki azért in facto deprehendaltatik, vagy ha szalado félt venne-is, de in continua persecutione ha meg-fogattathatik, dijjának le-tételével szabadullyn-fel, s' nem különben [AC 110].

szaladott I. futott, menekült; care a fugit/refugiat (undeva); gelaufen/geflohen. 1657: Ezt azért igen kedvesen vevé

palatinus uram, itülvén csak magános emberségből való cselekedetemmek, noha fekszik vala ily dolog is az emberiség alatt: hogy Klobusiczki uramat instruálám ... arról, hogy köntösét változtatva az várbán szaladott svéd officér követet hozza alá [KemÖn. 224]. 1677: Fejérvárat Nemes házhoz szaladot lator ki-adassék sub poena flor: 500 [AC 256].

2. (tilalmasba) beszaladt/tévedt; care (fiind gonit) a intrat (intr-un loc oprit); verlaufen, (ins Gehege) hineingelaufen. 1720: a to helyben szaladot Marhakat mindenkor ki csapuk az Retbül nem hajtottuk be [Koronka MT; Told. 26].

Ha. 1827: szaladatt [Mészko TA; Mészko lev.].

szaladoz össze-vissza futkározik; a alergia (speriat); hin und her laufen, umherlaufen, herumrennen. 1657: azon az földön számtalan darvak lévén akkorban, kiket éjjel felbúdtván az had népe, távolról az pogányság azoknak kiáltásokat emberek kiáltásának képzette, s elémítvé Isten őket csodálatos veszedelmézzel utálatos lapos helyekre szaladoztanak éjszaka [KemÖn. 175]. 1747: Azután csak hamar oda érkezék Buttyán Simon a kutyáival és Uszitány kezdé a Sertésekre, a Sertések pedig hogy láták a kutyákat, mingyárt el kezdenék szaladozni és a Berekbe szaladának [Nagysomkút Szt; TKI Hele Pável (42) vall.].

szaladozhat menekülhet; a se putea refugia, a putea fugi (pentru a scăpa de o primejdie); fliehen können. 1662: Az szegény hajdúknak már megmaradhatások felől egy csepp reménységek sem lehetvé ... az vala jobb, ki minél hamarabb háza népével Pocsajba, Székelyhídra ... és csak Debrecenbe is mint szaladozhatna [SKr 540].

szaladórlés malátaórlés; măcinarea malțului/sladului; Mahl des Malzes. 1725: Fizettünk Szalad órlést f 299 | Szalad óllés Taxájábann [Kv; Szám. 54/II. 20, 54/IV. 19].

szaladórlés malátaórlötetés; măcinatul malțului/sladului; Malzmahlen. 1726: Erogálnak eo kgimék 299 főzés szalad órletésre a két Esztendőben f 203/32 [Kv; Szám. 54/II. 19].

szaladser malátasör; bere de malt/slad; Malzbier. 1570: Az zalat sernek Arrat Mikeppen Rendelte volt Eytelet egy penzre, Mostanis Azt akaryak hoga kyleomben Ne legien [Kv; TanJk V/3. 11b]. 1587: Sakachinak saphamak meserre szalaterre attam kit en hozattam —/14 [Kv; Szám. 3/XXX. 25 Seres István sp kezével]. 1589: Mesert 8 eytel p(ro) f. — d. 64 Zalatt Serth 31 eyttelt f. — d. 93 [Kv; i.h. 4/VI. 78 Stenzely András sp kezével]. 1598: Az meg Vrunck gyaluban uolt B. vram kuldeoth eo felségenek harom uttal ... 18 Eitel zalatsert ... f—/54 [Kv; i.h. 8/IV. 91]. 1600: Az vr aztalara uittek. 1. eytel Szalaczert d 3 [Kv; i.h. 9/III. 7 Szabó András sp kezével]. 1621: 6 February Gubernator Vrunck eo Nagha tartoztatta Thamas Mestert oda fel ualo leveleknek kedueiert Eöteod magaua leuen Biro Vram hagasabol Gazdalkottam neki Attam Czipot d 5 Egy Tyukot d 5 Harom fon (!) hus d 3 Harom Eitel Zalad ser d 6 [Kv; i.h. 15a/IX. 9]. 1623: szalad sert is sokadalom napian kwwool nem szabad varosunkban arulni [Kvh; HSzjP]. 1670: azert, hogy ennekemis legyen Valami hasznocska(m) az o kgme itt laktabon, o kgme is arra igerte magat hogy vagy bor vagy meh ser vagy szalad sert it fogok arultatni [Dés; Ks 41. C. 10]. 1687: Buza es zab szaladdal elegy van

... Cub 13// Szalad ser vagyon Ur. 130 [A.komána F; Utl]. 1697: a' meh ser es szalad ser hasonlo szükségre fordítások [Dés; Jk]. 1702 k.: Abrud-bányán nem csak hordo bort, hanem berbencze bort is, égett bort, méhsert, Szalath sertis arultak s arulnak [Bom. XXXIX. 6]. 1729: Aki ... bort, méhsert, szalad sert az meg irt idő alatt arulna Tehát az eddig arrul lött Protocholatikok szerint paenasztassanak (!) az olyan személyek, akik Comperialtatnak akarmi féle italt arulni [Dés; Jk 386a]. 1737: Szalad ser iránt is provideállyanak Borbírák atyánkfiai és Continuo árultassanak: úgy vévén vedrit, hogi a Nms Város ebből is fructust percipiálhasson [Dés; Jk 476b]. 1741: 'A szalad ser dólga iránt pedig, hogi idegen sert ne lehessen szabad bé hozni, vgy Convenialtanak [Dés; Jk 552a]. — L. még UF I, 401, II, 116, 582.

szaladserfőzés malátasörfőzés; fabricarea berii de malt/slād; Malzbierbrauen. 1638 k.: Serfeozeo Janos Szekeli feoldreol jeött veres drabant volt ... zolgallia eghetbor zalad ser feozessel, fia 2. eokre 2. tehene 3 [Km; GyÜ 28].

szaladserfőzetés malátasör-főzetés; fabricare a berii de malt/slād; Malzbierbrauen. 1588: Az felső Espotaly Messteris teót emlékeztet zaladser főzetes feleől [Kv; TanJk I/1. 86].

szaladserfőző malátasörfőző ember; persoană care fabrică bere de malt/slād; Malzbierbrauer. 1620: ha ... valamelj Szaladser főző kostonloba(n) Jot adna es mas rozzat kezdené megh ... el vezik, es annak vtanna soha zabad nem lezen főzj [Kv; TanJk II/1. 296].

szaladserkorcsma malátasör-korcsma; cîrciumă unde se vinde bere de malt/slād; Malzbierstube. 1737: Détzel Ignázt ő kglme a Nms Univeristást requiralván, a Nms Város Ser kortsomáján(a)k, Arendaban ő kglménék lejendő adattatása iránt, tettzett, hogi ő kglménék adattassék azon szalad ser kortsoma [Dés; Jk 484b–485a].

szaladser-korcsmároltatás malátasör-árultatás; vinzare berii de malt/slād în cîrciumi; Malzbier Ausschank/Vertrieb von. 1705: méh ser és szalad ser korcsmároltatás [Dés; Jk].

szaladserkorcsmáros malátasör-korcsmáros; persoană care vinde bere de malt/slād într-o cîrciumă; Malzbierwirt. 1730: Az Bor korcsomárosok(na)k, és mehser szalad ser korcsomárosok(na)k eő kglmek(ne)k fizetese lesze(n) az 1729 esztendei Protocholatío szerint valo fizetes [Dés; Jk 397a].

szaladszárasztó malátaszárító/aszaló; slādniță, slādărie, loc adăpostit unde se usucă slādul/maltul; Malzdarre. 1656: Jtem az kapu mellett valo koniha haz ala njul fel egi szalad szarazto teglabol rakott boltozatt [Fog; UF II, 152]. 1679: Serfőző Ház ... Vagyon ezen padláson; Teglabol rakott szalad szarazto [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 137–8]. 1852: Üstök ... Ujj szalad szárazto kilentz pléh táblával [Görgénysztimre MT; Bom. F. VIIIb].

szaladta futta; în fugă; im Laufen. 1662: akik onnan a derék ütközet helyérül visszazsaladnának is, a hátrahagyott néhány lesekre a sok erdő között hol együtt, s hol má-

sutt bökkenvén, szaladtokban mindenütt csak nagy veszedelmők lett vala [SKr 317].

Szk: ~ra megy futásra veszi a dolgot. 1594: hallam hogi az vczan Beleniesi Andras New öthues Szallatara megen nagy rikotua [Kv; TJK V/1. 463 Kerekes Mathias vall.].

szaladtartó malátasör tartására való; în care se păstrează berea de malt; (Fass) für Malzbier. **Szk:** ~ hordó. 1679: Serfőző Ház ... Vagyon ezen külső házban ... Szalad tarto őregh hordo nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 137].

szaladton szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ szalad egyre szalad; a fugi/alerga întruna; ständig laufen. 1662: az kapott prédával csak szaladton szaladnának s menten- mennének [SKr 175].

szála fonál kenderszál-fonál; fir/fuior (tors) de cîneapă; Hanfgarn. XVII. sz. v.: Vagyon szála fonál hat pászma [Kv; LLt Fasc. 71]. 1849: Az Udvar ház hijján Vagyon 61 % Hatvan egy darab Szála és szősz fonal meg szapulva [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szalag 1. pántlika; panglică; Band, Schleife. 1854: Szallag ... Bársonszallag ... 17 1/2 sing atlatz szallag [Mv; TSb 27].

2. halotti koszorú szalagja; panglica coroanei funerară; Kranzschleife. 1879: Mert nem irtál semmit — mit nyomassak a szalagra, ezt nyomattam: Hálából tanítójának* (s a más ágára): Jakab Ödön [PLv. 67 Petelei István Jakab Ödönhöz. — "Mentovich Ferencnek].

♢ **Szn.** 1832: Szalag Peter (mester) és fia Szalag János (inas) [Kv; KovCjk II. 59b].

szalagnyi sávnyi; de o fișie; streifenlang, eine Streifen langes (Wandstück u. dgl.). 1838–1845: faltőhúzó; kis megfelelő-ecset, melylyel a szobafalak tövét, néhelyt a padolaton is még egy keskeny szalagnyit fejezítnek vagy festenek meg [MNYTK 107. 19].

szalagos szalaggal díszített; împodobit cu panglici; bebandert, mit einem Band od. Bändern geschmückt. 1848: Egy kék szalagos dülangle főkötőre 5. főt ... adott [Kv; Végr.].

szalagszífj, szalagszífju keskeny szífj; curea îngustă (de piele); schmalere Riemen. 1596: Cristoph Tortlerne 6 uigh zeold barsony arraba(n), es 2. keotes zalak ziw arraba tartozik f 14 d 80 [Kv; RDL I. 65]. 1627: Kalmar Marha ... iutot ... Szalakszyi Jutot tizen hat keotes keoteset tuttuk negien penzre teszen. tt f. 6 d. 40 [Kv; i.h. 132]. 1629: Egy keotes zalak szíju | Harom keotes szalaksziu, ér tt f 1 d 80 [Kv; i.h. 132, 143]. 1632: Beczyből az minemv marhakat ... Kantha Mihály hozott ... Szalak ziatt f 15 [Kv; KvLt II/69 VectrTr].

szalagvárda 1. szalagvárdia

szálak tutaj; plută; Floß. 1662: a fejedelem Salamon nevű falunál a Tiszát szálakkal, általköttette vala, és maga is táborostul odaszállott vala [SKr 224]. 1665: Ma itt nyugodván, holnap már zálakra kelek és vizen megyek egy darabig [TML III, 464 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szálal erdőt szálanként vág, szálas; a tăia (copacii) unul cite unul; fällen (Bäume nacheinander). 1774: Tulajdon szemeinkel láttuk hogy Suta Páskuj vágta s szálozta az Vtt-rizált erdőt [O.léta TA; JHbB 275].

szalamandra göte; salamandră; Salamander, Erdmolch. 1619: Itt teremnek az rettenetes férgek, salamandrák, basiliscus kígyók, rettenetes hangyák, mind egyéb [BTN² 413. — "Tuniszban].

szalámi olasz kolbászfélése; salam; Salami. 1788: Szalámi es Semlye — 22 [Wlt Cserei Heléna jk 17a]. 1807/1818: 64 Lott Szalámi [Mv; Told.]. 1808: 1 Font Szalámi [Mv; Told. 22]. 1826: A' Szalonnás Kamarába ... Tizenegy Szalámi, egy meg van rátskálva [Szentdemeter U; Told. 41]. 1862: Szalámi Kassai [Kv; SLt Vegyes perir.].

szalamia, szalamiák, szalamoniák ammónium-klorid; clorură de amoniu, tipirig; Salmiak. 1558 k.: Az lazuriomoth Igy chinald: Wegy kenesoth 2 rezth, kenkoueth 3 rezth, szalamoniac(o)th 8 rezth, es ted egy Mazos korsoban es egess meg lassu twzon [Nsz; MKsz 1896. 383]. 1571: Jo arany festek Mwhöz valo. Vegy grispanth loth 1, galichkouet loth 1, saletromot loth 1, szalamiakot loth 1/2 [Nsz; i.h. 356]. 1580: Washoz es Achelhoz valo Etetes. vegy 1 loth timsot, 1 loth grispanth, 1 loth szalamiakot [Nsz; i.h. 370]. 1586: az mit az Malomhazra es az poórhoz valora keöltöottem ... Aztalos Benedek ... Szalamiachot veot az saletrum meg eresztessheoz —/20 [Kv; Szám. 3/XXIV. 23, 25]. 1684: Szalommia, Terpentina, Maxtix és egyéb tüzes Szerszámok vitelere erog(áltam) f. 10/80 [Utl]. 1685 k.: Harmadfél font Szalamiát fontyat 50 penzen Teszen 1/50 [Utl]. 1758: Kolosvári Major Togyer kezéb(e) Fejér Onra, szalamiára, vas Drotra Rhf. 1 xr 59 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 185b]. 1849: 10 Loth Szalamia [Dés; BetLt 3].

Vö. a szelmiák címszóval.

szalamiás '?: Szlk: ~ csésze. 1683: Ezüst formára Csinált szalamiás Csesze 12 [Utl] * ~ kengyelvas. 1628: ket bokor Szalamiás kengiel vas [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11] * ~ poharacska. 1682/1722 k.: egy zomanczos szalamiás Poharocska [Ludvég K; GörgJk 97].

szálanként egyesével; unul cite unul, bucătă cu bucătă; fadenweise, Stämmeweise/nacheinander u.ä. 1817: nem pászma szerént, hanem imit amot szálanként valogatva, a' dölt fákat 's veszendőben hagyva erdőlték az Üveg Csűrhez dolgozo emberek [F.árpás F; Tsb 46].

szalare fizetés; salariu, leafă; Bezahlung, Gehalt. 1855: A' Szalare ezüst pénzbe fizetessék [M.bikal K; RAK 56].

szálas I. mn 1. magas/egyenes törzsű; cu trunchi înalt și drept; hochstämmig | magas/egyenes törzsű fákkal benőtt; pădure de copaci înalți și drepti; mit hochstämmigen Bäumen eingewachsen. 1769: adott volt által ... egy darab szálas berkes helyet a' Medgyesfalvi felső forduló határban [Meggyesfva MT]. 1791: az Oláh Toth Falusi Határokon tanáltato Szálas, Mak Termő, Tölgyes, Cser, Bükk, Musdaj, és más egyébbféle fakkal tellyes, elegyes, 's alább valobbb Bokros Erdők [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10]. 1792: Erdő a Harasz erdelyin ritkás szálos épületre valo fiatalos

Tsere fakból allo, sertest nem lehet rajtak hízlalni [Derzs U]. 1796: Erdő Lá Fundeture nevű helyen, nagy szálos, Vén fák, Tölgyes, Bükkös, és Gyertyános fák vagynak benne [Szentegyed SzD; WassLt]. 1797: Ezen Erdőnek nagyobb része tölgyes szálos, egy része pedig eladattatván le vágattatván, el pusztítottat [Ajton K].

Hn. 1753: Ezen föld véggel a' Szalas fark nevezetű Erdőre járó erdőllő utra rúg [Koronka MT]. 1764: Szálas egerben egy darab egres (e) [Bencéd U]. 1768: a Szálas tető nevezetű helyen [Tordasztlászló TA]. 1783: a Szalos Szegb(en) (e) [Kakasd MT]. 1802: A Kis Szálos tetőn (sz) [Körtvélyfája MT].

Szk: ~ bükkfa. 1843: mindamellert, hogy sok helyen elegetendő a cseples eger és magyarófabokor, mégis a kerítések nagyobb része mind levágott szálas fenyő- és bükkfából vagyon csinálva [VKp 124] * ~ csere. 1866: Agyagas erdő, kigyérített szálas csere [Mezőkölpény MT; MvRLt] * ~ csereerdő. 1778: igen jo és szép szalos Csere és kevés van Bikfakból allo erdő; de igen meg gyérítették mivel igen sokat vagattatta eo Nga [Koronka MT]. 1789: A Potsfalvi Határon lévő Radvántz nevezetű szép szálos vastag Csere Erdő ... hová, mi szükségre hordattott, tüze é, vagy nem, adatott é el? [Kük.; Gyl. hív.]. 1853–1859: Agyagas nevű kigyérített Szálas Csere erdő [Mezőkölpény MT; MRLt] * ~ cserefa. 1783: helylen helylen imit, amat, vagynak fen álló szálos Nagy Tsere Fák [Hosszútelke AF]. 1860: Ezen gyérségen felyül a' Kendi völgy tetejéig illő tömörséggel nőtt szálas cserefakkal, ennek alja a sűrűség miatt nem gyarapodhatik [Szentdemeter U] * ~ cserefa/cserefás erdő. 1798: vagyon ... ő ngnak ... szep alodialis szalos tsefas (!) Erdeje melynek deli szomszedságában nekem is vagyon egy kis apró tsere nyilatskam [Ádámos KK; JHb XIX/58. 25]. 1801: also Répának vagynak Szálas tilalmas derék nagy élő tsere fa erdei [A.répa MT; DLev. 5]. 1803: Eleskő nevezetű Szálos Tserefás Erdő [Mikháza MT] * ~ cseres erdő. 1862: A Liget szép szálas cseres erdő [Egrespatak Sz] * ~ csérés erdőcske. 1765: igen szép Szálas Cserés Erdőtske volt [Náznánfva MT; Berz. 13. V. 12] * ~ erdő. 1570: az Zalas Erdeő felső veghere mely Erdeot vras Erdeőnek hynak [Gyalakuta MT]. 1593: Wagon az nagy oldalonnis egy cörök feildwnk melynek vicinussa egjik felől ... az waros zalos tilalmas Erdeie [Szu; UszT 9/44–5]. 1604: az tilalmas szálas erdőbe(n) esset volna kar [Kv; TanJk I/1. 478] | Az Szálas Erdoben ... uagion ket nyl Erdő [Jedd MT]. 1650/1825: egy darab szálas erdő [Vajdasztiván MT]. 1692: az Ur Hallér Janós ur(am) ő naga tilalmas szálas Erdeje [Mezőgerebenes MT; BK Inv. 39]. 1711: az Radnoti Pap Diosi András ur(am) ... hordatta maga Szekerével azon eo Naga Borzik nevű Szálas erdeit [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szabó István (52) jb vall.]. 1721: Egyed kortövelyib(en) egy darab szálas erdő [Bibarcfva U]. 1723: A Motsi faron egy szálos Erdő örökös [Hagymásbodon MT; HbEk konz.hat.]. 1735: A Falu szálas Tilalmas erdeje terminaltatik ... az Tyukos határ szelybe [Királyhalmá NK; Ks 23. XXIIb. 3]. 1753: a' Rindek nevezetű helyben egy Szálas Erdeit [Mikószilvás AF]. 1767: A régi sántz ... a Város közöséges Farkas patak nevezetű szálos erdejét a privatusok örökségeitő (!) terminálja [Ne; DobLev. II/380. 4a]. 1768: (Az oláhrákosiak) nagy szálas Erdejőkből ki jó egy út [Tordasztlászló TA; JHb XXXV/17]. 1803: Vagyon ... a' Birtokos Urak(na)k egy Szálas Erdejek osztatlan [O.asszonynepe AF; DobLev. IV/862. 29b]. 1812: A' Kő

hánál, szép tisztított Cserefás Szálas Erdő, de nagyon ritkás [Türe K]. 1823: 2/3 részénél valamivel többsékre rész Szálosabb Erdő [Majos MT; Told. 48]. 1845: A' Brányistya felett való Szálas erdő [Doboka; DHn 20] o Hn. 1592: Zalas Erdeo (e) [Somosd MT]. 1676: Az Szalós Erdő Vicinussa alol (e) [Backamadaras MT]. 1713: Sylvae Szállos erdő vocatae [Bányabükk TA]. 1741: Szalos Erdő felett (e) [M. fráta K]. 1797: a Szálas Erdő [Ajton K]. 1867: Szállas erdő (e) [Szentdemeter U] * ~ fa. 1711: mostani Besenyei Praedicator uram is hozott azon erdőből az maga házához Szálas fákat [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Delei István (36) jb vall.]. 1768: más Szálas fákról ág bogat nyestet [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 7]. 1776: a' Falu Közönséges Erdeje ... Ennek egy része Csere, és Gyertyán szálos Fákbol áll [Mezőbergenye MT]. 1823: ez oly szép fāju erdő, hogy a' Szálos fáiból építeni is lehetne itt a' mezőségen [Szabéd MT] * ~ fenyős erdő. 1864: Lapias Domuk ... olá lakosok lakják ... 1/4 része fenyős és magyoro bokros egy negyed része pedig szálas fenyős erdő [Gyszm; GyHn 43] * ~ makkos erdő. 1730: a Szurákosban egy Darab szállós makkos erdő [Tordasztlásló TA] * ~ oldal. 1681: Marko Borbara hazan Külllyel ualo szallas oldalban leud bük es nyres Erdejetis ... Biro Istuan Urunk(na)k intéztük es böczüllöttük [Homoródsztrmton U; Borb. II] * ~ tölgyes (erdő). 1823: Szép Szálas tölgyes erdő, kevés makkot is terem [Pócsfva KK]. 1864: Veres kő szálos tölgyes erdő [Méra K; KHn 244]. o Hn. 1851: a' Szálas tölgyes (e) [Pusztasztrmton TA].

2. magas termetű; ínalt (de stat/staturä); hochgewachsen. 1759: (Barcsai Agnes) ha szintén termetére nem volt is igen szálas, de elméje helyén, ábrázatja pedig akárhol is számat tehető volt [RettE 94].

3. nagy testű; mare, de talie ínaltä; groß gewachsen, stämmig. 1687: mentést vétess az falukon husz lovat de ne legények aprók mint az kiket kaptak utolszor, hanem szálasok [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez].

An. 1821: Szállos (pej kanca) [Mezőméhes TA; HG Mara lev.].

Szk: ~ harcsa. 1648: vagjon egy deszkával öt reszbe szakasztot haltartois, egjik reszeben vagion apro feyer hal, másik reszeben hat szalas harcsa, valami apro harcsa kölcsik [Porumbák F; UF I, 901] * ~ kanca. XVIII. sz. v.: Egy Szalas fehér kanca vemhes [Pf] * ~ kancacsikó. XVIII. sz. v.: egy Szálas piros pej harmadfő azaz 2 eszte(n-dős) kanca tsiko [Pf] * ~ paripa. 1805: Egy vén kimust-rált szálos, mottsok szörű madár husu, az elejénél nagyon meg-rokkant paripa [DLT nyomt. kl] * ~ pisztráng. 1648: Az Arpasi viz ... Kieresztőp czaomaja. Vagyon alkalmasint pizrag' benne igen szép szalas nro. 6 a teobbik mind aprok [F. árpás F; UF I, 906].

II. *fn* szálerdő; pădure formată prin regenerare din sămînță; Hochwald. 1603 k.: Minap hogy az szalaszt meg oztak úgy ertettem chak akkor hasonlottak megh [UszT 16/65 Gregorius Basa maior de Vduarhely (75) vall.]. 1708: Az Jlyeni erdőt ura(m) a' ma szép szállast szinte(n) le Teszik (így!) mostis 1000. vagy meg több pallisadanak valot vagantanak le a' várhoz [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1759: Az aljon lévő erdő a' hegye Szálassa megett [Jedd MT; EHA]. 1763: vicinussa ... a maga szálassa és más felől a Megye Erdeje [Udvarfva MT]. 1791: a' Szálas elein mellj is minthogy a' Nagy Fijaktól örök árnan (de mennyin nem tudhatyuk) vásároltatott volt, Nagy Fijak erdejének hivattatott [Backamadaras MT; CU]. 1795: A Tonál egy

darab Szálas volt de most vágott [M.bagó AF]. 1814: A Szálasban egy nagy otska lábat ... foglalt el [Körtvélyfája MT; LLt]. 1830: a Hidvégi szálas északi szélén | a nagy lík fején a hol a hidvégi szálas ki rug az Bóloni sántosz utba [Hidvég Hsz].

Hn. 1628: az Szalas melle [Szucság K; KHn 253]. 1641: az szalas alat (sz) [Kakasd MT]. 1653: az Bandj szalossa meget (e) [Kercsed TA]. 1692: Szálas (e) [Muzsna U]. 1694: az Szálas alatt (sz) [Kál MT]. 1699: Szalasban (sz) [M.zsákod U]. 1703: az Szálasban [Bardóc U]. 1742: az Kús Szálas felől [Udvarfva MT]. 1747: A Szálas alatt (sz) [Ákosfva MT]. 1754: A Szálason (sz) [Szucság K; KHn 253]. 1755: A' Szálas alatt (sz) [Egrestő KK]. 1759: A Koronkai határ szélben szálas előtt (e) [Backamadaras MT]. 1761/1762: A Szálasban (e) [Bádok K; BHn 25]. 1770: A Szálos mellett (sz) [Kakasd MT]. 1771: 'A Nagy Szálas alatt (sz) [Körtvélyfája MT]. 1775: a' Székely Szálasnál (e) [Kormjászeg TA]. 1779: Szálos (e) [Rettg SzD]. 1779: Szálos (e) [Szövérd MT]. 1781: A Szálason (sz) [Szucság K; KHn 254]. 1790: a' Bándi szalossa meget (e) [Kercsed TA]. 1793: Szálas (e) [Sztána K; KHn 307]. 1794: a Szálos patakja [Búzásbocsárd AF] | Szálos alatt (sz) [Kakasd MT]. 1796: a' Két Szálos között (e). Középső Szálos (e) [Póka MT] | Szalas vagyis Bük vapában (sz) [Tompá MT]. 1798: A szálas alatt (sz) [Ákosfva MT]. 1800: Szálos nyakánál (sz). Szálos tetején (sz) [Kobátfva U]. 1802: Szálos oldala nevű szőlő hegyben (sz) [Kibéd MT]. 1803: Az Isten Töviszínél a Szálasnál (sz) [Ákosfva MT]. 1811: A Szálos tetején (sz) [Körtvélyfája MT]. 1817: Vagyon a' Temető a' Szálas alya nevu helyen [Marossztkirály MT]. 1822: A' Szálas alatt lévő Lábban (sz) [Körtvélyfája MT]. 1826: A' Szálason (sz) [Kál MT]. 1831: A' Szálasban (e) [Bádok K; BHn 30]. 1832: Manási Szállasa (sz) [Száldobos U]. 1835: Nagy Vögy Szálassán (e) [Kisilye MT]. 1847: a' Szálas nevű helyen a' két ut között (sz) [Náznánfva MT]. 1856: Szálos alatt (sz) [Szövérd MT]. 1859: Szálos (e) [Rava U]. 1862: A' Szállósban (e) [Bádok K].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

szalaszt 1. elszalaszt, futni enged; a lása pe cineva să fugă/scap (de undeva); verpassen, entkommen lassen. 1725: A my illeti az Diodiak ellen valo processust, az Rab el szalasztás iránt ... igen nagy tolvajt szalasztottanak [M.csesztve AF; Ks 95 Borsaj N. Pál lev.].

2. megfutatni, futásra készítet; a fugári, a pune pe fugă; verjagen, in die Flucht schlagen. 1567: e nyarba is reayok' mentem volna oda sofálwara, de akor az kyral Nemetj erdöre zalasztottam wala wketh [Nagysajó BN; BesztLt 74 Horwath Lwkach Sajoj tyrt tarto keze írása. — 'A sófalvi pásztorokra]. 1592: Verner Janos vallia: Lattam hogi az haborusag mikor esset vala Niari Marton es Cassaine keozot ... Mikor eo magat Niariot ot ben vondozzak vala, akkor az feleséget az swteo hazra zalasztak alta' az keozeon [Kv; TJK V/1. 300].

Szk: *futva* ~. 1582: Jloná Molnar Georgne ... vallia, hog Igiarto Georgnek Az mostany felesége feleol azt monda Rengeo Anna, hogy Kerchetbe az fathyw gyermekeket a' kariara teottek, es ug kwltek onnat el, Igiartho Georg penig egzer oda ment volt eg fekete Lowon, es hog az ezwt marhat hozza volt onnet el, Az Iffiak futwa zalastiak [Kv; TJK IV/1. 69]. 1653: Tergovistya felé mentekben* a bassa strásait először, de azután a csatáját is futwa szalaszták [ETA I, 45 Nsz. — 'A Báthori Zsigmond hadai]. 1662: Máté vajda

aperto marte, szemben való viadallal, a fejedelem alattomban való segítségével igen megveré és futva szalasztotta vala országából" [SKr 302. — "Matei Basarab. "Vasile Luput]. 1698: Nyilván constal ... hogy Kerekes István egy tisztátalan Székely Margit nevű asszonnyal paraznázkodott ... más férfi ismét feleségével kapúa(n) keményen megh csipelte, és futva szalasztotta [SzJk 313]. 1702 k.: mivel az reformata Eccl(esi)a részről való Réformátusok felesen kereskednek Borral, Eget borral, Mészerrel ... Némellyek ... tellyességgel Semmit sem Contribuáltak, sőt irtóztató fenyegetőzésekkel sokszor fútvá Szalasztották az Edgiházfiat [Born. XXXIX. 6]. 1703: Aranyasszékét és egynehány vármegyékét felveszen, és gróf Bethlen Sámuel commendója által küldi Szamosújvárhoz, hogy a végeken őrizzenek. Ezekre bejövén a kurucok, levágják, és magát is futva szalasztják Bethlen Sámuel [Kv; KvE 241 VBgy].

3. (el)kerget; a alunga/izgoni; verjagen, vertreiben. 1586: Zekeres Mihály Vallia, Mikoron Zena vcza fele kialtast hallotta(m) volna eyel, ky leowek hazambol ... Azonkeozbe ez olah petert lata(m) hogy az hazak Seowenyn az vdwarokon Zena vcza feleol Altal haghdos keresztwl vtanna Indulek az en vdwaromrol, ez az zomzedhoz zalasztat(m) [Kv; Tjk IV/1. 564]. 1591: Zekeres Mihály vallia ... vtanna futama(m), az wzesbe valthigh haitot hozzam. Vegre valami kertekre zalasztam [Kv; Tjk V/1. 164]. 1676: Ispán Ferencczet csak szalaszsza Kegyelmed s rátsd el az faluját [TML VII, 142 Nalácsi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

4. kárba ~ (állatot) tilalmasba beszaladni enged; a läsa (un animal fugárit) să intre într-un loc oprit; (ein Tier in Gehege) hineinlaufen lassen. 1792: ha történetből kárban szalasztatta az ökrékett, a kárt meg kellett fizetni [Déva; Ks 73. 74. VII. 98].

szalasztatik megfutattatik; a fi fugárit; verjagt werden. 1662: akik egymás hátán tolyongva kimenni kinszerítettének is, nagyobb részül véres agyakkal, gyalázattal szalasztatának [SKr 683].

Szál: futva ~ 1662: die 28. Octobris Báthori Andrászt igen meg is vervén, ahonnan maga is futva szalasztatván, ám ugyan a csiki havasokon valami székelyektől nyavalyásul megöletvén, boldogtalanul kényszerítettett vala életét elvégezni [SKr 84].

szálavászon 1. pînză de fuior (de cînepă); Leinwand aus Hanf. 1728: Hat sing szála vászon Dnr 54 [Dés; Jk 375a]. 1734: Három Lapedő szála vászon ketteje vastagab minde-nikben recze mindenik uj [Pk 6 Pákei Jánosné Almási Judit hagy.]. 1832: 1831béli Vászón Alamorrol ... Kender Vászón ... Vagyon az Iső Nrus alatt Szála Vászón 30 Sing ... az 7ik Nrus alatt Szósz Vászón 30 Sing [Alamor AF; TL]. 1834: Egy vég Tángyér töllöknek való tiszta szála Vászony [Sáromberke MT; TGsz 54].

2. (kender) szálavászónból készült; (făcut) din (pînză de) fuior (de cînepă); aus (Hanf)leinwand erzeugt. Szál: ~ ing. 1742: Szegődött meg velem Dési Fejérvári Gábornéval Balog Sárával szolgálonak esztendeig lészzen fizetése e szerint ... Egy Szála vászon egy Szósz vászon ing allyastol" [M.köblös SzD; RLt Rettégi István DiarOec. 17. — "Felsből kiemelve] * ~ kendő. 1716 u./1770 k.: Szász Mihályné adott az éneklő székere egy szála-vászón kék fejtővel szőtt és varrott hosszú kendőt A(nn)o 1716 [Ördöngösfűzes SzD; SzConser. 190].

szálaztat szálaltat, (erdőt) szálanként vágat; a pune pe cineva să taie (din loc în loc) cite un copac; fädeln lassen. 1768: a Verőfenyb(en) egy darab erdőtt a ritkássab(an) szalasztattunk, limitaltunk es adtunk el [Eszmény SzD; Told. 5a].

szálba nyaklánc; salbă, colier; Halskette. 1742: Egi fa tokb(an) pénzés Léány nyakra/valo szálba és holmi gyöngy [Kisborszó SzD; TL. Kifor familia lelt. 42].

szalcburgi Salzburgban gyártott; din/fabricat în Salzburg; in Salzburg erzeugt. ~ *duplaarany*. 1595: Attunk egy salcz purgy dupla Aranjat f. p. 2 [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.].

száldeszka deszkaszál; (o singură bucată de) scîndură; ein einzelnes Brett. 1746: Felső Palotán levő Musikaló Széken vagyon szál deszka 7 [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1756: Szénának való rekesz, melyis áll szál Deszkából Nr 6 [Nagyrapolt H; JHb XXXV. 35].

száldob 1. hársfaerdő; pădure de tei; Lindenwald. 1576: Nylywan twdom hogy az gyortyan pataka foly az zaldopos erdeonel mely wth fel megyen Az Also zelen az zaldopnak [Jobbágyfa MT; EHA].

Vö. a szádok, száldok címszóval.

2. "?" Szn. 1658: Szodob János [Zilah; EM XLIII, 301].

száldobos 1. mn 1. hársfás, hársfával szegélyezett; (mărginit) cu tei; mit Linden umrandet. 1577: az hatarat penigh monda az Patakigh ala es az Zaldopos vtath Moson fele fel [Jobbágyfa MT].

2. ~ *erdő* hársfaerdő; pădure de tei; Lindenwald. 1576: Nylywan twdom hogy az gyortyan pataka foly az zaldopos erdeonel mely wth fel megyen Az Also zelen az zaldopnak [uo.].

II. fn hársfaerdő; pădure de tei; Lindenwald. **Hn.** 1692: Az Száldoboso(n) [Sinfva TA]. 1765: a száldobos nevű helyb(en) lévő erdek [Mészko TA]. 1793 k.: A Szál Dobosba (sz) [Gógán KK]. 1801: A Száldobosba (k) [A.üvegcsúr Hsz; EHA]. 1802: A' Falu végén az u.n. Szál Dobosonn (k) [Gógán KK]. 1818: A' Száldobos Uttyánál a' patakra menőben (sz) [Illyefva Hsz]. 1821: A' Száldobos patakán fellyel (sz) [Málnás Hsz]. 1825: a Száldobos nevű Zagoni falusi közonség erdeje [M.bodza Hsz]. 1833: a' Száldobosban (sz) [M.péterlaka MT]. XIX. sz. köz.: Szaldobosba (sz) [Oltszem Hsz]. 1854 k.: Száldobos patakán tul a Kutra jövő (sz) [Málnás Hsz]. 1866: Nagy patak és Száldobos pataka [Oltszem Hsz].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

száldok 1. szádok

szálerdő szálfærdő; pădure de copaci înalți și drepti; Hochwald. 1851: Szál erdők: a' nagy erdő a' nagybükkös (: Faszét :) a' Mocsárhegy [Bányabükk TA; EHA].

szálfa (élő) magas, sudár fa; copac înalt și drept; hochstämmiger Baum. | kivágott/eltisztított magas fa; trunchi lung și drept; Langholz. 1586: Kerniny Istwanne Azzoniom hozatott vala egy zalffatt ez peres helyre, hogy hazatt Jppichyen [Csapó KK; JHb XX/48. 6] | Keouetkezőik Az

poór Teóréó Malomhoz való Keoltseg ... zerzeottem vala meg olahokkal ... hoztak ... Valamy hozw zal fakat Tisze(n) ketteot f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 15]. 1594: Az Somlioy maior hazban. Az felső Majorhaz pituaraban ... hozw laitrának ualo zal fa vagio(n) No 2 [UC 78/7. 16–7]. 1621: Egy nehanj zal fat veottunk az Nagi hid foldoztatnj [Kv; Szám. 15b/VIII. 11]. 1670/1740: Végezék azt is, hogyha valaki valakinek Erdejéb(e) megyen ... ha ... fel eresztett Erdőben(m) mégyen, minden Szálfaért Zálogoltasék egy egy forintra [Homoródsztpál U; WLT]. 1690: lattam az tavaszal Letai Istvan Ur(am)nak nap szamra kertelek vala hogy onnet az Palfi Peter Ur(am) Cserejebol hoza egy nagy darab szal fat ala [Aranyosrákos TA; Borb. I Szőcz Janos (29) vall.]. 1714: az régi el romlot kapu lábnak szál fábol való Agya és kötőzési [Kászonfelsőfalu Cs; LLT Fasc. 85]. 1729: az idenis hoztam ket Szál fatt, az hazamat szarvaztam fell velle [A.karácsonfa AF; Told. 31]. 1747: Láttam Szemeimmel mikor Gyeraszim Andreka ... őstve későn két ökörrrel egy nagy jó szál fát vonatot az sokszor meg nevezet tilalmas Erdőből az Faluban [Cintos AF; SzentGy Gyeraszim Todor (69) jb vall.]. 1782/1799: tiz szálfáknál többet vágtanak le [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 359]. 1841: 37. olyan szálfa vágattak le, a melyek nem valának le vágandok [Bács K/Km; KmULev. 3]. 1861: (Az erdőben) a nagy szálfákon kívül 597 szál csere fiatalok léteznek [Mezőkölpény MT; MvRLt]. 1873: Kebli tanácsunk ez ügyet ajánlattal terjeszti az ekklesiái gyűlés elé, mikéntjére nézve a régi szokást tartván meg, hogy minden egész bérfizető örökségnek 2 szálfa osztassék ki, az 1 vékásoknak 1 szálfa [M.bikal K; RAK 304].

Szk: *egyeses* ~. 1798: egyes Szál fakot, mely alkalmas-tasok légyenek az állas" deszkak ala [Ádamos KK; JHb XIX/58. — "Hidlás" * *faragott* ~. 1647: eppültre való faragot hoszu szál fák nro 29 [Marosillye H; VLT 55/5415] * *megasztott* ~. 1590: Az Erdeo dolgozolt zollottak, hogy ky mennyenek, es megh lassak mind a' feleken, smind Zoporban, smind feokeppe(n) a' Kerek erdeőbe(n) megh Aszot zal fakat [Kv; TanJk I/1. 149] * *őreg* ~. 1589: veottem ... Niari Martontol egy eoregh zal fat d. 39 [Kv; Szám. 4/X. 58]. 1594: az Srampokra walo kelchyege ... Attam en Magom Zechy Gaspar 2 Eoreg zal fatt ... d 80 [Kv; i.h. 6/VIII. 109–12 Caspar Semel sp kezével]. 1625: Az Monostor Vcza Kapun leueo Gemnek az faja el teorue(n) hozattam ... hozza egy eoreog zal fat ... f. 1 [Kv; i.h. 16/XXXV. 171].

szálgerenda gerendaszál; (o singură) grindă de lemn; ein einzelnes Stück Balkenholz, ein Balken. 1662: tudós mesterebbekkel bizonyos főemberek bocsáttatván, az hid elfundáltaték, viznek mélysége megmérték, ahhoz képest mennyi cövek és igának való fák az víznek derekasabb mélységére, mennyi és mekkora hosszúságú hajók, mennyi számú őreg szálgerendák, s mennyi padolni való vékony-szerű faragott gerendák kívántatának a hidnak minden készséggel való felállításhoz, elintézek s írásba vivéek [SKr 532].

szálka *átv is* forgács, faszilánk; aşchie; Holzsplitter, Schiefer. 1710 k.: Ezt a Barcsai donatiói rontását pedig azért halasztották ennyire, hogy először Barcsai Mihályt kellett kivetni, nagy szemekbéli szálkát, kinek tragoediáját röviden leirom [BÖN. 741]. 1745: ugy akarank tüzet tegyünk Szálkát is viszunk vala oda [Ditrő Cs; LLT D].

Szn. 1823: Szálka János [Dés; DLT]. 1832: Szálka János kováts majsztér [Dés; DLT 105]. 1833: Szálka Nutz zs [Ne; DobLev. V/1201].

Hn. 1619: Szalkapataka [Dés; EHA]. 1680: A szálkán (sz). A szálkának az allyában (sz) [Oroszfája K; EHA].

Szk: *gyertyagyújtó* ~. 1848: Gyertya gyujto Szálka [Szűv; DLT].

Sz. 1752: nemély emberek magok fejekben nem nézik meg a gerendát, más szemiben piszkállyák a szálkát [Kv; Szám. 69/XXVII. 1 Pataki István főbíró kezével].

szálkaró egyenes karó, karószál; par (lung şi) drept; (gerader) Pfahl. 1627: Az var alat egy nagi zeőleő ... Oltovani fak is vadnak, zal karoval keritet [Nagyalmás K; KhN 311]. 1767: Az ucza fedőli ... fedél alatt ugyan száj (!) és gömböjig karokkal elegyesleg tsinált ... lézsás kert [Árpástó SzD; Ks 35. IV/23].

szálkás 1. rostos, szálas; fibros; faserig, splitterig. Szk: ~ *pecsenye*. 1823: Quietaltatik Budatelky Tisztem ... két Szálkás petsenyéről [Kv; Born. F. IIa. — "Fels-ből kiemelve].

2. ~ *vas* ? rács; gratie, zăbreă; Eisenstange, Quittstange. 1851: a' gabonás' egyik ablakán két szálkás vas [Erdősztyörgy MT; Tsb 36].

3. drótszőrű; sírmos; drahthaarig. Án. 1674: Fejér Szálkás (kutya) [EM XLIX, 536].

száll 1. repül; a zbură; fliegen. XVIII. sz.: Ékes szavu madár nem száll-e zöld ágra [Barabás, SzO 390 rabének]. 1765: Esmeri é a Tanu Nemes Kolos vármegyében Szász Banyiczán fejlű lévő Monasteriában lako mostani Unitus olah Papokat, Popa Vont ... Azon Monasteriában szállani szokott Méh rajakat ki szokta meg fogni ... ? [K; Bfr A. XXI vk].

2. (el)távozik/távolodik; a pleca, a se duce; abrücken, weggehen. Szk: *alább* ~. 1757: Sombori Ur(am) ... be nem vára az Erdő-alljiakat ... hanem alább szálla ezen földrol [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17g] * *feljebb* ~. 1705: Ugyan ma a kuruc tábor megindult Hárságtól, hihetőleg ott már elélték a füvet körülöttök, és feljebb szállottanak [WIN I, 541] * *hátrébb* ~. 1657: Az kos minél hátrább mász, midőn mással harcol, annál sebesben és keményebben ütközik; én is azért nem elfutni, hanem hátrébb szállani az említett okokért akarok [KemÖn. 72]. 1662: Kik" ugyan die 6-a Octobris megindulván, úgy igyekeznek vala jőni, hogy aznap a mieinkkel szembe lehetnének, hírekkel lévén, hátrább ne kezdenének előttök szállani [SKr 173. — "Ali csauz emberek].

3. lefelé mozog, leereszkedik/száll; a coborî; (nieder)sinken/sich niederlassen. 1620 k.: az Nyílus vize azhol bészakad és száll Egiptusba, oly rettenetes nagy szörnyű hegyekről és oly nagy szörnyű szűgással jő alá, hogy egyenéhány mélyföldnére is oda közel sem mehetne az Nyílus vizének az szörnyű szűgásától [BTN² 401]. 1631: Szilagi Uarga Ianos mondja vala azt Zabo Petemenek ... az sokadalombanis airt jarsz hogi baszatod magadat, ugj mond, Bonyhanis el untam vala az Fekolodásodat ... hogi egik szállot s másik hagot read [Mv; MvLT 290. 258]. 1756: osztán az oláhnak fizetést igérvén, ugy szállot nyavalyás feje a kutba [Mv; Told. 16/49]. 1823–1830: Se hegyen, se lejtőn le nem szállottam, mert én hízott, nehéz testű lévén, untam sokszor hágni, szállni [FogE 283]. 1863/1875 k.: A fedés fent kez-

dődött, s a' mint lefelé szállottak, az állás a' szerint bontodt el [Szucság K; RKak 103]. 1879: Frici^a ... Kezdte Pesten verseivel — nem szóltak semmit, szállt a lajtörja fokán le-le, egészen a M. Polgárig, a Sárreig, a Nagyváradig [Plev. 60 Petelei István Jakab Ödönhez. — *Kabdebó Ferenc].

Szk: *gyalog* ~ lórlól leszáll. 1653: De a reménység igen megcsalá, mert mind gyalog szállának a vajda hajdui, csak egy kapczában [ETA I, 82 NSz]. 1657: Balázs ... mondá: Kész vagyok, mond ... magam is gyalog szállani, csak egy dologból való könyörgésem van; felséged hallgassa meg | az fejedelemisszony ... mihelt az várasról kihalada, gyalog szállván mind fraucimerivel ... s gyalog vélek mulatozva menénk Kisfaludig [KemÖn. 48, 112]. 1662: Janusius Radzivil litvániai herceg ... a sátorhoz elközelítvén gyalog szállott vala, s a fejedelem is a sátorbul eleibe menvén, a sátorban betértek s egymást köszöntötték vala [SKr 278]. 1753: gyalok kelletek szállani mind njuszojo mind menj Aszszonjak [Körispatak U; Pf].

Sz. 1757/1836: azt mondják a mostaniak felöllem, hogy az olyan öreg embernek a szárában szállott az esze, de akár ki mit mondgyon én felöllem lássa [Barót Hsz; HSzj^p Stephanus Incze (86) pp vall.].

4. megszáll/ostromol; a asedia; belager, besetzen. 1662: A hadnak bizonytalan kimenetelére a fejedelem Salamon nevű falunál a Tiszát szálakkal által kötötte vala ... hogy ha palatinus Patakot kezdené szállani ... az armádát mindkétfelől ... úgy üthessék meg, mikor csak gondolni sem tudhatná [SKr 224].

Szk: *reá* ~. 1653: Mikor Medgyesben lakék Rácz György és a német kapitány, egyszer megverék Gyulafi Lászlót Ebesfalvánál, és osztán csak hamar reánk is ide akartak jöni, hogy reánk szállják a kastélyt [ETA I, 90 NSz]. 1662: Rákóczi fejedelem Fogaras várából ... lövés-származokat, feles port, golyóüst hozatván, a várost, mint lehetne, a közellevő három falukból: Selyembergből, Hamosdorfról és Kistoronyról rájok szállott vala [SKr 524] * *várat* ~. 1618: megértette az perzsa is, hogy az fővezér nem akar várat szállani, hanem ellenségét mezőben akarja megkeresni [BTN² 122]. 1662: Az féle rátió nélkül való híreknek Kegyelmed, édes Teleki uram, ne higgyen hogy Kozlovár alá jöne az török, mert abban bizony semmi sincsen, mivel az török ... kétezernél nem hiszem hogy több legyen. Magyar öt-hatszáz ha lehet, kurtány megannyi, azal várat nem száll [TML I, 344 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. 1671: Isten verte haza ez, kinek ilyen irgalmatlan tanácsi vadnak, holott látom azt iratják, ha várat száll etc. s hátha rabol, pusztít, ne oltalmazzuk az szegénységet? [TML V, 566 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. (katonaság) letáboroz/száll; a tábári, a-și așeza tabăra; lagern, ein Lager beziehen (ein Heer betr.). 1562: 1528 esztendőben János király erdélyi és lengyel erővel ... által menvén a Tiszán szálla Szinnára, Kassán allol a Hernád mentébe [ETA I, 13 BS]. 1603: Aztis bizonyoson el hydye Ked hogy az Debreczeny Bironak kett vltal volt itt embere az Bassanál, az mely megh hozta hogy az Tatar ham által keölt az Dunan es az Kereztes mezeyere száll Eger melle [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. 1629: Kegyimesen hadgiuk ... ez levelunkat lattvan, mind fejenkent, Lovasink io Ruhaval, Lovalt, kopiaival, egie lovasi io szerzammal; Gialogink penigh azonkeppen io ruhakkal puskaval, porral, es goliobissal kezen leven Pwnkedő utan valo kedde(n)

szalljon az Barothi Rettre [UszLt VIII. 72 fej.]. 1653: Básta ... az Olt mellől Nyárádtőhöz Vásárhely mellé szálla [ETA I, 62 NSz]. 1657: mi pedig szállánk az Garan vize mellé Bars nevű faluhoz [KemÖn. 74]. 1664: Itt, Uram, valóban sok hírek vannak, hogy egy armada jűne mostanában alá és az bányai mezőre szállana [TML III, 94 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. 1668: Tudom bizonyoso(n) hogy ebben az el mult veszedelmes üdöben, úgy mint 1659 esztendőben Barcsai Akos Fejedelem ideieben Kisasszonynap táyban Bethlen János Uram feles számú szekelyekkel szállot vala novayban Kolos v(árme)g(yé)ben az Szentpáli János Uram faluiában, ot harmad napigh lőnek az szekely hadak [Tótháza K; BfR 57/51 Szekerezés (!) Nagy János (48) vall.]. 1704: az eddig kinn járó, égető német lovas és gyaloghadak ... a lovas német és rác had künn a hostáncban és majorokban szállottanak [WIN I, 74]. 1710: Pekri Lőrinc vevén a commendót kezire, az elszélyedett kurucságot egybengyűjté, és Teremihez szálla onnan bizonyos corpust küldé be Háromszékre Graven ellen^a [Csh 343. — *1704-ben].

Szk: *lágérbe* ~. 1778: a bavariai elector sine semine deficiált, annak praetextusával loagerbe szállott [RettE 389] * *mezőbe* ~. 1676: Az többit elhagyván, az elmúlt tavaszszal hirtétel nélkül szálla mezőben^a, kiviven az hadakat quartélyokból [TML VII, 324 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz. — *A török] * *(nyári) kvártélyba/kvártírl* ~. 1657: midőn már az véle lévő hadak is falukra kvártírl szállottak volna ... generális lévén, elhadta hadait, és ... előmenvén, maga szegény lövés miatt odaveszett [KemÖn. 200]. 1705: Azalatt a tél is elérkezvén, mindkét félnek quartélyba kelletvén szállani, a télen magokat meg erősítsék [WIN I, 585]. 1738: a Militias ottan govártélban szállat, s atulis fél az Aszszony hogy Csesztvéreis el viszik az Pestist [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1740: midőn az Militia nyári Qvártélyb(a) Szállat, az nyari Quartélhoz competalo Regulamentalis dispositioikat mindenfelé ki adtam az Commissariusok(na)k [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.]. 1763: Hazajöven, találtam a militiát quartélyban szállva, a Bethlen Adám regimentjéből egy compániát [RettE 152] * *sáncba* ~. 1657: Rakamaznál sáncban szállám, holott az vicegenerális, Bornemisza János Battyáni Adámmal és több nevezetes úri s főrendek vitézlő emberekkel és szép hadakkal ifjú gróf Bethlen István és Zólyomi Dáviddal lévő erdélyi hadak által felverettetének vitézi módon | Szendrőtől azonban az ellenség megindula, és Gömörhez igen erős sáncban szálla, akarván ott mulatni [KemÖn. 136–7, 259]. 1696: már a' Török Tábor a' Német sántzába szállott volna ott akar nyugodni ednéhány napig [Marosillye H; BK Fogarasi Pap Miklós lev.]. 1710: a fővezér Mohács és Siklós között erős sáncban száll ... onnan speculálódik vala, mit csinál a német [Csh 202] * *sátor alá* ~. 1662: (A vezér) csak a városra is be nem téré, hanem igyeneszt a városan kívül, dél felől a Pece mellett és Szálka között való rétekre, sátor alá szállott vala [SKr 567] * *táborba* ~. 1614: estve két felé táborokba szállottak [BTN² 47. — *Báthori András és Mihály vajda hadai]. 1653: Báthori Gábor is táborba szálla Fejérvárnál, és sok ideig lón ott [ETA I, 113 NSz]. 1657/1799: ujjlog negyven gyalogot adott a város ... Szász-Sebeshez szállának táborba [Mv; EM XVIII, 250]. 1660: Kemény János uramnak, szintén most hozok levelit, melyben írja ő kegyelme, hogy az erdélyiek holnap akarnak táborban szállani Szamos-Újvárhoz [TML I, 552 Bornemisza Susánna Teleki

Mihályhoz]. 1704: Táborba pedig nem száll, mert ott helye nincsen is a tábornak [WIN I, 206]. 1710: Oda érkezék Thököly Imre is szép fényes magyarországi hadakkal, és külön szálla táborban az erdélyi fejedelemtől [CsH 162] * *vég helyre* ~. 1703: az nemes hazának könnyebbségire nézve kellett szállani az militianak vég helyekre, műnekünk nagy terhviselésünkre és sok károsodásunkra [Csikszereda; SzO VII, 111].

6. megszáll, szállást tart vhol/vkinél, szállásol; a căpăta sălaş/găzduire (vremelnică) unde/la cineva; Quartier nehmen, absteigen. 1567: valamikor Jöue Jaro az foínagnyal zal; az Waros prouentussabol kölcsen az zalora az mint az züksegh mutattiais annyra [Vizakna AF; TT 1881. 191]. 1570: Mayor Peter ... vallia leo volt Zekel Kereztwrtol zokadalombol ... Zallot volt Zenth demeteren [Kv; TJK III/2. 16f]. 1572: Keore Iacab azt vallia hogy twgia Dorko azzony Baniay Eothues Myklosne Az vra halala vtan leot Ide az varosra, Es az Lakatos Balint hazanal zallot, fekwis otth hogi Beteges volt [Kv; TJK III/3. 47]. 1578: mindenkor mind Jeoweobe Meneobe hogy Az Anyyahoz Ment Frw-sinazzony Ez wallonal zallott [Torda/Hidas TA; Thor. V/14 Mathias Pap (80) jb vall.]. 1586: Anna Jlle Andrasne vallia, hallottam ezt Vrbegemetol hogy erre Intette az Toronyba a' fogol leant, Ne félyd semmit ... Innet ky zabaditlak, Nalunk zal geztj ferencz es ... Gratiatis zerezettek velle [Kv; TJK IV/1. 611]. 1589: En mentem vala marefalvara szállotta(m) vala az Actornak hazanal [UszT]. 1606: Tudom azt hogy Zolta(n) Pal zallot uala eleozer oda az hazhoz [i.h. 20/111 Caterina relicta Joannis Ganczos Dalliana vall.]. 1656: mi nekünk Ozdi Tamas erős hittel megh esköt, ugy mint az olahoknak, az majorjaban ki hita őket, azt mondota, hogy maszor csak oda szálljonak [Kv; CartTr II. 933 Hunyady Janos (35) vall.]. 1703: Beisülletes Nemes Emberek, Papok Schola Mesterek házára senki ne mereszellyen szállani [UszLt IX. 77/69 gub.]. 1718: az Asszony Thamasfalvi Christina Asszony ide jöt ősszel Vadveremben közinkbe, az en hazomhoz szállat [Vadverem AF; JHb XXIX/21]. 1738: Hunyad Vármegyének elég sulyoson eset az govártale (t) nemis tudom hova tугух dislocalni ha csak pestises falukbanis nem Szálanak [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1742: ide Szárhegyre érkezett volna és az én házomhoz szállott volna [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 93]. 1792: a Tisztelt Executor Ur ... meg jelenvén ... szállattanak a Sz. Kereszturi Tit. Kováts János Uram Nemes Házához [Msz; MbK XII. 86]. 1796: A Fő Ispány Ur Zilahon vagyon de ... izent ő Natsága hogy a Natságod Udvarab(an) száll [Szilágyvesh; IB. Fogarasi István lev.]. 1829: a nevezett két Ur vgy ki tsinálták a plánumat, hogy mindenkor azon kétt helyen szállatt [Commissarius Ur [Mezőkölpény MT; TSb Kelemen János (43) ns vall.].

Szk: *együvé* ~. 1661: Szentpáliné asszonyommal együvé szállottak ő Kegyelmek [TML II, 136 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

7. letelepedik vhol/vhová; a se aşeza/stabili unde/vă intr-un loc; (sich irgendwo) niederlassen. 1560: vagion Regy haz egez LVIII eget haaz X kyken Idembe (igy!) wy helyre zallottak XIII [Ludvég K; Makkai, SzDPuszt. 53]. 1578: el vegeztek volt hogy meg ne Engeggiek az haz vetelt neki ... kerik eo kegmet biro vramat hogy ... obstalna, hogy Nemes ember keozwnkbe ne zalna [Kv; TanJk V/3. 169a]. 1590/1593: Az zaamost azúlta zorította ide Christoff vram hogy zent Benedekre zallott [Szásznyires SzD; Ks]. 1596: Vagion(n). 25. eztendeje hogy hogy Thamas oda S. Abramra

zallott az Gerebek feőldekre [UszT 12/111]. 1608: Dako Mihaly ... az Zekelj Moyses vezedelme utan szállot volt Musnaba [Muzsna U; TSb 21]. 1614: Nagy Mihaly. Ezt Kouacz Istuan erővel akarta Jobbagja tennj, ugj szállott Zeredaj Janos feoldere, es Jobbagja felesseget uőtte oda keotelezte magát [Mezőmadaras MT; BethU 28] | Kys Istuan penze(n) veot helibe szállot [Keresztúrfva U; UszLt VI. 56/156]. 1615: Pete Martony Szalla Kóblósre az Nagy Georgy foldere [M.dorzse SzD; Törzs]. 1629: Keőteles Istuanis mondotta ... Gasparnak, hogi erczen egget az felessegeuel, szallianak Bodonba(n) [Mv.; MvLt 290. 188a]. 1732: Ha Sellér szál a Faluban, a Falu között házat epithet magának ... de a Föld szükön érven szakasztnak a többiebtől [Budurló K; Told. 11/70]. 1805: az Almási Provokatus Sos Familia Sz Mártonbol szállott Almásra [Szu; Borb. II]. 1824 u.: minden lehető maradékom vagy Atyámfiya ki meg nevezett Jozságbomba száll és ez emlékezet Hagyomás Levelemet olvassa, ennek minden rendeit figyelemmel olvasván szentül és változatlanul tartsa meg [Nagyak AF; Dob-Lev. V/1094 id. Dobolyi Zsigmond kezével].

Szk: *adó fizető helyre* ~. 1632: nemely nemesek magok nemes ioszagokat el advan, ado fizető helyre szállottak az adot megh nem advan, abbol az mi iővedelmwnk kevesedett [UszLt IX. 75/2 fej.] * *lőfő helybe/főszágbá/őrőkségre* ~. 1614: Szovathy Istva(n) Pall Janos leanyat veotte Lofeo eőreőksegebe zallott [Kászonfelsőfalu Cs; BethU 419] | I Feye keoteott ... Varga Andras Lofeo helybe zallott az zolgalatott ne(m) byrhatta Kelemen Mihaly otalma alá atta magát neky szolgál [Rákos Cs; i.h. 473] | Pais Mihaly lofeo Jozagba(n) zallot volt de most zegin(seg) mia budosik [Almás Hsz; i.h. 335] | Szabo Janos Vaida huniadif, de lofeo helib(en) zallott [Illyefva Hsz; i.h. 223] * *maga házához* ~. 1597: Lúkach Deakne ... wallya ... Az leannak panazolkodasatis hallotta(m) hogy Marthon deak ereowel Globicz Mihalnak akaria adny ... kiert Marton deak igen megh zidogatta volna, es amiat el kellett volna hazatol leőni ... s a maga hazához zallot [Kv; TJK VI/1. 62] * *ős helybe* ~. 1627: Tanka Ferencz jdege(n) Eős helibe(n) szállot [Városfva U; UszLt IV. 50/138].

8. férjként felesége birtokába beleszáll; a se stabili (cu locuința) la soție; als Gatte sich in den Besitz der Gattin setzen. 1604: Az tudom hogi az Ferencz Jakabne edes annia egi wolt Baricz mihalial aniaual, aztis tugia hogi baricz mihaljnak az apia Baricz Tamas gergiobol Zalot wolt oda az felesegere [UszT 17/43 olah Lukaczine Agotazon] Timafalwi vall.]. 1620/XVII. sz. v.: Varga Kelemen csak Katho nenemre' szállot arra az meg nevezet eőrkősegre [Kvh; HSzjP]. 1625: Az mely leanyra markos mihalj Zallot volt egy volt markos Balással [UszT 100]. 1637: az Udvarhazatt regen Nagy Pataki Peter birja vala, annak vala egy leania arra szállott vala; Egy Czernatony Leorincz Istuan new Ember veotte vala, ki arra az leanyra az Eőreőksegebe szállot vala [Kászonfelsőfalu Cs; BálLt 61]. 1688: Bukur Korlja al(ia)s Muntjá(n) ... Ez az előtt Muntján lévően feleségére szállot kinek Vagion négi egy TestVér Attjafia [F.ucsfa F; ÁLt Urb. 30]. 1699/1724: Nagj János ... az kérdésben forgho eőrkősegeben Feleségére Biro Mártárára szálla [Bac-kamadaras MT; Told. 76]. 1724: azon házba szállott Gonosz Istvánéra, egi Jéremiás nevű Mészáros [Ne; Dob-Lev. I/106. 2a]. 1730: Győri Ferencz ... ugy hallottam, hogy Széken lakik most egy őzvegy aszonyra szállott [Nyá-rádsztláslzó MT; Sár.]. 1738: Agoston Györgynek két Leánya vala, edgyikre nehai üdősbíki Tamás István szálla

[Kézdisztlélek Hsz; HSzJP Georgius Roman senior de Kézdi Szent Lélek (72) vall.]. 1756: Janosi János K: Görényből szállott volt ide Feleségére Sölöstör Leányra [Vaja MT; VH]. 1769: Oláh Imre Csomafalvából szállott volt ide Szárhegyre Copiás nevű Leányra [Szárhegy Cs; LLt]. 1821: Lokodi Susánna Nagy Anyámra a Mikházi Jóságába szállott volt Szárhegyi Szabo Mihály Nagy Atyám [Lok.].

Szk: *készbe* ~. 1724: Ebben a városban lakta(na)k Intze-di Sigmond, és Intzédi Pál Vraimek, de edgyiknekis háza nem volt, mert Sigmond Belényesi Ferencznét Kalmar Jlonat vévén el Feleségül készben szállott [Ne; Ks 83] * *kész műszerbe* ~. 1635: Nyitrai Martho(n) kéz my szerben szállá Lakátos Petermere [Mv; MvLt 291. 60a].

9. (birtok/vagyon/jobbágy) örökségként vkinek jut; a intra in posesiunea cuiva drept moștenire (o moșie/o avere/un iobag); (Besitztum/Vermögen/Hörige) ist jm als Erbschaft beschieden. 1541: az warosra szallyon ... mynd gymölchy fayval egetembe [HSzj *gyümölcsfa* al.]. 1568: az Bamff Gabriel wram reze az ky wolt az Mogoroy keohazba, myert hogy Eö magtalan maradt, az Bamff Gabriel reze egyenleo keppen Bamff Pal wramra es Menyhart wramra zalloth [Gyf; JHBK XII. 8]. 1577: Az kyreol reank zalloth Attyafistolt ezek az Eoreoksegek, Ez volt Bychak Anna Azzony Mynay Vjtalise [Mv; Bált 79]. 1590: (A) fwrez malom zalot az megh holt llykej Balint feleségére dűrutthia Azzonra zetelakira [UszT]. 1615: Becz Palnera szalla az uta(n) Mate Peter, most az fia Balas Benedeket szolgallia, oda kotte magat [BLT 3 zent Martoni] Kouacz Bartalis (35) ns vall. — *Cs]. 1617: Tudom hogy az ősről Rophai Hannagyrol szállott paal martonra az föld [Csicsó Cs; Bált 41]. 1655: Bukur Juon ... mindeltigh Bornemisza Boldisár uramot szolgálta, s ő örökös ős jobbágya volt, annak utanna meg halvá(n) Bornemisza Boldisár, szállot az fiara Bornemisza Sigmondra [TSb 21]. 1662: Nehai viteszleo Bassa mihaly magtalanul megh halvan Szokolj(an) ... levő tellyes portioia ... Fiscusunkra szállott [Ks 7. XX. 28 fej.]. 1671: Hogy a' melly jószágok per notam, avagy defectum szállának Fiscusra, avagy eddig-is szállottak, azokat ő Naga^a magának ne tartsa, Feleségének, se gyermekének ne adgya [CC 23. — *Apafi Mihály]. 1696: l(ste)nnben boldogult szegény özvegy Erős Palme ... Testamentaria dispositioja szerint szálván az Ecclesiara ... fel hold szőlőcskeje ... becsültesék meg azon örökség [Kv; SRE 44]. 1790: Minden felkelhető ingo bingo és Mozdulhatatlan jóvaím ... a Feleségemre Incze Máriára száljanak [Barót Hsz; HSzJP]. 1833: Demény István Urnak ... Mennyi ferőű fölgye volt? ... Mardékára szállat e vagy kire? [Ne; DobLev. V/1201 vk].

Szk: *birodalma alá* ~. 1803: birodalma alá Szállott az itteni Sárosi Határon a' Körösbenn lévő ... Darab Erdő [M.sáros KK; BLt] * *egyikről a másikra* ~. 1629: (A jószág) holtok után edgikről masikra szállot kinek gyermeke nem maradot senki semmit nem Contradicalit [Zsuk K; SLt A. 44] * *közre* ~. 1607: en ne(m) tudom hogi ha az vta(n) zalotte közre az Antalfy Janosne rezzi [UszT 20/54]. 1650: az Fwlp Thamas resze keozre szállott, mert Fwlp Thamas megh holt [i.h. 8/64. 74a] * *nemzetsegről nemzetsegre* ~. 1715: hivátam az Hidegvizi Örgökököt az Mostani Juon Sura nevű Fohnagy házához es exeminálam ezen örgökököt ... azon hogy mi formában birja Mihaila Tolcs az padurisra allatt való földett. Mellyre is fatealanok ezen ... örgökök hogy az az föld nem örökség után való föld hanem irtavány és az irtavány eleitől fogván nemzetsegről nem-

zettségre szállot [Hidegvíz NK; JHb XXXVI/53] * *örökösödés szerint* ~. 1833/1841: esmérjük itten Uzonban^a azon belső és külső örökségeket, mellyek ... örökösödés szerint szállottak, és maradtak a kérdésben meg nevezett harom egy test vér Mlgs Urakra [Kp V. 373. — *Hsz] * *vérrel vérré* ~. 1760: Mi ugy tudjuk, a' Régiéktőlis ugy hallottuk, hogy régenten vérről vérré szállottak az e féle deserta Sessioik [Nagyoklos TA; SzentkGy] * *vér szerint vkire* ~. 1559: az witezleo Rakosy Antal Rakosy Janos es Rakosy Ferencz keötek my eleottunk magokat Jllien modon hog ... Az okleueleket, Mindeneket, Az melyek Az Zengiely Jozag feleol wolnanak, mely leueleknek Az Bizonsagauel Es Ezeiuel Az Zengiel myklostol es Zengiel Andrastol es Az Sarkan reznek felereol, Eo Reaiok, weer zerenth Minden Jgassagal zalot wolna, Barchaj Farkas kezebe Zengielbe tartozzanak Adnya [Mezőszengyel TA; BfN I. VI. 304/39]. 1606: az megj holt Demeter Pal es(n)jake(m) masyk Atja(m) volt ver zerennt En reja(m) szalott az az megj neuzet Eorogsegh ... gagiba(n) [UszT 20/269] * *vki kezébe/kezéhez/kezére* ~. 1591: Akkor mindenek valamik voltak mind haz es Eoreoksegh, mezeobelj Jrtas, Eoreok Es nyl feoldek valamik ahöz valok voltak En kezembe(n) szal-l(an)ok [UszT]. 1669: Kollatuit (!) Vram is mind addigh birta az mig Mikola Sigmondne Kamutj Susánna Asszony kezehez szállott az Kereszt uri jószág [Sajókeresztúr SzD; JHBK XXXV/5]. 1756: Kretsun, Miklós, Jósá, Juon és Mihály és Makrai Vrad Kezére szálván őket F. Pestesre transponálták [Bukuresd H; Ks 72. I. 9].

10. öröklődik, öröklül marad; a i se cuveni/a-i reveni cuiva ca moștenire; sich vererben, jm (als Erbe) zufallen/zunehmen. 1619: azki Magyarországnak királya lött, mindjárt arra szállott az hatalmas császárral való frigy [BTN² 356]. 1710: Szapolyai János ... Ferdinánddal, megkellék, hogy az ő holta után a magyar királyság egészen Ferdinándusra szálljon [CsH 66]. 1710 k.: az én maradékim nézzék meg az lsten kegyelmét, hogy harmadízig mint szállott ... az első renden való méltóság ebben a házbán [BÖn. 488].

11. hagyományozódik, vkire marad; a fi transmis (cuiva) ca moștenire; jm übergehen. 1640: az egez Makfalvi Ecclesiában leuő giwlekezetről zalot az per reaiok [Mv; DLev. 5]. 1647: az Aszszony decedalu(n) az gyermek(ne)k Tutelaja szállot Kolosi Geörgyre ... ezen ca(us)a(na)k prosecutiojais hasonlókeppen [Kv; Tjk VIII/4. 167]. 1732: Kálnaki Antól uramra, mint ... Attyafiaj között nagyobb Ferfiu atyafira az aláb meg nevezett Per(ne)k defensiója szállott [WassLt Mbandi Szodos Marton assz. keze írása].

12. vkire hárul vmi; a(-i) reveni cuiva ceva (ca o sarcină); jm zuteil werden, auf jm fallen. 1598: Tetzik mine-keonk az bizonisagokból hogy ... nagy suspitio Sarkeozy Janos megh eskeodgyek azon, hogy nem az eo kezeteol, es kesiteol eset az gyakas ha megh eskeozik ... zal az kessel valo gyakas az hegedeos Janchira [Kv; Tjk V/1. 163]. 1619: Ez dolognak az baksisát bizony nem én vöttem volt fel, hogy ez nagy labor énréam szálljon [BTN² 220]. 1671: Ha penig az Debitorok deficiáltak volna, azokra szálllyon^a az adósság, kikre az Debitornak javai szállottanak [CC 77. — *A címszónak ez az előfordulása tartozik ide]. 1739: (Az egyházisági) szolgálatnak nehezebb része szállott Fazekas Kovács Sámuel atyánk fiára [Dés; Jk 516a].

Szk: *fejedelem haragja* ~ vkire. 1573: Nem hinne el az fieiedelem hogy chak ilyen kewes volt volna az marha, eszt

kedig miis el Akarwan tawoztatnom hogy en reamis walamy haragya ne szállana az feidele(m)nek Jrette [Szúv; BesztLt 3750]. 1579: keryk eo kegmet Byro vramat hogy ... az Mwes nepnek Mwet limitallia vgy, hogy se a zegeny Mywes nep megh ne niomoroggyek, se az feyedele(m) haraggia az nemes nepnek panazolkodassa myat reank ne zallion [Kv; TanJk V/3. 192b] * *Isten átka* ~. 1631: Ha kwlemben czelekednenek, tehat Istennek rettenetes sulios atka szállion reaok [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 8 Sükösd György végr.]. 1710: A hitlésnek conclúsiója ez vala: „Ha én igaz híve nem leszek a császárnak, az Istennek minden átkai szálljanak reám s az én maradvámra” [CsH 367] * *Isten büntetése* ~. 1642: Intelek arrais Atyai indulattal, hogy Jambor I(ste)n felök es egy mas szeretők legyetek, I(ste)nes és kegies erkölczökök köüssetek mindenek(en), az Anyatokat megh böczüllyetek, hogy az Tiz poronczolat ellen ne lábállyatok, es az I(ste)nnel sulyos büntetese ne szállyo(n) fejetekre [Fog; Told. 1] * *Isten ítélete* ~. 1662: most is azon vesztettünk, hogy jóidején meg nem ítlüttük magunkat, melyet ha műveltünk volna, a keserves ítéleti Istenünknek nem szállott volna reánk [SKr 713]. 1709: a mely falukban ide ki azon isten ítéleti szállott, majd ember nem maradt azon helyekben [SzO VII, 145. — *Ti. a pestis] * *Isten ostroma* ~. 1677: En bizony félék, ha még is nem szűnnek, Istentől nemzetestől végső ostorát ne várja Kegyelmetek magára szállania [TML VII, 449 Teleki Mihály a magyar hadakhoz] * *nehézség* ~ *vkire*. 1679: Kegyelmedet is kérem igen bizodalmason Uram, Kegyelmed vegye úgy ezen dolgot, nehézség érette reám ne szálljon [TML VIII, 391 Vesselőnyi Pál Teleki Mihályhoz] * *vmilyen büntetés* ~ *vkire*. 1629: teccik az teorvennek hogy mind ketteot^a az prengerhez ki vigyenek es ott az parznasagert megh veretessenek veszeowel es az varosrol annak mogya szerent ki igazittassanak it ne lakjanak s ide ne jeoenek, alioquin nagyobb büntetes szal reajok [Kv; TJK VII/3. 139. — *Susa asszonyt és parázna társát]. 1657: Nem tartván ezt^a meg az mesterek a vétéknek mi vóltázhoképest vagy a Magistratus büntetése szálljon reajok, vagy tsak elsőben elől járóban a Consistorium nehézs censurája légyen rajtok [UF II, 186. — *A román és magyar mesterek közötti együtműködést].

13. vhová/vmilyen állapotba/helyzetbe jut/kerül; a ajun-ge într-o anumită stare/situație; irgendwohin/in einen Zustand kommen/geraten. 1832: Oh Egek atya nem esedezem egyeben, hanem az én orámat is hozd el ... ne szenvedtess engemet ... cseleked hogy kevés napok mulva szálljak melléje az én általam melléje készített Temető Boltba [Nagyak AF; DobLev. V/1094].

Szk: *alább-alább* ~. 1823–1830: Felesége volt^a Sombori Anna derék gazdasszony, kinek halála után az ház dolga mind alább-alább szállott [FogE 305–6. — *Nagy István-nak] * *alábbvaló állapotra* ~. 1619: Ne örüllön Nagyságod annak, hogy alábbvaló állapotra száll^a, mert bizony nem száll, hanem feljebbvaló állapotra megyen s most is ment [BTN² 188. — *Szender pasa] * *főemberségbe* ~. 1662: És így ő ez világ szerint nagy jól jára, mert szép főemberségbe szállott és telepedett vala [SKr 518] * *földbe* ~. 1694: Pap Judit ... olyan étetöt ada Ura(na)k hogy harmad nap mulva a' földbe száll miatta [SzJk 282] * *koporsóba* ~. 1658: kériek édes Fiam, hogy akárki mit mondjon, hogy soha jól tett uradat illyen állapotjában el ne hagyjad, megemlékezővén erről, hogy ő nagysága emelt emberről s gyermekeségetől fogva ő nagysága oktatott,

tanított s minden nemzetséged tisztességesen szállott az koporsóban [TML I, 272 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1662: Rákóczi^a is megírá ... soha bizony holtig való gyalázatjával, pataki házához vissza nem térne előbbi állapotjára, később lévén egy órában koporsójába szállani [SKr 133. — *I. Rákóczi György]. 1670: ha romol is az szegény haza és nemzetünk, tiszta lélekkel szálllok koporsómban, oka semminek sem vagyok [TML V, 151 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz] * *pokolba* ~. 1668: Az Kapi dolgát is látom. Igazán pokolban száll az jó hűgom akkor, mikor ő hozzá megyen [TML IV, 387 Bánfi Dienes ua-hoz] * *seprőjére* ~ a társadalom aljára kerül. 1671: de hogy látom ily gyalázatos állapotokat nemzetségemnek, az mely már igen az seprejére szállott, igen keserves [TML V, 480 Veér Judit ua-hoz] * *a világ piacára* ~. 1803 u.: szályan akár ki a világ Piatzára ugy a mint én Ifján kiszállattam és próbálja mire mehet, s mit szerezhet [DobLev. IV/864] * *vki tutorsága alá* ~ vki gyámsága alá kerül. 1621/1643: edes Atyainknak es Anyainknak halalok után, mi apro neüeletlen arúak, az Batyanknak Rosas Istua(n) Uramnak tutorsaga ala szalua(n) ... szabad volt mivel mit czelekedni [Kv; SLT FG. 7].

14. (baj/betegség) elér vkit; (despre boli) a veni brusc asupra cuiva; Übel/Krankheit jn (unerwartet/plötzlich) erreicht. 1710: Megfizete Isten Székely Lászlónak is. Iróztató nyavalya szálla a köldökire, ki kezdte rothadni, senki nem tudá meggyógyítani [CsH 148].

15. *magdba* ~ szmot vet önmagával; a gindi profund, a medita la ...; in sich gehen/kehren. 1622: miuel hogi az teorujnnek kj meneteli bizonytalan, Czefej Benedek vram magaban zaluán, kire ezen Zalanczi Istuan vramat ... Hogi eo kgmek ne faraztanak czefej Benedek vramat touab teoruenjnel (!), ez ket megh neuezet Zalogos iobagiert, hanem teorujnj nélkül éreztenek megh Eó kgmek(ne)k [Mihályfva AF; JHb LXVI/11]. 1662: Szálljon magába és úgy tegyen ítéletet [SKr 462]. 1668: szállj magadba, jó Fiam, egy városért nem büntethetsz két vagy három embert [TML IV, 274 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1679: Lelkem Uram, szálljon Kgltek is magában s jó lelkiismerettel gondolkodjék az dolgokról [TML VIII, 40b Teleki Mihály a végbeli hadakhoz]. 1710 k.: Szállj magadba ember! [BÖN. 476]. 1714: Néhaj Mltgs Ur Josika Gábor Ur(am) Succesor ... pro et contra tött allega(ti)ojok s praetensiojok után, Sok adhortationkra magokba Szálván, az egymás közt továbbrais fenn maradandó és állandó Atyafiságn(a)k conserva(ti)ojára, ugy ellenben az Atyafiak közt veszedelmes Successussal példás kárt tenni Szokott veszekedések(ne)k s collisiok(na)k evitálására, condescadálta(na)k atyafiságoson [JHb XLV a gub. Nsz-ből]. 1739: Katona al(ia)s Imre István, maga Paráznság béli vétékét, magáb(a) szállván és önként meg-vallván, a Tktes Nms Tanácsot alázatos Instantiája által requirálta [Dés; Jk 297b]. 1758: Midőn ezen munkánkban ennyire mentünk volna, az fen meg irt három Atyafiak és emlitet Relicta magokban szálván, hogy közüllek minden gyűlölség tolláltassék, és az igaz Atyafiu harmonia fen maradjon, Emberséges Emberek intercessiojokis accedálván, végre vették egymást békességre és meg békéllének [Asz; Borb. I].

16. kevesbedik, csökken; a se reduce/micșora, a scădea; sich verringern, mindern. 1584: Ez 1584 Ezendeoben az 4000 forint Summa teorekedessel zalott Ad f 2000 Mellyet meghis Attanak [Kv; TanJk V/3. 281b]. 1588: Az ket gyermek Adossaga immar zal chak Ad florenos 25 d 50 [Kv;

KvLt Inv. I/2. 26]. 1594: Megh ertettek varosul eo kegmek biro vramtol az be giwitesnek okat, mutogattia eo kegmek ez mostani wdeoben az sok kwleomb kwleomb fele zwksegeket meliek nem hagi reziben zallananak de naponkent inkab neuketten neüekednek [Kv; TanJk I/1. 235]. 1604: ebben az Ország(an) nem hogy szállana a nyomorult veszedelmes állapot, de sőt inkább napról napra nevekedik [Görgény MT; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1696: Mind az Gyártot s mind az szőrös Bocskorok arulasaban lattunk nagy Dragasagot noha mar lsten kglmebül lattuk hogy az marhak(na)k ara szállot [Dés; Jk]. 1709/1750 k.: sok helyeken annyira Szállott a Papok béri, hogy nem subsistálhatnak véle [RGyLt A. 12]. 1777/1780: A Dézmabéli Proventus az Esztendőknék bővsége V Szükségihez képest, holl nevekedik, holl száll [Alparét SzD; JHbK LI/3]. 1822: (A) termés ... 50. vederre szállott ... azt bizony meg győzzük innya [Kv; Pk 7]. 1833: a' Gabana tudgyuk mely kevés az országba, nem reménlhetjük, hogy szályon már is sokra hágott árra ... mentől tovább fog fogyni a' gabana, mind fennebb fennebb fog hágni [Torda; TLT Praes. ir. 1534].

17. (víz) apad; (despre ape) a se retrage, a scădea, a-și coborî nivelul; fallen, zurücktreten (Wasser betr.). 1662: míg a rettenetes árvíz szállana ... ugyanazon helyben hagyattak vala [SKr 189–90]. 1754: láttam ... Karácson előtt az víznek aradásában minek utánna az víz szálla ... le men-vén [Nyáradkarácsonfa MT; Berz. 15. XXXII/10]. 1772: az említett két alós kerekék, midőn a' Víznek árja volt, tellyességgel nem; midőn szállott a Víz, akkor tsak alig forgottak [Kük.; JHb XX/27. 4 vk]. 1843: akkorára nőt a' Nyárad és Maros hogy ezen rendbéli ember akkorának nem érte ... házokat ontatt le a Faluba ... még az idén akkora nem volt, mint a' milylen mostis pedég szállott [Nyárádtó MT; SLt évr. Szász Ferencz P. Horváth Ferencz].

Szk: *alább-alább* ~. 1756: observáltuk ezen vizet meg indulni és folylni s aláb aláb szállani és apadni el annyira hogy a gaton alól ... a füvény ki kezdett látczani [Kanta Hsz; HSzjP].

18. belekezd/megy vmibe, vmire ereszkedik; a intra în ceva, a începe ceva; etw. beginnen, sich in etw. (herunter/hinein-)lassen. Szk: *egyenességre* ~. 1575: Mostanis Azt Eorwik eo k. varosswl hagi Igenessegre tert es zallot eo kegelmek [Kv; TanJk V/3. 118b] * *perbe* ~. 1827: Ujra is atyafiságoson kérem Sogor Uramat jöjjen és szakaszsa ki⁴, mert bizony ezert perbe szállunk [Asszonynépe AF; DobLev. V/1122. 2a. — "A peres örökséget] * *summára* ~ pénzfizetéssel megváltja magát a jbi- szolgálat alól. 1724: Pajkos Mathe, melyik Possessor Ur idejeb(en) szerette ki magát Summára ugi hagi ne szolgálna mint örökös jobbagi de Többivel egjütt, es ugi bocsátottake summára, egy idejig mint örökös jobbágyitt avagi ide való származásakor szállott summára [Kiskájon SzD; BK vk] * *szerződésre* ~. 1573: Ennekeleoteis vegeztenek volt az vam feleol, hagi semy zerzeodessre Ne zallianak eo k. hanem Teorwennyel vigez veghez, Mert Jo es eleg Igassagokat esmeryk [Kv; TanJk V/3. 85a] * *törvénybe* ~. 1741: Nemzetes Szilágyi alias Lakatos Mihály, András es János Uraimék ... tovább az Nagod diffamatioját magok Nemesi szabadságok(na)k meg bántodásával ... már nem halgathatták el, hanem ... Nagodal modo quo Supra Törvényben szállanak [Somlyó Sz; TKI] * *végzésre* ~. 1662: a fejedelem ... Szatmár városában nationális synódust ... tétetvén ... a gyűlésnek kimenetelit megvár-

ván, közönséges suffrágiumból, ilyen végezésekre szállot-tak vala [SKr 277].

19. vmely dologra/ügyre rátér; a trece la discutarea unui lucru/unei probleme; auf etw. zu sprechen kommen, auf die Sache kommen. 1586: (Az isp. m.) az eo Zam Ado Reges-tumaban ... Masodzor zallyon az zeoleok hasznara, Iria megh Meny hordo Bora leott [Kv; PolgK 19]. 1587: To-wabba zallottanak az Aros Rendnekre (!) valo gondwisele-sre eo kgmek varosul, es azoknak Neweknek be Iratasara [Kv; TanJk I/1. 43]. 1798: Illy bőltsen eligazitván a levelek lassu járását, szállók már a dologra [Mny XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. 1823–1830: a professzorok közül valamelyik beszélni kezd az időről vagy egyébről, míg valamely fakultásbeli kérdésre száll [FogE 240].

20. szállton ~ a. egyre nehezedik vkire vmi; a apăsa tot mai greu pe cineva; etw. lastet auf jm immer mehr. 1595 k.: mind az postasagnak, mind az zegeny uarosnak zwkseginék es ado fizetesnek terhe, azokrolis zaltan zaluán reank telliesegel el nyomorottunk [Dés; DLt 247]. — b. egyre inkább romlik vmi; a se deteriora din ce în ce mai mult; etw. wird immer schlechter. 1710: Meggondolván azt is, hogy az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem által békesség trác-tája szerint felállított magyarok szabadsága is naponkint romol és szállton száll ... magok között elvegezik, hogy a császár ellen pártot üssenek [CSH 71].

◇ Szk: *áldás* ~ a fi binecuvântat; gesegnet werden, Segen fällt auf jn/etw. 1676: Azért édes Uram ... kormányozza is úgy az dolgokat, hogy jövendőre is áldás mind magára s gyermekére szálljon [TML VII, 213 Barcsai Mihály Teleki Mihályhoz]. 1842: a' templomba Bándával el Enekelték az Éneket Szállyon Áldás [Kvh; HSzjP] * *lelkiismeretébe* ~ magába száll; a se reculege; in sich gehen. 1668: Ez dolgokat hallván Kegyelmed, szálljon maga lelki ismeretiben, mit akamak még most rajtam követni? [TML IV, 398 Paskó Kristófné Szalánczy Krisztina Teleki Mihályhoz]. 1677: Istenért, Komám uram, szálljon lelkeismeretiben és szőljon ő nagyságának ... ha ugyan igen sokat vétett is Veseléni uram, biztassa meg kegyelmes levelével [TML VII, 510 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * *rettenetes nagy tél* ~ vkire rettenetes nehéz tél áll be; a sosit o iarnă foarte grea; es ist ein sehr bitterer Winter eingebrochen. 1614: oly igen rettenetes nagy tél szálla reánk, hogy sem Kolozsvárt meg nem vehetük, sem Básta ki nem jöve az sáncból [BTN² 51] * *sok hit* ~ ott a kereszténységben sokféle vallás támadt a kereszténységen belül; au apărut mai multe credințe/religii în cadrul creștinismului; mehrere Religionen wurden innerhalb des Christentums entstanden. 1619: immár az kereszténységben sok hűt szállott külömb-külfömbféle, de arra vagon legelső gondjok is az ország véneinek az fejedelem választásában, hogy arra eskötik egyikre meg, hogy azt az országot addig való szabados hűtiben megtartja [BTN² 298].

◇ Sz. 1676: Kiki közülünk tegyen félre magános vindictát s passiót, mert bizony úgy veszem eszemben, farkasok szálltak az bárányokra [TML VII, 288 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz].

szállandó I. vhova letelepedni szándékozó; care dorește să se stabilească într-un anumit loc; sich irgendwo niederlassen wollend. 1676/1681: Minden pusztakat à Jozságbán ha lehet, eo kglme emberekkel meg szállasa, biztatvan s edesgetvén az azokra szállando embereket [Vh; VhU 677].

2. örökségként vkinek jutandó; care revine cuiva ca/drept moștenire; als Erbschaft jm zukommend. 1592: Nyreo Marton es Palastos Jstwan directorok zamadasa, Az Waros Privilegiujma mellett ki keolt az Maghwa Zakat embereknek az varosra Zallando Jozagokrol, eo kgmek io gond visselessel forgolodwan Attanak proventust a' varosnak ez ezten (deo)ben f. 159/47 [Kv; Szám. 5/XI. 21]. 1697: Edes gyermeim, ha az jo lsten engemet hirtelen elöttetek az mindek uttjara el uiszen rollam, az Anjatokrol reatok szallando jozagtok ily tudgjatok az en tudtomra [SLt AU. 26 P. Horváth Miklós jegyz.]. 1710 k.: a kisasszony nevet csak a nemzete, akik nevelték, azoknak tekinteti, atyafisága, ritka szépsége tartotta rajta, mert ennek sem apja, sem anyja, sem hazája, sem jószága, sem belső értéke, sem másról reá szállandó successiója nem volt [BÖn. 748]. 1717: bizonyos Jozágok ... Ráczt Christina Aszszony decessussa után immediate Szallandok lettek volna ... Gyermekeire [Nagy-rápolyt H; JHb XLVII/18]. 1810: Ha most olyanság halok meg, míg réam szállando Jozágaim kezemb(en) nem jönnek tehát koporsob(an) téven ketzer 24 óráig fedetlen tartsanak, akkor bé szegezvén a' koporsót fekete bakatsin boritokot mennél szélesebb(en) és hosszabb(an) tégyenek a' koporsomra [Héderfája KK; IB]. 1843: minekutánna Kigyelmednek Gyermekei a' tiszt Néhaitol nem maradtak mint Simplex Viduát ámbár törvény szoross értelmében sem(m)i vagyon nem illette az el holt Férje után; hanem minden vagyon szállando let(t) vala az Exponensre, — mindazonáltal az Exponens az asz(sz)ony özvegi sorsát tekintve joltévségből a lehetőségig osztozni kívánván; meg egyezet vala ... abba* [T; Tolvaly lev. — *Köv. a részletek].

Szk: kezére ~. 1846: kedves Léányom Katona Klári örökös birtokába rész szerént által adott, és ajándékozott, rész szerént holtam után kezére Szállando, akár fekvő akár fel kelhető Szerzeményeim javaim ... olly Sajáttjai és tulajdonai légyenek Kedves Léányom Katona Klárinak ... hogy azoknak jöendő Birtokossa, mindenkor es jöendőbe állandoul és örökösen rendelkezessék [Kv; Végr.].

szállangoló szállingózó; persoane răzlețe; spärlich, einzeln (an)kommend. 1657: Magyarok pedig seregéstől nem bocsáttattak, hanem csak szállangolók mentek valahányan* [KemÖn. 43. — *Át a vizen].

szállankozik szállingózik; a merge/pleca unul câte unul; spärlich, einzeln (an)kommen. 1657: Azt az casust az török vélte ara, hogy kijűvéseknek híret az parasztság vitte légyen meg, és ő ellenek jüttek ki az táborról az magyar seregek, s nem hogy kimutatni merészlették volna magokat, de az erdőkön orozkodva szállankoztak haza [KemÖn. 182].

szállapos ?? 1864: Szállapos, lapályos ritkán vízezenyes kaszáló (!) [Remete Cs; GyHn 49].

szállás I. fn 1. vhol való megszállás/telepedés; stabilire/asezare într-un anumit loc; Niederlassung, Quartier, Wohnsitz, Einkehr. 1581: Ez alat Jsmet vyobban fwott az zegenseg eó Ngra az zegenj vrunka viobban keonjergettek akorkis kegielmes valazt teott volt nekjek ... ha Bantassokra lezen az viedeknek meg ne zaljjak, Ez keozbe vgian nem zwnenek meg az ott valo zalasrol es Epittesreol [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1690: Mert Urak fő, s, nemes Emberek Özvegy Aszszonyok Arvak udvarhá-

zaira, Papok hazaira valo szállás absq(ue) omni respectu meg volt [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.].

2. vhová való eltávozás; plecarea, pomire; Abzug, Abfahrt. Szk: tengerre ~. 1619: In mappa mutatá is" az kozákoknak minden útokat, lakóhelyeket és az Fekete tengerre való szállásokat [BTN² 259. — "A lengyel követ].

3. hadba vonulás; plecarea la război; in den Krieg ziehen | letáborozás; asezearea taberei (într-un anumit loc); Aufschlagen eines Lagers. 1618: az dolognak főbbik okának találták az vezér Daut pasa Duna mellé való szállását [BTN² 115]. 1621: Vyabban értü(e)n ... Az Tabornakis Szamosfálhahoz (!) való szallasat ... Kerik eó kglmek Biro vramat ... hogj gondviseles legie(n) hogj Tüz mia valami romlas Ne következkek [Kv; TanJk II/1. 323–4]. 1653: Harmadik szálláson Vászárhelyhez szállánk, és ott is várazozánk a szászok után, de ugyan nem érkezének meg [ETA I, 127–8 NSz]. 1662: Kassai generálistól való assecuráltások a végbeli török tisztviselőknak, vezérnek Lippához, fejedelemnek Jenőhöz való szállások [SKr 182 Tartalomjelző fejezetcímből]. 1676: ő nagysága ... parancsolt az articulusban specificált városoknak s vagy három várme-gyének Apahidához való szállás felől [TML VII, 251 Baló László Teleki Mihályhoz].

Szk: hadba ~. 1670: én az én vékony tetszésemmel urunknak is az egész országgal való hadban szállását jovalanám, ha memém jovallani [TML V, 265 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz] * táborba ~. 1662: Fejedelemnek táborba való szállása, Várad felé kiindulása, útja [SKr 172 Tartalomjelző fejezetcímből].

4. ostrom, megostromlás/szállás; asediere, ocupare, cucerire; Besetzung, Belagerung. 1574: Kalara az nehay Hegedws Mathene ... Az vey zamara azt vallya mykor ky Ment volt Mwnkach zallasanak eleotte az pap Battya latni Berekboba, oly hire leot volt hogy ely vittek az Tatarok [Kv; Tjk III/3. 347]. 1592: Tudgyak hogy Zakmár zallassa vthan leot be Magyar orszagbol Deesre Tot Janos [Törpény BN/Dés; DLt 235]. 1662: a fejedelem, hogy inkább a vár szállásától tartana, gyaloggal várat azért erősítette vala [SKr 441. — "Várad]. 1774: Ugyanezen esztendőben" karácsony után Váradon ilyen dolgok történtenek ... egy hegyre véres tör szállott le nagy fenyegetéssel és az hegy rettenetesen megszakadozott, mint a vár szállás előtt [RettÉ 328. — "1602-ben].

Szk: reá ~. 1662: Szatmár ... mint környül obsideáltatván és lötetvén, a benn valók is, amint lehetne ... oltalmazák vala magokat ... csakhogy ... illy véletlen esett volna rajtok a várnak rájok szállása, sem porok, sem golyóbisok csak valamedig való sem volna [SKr 208].

5. vki kezére való öröklődés; transmitere prin moștenire; Übertragung durch Vererbung. 1737: Az Instans ... tudós volt a földn(e)k másra szállásáb(an) [Dés; Jk 258a]. 1760: régenten vérről vérré szállottak az e' féle deserta Sessiok, az Urak Sem vették annyéra számban ... azért lett ezen Sessioknak el tévelyedések, és idegen kézre való szállások [Nagyoklos TA; SzentGy].

6. vkire való (át)hárulás; revenire a unei sarcini asupra cuiva; jm zufallen. 1780: ha valaki(ne)k hirtelen olly nevezes kára, vagy valamely gazda Házának változása törté-nék, u.m. ... a munka tételnek vagy folytatásnak olly erőten Cselédre való szállása, kik arra elégtelenek ... el adni* meg engedtetik [Torockó; TLev. 4b. — "A kohókban való fűtatást].

7. *koporsóba való* ~ elhalálozás; decedare, deces, dispartie, moarte; Ableben. 1702: ilyen erőtelen vénségemben, és Koporsómban való közelítet Szállásom(na)k idejében, nem csak Személyem(ne)k, hanem Nemzeczcségem(ne)k is jó híré(en) Nevében való meg kissebedését Lelkem Szomorúságával, Némellye(kne)k rajtam könyörületlen, illetlen gyönyörkedéseket látván, nem kev(és) keserűséggel Szenvedem, azon Senki ne Csúzátkozzzék [Abrudbánya; Born. XXXIX/6 Sebesi Benjamin kurátor nyil.].

8. lakás, lakhely; locuință, domiciliu; Heim, Wohnung, Wohnsitz, Quartier | ideiglenes fogadott szálláshely; sálas; (zeitweilige) Unterkunft. 1568: Christina Ambrosi more*, itte(n), Zebenben az zallason az felesége kerdy ... vala hul wötte azt a pénzt [Kv; TjK III/1. 188. — *Vallja]. 1572: Sophia Zabo Janosne az Kapa Antal labas hazaba lako, Azt vallyia hogi Egi Estwe Niolcz ora vtan ... hal az kapwn kywl Zozatot, Illel Modon myt halgach te az ablakalat hogy Nem Megy Zallasodra [Kv; TjK III/3. 39]. 1573: Gregor(ius) Bonchidaj Juratus fassus est, hogy Egi vasarnap ... kereztwry peter vachorara hytta volt etot az Kappa Myhal hazahoz ... Mykor otth Mwlatak volna Es vgy Mint kwlench orakor hazahoz akarna Menny, Kereztwry peter ely keserte es esmet zallasara tert [Kv; TjK III/3. 49]. 1587: Az faszakasok Czinaltak meg az kemenchiet vrunk zallasan [Kv; Szám. 3/XXX. 34 Seres István sp kezével]. 1596: Gergio alatt talalank my ... Sebesi Miklosra, zallasara menenk lo ven(nj) [UszT I 1/46]. 1606: im el megiek az Beldi Ferenczj zallasara s megh bekellem uelle [Uzon Hsz; BLt]. 1632: Latam azt hogi vagdálnak vala be az aiton az Eötuós Samuel zallasara, kardal, palczaval miuel, de azt en nef(m) latta(m) ki vagta megh Samuelt [Mv; MvLt 290. 68a]. 1661: Ládd magatoknak sincsen szállástok [TML II, 108 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1669: Darabos Gyorgy Ura(m)at az szallasan nem találva(n) igazitanak utanna az szantob(a), hogy szantani volna [Diós K; JHbK XLII/21]. 1671 k.: mikor saczommal bé jöttél volt Jászvásárra ... hivattalak szállásomra, hogy mutatd megh magadot és szaczomat [A.csemáton Hsz; HSzjP]. 1734: a Mlgos ... Urfiak ... a szállásokon, kün hány Házban tüzeltenek nem tudom [Kv; TKI Sig. Szathmári (30) pastor eccl. ref. vall.]. 1790: a Fel kelhetömet valamik a Segesvári Szallasomom vagynak Zár alatt mind azokat hagyom Edes Testvér Etsémnek Groff Kornis Gáspárnak [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c gr. Kornis István végr.].

Szk: ~ban van vkinél. 1585: Zeold Markos vallia, Nal-lam vala zallasba Az Lengjel Lazlo Zolgstol [Kv; TjK IV/1. 532] * ~fogadni. 1586: Maj 1 az louas legin gergeolj megien zallas fogadni Eniedre attam —/62 [Kv; Szám. 3/XXIV. 51] * ~keresni. 1588: 2 April(is) Somogy Boldisart Kyulte B(yro) V(ram) Enyedre zallas Keresny hogy fath Zennath Zabot vegye(n) attam f. 2. Eo Maganak attam egy Loara f. — d. 62 1/2 [Kv; Szám. 4/III. 16] * ~készíteni. 1625: Erkezvete(n), olaj Bék eleől Jaroül, es zallas kezitenj az feő követnek, Attam ... vaczorara nekik Hust lib: 6 ... Attam ismet olaj Beek zamara ... zabot met: 2 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 164] * ~on tart. 1771: Szabo Fer-kőne ... egy Menyetsét (: a mely is kétség kívül kurva volt :) a most mult Nyáron tartott szálláson [Dés; DLt 321. 21b Elizabeta Gaspar cons. Joannis Gyöngyösi (36) ns vall.] * ~on van vkinél. 1570: Anna Gërgh Deakne*, hogy ez elymwlt Jdeoben volt eo nala zallason papay Benedek [Kv; TjK III/2. 18. — *Vallja]. 1593: die 7 8bris gazdalkottam az Modwai kouetnek ky kalmar Janosnenal farkas wczaban

wala zallasan [Kv; Szám. 5/XXI. 46]. 1639: Meszaros Imreh Minden latornak helt ad, s minden or, toluaj ot talalia heliet, az kik az eo lovat el loptakis ot voltak szallasan eo nala [Mv; MvLt 291. 203a]. 1749: Vadadi Samuelne aszszanjamnal egy Laltman (!) Leven Szallasan attam Gyertyat N 2 [Mv; MvLev. Erog. 5] * ~ra befogad. 1823–1830: A szegénység is kényszerítvén, két kancellistát fogadának be magukkal egy házba szállásra [FogE 81] * ~ról provideál. 1667: Most nekem bizonyos emberim vannak Váradá ... én is reggel megindulok, kedden be igyekszem menni; szállásomról provideáljon [TML IV. 74 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1670: Kegyelmedet kérem az szállásomról provideáljon Fejérvárat [TML V, 68 Teleki Mihály Naláczai Istvánhoz] * ~sal elfogad. 1847: nem elég hogy esztendőnként 27. 28. és még több rendbéli katonaságot szálással, kosztal fogadunk el, és a mellett még miattok kárt is szenvedünk, hanem még forspontoskodunk Kolos monostortól N. Kapusig, és Válasz utig [Km; KmU-Lev. 3] * ~t ad. 1558: Pether Bernald Megh eskewen Azth walla, hog ew adoth wolth zallasth Annosnak egy kys hazba [Kv; TjK I/1]. 1592: Varga Mihali vallia ... En voltam chaplara Catalin Azzonnak, mikor az pallos el veze, tudom hogi Nimet Menihartne nem eoreomest ad vala zallast az olahoknak [Kv; TjK V/1. 263]. 1614: minden varosokban es ereossegekben akj houa zeret mennj, az Nemes Emberek feleseg<es> teol gyermekestől, marhastol be boczattassanak, zalastis adgianak nekik [Ks 87 egy-i végzés]. 1769: ha kik az Lakosok közül az illyen gonosz tolvajok(na)k szállást adnának, az olyanok, ki valosodván akasztó fával büntetnek [UszLt XIII. 97a] * ~t fogad. 1671: Az Városi atyánkfiai-is generaliter találának- meg az ő Országul minket, hogy Városokban refugii causa menvén az Regnicolák szállást fogadván ki ki az Regnicolák között, szállásokon deponált bonumokat, a' Városi Tisztektől repetallyak mandatummal némely praetendensek [CC 67]. 1849: Azon időben mikor Kelemen Béni ovári házomnál magának szállást fogadott, ottan azután egy fehérnéppel lakott [Kv; Végr. Vall. 70]. 1851: még szállást ... nem fogadtam, mind vártam hogy fel jön Bálint bácsi [Mv; DobLev. V/1314] * ~t foglal. 1621: Gubernator Vram eo Nga be Jaroy es Gubernatorne Azzonio(m) szolgai erkezu(e)n szallast foglaluan perso: No 5 leuen ... Atta(m) hust Nekik Libr 5 [Kv; Szám. 15b/XI. 107] * ~t kér. 1568: St(ep)h(a)nus Kowacz iur(atu)s fass(us) est ... hogy ezth latta hogy az darabantok zalast kernek az szöchtol [Kv; TjK III/1. 225]. 1613: Rethi Ur(am) maga kere szallast Köver Istva(n) Ur(amna)k töllem szent Georgj napigh [Altörja Hsz; Borb. I Czimpa Istvan Deak (50) ns vall.] * ~t keres. 1588: 2 Decem(bris) ... hogy Somogy Boldisart B(yro) v(ram) el kywdotte Megyessre hogy ot Saffarkodyek egyet mast Az vrameknek mig el Jonenek Zallast keressen attam(m) ... f. 2 [Kv; Szám. 4/III. 38]. 1728: Meszáros Bernát intra octavum keressen szállást magának, és az Fejervari Sigmond Hazatul elmeny-nen [Dés; Jk 375a] * ~t készít. 1751: Im jönnek hozzátok Urak Nagy és hatalmas Királyok Hamar hát helyt írtsetek Nékik szállást készitsetek [Hétfalu Br; EM LI, 123 betl. játék] * ~t mutat. 1583: Biro vram tanachawal venne fel ezt Az gondoth hogy az Iffiaknak* hazat es zallast mutatna es Adna fizetes feyebe [Kv; TanJk V/3. 271b. — *A Jezsuita Kollégiumban tanulandó ifjaknak] * ~t rendel. 1738: rendeljenek kgték oly jó szállást, a hol palaczkféreg ne legyen, mint tavaly [SzO VII, 391]. 1804: a Falusi Biro jo szállást rendeljen az hol mind lovam mind magam el le-

hessek tsendeszen ... Nagy Daniel m pr VK Biro [Mv; MbK 118] * ~i *rendeltet.* 1657: Kérem Kegyelmedet, édes Öcsém uram, Betlen Ferenczné asszonyom mellé rendeltessen nekünk szállást [TML I, 70 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. 1849: a gyorsszekér reggel 4. órakor elinduland; hogi tehát minden esetre elindulhassak felvitt a' Biazini vendégfogadoba és ottan reggelig szállást rendeltetett számomra [Kv; Végr. Vall. 38] * ~i *szeresz.* 1593: Horwat georgyot kwidy biro wram feierwara ... hogy zallast zerezzen w knek, es fat zinat zerezzen oda f—d. 87 [Kv; Szám. 5/XXI. 110]. 1661: Ajtoniné asszonyomnak megküldtem Kegyelmed levelét; izente ő kegyelme, azon leszen, hogy szállást szerezzen s ha talál, megírja [TML II, 117 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1703: Csakine ... ha beszterczére jünne én szerzek szallast neki ... ha el akama bontakozni Segesvárrul [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1770: Pénzes ember lévén*, Medgyesen házat vagy szállást szerzett magának s pénzének interesséből élt úri módon [RettE 233. — *Sztójka Zsigmond püspök] * ~i *szeresztet.* 1736: Az ifju legény hogy azon napra elérjen, elindult, mindenütt azelőtt az hol mentenek, szállást szeresztetett, oda bort, vágó-marhát, szénát, zabot, egy szóval mindent szállítottatott [MetTr 378] * ~i *tart.* 1570: Jlona yewewe(n) lean ezt valya, hogy ew Zeoch adam hazanal Tart zallast [Kv; TJK III/2. 70] | Ezt akaram Tuttara adnom kegyelmednek hogy Ez Mwlt Napokban az En Molnomat fel twrek Eyel az ollahok es Tyzen ket weka bwzat wynek El az Malombol Es Egyeb was zermamotyws wynek El kyket Meg Ielenk az w Magok hazanal az hol zalast Tarttottak [Nagyfalwa*, BesztL 66 Apaffy Istvan Zwch Gaspar beszt-i bíróhoz. — *Apanagyfalu SzD]. 1590: Hajdu Jakab nalla tartot zallast elegye hallottat(m) hogy afele gonoz etetu Ember volt [UszT]. 1677: Ha Hajdu Városokon olyan alá járo Csavargók szállást tartanak, azon helyeknek Kapitánnya, Hadnagya, esküttivel edgyüt ... meg-fogják és Váradra vigyék [AC 133]. 1730: (Kovács Mihály) Hid utczába Orosz Ferencznit tartott szállást [LLt Jos. Lukáts de Jenőfalva* (20) vall. — *Cs] * ~i *tartó.* 1631: az az nala(m) szalast tarto legeny atta megh Balas kovaczynenak az kezkenoat [Mv; MvLt 290. 241b] * ~ul *ad.* 1716: adtam Szállásul itt Braszob(an) a Klastrom vczaban lévő Háznaknak belső Boltoczkáját adhaeralo kis tüzelő Konyhácskaval [BLt] * ~ul *rendel.* 1791: Szászvárosónis meg lehetősön megyen a Nsgtok dolga, hanem most a Magistratus a bé jövő Török követnek a Nsgod házát rendelte szállásul [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * ~ul *rendeltetik.* 1731: Az Epítettő kaplar-(na)k ... szállasul rendeltetett az Somodi István Atyankfia eökgime háza [Dés; Jk 422a] * ~ul *belső ~.* 1758: az Udvar-biro Ur(am) szokott belső szállására menvén ... tanáltak ... Fenyő dezkból való köz rend asztal Nro I [Déva; Ks 76. IX. 8] * egy ~on van. 1568: Marta Bwday qtes Janosne ... fassa e(st), hogy q Tordan Egy szállason volt, Andras Katoual [Kv; TJK III/1. 233]. 1602: Zilahy Janosne Cathus azzony ... valya ... Salaneual es Zabo Georgyel egy zallason voltanak ... egykor ereossen kezdenek egy massal hankodnj es Zolitam megh eeket hogy ne chelekedgy azt mert most mas ewdeo volna, Job volna Istennek keoneorigeny [Kv; TJK VI/1. 601]. 1773: én tanulógyermek lévén Dobai János és Zsigmondékkal egy szálláson lévén Kolozsvárt, gyakran jött a szállásunkra s muzsikáltak [RettE 311] * földi ~ sírhely. 1822: De hiszem-már mind ketten közelebb vagyunk a Koporsohoz, mint szű ette bőltsönkhez, és majd majd bővön béérjük e' Három sing Földi Szál-

lással, tsak adja Isten hogy oda érkezésünk tsendes lelki- esmerettel essék [Kv; IB] * (ki)fogadott ~. 1823–1830: Göttingában fogadott szálláson laktanak [FogE 285]. 1853: Alol irt ki fogadtam ... ő Ngától 2ik számú piatz sori házánál ... a' piatzra rugolag egy szobát ... A' mely állapotban által veszem a' kifogadott szállást hasonlo állapotban tartozom megtartani [Kv; SLt évr.]. 1854: midőn kolosvári polgár és vásáros Folly Mihály ur polgári házánál fogadott szállásomon fenjárolag időmhöz képest erőten testel ugyan, de ép 's jozan elmével ... tevék ilyen állandó, és megmásolhatatlan végrendeletet [Kv; Végr.]. * külső ~. 1676: Jnnen fel menvén ... nyilik az Banfi Uram külső szalosa feleti, csapo zaros retezes vas bevonos fel szeresen bellett parkanyos festett reghi ajto | Ezen pitvarbol mégyen fel az hopmesterek külső szallasara hat lépczős karfás-fa gradicz [Fog.; UF II, 725, 731] * pusztás ~. 1755: vagyon szerencsém gyakorta eo Ngokat pusztás szallasomon látni, mivel minden nap kétszer háromszor még látogatnak [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből] * szokott ~. 1676: Ezen haztolis nyilik az mostani Vice Kapitány Uram szokát szállására, vas sarkon, panton, onos uy czapo záros útközös, kilinczes forditos, vas be vonos párkányos bället uy fejár ajto [Fog.; UF II, 723]. 1697: My* ... Adgyuk értékre ez irasunk rendiben ... Quod in hoc A(n)no 1697 die veró 23 7bris Midőn volnánk ... Fogaras Várában az V. Capitányok szokott szállásokon, Jövének előnkben^b [Borb. II. — *Köv. a nevek]. 1773: Mvásárhelyre bé menvén Mlgs Gröffné Asszonyom ... Szállott a' maga szokott Szállására [Kóród KK; GyL Geor. Vizi (30) rk kántor vall.].

Sz. 1629: az agarat ... mondotta(m) hogi boczassa visza, mert megh az czigany sem lopia szallasat megh [Mv; MvLt 290. 180a].

9. táborhely; loc de tabără; Feldlager, Quartier, Lagerplatz. 1552: most az twrwk chassar az vayda wchith ky kuldwthte neky, es az my addoual tartozoth volna chassar-nak, annak ffillith megh hatta volna neky, hogh ez orzakra hadakoznek; mostan az vaydat kizzen modiak es bizonyal bezillek, hogh Romman vassarann^a volna, onnath ha ky akar iuny, mas zallassa Baakoon^b lizen, harmadik Tatrosson^c lizen [Torda; LevT I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferenc Batori Andrassnak. — *Ma: Roman, Bacău és Troșu moldvai település].

10. a falu határában/erdőn/mezőn felállított (ideiglenes) szálláshely; sálaş/adăpost temporar în hotarul satului/în pădure/pe cîmp; zeitweiliges Lagerplatz auf den Feldern/im Wald | pásztorszállás; colibă, adăpost provizoriu pentru păstori; Hirtenhütte/Alm. 1592: az fanczaliak ... sendely fat vitték ki Nywladba(n) ott szállasok vala, es ott chináltak megh | az el mult eztendeobe(n) laktam Miklos Janosnal fanczialba(n), Kazalta(m) es fatis azalta(m) Nywladban az gazdamnak, az szenat ott keolteottwk ell telben, sendelitis czinaltunk ott szallaswnkba(n) [UszT]. 1601: Chehy Albert es Magyary Thamas ... valylyak ... talaltuk vala az Bachy Thamas vram towa Zwgoyan beleol valo feoz fanak az feold felet valo teteyet az Feleký Pap Jwhazanak zallassan [Kv; TJK VI/1. 535–536]. 1604: be menenk az Medúe Vere(m) kebelebe az diznoúal, az Leoúetej Istua(n) Andras oda jeue s mo(n)da, ladde ... az kerten keóuyl eleg hely vagio(n) oda mennjetek, ozton ky menenk oda, s ott lakam migh chere mak tarta ... Az Vtan ter bikbe szallank masod zallassa az bik makra [UszT 18/100 Georgius Sander de Lokod (40) pp vall.]. 1606: Tudom hogy az peres heljben az farczadjak dizmaio kath otth őriztek azt penig az farczadj

Zallasnak hallottam en emlékezetemteől fogva lenni [i.h. 20/173 Piros Alberth malomfalú (45) vall.] | tudom aztis hogy futasnak Jdeien Jt az njres mezeie Zeljeben volt az farczadjaknak Zallasok [i.h. 20/170 Sandor Peter oroz hegy (25) lib. vall.]. 1715: az Fel Gyogyiak ... oda hadták Falujokat, és ide a Mogosra jöven, ott a Völgyben a Patak körül, meg irtván az helljet, szállásokat csináltak magoknak, és ott laktanak egy darabig [Lupsa TA; WH Kosok luon (70) vall.]. 1724: ebben az helyben Nap nyugott felé fen az Dombon ... Harinnai Reszen valo Iván nevű Jobbágy Szallást és Szerűtt Csinálván itt lakott [M.zsombor K; Told. 2]. 1736: Kotsan Mihaila ... ki ment a Hovásra szállasa léven [Nagyoklos TA; JHb XIII/51]. 1752: az Bikáczai Hodor Lupuj két jo ökreit is Várczán Paskuj adta volna egy Erdélyi Tolvajnak a ki is Illjésfalván Pap Vánkáral Commorált ... éjczakának idején az Pap Vánka udvarára hajtottak s onnét osztán a Szilágy mellett Lévo szállásra s ot tartották vagi két nap [Somos Sz; BfR Bálás Peter (42) zs vall.]. 1775: estve felé el mentem valami Szallasunkra egy erdőben a hol a Szénánk van s ottan haltam [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1803: Künn a' Szőlőben egy tapasztatlan ujj Ház, mely szállásnak készült betültetett Hfr 40 Dr 80 [O.asszonynepe AF; DobLev. IV/862. 28b].

Szk: hegyi ~. 1847: Ennek előtte 2 évvel egy hétfőn az abrudbányai piacon Varga Katalina bucsumi úrbéres Bolondutz Nyikulájával megtámadott, s kérdezte, hogy miért nem adnak az embereknek hegyi szállások építésére fát [VKp 192].

11. eszténa; stinā; Sennhütte, Schäferrei. 1591: Az szeles kwnal valank szállaso(n) ket falka Juual ... En twzet raket az zallasson [UstT]. 1633: Mikor jmar ot laktunk uolna az Hauason az Jühal egy szállasba(n) az tökei hatar felől, es más felől, ugy mynt felső sóczj felől ket szállasba(n) oda Jouenek az felső socziek es kerdek kjtől uöttetek meg az haust kinek attatok az vamjat [Rogoz SzD; WassLt Pap Gjorgj (50) ns vall.]. 1640: (A Gyalui havasra) mikor az Topanfaluiak Juhokat haitanak, minde(n) szállastol egy Berbeczet egy Saitot d. 25 tartoznak adnj [Gyalu K; GyU 57-8]. 1687: Rusoro(n) az szálláson lévő gazdak(na)k az szállásért ex gratia adatott az biro az bácsccsal hasi bárány bört nro 3 [Bucsum F; KvRKLev.]. 1717: sztenát vagy ammint most híjják szállást leg elsőben csináltam a Bájás nevű helybe a Gáldiak felől | Az Sztriglon is kezdetek vala egyszer az lgen Patakiak szállast Csinálni, de hogy hirünk len benne mind elhányok [Celna AF]. 1747: (Az) Intrejeri nevű helyet a két Falu Mlgs Possessori engedelmekből birták és pascuálták mind az Kis Fenesiek, mind az Hesdatiak, és a mellyik közzüllők eléb érkezett oda csinálta a szállást a hova szinte nékie tettett [Sztolna K; JHb 74]. 1757: hoztam Szénát a' juhok Számára ... a' Szálás pedig ezen mezzőnek felső részib(en), a' hol akkor nagy erdő vala [Gyszm; DE 3 Georgius Szóts (63) jb vall.]. 1763: Minthogy Sok helyen Csináltak szállást, ottan körül kosarok(na)k kallyibak(na)k, kertek(ne)k, és tüze amennyi kívántott annyi fát vágtunk le [Zágon Hsz; SzentkZs]. 1764: leven az ök szállasokhoz, más hasanlo pakulárok is közel magok juhaikkal [Torda; TJKT V. 204].

12. istálló; grajd; Stall. 1705: Egy ökrünk a szállásrol kimenvén reggel, odavan [WIN I, 545]. 1709: az az Kwrvás Kovács Mihály az lovaimat szállásáról, pajtájából kitutta [SzZs 762].

Szk: ~t ad istállóban helyet ad. 1650: az szekelj peter be hajtot kancza lovajnak szállast ada Hegyi Mihaj [UstT 8/64. 66b]. 1723: jöve Nemasági ur(am) a majorházhoz és ada szállást az Tisztek lovainak oda az Istállóba, jöllehet a lovak számára a falu gazdálkodott [Hodák MT; VGy Prekup Gligore (34) jb vall.].

13. tároló hely; raktár; loc de depozitare; Lager, Depot, Speicher, Laden. Szk: ~t ad tároló helyet rendelkezésre bocsát. 1584: Senky ez Warosban se beleol se köwwl buza-nak zabnak arpanak mely az Vasaron el nem kelne zallast ne adgyon, se sonak tiz forint bewntetes alat [Kv; PolgK 13-4]. 1645: az A vilagossan comproballya hogy az ell lo-pot szeőleőnek szállast adott Soos Istua(n) [Tötör SzD; Ks 42. C. 31]. 1734: Jdegenektől vagyis Extraneusoktól is, Palinkát, Eget bort, Mehser, Szalad sert Similiter senki be venni sub ... poena fl 12 ne mereszellye, szállastis neki ne adgyon [Dés; Jk 446a]. 1805: nagyon el kotelezet az Ur engemet azzal hogy a palinkamnak szállast adot [Szotyor Hsz; Ks Gidófalvi László lev.] * bútorraktári ~. 1854: A' Czéh által kifogadott Butor Raktári szállásra előpénz 12 Rf 30 xr [Kv; ACLev. Kül. Perc. 73].

14. irodahelyiség; biro; Büro. 1697: Posta nap, az szál-(l)áson, expedialta(m) [AIN 152]. 1710 k.: Hát az archivum és a cancellária szállása miatt mint járék a gubernátorral? [BÖn. 962].

Szk: fiskális ~. 1823: A Fiskális szálláson a' kapu igazítására 30 Létz szeg [Déva; Ks 106. 155].

15. mellékhely; clădire anexă; Örtlichkeit, Anbau. 1747: Lala János Exponállya ennek előtte circiter 30. Esztendőuel az Atyám Lala Barbuly nem Supportálhatván maga rész örökségének a terhé, elhivta volt maga melle ... Lala Mátyás nevű attyafiát, a kiis ide jöven Házát es egyéb Szálásait építette azon rész öröksegunken [Kismuncsel H; Ks LXII/20].

◊ Hn. 1525-1568/1575: in terra Sandorzalassa Pochka mezzw [M.valkó K; KHn 102]. 1542/1755: in terra Sándor-szállása [uo.; KHn 102]. 1588: Dobra Mihaly zallasa [Kv; Szám. 4/IV. 4]. 1599: a farcadi zallas mellett. az Ilkei zal-las mellett [Oroszhegy U]. 1646: Szallas eleot (k) [Mezőkirályfa K]. 1650: az Tatár szállasba (sz) [Gyszm]. 1693/1734: Szállás alat (sz) [Bő MT]. 1707: Szállás Szenajaban egy öreg föld [Pálfa U]. 1726: a Küüllővari hataron a Szállás nevű helyben (sző) [Küüllővár KK]. 1736: A szállás domb alatt Juonison kívül (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 56]. 1745: az Enyedi Török Szállás nevű Rét szomszédi [Marossztkirály AF]. 1753: A' Szállás Domb alatt (sz) [M.décse SzD]. 1756: Az Erdőn Disznó szállása nevezetű helyben Antal kosarán kívül (k) [Kurtapatak Hsz]. 1760: A Vajda szállása (k) [Kutyfa AF]. 1761: a Szaniszló Uram Szállása mellett (e) [Komjátszeg TA]. 1766: az Szállás nevű helyben (sző) [Küüllővár KK]. 1773: A Tatár szállása (sz) [Szarhegy Cs] | az oláh Szálás n.h.-ben (sz) [Tekerőpatat Cs]. 1792: Török szállás [Ne]. 1798: A' Szállás alatt (e) [Csóka MT]. 1803: A Szállásnál (sz) [Nyárádszibeteneck MT]. 1807: Szállás patakan alul (k) [Kászonaltiz Cs; Hr 12/23]. 1815/1817: A Czigány Szállásba (sz) [Vágás U]. 1864: Tatár Szállás ... ütközik nyugottrol az Alfalvi és Szarhegyi község határaival [Gyszm].

II. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szállásnyi/sátoralja; care ocupă un anumit număr de sălașe; bestimmte Zahl (von Unterkünften). 1668: Kemény Sigmond uramnak eő Nganak vadnak 18

szállás czigányi kik esztendőnként szoktak adni hat hat forintot, mely teszen f. 108 [Fog.; UF II, 441].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

szállásabeli szállásához tartozó; care aparține de sălașul cuiva; zu jns Wohnsitz/Anwesen gehörig. 1676: Egyéb-aránt Kegyelmed tökéletesen elhídvye, az mint egymással ketten az én szállásombeli kertben beszélgettünk, én a melől nem recedálok, mindenkben ahhoz tartom magamat [TML VII, 304 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

szállásadás 1. (ideiglenes) szállás biztosítása; sălășuire, găzduire (vremelnică); (zeitweilige) Beherbergung, Unterkunft. 1583: Sombory Lazlo által Jelentette volna eo felsége Lengiel kiraly, hog ... el vegezet es teokellet Intentioja volna, az eg nehany zamw Iffiaknak be iktatasa es hozasa ez varosban epitet collegiumba az Jesuiták keozibe tanitasnak okaert ... Biro vramat thanachawal egie(te)mbe arra inthik es ebben eretik eo kgmek el hog azt az gazdat, az Iffiaknak be fogodasara es az Zallas Adasra, zep zowawa es io Intesewel iggiekezzekek kermey [Kv; TanJk V/3. 271b]. 1669: Kérek (!) minden rendbeli io akaro vramat, baratimat igaz járásbeli embernek ismerjek*, boczássák és boczássak mindenüt békével, mellette leveő emberivel edgyüt, illendő szállás adással lévén néki [Kv; RLt I Dionisius Bánfi de Losoncz Kolozs megye főispánja ut. — *A levél átadóját, Poporicz Istvánt]. 1671: azon ház heljet es az rajta eppitendő házat mindennemű adótol ... jobbágyi es paraszti szolgálattal, akarattjok ellen valo szállóknak reá szállásátol, vagy szállás adástól ... immunitalljuk [UF II, 502 Apafi Mihály ut.]. 1675: soha Kegyelmed azelőtt is nem magától indult Szathmár felé, mert azt forgatják, hanem sokaknak intimatiojára s urunk parancsolatjára, mint magyaroknak, véreinek, tagjainak szállás adással s maga jovaiból való részeltetéssel kötelesnek tartja magát [TML VII, 66 Matskási Boldizsár Teleki Mihályhoz]. 1677: szállás adással ... marha élés, és egyéb szükséges gazdálkodással illendő árron, pénzért a' Szállóknak tartozzanak [AC 222].

Szk: ~sal terhelteik. 1799: mindenféle utonjárók Szállásadásával terhelteünk [A.árpás F; TKI sub BB. IV/5 Vaszika Gráma (50) col. vall.].

2. raktározás; asigurarea locului de depozitare; Einlagerung. 1839: A harangláb számára vásárolt e szerént ... 14 fenyődeszkáért ... firt 24 ... a deszkák kihozásáért — r. firt 56 xr ... a deszkák szállásadásáért — r. firt 6 xr [Páncsics SzD; ETF 107. 31].

szállásbér lakbér; chirie pentru sălaș/locuință; Unterkunftsentgelt, Mietzins, Miete. 1705: Délután ismét megparancsolták, hogy a hátramaradt rész is négy órákor meginduljon, mert léssen annak is kisirője. Kik is osztán szeke-resek után kinyargaltatván, passust amidőn szerzettenek, kinek gazdája belébojtorkodván a szállásbér iránt, húzták-vonták nyavalyásokat [WIN I, 427]. 1848: Jól emlékezhetik ön, hogy ezelőtt mint egy két évvel intető aszszonynál 'Siboi Krisán Mária részére szállást fogadott ... igérvén Ön maga részéről, hogy ezért illendőleg meg fizetendő ... de a' szállás és kosztbért ... e' mái napig se adta meg [Kv; Végr. Vall. vk].

szállásféle lakásféle; (un fel de) locuință; eine Art Unterkunft/Wohnung. 1774: Úgy mondják, hogy a felesége* ösz-

szesfürte volna a levét egy Szentés nevű Bánffianus ki-mustrált láposi tisztartóval, kivel együtt vévén meg az én szállásomfélék Közép-utcában Újhelyi Zsigmondtól, együtt laktak [RettE 341. — *Muraközi Szabó Mihálynak].

szállásfogadás szállásfogalás; rezervarea/reținerea unui sălaș/unei locuințe; Quartier vorbehalten. 1661: Az besztercezi szállásfogadás jól lett, Isten engemet is haza vivén, mentest bemegyek oda [TML II, 45 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz].

szállásfogadó szállásfogaló; care se ocupă cu rezerva-re/reținerea unui sălaș/unei locuințe; jd der/die eine Unterkunft reserviert. 1618: Az német követ felől, Kegyelmes uram, még itt semmi bizonyos hír nincsen ... Itt azért az szállást meg tisztították s készen vagyon. Ezközben bizonyoson érkezék, és immár az szállásfogadó posta is itt vagyon, hogy ezen három hét alatt béérkezik az főkövet [BTN¹ 138].

szálláshely (állattartás céljára készült) ideiglenes szállás; sălaș/adăpost temporar (pentru animale); Gelegenheit für zeitweilige Tierhaltung. 1591: Thudom aztis hogj mikor en fiatfalvan lakom vala egienleő keppen elik vala az Chakanek es Gerebek az kereztfurului hatarbely erdeót, seót az mely helyeket most eőueknek hinak ott my nekőnk zallas helyunk volt anak idejen [UstZ]. 1592: tudom hogy az keozep Rezben maknak Jdeyen zallas heliek volt az fanczaliaknak bekesegeese(n) haznat veottek az maknak [i.h.]. 1599: egy diznot(is) ytettek megh ott abban az zallas helyben [Farkaslaka U; i.h. 14/4 Joannes Lazlo de Farkaslaka (45) pp vall.] | Az vy kosaron inne(n) a' taplocza felől uala my nekőnk zallas heliu(n)k [Ülke U; i.h. 14/13 Joannes Menihart de Ilke (46) lib. vall.]. 1600: Az Zallas helet penigle(n) a honnet az diznoth be wztek az Dobaiaek es az Wargiasiak Fwleiek, az belol wago(n) az megh newezet heleke(n), Almassi hatarba(n) [i.h. 15/13]. 1604: Dizmainkat emberj Emlkezetteől fogua(n) valo eős birodalmunk-bol Farczad megieie zallas heliwnkbeol, Nyres new heljbeől be wztek, ketteő heyaual adak megh [i.h. 18/73]. 1606: tudom hogj hatalomal volt az farczadjaknak It Zallos heljök az farkaslojkak be haitottak az diznaiokat meg dezmarktak [i.h. 20/170 Jstuan Pal orozhegy (25) lib. vall.] | hallottam hogj az farczadjaknak volt Zallass heljök de az orozhegyek kazaltak meg az fwuet [i.h. 20/171 Balint Kouach Zetelakj pp vall.].

Szk: esztendőre való ~. 1599: az Lengéfaluiak my teöl-lunk a' zentelkiekteől kertek uala egy eztendeore walo zal-las helyet az Taploczan tul [Oroszhegy U; EHA].

szálláshelyhasítás szállás-kiszakasztás/határolás; defalcarea/delimitarea terenului necesar pentru (loc de) sălaș; Abtrennung eines Felds für Tierhaltung/Weide u.ä.hnl. 1606: Az Kús agh Patakigh eőueknek hallotta(m) hül az nagy mezeő pataka be esik, addigh, chiak hogy zinte az zal-las hely hasitasban nem tudok keoztek [UstZ 20/70 Joannes Georgy de Orozhegy (60) pix vall.].

szálláskérés szállásigénylés; solicitarea unui sălaș/unei locuințe; Unterkunft, Antrag für Quartier. 1659: Ecsedben való szálláskérésre gondom leszen [TML I, 472 Teleki Mihály Pekri Sófiahöz].

szálláskodó lakó; care locuiește în chirie la cineva; wohnhaft, weilend, wohnend. 1789: Bé várandó és fel szedendő Adosság ... Kontora ki adott orvosságok árra ... Az hátulso Házokba szálláskodo Boér tartozik felesztendő(e) Rf 20 [Mv; ConscrAp. 94].

szállás-kommisszárius elszállásoló megbízott; comisar însărcinat cu sălășluire; Unterkunftscommissar, Quartiermeister. 1823–1830: Az én Göttingában létemkor voltak ordinarius professzorok ... Szállás-commissarius 1^a [FogE 234–5. — *Fels-ből kiemelve].

szállásköltség lakbér; cheltuieli pentru asigurarea locuinței; Unterkunfts-kosten, Quartiergeld. 1847: A károlyfegyvári várórségi kormányzóságnak folyó hónap 8-án e megyei tisztséghez intézett hivatalos megtanulását, melyben a jelen évi innen felsőbb rendelet következtetésében odavitetett Varga Katalin élelmézése és szállásköltségei címe alatt Martius hónapra 2 forint 9 7/8 krajcár, Aprilis hónapjára 9 forint 7 5/8 krajcárt ezüstpénzben kíván innen fizettni [VKp 204].

szállásol 1. szállást tart, lakik vhol; a sálășlui, a-și avea sálășul/locuința într-un anumit loc; wohnen, wohnhaft/ansässig sein, sitzen, Unterkunft haben. 1758: Tusoni Jozsá-gomb(an) ... Tisztartoi hivatalra kötelezvé magát Harko János nevű ember ... Fazakas Borizca nevű szolgálatot maga melle gonosz végre fel vevén ide Tordára nemcsak hírem nélkül hanem szám adatlan, ideje eltölte előtt szegőségét el hagyván az Iknek házához jöttek, az Ik (!) szállásoltak [Torda TJKt III. 275]. 1843: Varga Katalint esmérem ... De kiknél szokott szállásolni, megmondani nem tudom | Varga Katalint csak egyszer láttam a templomban ... Miként jött esmeretségbe a falusiakkal és kinél szállásol, nem tudom | Varga Katalint esmerem látásból, ki is szállásolni szokott Kriznyik Todornál és Jank Sándrunál [VKp 81, 82, 97]. 1847: Varga Katalin Csurulásán Szikuje Mitunál és Szikuje Györgye Dászkájánál szállásolt | Varga Katalint esmérem, mert nálunk a bucsom-pojényi kerületbe hosszas ideig szállásolt [VKp 238, 265]. 1851: edgyikünk-nél szállásolt és kosztozott [Dés; DLt 898].

Szk: együtt ~. 1849: Kelemen Bēni ... számomra azon fogadóban kosztot rendelt saját költségére ... két nap mulva Tordáról vissza jöve, még öt napig ottan együtt szállástunk [Kv; Végr. Vall. 13].

2. elszállásol, szállásra fogad; a sálășlui/gázdui; beherbergen, jím Unterkunft verschaffen, Quartier geben. 1762: az Exponens Groff Vr nevezett Pap Miska Jobbágy Inassát ... aki Házánál Szállásolta volt, maga Házánál jelen volt? [Kóvár vid.; Ks 25. III]. 1771: Or Gazdákat a kik afféle idegen Lézengő embereket Latrokat sőt parásznakat is szállásolnának, magokhoz fogadnának, kiket hallot, tud, értet a Tanu bizonyoson? [Dés; DLt 321. 1b vk] | Szabo Ferkóné ... három idegen lézengő Asszonyokat ... szállásolt és a katonák égy másnak adták az ajtot [Dés; i.h. 17b Catalina Rabati cons. Tanzina Bálint vall.]. 1772: Bányai Györgyné a maga házához jo szivel bé fogad katonákat és ottan szállyalósolya | Bányai Györgyne égy fattya vetett Aszszony embert az maga házánál majd egy hetik szállásolt [Dés; i.h. 49b, 53a]. 1826: Consignatioja Azon Déési Lakosoknak a kik ... Katonákat szállásolván a Schlaf xr. illet [Dés; DLt 866].

3. (vmely területet) esztenaként/esztēna építésére használ; a folosi (un anumit teren) ca/drept loc de sălaș; (einen Platz) für (Errichtung einer) Hürde gebrauchen. 1717: Én mindenkor az Czelnaiakot tudom hogy bírták a Csomornát és szállásolták, mások szállását ott nem tudom [TGsz 51 Martinus Fohnagy (30) magyarigeni^a jb vall. — *AF] | mindenkor ezt a Csomornat egészen Czelnaiak szállásolták ... idegen marhát ők hajtották be rolla [i.h.].

szállásolás (istállóban való) elhelyezés; adăpostire (în grajduri); Einstallen, Einstallung. 1839: két Pajta ... Lovak szállásolására is, — Zablóval Ráttsal vagynak [Tasnád Sz; MkG].

szállásoló 1. mn 1. vhol lakó, szállást tartó; care locuiește/sálășluiește (în acel loc); (irgendwo) wohnend, ansässig, einsitzend. 1818: a Commissio Udvar helyi Várossába több Curiákot alitat legyen meg ... és nem tsak az azt biro, és abban lako nemeseket tette minden tere hordozástól menté, hanem az ott Szállásoló kereskedőket, kortsomárlókat, s másakat is [UzL 8. 68].

2. táborozó; care este așezat cu tabăra (într-un anumit loc); ein Lager lagernd; | kvártélyozó; care este încartiruit (unde); (irgendwo) bezogen/einquartierend. 1846: A béállott Katonai éven keresztül az ezen megyében szállásoló lovas katonaság számára ki szolgáltatni kellett éles részletekről, úgy a' mészáros gyertya és Istállobeli veszteségek pótlására kívántato pénz összevgről az ado mennyiséghez arányzott kiosztás vagy rovatal meg készítettén ... sietünk azt további kezelés, s a' kellett elszedetés végett ezennel beadni [KLev.].

II. fn lakó, szállást tartó személy; persoană care locuiește/sálășluiește într-un anumit loc; Bewohner, Quartiernehmer, Wohnende, Quartier/Herberge habend. 1846: mig ezen fel adott panasz mind két részről bővebb fel világosodas altal eligazítodik a' vádlott legény mint bizonytalan szállásoló nehogy odébb állasson, további rendelésig a város fog házába detensealtassék [Kv; ACLev. Kül. Perc. 51].

Ha. 1833: szállásalo [Dés; DLt 763].

szállásosztó 1. szálláskészítő; persoană însărcinată cu pregătirea/asigurarea sálășelor; Quartierbeauftragender, Unterkunftsvermittler | (katonai) kvártélymester; persoană însărcinată cu încartiruie; Quartiermeister. 1589: Ayandekozas ... Az Zalas oztonnak, eg Eoreg weoros zeonyegyet f. 5 [Kv; Szám. 4/VI. 75 Stenzely András sp kezével] | Zigiarto Daniel uitate az Cardinal zallas oztoiat Thordara attam neky ket lora d.50 [Kv; i.h. 4/X. 64]. 1599: Az mayorokbannis hogj zallas ozto vrain, senkynek zallat ne adgyanak hogy teoztel magunkat ohassuk, ez zenakban koborlas ne essek [Kv; TanJk I/1. 344]. 1609: Hiuta B.V. es megh hagia hogi az Zallas oztoknak gazdalkodnam mert el unta Importunitassagokat | Vacziarara adtam az Zallas oztoknak az Ordinarium zerenit hust lib: 10 ... d 20 [Kv; Szám. 12b/IV. 326, 327]. 1621: Gubernatome Azzoniom eleb be icöden ... attam(m) ... Az zallas oztok zamara hust Libr 5 [Kv; i.h. 15b/XI. 121–2]. 1625: Fejervarrol érkezwe(n) Vitez Ferenczj vrunk(na)k eö felgenek Szallas osztoja ket Ceh Vrfiakkal es Kassara akarwa(n) mennj ... Attam(m) [Kv; i.h. 16/XXXIV. 56]. 1703: Rosonay András az Mezej katanák közet mint edgy szállás oszto élt s lakott [Sv; Pf].

Szk: *Nemet* ~. 1595: 24. July ... Azzonnyunk ő fge Nemet Zalas osztoit, vitte kúciokat 4 loúl Thordara Wida Miklos ... f 1 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 85 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. jelzőként vn + kn előtt; ca attribut înaintea numelui + prenumelui unei persoane; als Attribut vor dem Familien- und Vornamen: 'ua.; idem'. 1585: 28 Octob: Jöwe az Zalas ozto Buday Ferench byro vra(m) akarattyabol kwite(m) ayandekba 4 halat [Kv; Szám. 3/XXII. 63]. 1590: 1 Sarga zeonyeket mellyet az Zalas oztonak Bornemyza Gaspárnak attak tt f. 5 [Kv; i.h. 4/XX. 32 Hooz Lörinc sp kezével]. 1621: Jeöue az Zallas ozto Zenth Martoni Georgi Deak Attam neki negy Czipot d 4 [Kv; i.h. 15b/IX. 32]. 1650: Az szallas ozto Bella Geörgj kj menue(n) Joszagab(a) innet, hatta itt haro(m) szolgait [Kv; i.h. 26/VI. 357]. 1681: Dragányoknak ... Szálás ozto Lörincz Feldmán f 6 [Utl]. 1732: Szállas ozto Nagy alias Timar András [Dés; Jk].

szálláskozás elszállásolás; sālāšluire; Beherbergung, Quartierbeschaffung. 1813: az azon házban valo szállás-köze iránt Meltóságos Harsányi Samuel Urnak, ez után is valami versengés és izetlenséget okozható ellenkezés ne származzék, tehát előttünk kéz fogas mellett a következőkben egyezzenek meg [Mv; Berz. 21].

szállászik megszáll, szállást tart; a sālāšlui/locui (temporar); (in einem Gasthof) absteigen, einkehren. 1731: Ngod Levelét szállása iránt vöttük al(ázato)ssan ... deputáltunk Közép uczáb(an) két házat, édgjik az hol szállásozott ez előtt M.B. Haller János Ur(am) [Kv; ApLt A városi tanács Apor Péterhez].

szállásrendelés szállásbiztosítás; asigurarea unui sālāš/unei locuințe; Unterkunftsgewährung, Besorgung von Quartier. 1677: Az O Tordai Város ... igen elpusztulván ... se posta lo és szekér adásba, se ingyen Valo gazdálkodással ne tartozzanak ... mindazonáltal illendő szállás rendeléssel, pénzért való gazdálkodással az uton-járóknak tartozzanak [AC 245].

szállásszerzés szálláskeresés; căutare de locuințe; Quartierbeschaffung, Unterkunftssuche. 1583: Ielentette Som-bory vram Azt(is) hogy azoknak az Iffiaknak^a Az tanach zerzene es Mutatna hazat s zallast ... eo kgmeknek erre hatalmok Ninchen, Nemis vehetik ezt az gondwiselest fel, hogy az zallas zerzenek tellies gondwiselesse az varoson es tanachon lenne [Kv; TanJk V/3. 291b. — ^aA Jezsua Kol-légiumban tanulandó ifjaknak].

szállástartás lakásfenntartás; întreținerea unei locuințe; Wohnungsunterhalt. 1764/1765: amaz hoszszas haborgos Világba, Szebeni Sok Lakásunkba Szállás tartásokban költséges dolog vala [Kóród KK; Ks 14. XLIIIa Komis Ferenc végr.].

szállástartó esztenatartó; persoană care ține/are o stînă; Hürdehalter. 1614: Demeter Janos Zallastarto in Sessione colonicali [Gyepes U; BethU 99].

szállat 1. (hadat) letáboroztat; a dispune (oștirii) așezarea taberei într-un anumit loc; ein Lager aufschlagen lassen. 1653: Básta mindenről jól eszébe vette azt, hogy ha a vaj-da^a él, valami — de nem jó — léssen miatta. De ennek eleit

imigyen vevé: hogy Tordához szállatta a hadát, és a bolonokat^b hozzá rendelé jó módjával, és a vajdát egy hajnalban a sátorában megöltödvőzteté és fejét véteté [ETA 1. 61 NSz. — ^aVitéz Mihály. ^bÉrtsd: a vallonokat].

2. várat megszállat/ostromoltat; a ordona să fie asediat; (eine Burg) besetzen/belagern lassen. 1662: Szécshez észak felől mintegy mérföldön lévén Balogvára, hogy abban levő praesidium nagy ellenségesen viselnék magokat, rájuk szállatta vala, Mikos Mihályt és Szentpály Istvánt küldvén bizonyos néppel alája [SKr 244–5].

szállhat 1. megszállhat; a putea descinde; Stellung nehmen können. 1662: Az vezér, hogy Barcsai Akos igyenesen csak a várba szállana, azt gondolván, táborát jövő útjában hagyván, csak valami kevesed magával annyira utána sietett vala, hogy sátora alá még alig szállhatna, hogy a vezér is azonnal a város péntekhelyi kapuján termene [SKr 568].

2. be/telepedhetik; a se putea stabili (într-o anumită localitate); (sich) niederlassen dürfen/können. 1584: Towabba holot mindenkor wgiekeznak varosul legh fellieb az waros zabadsagat es megh maradasat oltalmazny feokeppen Abba(n) hogy Nemes ember eoreokeoskeppen Az varosba ne zalhasson, Mostan penigh ertik Biro vramnak zowabol hogy Kendy Ianos akama magat Statualtany Az Thar Istuan hazaba [Kv; TanJk V/3. 284]. 1606: Wagion Iljkebe Annak az Weres marthonnak cösteöl marat Jozaga ... arra kellett Ennekem Zallanom, azert nem zalhattam az Ilkey Jozagomra melj Jozagomra Ennekem cösteöl marath nji földem wolt [UszT 20/79].

3. letáborozhat; a se putea tăbări; ein Lager aufschlagen können/dürfen. 1683: mind Lovas, es gyalog Nemessi szabadsággal élő és hadb(an) szolgált Rendekek legye(ne)k olly kész hadi apparátussal jó köntösösön, jo fegjveresse(n), paripáson ... hogj mi helye(n) második parancsolatunk érkezik virítim indúlhasa(na)k és szalhasa(na)k oda az hová parancsollyuk [UszLt IX. 76/15 fejj.]. 1690: Ha mi élese, szenája, mie az Nemet vitezeknek ott^a maradna, mikor ki mozdulnának, azt ki őrzene, vagy az magyar szálló, vagy az gazda ha el venne benne, ha el nem venneis, az Nemet vitez az mikor vissza menne réá fogná hogy el veszett benne, Az hova akkor menne (: mert mezőben az Falun kívül nem szállhatna :) ottis tsak Pusztitana [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut. — ^aFog. várában].

Szk: *táborba* ~. 1823–1830: Régen hosszú horgas kardjok volt a magyaroknak, mellyel, ha szükség volt, egyszerbe táborba szállhatott, és csak a consiliariusokat láttam gyermekkoromba kicsiny ezüstös horgos kardocskával jámi [FogE 64].

szállingózik hulldogál; a fulgui; (etwas) still, spärlich wirbeln, herniederfallen. 1806: Meg lehetsőn esett az ho még p(e)d(ig) delig szüntelen akkor kezdett keveset szűnni, de estvig mind tsak szálíngozott [Dés; KMN 169].

szállít 1. elszállít vmit; a transporta ceva (dintr-un loc în altul); transportieren, befördern, liefern. 1596: Az minemw aiandekokat zerzettwnk es oztogattunk az regi mod zeren, Biro vram akarattiabol, es az mint lehetet zalitottukis, de igen forgot emlekezetben az zeoniegh az az Galler [Kv; Szám. 6/XXIX. 138 Bachi Tamás sp kezével]. 1623: Ha-ua selföldéb(en) Jo Arron ell Atthatny az gabonat, Ezen az telen kezittesse(n) 20 hayott kin 2000 keöbeölli Buzatt Zallisson ala Rewnekre (!) [Törzs. Bethlen Gábor gazd.

ut.). 1667/1681: Kérges nevű Falubeli Jobbagyunk ... husz Negyven hordonak, es ket kádnak valo dongat fenekestül, abronczostul készitenek, s az Várban szalittyak meg Vonva, ugy hogy csak kötéssék mas kadarokkal [Vh; VhU 342–3]. 1673: Kglmes Aszónyunk ő nga paroncsolattjabul Fejer varra szállítottanak Fogarasbul elest, es holmi egyget másokat [Fog.; Törzs]. 1683: Szalittanak ... Szalonnat meretlen Urunk ő naga számára Ladab(an) no 11 Praebendar nro 19 [Utl]. 1710: R<a>butin U(rama)t commendirozták Somlyora hogj élést Szállitso(n) [Illyefva Hsz; ApLt 2 Ghidoffalvi Gábor Apor Péterhez]. 1738: A csik-szeredai várhoz kell hogy szállitsanak 15 ezer palazita fát [Cszs; SzO VII, 395]. 1755: Szalittotak ... Bikfa Deszkat 16 szalat [Mezőkölpény MT; Berz. 21]. 1763: Mányika Juon ... hozott ide Gálfalvára ... egy avadag hordot ... ugy hallottam hogy még ezen kívül két rakott szekeren szállított volna holmikat ide Gálfalvára [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 30 Bándi Mihály (38) jb vall.]. 1831: ha Dextrád a munkának tökéletesen utánna áll, és a fákat a Lútz vize mellé szállittya, akkor álván elő az áts pallér az egész Hidat 7. Hetek alatt felállithattya, innen fizetése téssen 94 Rf 30 xr [Tord; TLt Praes. ir. ad nro 340 Köetsi (!) János geometra kezével].

2. be/telepít; a stabili/aseza (pe cineva) definitiv într-un loc; ansiedeln. 1560: olah frathan az kys theleke (?) rezre eg' Jobagyt zaalet hany [K; SLt S. 4]. 1568: Az Magyar Regheny hazhelyek dolga feole ez wegeztetett, hogy az Transactio zerent, myndenky zallythott Ennekeleotte, Ennekwtannays, ahol akar Zallytany zabad legyen zallytany [Gyf; JHbK XII. 8]. 1569: Az kys veolgyet ... azok az Jobagiok Elteek, a kyket bernald balas, az zekel feoldere Zalyt vala de most az Bandyak kazallyak [Uraly MT; VLT 7/692]. 1591: Ha penig Almadj balint Legenbe(n) az ott valo lakasaba(n) walamy Jóweweny Jobbagyt zalitana ky nem az Almadyak Jozagabol walo wolna, mykor ky megjen legenből el vihesse [Szava K; JHbK XIV/6] | En teollem kerete Geörgy Gereb vram egj Sewteó Peter neuy Jobbagiat megh, melljet Kereztrű falúa wegebe zalitta [UszT]. 1628: mikor megh hala az nehai Bereczk Istuanne, az utan szallittak Kuti Mihalt arra az ioszagra [Uzon Hsz; BLt]. 1632: Az Maior biro ... bir egj Curiat, az maga földere szallított negj muntan olahokatt, kiket az Fejedelem azzontol megh keruen cum jure Regio Conferalt neki ad virile(m) sexum [Kopacs F; UC 14/38. 30]. 1658: Ha ideghe(n) Jobbagiokat szalléttana Maxaj Ur(am) az megh irt portioaba, azokatis tempore Redemtionis szabadoso(n) el vihesse Maxaj Ur(am) [Harangláb KK; Ks 7. XX. 27]. 1671: Ha kik Kóvár védéki Fiscalis jóságot birnak, és onnét afféle Fiscalis jobbagyokat, magok ő s jóságokba(n) szalítottanak vag 'telepítettek ... ez jövő közelbik Pünkösöd napjáig viszsza szallitsanak [CC 81–2]. 1688: Bodor Jánost itt valo örökös jobbagyott Szent Lelekre szallította volt az Aszszony maga földere, ott szolgal [Szentmárton Cs; Eszt. Inv. 17]. 1722: Vagyon egj darab Irotványa az Falun aloll kire sellért szallított [Boser H; Bom. XXIIa. 8 Bomemisza János conscr. 5]. 1769: idősb Simon Jánostis Alparétrol szallították volt az idvezült Urak" ide Sz Nyiresre [Szásznýres SzD; Ks 33 Szásznýres III. — "A gróf Komisok].

Szk: *jobbagyul* ~ *vhova*. 1628: mikor az Nehai Bereczki Istvanne megh hala, az mely nap megh hala, az utan ualo eyel az nehai nagy Beldi Kelemenne iobbagiul szallitta bele Kuti Mihaly neuwt [Uzon Hsz; BLt].

3. (házba) beleköltöztet; a muta pe cineva (într-o locuință); einlogieren, einquartieren. 1570: Varga Jakab, hithy

zerent vallya, hogy Ew zeoch Gyërgwtl fogadot egy hazat eztendeigh fl. 5 ... de ew chyak harom hetigh lakott benne ... Mert egy azzont zalittot volt helyeben [Kv; TJK III/2. 181]. 1591: az haz keüsse puztaiba allott, melybe egj Jobbagiokat zalittotta vala Swteó Peter neuyt [Szk; UszT]. 1617: Aztis tudom Zent Imrehen az szenteghaz eleöt ueött uala egj hazat s Balas Imrehet szallította uala bele [BLt 3 Blasius Debrecz de Zent Marton^a pix vall. — "Cs]. 1640: mint hogj az hazbol ki holt az lobbagi hogj el ne puztullion czak az uegre mas Jobbagiot zalittot bele eo kegne [JHb XLVII/5 Fr. Orban usz-i jur. not. kezével]. 1684: (A) megirt örökségen egyéb épület nincsen egy hitván háznál, mellybeis egy Simon István nevű jobbagyát szallította Lázár Imreh Uram [Gyalakuta MT; LLt 66/4]. 1769: az Benedekfalvi Esperest ujira Unitus Papot akart oda szallítani [O.horváti Sz; BfR 88/5 Csorsz Pintye (38) jb vall.]. 1777: egy nem Unitus ola Popa ... epitette volna ezen Házot ... halála után két gyermeke maradván egy ideig a Házban, azok is innen el pusztulván azután Tit. Also Péter Uram Sármasrol jött embert szalitott belé [Pagocsa MT; BK. Petrus Fejér (60) ns vall.]. 1807: az also három szobában ... egy szabo vagyon szálva ... ugyantsak alol jobb kézre egy szobában, és egy boltotskaban, egy szizgyarto vagyan szalitta ... ez fizet 50. Rforintot esztendőre [Kv; VLT Papp Sámuel lev.]. 1815: azon pusztá Házakat és kerteket renoválja és meg építse 's azokba jo szolgáltató embereket szallitson, tudakozzam hogy ki venné ki arendában? [Szamosújlak Sz; Végr. Vall. Réti Dániel lev.].

Szk: *vki helyébe* ~. 1664: En miuel akkor Beldi Pal uram o kegyelme jobbagya uolta(m), engemet az Uramtol marat házbol ket gyermekemmel ki küldé ő kegyelme, s azt az Szabo Andrást helljembe szálta [Bodola Hsz; BLt].

4. (katonaságot) vhoza rendel/vezényel; a trimite (trupe) în misiune; (Armee) irgendwohin kommandieren | letáboroztat; a dispune așezarea taberei într-un anumit loc; ein Lager aufschlagen lassen. 1611: Eo Nagha Generalis Vram mingiarast minden nemw Hadaít Varosunk Hatararol és Varmegiereol touab Vigie, ide pedigh az Varosban semmi nemew Praesidiumot nem szallit [Kv; PLPr 29]. 1653: Nagy András ... a hadait a vizen túl szallita; ő maga a városba szálla [ETA I, 105 NSz]. 1657: Maga az ország hadát convocáltatá Tordához, az Partiumot, hajdúságot, váradi hadát és magyarországi szolgálait is Kornis Zsigmonddal, Ib-rányi Mihállyal Szalontához szallítván [KemÖn. 173–4]. 1657/1799: Rákoczy György Lengyelországra indulván sok szép hadaival, a marosvásárhelyi gyalogokat Jenő várában szallították és ott hagyták [Mv; EM XVIII, 450]. 1662: Ha az egyik német oda be, találunk ide ki mást; ha Ungvár vármegyébe szallítják az németeket, a híre az Somkónél csak az, németekkel conversálkodom [TML II, 234 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1665/1799: A fejedelem németeket ide Váásrhelyre szallítván, rajtunk quartélyozának [Mv; EM XVIII, 457]. 1678: Ide be pedig azt hirdetik, hogy Kgd szolgálai azt beszélik, Kgd 150 francziát szallított Kóvárban [TML VIII, 254 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1710: Gyergyóból kijövének, s Szeredában szallitá a commendáns a hadakat, erős sáncot ásátván körülé [CsH 416]. 1781: Ki inpedialta az Falut hogy abba" Strását ne szállicsanak? [K; Somb. I vk. — "A falu strászházába].

Szk: *gyalog* ~ leparancsol a lováról. 1662: Gaudi András a népet az úzéből megfordította s tartóztatta vala ... a vele levő dragonyok közül vagy tizenhatot gyalog szallított vala [SKr 412] * *kvártélyba* ~. 1710: A megvett városokat erős

praesidiummal Eugénius megrakatván, egyenesen Galliában bemegy, és ... a nyári expedíció miatt elfáradott hadakat jó quartáliában szállítja, s a francia király provinciájára terhes portiót vetett fel [CsH 451] * *táborba* ~. 1599: Noha ennek eleote walo lewelwnkben megh paranchioltwk wolt hogy Lowagtokath, gialogtokath mindgiarast Coloswarra kwldenetek mind az altal bizonios feo okok kewan-tak hogy Zaz Sebesnel taborban Zallichiwk orzagwnk hadath [Gyf; Törzs. Báthori András rend.]. 1614: Nagy reménsége lévén Rodolfus császárnak abba, hogy Mihály vajda Erdélyben lévén és övéle megegyezvén ... Básta Györgyöt generálisságra aláindítá Mihály vajda mellé, kihez képest Mihály vajda is az erdélyi nemességet Tordához szállítá táborba [BTN² 49]. 1626: Most mentében elkezd-vén Marosszéken, azután Udvarhelyszéken, hasonlóképpen Háromszéken, az hun szükségesebbnek és alkalmasobnak itéli ő kglme az havas alatt táborban szállítsa [EOE VIII, 357 Bethlen István Toldalagi Mihályhoz].

5. kiküld/rendel; a trimite oficial (cu o anumită sarcină); abordnen, aussenden. Szk: *reá -ja az exekúciót/exekútort*. 1720: Az Bar Lácck Fia nem akarván menni, mondja az biro ha valami executio követi az Falut éretted, ide reátok szalitom az executiot [Vh; UtI]. 1765: (A commissarius) ugy is practizalta dolgát, hogy mikor a Militaris Esztendő kezdetin az Uj Birora az új quantumért, az emeritus Birora pedig az Restantiáért ki szállított edgyik Birora egy Executort a másakra mást szállított [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 284].

6. be/celszállásol; a szállásol/caza; a instala pe cineva temporar într-o locuință; beherbergen, einquartieren. 1582: Nem is akaryak hogy Biro vramnak legie(n) bantassa az postaktul, vegeztek hogy az Regy zokast kessewe eó kegmre Biro vra(m), és az Saffar polgarokhoz zalichya [Kv; TanJk V/3. 250a]. 1587: Teóreók Vendegsegreol ... 21 die octob: Jeoue be Vrnk eó Naga, vgian az nap Jeoue egj Teórók kedwet kit Hid Vchiaban zalitank Negied napeg gazdalkottam en nekie [Kv; Szám. 3/XXX. 45 Seres István sp kezével]. 1671: tegnapelőtt érkezénk ide Bókorestre. Igen bestye kurvafiál acceptálának bennünket, csak szállást sem adának valami tisztességet, hanem az város végén valami hitván házakban szállítának [TML V, 638 Nemes János Teleki Mihályhoz Bukarestből]. 1674: Igen becsülettel látták ökört, sőt az tihaja ugyan magáéhoz is szállította [TML VI, 599 Baló László ua-hoz. — "Erdély portai követeit]. 1687: Én nálamis szállított volt Hadnagy Vra(m) egy Tolvajt [Szilágycseh; GramTr VIII Kis Mihály (45) miles praesidiarius vall.]. 1747: (A) két katonát hozám szalította volt az Falus Biro [A.hagymás SzD; Ks 27. XVIIb]. 1823–1830: Debrecenben Eszényi Mihály magához szállított [FogE 266].

Szk: *reá* ~ vki házára szállásol. 1593: el keolt wendegekre kiket biro vra(m) Ream zalitot ... f 5 [Kv 5; Szám. 5/XXI. 134]. 1640: Az mikor Varga Ágoston vallata erre az Asztalosnéra, akkor is megesketének engemet ... az katoná penig, Kovács Pál, ott lesdegélte az ház előtt, hogy mint vagyon dolga. Megfenyegetett is engemet, gonosz katonát szállit rám [Mv; MvLt 291. 212 átírásban].

7. (nyájat) vhová terel; a mína (turma) într-un anumit loc; (Herde irgendwohin) treiben. 1787: A Juhakot a Havasra szállítottuk, és mind addigis azért késtem a küldéssel, mert kászu saját vártom, de még nem hozának [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

8. lennebb vesz/szállít; a da mai jos; heruntersetzen. 1771: tartván attolis ne talán a Molnára a követ igen Le szál-

litotta volna, az malom házba bé mentünk, de az kò még égen nagyra járt a Lisztet, ugy hogy még Léhetett volna a követ szállítani ha a víznek ereje Lett volna [Kük.; JHb LXVII. 27].

Szk: *alább* ~. 1675: az Közep Utzai sütő haznak az szaiat alabb szállítottak, mivel rosszszul volt ez előtt meg chinalva [Kv; Szám. 35/I. 29]. 1770: az Malom háznak kerekék felől való része Lácztatik kevésse súlyódve Lenni, az Silipje pedig intacté álván; Semmit sem súlyódott a Jászoly Gáttját (: a melyis circiter fel ői magassagu(na)k Lác-zotott előttünk Lenni :) Le vágotta, és a silipitis alább szállította [Kük.; JHb LXVII/18] | mind a silipet, mind a Malmát alább szállították [Torda; TjKt II. 121–7]. 1772: Maga az I. Groffné is suó factó recognoscalt, hogy nem a' rossz Cura, hanem maga Malma praejudical akkor, a' midőn ... Malmát alább szállítani kezdette [Kük.; JHb LXVII/227].

9. vizet elvezet; a abate o apă curgătoare; Wasser ableiten. 1592: igi vegeztenek az víznek megh zalitasa feleol, hogi minden haladek nelkwl az vizet megh zallichak ne legien az varosnak ennelis nagioab karuallasa — mennel jobban tuggiak az vizet zallichak, ha chakliakkal hozza ternek [Kv; TanJk V/1. 178].

10. (összeget) megemel; a ridica (o sumă); (Summe) erhöhen, steigern. 1604: biro vram az valaztot negy Vraim-al egyetemben ... zorgalmatoson munkalkodgianak hogy az ket ezer forintot Zallichak három ezer a wagy menteol fellyebben negy ezer forintra ... azt kezek volnanak impignoralny [Kv; TanJk V/1. 480].

11. (összeget/árat) csökkent; a reduce/scădea (suma/prețul); (Summe/Preis) mindern, senken. 1573: eo k. meg Ertettek Az zaz vram keozzwl Es azon kywlis teob Nepeknek panazolkodasokat az vonasnak terhe feleol ... Nemis Akaryak kyleomben valtoztatny, hanem ez Eztendeo által heleyben (!) akaryak tartany, sem zalitany sem Eoregbiteni [Kv; TanJk V/3. 73a]. 1588: mindenkor az Authoritást Magoknak tartottak varosul hogy az Baromnak oltosaga zerenet Az huss Arrat zallichak, Az Dragasagba penigh Newelliek Az Arrat [Kv; i.h. V/1. 61]. 1598: kuldek Feiuarra Rosas Janost es Filstich Leórincz vramekath az Commisarius vrakhoz az negj Ezer forintoh mikor kerik úala az warostol az orzag züksegere hogy azt keüesebre zalitsak uittek eó kegmek ayandekoth az Vraknak [Kv; Szám. 8/V. 32]. 1638: Az tutrixnak az Aruara ualo keolcsegenek Registumat ele ueue(n) ... teszen kilencz Eztendeigh ualo aztal tartasa az Constitutio szerent negyueuott forintot, melljet az tutrix engedelmbeol szállitottunk negjuen forintra [Kv; RDL I. 115]. 1649: vgy va(gyo)n hogy ados vagyok vele, de eót szaz karot vitte(m) ki az szeőleőjebe azzal szállította(m) [Kv; TjK VIII/4. 412]. 1704: Az 1700. Esztendőbéli pénz perzeptorságomrol midőn számot attam ... Akkor maratt volt fenn az Restántia in genere f. 2478 // 25 Melly Restantiát ... be adott Ratiomban szállítottam cum f 1011 // 66 [Kv; Szám. 40/IV. 2]. 1720: Reménkedem mégis Ngódnak mint uramnak Patronusomnak igen alazotoson, executorokat az Ngod írása szerint ne expedállyon Ngod, mert nálloom egjéb hasznat nem téssen, hanem ener-val csak, mihent penig mostani erőtlenségem engedí azon Restantiát szálítani teljes erőmmel igjekezem [Borosbocsárd AF; Ks 95 R. Boer Samuel lev.]. 1781: engedetlen Jobbágy embereim ... magokat nem jobbitották s szolgáltat-beli restantiajokot szállítani nem igyekeztek sőt inkább nevelték kitsin oeconomiatkam(na)k nagy hátra maradására s neveletlen árváimnak Nyilván való károokra [BetLt 6].

12. (létszámot) csökkent, leszállít; a reduce (efectivul); (Stand) vermindern. 1581: Megh értettek eo kegmek városul ... Az vrunk eo Naga paranchiolattiat es kewansagat Az drabantok felől Emlekezyk erről az wensegh hogy mykor egieb ha effele kewansagok volt az fayedelmeknek, Tanachywl megh tanaltak vrainkat ... es à mint iób mddal lehetet zalytottak az zamat [Kv; TanJk V/3. 241b].

13. (pert) vkire áthárít/ruház; a transmite prin act juridic (un proces) de la o persoană la alta; (Prozess) übertragen. 1590: Actor Paulús Georgifi ... Zallitam az pert az megh holt Peterfi Janossal az felesége Vrsula Aszo(n)ra ki most Kysmeöden Biro Miklos felesége [UszT]. 1591: Benedekfi Tamas Vra(m) Es Benedekfi Janos vram zallittiak az Nehay Chakan Janosrúl auairai, Chakan Janosra es Chakan Georgjre az Causa foliasat [i.h.]. 1600: Hittam wolt en theörwenyhez az el mult 1583 eztendeöbe(n), wgy mint Pwnkest nap taia nemineö raitam walo hatalmaskodasok kerth az Bagy Jo Janost, Doka Gyeörgyget, Katona Lazlot, kik mind harma(n) megh holtak, De akkori el kezdet peremeth ... zallitom Jo Janosrul az fiara Jo Leörinczre, Doka Gyeörgyrol az eöchere Doka Isthwanra, Katona Lazlorul peniglen az arwaira Martonra, Demeterre [i.h. 15/242]. 1604: Az Actrix kepeben az Procurator Zent Martony Biro Janos Kobadfaluj Vermes Istüannerol Kata Azzonrol (ki megh holt) szallittia az causat Kadachj Mihaly Ferencznere vgy mint leaniara Annara [i.h. 20/65]. 1608: mykor Colosuara menttwnk volna az Terminusra az pertt szallytotta(m) vala Haller Gaborul Sogor Vra(m)ra Zalanczy Istuanra [Kv; JHb XXVI/49]. 1625: szallittia az Actor az Causat az tauali birorol Zigiarto Boldisarrol ez mostani birora Barabas Thamas ueres drabantra [UszT 101]. 1629: Borbely Ferencz megh hala s akkor ... Az peresek erre az Aszonyra szallitak az pertt es teörueniel elis erek [Mv; MvLt 290. 174a]. 1650: az A ne(m) tudgia kiuel perel, ö reaiok az pert nemis szallította nemis felelt megh [UszT 1a].

14. érvénytelenít; a anula; ungültig erklären, annullieren. 1607: P(ro)ponit J ... Protestalok le zallithatna(m) feleleteket, de most nem zallitom [UszT 19/103].

15. magára ~ átvállal vmit; a prelua ceva; etw. übernehmen. 1579: Meg értettek eo kegmek egez warasul az Byro vram dolga tanachyawal az Mihal deak fogtatassa felől mybe allion ... Antal vram ayanlotta magat, igyekezyk hogy ha lehetegees leze(n) magara zalychya fogtatasnak Terhet [Kv; TanJk V/3. 189b]. 1606: Semien miklos vram Zalita magara az cziakian Balas vram perit az örök föld felől [UszT 20/297].

16. békessegre ~ megbékéltet; a împacă (părțile); versöhnen. 1572: My kyk wagyonyk Nemes zemelyek wgy mynt keoz byrak^a ... Aggywk Emlekezetre myndeneknek ez my lewelnknek rendyben, hogy hywanak mynket ... galaczra Nemu Nemw teörwennek megh latasara az Lekenczeyek keozot es az Zenth Mihaltelkyek keozot Nemw ember wagdala feleol, Annak okayerth my keozykben zolwan bekesege zalytok es ygy egyenesedenek megh [Galac BN; BesztLt 3616^a. — *Köv. 9 név fels.]. 1582: Themeswary Mihaly, Bota Istua(n), Capitanok, es Zekely Imreh Kadar Gergely hiteös tizedesek, hwteok vtan valliak Ezt bizonnial tuggiuk hogy Mikoron eo zwe haborottak volna ez ket zemely, a' hagine Nyelwe miath Vala, es kere minketh hogy be gywlnenk es bekesegege zalitanok [Kv; Tjk IV/1. 522].

szállítandó elszállítandó; care urmează să fie transportat (de undeva); zu transportierend (irgendwoher). 1662: Az

mi az Hadadból szállítandó búzát illeti, magunk is akarnók, ha Kegyelmed elszállíthatná, mert másunnat nincs mód benne [TML I, 354 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1673: Praefectus ur(am) által attam az Iffiaab és hajtonak az Fejérvári szükségre ... szállitando Eles szedesre az Hunyad V(á)r(me)g(y)ei Arenda rest(ans) proventusbol f 17 // 34 [Utl]. 1677: Belényes Városi Nemesség contra praerogativam Nobilitatem taxa adásra ne erőltessék, és attol immunis légyen ... Réz és Vas Bányákról szállítando terheknek viselésétől immunisok [AC 146]. 1710: ha a nemet annonae commissáriusok a császár szolgálatában igazak lettek volna ... soha azokat Rákóczi meg nem veszi vala, de sohol a várakban és nem vala, mert azok a commissáriusok a várakban a vármegyéktől szállítandó élelt pénzül veszik vala fel, s magoknak tartották [CsH 333–4]. 1711: a török császár ... számtalan lövészszámmal, mind szárazon, mind a Dunán szállítandó éléssel a fővezért megindítja a muszka cár ellen [CsH 468–9]. 1712: az Mehesre szalitando borokat meg nem kültöm el [Vidrátszeg KK; Ks 96 Bíró György lev.]. 1847: kívánták magukat azon régi szokásokhoz tartani, miként szolgálatok Abrudbányára az aranyváltóházhoz szállítandó ölfák és étegett szenek beszállításából álljon [VKp 169].

szállítás 1. (vhová való) elszállítás; transportare (dintr-un loc în altul); Beförderung, Transport, Lieferung (irgendwohin). 1663: Referálják az számtartóval együtt, hogy három hétre való élés volt volna akkor, de mivel még is kell egy kevés késedelmeknek itt lenni, azonban provideáltunk többnek is szállítása felől [TML II, 496 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1672: Értjük, hogy az vármegyékre szóló commissiókat még Kegyelmed Bányára való élésnek szállításának tiltása felől meg nem küldözte [TML VI, 408 a fej. ua-hoz]. 1682: Hadnagy vram az Korcsomara valo Borok(na)k szalitasarul az Csatani Ispan al(ta)l provideallyon [Dés; Jk 18a]. 1685: érkezvén Fejérvári Márton Ur(am) Illyére ... két Asztagnak el veretése véget és az után Praefectus Uras eö Kgime paronczalván, az több Asztagok(na)kis el vereséről, es Dévaig Valo Szállításáról ... Csepettettem el Asztag Buzát nro 5 [Marosillye H; Utl]. 1710 k.: Szebenből a szállítást^a nem győztük [BÖN. 889. — *A tetőcserepekét]. 1717/1731: Kovás névő Fiscalis Flu ... tartozott ... szantás, kaszall<as> vetés boronálás, gyűjtés, hordás, szőlő minden mívelést Fiscalis buzának Bagazinumb(a) (!) szállítása, és minden féle Paraszt vagy Jobbágyi munkának vigb(e) vitelével [TKI Jos. Vasas de Szelecske assz., kövári provisor lev.]. 1724: A Tüzifa, és annak Kolosvára valo szállítása ... az szerént p(rae)tendatitak, mint tavaly annotaltotott [K; TKI].

2. lennebb vevés; mutare înspre jos; Herabsetzung. 1577/1578: az én hallomásom sz(e)r(én)t a Ns Szék Deliberatuma sz(e)r(én)t Satisfaciál Jonás Pál Ur(am) ... mind az Jáz tisztításb(an) mind az Jerugának aláb valo szállításb(an) [Abrudbánya; Szer. St. Kovács (48) vall.].

3. csökkentés; reducirere, scădere; Minderung. 1577: az Mely Terhet az Meszaros vramra egez varos wegezeséből vetettek volt, meg zalytottak es az 25 forinto(n) kit eo kegmek az varos aztalara le is theot meg hattak az Mezaros vramiath, De ily ok alat ... leot az engedelem(m) es az terhnek Zalytassa is ily okkal, hogy ez vtan semmy vton es Semmy modon altal ne meryek hagny az varos wegezeset [Kv; TanJk V/3. 150b]. 1586: B. Vra(m) es Kyraly B. Vramek Menenek Somborj Vramhoz Somborra az Summanak

Zalitanak okaert [Kv; Szám. 3/XXVII. 14a]. 1664: Erdélyre nézve is megigértetett volt az Aly pasa hitlevelébe az adó szállítása [TML III, 85 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

4. (per) áthárítása/ruházása; transmutare prin act juridic (a unui proces); Übertragung (des Prozesses). 1677: A' Régi perekné másra valo szállításában observaltassék ilyen mód, ha valaki valami régi pert másra akar szállítani, olyant, a' mely egynehány esztendőől fogva nem volt in Foro, az olyan litigans pars levél mellett Regiusok által tartozék a' Terminus előtt három hólnappal certificarlni azt az embert, a'kire akarják szállítani [AC 185].

szállíthat 1. elszállíthat; a putea transporta (dintr-un loc în altul); transportieren/liefern können. 1591 k.: az orzag vta Mellyen ... vrunk Savat Naponkint zalithatnak ... az hegyek Rea Zakadozwa el vezet vagy Annrya hogy varosulis Semmikipe(n) elegek Nem lehetnénk [Dés; Dlt 233]. 1663: Elhiszem, édes Apám uram, az én kegyelmes uram ő nagysága az küvári fogyatkozásnak medimumról fog consultálódni, melyről ő nagyságának bővön írtam, és bizony az arrúl való igen titkos provisio, abbeli provisio könnyen meglehetne, én nevem alatt szállíthatnának ide búzát, kit én innét bevihetnék [TML II, 476-7 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. 1718: az Marus széki Statiookban ... disponlatott Naturalék(na)k administrátatásában, mivel három vagy négy helyyennis lőtt változás, és edgyik Statiobol, más Statioban ment által az Compagnia ... és transpositio miatt nehezen szállíthatjuk az élest [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldisár lev.].

Szk: vizen ~. 1710 k.: a Dunáról az Oderára által vizen szállíthassanak terhet [BÖn. 921].

2. (katonaságot) vhoza vezényelhet; a putea trimite (trupe) în misiune; (Militár) (ab/hin)kommandieren können. 1679: Én Uram Kegyelmedet Istenre, jó szerencséjére kérem ... kiérkezvén a kapucsi, ne késsék az kijövetellel, ha csak igazítást, rendet csinál is itt a dolgok és emberek között és ... Kegyelmed disponálhatná jobban az váradi pasát is és szállíthatná még alkalmasabban az hadakat [TML VIII, 382 Thököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenből].

3. letelepíthet; a putea stabili/aseza (pe cineva) definitiv într-un loc; ansiedeln können. 1624: mint hogy nincsz reminsege hoga embert zalithasson reaja, ez mostani zwk ember idejen ... ez megh neuzet, egez haz helt ada eőreók arron, minden igassagat ki ueuen beleölleók Zalancz Istva(n) vramnnak, es az eő kgme felesegenek Thwry azonjnak [Mihályfa NK; JHb XXIII/6] | egy Manylla Demeter nevű tős és örökös bedelljei ... jobbágya ... Toroczkaiz Zsigmond uramnak búdosóban volt ... az ő szerelmes attyafiának, Toroczkaiz Ilona asszonynak ... adá, kötő, vallá és conferálá ... hogy valahol ... feltalálhatják, az ő földekre szállíthassák és örökösen birhassák [Torockósztyörgy TA; SzO VI, 76]. 1713: adtam zálogban ... Colosvármegyében Szent Mihály nevő Faluban lévő két paraszt fundussomat ... azonkívül ha valahol valami fugitivus Jobbágyomat tudhatya, s ki tanulhatya ... Eperjessi István^a Ur(am) őt kigelme, tehát szabaddossan Fejérdre szállíthassa [Kv; JHb XXI/17. — "Kv főbírája]. 1736: A melly poss(ess)or Kókra bé bir, ambár tsak egy antiqua Sessioja van is, mind az által pasitra annyi Jobbágyot Szállíthat, és Sellért a' mennyit akar [Mezőkök TA; CU XIII/1. 299].

4. (haragot) csillapíthat; a putea calma/diminua (mînia cuiva); (den Zorn) beschwichtigen können. 1621: Gellyén

Imre uram ... viselte az kolozsvári bíróságot 14 esztendeig sok háborúságos időkbén, az ki az maga jóvát is nem szánta az szerelmes hazája mellett, csak hogy az ellenségnek haragját szállíthassa és csendesítthesse [Kv; KvE 151-2 SB].

szállíthatás (el)szállítás lehetősége; posibilitate de transportare; Transportierbarkeit. 1860: Ezen erdő megkiméendő, és szoros tilalom alatt tartandó közelsége és könnyen szállíthatása tekintetéből [Székelyszállítás U; EHA].

szállító vmit vhozá fuvarozó/elszállító; care transporta ceva dintr-un loc în altul; Beförderer. 1677: A' Váradgyai Portusra Fiscus számára sőt szállító szekeresek-is vám adástól immunisok legyenek, sőt egyéb rendbéliék-is, ha a' hidon által nem mennek [AC 214]. 1710 k.: Kevés napokra lévén csak szabadságom, ismét bemenénk Szebenbe, a bolond, haszontalan félelem, Csákitól való, tartván ott Telekit s a fejedelmet, et consequenter vélek a mindenhez való hűtlenség ott tartatta a főrendet, mind annak, mind a szállító szegénységnek nagy romlásával [BÖn. 754]. 1841: a Szamos vize folyama mellett lévő kaszálo helyeiben a' fát szállító emberek tapodásai által tetemes károsítások ... okoztatván ... az ebbéli meg károsítottásokat nagyságtok magok ... fordítsák meg [Kv; KmULev. 2].

szállítódik 1. elszállítódik/vivődik; a fi transportat (dintr-un loc în altul); befördert werden. 1708: Az Sindelyek már készüldel(ne)k szállítodnak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

2. áthárítódik; a fi transmis (prin act juridic); übertragen lassen werden. 1854: a mostani Törvények szerént az által szállítási díjt az özvegyektől is meg vészik jonak látnám hogy egy uttal szállítodnek az ötsémekre mert könnyen meg történhet hogy két három vagy negy evék mulva ők is meg fizetik az által szállítási díjt és így egy evi lövedelem el megyen ra [Uzon Hsz; Kp V. 394 Kispál György özv. Kispál Lászlónéhoz].

szállított 1. elszállított/vitt; (care a fost) transportat; transportiert, abgeliefert. 1665: Az cellérek supplicálván azon hogy az Lippára szállított sőt készek kézhöz adni, ha százát huszonhárom tallérnek alatta nékik nem engedik [EOE XIV, 156 egy-i végzés]. 1676: Vagjon most benne^a kapitány uram keze alatt az szászok között szállítat, es az malom vamjabul percipialt buza [Fog.; UF II, 703. — "A gabonának való deszkarekeszben]. 1677: Vagyon most itt felében ki meczeni szállított tőke no. 200 [CsVh 54]. 1680: Fejervarrol szállított dezma len [A.porumbák F; ALt Inv. 23].

Szk: vizen ~. 1690: Az Udvar Hazra Nylo Első Kapu. Nylik az Udvarra Tölgy fa labokon allo, kötesekre csinált ... Sendelyes, es Egy rendbeli Galamb Bughos Vizen szállított Fenyű Deszkakbol Vas Lecz szeghekkel Tölgy fa Hevederekre fel verve, Vas kaván es Sarkon jaro Egy fele nylo Örögh kapu [BK Kentelki inv. 3].

2. áttelepített; strāmutat, stabilit în altă parte (cu locuința); angesiedelt. 1608: Nagy kereken Egynehány szallytot Jobbágyot ... attam(m) es eo kegme kezynel hattam mynde(n) igassagaul ... Eoreokeos keppe(n) fiurul fyura [Kv; JHb XXVI. 49]. 1632: Boer Makfasnenak (?) ezen faluban maga feöldere szállított Eött Muntian Selljer lobbágia [Kisberivoj F; UC 14/38. 33]. 1645: az Idaj Joszagban szállított Jobbágyok [Erdőszengyel MT; Told. 1a. II]. 1653: Nagos

Marko vaidane Azzoni, Ngos Bogati Drusina ... pinzen uöt éppen az szállítot Jobbagiok közzwl Tizenkettöt [WassLt]. 1656: Szállított, es penzen vöt Jobbagink is vad(na)k ... ezeketis Feleségemmel eggiüt acquiraltuk [Ádámos KK; Bállt 93]. 1659: azo(n) ioszagb(an) nem Cziak dotalicium Jussa leve(n), hanc(m), minde(n) Pensze uta(n) s mind maga szállított Jobbagi vadnak [Mv; Told. 1a]. 1677: Pestesrűl es Manyabul Pogacsára Szalítot Jobbadgyak" [Mezőmadaras MT; Borb. II. — "Köv. öt név].

3. vkire háritott; care a fost transmis cuiva (prin act juridic); an jn übertragen. 1829: ha a' Fel Peresek Esketésemet" ki nem vették volna és a Horváth Jánossal folyt perben a Flgs Királyi Udvarhoz fel nem küldötték volna magok mentsegekre, az réám Szállított Reportatiomot rég ki folytattam volna, ebben is tehát a Fel Peresek gátoltanak meg [Ne; DobLev. V/1155. — "Értsd: az esketéről szóló jk-et].

szállítat 1 elszállítat/vitet; a dispune să fie transportat; transportieren/abliefern(hin)bringen lassen. 1602: Biro vram az Kamara Jspanokat hywatassa es serio commitalia nekyk hogy az Varosra elegendendeo sot zalitassanak [Kv; TanJk I/1. 421]. 1658: Legenben szalittattam Egy Hordo Bort, ki korcsmarolattasra [Borberek AF; WassLt Perc. 45]. 1678: Hatal(ma)s Császárunk és fő vezér uramék szorgoztató Levelek, most érkezővén újjalag egy Kapucsi Passa által a' Fényes Portáróll, mellyekb(en) parancsolják hogy hatal(ma)s Császárunk, fényes Táborára ez esztendőbenis hamaréb ez Hazából hat száz Szeker Liszt és árpa élekeket Szállitassunk [WassLt fej.]. 1687: Fráter István ismét szállított Balázsfalvárul ... Praebendára való hájat [Balázsfva AF; AUt 557]. 1716: az Gabonás ház deszkái ha ell készűlnek, méltotassák Ngöd bár csak Abosfalvára szállitattani [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1744: az őll fákot prefigált időben Dávára szállitassa [Déva; Ks 78. XIX. 1]. 1752: A M. Ur paróntsolt vala egy ordinarijumb boróll Számára az M. Ur(na)k szálitassak, egy Vetzkeijt denomináltom 48. termést mentül hamaréb fogja le inditani Tisztartó Uram [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1784: a Nsgod parantsolatja szerent ... a Bátyám szenátis felesen szállitattott volt a havasrol a Csűrhez [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. szék eleibe ~ törvényre előállítat; a dispune să fie adus în fața instanței; vor Gericht stellen lassen. 1683: Ez okon kellett az Nemes Szék eleiben szállitatom ... Desen Lako Szekely Anna Aszont [Dés; Jk].

3. beszállásoltat; a dispune să fie incartiruit; inquartieren lassen. 1677: Hadakozásnak idején erős Edictumok adattassanak-ki; Nemes házakra, majorokra, Papok s' Schola házakra ne szállitassanak, sub poena flor. 200 [AC 259]. 1695: Mivel a' Sombori becsülletes Atyánkfiara Nemetet szállitattanak, sőt T. Zabolai Uramnakis meg izente a' kapitány hogy ket feleseges Nemetet szállit rea, szükséges keppen 4. magammal Gyalub(a) faradvá(n) a' Gubernatorhoz ő Nghoz költettünk flor. 3 [SzJk 294]. 1720: Az Falunkb(an) vagjon egy bötsülletes Lejtmány ... És mikor már jó alkotmatis Szállást tanált volna az Lejtmány maga(na)k ... Daniel Peter ur(ám) az Ipom házahoz szállitatta, mélljet Cselekedet réám való rankorából [Szökefva KK; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz].

4. (pert) vkire áthárítat; a cere să se transmită (un proces) la o altă persoană; (Prozess) an jn übertragen lassen. 1677: A' Régi pereknek másra való szállitásában observatassék ilyen mód, ha valaki valami régi pert másra akar

szállitani ... tartozzék a' Terminus előtt három hólnappal certicalni azt az embert, a' kire akarják szállitani [AC 185].

szállítatás hova való vezényeltetés; trimitere (de trupe) în misiune; Versetztwerden, Entsendung. 1662: Nem kétlem, Bánffi uram Kegyelmednek küldte registrumát az németek végekben való szállitattások felől [TML I, 343 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

szállítathat 1. vitethet; a putea să dispună să fie transportat/cărat; transportiert werden können. 1662: Az mi az Hadadból szállitandó búzát illeti, magunk is akamók, ha Kegyelmed elszállitathatná, mert másunat nincs mód benne, ha onnat nem szállitathatnak most [TML I, 354 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1667: édes Komám Uram, Isten kivívén Kegyelmedet, búzát is annyira való foghat magának ki, a kívül bejöveteleég megérheti, hiszen akkor az Kegyelmed búzájának kiküldésének alkalmosságával mást szállitathatni helyére [TML IV, 237 Naláczai István uahoz].

2. telepíthet; a putea să dispună să fie stabilit (definitiv) într-un loc; angesiedelt werden können. 1762: ha Casu quo Morosán alias Malinka Vonyá magát fel ütmé azon hogy Szász Nyiresen Mlgs Gröff Urtol ő Ngatul magá(na)k obtinéált Házb(a) nem akama menni lakásul, mint Sellér tehát ő Nga ... valahol találattik el fogottathossa, és a maga helyére mint Sellerit ő Nga az néki ígért ház(b) szállitot-hossa [Kóród KK; Ks 16. LXXX. 7].

szállítatik 1. elszállítatik/vitetik; a fi transportat/cărat; transportiert/geliefert werden. 1662: Ali passa azért a Vas-kaputól megindulván, a fejedelemtől a passus Máramarosra, az Emberfő nevű havasi utak kinyitattani parancsoltattak vala, Husztba is ... azon vármegyéről is ország végezése szerént, minden kapuról egy-egy köből búza szállitattván [SKr 654]. 1723: a' Szebeni Czeighazban feles Artilleriához szükséges fák szállitassanak [Ks 18. XCIII. gub.].

2. (katonaság) letáboroztatik; (despre trupe) a fi tăbărit (într-un loc); Lager als Feldlager verlegt werden. 1662: magam hallottam: hogy a mi hadaink midőn vár alá érkeztek, a megemlített akasztóhegyen kívül szállitattván a tábor ... sánccokat fundálni állitának | Innen⁴ azután harmadnap jó reggel az hűvösben indulván, Rompersdorf nevű faluhoz szállitattak vala az táborok a Dija folyóvíz mellé [SKr 239–40, 258. — "Beren alól].

3. letelepíttetik; a fi stabilit/ășezat (definitiv) într-un loc; angesiedelt werden. 1748: Majosán alias Palko Vaszi ... Ezen Jobbagi Majosrol szálitott Ercsében ... Blaga Pintye ... Faragorol szálitott Ercsében Bácsnak [Nagyercse MT; Told. 79]. 1756: Hát edgyik Joszágbol a másik Joszágbán hány Jobbagyok, és kik szállitattanak ... hány esztendeje hogy oda telepíttetek ? [H; JHb LXX/2. 7 vk] | ezen Portioiban Szállitott egy Jobbagy Tamás Pásk, kiis a Bosi Portiohoz való örökös Jobbagi lévén még Gyermekségiben szökött volt el, s ... Viszá hozatattván ugj Szállitott ide [Lungsora H; i.h. 104]. 1761: irt Gaspar Balint decessus Sepsí György jobbagy elei szállitattak volna az irt két föld belső heljére Csik Sz. Simónon [Hr 10/16].

4. költöztettetik; a fi mutat (într-o locuință/unde); übersiedelt werden. 1635/1687 k.: Foglalta volt el azt az erdőt Medve Lőrincz, Sz. Páli János Ur(ám) jobbagya ki Olasz Jánosnak házába(n) szállitattott volt földes Urától [Udvarfva MT; MMatr. 426].

5. be/elszállásoltatik; a fi încartiruit; einquartiert werden. 1657: igen nagy pompával excipiáltatánk, és az várban szállítottánk, berlinumi lakóhelyében⁸ az Sprea vize mellé [KemÖn. 57. — ⁸Az elector házában, Berlinben]. 1677: Hadakozásnak idején Nemes embereknek házaira, majorjira, Pap és Schola házakra a hadak ne szállíttassanak, sub poena ducentorum florenorum [AC 221]. 1784: N. Enyedi Nemes Házaimra hirem és akaratom ellen, sőt a K. Felséges Gubernium(na)k rendelése ellen, katona szállókat tettek, holott világos Törvényünk vagyon rolla. App. Const. Edicto 24. Hogy Hadakozásnak idején, Nemes Emberek Házára etc. Hadak ne szállíttassanak [Nagylak AF; DobLev. III/587 Dobolyi József nyil.].

6. lennebb vétetik; a fi mutat mai jos; heruntergesetzt, niedergesetzt werden. 1795: mivel az Nsgtok nevezett Malma az elébbeni sok rendből jelentett károsítottásokra s azokat meg előztetni, s el hárítottni kíváno Admonitiokra, s Törvényes p(rae)cautiokra is ... edgy Singelis alább nem szállított, arra nézve az elébbeni igen magassonn fel emelt s el szaggattatott Gátot újra a régi Magasságához képest szándékoznak Nsgtok meg kötetni, melyből ismét csak a következnek ... hogy minden elébbeni károsítottások meg ujtítottak [Ádámos KK; JHb XIX/48].

Szk: *alább* ~. 1745: Sokkal aláb szállítottat azon Bethlen Adam ur malma, melynek aláb szállítása nagyon okozza ezen malom kerekének holt vízben való állását [Bac-kamadaras MT; CsS]. 1770: eő Nga Malma ... Jászoly gáttya ... eő Nga parancsolattýból Le vágottatott, és a silipjenek felső része 12. a közepe 14, az also része pedig 18 Czollal alább szállítottat [Kük.; JHb LXVII/17]. 1807: a Szitáló malom Zsilipje, mely miatt a Viz a Monostori Malmokra fel tojul, alább szállíttassék [KmÜLev. 3 gub.].

7. csökkentetik; a fi redus; vermindert werden. 1708: A Pénz annuatim lassan lassan mint fizettetett és szállítottat a Salariumrol írot Registrumok a T. Curatoknak (!) meg mutatya [Kv; SRE 103]. 1723: parancsollyuk hogi ... a 20 Augusti ... az Olah Zlotok mixtim et indifferenter 20 garasra az az egi Magjar forintra és 20 pénzre szállíttattak [Kv; Ks 18/XCIII gub.]. 1730: csak az Aranyakat hozom például elő: azok elsőb(en) öt forint tiz pénzről szállíttattak öt forintra, azután némellyik öt forintb(an) meg hagyatott, némellyik féle ad Hfl 4 // 92 szállíttatott [Kv; Szám. 56/XIX. 27].

8. (per) vkire áthárítatik; a fi transmis (un proces) la o altă persoană; (Prozess) an jn übertragen werden. 1798: Néhai Donat Mihály Ur ... Néhai Szabaszlai Sigmund Uramot egy Préda nevezetű Jägerrel meg lötette mellyért Szabaszlai Sigmund Uram perlette is, de Donát Mihály Ur elbujdosván a Per szállítottat Donát Farkas Urra, s meg is nyerte [Bürkös NK; RLt Petki Széki László (78) ns vall.].

szálló I. mn 1. vki részébe jutó; care i se cuvine cuiva (ca moștenire); jm (als Erbschaft) zufallend. 1865: Híjába igyekezi az Özvegý azon birtokot, mellybe özvegségével maradtott, s kezénél tart, kissebbíteni, mivel mostis merőbe annyi a jövedelemre nézve, mint a mennyi az Itélő Mesteri osztálykor volt ... ne tserélgesse a Fellperes örökösök(ne)k hírek, 's akarattyok nélkül károkkal óssi reájok szálló óssi Jussokat [Ne; DobLev. V/1114. 10b].

2. megszálló, megszállásra alkalmas; bun pentru sălășuire, (care este) corespunzător ca adăpost temporar; für Absteigen/Einkehr geeignet. Szk: ~ *épület*. 1810: Szake György Telke végibenn ... egy Szálló Épület Építetett ...

Vagyon Ezen meg Szálló Épületnek ... már sorvadoando Fedele, Cserefa Földbe ásatt Sasak közé Veszszöböl font Sövény tapaszos kimeszelt oldala [Almásrákos Sz; Ks 76 Conscr. 262].

II. *fn* 1. bérlő, lakó; chiriș; Mieter | ideiglenesen beszállást személy; persoană care locuiește temporar la cineva, persoană găzduită de cineva; Quartiermehmer. 1585: vrammal wleok vala a' kemencze meget be futa Amy (!) zallonk Az Lazlo lengiel Zolgaia Pal ... fegwert veón le ky futa velle [Kv; TJK IV/1. 525]. 1589 k.: Thudom hogy az Malom szwksegett es Jeouedelmet mikor be veottek az birak polgarok mind penzrul penzre zamot attak es abbol tapaltak az varosnak mikor valami zwksege volt vagy zallo, vagy penigh feidelemhez kellett mennj mind abbul keolteottek az zegenysegett abbul nem bantottak [Szu; UszT]. 1632: Az uta(n) keseőn jőue oda az az Erdeli Mihok is be zőrgete hozzank ugia(n) az szallonk erezte beis [Mv; MvLt 290. 76b]. 1652: ab antiquo illyen usus volt kezdőtek hogy valamikor az malomba(n) buzat oztottak, mindenkor az Biro hazahoz ket ket veka buzat attak mellyel az Biro az szallokon gazdalkodott [Türe K; GyU 97]. 1673/1681: Haczon lako Pestila Mihaly Supplicatiojara valo valasz ... migh azon hazban laknak ... az Taxa fizetessétől Immunisok legyenek, de ... ha azon hazat valakinek el adnák ... azon hazba(n) szallonak ezen Immunitas ne suffragallyon [VhU 473 Thökőlyi Imre vál.]. 1677: szállás adással, és a' Falujokban vagy Városokban fel-találhatódo ember, és marha élés, és egyéb szűkséges gazdálkodással illendő áron, pénzért, a' Szállóknak tartozzanak [AC 222]. 1688: szállom vagion kettő, fat sőt gyertyát adok, azon kivűlis erőszakkal vonsznak rajtam [Kv; UtI]. 1725: A Commendans eo Nsga szállásan Szallókra [Kv; Szám. 54/III. 10]. 1747: Tőke Istvan Uram hazahaz attam Szalloja Leven Gyertjat N: 2 [Mv; MvLev. Erog. 6].

Szk: ~ul *beszáll*. 1787: kémény büntetés alatt parantsoltatik hogy minden Gazda mihelyst száloul valamely ollyas ismérletlen és gyanus ember találna valamellyikhez bé szálani tartazzék a' Falus Bironak hirt tenni [Torockó; TLev. 3/2. 3] * ~ul *beszállit*. 1782: Gligort ... fiaival ... elsőben ... Ujfaluban tsak mintegy Szálloul ... bé-szállítottak [M.fordorháza K; Eszt-Mk] * ~ul *van vhol*. 1590: ha mikor feydelmewnk itt ben lenne, vagy orzag Gywlése volna ... akkor enis⁸ chak mint egy zálooywl lennek itt az varasba [Kv; TanJk I/1. 131a. — ⁸Zentpaly Janos] * *magyar* ~. 1690: Ha mi élése, szenaja, mie az Nemet vitezek(ne)k ott maradna, mikor ki mozdulnának, azt ki őrzene, vagy az magjar szálló, vagy az gazda ha el venne benne, ha el nem venneis, az Nemet vitez az mikor viszsza menne réa fogná hogy el veszett benne [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.] * *német* ~. 1688: Egj alkalmatossaggal szolgám ki mévén a majorban az ott valo Nemet szallok meg verték sebhettek verét ki ontottak [Kv; UtI].

Sz. 1670: igen nehéz dolog, mikor a szálló parancsol az gazdának [TML V, 251 Teleki Mihály Katona Mihályhoz].

2. szállás; sálaș; Herberge. 1712: Az kik itt közöttünk Haz helyeket s Hazakat birnak, magok itt nem laknak, Sem szállot sem vecturát velünk egyűtt nem adnak [Torda; TJKt XV/6].

szállóház megszállásra alkalmas épület; clădire corespunzătoare pentru sălășuire/cazare; für Einkehrhaus, Herberge geeignetes Gebäude. 1684: jelentven Meszaros Bacsí Istvan Ur(am), mivel hogy ő Kigielenek szűk haza tája

volna, az szallo tartasra, azonban az hazanak terhe viselesbol nem akarna immunis lenni, sőt inkább ez Nemes Varosnak mindennemű onusát akarván Supportálni, töb. B. Varosi tagjaival: azért kere ő Kglme bennünket hogy ha tudnánk olyan szallo hazat el adot, bar csak fundust szereznök ő Kigielenek, akar hasznak akar fundusnak megh adgya az arat, es szallo hazat epit rea [Kv; ACJk 51b]. 1810: Szake György Telke végibenn ... egy Szálló Épület Építetett ... Az Uri Szálló Ház ... Három ablakai fenyő rámkba ... állanak [Almásrákos Sz; Ks 76 Conscr. 262].

szállóhely (katonai) pihenő/táborhely; tabără, loc de popas (al trupelor); (militärischer) Lagerplatz, Quartier. 1657: én azonban az én seregemet megindítam, s magam is elmenék vélek az szállóhelyig [KemÖn. 148]. 1662: Az fejedelem ... Szuhay Mátyást sok szép hadakkal ... a Meszes aljára küldeni szintén alkalmas időben tanálta vala, úgy, hogy midőn az ellenség a Meszesen általköltöz-nék, és a számtalan prédával, rabbal szállóhelyére teleped-nék, már a mieink lesben nem messze lévén, strázsájok az ellenségnek érkezését ... mind végig jól nézné | A vezér táborostul midőn Pocsaj mellett eltakarodnék, a szállóhelyen Létánál Boldvai Mártontól Székelyhid állapot-járól értekezni kezdett volna [SKr 444, 545]. 1672: Kame-niczén túl második szálló helyen, 14 Septembris 1672 [TML VI, 298 Baló László Teleki Mihályhoz].

szállólag átmenetileg, rövid ideig; (fiind) în trecere, pentru scurt timp; vorläufig, zeitweilig, provisorisch. 1797: a' Lo el lópattatasa előtt két héttel járt Pável ... ezen Burian Martinnal az én házomnál, de csak szállólag [Koscsd H; Ks 115 Vegyes ir.].

szállong átv szállodgál; a pluti, a apărea vag; umher-schweben. 1870 k./1914: Nem utolsó szerepet játszott ... a privát preceptorok életében a nagy principissza, a tanítvány anyja, és a kis principisszák, a tanítvány nővérei, néneji. Sok regény született ezeknek jóvoltából ... elszállott s beteljesült vágyak ... és felsülés is szállong az emlékek kö-rül [MvÉrt. 35].

szállótartás beszállásolás; sálásluire (pentru un timp oa-recare); Einquartierung. 1746: Szálló tartással sem egyszer sem másszor nem aggrevaltatnak az Jk, mellyis nem kitsiny része az egész tereh viselésnek [Torda; TJKt III. 21].

szállott 1. hvová be/telepedett; care s-a stabilit/așezat (definitiv) într-un anumit loc; irgendwohin (endgültig) angesiedelt, eingewesen. 1581: nem zwenek meg az ott valo zallasrol es Epittesreol ... tizen hat Ember ... kezdet wala Epiteni melj mind az vidéknek Ennekem Igen nagy Bantassomra lewen ... En rea menek En magam zolgaimmal es Jobbagimmal es az ott zallott Embereknek marhaiokat cō magokkal zekerekre ... fel rakattam es Jntem hogy ki ki az honnat oda lwt haza menne [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1700: néhai havattöre szállott Györgj Jánosnak vala szölője ott [LLt 65/17]. 1703: T. N. Lázár Ferencz Ur(am) földire Szállot vagy egyéb örökös Jobbagy [Gysz; LLt]. 1752: Koronkában Falu földere szállott egynehány szabad embereket eo Nagysága minden Bonumiból evértált [Mv; Told. 79].

2. férjként vkire/vki jószágára rászállott; care s-a stabilit (cu locuința) la soție; dem Gatten bzw. seinem Besitztum rechtmäßig zugefallen. 1784: Dánfalvi Kozma Bálint szállott fiú volt az Benedek János testvire, Szász Erzsébetre, mivel hogy egytestvérek voltak annyával, az jószág is az annyoké volt, Kozma Bálint a maga kezéhez vészi az Benedek János Jószágát, az felesége Szász Erzsébet jussára [Jenőfva Cs; RSzF 236].

3. ~ hely megszálló hely, szállás; sălaş; bezogenes Quartier, Wohnsitz. 1806: Az Exponensek közzül szüretezés végett itten Sároson ki jelent meg, hvová szállott bé, mulatott é itten bé szállásában akadályoztatott é meg, mulatásában háborgattatott é szállott helyin valakitől vagy nem [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

4. letáborozott; tábărit, care este așezat în tabără; stationierend, Lager bezogen. 1678: az Szilágyságra jött gyalogságnak és Margita Tóti között szállott hadaknak mire való feltett céljok legyen, ha ki tanulhatná, igen jó volna [TML VIII, 22 Teleki Mihály ismeretlen személyhez].

5. örökségként vki birtokába jutott, reá/vkire öröklődött; care a intrat în posesiunea cuiva prin moștenire; als Erbschaft zufallend. 1590: azok az megh newezet feoldek mi reánk szállott feoldek voltanak [UszT]. 1604: Azert hittam volt az Circalas rendibe eleo osowat Jakabot, hogy volt ennekem Betlenfaluan az én vramtol Osowat Imrehteol rám szállot marhaim [i.h. 20/274]. 1621: (A) Boliaj Adamrul reaiok vgi mint közöl vala Attiafiakra zalot portiokban realis Diuisio nem volt [Bolya NK; JHb XXII/19. 1]. 1623: az Annja holta vta(n) Jouajbol, kit mj illet akkor meg talall-jak ... adgion Anna azzonj az Vranak az fiatal reajok zalot jobbol kez penzt Eottuen forintot es egi ezust pohart [Kv; RDL I. 120]. 1792: az alább irt Felek ... job job kezek bé adásával Arbitralának minket avégre, hogy említett néhai édes Anyyoknak Baló Judith Aszszonynak sine Semine deficialt Testvéréről ... ő keggelmekre jure Haereditario Successorio szállatt belső és külső, Ingo és Ingatlan jokat minnekutanna magok között a meg nevezett osztozo Felek ... meg edgjeznének arról tennék írást [Aranyosrákos TA; Borb. I]. 1807: A' reám minden tereh nélkül szállott őss Jószágok ... maradnak hátra maradando kedves Feleségem Groff Kornis Klára kezében [Kv; Ks 14. XLIIb gr. Teleki Tamás végr.]. 1810: volt Polgár és Csizmadia néhai Ambrus András ő Kegylméről Successio uttyán a fen nevezett Eőzvegyre Szállot Ház [Kv; Borb. I. — *Ti. őzv. Polatsek Józsefné Ambrus Borbárára]. 1850: Maros Koppándiak is egy atyánk Testvériről rejának szállott udvarunkat, ki Rabolták, őszve Törték [Nagylak AF; DobLev. V/1282].

Szk: ősről ~. 1651: Szeőreös Andras vra(m) ... niughatatlan elmejenek ductussat keőuetue(n) Dioszegy Kis Anna kepebe(n) minemw protestatiom, es haza(m) epittese ele-le(n) ualo contradictioit exhibealt kisseb uér kepeben, holot penig az kisseb uer jussat tempore diuisionis az eősteol szállot haz(na)k apropialasaval el uete [Kv; PolgK 142 Czepregy Mihály nyil.].

6. hagyományozódott; care a fost transmis; tradiert, über-liefert. 1710 k.: nekünk az Zabolaj Calvinista templomnál Levő harangokhoz az my Attyaintól ránk szállot igaz lu-sunk hogy valamikor közöttünk az Papisták között halott esik ugy harangozzanak mint az Calvinistáknak [ApLt 3]. 1761: Eleinktől reánk Szállott, s mind ez mái Napig meg tartott rend tartásunk, és szokásunk azt volt, azis vagyon mostanis, hogy minden, Leányát ki házassito, Vagyis férjhez

adó ember tartozik ... Leányával ... leg alább egy darab szállott adni [Gergelyfája AF; JHbK LXVIII/1. 715].

7. vkire háruló; care a revenit cuiva (ca obligatie); an jn übergangen. 1793: adam ezen le kötelező Levelemet arról, hogy bizanyas Elemről (!) réam szállatt adosságnak interest ... által adtam Telekbeli allodialis azan szőlőmet mely vagyan mind két feldő a Creditor szomszedságában [Szökefva KK; Kp II. 44 Újfalvi Krisztina nyil.]. 1803 u.: Csak az Ur Isten tudgya mennyire el vontuk magunkat minden Világi haszontalan költségekről egy előbb mikor Élethez fogtunk szüleinkről réjánk szállott terheket fizettünk [Dob-Lev. IV/864].

szállton szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ száll a. egyre nehezedik vkire vmi; a apăsa tot mai greu pe cineva; immer mehr auf jn lasten. 1595 k.: mind az postasagnak, mind az zegeny uarosnak zwkseinek es ado fizetesnek terhe azokrolis zaltan zaluan reank telliesegel el nyomorottunk [Dés; DLt 247]. — b. egyre inkább romlik vmi; a se deteriora din ce în ce mai mult; immer mehr verschlimmert. 1710: Meggondolván azt is, hogy az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem által békeség tractája szerint felállított magyarok szabadsága is naponkint romol es szállton száll ... magok között elvégzik, hogy a császár ellen pártot üssenek [CsH 71].

szalma 1. kicséptelt gabona szára; pai; Stroh | szalmakazal; stog de paie; Strohschober. 1570: Grws peter, Ezt valya, hogy Ew Ment zekel Symonne Mayoraba zalmaert gyakorta [Kv; Tjk III/2. 198]. 1587: volt szalam szasz Niolchvan eot kalongia kit az kalibakra es urak zallasara hoztak f. 1 [Kv; Szám. 3/XXX. 39 Seres István sp kezével]. 1592 k.: Az chyrben valo zenat zalmat ket forintra bechyleok [UiszT]. 1616: az Goch geörgy hazatul hozoth volt zalmat forgachoth es fekete eger levelet az végre, hogy az Eo feyos tehenenek a teyet megh hozhassa [Kovácsna Hsz; HSzJP]. 1636: Vagyon az Cziürös kert ... Az kertben be me(n)ue(n) bal kez feleől vagyon három rakas szalma [Simonfva U; JHb Inv.]. 1782: Szalma ... A Felső kaszallyban vagyon öll 11 [Déva; Ks 76. IX. 20]. 1789: Somlyorol hozattam 28. kötés Szalmát bugja földni [Csíkszereda; UiszL XIII. 97]. 1791: miolta a' Gáttját meg csinálták, ujra duggatták Szalmával sáttával, és földet hordották reá? [Kük; JHb LXVII/164 vk.]. 1820: Az uradalomnak igen kevés erdeje vagyon, helységünknek pedig éppen semmi sincs, mint mezősegen, hanem szalmával, és gurdélyal szoktunk tüzelni [Báld K; BLt 6]. 1852: Egy karos rokokó töltött szék. Más két rokokó töltött szék. Egy rokokó kanapé szalmával töltve [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIIb Br. Bornemisz-család lelt.].

Szk: füstös ~. 1739: Molnos Kűs Annától hallottam, hogy Gyergyai Boldizsárné azt mondotta volt nekíe, hogy az füstös szalmán ötet, tudniillik Gyergyai Boldizsárnét, Faluvégi Berei Sára által húzta volna, azzal tanítani akarván a boszorkányi mesterségre [Bözöd U; Ethn. XXIV. 85 Kecskés Zsigmond relictája, Sára (40) vall.] * **harmadidei** ~. 1732: Vagyon öreg kalongya széna nro 3. Vagyon Tavalyi harmad idei Szalma, más fél szakasz [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. 1742: Gál János Ur(am) a harmadidei szalmát a maga marhainak elhordatta [Kv; AggmLt C.12] * **ó** ~. 1850: A más oldalán a Csűrnek van még egy félbe lévő kaszal Ó szalma [Gyéressztkirály TA; DE 5] * **tavalyi** ~. 1750: vagyon tavalyi szalma egy kalongyátska [Szamos-

fva K; JHbK LVIII/4. 3] * **új** ~. 1819: 1818ba termett uj Szalma egy csomoba [Baca SzD; TSb 6].

2. kukoricaszár; coccan (de porumb), strujan; Maisstroh. 1799: ide valo Czigány Jobbágyaival szedetvén meg a töröküzát ... Szedve készen ottan hagyta, nem különben a Szalmajais vágatlan [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1808: a' közelebb múlt Őszön Málé szedés idején a' Törökbuza le-Szedve lévén ... le Szedve tanált Töröküzának Mennyiségét 300 egy néhány cső Töröküzára betsültük, a' le vágott Szalmájának csutkait fel-Szamlálván [Árpástó SzD; BetLt 6 Marosán Juon (60) zs vall.].

3. kender/lenszár; tulpini de cînepă/in; Hanf-/Leinstengel. 1774: let ... Len 20 kéve Szalmául [Tálosfva SzD/Mocs K; Ks Conscr.]. 1820: tartozunk a felett: a kender szalmájából feltakarítani abból 4. fontot megfonni, 10. singet meg is szőni [Báld K; BLt 6].

Sz. 1763: Az aszszony számára valo Len 6 kalongia. Kender virágos 3. Ki is vaginak Csinálva, az idei lenből egjéb nem lesz, hanem tsak mag, se szalmaja, se szaporája [Told. 5a].

4. borsószalma, borsó száraz hüvelye, szára; vrejuri de mazăre; Erbs(en)stroh. 1806: a Borsot leszedtük, és a' szalmáját ki tiptük [Dés; KMN 326].

Talán a boszorkányok borsószalmán való megégetésének szokásával hozható kapcsolatba a következő adalék: 1669: Feleségem ... Kegyelmedet kéreti, tartassa meg az borsó szalmáját, abban is akkor ne teljék gonosz akórának kedvek, hanem legyen Kegyelmed az executor [TML IV, 434 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

5. (különböző vetemények) megszáradt szára; tulpină uscată (la legume); dürr(e) Stengel (von Gemüsepflanzen). 1679: Őszi retek magh szalmástol, Csomoval nro 11. Nyári retek magh szalmástol, csomoval nro 20 [Uzdizszipéter K; TL. Bajomi János inv. 139].

6. tetőfedésre való szalmaköteg; (snop de) paie pentru acoperiş; Strohbund für Dachboden. 1633: hagi az hazo(n) vy hazat czinált volna, en ne(m) tudo(m) sem latta(m) maga vagio(n) husz eztendeje hogy en mellettek lakom, hanem tudo(m) hagi zalmauall neha megh fedette [Mv; MvLt 290. 134a]. 1647/1648: Vagyon az Thon egy szalmauall fedett keo kemenyes Malom [Drassó AF; Bk 48/16]. 1677: Fejérvárat ... bizonyos idő terminaltatván arra a' Tisztektől, valakinek szalmával fedett háza tövisses, és veszszőcelk font kerti találatik, a' rendelt idő után, le-vonattassék és el-hordattassék [AC 219]. 1681: Ezen marhák akláb(an) lévő ökör Istálló. Szalmauall fedett, oldala romlodozot sövényes [Vh; VhU 571]. 1702: vagyon ... az kérthez ragasztva, egy Sövényből font, Szalmával fedett Disznó olacska is [O.bretttye H; Born. XXIX. 4. 9]. 1728: edgi Kissebb Nms ház Szalmával fedve [M.dellő TA; IB VI. 225/14]. 1732: a' gyümölcs fák között vagion egy szalmával fedett árnyék alatti, egy csere rako fából való Szilva aszaló [Kóród KK; Ks 12. I]. 1768: Sövényből tsinált támaszos néhol fedél nélkül, többire pedig szalmával befedett avadékk kert [O.kocsárd KK; Ks 74. 56]. 1781: egy mezősegi modra épült Szalmával fedet, deszka oldalú Tsűr két deszka kapuval [M.andrásfva U; Pf.]. 1810: A Lokótó Szin vagion csere Fa ágasokra építve, a Fedele avatag Szalmából vagion csere fa létékre, és középp szerű szarufákra rakva [Újfalú K; Ks 76 Conscr. 523].

Szk: fedni való ~. 1818: Tutsik Gergitznek a' Vágó Szinnek bé fedésére adatott 1/2 ől fedni valo Szalma a 1 forint egy szekér [Déva; Ks 103].

7. takarmányszalma; paie (de nutre); Futterstroh. XVIII. sz. eleje: az egészséges lovat is jobh ha Szalmával s bőv ab-

akkal tartod, mert leg inkább a Szenatúl kehesedik meg h a lő [JHb 17/10 lőtarási ut.]. 1711: az juhok rühben, s, himlőben erőssen holtak, igaz dolog ... egy ideig Szalmát is ettek Széna nem lévén [Büzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szöcs János (40) j b vall.]. 1718: mind addig étette ... Szénáját Szalmáját ... miglen mind el fogyott kőstyok [Gysz; LLt Fasc. 69]. 1722: az Radnoti kanczáknak még szalmájok sincs mindenkor, szénájak pedig ig(en) rosz, kikis ig(en) el hitvánkoztak [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1771: szoktak ... az magak erdejekből az ketskéjek, vagy egjéb Marhájok szükségére s tápláltatására fákat vagdalni olyankor, mikor az szénájak és szalmájak el fogy s az le vágott fáknak rügyivel éleszgetik marhájakat [Radulesty H; Ks 93. XIX. 6]. 1794: A Lovak ... nappal a kertekbe Legelődnék éjjelre hogy a Farkas a Csikot meg ne égye az Istallob(an) kevés Szalmát vettetvén elejekb(en) hogy rágodgyanak [Szilágycséh; IB. Fogarasi István lev.]. 1807: Egy kised ... nagyon hitván Kantza Ló ... fogai hijánossága miatt a' szalmát és szénát nem eheti [DLt 856 nyomt. kl]. 1855: most tsak szalmát esznek a Marhák és Kotsánt szénát még nem kezdett és amíg a cséplés tartani fog adig nem is szükség a rázott is [Nagylak AF; DobLev. V/386].

8. alomnak való szalma; paie de atermut; Stroh für Streu, Unterstreu. 1586: Zalmat hozatot Biro vra(m) ... az w Lowaynak alaia f ... d. 3 [Kv; Szám. 3/XXVII. 2b]. 1595: fizettem zalmat, melyet ... külömb külömb fele vendegleskört el hordottak az Louák Ala [Kv; i.h. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

9. szalmaszál; fir de pai; Strohalm. 1679: Szalmából kötöt jő legyezo nro 2 [Uzdizsnpéter K; TL. Bajomi János inv. 21]. 1782: Mlgs Groff Toroczko Sigmund ur ó Nganegy Etsztye Tkts Praefectus Desi Sigmund ur, ó kglme ... nem átallya ... szemtől szemben azzal fenyegetődni, hogy meg mutatya azt; hogy Torotzko várossa koldus leszsz, hogy a Torotzkoi Aszszonyok mind Botskorban járjanak; hogy a Férjfiak gyékényből vagy Szalmából font köntösben ... járjanak [Torockó; Thor. XX/4]. 1789: 60 darab Rosolisos Butelia szalmab(a) kötve Rf I. xr 30 [Mv; ConserAp. 16].

10. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: szalmaszálból font; de paie, împletit din paie; aus Stroh geflochten. 1805: Azon Kitsin Ládában találtott egy Szalma Iskatuja láda [Szamosfva K; BLt]. 1849: Egy nagy fejer karas kanapé, ülete szalma [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: ~ *fülbevaló*. 1668: Egy bokor szalma fülb(e) való [Mk Kapi György inv. 12] * ~ *hajravaló*. 1668: Egy szalma hajra való [Mk ua.] * ~ *kézravaló*. 1668: Egy par szalma kezre való [Mk ua.] * ~ *nyakravaló*. 1668: Egy szalma nyakra való [Mk ua.].

11. *div* vminek a semmitmondó/tartalmatlan része; vorbäre goalä; leeres Stroh (dreschen), Gerede. Sz. 1710 k.: Ekkor csépeltem sokat szalmájában a commerciumokról irt projectummal [BÖn. 920].

12. *zul* szalmájában, kicsépeletlenül; in paie, neimblätit; unausgedroschen. 1798: azon üdőben midőn férhez ment ... szalmául gabonát el vitette de hány szekerral nem tudom [A.csemáton Hsz; HSzjP Gabriel Kozma de Felső Torja (38) ns vall.].

13. *-jában a*, kicsépeletlenül; in paie, neimblätit; unausgedroschen. 1684: Buza szalmájában vagyon most jelen 25. Asztagban Gel 16328 [A.komána F; UtI]. 1693: Az mi ... szalmájában vagyon csepettessek el edgjütt, annakis fele ...

a Relictae [Ne; DobLev. I/38. 5a]. 1722 k.: Minden Pár ember ad három kalongya buzát: ... zabot szalmájában(an) két kalongyát [Unoka MT; GörgJk 161]. 1752: buza sok maradt mind szalmájában, mind penig szemül [Backamadaras MT; Told. 37/44]. 1766: oly szoros ez a' két Ház között való Vdvar, hogi ha ez két felé szakaszatnék ... szalmájában(an) lévő Gabonával szekerit ottan bé nem hajthatná [Torda; TJkT V. 327]. 1774: Csutak Uram az 1770dik beli Termést annyira el adta volt, hogy Csak egy asztag maradt volt csepetlen, melynekis magját még Szalmájában el alkudta volt csepetlen [Mocs K; KS]. 1813: A Csüres kertben Ősz Buza Szalmájában ... 441 Kalangya [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. 1843: eljövén ide Bágyonba valami Szalmájában ellopott gabonát megmatozni — iten a mato Ilia Sándorhoz ment [Bágyon TA; KLev.]. — b. kivezetlenül; nedezghiocat, cu boabele în păstăi; unenthülst. 1793: 1791-ben Faszujka tsak annyi termet hogy vetniis kevés volt 1792-ben Termet Faszujka még a' Mezőn szalmájában megrothadatt [Drág K; JF 36 LevK 175 Tollas György lev.].

◇ Sz. 1603: Lucas Szalma [Csikfva MT; SzO V. 260] | Bartholomeus Szalma. Mattheus Szalma [Göcs MT; SzO V. 251] | Ambrosius Szalma szab. [Mezőmadaras MT; SzO V. 267]. 1614: Zalma Janos lib [Gyszm; BethU 482] | Zalma Peter lib. [Csávás MT; i.h. 37] | Zalma Janos pp [Fintaháza MT; i.h. 8] | Zalma Mathe j b [Kölpény MT; i.h. 13] | Zalma Ambrus [Mezőmadaras MT; i.h. 10]. 1660: Szalma Istvan [Balavásár KK; SLt 15. B. 10]. 1664: Szalma Janos [Szaráta F; UF II, 295]. 1668: Szalma Janos [Balavásár KK; SLt 15. B. 12]. 1680: Szalma János [Szaráta F; Ált Urb. 65]. 1687 k.: Szalma Máthé [Mezőkölpény MT; MMatr. 389]. 1690: Szalma János [Balavásár KK; SLt 15. B. 19]. 1728: Szalma András j b [Balavásár KK; Ks 13. XV]. 1750: Szalma István. Szalma Joseff [Kv; Dica IIb. 10]. 1753: Szalma György [Kv; KvRLt 7]. 1764: Szalma Gergely [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. 1766: Szalma Miklos [Kv; SRÉ 321d]. 1778: Szalma István Szalma Marci [Kv; CsCJk I. 177a]. 1796: Szalma Samuel [Kv; CsCJk I. 213a].

Kázmér. RMCsSz a szalmafonó/kötő foglalkozásnévből való származtatást valószínűsíti.

szalmaágy szalma-fekvőhely; loc (improvizat) de dormit făcut din paie; Strohbett. Sz. 1710 k.: A király palotája, aranyos ágya csak annyi, mint a disznópásztor hurubája, szalmaágya [BÖn. 509].

szalmaajtó szalmából font ajtó; usă făcută din împletitură de paie; Tür aus Stroh geflocht. 1839: Egy hoszszu Kő épület ... melynek felső része jo deszka ajtóval Major-ság olnak — a' Középső része Kotsi szinnek használtathatik — az also része pedig Lo Istáló — Szalma ajtóval, sövény padlással [Mezőszilvás K; TSb 2].

szalmaaprólék szalmatöredék; bucăți de paie rămase de la treierat, paie scurte; Rüttstroh. 1841: Szalma aprólékot hordott a Gátra [Pókafva AF; Born. F. IIlf].

szalmabeli szalmából álló/való; care constă în paie; aus Stroh (bestehend). 1771: senki más rajtnuk Falusiakon kívül az mi Erdőnkől nemis vágott, nemis irtott, aztis olyankor cselektettük, mikor a Széna és szalmabeli kostunk egészszen el fogyott s nem volt mivel gédelgessük (!) éhel halásra jutott marháinkat [Batrina H; JHb 93. XIX. 6].

szalmabor (szalmán összeaszott szőlőből készült) édes bor; vin de struguri uscăți pe paie; süßer Wein (aus auf Stroh getrockneten Trauben). 1804: Két Bor Vizes Úvegben 802-beli Szalmabor [Szentbenedek AF; SLev. I Somlyai János inv.]. 1847: szalmabor készítése az 1847i Bor naplóban | Őt féle bort kellene készítenem; u.m.: 1. — Pésgőt 2. — Aszut, édest 'Tokaji' szabását 3. — Szalma bort, kevésbbé édest 'Sect' szabását [KCsI 13 Kemény Dénes kezével].

szalmaerszény szalmából font erszény; pungă împletită din paie; aus Stroh geflochtene Börse. 1668: Egy szalma erszény [Mk Kapi György inv. 12].

szalmafedél szalmatető; acoperiș de paie; Strohdach. 1615/XIX. sz. eleje: a' kisbobbik Mátyus János házaizhoz hasonló borna házat igirinek szalma fedéllel [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. 1656: Ezen kertben vagyon jég verem szalma fedel alatt, teli jeggel [Fog.; UF II, 180]. 1688: a' kert mellett van fenyő fábol fel rótt ket rekeszű perellyekre épített szalma fedel alatt valo Tyűk ól [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 5]. 1694: Az második ház ... szalma fedeale megh lehetős [Borberek AF; BfR] | egy jo darab szenás kert ... jo szalma födel alatt satoros kertel be kerítve [Szentdemeter U; LLT Inv. 33]. 1731: fenyő boronákból rakott jo edgi odrú csűr ... szalma fedél alatt, melyb(en) ... van 80. Kalangia Zab Majorságféle [Impérfa Cs; BCs]. 1761: avatag és rozsz Sövény kertek közöt vagyon egy majorkodtató Csűros hely ... melynek is közepette táján szalma fedél alatt ágásokon áll egy jo épségű mezősegi formájú Csűr [F.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 396]. 1804: A székelly Dánielné Curiján ... Gabonás az Aszaloval szalma fedél alatt együtt 30 MF [Radnótfája MT; Borm. G. IVa. 5]. 1815: Ez a' Pálinka főző építettett ... Tserfa ágosokra, az oldala vesszővel van bé fonva, kívül belől jól meg tapasztva Szalma fedél alatt [O.nemegye BN; Ks 77. 19. Conscr. 495–6]. 1825: egy jo Fenyő Boronából épült Ház ... régi avatag füstös Szalma fedeale ... pitvara ... is nagyon régi avatag [Zágon Hsz; Szentkzs Conscr. 278–9].

Szk: alacsony ~. 1788: alatsan szalma fedél alatt ... Pajta [Kutyfa AF; MúzRadák] * (lécekre) vert ~. 1732: A Székely Sigmondné Aszszonyom Curijája és ezen Curia között valo közkert mellett hosszúan nyulik a Lo Istálló, mely talpakb(an) rott karokra sövény oldalú tapasza hulladozni kezdett, vert szalma fedelit, 8 // pár faragott szarufák elegyes lécekkel tartják [Erdőszengyel MT; TSb 51] | a' Csűr ... elegyes gömbölyég létszekre vert szalma fedéllel épült [uo.; Told. 11/67] * szarufás ~. 1688: vagyon fenyő boronakból rakott tapasztos oldalú harom haz, két kamara, egy konyha; s egy pitvar, szaru fas szalma fedel alatt [Kozmás Cs; Törzs Inv.].

szalmafedeles szalmafedéllel épült; cu acoperiș de paie; strohbedeckt. 1727: Vagyon egy ványoló malom ... boronából felrótt, szalmafedeles, az ajtaja fasarkokon forgó ... fazárok [Hídegzamos K; ETF 108. 12]. 1738: jo Tölgyfa, és földben ássott ágos fákra erigalt jo kötéses, de rozsz szalma fedeles Sajto szín [Szászvessződ NK; Borm. XX. 12]. 1740: csináltak edgy kis szalma fedeles szint Tölgy és Fűz fa ágosokra, és Nyirfa s egyéb elegyes perelljékre [Gyalu K; BfN Gyalui cs.].

szalmafedelű szalmafedeles; cu acoperiș de paie; strohbedeckt, mit Strohdach. 1699: edgi hosszú vesszőből két-

szeresen font ágasokra perelljézett szalma fedelű pajta [Vécke U; LLt]. 1736: Előbb azon gyalog ajtonál van egy földbe vert karokra vesszővel font tapasztatlan Szalma fedelű paraszt pajtátska, mely Bihalok számára valo [Várhegy MT; CU XIII/1. 115]. 1757: Mely Nobilitaris Curialis ... vagyon környűl véve Sövényből font Szalma fedelű támaszos alkalmas Kertekkel [Budatelke K; LLT Fasc. 129]. 1761: egy Curialis vagyon a Falunak alsó vége felé a' Szőlők alatt lévő utzáb(an) ... mellyenis bomákból gerezesen fel rott szalma fedelű Szaszos haz vagyon és köből ki rakott gemes kút [Martonfa NK; JHbK LXVIII/1. 382]. 1768: hat Mokány lora valo szalma fedelű Istálló [Sarmaság Sz; TGsz 23]. 1810: Vagyon a' Fogado Háznak az Ut felől valo végibe egy sövény oldalú, szalma fedelű akol [Kisjenő SzD; Ks 77 Conscr. 134]. 1812: Vagyon ... vesszőből font oldalú, Szalma fedelű ágasokon álló Török Buzza Kas [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 20]. 1825: rozsz avadag elviselt Szalma fedelű Ház [Moha NK; Szentkzs]. 1843: Egy borona Fábol készült szalma Fedelű sertés ol | Egy fenyő létszéből készült sasfákon álló szalma fedelű más-lés Kas [Borsa K; BetL 1].

szalmafedetű szalmafedeles; cu acoperiș de paie; strohbedeckt. 1847/1851: a' Csűr szalma fedetű, alkalmas 4, csűr száj ágason, ide a' be járás egy avatag sindellyel fedett galambugos kapun [A.szóvát K; Pk 3].

szalmafedezet szalmafedél; acoperiș de paie; Strohdach. 1694: van egy Lo Istallo szalmával fedezet ... mely Istallónakis az Fedelezése el sorvadván, most az Asz(szo)ny Telekin Asz(szonyo)m Gondviselője uyittattya szalma Fedezettel [Kóvár Szt; JHb Inv.].

szalmagaz szalmatöredék; resturi de paie; Rüttstroh. 1843: közel oda semmi takarmány nem volt, hanem mintegy 30. Lépésnyire volt valami Szalma gaz [Bágyon TA; KLev. Bottyán Gabris (28) vall.].

szalmagyolcs '9' 1748: Szalma Gyolts Papirosson egy darabb(an) [Nagyida K; Told. 11/95].

Esetleg a 'szalmasárga gyolcs' jel-re gondolhatunk.

szalmagyöngy '9' 1788: Minden fele satíros színű nagyobb és aprobb, feje és fekete kása gyöngyök egy iskátulyába, fekete Szalma gyöngy 8 Loth, egy tsomaba ismét apro és nagyobb Bolha Gyöngy Skatulyától [Mv; TSb 47].

szalmahordó I. mn szalmahordáshoz való; de/pentru cărăta paie; beim Strohtragen gebraucht. Szk: ~ meréklye szénahordó karó/meréklyenyárs. 1804: Varga Péter nevezetű Czigánya ... a kit uton ut felen tanál agyban Föben Veri, tsak most Nem regiben egy szegeny Csiki embert aki Fazékkal jött volt falunkban egy szalma hordo merékjével ugy Föbe Verte, halálra, hogy ugy jött a hir hozzánk, hogy mig haza vitték szekerin adig meg holt [Nagysolymos U; USzL ComGub.].

II. fn szalmaszállító; cārător de paie; Strohräger/Strohbringer. 1681: Dancs Péter Siket István Ezek ketten szalma hordók és kertelők [CsVh 97].

szalmahozás (zsákmányként) szalmaszállítás; aducerea paielor (ca pradă); Strohholen (als Raub). 1705: Bethlen Sámuel uram ... részegen ment Graven uramhoz, aki szín-

tén akkor jött meg a zsákmányról a szalmáhozásból, és ... mondotta neki Bethlen Sámuel uram, hogy szégyen egy obersternek szalmáért járn [WIN I, 403].

szalmaizék szalmatöredék; ogrinji, resturi de paie nemícate de vite; Rüttstroh, Rest des Strohes, das von Tiere nicht gefressen werde. 1801: Kert ... Cserefa Agosok közé rakott Fenyő Deszkákból álló hanyt vetett ugyan 's onnan alább ... az ide való mezősegi mod és szokás szerint szalma izék és Gazból rakott Kertel vagyon körül véve [Nagy-nyulás K; DLev. 5].

szalmakalap szalmából font kalap; pälärie de paie; Strohhut. 1675: Két uiselt Szalma Kalap [Utl]. 1789: vettem kezemhez ... 1. Viselő fekete fátyol kalapat, 1 Szalma kalapot polonezer fátyollal. Ezek Szebenben készítették [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1806: Vásárolt 1 szalma kalapot 3 — [Mv; Ks 34. VII]. 1844: Szalma kalap bérelése a' kitsi kisasszonynak tsinálásával együtt [Kv; SL].

Szk: *elásztis* ~. 1808: 1 Fáin Elásztis szalma Kalap [Mv; Told. 29] * *gyermeknek való* ~. 1679: Gyerme(ne)k való szalma kalap [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 25].

szalmakalapos szalmakalappal készített; (fácút) cu pälärie de paie; mit einem Strohhut ausgestatteter. Szk: ~ *süveg*. 1639: Szalma kalapos Süeg jutott nekik ketten nro. 70. Egjet harom penzre tudua(n) teszen f. 2 d. 10 [Kv; RDL I. 116].

szalmakaliba szalmakunyhó; colibă de paie/acoperită cu paie; Strohhütte. 1710 k.: Még azelőtt bé hozták vala Medgyesről a szegény Bethlen Pál mustrálta hadat ... a fejedelem német és egyéb gyalogját szalmakalyibákban a piacra szállíták [BÖn. 770].

szalmakanapé szalmából készült heverő; canapea făcută din împletitură de paie; Sofa/Lotterbett aus Stroh. 1837: Egy Szalma kanapé a kisasszony házába [Szentbenedek SzD; Ks 88. 13].

szalmakarika (tál alá való) szalma-alátét; suport (din împletitură) de paie (pentru vase); Strohhuntersatz. 1761: Asztalra való közönseges új Szalma karikák 4 [Kéménd H; JHb XXXV/39. 28]. 1791: Szalma Tál alá való karika [Nagyercse MT; Told. 19].

szalmakazal szalmaboglya; stog de paie; Strohschober. 1765: Ganévá vált semire kellő szalma kazal 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 5]. 1794: Szalma Kazalok [Nagyfalu Sz; CU]. 1843: 'A Szalma kazalok tetejét igazította, a Szél el gázolván (!) [Hosszúaszó KK; Born. F. IIh].

szalmakerítés szalmából font kerítés; gard făcut din (împletitură) de paie; Zaun aus geflochtenem Stroh, geflochtene Strohecke. 1846: az egész udvar Szalma kerítéssel van bé kerítve — Mellette ákácok [Szentgyed K; LLt].

szalmakoszorú szalmából kötött szégyenkoszorú; cunună de paie (care se pune pe capul unei femei ca semn al dezonorei); Schandkranz aus Stroh. 1672: Mint hogy az Captivának Colosi Cathának ... paraznalkodását az testisek importállyák, Teczet a törvénynek, hogy mivel az l(ste)n-

nek parancziolattia elle(n) vétkezet, per hoc, pro exemplo alioru(m) mint hogy korsagos az captiva, ám bátor az pe-lengeren megh ne veretessék, hane(m) szalma koszoru tétetve(n) fejében, az mester által az városbol ki kísértessék [Kv; Tjk XI/1. 197].

Szk: *tollas* ~. 1664: Az B. Tanács assumálván Birák Vr(a)i(m)ek(na)k Delibera(ti)ojokat Szekely Katha fogoly Aszszony ellen ennib(en) levialák eő kk Birák v(rai)mek teörvényét latván nyavalyás állapotát megh ne veretessék, hanem tollas szalma koszorut az fejb(e) nyomva az Piaczot az Czigányokkal edgyüt háromszor megh kerülván kisírtessék ki az Város kapuián, többé pedig az Városba be ne jeőjeön [Kv; Tjk X/4. 346].

szalmaládácska szalmából font doboz; cutie din împletitură de paie; Schachtel aus geflochtenem Stroh. 1763: Három Lántz végire való Kapots Ugy holmi aprosag kaptotskák nro 24 ... öt Kitsid szalma Ládátskákb(an) [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.]. 1768: Nehai MIgos Gróf Kis Aszszony Ládája 1 szalma Ládátka 1 [Mezőstgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

szalmalyuk szalmát tároló rekesz; gaură făcută într-o grămadă (mare) de paie; Miete für Stroh. 1672: Ez captiva nem gondolva l(ste)nnek paranczolattyával fellyeb el mult napokban colosvári nemzetes Bernhard Vram majorjában az szalma lyukban buván, ott latitált, és ott hitván személylyekkel paráznalkodott [Kv; Tjk XI/1. 185]. 1799: a' Bán György ő kegyelme Léánya Julianna mig Sánta Urnál lakott rongyoson, rifantzoson járt, a' ki nem erőszakoson hivatottat haza az Attyától ... hanem attya hire nélkül ment haza ... reggel a' Szalma jukba találta meg az Attya [Mv; MvLev.]. 1806: én magam buttám bé a Szalma jukban [Kalotaszikirály K; KLev. 1823–1830: Gróf Toroczkai Zsigmond úr Torockószentgyörgyre vitette volt káplánnak, s ott lévén a generalis synodus, nem akart eléállni cenzurára, hanem a szalmalyukból, hová elbújt volt, húzták ki, s erőszakkal állították elé a felszentelésre [FogE 79. — *Telegdi Mihályt].

szalmanadrág szalmaszálból készült nadrág; pantalonii din paie; Hose aus geflochtenem Stroh. 1782: Praefectus Uram Sako Mihályt intette nyughatatlanságarol ilyen szokkal, Te Sako Mihály mit nyughatatlankódol annyit s mit rugódzol a te kegyes Földes Urad ellen ... úgy jársz mint a' Cseh országi Jobbágysok, a' kik Földes Uraik ellen addig rugodosztanak, hogy szalma nadrágra jutottak [Torockósztyörgy TA; Thor. XX/2 Varga Gergely tt nyil.].

szalmapántlika szalmából font pántlika; panglică de paie/împletită din paie; Band/Schleife aus geflochtenem Stroh. 1711: 12 Vég Szalma Pántlika ... 8 // 16 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1788: Egy iskatulyába színes Szalma pántlikák 12 darab [Mv; TSb 47] | Szalma bandlika (!) [WLt Cserei Heléna jk 16a].

szalmapárta szalmából font pártá; cunună făcută din paie; Jungfernkranz aus geflochtenem Stroh. 1668: Egy par szalma kezre való ... Egy Szalma parta [Mk Kapi György inv. 12].

szalmarakás szalmaboglya; stog de paie; Strohhaufen. 1756: Ösz Buza szalma rakás vagion No 11 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35].

szalmarózsza szalmából font rózsza alakú dísz; ornament in formă de trandafir împletit din paie; rosenförmiger Schmuck aus geflochtenem Stroh. 1668: Egy bokor szalma fűl(e) valo. Ket Szalma Rosa [Mk Kapi György inv. 12].

szalmás 1. száras (gabonaféleség); (despre cereale) păios; strohig (Getreidepflanzen) | kicsépeletlen, szalmájában levő; in paie, neîmblătit; unausgedroschen, in Halmen. Szk: ~ búza. 1793: a' kinek ... szalmás Buzája nem terem, a' Nagy Vékával tartozik fizetni két Véka Buzát [Lompért Sz; SzVJK 179] * ~ élet szalmás gabona. 1847: Ki számítása A' Czegei öszves Robot napszámnak ... Marhás napszám térszen 1248. M(ar)hás nap ... 11 egy napos (igy!) után esik Tenyeres 1508 ... Tized dézmát ad a' szalmás Életből és Tsős Török Búzából [Cege SzD; WassLt] * ~ gabona. 1830: Majorság Szalmás Gabonák. 10 Ösz Tiszta Buza vagon 590. Kalangya [Nagyikland TA; Tlt Köz. ir. 1748]. 1837: Maradtott még a Csűrnel 4. asztagba szalmás gabona [Szentbenedek SzD; Ks 88. 16]. 1849: A' Csűrbe vala két nagy rosta, az egyik választo, a másik szoro, — a' szoronak két rostája van, — egyike Török Buzának, — másika szalmás Gabonának használtatik [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1852: Koza Juon és Popa Jakob ... Minden szalmás gabona alá jövő földeket kötelesek létszék jó moddall meg művelni [Ne; DobLev. V/1345] * ~ tönköly. 1848: Szalmás Tönköj ... Szemes tönköj [Sztolna K; LLt].

2. szalmából készült; de paie, făcut din paie; aus Stroh (gemacht). 1662: vagio(n) az Babolnay patako(n) ... ket kis fellyül czapo malmoczká, boronabol fel rova, fedeles szalmas [Bábolna SzD; Utl].

Szk: ~ fedél. 1675: Madarason lévő Zalagos udvar haz ... Az nagh Kapu deszkas suppal földet egi be jaro Kis ajto mellette az haz be kerítettven vagion ... az keritesb(en) vagion szalmas fedel alatt sóveniből Csinalt tapaszos ket haz Pitvaraval edgiüt [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1734: Vagion az Udvaron egi szalmás fedél alatt két ökör istálló paraszt fa ajttokkal [Datk NK; JHbB D. I gr. Bethlen Farkas inv.]. 1768: Csűr ... mind oldaliban, mind pedig szalmás fedeliben nagyon megrongyallott [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. 1801: Edgy Zsitár Ház rako fákbold, Szalmás fedél alatt [TL]. 1827: ezen házának mind falai, mind pedig el rongyollott szalmás fedeles ... a legg rosszabb állapotba vagynak, ugy hogy szintén meg igazíttatthatlanok [Somkerék SzD; Ks 73/55] * ~ fedeles. 1677: a ház be kerite vagion ... Az Kerítésb(en) vagion; szalmás fedeles Sövennyel csinált és tapaszos két ház Pitvaraval edgyüt [Mezőmadaras MT; Borb. II] * ~ fedelű. 1744: Az Allyán ... vagion valami regi szalmás fedelű Kötör vagi is Sajtolo [Pipe KK; LLt Fasc. 67. — *Ti. a szőlőnek]. 1796: Találtunk ... Egy Tölgyfa ágásokra Sövényből font el sorvadott Szalmás fedelű Házat [Doboka; BetLt 2]. 1797: Egy szalmás fedelű jotska Csűr H fr. 9 Dr. 18 [Szótelke SzD; CU IX. 27. 110b]. 1819: Szimedru Kozmész, Juon Kozmész, Nyikulae Déák és Borsa Adám ... mind nyájon egy egy Szalmás fedelű Sövényből valo Házatskát és Kamarát építettek [Szentkirály H; Borm. Vegyes ir. 4/43]. 1827: van egy szalmás fedelű paraszt tsüretske [Somkerék SzD; Ks 73/55].

3. szalmafedeles; cu acoperiş de paie; strohbedeckt. 1636: E mellet egy lud hizlalo olaczka szalmas, egy aytoczka rayta [Siménfva U; JHb Inv.]. 1647: vagion egy rend Istallo, szalmas ... Jaszla boronabol rott, padlása felig

seóueny [Drassó AF; BK 48/16]. 1658: lészás sövénykert, fedeles szalmás [M.gyerőmonostor K; ETF 108. 13]. 1726: edgy Cseléd Ház, jo Csűr, rako fákbold rakott ... volt két kövű malom szalmás, rako fával rakott [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. 1727: Vagion ... egy ujj, egészen tölgy fából építettett, szalmás két köre építettett, ahol tsapo silipes Malom [Galgó Sz; JHbK XXVI/13. 39]. 1729: vagion edgy rideg Diszno pajta szalmás, edgy kas kert előtte kereken kertelve [HSzj kas-kert al.]. 1771: Sokszori Tílalom ellen kik pipáznak akár Lakosok akár szolga Legények közül nem bátorságos helyes Csűrös kertekb(en) szalmás szoros épületek között a Verő fényen [Dés; DLt 321. 2b]. 1801: Edgy Pajtátska veszszöböl font rossz szalmás [TL]. 1850: a Csűr és többi szalmás épületek mind merőbe új fedést kívánnak [Branyicska H; JHb XXV/68-hoz].

Szk: ~ bivalypajta. 1810: Egy szalmás, Sasok közé font Sövény oldalú hitvány Bihal pajta [Doboka; Ks 76 Conscr. 54] * ~ csűr. 1647: Vagion az Uduarhazon felyül egy Czwr kertis ... Vagion benne egy szalmás Czwr, az oldala rosz tapaszos [Megyerék AF; BK 48/16] * ~ (fa)ház. 1706: Ezen Curian vagio(n) egy szalmás ház [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1792: egi Szalmás fa Ház pítraval edgiüt [Szabéd MT; Hr Conscr.]. 1823–1830: A város' alacsony, még szalmás házak is vagynak benne [FogE 191. — *Halle] * ~ gabonás ház. 1647: Vagion esmet egy reghi tapaszos, szalmás Gabonas haz, Aitaia vas sarkú, pantú, retezw [M.királyfva KK; BK 48/16] * ~ kaliba. 1688: Vagion az vizi Malmon fellyül egy Dürűczkölő ... egy szalmás kalyiba előtte, abb(an) vagion az dürűczkölőhöz valo három vedres Rézűst [Csicsogyörgyfva SzD; BK] * ~ kunyhó. 1827: holmi hitvány Szalmás Kunyhokot ... építettett — azok körül csomboitot hitván Kerteket, alattomba mind csak könnyebb könnyebb lopogatta a Falu derék utzájára [Körtvélyfája MT; LLt] * ~ ól. 1647: Az kapún beleol, egy Tyuknak, Ludnak valo szalmás Ool; boronabol rott [Megyerék AF; BK 48/16] * ~ pince. 1647: Az Uduarhaz eleott, az Tho feleol vagion egy Lugas kert; harom rendel vetemenyes Tabla keozte; Vagion ebben egy szalmás pince, Repa, Rete, Peterselyemnek valo [Drassó AF; BK 48/16] * ~ sajto. 1647: Vagion egy io darab Szeoleois, Szaz Ember kapalasa beoüon vagion allata egy Szalmas Sayto, sroffiaul eggywt [Teremiúfalu KK; BK 48/16] * ~ sövénypajta. 1637: keőreős keőrw uadnak 15 rendbeli duplas szalmas seóueny paytak szalmaual fedettek [Fog.; UF I, 414] * ~ sütőház. 1636: az malom feleöl uagyon berenabol rott szalmas suteő haz [Siménfva U; JHb Inv.]. 1647: Az palankon kwl egy szalmas Swteo haz [M.királyfva KK; BK 48/18] * ~ szekérszin. 1647: Ez hazakbol megh terüen az Uduar, vagion nap Nyugott fele egy szalmas Szeker Szin, boronabol rott volt [Drassó AF; BK 48/16] | Az Udúar szegeletin vagion Egy szalmas Szeker szin [Nagyteremi KK; BK 48/16].

4. szalmafonattal bevont; (ímbrăcat) cu împletitură de paie; (Flasche) mit Stroh umgeflochten. Szk: ~ butellia. 1791: Szalmás üres Buttellia [Nagyercse MT; Told. 19]. 1797: Licitáltattak Egy szalmás butellia Dr 8 Egy kis üveg butellia Dr 6 ... Egy fa olajos butellia Dr. 8 [DobLev. IV/775. 3]. 1817: Egy Szalmás Butellia xr. 11 [Mv; MvLev. ifj. Simonffi Joseff hagy. 8] * ~ butik ? szalmával bevont butyka/butykos. 1805: Egy Hollitsi Leveses Fazék ... Két Szalmás Butik ... Két Pintze Tokbéli Üveg [Szamosfva K; BLt 10 Conscr. 109].

5. szalmával kevert; amestecat cu paie; mit Stroh gemischt. 1835: valami száraz szalmás Juhganét hordottak ki a' Ganéj dombra a' Báro Emberei [Zsibó Sz; Wlt]. 1839: Orsova' ... Gyalogassai istállót bérlettek szalmás ganéjjal [Börn. G. XXIVb. — 'MT].

6. szalmát tároló; pentru păstrarea/depozitarea paielor; Stroh einlegend. 1637: Az fal mellett eleb menven mentwnk az szalmas bastyara, mely bastyanak mind hidgya cserefa deszkakból ualo, s mind pedig maga az bastya ... cserefaual padlott [Fog.; UF I, 396]. 1656: Jnett az Szalmas alias Csatorna Bastiara menő hidlasra terven, azon hidlas vegihen vegigh semirekellő roshatt fabol allo ros [Fog.; UF II, 101].

7. ~ írás (nehezen olvasható) szállás írás; scris ascuțit/cu litere ascuțite (greu de citit); (schwer lesbare) Krähenfüße. 1714: Ngodat alázatossa(n) követem Szalmás írásomról mivel se papyros se Tinta nem alkalmazatos [Egerbegy TA; JHb XVI/11 Harsányi N. Miklós keze írása].

8. ~ gyűrű? 1632: Beczybeől az minemw marhakat ... Kantha Mihály hozott ... mindenfele kestt f 60 ... Giorttia tartott f 5 ... Varro Twtt f 3 ... Szeör premet f 5 ... Zalmas giwrwt f 3 ... Apro Twkört f 5 [KvLt II/69 VectTr].

Talán 'üreges gyűrű' jel-re gondolhatunk.

szalmasurgye szalmazsák; saltea de paie/umplută cu paie; Strohsack. 1807: Szalma Surgye rongyos [Körtvélyfája MT; LLt]. 1817: Egy szalma surgye [Mv; DLev. XXVIIIa]. 1837: Hitvany Szalma Surgye [Várfva TA; Borb.].

szalmasüveg szalmakalap; pălărie de paie; Strohhut. 1630: Seres Anna viszen Magyar Országba Egy Kantár Riskását tt f — d 25 ... Szalma swveget ... d 9 [Kv; Szám. 18b/IV. 31]. 1636: Eggietmās Apolék kalmár marha ... Husz vy szalma swuegh, 1 p(er) d. 3. teszen — — f. — d. 60 [Kv; RDL I. 109].

szalmaszakasz szalmakazal; șiră/stog de paie; Strohschober. 1750: Vagjon egy szakasz szalma in longitudine vlnarum 12 1/2 vgjan mellette egy darab szalma szakasz in Longitudine ulnar(um) 7 1/2 [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3].

szalmaszál egy szál szalma; (fir de) pai; Strohhalm. 1585: Palffälwi Chortan Benedek Keorsi Istwa(n) Jobb(a-gia) ezt feleli ... Mikor iktata Palffälwat Keoreosi Mihály azkor az loffeiek kerdek ha iktattia e az eo iusokat, ezt mo(n)da Keoresi Mihály egy szalma zalat fel emelve(n), en chak ennit sem iktatok az Kegtek ighassaghaba [ÚszT]. 1745: az Gyermán felesége ide jöve, s egy Szalma Szál vala az kezib(en) es azt mondá a' Pap(na)k, meg ne eskudjék, mert ha megesküszöl mint ez a' szalma ugj meg száradsz mert enyim a' bőr, s nem merők a' Papot meg esketni, hanem csak eloszlánk [O.vásárhely SzD; Ks 32. XXXII.].

szalmaszín¹ fr szalmatartó szín; șopron pentru paie; Schuppen für Strohlagerung. 1638: A konyha mellett eggy szalma szín alatt vagjon eggy cöreg h reghi üres szuszek [A.porumbák F; UF I, 661].

szalmaszín² mn sárgás színű; de culoarea paiului; strohfärb. Szk: ~ atlasz. 1807: Egy szalmaszín atlatzból való Köntös lilaszin bordürrel bé-szegve [DLt 378 nyomt. kl] * ~ dolmány → ~ nadrág * ~ mente → ~ nadrág * ~

nadrág. 1710: Egy szalmaszín nadrág, meghányva. Egy szalmaszín dolmány. Szalmaszín mente [DanielAd 90] * ~ pánlika. 1808: 8 Sing szalmaszín Pant(lik) [Mv; Told. 22] * ~ posztó. 1800: 1 1/2 Sing Szalmaszín posztó [Mv; Told. 74]. 1807/1818: 7 sing szalma szín posztó [Mv; Told.]. 1823: szalma szín posztó [Kv; SL] * ~ re festett. 1849: a' falba van alkatva szalma színre festett egy quad-rup, egy kaszli három fiokas polituras [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * ~ szoknya. 1762/1763: Egy szalma Szín arannyas ezüstos Materia Szoknya [Hsz; Ks 23. XXIIb] * ~ takaró. 1810 k.: Egy Szalma Szín praedikáló székre való Takaró [HbEk] * ~ viganó. 1800: Egy Szalma Szín atlatz ezüst rojtjal való viganó [LLt].

szalmaszínű sárgás színű; de culoarea paiului; strohfärbig. 1802: Schroft János ... tsuka színű kaputot szalma színű német nadrágot, és lájblit ... visel [DLt nyomt. kl].

szalmászsák szalmazsák; saltea de paie/umplută cu paie; Strohsack. 1797: Ágyba való szalmás 'sák [M.igen AF; DobLev. IV/777. 6].

szalmatányér szalmából font tányér; farfurie (impletită) din paie; Teller aus geflochtetem Stroh. 1796: Kupás Flas-ko 5 ... Boros pohár 6 ... Kerek szalma tángyer 2 [Tresztia H; Ks 125].

szalmatűz 1. szalmából rakott tűz; foc făcut cu/din paie; Strohfuer. 1573: Kowach Istwan Azt vallia hogy eo ... mykor eo kertetwl leone Nagy zalma twzet chinaltak zol-gay az Maiorba keozel ... az kazalhoz [Kv; TJK III/3. 189]. 1723: Az Avar égetés ... absolute interdictatit, ugj hogj a' hol afféle tűz támad, és az falu idején meg nem öltya vagj az olyan gyűtogatott ki nem adgia, f. 40 büntetessék, az Szalma tűz is, ki vált szoros helyeken, mely vulgo bobo-ta(na)k mondatik sub poena f 12 prohibitalitit [K; Told. 2].

2. átv szalmaláng; foc de paie; Strohfuer. 1678: Tudom ugyan én, hogy Kgid ellen a publicum odium igen nagy, de a sokaságnak mind fávora, furora szalma tűz, idővel, sőt hertelen meg lankad [TML VIII, 48 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

szalmavagdáló szalmavágó; de tocat paie; Häcksler, Strohmesser. Szk: ~ kasza. 1697: Az haz hejjan vagjon ... Egj szalma vagdalo kasza cum suis requisitis [Borberek AF; Mk].

szalmaváz átv szalmabáb; om de paie; Strohhalm. 1705: Ma izente meg quasi cum illusione a generális az úrnak^a, és így a mi magistratusink csak szalmavázok, nem egyebek [WIN I, 418. — *Egy százsz legény halálos ítélését].

szalmavirág száraz virágú kerti dísznövény (Heliochrysum bracteatum); flori-de-paie, imortelă; Strohlume, Im-mortelle. 1813: Matska Virág ... Török Füge Szalma Virág [Alpestes H; Told. 18] | Szalma virág 3. cserép [Koronka MT; i.h.]. 1814: A' Felső Virág Házba találtattak ezek a Virágok ... Szalma Virág Tseréppen 1 [Szászvezzsöd NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.].

szalmavitel szalmaszállítás; căratul paielor; Strohtransport. 1855: Danavitsot mais fel szollítám, — de ugy latom

hogy makatszkodik a szalma vitelel [Nagylak AF; DobLev. V/1386].

szalmázik fecseg, mellébeszél; a vorbi într-aiurea, a plăvrăgi/flecări/trăncăni; vorbeireden, schwätzen. 1761: Augusti 16-ta temettük a szegény Somai Teréziát Inczédi Sámuel házastársát Fodorházán ... Actor volt tiszteletes Sós Ferenc úr kolozsvári pap ... Más praedicatoriott tett az babóci pap Némethi N., de csak szalmázott [RettE 123].

szalmazsák tájny surgyé; saltea de paie/umplută cu paie; Strohsack. 1738: surczot Szalma Sakokot Csinaltattam [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. 1760: virágos kendere anyi van szépen még héhelve a' menyit bé nyomhat egy szalma Sákban [Mk IX. 109]. 1840 k.: Most ujból készítettődött egy fedeles ágy négy Személyre valo, vagyon benne két szalma zsák, négy lepedők, két párnák, és egy madráz és két lombos pokrotz takarok [Kv; ACart. 29]. 1849: Egy rongyos Ágy fa. egy szalma zsák [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: cvillig ~ sáhos szalmazsák. 1823: Fein Zvillig szalma 'sákok ... Egy ágyba valo fein Czvillig kékes Gunya tartó [LLt Csáky-per 601. L. 1].

szalmazsúp fedélnek való szalmaköteg; snop/legătură de paie; Strohbund (für des Dach). 1648: Ez jstallotol bal keze fele terven vagion egy hoszszu hasonlo ket rend jstallo ... azis hasonlo keppen regi szalma suppal kötöt [Porumbák F; UF I, 894]. 1656: Ezen szeker szinnék felső része szalma suppal keőteőtt reghi roz renovatit kevan [Fog; UF II, 161]. 1694: vagion egy Lő-Jstálló ... mellj(ne)k is falai, boronabol róttak tapaszosak de bomladozottak; padlása sovénjből való, szalma suppal kötött fedele alatt [Kisened AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1705: távozván a kurucok, delután úgy mentenek ki ide Selmberkre, és ott lévén még valami házfedelek, szalmazsúpok, a szókás szerint az egész lovas militia onnan hozott zsákmányt, aminthogy van már egy hónapja mind afféle házfedelet eszik a lovak [WIN I, 409]. 1733: szalma suppokat köt-ven, azokat meg Gyuitotta, az által akarta az említett Palatzk férgeket kitisztítani [Kvh; HSzjP]. 1817: A Gyümölcsös kertben egy Bikfa boronákból rakott szalma Suppal szépen bé fedett Csűr [HSzj borona al.]. 1829: Vagyon egy Csűr ... a fedele Szalma Sup viseltes, meg is van Dugolva s fellyül bé van rázva Szalmával [Csekelaka AF; KCsl 6].

szalmazsúp-fedél szalmafedél; acoperiş de paie; Strohdach. 1656: Az kapun belül job kez felől vagion, feőldben asot oszlopon reghi szalma sup földel alatt valo szeker szín [Fog; UF II, 161]. 1732: egy szín ... Eszterhajan egy rend nad, egjebűt egészen szalma sup fedelet tartanak [Nagyida K; Told. 11/70]. 1785: Egy Csűr, melynek Székely modra két felől két Istállója, és azok felett, két gabona tarto Odra vagion, Szalma Sub fedele, nehol jukatos [Szu; Ks 73/55].

szalmazsúpos fedél szalmafedél; acoperiş de paie; Strohdach. 1694: vagion a Sütő-ház, mellj-is talpakk(an) álló sas fáib(an) boronából rótt tapaszos falaival, szalma supos fedel alatt való [Kisened AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.].

szalmiák ammóniumklorid; clorură de amoniu, tipirig; Salmiak. 1843: A K Monostori Papiros Gyár ... a Haszon bérő Urnak ... által adatik kékkő két, és fél Lott ... Szalmiak egy Loth és egy fertály [KMuLev. 2].

Vö. a szalamid címszóval.

szalmiákgászt szalmiákkoldat; soluție de tipirig; Salmiakgeist. 1843: A K Monostori Papiros Gyár ... által adatik a Haszon bérő Urnak Indigo Tizenhárom lot minden edény nélkül ... Szalmiák geiszt két Lot üveg nélkül [KMuLev. 2].

szálnyira egy cseppet sem, egyáltalán nem; nici un pic; nicht im Geringsten. 1705: Tegnep az asszony fenn lévén hívta az urakat Ludovicus napjára, és úgy hagyta az asszonynak, hogy Haller István uramat, Bethlen Sámuel uramat és engemet is elvigyen magával ebédre. Erre pedig én egy szálnyira sem vágnék [WIN I, 519].

szalonka szalonkában gazdag terület; teren/loc unde trăiesc mulți sitari; schnepfenreiches Gebiet. Hn. 1757: A Szalonkan (k). A Szalonka Arnyékjáb(an) (k) [Csomortán Cs; EHA].

szalonkás szalonkában gazdag terület; teren/loc unde trăiesc mulți sitari; schnepfenreiches Gebiet. 1839: Petele" ... Gyalogossai Sántót ástak a szalonkásba [Bom. G. XXIVb. — "MT]. 1842: A Szalankásba [Görgény MT; i.h.].

szalonkázó szalonkavadászatra való; bun pentru vânătoare de sitari; gut für Schnepfenjagd. 1864: holl jó szalonkázó helyek vannak [Méra K; KHn 244].

szalonna 1. slănină; Speck | ebből készült (fűstölt) elede; slănină (preparată și folosită ca aliment); Speck (als Speise). 1546: Banffy Bernaldnak adyanak haath zalonnath [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1569: Az zalonnahol Adgyon Clara Azzony Jztrigy Janosnak ketteőth [Mányok SzD; IB VI. 225/13]. 1585: vőttem ... Zalonnat és Oluaztot hayat d. 2 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. 1595: ne(m) Artatlan fogtak mégh, merth eő zolonatis orozott, búzatis orozott [UszT 10/37]. 1600: attam ... Zalonnat speknelni [Kv; Szám. 9/III. 7 Szabó András sp kezével] | Azon kiwol teőb kereseteőnkis illie(n) wagyoy(n) az Alperesen, ket zalonnat minde(n) aprolekiawal eggieőtt, mely zalonnak ertek volna ket ket forintot [UszT 15/53]. 1683: Vagyan Szalonna felnel nagyab [Küküllővár KK; UtI]. 1714: három Szalonna sodorostól [Pálos NK; LLt]. 1718: melyesztett diszno hust szalonnájával egyűtt, adgiuk fontyát őtőd fel pinzen [Mv; APol. 44]. 1733: Edgy Szalonna, Háj is tanaltatott [Marosztkirály AF; Told. 2] | Moricz Geczinek adtam egy Szalonát nyolczadfél forinton [Torockó; Bosla]. 1798: Szalonának valo kövér sertes egészen Nro 2 [Kövesd NK; RLt]. 1815: Peter Mihálnyt a Feleségem a Szalonnák lopásan kapta [Mezőbánd MT; DobLev. V/983. 1b]. 1853: a' Bogdából kitsi lábat kel vagni hogy nagy szalonna legyen belőlle [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: ~ lopni. 1815: Peter Mihalyne ... hozzánk is el jött szalonna lopni [Mezőbánd MT; DobLev. V/983. 3a Török Samuné Bundás Erzsébet (42) zs vall.] * -nak csinál. 1692: Holiaska Opra és Oroz Gligor perselnek vala ket

szeplaki köver Disznót ... Giller Petertis lattam hogj eolt edgyet s zalonna(na)k tsinalta [Szászsztlásló NK; LLt AF. 20 Fato Peter (40) és Szava Simon (40) vall.] * *~nak való*. 1755: A Sertések közül le verettem szalannának valokat nro 12 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1760: verettem le szalonnának való sertésimet [RettE 115] * *~ szelni*. 1655: tegnap jöue hozzám Szalonna szelni [Dés; DLt 436] * *~t csinál vkiből* felkoncol. 1737: Egy Onodi Mihály nevű nemes ember ... mostis ... fenjegetődzik hogy mig egyből kettőből szallon(n)át nem tsinál, addig ki nem menjen Hunyadrol és így bátorságosan nemis járhattunk miatta [Vh; Ks 83] * *~t tartó rúd*. 1864: Egy szalannát tartó rúd [Mihálcfa AF; HG Br. Gerliczi lev.] * *~ vonni*. 1679: Szalonna vonni valo hoszu kender kötél nro 1 [Udzisztépter K; TL. Bajomi János inv. 12] * *avas ~*. 1586: vittem ... fwtseolt hwst es pechienieket /45 Sodorokat /36 ... Auas zalonnát Tiwk moniat /16 [Kv; Szám. 3/XXIV. 7]. 1593: veottem Awas zollanat f — d 6 [Kv; i.h. 5/XXI. 11]. 1621: attam) ... az fogolj Francjajknak 1. font Auas szalonnát ... /4 [Kv; i.h. 15b/IX. 70]. 1761: a Mlgos Exponens Urak elő Nagysagok(na)k ... szallanajok eszerént Avass nagy Szalanna 1 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 23–4] * *diribdarab ~*. 1631: Kovacz György el ment falura dolgozat s hozat penzt, derib darab szalonnát, abbol fizettek az dolgo-soknak [Mv; MvLt 290. 58b]. 1736: Kirszte Peter fatealya hogy ... száma nélkül látta hogy Balogné Aszszonyom Gyermkeivel együt az Uraság pénzéjib(e) jártanak Bort palinkát ittanak házokhoz is hordottanak dirib darab szalonnát [Drágavilma SzD; TKI] * *egész ~*. 1685 e.: vagyon az ház hejára le eresztős vas sarkos pantos ajtó ... Holott vad(na)k Egész Szalonna Nro 6 [Gyf; MvRKLev. Urb. 26]. 1782: Hat egész Szalana [Nalác H; CsS] * *fél ~*. 1785: Fél Szalana s egy negyed rész font 37 1/2 [Katona K; Born. Jos. Katonaj ns vall.] * *füstös ~*. 1735: láttam hogj két füstös szalonnát hoztanak az Urffi Teleki Samuel Ur(am) számára a maga Jozságából [Kendilóna SzD; TKI Anna Gyulai quondam Franciszi Detsei de Nagy Doba rel. vidua (54) ns vall.] * *idei ~*. 1632: Szalonnas ház Vagion az jdei uy zalonna solorostol ... N. 54 [Fog.; UF I, 172]. 1740: Az Haz hejan ideji szalonak talaltat(na)k [Dés; Hr 2/10]. 1761: Idei Szalanna egész 13 | Idei szalanna melyből most kötnek 1/2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 24] * *kétujnyi ~*. 1773: Azon Sertést ... láttuk hogy rideg sertés lévén két ujnyi szalonaja volt [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] * *kövé ~*. 1592: keöwer zalonna espekellnj es egieb fele zwksegre keölt f 0 d 16 [Kv; Szám. 5/XIV. 123 Eppel Péter sp kezével] * *ó ~*. 1647: Egy o szalonna; O háj, harmadfél [Nagyteremi KK; BK 48/16]. 1682: Oh Szalonna no 102. Oh háj no 86 [Fog.; Utl]. 1726: Ó Szalonna no 5 vy szalonna nro 12 [Abosfva KK; Ks 4. 14]. 1848 k.: Tiz font o-szalonna, Ót font o-háj [Kisessküllő K; SL] * *öreg ~*. 1589: hozattam ... Egi eoregh zalonnát az Konihara f. 3/32 [Kv; Szám. 4/X. 40]. 1640: Ostor adot mind(en) harmadik Esztendeoben adnak, most meg kel adnj ez szerent ... ket Eokeorteol d. 10. Ket Tehenteol d. 5. Minden eoreg keobeol buzatol d. 2. Egy eoreg szalonnától d. 2 [Daróc K; GyU 51]. 1677: vagyon két Eörög Szalonná; és három háj Két orja fwtstül [Mezőmadaras MT; Borb. II] * *sódaros ~*. 1662: Sódoros szalonna [SKr 618 Tartalomjelző fejezetcíméből] * *spékelnivaló ~*. 1592: Spekelny valo Zalonnát f — d 2 [Kv; Szám. 5/XIV. 214 Eppel Péter sp kezével] * *tavalyi ~*. 1596: Tawaly Zalonna No 6 1/2 Uy zalonna aprolekyawal No 1 [Kv; Szám. 6/XIX. 27]. 1637: apro taualy es harmadidej oh

szalonnak nr. 33 [Fog.; UF I, 406] * *új ~*. 1586: Soban feótheoz echiet es vi zalonna specelnj — /12 [Kv; Szám. 3/XXIV. 75]. 1592: Veöttem ... Vy zalonnát es owas zalonnát f 0 d 16 [i.h. 5/XIV. 129 Eppel Péter sp kezével]. 1660: Uy szalonna nro — 1 azon oria Labay, sodori, feje rajta vago(n) [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. 1680: ezen házb(an) találtat(na)k egy köteles állásson oh es új szalonnák [A.porumbák F; ALt Inv. 13]. 1753: Új szalanna rajta lévő nyuljaval es sodarival [Beresztelke MT; Told. 19].

2. szalonna-járandóság; cantitatea de slănină ce i se cuvine unui angajat pe baza învoielii (ca completare a salariului); Deputatspeck. 1666: Frumentariusnak ki egisersmind saffaris Kesz penz fizetesse per annum ... f. 12 ... Buzaja ... cub. 10 ... Szalonnaja ... nr. 1. Sajtya ... nr. 2 Bora ur. 6 | Varbeli ket dobos jnassoknak Per annum egiknek egiknek Brassai poszto dolomanja ... no. 1 ... Szalonna per septimanam ... libr. 1 [Fog.; UF II, 330, 333]. 1671: Az mangullonak Minden kora ... f. 10/80 ... Szalonnája libr. nr. 1/2 [uo.; i.h. 514].

Szk: *prebendára való ~*. 1684: prebendára való szalonnát, nro. 6 [Balázsfva AF; AUt 374]. 1688: Száva Péter adminisztrált ... Praebendára való szalonnát, nro. 10 [Ebesfva; AUt 581].

3. *átv* vminek az egésze; un anumit lucru în întregime; Ganze (von etw). 1662: Már úgy tetszik, kedvek telhetik azoknak is, még az haza fiai közül is, kik a véghelyeket csak mint sódorokat a szalonnán, annyira hajtának, mellyek ha lemetszethének is, a szalonna ugyan egész szalonna lehetne és maradhatna afelől ... De gyakorta, mikor osztán a szalonna megkezdetik, a sódor róla lemetsződik, a szalonnáját is mindaddig rá járván, metélik, szeldelik, valamig egy darabjában tart [SKr 628].

4. vki hibája/vétké vmi; păcatul/vina cuiva; auf dem gewissen haben, ist js Schuld. Sz. 1597: Chato Ambrúsne Sophia wallia ... Kis Imreh ... most vtlozor hogj megh verte az giermeket ... mikor megh holt wala menek oda, az azoni igen sirattia wala az germekeket mondwa(n) way ember te zalonnad ez te wagi gylkossa az tenne(n) fiadnak addigh vered rongalad hogj am miattad hala megh [Kv; TJK VI/1. 40]. 1630: Tudom azt hogy mikor halua fezkzik vala Kalo^a Fazakas Györgynek az felesége oda menek latnj (miuel kezel valo atiafia volt) es mondam nekj: Ah Jstenetlen sogor te szalonnad ez: az pedigh monda nem tehetek rolla ha Jsten el uette teollem de nem az en veresegem miat holt megh, mert en ugia(n) nemis uertem mostansagh [Kv; RDL I. 18 Stephanus Borbely vall. — "Mátsutt Kaloz alakban].

5. szalonnakő, zsírkő; steatit, silicát de magnezium; Steatit, Speckstein. Hn. 1736: Szalonna vár oldalában (k). egy Szalonna vár nevű Erdő. Szalonna vár árka mellett (sz). Szalonna vár fele valo Szőlő alatt (k) [A.idecs MT; EHA].

szalonnaadás szalonnaárusítás; vînzarea slăninii; Speckverkauf. 1764: á magok Inquisitoriajokból á jő ki, hogy tsak egy orját, egy véka Töröküzért adott volna el ... hogy pedig az afféle disznó hus és szalonna adást az Mé-száros Czéh nem tiltatta, praevicatio(na)k nem tartotta, vilagosan constal abbol, hogy sokan sok szalonnákot, hájot, orját s egyéb aprolekokatis attam(na)k Tordai és más helyre valo Lakosok [Torda; TJKt V. 221].

szalonnabeli szalonnát illető; (care constă) în slănină; Speck betreffend. 1664: ha mi kevés búzabéli és vagy egy

szalonnabéli subsidiumokat mutatnák ő kegyelmek jóakaró szolgáljokhoz azon alkalmatossággal, Isten is megáldaná érette ő kegyelmeket [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

szalonnabőr sorici; Speckschwarte. Sz. 1815: Kedves Barátom ... Él j sokáig Boldogul, és szerencsésen; számos Neved napjaidot érjed, és tölcseid jo egészségben ... egy szoval, Nagyot nőjj, mint a szalonna bőr, a tüzen [Kóród KK; Ks 101].

szalonnácska kis szalonna; slāninuță; kleines Stück Speck. 1589: Ket Zalonnachka, es egy darab [Kv; KvLt Vegyes I/2. 70]. 1591: Az Ispannok hoztának az falúkból 11 Tawaly Baranyt egy kys zalonachykatt [Kv; Szám. 5/I. 57]. 1729: a l m̄a May szalonnáskát egjebet is a mi vagyon adott jó akaratyából mivel az Katona is kért [Sövényfva KK; TSb 51]. 1775: Borsai Nagy István Uram ... felesége ... a Jobbágy Aszszonyoknak is, sző és fon liszttskeért, turotskaért, szalonnátskáért, egy szoval ... nagy kuldussággal élnek [Peselnek Hsz; HSzjP]. 1818: Legfelyebb Tsőtörtőkön vagy Pénteken bizonyosonn le inditom azon Pénzt a milyen Szalonnatska s hájja lét két süldötskének avar együtt [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.]. 1839: Egy szalonnátskának fele [Kv; Ks 73/55]. 1854: 2 és 1/2 Szalonnátska ezek felett 6 pár Sertés Láb [Sárd KK; WassLt].

Szk: aprólék ~. 1687: Voltanak az Kamaraháznál ... egy nihány igen avasos husas aprolek szalonnácskák [Sziget Mm; Törzs].

szalonnadarab darab szalonna; bucată de slānină; Speckschnitte. 1657: Egyébkor is az leveles táskában darab sajtok, hagymák, zsemlye, néhányszor szalonnadarab is egyiránt volt közöslég [KemÖn. 116].

szalonnaforma szalonnaszerű; ca slānina; speckartig. 1695: A Tarka szép paripa uolna bē illenék a' Ngod Istallójába(n), de az mint szaladtak véle az edjék első labát ki verte a' Törsök, az hátúlla(n) pedig könyök pok vagyon, egyéb arántis szallonna forma serenyű [Gyf; KaLt Apor István ir. Récsey István lev.].

szalonnakereskedés szalonnaárúsítás; vīnzarea slāinii; Speckverkauf. 1806: Én nem tapasztaltam hogy a Szalonna kereskedés miat valaha meg Szűkölt volna a piatz a Szalonnába | Szabad volt nemis tiltatott, hogy mind az idegenek ide, mint pedig az itt valok(na)k innen az Kereskedésre nézve a szalonat venni, adni, abban s ezen Szalona kereskedésbe semmi társaság és Czéh nem volt, s most Sints [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.].

szalonnalopó szalonnatolvaj; hoț de slānină; Speckdieb. 1573: Sophia Greinwald Tamasne ... vallia ... telmanne ... ely kezdy zydni*, Te Bwza Lopo, Zalonna lopo chiganneo Lictarium lopo fonal lopo chiganneo [Kv; Tjk III/3. 214. — *Albert Lőrincen].

szalonnás I. mn 1. kövéres; gras; fettig, speckig. 1749: determináltatott hogi az marha hus két Táblán méretessék, az edjék táblán mindenkor igen jó kövér hus legyen, mellynek fontya á d. 4 méretessék. A' másik Táblán ha aláb valo lészén, fontya á d 3. méretessék ad normam et

proxim Claudiopolitana. Ha pedig két Táblán nem akarják mémi, a' melly hust mér(ne)k igen jo szalonnás légjen [Torda; TjkT III. 250].

2. szalonnával készített; (care este) preparatā cu slānină; mit Speck bereitet, Speck-. 1736: Nem vala akkor vajás éték, hanem igaz szalonnás magyar étkek valának [MetTr 291].

Szk: ~ káposzta. 1637: Császár Pal ... monda hogy nem júsze oda fel ugj mond edes tars, most jol főznek szalonnas káposztat [Mv; MvLt 291. 108b].

3. szalonnatartó/megőrző; pentru păstrarea slāinii, de păstrat slānina; zur Aufbewahrung von Speck. Szk: ~ bástya. 1676: Az Szalonnas bastiara [Gyalu K; EHA] * ~ bolt. 1768: A Szalonnás Boltb(an) tanáltatott, oh Szalonna l. ... Türedikb(en) varott hájok 12 ... Oldalas Hus 4 [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb]. 1810: tsináltasson ... a' regi lako ház helyéb(en) akkora házat köből a milyen most van alatta pedig jo bölt hajtásos pintzét a' régi gabonás helyiben egy jo gabonást 14 öl hosszúságut és alatta jo bolt hajtásos pintzét edjik felől légyen egy szalonnás bolt a gabonás mellett [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Salmuel ut.] * ~ ház. 1647: Ez folyosorol esmet nylik az Szalonnas hazra egy vas sarkú, pantú, Czapó zárú Aito, mellyet beleol zárnak be [Drassó AF; BK 48/16]. 1656: vagion ezen szalonnas hazban 6 labokon alio 2 paraszt padszekis [Fog; UF II, 125]. 1684: A Kapu felet lévő szalonnás házban Gergely Déák Uramtol maradtak Szalonnák, és Diszno aprolek [Ut]. 1692: Az Szalonnas hazban tanaltunk szalonnat, es egyeb diszno aproleket [Görgénysztimre MT; JHb Inv.] * ~ kamara. 1747: Néhai Mlgs Urunk Szalonnás Kamráját benn az Udvarban Nappal álló Délben fel verte potentiose invádalt [Mv; Told. 43/37]. 1823: a házakba lévő gerendák ajto felekkel szalonnás kamarával mester gerendákkal edgyütt, betsültettek Rf 380 — [Ne; DobLev. V/1075]. 1826: A' Szalonnás Kamarába ... Tizenegy Szálami [Szentdemeter U; Told. 41]. 1836: A' Szalonnás Kamara alatt vagyon egy tuross pintze [Mezőszakál TA; TGsz 59] * ~ kamarácska. 1648: ezen pituarban vagyon egy deszkával sásfakra czinalt szalonnas kamaratska [Porumbák F; UF I, 888].

4. szalonnaárus; vīnzător de slānină; Speckverkäufer. Sz. 1444: Johannes Zalonna [MNY X. 376]. 1567: Johannes Zalonnas [Kv; Tjk III/1. 135]. 1740: Szalonnás Gábor [Cege SzD; WassLt].

5. szalonnaköves, zsírköves; cu steatit; aus/von Speckstein. Hn. 1697/1772 k.: Szalonnás vápába (k) [Kászonalitz Cs; EHA].

II. fn szalonnatartó hely; loc pentru păstrarea slāinii; Aufbewahrungsplatz für/von Speck. 1802: az első Ház Hija Deszkával el lévően rekesztve szalonnásnak használtathatik [Kv; Pk 4]. 1823–1830: Volt az épületben egy bolt, mely szalonnás volt, ebben temételen szalonna és disznólábak, sok esztendősek [FogE 100].

szalonnásan szalonnával együtt; (împreună) cu slānina; (zukommen) mit Speck. 1793: 12 Kövér és 61 Dézma Hadadban megölt Sertesek(ne)k Szalonnáiról Hájairol és egyeb aprolekjairol irt Specificatio ... A 12 Sertések orjái Szalonnáson veve orja 6, Kopatz orja 6 Oldalai 24 Has Petsenye 12 Sodorai 24 Labai 48 [Hadad Sz; JF 36 LevK 151–2 Benkő Elek számtartó kezével]. 1837: (A két sertés) ha ... Melyesztve szalonnáson adatott volna, lett volna Hus 313* [Torda; TVLt Közjg. ir. 39. — *Ti. font].

szalonnatartó I. mn szalonna tartására való; pentru păstrarea slăninii, de păstrat slănină; für Specklagerung gebraucht. **Szk:** ~ *gerenda*. 1681: Vár emelcsős kapuja ... Vagyó(n) ezen kapu között ... Szalonna tarto hoszsú genda á boltozathoz foglalva Nro 2 [Vh; VhU 508–9] * ~ *kamara*. 1638: Vagion azon megh irt pitvarban egy fűsz deszkabol czinalt szalonna tarto kamora [A.porumbák F; UF I, 657] * ~ *kamarácska*. 1774: Szalonna tarto Kamaratska [Pókafva AF; Kath.] * ~ *rúd*. 1652: Az külseő rekezen vannak szalonna tarto rudak, és 4 deszka [Görgény MT; Törzs] * ~ *szakasztócska* szalonna tartására való rekeszecske. 1767: A Pitvarban vagyon, egy felyől deszkából, tsinált szalonna tarto szakasztotska [Nagyernye MT; LLT Fasc. 129] * ~ *vashorog*. 1681: Vagyó(n) ezen kapu között ... szalonna tarto vas horog 30 ... Ezeken, most őszszel le vert disznok szalonnaja Nro 12 [Vh; VhU 508–9].

II. fn szalonnatartó állvány; poliță pentru păstrarea slăninii; Gestell für Specklagerung. 1692: Szalonna, és hus tarto őt labakon [Mezőbodon TA; BK Inv. 12].

szalonrokk szalonkabát; redingotă; Salonrock. 1886: Fekete szalonrokk természetesen elég [PLev. 132 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szalontai a (Nagy)szalonta (Bihar m.) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului (Nagy)szalonta/Salonta; mit dem Ableitungssuffix -i gebildet Form des ON (Nagy)szalonta. **I. mn** 1. (Nagy)szalontán élő/lakó, onnan származó; din/care locuiește în (Nagy)szalonta; in (Nagy)szalonta wohnhaft, aus/von Szalonta. 1685: Szalontai Lakatos Mihály tanácsrend [Dés; Jk]. 1687: Szalontai Acz Samuel [EMLt]. 1699: Szalontai Lakatos Ferencz [Dés; Jk]. 1741: Szalontai Szabo Istvan [DLT 496].

Szn. 1844: Szalantai Ferentz. Szalantai Sándor [ZFaz. vñj al.].

2. sertésfajta; rasă de porci (creată în localitate Salonta); eine Schweinerasse. 1827: Vagyon 49 ket Esztendőre menendő kotza, és Artány Sertés elegyesleg, csak ugyan ezek is Szalontaiak ... Vagyon ... egy 4. Esztendő nagy kán Csak Ugyan Szalontai [Mocs K; Told. 39]. 1860–1861: Disznó minden faluban sok van, az ugynevezett serviai fejér, chinai fekete, szalontai veres kajla fűlő gyakoribb, ritkábbak a kevés szőrű angol és a moldovai fajok [Benkő, Mszlsm. 11].

Szk: ~ *sértés*. 1834: Izsák Imréné Veress Anna Aszszonyrak ... makkon hizott 19 darab szalontai sertésseit ... tolvaj társainak kiadta [DLT 786 nyomt. kl] * ~ *sértésnyáj*. 1827: Tanáltatott az Udvarnál egy nevezetes Szép Szalontai Sertés Nyáj [Mocs K; Told. 39].

II. fn szalontai lakos; locuitor din Salonta; Bewohner von (Nagy)szalonta. 1662: Győri Jakab másnap is reggel a véle valókkal, a szalontaiakkal kimenvén, a tábor helyén^a is sok elhagyott élésszekereket s holmi barmokat találának [SKr 179. — 1634-ben, a töröktől elhagyott táborhelyen].

szálszész kenderszál-szész; cîlți de cînepă; Hanfhalmhede. 1823: A' Szál Szószból szótessen tangyer törölt abrontoson [Mv; TGSz 17].

szalu (hormyoláshoz használt) horgas fejsze; teslá; Deichsel, Hohlbeil. 1625: 4. furok. 1. zalu [UszT 8a].

1627: Egi szalu ... Egi chatlos, es Egi rud orrara Valo marok vas f — d 40 [Kv; RDL I. 134]. 1653: Egi szalu, Egi őregh furu [Ilencfva MT; DE 1 IIB. 12]. 1662: Egy szalu pro f ... d. 25 [Kv; RDL I. 147]. 1692: Furu nro 6 ... Cziralom nro 1 Szalu nro 1 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1693: Boriczanak. Egy Szena hanyo öreg vas villa ... egy kis véső egy Raspoly, egy szalu, Egy kasza [Ne; DobLev. I/38. 9]. 1725: egi Szalu, egi Csap furu, Egi bél furu [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 7]. 1735: Kapocska avagy szalu 5 [Szentbenedek SzD; Ks 66. 45. 171]. 1749: te hordotál ei az Apámtól Furut, Szalut Törökbuzát, s még sem akarsz most, mellém állani [Hosszúaszó KK; EMLt Mathias Ádám (44) jb vall.]. 1756: Ats Mesterek(ne)k való szaluk [Somkerék SzD; Ks]. 1817: Egy szalu 15 Xr [Varsohc Sz; Born. IV. 41].

szálú 1. vmilyen szállal szőtt; (care a fost) țesut cu un anumit tip/fel de fir; mit irgendeinem Faden gewebt. 1625: Egy temerdek szálú veres veszeos szeosz abrosz meg lengtegitűl f. — / 16 [Kv; RDL I. 126].

2. vmilyen szál (deszka/fa); (despre scînduri/trunchi) de un anumit fel; aus/mit/von einem Langholz, Latte uä. 1698: edgj hoszsú szallo deszkaval padolva [Kóród KK; LLT Fasc. 72]. 1771: Az Sztancsved Ohábai Gazdától hallattam panaszkadván: Hogy ... az Erdejeket nagyon meg fosztották a leg szebb. nagyobb. és egyenesebb szálu Tölgy fáktól [Radulesty H; JHb 93. XIX. 6].

szalup ? női felsőruha; salop; Saloppe. 1782/1789: Adtam által ... Egy fekete hoszsúabb Szalapot Atlatzból [Kv; CsS]. 1793: Fekete Szalup egy [M.köblös SzD; RLt Kolosi Krisztina kel.]. 1804: viseltes Salup Félignél többet viseltes karton köntös [Borosbenedek AF; SLev.]. 1805: Egy Fejér potyolat Rékli Egy rongyos Szalup Egy Fejér Sapka [Szamosfva K; BLT 9].

Szk: *kurta* ~. 1807/1813: 1 Kurta szalop régi modi [Mv; Told.]. 1808: 1 Kurta szalup fejér régi modi [Mv; i.h. 22] * *rövid* ~. 1789: vettem kezemhez ... Egy fejér tafota rövid szalopot, 3 Császár arannyakat érot. Két fekete viseltes rövid Szalupokat 1. Télet, egy nyárit [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1] * *téli* ~. 1800: Egy kökörtsin Színű Atlatzból, fehér rókával prémezett téli Szalup [LLT].

Vö. az *atlac- és gyolcszalup* címszóval.

szalutáció üdvözlés, köszöntés; salutare, salutatie; Salutation, (feierliche) Begrüßung. 1618: 30 die Augusti jó reggel ismét hozzája mentem Görcsi Mehmet pasához, és nagy emberséges salutatio után nagy exacerbatióval kezdé el az panaszkodást [BTN² 130]. 1619: Ez nap^a mentem vala salutatióra Nahkás Haszon pasához [i.h. 175. — 1Január 1én].

szalutál üdvözlő, köszönt; a saluta; seine Reverenz erweisen, feierlich grüßen. 1602: eo kgmek egez varoswl mingyarast az Jdes Vraim keozzeol hatot vgimint az ket egy haz^a fiat, negy Jdes vraimmal egjetemben hozza^a kewludenek salutalnj [Kv; TanJk I/1. 404. — 1Ti. a magyar és a szász. 1603: Pálhoz, az új plébánoshoz]. 1604: Kdet akarom latogatnom róuideden irt leuelemmel es Salutalno(m) [Gerend TA; Ks 38. I. 10 Sarmaságy Zsigmond Pettky Jánoshoz]. 1605: Bornemizza Boldisar es Mindzenti Vramekatt seőt megh egieb io akaro Vrainkatis salutallianak ... Es keriek hogi reghi lo akarattikott ne Vonniak megh az

zegeni Varostol [Kv; i.h. 513]. 1618: Amikor Mehmet pasát salutáltam volna, sok szép szavai s tréfálódási után kezdék arról véle beszélni, hogy ... az én uram követét^a nagyságtok elég vékony válasszal bocsátá el [BTN² 143. — *Kamuti Farkast, a főkövetet]. 1619: 31 die Maji adá meg derekason az császár Deák Mehmet pasának az tömösvári pasaságot. Másnap én is mentem salutálni [i.h. 275]. 1657: Az újesztendőre kelve, urunk minden hadait hirtelen megindította. És Máramarosba érkezvén ... általmene Lengyelországba, és onnat két nagy fejér aranyos zászlót hozván néki a követek, salutálják ő nagyságát [ETA I, 161 NSz]. 1661: őnagysága az fejedelem^a küldvén bennünket Kemény Ferencnek őnagyságával az német főgenerálhoz, hogy salutálnuk ... Odajutván, sátorában salutáltam, kegyelmesen veven Montecuccoli őnagysága [Kv; KvE 185 LJ. — *Kemény János].

Szk: ajándékkal ~. 1621: Eo kemek Tanaczu boczatak Balassi Baljnt es Gaszner Georgy Vramekat Maros Vyuarra azzonjunk eo felsegeheoz Ajandekal salutalni [Kv; Szám. 15b/IX. 218] * **ura nevével ~.** 1619: Végre audientiám lőn az pasától és salutáltam az uram nevével annak módja szerint [BTN² 176] * **a város neve alatt ~.** 1704: Beérkezvén a francia követ, nagy solennitással excipiáltatik, és én a város neve alatt a Közép-kapunál salutálom [Kv; KvE 244 VBGy].

szalutálás üdvözlés, köszöntés; salutare; Salutation, Begrüßung. 1585: 8. Iuny B. Vram ez Wicey Gaspar Vramek menenek feierwarra Az Gubernator Salútalasara Az kúchj kennj wötte(m) haiait ... d. 4 [Kv; Szám. 3/XVIII. 13b Gellien Imre sp kezével]. 1620: Magiar Orzagh Generalis Gwieseben kyrrallianak valasztotta, es kialtotta volna^a ... az eő felge Nagiob meltosagha valo menetelihez képest, sokkal becziwiletteseb, es nagiob ajandek kevantatnek, az megh latogatasra es salutasra, hogj nem mint ennek eleötte valo Ideökbén [Kv; TanJk II/1. 289–90. — *Bethlen Gábor]. 1657: Demitrosko Posztelnik hivünk által irt kegyelmed levelet s szép salutasat illyendeö böczülettel vettük [Hurm. XV/II, 1260 Gheorghe Ştefan vajda Szucsávából Beszt-hez].

szalagvárda, szalagvárda 1. oltalomlevél; билет de liberá trecere, salvconduct; Schutzbrief, Geleitsbrief. 1705: ebéd után engem behivatván az úr ... mondá, hogy ök a generállal miképpen beszélgettenek a haza megmaradásáról, és hogy valakit akarnának az armada eleibe küldeni commissariusnak Havasalfölde felé, aki szalagvárdákat osztogattna és az ország javáról gondolkodnék [WIN I, 582].

2. védőőrség; pazá (de apărare); Schutzwache | védőör; paznic; Wächter. 1691: Salagvardiat hozot az Falu ... költöttem rajok flor. 16 [Kovácsna Hsz; HSzJP]. 1704: szalagvárda lévén Fehérvárott a mi püspökünk hazánál, ezek reaementenek és a szalagvárdákkal nem gondolván, a püspököt dure traktálták [WIN I, 270]. 1705: Írtanak az odaki való jószágainkról, hogy legyen mások felett való respectusa a mi jószáginkra, melyekben is ha mi bonumok meghagyattanak volna, azokat szalagvárdákkal és protectiók által mi számunkra conserválnák [i.h. 612]. 1710 k.: Távozván a tatár, én a szalagvárdákat küldém Tordára, azon enyedi, már a táboron ismeretes emberrel és szolgálaimmal | Nékem meg egyszerű, a szalagvárdák és a nép oltalmazásáról, nem égetéséről beszélvén véle, azt veté: Te nem császár, hanem Rákóczi cancellarius vagy [BÖn. 735, 967]. 1711: az Radno-

ti Pap Diosi András vr(am) ... hordatta maga Szekerével azon eő Naga Borzik nevű Szálas erdeit, még hajdút küldöt mint egy sal legvárdának (!) az maga Szekerivel [Búzásbessenő KK; BfR IV. 30/26 Szabó István (52) j.b. vall.]. 1823–1830: 13-ik febr. elindultunk és keresztülmentünk Peterswaldon, mely Csehországnak utolsó faluja ... Itt vagyon a csehországi gránitz és Salvaguardia [FogE 181]. — L. még BÖn. 733.

Szk: kuruc ~. 1691: kurucz salag várda volt a közelebbi esztendőben Gidofalván [Gidófvá Hsz; HSzJP]. 1711: azon marhák ... Sárga fenn álló szarvuak valának, Tudom hogj mindenik helyről újfalvi Kastaly Györgj ur(am) hajtátá el egj Kurucz Salvagvardiaival [Gyergyóremete Cs; WLT] | Tudom hogj egj Kús András nevű kurucz Salvagvardia, adott vala Újfalvi Kozma Thamásnak, egj nestes süvegért, egj Sárga Szörű ökröt [Gyergyóújfalu Cs; WLT Joannes Andras (35) ns. vall.] * **német ~.** 1705: Ugyan a generál két német salagvárdát küldé ide, akik az úr kertjeit őrizték [WIN I, 532] * **török ~.** 1691: Jurallyon Jancso Jacob Uram az Pawai Falus biro ellen mit költöt az Török Salagvardiara [Páva Hsz; HSzJP].

salvál 1. megment; a salva; erretten, entsetzen. 1705: Most is nekie megirták ... az elsőkre is reáemlékeztetvén, hogy akkor is tudja, mint volt és mint salválták őtet a dánus és muszka ellen [WIN I, 401]. 1710 k.: Az bizonyos, hogy az asszony^a életét salválá^b, mert propter veneficium et homicidium a törvényt megöli vala, mint az urát [BÖn. 948. — *Szász Jánosné. ^bRabutin]. 1765: midőn a Fogados azon betsületes Nemes embert salválni akarta volna őtet is meg támöda kivont kardgyáva [Aranykút K; Ks].

Szk: lelkiismeretét ~ja. 1666: Istenélt kérem, provideáljon úgy, az haza határát ily könnyen ne vegyék el tőlünk. Én sokszor megirtam, lelkem ismeretét salválom [TML III, 635 Kapi György Teleki Mihályhoz]. 1678: Mindenekről én eleget beszéltem is, de többet is mondok vala ő nagyságának, lelkem ismeretét legalább salválom vala [TML VIII, 72 ua. ua-hoz].

2. menteget; a justifica/motiva; entschuldigen. 1710 k.: a cédula dolgát ugyan azzal akarta salválni, hogy ő gubernátor lévén, és az olyan ki- s bejáró cselédek cédulái subscribálására nem érkezvén, autorálta azoknak adására a secretáriusát [BÖn. 975].

3. ment; a scuti (de ceva); entschuldigen. 1764: az Novizáns részére tett fassió fel nem vétethetik, minthogy egészen ellenkezik a kolosvári beszédével, hanem mind két helyt tett declaratioja, mely a' Novizanst egj helyt agravallya, masut salvallya annihillaltatik, és pro nullo reputaltatik [Torda; TJkT V. 209].

4. ~ja magát a. megmenti magát/életét; a se salva; sich selbst/sein Leben erretten. 1657: némelyek visszaszaladtanak Lengyelországra előtők, némelyek pedig a várban salválták magokat [KemÖn. 231]. 1747: Pintye Janosnak az Penzet Pap Vanka el Lopván, melyet eszebe veven Pintye Janos az Birohoz ment hogy megh fogassa Vankat, de Vanka Salválna magát Szaladasaval Lovat Fegyverével egyűt ott hadta [Egerbegy Sz; Ks 27/XVII]. 1749: ha tolvaj kialtással nem salvalta volna magát az Úr talám életet is el fogyatták volna^a [Kissajó BN; BLt 6 Dédan Togyer (30) j.b. vall. — *A kissajóiak]. — b. (vád alól esküvel) tisztázza magát; a se dezvinováti; sich rechtfertigen. 1628: Az mi suspició az Lögenhez (!) volt abból magatt salualta hiti által megh esküven hogj senkivel felesége kiüöl parznassaga

ne(m) löt [SzJk 21]. 1637: Most penigh miuel Juramentumot imponalt az Teörueni Demök(ne)k, hogi salualia magat, nem Comparealhat, miuel Citatioba(n) nem volt Mosa Gergeliel [Mv; MvLt 291. 106a]. 1749: az I ... ezen mai terminusra készen légyen documentumival, ha akarja magát az vád alol salvalni [Torda; TjKt III. 258]. 1764: Mint hogy fellyebb hoszszaon declaraltam aztat, hogy az mostani I. eökegjelme maga p(rae)tensiojat oly Documentumokkal semmiképpen meg nem mutathatta, melyek szerint a Biro egész batorsággal salva Conscientia pronuncialhatna, in hoc casu ha külemben nem lehet definitivat tenni ... kesz leszek Iuramento is magamat salvalni verbis [uo.; i.h. V. 197].

szálválás megmentés; salvare; Rettung, Entlastung. 1710 k.: Sok volt a szóm, írásba is tettem, bizony nem az ő^a salválásáért ... hanem a közönséges jóért és a dolog valósága és igazságáért; de annak nem használtam, magamnak ártottam [BÖn. 952. — "Szász János].

szálválhat 1. megmenthet; a putea salva ceva; entlasten/erretten können. Szk: *lelkiismeretét* ~ja. 1665: Jövendőben is, ki Isten nekem ne adjon érnem, bizony <nem> is kívánom, érjem, lelkem ismeretét salválhatom, nem mondhatja asszonyunk ő nagysága, sokat ő nagyságának meg nem jövendöltem volna [TML III, 537 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz].

2. ~ja magát a. megmentheti magát/életét; a se putea salva; sich selbst erretten können. 1746: az A. az Jt rútul szidta, attával, Teremtettével, pokolban igazítván Székérben verte, az J. nem álhatván, látván hogy Tolvaj kiáltással is magát nem salvalhatta, leugrott a' szekérről ... hozzá vágot, s úgy találta kezit, lovát vágni [Torda; TjKt III. 90]. — b. (vád alól) tisztázhatja magát; a se putea dezvinováti; sich rechtfertigen können. 1735: a Nemes Varos kezinel levő Interes penzben ... administralnanak és le fizetnenek ... 400 magyar forintakat ea tamen Conditione, hogy a többbit ... a Nemes Tanács Istenesen gjakorlott kegyessege szerint engedné el, és többször nem praetendalvan a Generale Regstrumbol Vonatná ki es quietantiát adna Rolla, hogi a subsequens aetas ellen ... magokat ... defendalhassak s salvalhassak [Ne; DobLev. I/161].

szálváló megmentő; salvator; Erretter. 1710 k.: A Szentpáli Ferenc Körtvélyesi által való meglövésének vagy auctora, vagy legalább a sicarius salválója és protectora volt^a [BÖn. 948. — "Szász János].

szálválódhatik megoldódhatik, tisztázódhatik; a putea fi rezolvat/soluționat; sich salvirien, von etw. entschuldigt/erlöst werden (können). 1761: mint hogy pedig ugy Informaltatik a Magistratus hogy Streza Mate Uram kész volna maga praetensioját az Jknek remittalnij ... tehát azon meg ígirt remissioval az lknek dolga salvalódhatik [Torda; TjKt V. 19].

szálválódik 1. megmentül; a fi salvat; heil davonkommen. 1657–1658: Tanácsot tartván annakokáért, tetszek, hogy az fejedelem személye salválódjék valahánymagával, ha az had ruináltatik is, de az haza talán conserváltathatik, ha székeben mehet [Kemlr. 313].

2. tisztázódik, rendeződik; a se clarifica/soluționa; sich aufklären. 1657: ha mi levelek bizonios okokra nezuc,

mostanrol touabra, az Aszonj Suliokne Aszoniom kezében kelletnenekis maradni, tehát cziak eő kigime dolga, Isten s emberek előtt is salualodgiek [Km; BálLt 85]. 1670: Az mi illeti az egyéb panaszt, az Uram, mind salválódott volna, ha az summa letétetődött volna [TML V, 366 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szálváltatik megmenekedik; a fi salvat; erettet/erlöst werden. 1667: szóval izentem az eccedi dologról Szabó Gergely uramtúl, ha meg tudja mondani, úgy salváltatik az Kegyelmed hite, mert Kegyelmed azon esküdt meg, hogy se maga se maradéki. Én pedig Kegyelmednek ... nem vagyok maradékja [TML IV, 185–6 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

szálvarrás szálöltés; ajurare; Ajourstickerei. 1668: Egy bokor szal varrassal varrot vaszon lepedő [Mk Kapi György inv. 9].

szálvas rúdvas; fier în bare; Stab-/Stangeneisen. 1787: minden Verős Czimborasagnak, ugy nem külömben mind(en) Verős Kovács Gazdának, különös belyegző jegye legyen, mellyet tartozzék ki ki a Czimborak közzül minden darab vas szál vasára (így!) akár mi féle legyenis az, rea ütmi [Torockó; TLev. 9/25].

szálvaszon kenderszál-vászon; pînză der fuior; Hanfleinwand. 1820: Kender vászon Szál vászon [Sáromberke MT; TGsz 54]. 1834: Kender vászon ... Szál vászon ... Csepű vászon [uo.; i.h. 54].

szálvét diszlövés; salvă; Ehrensalve, Salve. 1705: Egy baron Seller nevű kapitány ... hirtelen megholt ... kinek temetésére hívogatván a magyar főrendeket is, mind elmentünk ... a maga companiája is mind zászlóslut kísírte, kit is ... eltemetvén, a szokás szerint három szálvétall tőle elbucszának [WIN I, 526].

szálvonás kb. azsúrozás; ajurare; Durchbrechen, Ajourarbeit. 1576: Wagon egy fodornak walo Czynadoff Zaal wonással waroth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 3].

szálvonásos kb. azsúrozott; ajurat; durchbrechen, ajouriert. 1576: wagon feyr zal wonasos gyengyes egy Inghre walo fodor [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 5]. 1664: négy Szálvonásos vászon lepedők [Beszt.; SL]. 1673: Vagio(n) egi giolcz reczes kendő. Más kendő szál vonásos. Mas szál vonasos feieressel varrot czipkes Kendő [WassLt Borsai István hagy.]. 1788: Egy pár duplászajtásos virágos szál vonasos patyolat tászli | Egy pár duplászajtásos Musalin Tászli, belső gallér, lng vall, kötő szál vonasos patyolat belső gallér [Mv; TSb 47]. 1816: Egy szálvonásos Ki-varrással készült rostos viseltes Abrosz [Szentháromság MT; UnVJk 122].

szálvusz 1. oltalomlevél; salvconduct; Schutzbrief. 1638: erkezek salussal Desreol Christophorus Vram harmad magaval, Vrunck betw meczczeője [Kv; EM XLVII, 377].

2. boldogulás; reusitá, izbindá; Wohlergehen, Heil, Vorankommen. 1704: igyekezék kegyelmezek ezt az én, nemcsak az én személyem ártatlanságának, hanem az egész Gubernium uniójának, salusának megháborodott forrását per

prudentiam et charitatem megtisztítani méltóságos generális urammal együtt [WIN I, 177–8].

szálvusz konduktusz oltalomlevél; salvconduct; Geleitbrief, Schutzbrief. 1585: 4 Juny. Jówe feyeruarrol Kyraly Albert Salus conductussal, Attunk Hunyadyg egy kuczhyt 4 loual Kuczhyz Györgyótt fizettem. f. 2 [Kv; Szám. 3/XXII. 8]. 1591: Az mely Keomies az feyedelemhez mene az Huztban walo Menetel feleol valo Saluus Conductussert attam neky Byro vram Akarattjabol f — d 50 [Kv; i.h. 5/X. 14]. 1654: Urunkat eő Nagat requiralliuk^a az schola Directiojarol valo excludalasunkert, Ittem a schola epületire valo temerdek deszkak el szallitasarol valo salus conductusok extrahalasaert [Kv; EM XLVIII, 354. — ^aA kv-i ref. egyházközség küldöttsége]. 1677: Salvus Conductus nélkül az Hazából ki s' bėjárás, irogatás, küldözés, mitsoda Condiotiokkal engedtetik-meg; mind Deáki tudomány tanulására, s' egyéb tisztességes végekre igyekezőknek, kereskedő rendeknek, mint adatik-meg a' Salvus Conductus [AC 267]. — L. még AC 92.

szálvusz passzus oltalomlevél; salvconduct; Schutzbrief. 1664: Még nekem az salvus passust el nem hozták, noha az Pater írja, el küldte, mely miatt igen postán nem mehetek [TML III, 147 Teleki Mihály a fej-hez].

Szk: *úti* ~. 1663: Mivel hogy gyakran kell Kegyelmedhez küldözni, kérem Kegyelmedet, szerezen vagy két úti salus passust urunktól, hadd mehessenek embereim bátorságosan [TML II, 666 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

szály tutaj; plutá; Floß. 1705: Az éjszaka a lovas militia mind, és gyalogot is felesen vívén ki ágyúkkal és egyéb több munitiókkal is, vívén azonban feles szekereket, kiken hosszú fákat és vastag csigaköteleket is vittének a szekerekén el, talán szályakat csinálni [WIN I, 585–6].

szám I. fn 1. megszámlált mennyiség, emberek/dolgok száma; numărul/omenilor/lucrulor; gezählte Menge, Zahl von Menschen/Dingen. 1580: Myert hogy Sem az zaz ember zama ne(m) epp az Mezarosok sinchienek zemelyek zerent It, halazottak eztennapigh hogy Akor az varas is epyeb legie(n) [Kv; TanJk V/3. 220a]. 1589: Amy Nezy a' Zeoleomiwesekeket, Ninch zama Menyesser vegheztek eő kgmek arrol, de az bwntetést Nem ighen exequaltak azok Aki nek illet volna exequalnj, Azert kerik Biro Vramath hogy eő kgme kialtassa meg [Kv; TanJk I/1. 112]. 1599: Az Keozép Vaszak száma a Varosual edglütt 1161 ... keolt el benne körül be 717 az lucrut Nem tudhatni, Miuel hogy kit olczobban kit dragabban attunk égienként Nieha az rozsztat olczobbanis kellett Adnunk hogy nem mint allot [Kv; Szám. 8/XI. 25]. 1643: am mely földeket, Jrotuanyokat, kaszalo füueket, hitek után Kőuer Istuan Ur(am)nak ki mutatnak mi előttünk azoknak szamok es neuk ez szerent következnak [Néma SzD; Ks 90]. 1668: ferfu Ingek(ne)k s aszony allat ingeknek vaszainak Számát ne(m) tudo(m) miuel sok uolt [Szentsimon Cs; CsÁlt F. 27. 1/27]. 1677: E' Szegény Hazának állapottya, a' mint egyebekben-is ugy a' Kapu Szám után járandó adojok dolgában-is, külömb külömb karban forgott eleitől fogva, és az időknek, s' azokban lévő szükségeknek mivoltokhoz alkalmaztatot, az Ország lakosinak-is számokhoz képest: ugy hogy az 1545 Esztendőbeli Articulusokból a' mint láttatik, egy Kapurol nem többet,

hanem csak den. 60 rendeltenek és adtanak [AC 67–8]. 1694: Decimae, Mind vetésekből, Juhokból, Barannjokból, sertésekéből, dezmát adni tartoz(na)k: Tizre peng ne(m) telvén az marha(na)k száma, válto penze szokott lenni f. nro 0/12 [Sebesel AF; BFr néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1732: A meg irt szeműl találtatott Gabonának számát, a hites udvari Bironak Ravássiból, s hiti szerint vallo vallásából Consignáltuk, nem lévén elegendő edény a melyekben ujjalag meg mérettethessék a Gabona [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. 1763: Azon ellé adott Argenteriakott, kik, és ki által meretettek meg, a munkájakott, és aranyazásakott limitaltakée (!), vagi csak a Lotak számát annotalták, és kikkel annotaltatták ... ? [Kük.; Ks 22/XXIa. vk]. 1794/1795: A approb oskolakrol azt veszi észre, hogy az Atyák semmi módon arra nem vétethetnek hogy Gyermekeiket oskolákba jártassák, az honnan a' Mesterek is látván Tanítványoknak kevés számokat el kedvetlenednek es el restülnek [M.bikal K; RAK 15. — ^aA szinódus]. 1809: A' Sovágoknak száma mind eddig ... csak 40 főből állott, mivel közönségesen esztendőnként 20, 30, de 40 volontárok is az aknába bé szoktak volt járnai, és ezért nem volt Szükség a' sovágok számának szaporítására [Parajd U; UszLt ComGub 1743]. 1821: az Udvari erdőkről Lejendő száraz ágak hordása iránt oly egyezésre lépett a Falu a Kajántói Tisztel, hogy valaméddig ezen tűze lejendő aszszuságok hordása fen marad mindadig tartozzanak a Falusi Birák ... a tűzelő helyek száma szerént egy egy jo napszámos aratot esztendőnként egyszer az Udvamnak ki állítani [Kajántó K; KmULev. 2].

Szk: *~on felül*. 1891: Megfizettetett velem egy csomó példányt, mely a szerződésben kikötött számon felül ment [PLev. 155 Petelei István Jakab Ödönhoz] * *vány* ~ból álló vány számú. 1749 k.: eő Exja ... Circiter 60 Számból álló fegyveres embereit reá küldvén ... el foglaltatta ... magam ... mint Saját örökös Curialis helyemet ... reocupaltam, töltvén ottan valami negyed Napot el, ő Exja ismét Száz ötven fegyveres embereit költvén fel ... azon Curiat reocupáltatta [H; JHb XXXIV/24]. 1763: Manyika Juon ... a' midőn el ment hajtatt el magával Circit(er) 14 számból álló Juhakat, ezen kívül egy Béres elszökvén innen maradott nékie hat Juha ezeketis a' mágáéhoz apicalval inen el hajtotta [Záh TA; Mk V. VII/1. 10 Gráma Danilla (30) jé vall.]. 1774: panaszkodtak a Jozságbéli külső Jobbágyok, hogy Balint Uram eő kigyelme minden Juhtol egy egy Sustákot vont az ollyan Embereken, az kiknek 10. Számból álló Juhai nem voltanak [Mocs K; KS Conscr. 49]. 1842: hét számból álló Commétánusokat ... meg eskettünk azon végre hogy azon darab Erdejét ... kijárják s kimérük s ki hompozzák [Vaja MT; VH] * *vmennyi* ~ra nő. 1710 k.: Akár a feljebb említett okok, akár a Nigrelli generális ellen való rancora, mert attól az erdélyi commandó szörnyen feltette, akár az udvar ordere után való várakozás ... meghozá szépen, hogy amely dolgot Kis Albert hetven talpással indítá áprilisban, májusban hétszáz, júniusban hétezer, decemberben hetvenezer számra is nőjön [BÖn. 938] * *vmilyen* ~mal. 1793/1794: A Bágyoni, és Keresztési Részen valok ujra reprotestálnak, jelentvén azt, hogy a' Sárdi Részen valo Composs(ess)or Urak ezen osztályt ... végbe vitetni tsak azért kívánnák akadályoztatni, hogy Részekben portiojokon fejlű lévő számmal telepitvén embereket, azokkal egy aránt kívánnák használni a' köz határolat a' más két Részen valo Composs(ess)orok p(rae)judiciumával [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 15b].

Sz: *se ~án, se summán* semmiképpen. 1772: maradtanak a' mint gondolom három száz darabból állo Juhok, de ezeknek-is mint hogy pakulárja nem voltam, tehát azokat se számán, se pedig kerek summán nem tudom [Kályán K; TSb 21] * *se szere, se ~a*. 1779: Midőn efféleket beszélgetémnek asztal felett, azalatt érkezik a feleségének levele, melyben azt írja, hogy siessen haza, mert amely székelyek hazafelé tértek, ismét jönnek vissza. Úgy is lett, mert a békeség, amilyen hamar lett, olyan hamar felbomlott. Okát felbomlásának annyiféleképpen beszéltek, hogy se szere, se száma nem volt [RettE 395].

2. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: *~a felett* sokszor, a kelleténél is többször; de (foarte) multe ori, de nenumárate ori; mehmals, über das nötige Maß, mehr als nötig. 1819: Sylvester Uram a' Papp száma felet is járta házunkat [Kv; Pk 2] * *~a kívül/kül* sokszor; de (foarte) multe ori, de nenumárate ori; mehmals. XVIII. sz. eleje: Kun Miklos karomkodását pedig ataval köteremtetevel száma kívül hallottam [Karatna Hsz; HSzJP Orbai Miklosné Fazakas Ilona (20) vall.]. 1729: hallottam Számakul nagjobb Fekete' Jánostól mondotta ... hogy Pénze veszet el [Kézdisztlélek Hsz; HSzJP Ferencz Janosné Judit (58) col. vall.]. 1753: Leánytán kért vala költsön 72 magyar forintot, melyből fizetett meg énnekem Bátyám Ur(am) 40 for. és 80 pénzt ... Kövesden is Valami Égetborom arrát fel szedte vala Bátyám Ura(m), a' melyet száma kívül kértem, s másokkal is kérttem [Bikfva Hsz; ApL 5 Apor Anna Apor Józsefhez]. 1761: azt tudam hogy Molnár Jánosnéhoz rosz végre járt Ferentz Lörintz, mert ... magától hallattam hogy ő paráználkodott Molnár Jánosnéval, és előttem száma kívül kurvának pronouncialta Molnár Jánosné [Szászsztyván KK; BK. Michael Demeter (37) jb vall.] * *~a nélkül* a. számtalanszor, sokszor; de nenumárate ori, de foarte multe ori; unzählig Male. 1653: számtalan sok volna, ha mind ide akamám irni mennyi dolgon által mentünk és az lsten által vitt bennünket sokakat, de bizony sok közülünk oda is lett. En magam, a ki ezt mostan írom, száma nélkül voltam halálos veszedelemben [ETA I, 73 Nsz]. 1738: engemet az lk száma nélkült Tolvajoztanak 's Tömlöttel fenyegettek, az magam saját jószágomért [Dés; Jk 276a]. 1766: azon fattyu gyermek(ne)k formája, s Ábrázattya Mutattya, hogy Docz luon, nem pedig Petrucz György légyen Édes Attya, effelet az egész falusi lakosoktól bizonyosan száma nélkült hallottuk, hogy Iffibb Petrucz János pénzel fogadta volna meg az említet kurvát, hogy vallyon Petrucz Györgyre [Grohot H; Ks 40/9]. 1797: A' más fele meg maradt részít ... az Erdőnek ... mind szüntelen vágattatta ... ő Nagysága ... mais mind untalan vágattya hordattya száma nélkült a' mire, és az hová kellett kiméltelen ... hordatott még a' Légeni Malom renoválására is [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 364]. — b. számtalan; färrä (de) numär, nenumárat; unzählig, zahllos. 1769: az Nyárad-tói határ(an) bírnak a' Falusi Lakosok mind osztott mint osztatlan helyeket számanélkült Sokat, akik bizonyosan mind Falu közönséges helyeiből állanak [Lörincfva MT; SLt XLVIII. 15] * *~a nélkül való* sok izben rengetegszer; in nenumárate rinduri, de nenumárate ori; unzählig Male. 1808: magam-is Száma nélkül való sok izben alá s fel járván ... már a' mint most látom azon Meredek határ borozda a' Keresztes Ur Földéhez vagyon Szántva [Árpástó SzD; BetLt 6 St. Kalára (70) col. vall.] * *~felett* több; mai mult; mehr. 1814: A' kérdett Grof Ur elő Nagysága gazdaságbeli tsonkittatására, és lehet pusztulására ... főbb okat

nem tudok, hanem hogy szükség, és szám felett való Lovakat, és ... cselédeket tart [Ne; TSb 12] * *~nélkül* sok, rengeteg; foarte mult; zahllos (viel), unzählig. 1662: munkájukat az Úristen jóvóltából úgy megáldotta, hogy közöttük a földi gyümölcsnek tárháza szám nélkül és a hadakozásra szükséges élésnek temérdeksége találtathassék hazánkban közönséges javával [SKr 111] * *~nélkül való* rendben rengetegszer; in nenumárate rinduri; unzählig Male. 1812: Tudom hogy az Expo(ne)ns Groff Ur ... szám nélkült való rendben ujjabb ujjabb köntösöket tsnáltatott az Aszszony elő Nsgának [Héderfája KK; IB. Tordai Mihály (67) jb vall.] * *~szerint* pontosan; ... in numär, exact; der Zahl nach, an der Zahl. 1546: Aranyon, es Gemyezegen, Zam zerenh wagyon, thyz heyan, keeth zaz yoh [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1574: Az Thanachbol Negien Mennyenek ... Lassak meg My allapatba vagion az espotal Es valamj otht leszen Inuentariumot Irianak rola Es vgy aggyak Zam zerent kezebe [Kv; TanJk V/3. 101a]. 1590: Ezeknek Az Zeonyogoeoknak az Arra ... tezen Sa(m) zerint 41 forintot [Kv; Szám. 4/XXI. 51 Kis István sz kezével]. 1632: Inquilini. Hauas feőldeből (!) jeótt muntanok kik az el mult eőzzel czinaltak egy egy kalibatt, uadnak szam szerent No. 10 [Holbach F; UC 14/38. 13]. 1667: Úgy informáltunk bizonyoson, hogy Húségtek az itt való fejevári monasteriának gondviselésire rendeltetett és választott volna, kötelezván arra magát, minemü proventusa esztendő által azon monasteriának szokott lenni, azt igazán szám szerent kezekhez veszi és scholát erigálván topographiával együtt hasznos oláh könyveket nyomtat [Gyf; EOE XIV, 267 Apafi Mihály rend. egy oláh könyvnyomda felállítására ügyében]. 1698: Anno 1698 Die 16 Juny az Becz: Céh édygüt lévén a Sok Szükség miá kellették Magunkat meghronunk egy egy forintig az melyet megis attunk egy mint Szám szerent tizenkilenczen [Kv; MészCLEv.]. 1733: Sikoval az Sákokat fel rotattam és ugy küldöttem el vellek ott is szám és rovás szerent az sakok mind meg voltak [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. 1828: először a Leveleknek kiadását sürgeté ... B. Apor Josef Ur, azokat csakugyan ... registráltatván szám szerent által adám [Martonfva Hsz; BetLt 1] * *annyi ~mal* → *illendő ~mal* * *bizonyos ~ból álló* valamennyi; (care este) format dintr-un anumit număr de ...; von bestimmter Anzahl. 1774: requirala benünk ... Tótt Andrasné László Jutka ... Groff Daniel Sofia Aszszony ... Jobbágy Aszszonya hogy el mennénk ... Szőkefalvara, bizonyos számból állo fatensek(ne)k hűtek után való fassiojok(na)k recipálása véget [Kük.; Ks 66. 44. 17c] * *bizonyos ~mal* valahányan, valamennyien; un anumit număr de persoane; einige, in/von bestimmter Anzahl, etliche. 1671: Annak felette peniglen az sarampók őrzésére az vároosi rendek között hasonlóképpen az szükséghez képest limitatiót tevén, bizonyos számmal azok is hetenként az odaváló vigyázást és szolgálatot véghez vihetik rendesen [TML V, 435 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1843: Voltak-e az ispánságnál vagy nem, nem tudom, de azt tudom, hogy bizonyos számmal az erdőre kimentek, és a vetést megakadályoztatták [VKp 116] * *csoportos ~mal* csoportosan, nagy számban; in grup, in numär mare; in Gruppen, in großer Zahl. 1765: nincsen hirivel, s parancsolattýából elő kegyelmének sem az kegyetlenség, sem pedig olly Csoportos számmal grassallyanak az executorok [Harkó AF; Eszt-Mk Vall. 227] * *egyenlő ~mal* ugyanannyi; in numär identic; gleichso viel, ebenso viel. 1662: Melly executióra, igazságtételre a viceispánok utánok való tisztekkel és a vármé-

gyéktől arra való vigyázásra mind a két valláson, azaz romano-catholica és evangélica vallásokon levő, egyenlő számmal rendelendő személyekkel, tiszteknek minden jószágoknak elvesztése és a fő- s vicegenerálisok által ottan a végházakhoz való foglaltatásának, és ... közböccsel való visszaváltathatásoknak büntetése alatt köteleztettek vala [SKr 279–80]. 1710: A Guberniumot pedig a császár nem supplálá, hanem megparancsolá, hogy candidáljanak tizenhat personát mind a négy religióból egyenlő számmal [CsH 425]. 1817: Légyenek a' nemessi Rend és Civisek közül egyenlő Számmal huszon négy választott öregek [Szu; Uslt VIII. 68] * *elege(de)ndő* ~mal elegen; in numär sufficient; in genüggender Anzahl. 1662: Mert Jenőbe ha ugyan a várnak mivoltához képest elegendő számmal maradnak vala (amint ha tisztek gondviselők volnának, könnyen meg is lehet vala), ámbár a vezér igen nagy erővel volna is, de ha ugyan emberkednének, alkalmas ideig is dolgot adhatnak vala [SKr 435]. 1679: Rédei Ferencz urammal ő kegyelmével kimentünk és az magyarságnak úri főrendei mind Erdélyben, Partiumban és Huszton levők kijövéen és az kik személyekben jelen nem lehettek, elegendő számmal való követek jelen létében azon gyűlés véghez ment [TML VIII. 480 Teleki Mihály Ruszkai András-hoz]. 1763: Megkérdekte volt a' még azeröltt a gubernium a csiki és háromszéki tiszteket, hogyha oly helyeken, holott a katonák elegendő számmal nincsenek, felállíthatják-e a plázásokat a régi mód szerint [HalmágyiNlr 83] * *feles(ebb)* ~ban nagy(obb) számban; in numär (mai) mare; in der Mehr-Überzahl, mehrheitlich. 1709: Sárpatakiak ... felesebb számban lévén az Unitáriusoknál, kívánnák a Templomot, s Parochialis Hazat [REkL Cons Jk I. 35]. 1767: Nagy élő fákból számban regen vágott Keresztek [Bogártelke K; KHn 186] * *feles* ~ból nagy számban; in numär mare; in der Überzahl. 1784: a Juhok ... most jó féle fajtájú s feles számból állók, sajnálottam el senyvedni engedni, gondolván hogy a Gyapjakkal meg fizetik, amint eddigis mind gyapjakkal mind bárányokkal, mind pedig tej némű gyujteményekkel szép pénzt hajtatának bé [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1817: a folyó 1817-dik esztendőben, május 5-ikén megjelenvén a nemes communitás közös házánál, hol is a szárhegyi nemes communitásból az előre megtett híradás után feles számból össze lévén gyülekezve, közönséges egyetértésből megedgyesültek azon, hogy az előre ellicitált havasok közül Bélbor havasára szükségek lévén, azt licitációra nem bocsátják [Szárhegy Cs; RSzF 131] * *feles* ~mal 'ua.; idem'. 1737: Várasunk Nagi Rétin, kivált Ejttzakánként valami idegenek, marhájakat feles számmal legeltetik; azért, hogi az illyenek refrenáltassanak(a)k, tettzett közönségesen(n) Concludálni, hogi Rét Gazda Dioszegi Szabó Mihály Atyánkfia ő kglme, minden Tizedből Tizedes Atyánkfiat magok Tizedekbéli elégséges személyekkel, ejttzakánként maga mellé végje, és ha szükség kívánnya az egészsz Tizedetis fel költsek, és ha valakit potentiose insurgálni deprehenálna)k, magát is kötözve hozzák bé, és marhájakat is hajtsák be [Dés; Jk 485b]. 1764: a' melly földeiket és hegyeket a gypc, és Bokrok fel vettek volt, azokból az B. Várallyon lakosok feles számmal resz szerint szántó és kaszáló földeket irtottak, resz szerint pedig szálló Hegyek(ne)k applicálták [Bálványosvárálja Szd; EHA]. 1781: magam bizonyos időkig Fogadomot kortsomárolhatásra és abban való kortsomárlásra való Fundusul, magam Baromot feles számmal bizonyos ideig magam Vámos Hidam Vámját, és bizonyos időben Makk bér-

ből jövő hasznomot adtam a Reformáta Ekkla hasznára olyl véggel hogy ezek állandó Fundusul ki tétetvén mind addig ennek Interesse Capitalissá tetsessék az Erdő Sz. Györgyi Református Mesternek az Erdő Sz. Györgyi Mater [MMatr. 487 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.]. 1787: a' restans Interessek igen feles számmal lévén fizetetlen az Adosoknál ... mostan is sok szükséges építések és reparatiok nem tétethetnek [Kv; SRE 254] * *feles* ~mal való nagyszámú, sok; numeros, mult, in numär mare; zahlreich. 1694: vagion ... Nagj Majorság Szőlő ... Vannak benne gjümölts fak is, ugj mint ... Eperj fátska nro I. Szilva fák apró cseprőstől, feles számmal valók [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeir.] * *hasonló* ~mal ugyanannyi; in numär identic; ebenso viel. 1781: Nagy praejudiciuma lehetne továbbá az edgyik atyafinak ebből is ha az másik a' közös Jobbágyok(na)k gyermeki között többet venne bé Udvarába Tselédnek mintsem a' másik atyafi. Légyenek azért a' Testvérek ebben a' részenben edgyesek, és hasonló Számmal végyenek bé efféle Jobbágy gyermekeket maguknak [Told. 27] * *illendő* ~mal annyian, ahányan kell; in numär sufficient; in genüggender Anzahl. 1662: a tárház is üres lévén, akkor kezdé a szemésgnek elbocsátatásokat a boérekkel tanácsra fogni, kiknek is a tárház üres voltát, a kényszerítő szükségét látván, tetszeni kellett vala, hogy olyl békességes üdőben, a vajda maga személye őrizésére illendő számmal benne megmarasztván s nagyobb részét elbocsátván, annyi számmal való tartások szükséges nem volna [SKr 334] * *kevés* ~ban kevesen; puțin la numär; in geringer Zahl, wenig. 1751: efféle dolgairól ... Vándorék(na)k az egész Falu tehet tanobizonyságot mivel kevés számban vagynak azok a' kik kegtelen veréseket vérontásokat vagj egjéb terhes mortificationokat ezektől nem szenvedtenek [Balázstelke KK; IB. Micháel Rempier (60) jb vall.] * *kevés* ~ból álló kevés; format dintr-un numär mic de ...; von geringer Zahl, wenig. 1783: azon kevés számból álló Dézma név alatt valo vasakat némellyek, ha a' rosszából és salakjából, nagj ügyel, és morgolodással meg adják, de masok ... Vas helyett embereinkre Fejszét fognak [Torockó; Thor XX/5. 44]. 1789: Ezen egész Etédi Processusban három helyen tartanak a D(omi)nus Temestrisek Dominalis Cancellariát, Medeséren, Martonosb(an) és Tartsafalván, a' hol az egész Processusban azon kívüli keves Számból álló Colonusok folytatták a Flgs K. Patens szerént magok dolgaikat [Uslt XIII. 97] * *mennyi* ~mal hányan, mennyien; in ce numär; wie viel(e). 1814: hallottam ugyan, hogy vagynak Marhátskái, Juhai, de ezek is, hogy mostan mennyi számmal vagynak nem tudom [Banyica K; BfR 117/1 Andr. Csatt (58) ns vall.] * *nagy(obb)* ~mal sokan, többen; in numär mai mare; in großer Zahl. 1662: Isten segítségével az ostromlás alatt az asszonyi fehérmép is nem keveset segített vala, azkik férfiaknál nagyobb számmal állítatván lenni ... az belső kőfalak romlásáról ... igen nagy szorgalmatossággal hordanák az hajgálni való köveket [SKr 608]. 1835–1836: az epekerság — Cholera — ... N. Ényedenn — M. Vásárhellyt — Tordán Dézsa s más több Helységekben, nagy Számmal el takarították az Embereket [M.gyerőmonostor K; RHAK 42]. 1847: Tudom azt is, hogy egy alkalmatossággal az itten lakó tekintetes Cameralis ispány úr a hajdúkkal s falusi esküdekekkel kiment Bucsum-Pojénybe, hogy Varga Katalint elfogassa, s azt megtudván az érdekelt helység lakosai nagy számmal kezdetek összevgyülni [VKp 219] * *sok* ~ból álló nagyszámú, sok; numeros, mult, in numär

mare; zahlreich, viel. 1747: a Sz: Mihályfalvi lakosok sok számból álló nagy sereggel fel készülvén, botokkal, vasvillákkal, tséppel, és hajgáló kövekkel magokat meg rakván, és magokat széllyel a' bokrokban meg vonván, midőn álló délbén a Tordaiak között némellyek ebédelte(ne)k volna, némellyek pedig nyugotto(na)k volna, elsőben edgj Tordai ... ember(ne)k egy poszto mentejit a' vágás szélből alattomb(an), s, hir nélkül el lopták [Torda; TJKT III. 165]. 1774: Balavásári igen tehetős akkor Zalogban volt, jo Gazda, sok számból álló magyar Jobbágjok [Mv; Told. 21] * *teljes* ~mal teljes létszámmal; cu efectivul complet; in voller Zahl, vollzählig. 1777: (Bartos Danielt) Certificalamis ... Mátol Számlalva 8ad napra a' Nss Széknek Tellyes számmal kijövetelire [Hsz; BLev.].

3. ~án szám szerint, pontosan; ... în număr, exact; der Zahl nach, exakt. 1562: bezthercze tharthomanyarol, be hoztak az thaborra walo elesth kyth kyraly w felss(eg)e kewanth ó twíllók ... Azth az elesth mynd zaman be hoztak my kezwnkbe az thabor zwkssegere, melyről Agywk byzonssagwl az my kezwnk Jrassath myndeneknek kyknek Illyk nekyk menythegekre (!) ... vasar byrak az w felss(eg)e Thaboraba Kemeny Jstwan Kórhóssy myklos es zekely ferencz [BesztLt 72]. 1625: meg Tudatnek Zaman Mindeniknek Marhaia es ha vala mikor oztzasok lenne az szerent allattnek két fely, az superacioia azon kepen allatnek két fele es valamiuel Egiknek Teob Marhaia volna Most osztoszodaskoris aniuall Meg superalna az Masiket [Szentime Cs; UszT 172a]. 1677: Valakik pedig ezek ellen cselekednének, Nemes embereken hat forintot, paraszt embereken két forintot exequallyanak a' Vármegyék, Székek, és Városbéli Tisztek, toties quoties; melynek harmada az Executoroké légyen, két részét pedig számán hadgyák, és adgyák azon Városokon, vagy Falukon lévő Egyházfiaknak kezekben [AC 237]. 1754: Ezzel parancsolá ... ő Nga hogi csak nyissuk ki á Ládákat, s mi ki nitánk égi néhányat de számán mennjit arra nem emlékezem [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1760: Festekestis Sokat vit számán nem tudom [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. 1823: a' Tolvaj ... elhordott ... Új Fakalányokat és Tángyérokat Számán nem tudom [Firtosváralja U; Borb. II].

4. számjegy; cifra; Ziffer, Nummer. 1589: Attam Nyreo Lazlonak hogy az Zazlot meg festette az w varos Czimeret reya Chinalta, es az Chyllagot eztendeonek zamat Czinobriomall meg Irta f.—d. 85 [Kv; Szám. 4/VI. 28a Stenzely András pr kezével]. 1701/1720: az levél nem igaz, ki vonták az harminczkét forintot, hogj Feleségem után valo gjermekimet ne illesse; ugjan ezen levelet az mint emlékezem réá üdösbik Vas György uram Udvarabanis mutatá egy alkalmatossággal nékem, akkoris az harmincz két forint(na)k ki vonogatását láttam, az forint számának ki vonogatasa jol meg láczván [Szentgothárd SzD; WassLt Nic. Santa de Pulyon (45) ns vall.]. 1737: Varga Órás János ő kglmével ... orank renovatioja iránt, és két másnosok(na)k 's a Torony oldalann lejendő orát jedző számok(na)k renovatioja iránt Conveniáltunk' [Dés; Jk 469b. — "Köv. a járandóság fels.]. 1806: tanultam Számokat de igen rosszszul nem vi-gyáztam egy néhány Sz.füleket, vagy Legyezöket kaptam [Dés; KMN 176]. 1807: A Malom építési ideje ugy látszik, a tulso Tarsolly, és Jobbágy rész Malom fedele vitorláján valo számokkal, hogy az épült 1783dik esztendőben [Aphida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.]. 1823–1830: A régi fakémény helyett is kökéményt raktanak, és éppen Margit napján, midőn két kőmives kívülről vakarná a

kéményt, s én is az állásra felmentem volt, hogy a kémény tetejére az 1799. esztendő számát a vakolásra kiirjam vagy karcoljam, egyszer érzem, mintha az állás dőlni akarna [FogE 296]. 1834: Egy fejér ónból készült, 's minden kari-ma-írás-nélkül lévő huszasnak, melyen az 1828-ik esztendei szám, és a' pénzverőház E. betűje van [Dés; DLt]. 1877: A' harmadik csoport: Végezven a' Gönczi fali olvaso táblát, kezdetek olvasni könyvből ... kezdetek öszve adni és le vonni számakat [Bádok K; RAK 255].

5. (irat, rendelet) sorszám(a); număr (al unui ordin); Nummer der Verordnung, Erlaßnummer. 1788: 1469. 1486. és 1504 számok alatt Költ [Kutyfva AF; MúzRadák]. 1809: az 1800dik Esztendőben az 11410 Szám alatt költ kegyelmes Rendelésében ki tett Hadi Segedelem ki állásais, réánk Adozo Székelysége és Armalistákra ki nem terjed, azon Hadi Segedelemnek meg nem adása hozta, hogy az ország Nemesséi Insurgálnának inkább, mintsem azon Segedelmet ki adgyák [Asz; Borb. II]. 1830: (Aranyos) székekben az 1799dik esztendőben 6074 és 6473 ugy 1807ben 6668 számok alatt ki bortsott Kerülő Rendelések ellenére a Contributionalis pénz fel szedés(en) mostan is a' regi hosszú Rovosok (!) haszáltatnak (!) [AszLt 5533 gub.]. 1845: olvastatik a' Nemes 2ik Székely gyalog Ezered Kormányának folyó év és hó 2ról 735. számjai alatt e ns Szék Tisztségéhez intézett ... hivatalos átirata [Usz; UszLt XI. 85/6. 220]. 1852: A' Magas cs: kir: katonai és Polgári Fő Kormány ... szám alatt kelt határozatával a cs: kir: kerületi Biztoság ... szám alatt költ választ meg erősítette és a Recursusának semmi helyet nem adott [Dicsősztmárton; DobLev. V/1337].

Szk: *elnöki* ~. 1843: Jegyzőkönyv azon elegybiztossági kinyomozásról, mely nemes Alsó-Fejér vármegye főispánja, losonczy méltóságos liber báró Bánffy Miklós úr önagy-sága idei május 29-éről 191. elnöki szám alatt költ rendelése és ennek nyomán zalatmai királyi igazgató és bányászta-nácsos, méltóságos Nemegyei Miklós János úr által az alol-írt kamarai biztosokhoz folyó hó 8-áról 103. elnöki szám alatt intézett rendelése következtében ... egy Varga Katalin nevű esmeretlen nőszeremly által a földesúri jogok gyakorlatának megakadályozására ... az alolírt biztosok által vite-tett végbe [VKp 66]. 1846: A méltóságos úr jelen év július 1-ső napjáról 72. elnöki számok alatt költ rendelése követ-kezésiben alázatosan jelentjük" [VKp 142. — "Köv. a részl.] * *udvari* ~. 1847: Idei február 25-éről 956. udvari szám alatt költ kegyelmes királyi rendelet által méltóztatott őfelsége kegyesen parancsalni, hogy az esmeretes bujtotgató asszony, Varga Katalin ellen csábításáért a királyi közügyek igazgatója által büntető közkereset indíttassék [VKp 205].

6. leltári szám, iktatószám; număr de înregistrare; Ein-tragungsnummer, Eingangszahl, Aktennummer, Inventar-nummer. 1846: Darvas Jánosnak Virág László ellen s ennek a' másik ellen meg verettetések aránti panaszszok nyomán ki rendelt nyomozó Biztosok Tanácsos Dadai Sándor aia és Imok Nagy Miklos a' nyomozást bé adják véleményekkel 's a panaszlo bé panaszlottak felelettyeikkel egyfűtt, egy-benfűggőleg idei 968–978. és 1139 számokkal [Dés; DLt 5300/1847]. 1858: a' porondon fekvő — 557 számmal jegyzett házasság telek [Csekelaka AF; EHA] | a' Városi telekkönyvbe 9646. parcellaris szám alá bejegyzett ... szántoföldünk [Kv; Pk 2].

7. jelzőszám, azonosságai szám; număr, cifră (servind la identificarea unui obiect); Kennzahl, Identifikationsnum-mer. 1831: a' Mappán a' 11dik számmal jelelt nagy kő alatt

le menve, bé nyulik éppen a' Morvó teréig; — és ottan édy könyöket formálván ... a' ... Galotzás pataka torkánál határozodik [Remete Cs/Toplica MT; Bom. XVb]. 1837: Az 10 szám alatti Törökbuza kasba tétetődött [Mezőmadaras MT; Bom. F. Ilg Bálinth János tt kezével].

8. házszám; numär al casei; Hausnummer. 1863: Szentes Márton kedves öcsémnek ... házomhoz és személyemhez, különösen árva egyedül létem alatt tanusított hivséges ragaszkodásáért hagyom a kolozsvári külsőszén-utczai 49. szám alatti házat és telket ... azoknak ő, vagy elébb történhető halála esetében leánya minden megszorítás nélkül korlátlan tulajdonossa legyen [Kv; Vég].

9. helyrajzi ~ numär topografic; Parzellenzahl. 1878: (A) 960–967 hr sz: a: foglalt birtoktest idős Pataki József és Fogarasi Josef osztatlan közös birtokosok nevén van fel véve, de ezen helyrajzi számok az osztály levélben fel említve nem lettek [Torda; Tolvaly lev. hiv.].

10. újság/folyóirat példánya; numär (de ziare/reviste); Nummer (eines Blattes/einer Zeitschrift). 1854: Ily gondolatok közt lepett meg a „Héti Lap” egyedüli erdélyi folyóiratunknak azon számaival, melyekben báró Nalácz Józsefnek emlék íratát közli [ÚjFE 5]. 1879: Azért is írok most vasárnap nevében, hogy tudassalak az Erdélyi Figyelőről. — Ma jelent meg szám, s kerestem mindjárt, nem szól-e rólad. Egy szó sincs! Ha valamelyik következő számában valamit ima, azt elküldöm neked [PLev. 61–2 Petelei István Jakab Ödönöz]. 1886: Örvendek, hogy közli a Jetta című elbeszélésemet. Ha megtehetné Nagyságod, hogy a decemberben megjelenő (januáriusi) számba adja, hálásan venném [i.h. 127 ua. Gyulai Pálhoz]. 1895: Köszönöm a beszélyt, s ki fogom adni a Szemle februári vagy márciusi számában [i.h. 175 Gyulai Pál Petelei Istvánhoz].

11. emberek meghatározott csoportja; grupul determinat de oameni; bestimmte Gruppe/Zahl von Menschen. 1576: valasztottak volt eo k. varosul Az zaz vram zama keozwl gondwileokeot az falukhoz Erdeokhez es Mezeokhez [Kv; TanJk V/3. 131b]. 1750: Instálókis méltóztassék a Mlgs Vr az leg alatsanab Szolgai számban(an) tartani avagi tsak [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1764: Madarasi János öklime az öregek számba vétetett | Ami pedig az Sitter Ferenc öklime öreg<ek> számba való férkezését reménysége fel<ett> illeti, bizonyos okra nézve úgy kellett meg<maradni> [Dés; DFaz 22, 23]. 1780: Semmi-ben nem cselekedett helytelenül s méltán lehet a jó királyok számában imi*, amely világ teremtetésétől fogva igen kevés volt [RettE 411–2. — “Mária Teréziát]. 1843: Az ökrös gazdák megmaradának ugyan az 5 forint 12 krajcár évi taxafizetés mellett, de ezek számba soroztatott minden olyan bányászgazda, bár egy ökre se lett légyen, akinek négyszekérnyi szénát termő helyénél több volt [VKp 127].

12. állandósult szk-okban; in constructi; in stehenden/festen Wortkonstruktionen. ~ba ad elszámol vmiről; a da cuiva in primire un bun (de care trebuie să răspundă); über etw Rechenschaft ablegen, mit etw. verrechnen. 1598: Bachy Peter ereossen affirmalta hogy zamba(n) atta mind az fl. 192 [Kv; TJK V/1. 186]. 1607: mű neked nem adunk nyil földet, mert azt a te gyökeredre ki attuk wolt regen, most az vdarhazhoz birtak, keresd ott Tudom hogy mikor az nyil föld igazgatok ott ualanak, negy nyilat adank számba hogy birtak az Lazar Janos gywkerere [UszT]. 1634: Tudo(m) azt hogi en sido mihaljnak zamba atta(m) az en Johomot mert paztoro(m) Vala egyet el ueztenek bennik en Sido Mihalt megh perle(m) [BLT 3 Szabo Matthe Kazo(n)

Uyfalui* (34) ns vall. — *Cs]. 1711: Az iuhoknak esztendőként ualo turoiat sajtyát ordaját Számban adtam Szabo Mihály ur(amna)k [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Untyás Opra (40) jb vall.]. 1741: mikor az Ur buzáját el Csi-pelték 80 vékát adot számban Kindai Ferencz huszat penig el tagadot [M.fráta K; BLt 1 Hoka Marci (50) jb vall.]. 1759/1772: Meltosagos Petki Nagy Boldisar Ur ... Horvath Vonuly nevü Jobbágya, hany öl követt adott számba ... volte több kö hanyással ados, mint a' menyit számban adott a vagy nem? [Dés; DobLev. II/435. 52–3 vk]. 1827: Minden ember a felrovás idején tartozik minden marháját számba adni és felrotatni, mert ha rovás alá nem adgya is még is a régi contractus tartása szerint tartozik a Bért meg adni [F.rákos U; Falujk 162 Barrabás Aron pap-not. kezével] * ~ba adatik elszámoltatik; a fi dat cuiva in primire; mit etw. verrechnen werden. 1835: Az egész Udvar rajta levő épületekkel ... Inventarium mellet számba adatván az Ötsém ... az Árenda ki telésekor, mindazokrol aszerint tartozik számolni [Sófva BN; Somb. II] * ~ba bead beszoigáltat/fizet; a preda; abführen. 1583: Adot be ismegh zamba f 12/79. Relaxalt nekij f 2/78 Restalt megh Nalla f. 10. kyert eg pohart Adot be zalagba es Cozma Balint kallanyat [Kv; Szám. 3/XII. 9] * ~ba beadhat beszoigáltat-hat; a putea preda; abliefern können. 1653: S mondám: „Kegyelmes uram! haza menyek, mihelyt a három szekeret számba beadhatom és az hat embert” [ETA I, 126 NSz] * ~ba kér elszámoltat; a cere (cuiva) să dea socoteală pentru ceva; über etw. Rechenschaft verlangen. 1723: Tudom kértém kölcsön deszkát Lukától, de azt monta hogy az Aszszonjae, számb(a) kéri, szégyent val nem adhatt [Maroshodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. 1765: elis menének az Pinczében, otis az magájébol Tisztarto Uram inya adott, ott lévén az Pinczében valami rosmarint Tördelni kezdék a görögök, melyre monda a kolcsár, hogy hadgyanak békét a rosmarintnak, mert az tölle számban kéri [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.] * ~ban tart számon tart, emlékeztetésben tart; a avea în vedere, a ține cont; beachten, vor Augen halten. 1674: Ha úgy van, Petróczy formáját is elkövethetné rajta, de én akkor számban is nem tartottam [TML VI, 574 Béli Pál Teleki Mihályhoz]. 1675: Bizony dolog, nekem is jelentette kívárvideki jószágirul panaszát; de én számban is nem tartottam, sőt relegáltam Kegyelmedre; úgy is tudom, hogy Kegyelmedhez volt is [TML VII, 56 ua. ua-hoz]. 1731: el akarta onnet mint Jobbagyot hoztatni ... az Nehai Togyer Gidut Onya Gidunak a Battyát ... melyre ő így felele én azért akarom el hoztatni onna(n) hogy meg haraguttam réa minthogy már számban sem akar engem tartani hogy ennyire fel neveltem és jo helyre meg hazasítottam [F.gezés NK; KA. Juon Sopot (80) jb vall.] * ~ba vehet. a. megszámlálhat; a putea număra; zusammenzählen können. 1657: Erről a levelemről meg emlékezzél Teleki, mert bizony számban veheted, az mennyi levéllel én tégedet sollicitállak [TML I, 92 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. — b. tekintetbe/számításba vehet; a putea lua în considerare; in Betracht ziehen können. 1710: Vadnak az Templomb(an) lévő Szűszekb(an) ezeke(n) kívül több díbdáb egyet más melyeket magok között számba(n) vehetnek [Küküllővár KK; DobLev. I/67] * ~ba vesz a. áttekintés végett megszámlál; a număra (ceva); zusammenzählen. 1711: az borokat ved Számban ot, S had jó karban [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1750: Tavasszal mikor a Pásztor ki hajtja őket, e szerint kell keze alá számba adni, hasonló-

képpen őszszel is midőn bé szorulnak az akolyba, e szerint kell számba venni [Marossztyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1792: azt végeztük, hogy ... kettő közülünk menyen el az Özveggy Papné házához, és a Palinkát a mi actu tanálatnék vennék Számban [Ks XLVIII/7. 21 Bunda György (34) judex pagi Gerend" vall. — "TA]. 1809: el küldöttem Székünk Janitorát Boda Lajost ... hogy Nagyságodnak" a Stutzok aránt ki adott ezen parantsolattyát publicálja és egy Szer s mind a használható gollyobisra valo Stutzokat vegye Számba; ki is a Bardottz Széki Nemesseknél tsak egy Stutzot sem tanált [Füle U; UszLt ComGub. 1753 — "Br. Henter Antal nszi-i főkirálybírónak]. 1863: A' T. Papok mutassanak io példát a' segély adásban, a' bégyült segélyt a' visitatio fogja számba venni [Gyalu K; RAK 83]. — b. tekintetbe/számításba veszi; a' fine seamă de ...; in Betracht ziehen. 1703: én meg foghattam volna eszt az Csere Istvánt, de ötöt számba sem vöttem [Kv; WassLt Szendrei Samuel (30) vall.]. 1732: Radics Borbára Asszony egy üdöben számban Sem akar vala bennünket venni, csak koczkodat, és veszedeket vélünk [Kv; MvRKLev.]. 1758: „Anyó, ne járj ki Gondoshoz, mert az himlő Zsigóba csipeszkeedik ... s onnat Misuba s osztán meghal”. Igaz dolog, hogy gyermek jövődölése volt s számba sem vettem. De úgy lett [RettÉ 68]. 1777: Miis azért elsőbenn is a Szőlő tövek mineműségét ritka- vagy sűrűségét vévén számban az allyán mintegy két vagy három Kis Paszmányira közép renden valo tö szőlőkkel ... találtunk hatvan tö szőlőket [Ne; DobLev. II/491]. 1800/1802: Láttya ked Édes Asszonyom mire jutottam hogy az én gyermekeim számba se vesznek [Kakasd MT; DLev. 6 Vall. 89]. — c. ellenőriz; a controla; kontrollieren. 1745: Az Lakatosok munkáját számban vévén ... Az Asszony ő Excellentiája fono gollyára csinált egy Srofot [Ks 107 Vegyes ir.] * ~ba vétet meg számláltat; a dispune să fie numărât/luat în primire; zusammenzählen lassen. 1761: ő Nga ... a pinczésis meg járta, midőn a borokat számban vétette [Branyicska H; JHb XXXV/46. 14]. 1823: a Dévai határon található Juhokat szorgalmasan végye vétesse Számba, hogy mitsoda mennyiséggel találtassanak, azoknak légyen engedelmek, Czédulájok hogy itt páscuálhassanak [Déva; Ks 91. C. 12] * ~ba vétetik meg számláltat; a fi luat în primire; zusammengezählt werden. 1692: Juh Gyűjtemény, az időtől fogva, az melytől kezdette feini az Juhokat a Pakulár, addigh az ideigh, az mikor a fejest el-hagyák. A majortol vetessék számban [Mezőbodon TA; BK Inv. 25]. 1699: a' Malmokra valo expensa jo lelkiismerettel vetesse számban [Kv; SRE 54]. 1815: tessék ... a Tkts Urnak, a' fen forgo Fiát illető Leveles Ládákát ezennel, vagy legy tovább 15öd napok alatt magához el hordatni ... a' Regestrum szerént számban vétetvén; hogy az által a Tkts Exponens Asszony a' Tkts Ur méltatlan gyanujától menté tétédődjék, és becslületét fen tarthassa [Somb. II]. 1824: a Fent irtak Kömivesek Vagyis Flaszterezők előttem számban vétettek [Dés; DLt.] * ~ba vétetődik meg számláltat; a fi luat în primire; läßt sich zusammenzählen. 1816: A Roskányi Fűrész Mestének libellusa Számba vétetődvén ... 520 Dészák(na)k fűrészlésért (!) f 8 x 40 [Déva; Ks 102]. 1827: a' H. Bodoni Ns Ref. Sz. Ekl(esi)a a pénzbeli Capitalissa az Ekl(esi)a jelen léteben a Nagy Sándor Curátorsága alatt Számba vétetődvén, kikinél és kis kezességeken vagyon é szerént következik [HbEk] * ~on ad kezébe átd; a da cuiva în primire un bun (de care trebuie să răs-pundă); übergeben, über etw. Rede und Antwort stehen.

1659: Ha öcsémasszony ő kegyelme meg nem fogadná Zöldi Pétert, fogadná meg Kegyelmed én számomra és odaki való jószágomat s marhámat adná számon kezében [TML I, 338 Árva Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz] * ~ot ad a. elszámol vmiről, amiért felelős; a da socoteală de ...; über etw. Rechenschaft ablegen. 1559: Az Tanach az Negyven emberel egyetembe walazanak keth polg<art>h, Kyk kezében Jarion minden Jewedelem, Egyk Magyar masyk szaz legyen, Ezek az Negyven ember es az thanach elewth aggyanak zamoth mykor annak Ideye lezen [Vizakna AF; TT 1881. 189]. 1578: A my baran vagy Juh yde be az kohniara kel, arql mindenkor az Saffartql czedulat wegynenek, hogy a zerent adhasson zamot rolok [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104-6]. 1586: Comprehendallion" minden Diuersakat, keozonseges Aprolek keolchegeket, Vgmint lowakra, Zekekre Es zolgakra valo keoltsaget (: etelek kyweol :) ruhazatokat kowachioknak valo fizetgetest, effele keozonseghes Aprolek keolchegnek haggya legh vtolszory, Capitulumat az eo Exitus Mutatasanak. Es eddig legien rendj Es veghe Exitorsanak. Ha ig' Szamot Nem Ad, tehat az Reges-tumot nem acceptalliak az Zamweweo Vraim [Kv; PolgK 21. — "Az isp. m.]. 1670: az város ennéke(m) se kezembem semmit ne(m) számlált sem edgy pénzt, sem egy batkát kiről zamot kellene adnom [Kv; TanJk II/1. 781]. 1699: Töb több inconvenientiak el tavoztatasa communi voto et unanimi consensu vegeztük aztis hogy az Hadnagyoktul fogva leg utolso Ratiocinatusig minden nevel nevezendő Tiszt viselők, kik Szamadasra kötelessek adgyanak zamott [Dés; Jk 281a]. 1712: Pál András akkori bíró az Eccl(esi)a-(na)k tizen nyolcz, és ismet huszon negy veder borairol adjon számott, mert ök vesztegették el, hiti után vallyia, hites Egjházfiu Horvati Igaz Péter [Horváti Sz; SzVJk 38]. 1774: az Sokadalom el bomlás alkalmatosságával, ki égy, kis más felé lopja a karot, s az arra rendelt Ember pedig csak annyit fizet, a mennyi karo találtatik, melyet sokadalom el bomlásakor az Udvarban viszá visznek, még magok is kik azoknak ki adásokra vadnak rendelve Létzet, és karot az kert mellé, és Tövis közé han(n)yak, és dugják minék előtte vélek Számat adnának [Mocs K; KS Conscr. 51-2 Sos Ferkő (30) jb vall.]. — b. beszámol/vall vmiről, felelős vmiért; a face un referat despre ceva; Rechenschaft ablegen, sich für etw. verantworten. 1575: Az Negi lato oraimnak dolgat eo K. varosswl Mas gywlesre halazottak Myert hogi meg Ideiek sem Teolt ky, Az Ideo alat vizagzának Tyztekbén Es az ely mwlt Ideokbely zolgalatiokrwl agyanak zamotis Eo kegmek varoswl gongioi leszen rollok [Kv; TanJk V/3. 114a]. 1585: Keoteles peter vallia, Zamot Ada Leorincz Mester, es esmegh raita hagiok ket hetig hog aminemeo Egienetlensegh volna keozteok ez Alat le zallion [Kv; TJk IV/1. 440]. 1590: 1590 die 25 May, Az vasarbelieknek Zylwasszy Janos deokot az varos Alumnussat, ez orzagbely feo tanach vrak intercessioiara, harom zaz forinton ereztettek kj, melyben atak megh az Q(ua)rtas vraimnak elseobe a' vasarheliek f. 50. melj introitusrolis tartoznak zamot Adny Notar(ius) mpria [Kv; Szám. 4/XXIII. 2]. 1643: Ez dologrol kerdest teottunk, melyreol az atyafiak eleott vgy referalak az dolgot hogy mostani kiraly biro Vr(am) Jo Mihaly Deak es Notarius Vramek eleott zamot adua(n) az Tutorsagrol Jstuan kouacz mindenek el Igazittat-tanak akkor [Kv; RDL I. 131]. 1670/1740: Birák, Esküttek, Kert Birák Választásról ... Valakit igaz szer szerént választ, közönségesen az falu, és fel nem akarna Venni, min-

gyarást a falu meg Zálogolhassa egy forintra és ugyan ez felől azert Biróságot, vagy Eskütséget viselni kell ... Ha p(e)d(ig) Törvény szerént meg akar vetekezni a faluval hogy nem ő szere, szabados légyen velle mindgyarást lat-tassa el, ha Törvény szerent szabadulhat, Valasszanak mást, és akkor számot adgyanak mindenekről [Homoródsztpál U; WLT]. 1692: Adtanak számat a Becsületes Cehnek Regeni Janos Ur(am), es Pesti György Uraimek az el mult harom Esztendeigh valo Cehmestersegekről [Kv; ACJk 12]. 1716: adott számot Cze Mesterségéről, Fűsűs Mattyás vr(am), az B. Czénak, az mellyet jól meg vizsgálván a B. Czéh, Cum honore absolvált [Kv; FésCJk 40]. 1722: A' Szent Egyház-fiak Szent-Mihály napkor váltoozzanak, ugyan akkor számat is adjanak [HbEk Konz. hat.]. 1781: A' Strásákra a' Birák és Gornyik ugy vigyázzanak minden étzaka, hogy a' Strásák vigyázása mind ben a' városban mind körül bizonyos legyen, mert ha kár esik a' városon valahól arról a Strásák által a' Birák adnak számat mind addig míg a' tolvaj ki kerülhet [Torockó; TLev. 2/5] * ~ot adhat elszámolhat; a putea da socoteală de ...; über etw. Rechenschaft ablegen können. 1578: Az Jwhokat Kysfálwdon tarcha, Mayort es pokularokat tarchon hozzaioi ... az ywhokat el ne cherely-lyek, megh ne wezessek, yol legettessek, haznokatis modgyawal wegyek, wgy hogy mind gyapiokrol, s mind egyeb haznokrol illendő zamot adhassanak [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104-6]. 1580: eo kegmek az zekerezesről wegezenek mintshogy (!) legien az keoweknek be hordassa ... Leg eleozer az zaz ember hozasson be zaz zeker keowet Azonkeppe(n) Az polga-rokis hozassanak egy egy zeker keowet ... a ky el hozza vegie(n) czedulat ulla, az Notariustul hogy zamot adhas-son [Kv; TanJk V/3. 269b]. 1651: Kannaagiarto Ferenczne ... jeövendeöben adhosson öd maganak az szegeny Arva-nak eörvendetes allapotjaba(n) szamott [Kv; RDL I. 28]. 1671: oz maior Pakulariaval egüitt számot nem odhatvan ... ebben az esztendobe az Juhok mindenut holtak [Mező-sámsond MT; Berz. 15. 1]. 1750: el Szökwén a Csűr biro azon edgy Tehen ... it maradot ... de ketteje irant számot nem adhatván törvenjere Convincáltatot a két darab Marhá-nak araval [Mezőzáb TA; Told. 22]. 1780: Dobolyi Joseff Uram ... legközelebb valo Férfji Ágon valo Vér Atyafi, és Successor ... Conscribaltati akarja ... hogy ... a' Gyer-meknek Bonumait és magátis maga személyében mint Leg-ítimus Tutor gondja alá vehesse, és administráltassa, jö-vendőben a szerént számotis adhassan [Ne; DobLev. III/542. 1a] * ~ot kér el/beszámoltat; a cere (cuiva să dea) so-coteală pentru ceva; Rechenschaft verlangen. 1672: az or-szág közé minket lehíván tanácsul, ott éppen az szamos-újbíri csürbeli gyűlés formáját kezdék elévenni, számat kérvén, az tanács adja ki, ki annak az oka, hogy az némettel való békességet felbontotta ő nagysága és hadat vittek el Erdélyből [TML VI, 366-7 Bánfi Dienes Teleki Mihály-hoz]. 1770: nagy vigyázatlanság volt az én bennem, hogy a fennebb megírt elkárosodott marha 12 Augusti elmaradván a csordától, Salamásban egy árokban bédülvén, a gazda, vagyis gazdaaszony entőlem estve számat nem kérvén, hanem 13-dik Augusti reggel kezdette a ténétit a gazdaasz-sony keresni falun szerte [M.hermány U; RSzF 207]. 1794: Az actor Baló János számot kérvén az inctus Veress Demeter pásztortól egy elkárosodott teheniről az egész falu előtt, és kívánván az actor az inctusnak a falu usussa sze-rént, hogy azon marháról jól számoljon, és ha jól nem tud számolni, megfizesse azon kárt [M.hermány U; RSzF 217]

* ~ot kéret el/beszámoltat; a cere cuiva să dea socoteală pentru ceva; Rechenschaft ablegen lassen. 1849: Az Eske-tésből ki nem tűnven n. Cseh Joseff Urmak Marháiból négy darab Bivalok, egy Tehene, — egy Lo Szekere, egy pár lora valo Hámjai, és meg sok egyéb portékái. mikis az öz-vegy Jegyzékébe fel vagyon téve, és a' mit a' Falusi lako-sokis tudnak hogy meg voltak; ezekről a' Falusi közönség-től számat kéretmi meg kívánnya az özvegy [Héjjasfva NK; CsZ] * ~ot kíván elszámoltat; a cere socoteală de ...; über etw. Rechenschaft verlangen, zur Rechnungslegung auffordern. 1573: Mindennappy Aztalara valo keolcegebről penz-reol es fillereol naponkent zamot kewannak Teole [Kv; TanJk V/3. 90a] * ~ot tart számon tart, figyelemmel kísér; a ține evidență despre ceva; vermerkt haben, erfaßt halten. 1569: Eleoszer Jgeryk eo kegmek az Zaz vram Magokat ezzel hogy az ket Malomnak eztendeigh valo haznat nekyk Engedyk, Azon kywl valamy az Molnoknak epitesetel-ulo keoltsegtwl megh marad, De az Molnoknak gongia vi-selese Mind az hozza valo dolgosok az Thanachtwl figye-nek Mint Ez Jdeiglen, Az oztáskor penigh legien Emberek Ew kegmek ky zamot Tarchon oda my Jeo Beleolę [Kv; TanJk V/3. 1b]. 1578: Az kisfálwdy haznal, Dorombarinal, Galdynal, a minemeö bwza aztagok, es egiebfle maiorsa-gok wadnak, azokra olly gongya legyen, hogy a minek megh kell tartatny, az karnelkeöl allyon. A mi pedig el kelny walo aztis ... yo modgyawal kellyen, es mindenröl yo zamot tarchon [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E-136 Inreg. 34 Fol. 104-6 V. Kovachocz ut. Mathias Niary gondv-höz]. 1604: akkoris az Tutorsagoth a' teörwenj Be-nedekfy vra(m)nak itelte volt, de mostis az fen megh irt okok alatt ugia(n) Benedekfy Janosnak itely az teörwenj a' Tutorsagoth, mjwel hogi Benedekfy Janosne Azzoniommal eörees az liany, ne(m) Gherendj Palne Azzoniom(m)al, de ugi hogi az iozaghrul zamot tartson [UszT 20/128]. 1675/1688 u.: Az juh gyütemenre, saytra, turora, ordara igen ra vigiaz, mint adgiak be, arol igaz számot tarcz. s igazan felis irasd, azzal egygüt kit hova költesz, hogi ez irantis io ma-gad viselese tesszeg meg [Borb. I Petki János ut. csikcsi-csai jb- birájához] * ~ot tart vkikez/vmikez a. számít vkire/vmire; a conta pe cineva/ceva; mit etw. zählen, auf jn/etw. rechnen. | igényt tart vmire; a avea pretenții asupra unui lucru/la ceva; a pretinde ceva; auf etw. Anspruch erhe-ben. 1582: Beregzazy Lukach ... vallia ... Az eochem vg monta meg Zemteol zembe az Azzonnak hog Zamot Ne tarchon hozza, mert Nem Akarna el venny [Kv; Tjk IV/1. 66]. 1632: a jországon vagyon egy körtövélyfa ... a meddig a fa el nem vész, addig a Sándor János és Mihály birodal-mába legyen békességesen ... hogy ha a körtövély el vész: a földihez ne tarcsanak számot [Szentmihály Cs; SándorO 73]. 1679: Olá Laszlo ... tudom bizonyoson hogy az úta(n) Biro Ferencz Ura(m) számára volt, ő kegielme is tartot számot hozzá [Sóvárud MT; Ks 18/LXXXVIII. 1]. 1719: az a föld tsak ollyan volt; a kihez Senki számot nem tartot vgj atta a Falu Popa Todornak 15 zloton" [Lackod KK; Ks 39. XI. 5. — "Alább forintot emlegetnek]. 1757: tsak két három Szekérre való hely volt, a' többi mind erdő, senki hozzá Számot nem tartott, én kaszáltam meg ollykor a' te-resit [Gyszm; DE 3]. 1812: (A) Berket az én időmtől gyer-mekségetől fogva soha senki sem birta hozzá számot nem tartott, hanem tsak egyedül a Nagy Laki Réformata sz. Eklésia [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 35b Hetzegán Juon (40) jb vall.]. — b. számon tart, emlékszik vmire; a ține ceva minte; im Gedächtnis behalten, sich an etw. erinnern.

1823–1830: Harmadnap múlva azt kérdi a doktor éntőlem, hogy emlékezem-e akkor s ekkor, mikor ezt kérdezte tőlem — akkor mit ettem? Mondom: Én nem tudom, mert én nem tartok számot ahhoz, mikor mit eszem [FogE 170] * ~ot tart vkire/vmire a. számon tart, számba vesz; a fine seamă de cineva/ceva; einer Sache Rechnung tragen. 1570: Obel gergel Kerekes Jarfas es Kerekes gal, hytek zerent vallyak hogy Thwgiak az Kadar ferench az pestis halalba holt megh ez varoson, Menje eztendeye legien Arrah zamot Nem Thartottak [Kv; TJK III/2. 127]. 1592: Zabo Janosne Dorottia vallia ... Eztis mondotta fabianne hogi eo zamot tartot az Bachine giermeke letire, es az hwuelrejs fel rotta, hogi megh Ideie ne(m) leott volna [Kv; TJK V/1. 233]. 1633 u.: 1633. júliusban indultatott egy nagy pestis, mely tartott 1634-ben is. Az kikre számot tartottam bizonyoson: az városból az Torda utcai ajtón kihordattak nro. 1098, az 1634. esztendő kivül [Kv; KvE 166 SB]. 1699: midőn az én első Feleségem Balogh Mária megh osztozott volna az Eötsueel Rebekával ... az osztozáskor költöttem el magam Pénzemet Száz Negyven ött forintot kire számot tartottam [Mezőbánd MT; MbK 91]. 1801: azon ... nyavallyás Kotonáné nem tiszt Commissioja mellett fogattatott el ... de hány hete, hogy el fogattatott arra Számot nem tartottam [Erdősztygyörgy MT; WH. Nagy Gáspár (35) szabad székelly vall.]. — b. figyel/ügyel vmire; a fi/deveni atent la ceva; in Betracht ziehen, auf etw/jn achtgeben. 1571: Az chyky ravók az hamoron való kez vasat zokot arra zerent el aggyak, es azt az banya zokot mye el kezdesere fordechyak az elebbi fizetés zerént, Zewch Tamas keze által, kyre ew tarhyon zamott, howa keel [SzO III, 336 fej.]. 1588: ha mit ez mostany allapattya felett Somogy Andras az hazon epetene, az keolchiegre regestum zerent zamot tartuan annak hason felet tartozzek Zabo Demeteris meg teryteny Somogy Andrasnak [Torda; Pk 2]. 1698: szinten az nap jöve az Horváth Miklos Ur(am) embere oda ... nekem meg hagjá hogi ha efféle Buzát hoznak tarcsok számot réa, mert jo kalács pénzt adnak [Vizszilvás SzD; Ks Georgius Sándor (23) jb molitor vall.]. 1743: az ... Adamosi Malom ... a' viznek áradása 's nevé alkalmatosságával meddig és mikor forgot vagj állot meg arra számot nem tartottam [Ádamos KK; JHbK XXVIII/9] * ~ot tarthat számom tarthat; a putea ține evidență exactă despre ceva; in Erinnerung behalten können. 1755: vala ... 100 darab Sertés, de ... csak hetven van, mert azt minden esztendőbe kimilletlenül verette Le iffjú) Teleki Sándor Ur(am) eő Nga, vgy hogy számot sem tarthattam rá edgy esztendőbe hánýát ötletett meg eő Nga közüllők [Gernyeszeg MT; TGsz 35] * ~ot tartó számtartó; calculator, socotitor; Rechnungsführer. 1850: A N. Kadátsi Malomhoz számot tarto Tartsafalvi Malmos Gazda Urakhoz tisztelettel ... Pálffi Dávid [Kadács U; Pf] * ~ot tesz a. el/beszámol; a face/prezenta un raport despre ceva; Rechenschaft ablegen. 1692: (A megyebíró) a templom földeiről, javairól, pénzéről, jövedelmeiről esztendőnként számot tész az egyházi emberek előtt [Kozmács Cs; SzO VI, 432]. — b. jelentősége van; a avea importanță; etw. ist von Bedeutung. 1710: Ott laktam hat holnapig, és igen nagy barátsággal éltem mind a colonellussal, mind a regiment tiszteivel, nem is láttam annál a colonellusnál emberségesebb, alázatosabb, jobb, magyarszerető úriembert, és mind asztalát, mind udvara népit oly pompáson tartotta, köntöse, lovai s minden apparátusa olyan móddal, akármelyik országban is számot tenne [CsH 442]. 1879: Csekélyebb legényke a kis Kálmán*

semhog számot tegyen nekem az, mit' ő felőlem elmond [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhöz. — *Sándor Kálmán] * ~ot vehet elszámolhat; a putea da socoteală de ...; Rechenschaft ablegen können. 1622: Hogj ha penigh Istokra valamit keöld (!) arol io modgiaual regestromot tarzio(n) hogi Jeđuendeöben eo klmek zamot vehesse(n)ek [Kv; RDL I. 119] * ~ot vesz a. elszámoltat; a cere cuiva să dea socoteală de ...; Rechenschaft ablegen lassen. 1572: Keryk eo k. biro vramat es kyralbyro vramat Ereys hogy keowessek az Zamadas dolgaba az regy io rendtartast vgi hogi valasanak eo k. az Ides vrainm keozwtv keteot, kyk Zamot veuen az teob vraitmtwl az Safar vraitmtulis, es az parcialt chinallia megh hozzak vgy fely az zam veoué vrainm eleybe, hogy Ne legien az fele zwrzawar Mint ez eleot neha leot [Kv; TanJk V/3. 52a]. 1599: en vgi veom ezembe hogi fl 64 ... kapitan vram zamot veon az bor arrarol fl. 68 [UstZ 14/60]. 1621: Zam veweöket zoktanak valaztany, kik az varosnak kewes Jeöwedeimeczjkejenek exitusarol, es mindenfele erogatiokrol az Tisztviselő vrainktol zamot zoktanak vennj [Kv; TanJk II/1. 335]. 1682: Tudom hogy ezen Stéphán luontul ur(am) számot veszen vala, s negyven fejős luhnak találá héat [M.köblös SzD; RLt Butuza János (60) jb vall.]. 1700: A közönséges Jonak promotiojara Exactorok(na)k rendeltetennek ... Atyankfia; hogy eddig defungalt Hadnagyosagot es egyeb ratiocinalo tiszteket viselt Atyankfiatul, minden nevel nevezendő Varos proven-tusirol zamot vegyenek [Dés; Jk 301a — *Köv. a nevek fels.]. 1774: Praefectus Uram Tisztarto Uraimekon ... most Esztendeje Számat vet ... Tavaly vet Számat Bálint Uraman ... s mind akkoris a mennyiben liquidáltattak, azon liquidált Summával el eresztette [Mocs K; KS Conscr. 191 Áts István (30) lib. molitor vall.]. 1803: régi ussusa szerint a nemes communitás elsőben is mindenféle pástyoroktól számot vőnek szép renddel [M.hermány U; RSzF 192]. — b. felelősségre von; a trage la răspundere pe cineva; zur Rechenschaft ziehen. 1664: kemény levelet irt ő nagyságára az fővezér, hogy úgy vigyázzon ő nagysága, hogyha erre talál el menni az vajda, ő nagyságától veszen számot [TML III, 281 Naláczai István Teleki Mihályhoz] * ~ot vet a. elszámol; a da socoteală de ...; Rechenschaft ablegen. 1568: Dobsay Anna iur(ata) fassa est, Ezt tudom hogi számot Vetenek Vaczy Peterne es szabo Andrasne, akar Vaczy Peterne 40. forintal Marada adossa szabo Andrasnenak, de hogy ez szabo Andrasne ez szabo Andrashoz Mene, 18 forinton hagyja meg Neky [Kv; TJK III/1. 242]. 1597: Az Incutis bizonychia meg hogi mikor Bernad Andras ez eoazel volt Olahfalwba, Az Alperes ezebe Juttatta es negied fel forintra vetettek zamot [UstZ 12/121]. 1618: Ferencz Miháljal zamot uetue(n) mint az Tutorsagrol 's mint: penigh egyeb dolgokrol ... az R(eli)cta ... tartozik es teze(n) f 16 d 77 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junck kezével]. 1661: vesünk számat edes sógor uram [Mv; SzO VI, 230]. 1781: ezelőtt 5 esztendőekkel énnálam szolgált, esztendő eltelve udvari bíró Székely Ferenc és Lemhényi Tamás ökegyelmek előtt számot vetettem szolgálatjáról, kártételről és napszámok elvesztegetéséről [Arkos Hsz; RSzF 271]. 1800: valami pénzéd vált nállam, 's annak egy részét meg kültem, más részével sot vettem, 's még maratt vált nállam, 's arol reverzálist is adtam volt ... most ha a Komédiara le mehetek Számot vetünk [Torda; DobLev. IV/833. 1b]. 1820: számot vetvén Szombati György Uram(m)al, az el maradt Interesseiről, melly hogy egészen ki fizetodgyék. irodott kívánsága szerént az már fen(n) irt 18. forintokhoz

még 4 forint [Kv; ACSzám.]. — b. leszámol vkivel; a se ráfui, a cere socoteală cuiva; mit jm abrechnen. 1696: Mikor az Csorda pasztor Kovács István Hetfűn az Csordát ki hajtya vala, látám hogy Kovács János fut vala ki az az ösvenyen, s kiáltya vala, várj megh ilyen ilyen lelkű mert majd számot vetek veled [Mikháza MT; Berz. 17. XII]. — c. elhatároz vmit; a decide ceva; beschließen. 1710 k.: De csitt, gazda nélkül ne vessünk számot, kérdezzük meg a fejedelmet: nem léssen-é ellene [BÖn. 737] * ~ot vétet vkitől elszámoltat; a dispune ca cineva să dea socoteală de .../cu privire la ...; Rechenschaft von jm verlangen. 1712: Az Méltóságos Regia Deputatiohoz Iffiabbik Néhai Bealis (!) Ferencznek Néhai Henter Ersébettől való Arvainak, Bealis Boricza, Annis, es Jutkának igen alázatos könyörgések Nságtokhoz s Kgltekhez Méltóztassék ... Tutrix Atyánkiától Számot vétetni ... Es keziből mind két Testvér Atyánkiát Ferköt es Jankot Jovainkal együt ki vétetni [ApL 2] * ~ot vethet vkik között elszámoltathat; a putea cere persoanelor în cauză să facă socoteală între ei (cu privire la ...); Rechenschaft ablegen lassen können. 1573: Zeki Pal es Bako Andras hitek vtan valliak hogy Tavaly Eztendeobe Mikor ky Akarna vince az Baromal Mennyi hia eoket gal vincehez hogi zamot vetnenek keoztek ... kenallia volt gal vince hogi zamot vetnenek Mind Barom feleol Es Marha feleol az my kezek keozet forgot, Mond vince hogi eo semy Zamot Nem vethet [Kv; TjK III/3. 122] * ~ot vétet elszámoltat; a cere cuiva să facă socoteală de ...; Rechenschaft miteinander verrechnen lassen, ablegen lassen. 1570: Balasy Isthwannal, Byro vra(m) vettesen zamot, ha mywel Thartoznak neky megh kel adny [Kv; TanJk V/3. 5a]. 1598: Az kérékiaróuál üttete(m) zamot fizette(m) f 8 d 65 ... az zittyaróuál (!) üttettem zamot fizette(m) f 1 d 85 [Kv; Szám. 8/III. 23] * ~ot vevő számvevő; care este însărcinat/împuțernicit să ceară socoteală (de la persoane diferite) cu privire la ...; Perceptor, Einnnehmer, Rechnungsführer. 1710 k.: én nem számadó, hanem másoktól is számotvevő szolgálja voltam az én hazámnak [BÖn. 897]. 1723: Praesentibus recognoscendo, Hogy ... Haromszeki jözagunkra, Inspicialt, All Torjai Mihacz Mihály ... excontentaltatt azon 1721 esztendőre, Penzbeli es egjeb mind(en) fizetesivel ... Semminemű Praetensiomot ebbei hivatally es Szolgalyatya iránt Se magam, Se ez után valo Tiszteim, azon jözagban Succedando es számot vevő exactorok, ó kglmitől számot ne vegjenek, s ne kenyszeritsek [Zabola Hsz; Borb. I] * ~ venni be/elszámolni; a face socoteală; Rechenschaft ablegen. 1588: die 7 Decembris Jeouének az Zám veveo vram, az Jspotali hazhoz Zamuenni [Kv; Szám. 4/V. 3 Gr. Veber isp. m. kezével]. 1592: Az Vtan mikor fejer varra mene, huiatott vala oda, zam venni hogy az előtly eztendóbely dologh felől zamoth vegyen ... kerdi hol lezen Az majorház [UszT].

II. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivum Gebrauch: bizonyos számú/mennyiségű (vmiből); de un anumit număr de ...; von bestimmter Zahl. 1719: vagion ... Az also mezőben egj darab föld meljet nehay T N Imecs Istvan vett volt f. 27 ugjan anyi szam pénzcel ados léven Imecs István Batyam Uram, es anyiban foglaltatta(m) [Imecsfa Hsz; Borb. I]. 1753: Az egész Udvar Ház körül való kertek ... 92 szám rúd ... Consideratioban jöven a kertek(ne)k egj helyt job, más helyt gyengébb vólta exurgál ad flor. ung. (!) 9., 20 [M. nádas K; RLt]. 1766: Liber Báro Josika Joseff Vr eő Naga adatt erette ... Lápos Debreken bizonyos szám Ház Jobbagyokat ... örökös Cserében, mely

meg Tetczik az arról költ Contractualisból [Fejér m.; JHb XXIII/32].

számadás 1. (bevételekről és kiadásokról való) elszámolás; socoteală (despre venituri și cheltuieli); Verrechnung, Rechnung (über Einnahmen und Ausgaben), Abrechnung. 1570: az polgar vram Minden dolgokat my az zam adashoz zwksegh ez heten ely vegezsek hogy Ez leowendeo hetfeon eleh alhassanak az zam adasra, Es Neh keslelyek megh az Zam weowe vraymath [Kv; TanJk V/3. 28a]. 1589 k.: Tudom aztis hogy neha maradt az varosnal zam adas vta(n) hol 40 forint s hol 50 forint, de en ne(m) tudom hogy soha arul teobszor zamott adott volna [Szu; UszT]. 1595: 3die January Zamadasom vtan megh mikor 'a varally Molnot birnam, es az Alperet Molnaban nem változtam volna oztottam megh az buzat az war allat akkor mikor megh változtunk es Jutot varos zamara Cub : 14 6/8 [Kv; Szám. 6/XV. 24]. 1603: Zamot aduan az Egyházfiak ... az el mult 1604 Esztendőről, az nallok Jnue(n)tariom szerent valo penzről, és az Templomnak minden penzbeli prouentussarol, Marad kezeknel Jöuendő zamadasra kez penz in paratis Zaz nyoltzuá(n) nyoltz forint és Negyüenhat penz, f. 188 d. 46 [Kv; RDL I. 77]. 1657: Ezen kwl a' varadi Kolcziarol a' mit fel vett annak derekas zamadasa hatra vagyon [Uti]. 1662: valakik szegeny Barczai Akos Fejedelemseginek kezdetitől fogva eddig perceptorj voltak kegltek között az porta Contentatiojara valo Contributionak, mingyarast ige(n) szorgalmatoso(n) fel circallya, es külgie ki zamadasra ökö personalit(er) ... böczületes exactor hiveink elejekben [UszL IX. 75/42 fej.]. 1699: Több több inconuenientiak el tavoztatasa ... vegeztük asztis hogy az Hadnagykutl fogva leg utolsó Ratiocinatusig minden nevel nevezendő Tiszt viselő, kik Szamadasra kötelessek adgyanak számott [Dés; Jk 281a]. 1700: a vám buzában az örög molnár kárt vallat; hogi osztan számadásra huzta az örög molnár ... Csomokori Balint ura(m) egyszersmind adossa is tette [H; Szer. Joannes Pap de Maczesd (40) ns vall.]. 1725: Üdvösséges áldások es köszönetek uta(n) az B. Che előtt szám adások léve(n) az Apank Ur(unk) es Chee Mester Uramek-(na)k két esztendei el viselt Tisztsegekről, melyben ez szerent Procedált az B. Chae [Kv; ACJk 130]. 1748: Volt hire hogy el akar szököni Tasnádi Ur(am) a' számadás előtt s azért fogatta meg ő Nga ... Ugy volt az is, hogy kezesen el bortsáttatott azért, hogy készüljön a' számadáshoz, elis készült későre hára, rátióját bé adta a Censurale Forumra, ott meg adosított a' Kezesek le tették a kezességet s ugy kellett ő Ngá(na)k ujjabban detineáltatni [Marossztkirály MT; Told. 56]. 1765: Számadásra ele hívának s számot adék [Csobotfa Cs; Ks Bertalis János (81) vall.]. 1793: azzal a' hamis esküvéssel, mint valami toldozott foldozott Berhével, akárták magak Szám adásokat Ötsém Uram előtt fedezni [Somkerék SzD; Berz. 10. 77]. 1803: hibaul ki tettük, és szemekre hanytuk a' Betsülletes Fűsűs Czéh Tagjai-nak ... a' számadások el láttatása el mulatását ily hosszzas ideig [Kv; FésCJk 22].

Szk: ~ alá szorítatik. 1787: az Birák az Erdők iránt ki adott Felséges Rendelésekhez szorították az Embereket, és ha ki azok ellen hibázna, tellyességgel el ne szenvedjék, hanem az ollyas praevicatorokat immediatē nomine tenus a Process(u)alis V. Tisztek(ne)k jelentsék és a Possessoratus(na)k is hírré tegyék, külömben ha valamely helység ellen az iránt az Officiolatushoz panasz találna jönni, a Bi-

rak kemény számadás alá fognak szorítani [Torockó; TLev. 3/2. 2a] * ~a napja. 1835 k.: Szolicsam fel bátyámot s egy szersmind Instályamis meg azon adosságok fel vétele aranti szám adása napja ki tűzésire; melj ki tűzött napra bár hova is mindnyájan meg jelenünk atyafi kötelességünk léend [Pf Kovács Sándor lev.] * ~nak ideje. 1681: Mindenféle jövedelmekről valamelyeket rendes uton módon az ott való alkalmatosságból percipial és erogal, az számadásnak szükségesséppen meg kellettven lenni, magát ez iránt is úgy alkalmaztassa, hogy számadásának idejét ne vontassa s ne halogassa [Szúv; CsVh 109] * ~nak idején. 1621: Anno 1620. vgy mint Taualy Zam adasunknak idein (: a mint az Extractumból meghecczik :) marat uolt kezwnkel vgy mint fl. 244 [Kv; Szám. 15b/IV. 2]. 1806: A számadásnak idején senkinek is a gazdák közül szabad nem lészen juhait addig kihányni, valamig amivel tartozik, bé nem fizeti [F. rákos U; RSzF 200] * ~ra kényszerget. 1668: ualaki ... haborgatna annal inkább ha számadásra kenszergetne ... holtom után számadással ne kenszergetsek [Komlód K; BLt] * ~sal tartozik. 1693: Quartas Uraimek ... annak idejében számadással tartozzanak [Kv; SRE 12]. XVIII. sz. eleje: az Czétul arra valosztot ket becsületes Mesterek az Czének rendi szerint annak ideiben számadással tartoznak [Kv; PosztCart. 2] * ~terhe. 1804: ezen tereh alol valo fel oldoztatása szám adás terhét vonnya maga után [Dés; DLt] * ~terhe alatt. 1820: Szántó Sándor intertentiojára és ruháztyára az asszanynepi^a és Ispánlaki^b rész Jóságok ki szakasztatván az ő és Javai Curatoranak az ur^a számadás terhe alatt azzal az utasítással nevezetik ki, hogy a Szántó Sándor személlýéről, és jovaival ezen tul gondoskodgyék [Ne; DobLev. V/1039. — ^aAF. 'Dobolyi Sigmund] * ~terhe alól menté tesz. 1803: az ujj Czéh Mestereket a' számadások(na)k terhe alol mente töttük [Kv; FésCJk 23] * ~t kíván. 1606: Ezert hituk az al perest hogj Zent kiralj uayda Janosnak uala egj Jstuan new fya melyet Kouachy antal őhoza hit uolt az hadakozasnak Jdeyen hogj hadakoznek helie(n)g és minden Joszagaba harmadaba bele fogadna beleis fogata anak Jele az hogj arol hadakozot és ugjan odays maradot ebést (!) faluana(l) arol az Jozagrol per hoc azt mongjuk hogj az az Jstuan nekwnk uerzerent ualo atya(n)k fya uala azert azt mongjuk hogj az ő igirety és mj reank zalot uere sőt az mjt oda uit uolna arolis zamadast keuanunk [UszT 20/181] * ~t tesz. 1847: (Az) ellenőri erdő Biztosok ... Ep Fát, vagy haszon vehető gyümölcs fát tűzre el adni fel nem hatalmaztatnak csupán a szél vagy más Viharok által letörettetek, a melyeknek árrok fel kérésig tökéül a Birák kezein hagyattik pontos Számadást téven rolla Biztosság jelenléte vagy hitelesítése mellett esztendő bé töltve [Torockó; TLev. 10/9] * ~törvénye. 1770: Deliberatum. Mance lévén az dolog, ez okáért nem bocssássa a számadás törvénye apellatióba [M. hermány U; RSzF 206] * hét szerint való ~ heti elszámolás. 1606 u.: az mellet buza zab uolt és egieb haz eszközü uolt ugj mint feize, furo, veselo, és egieb effele akar miczoda neucl neueztessek kad, hordo, és affele hazj ezkeoz ezekreol het zerint valo zam adast keuanok tölled [UszT 18/33] * hittel való ~. 1605: Zöcz gjörgjné ... Egieb marhaia felölis hittel való Zam adással tartozik [i.h. 20/135] * hónapok szerint való ~. 1632: Az Olton ualo hid ... az hid vegin uagion egj kis ház meliben az vamos lakik ... Az tiztet holnapok szerent ualo számadással biria [Fog.; UF I, 185].

2. írásos/írásban lefektetett elszámolás, ek ráció; socotealä scrisă (despre venituri și cheltuieli); schriftliche Verrech-

nung. 1582: Eotwes Andras zamadassa ... Az varosnak sok kwleomb kwleomb fele zwkseire és Aiandekozasokra keolteoth eg egez Summaba f. 968/70 [Kv; Szám. 3/VI. 11 Diósy Gergely not. kezével]. 1592: Tothazy Zeoch Mihaly Saffar polgar zamadassa ... Telies minde(n) keolteoseg eozwe computalwan tezen amyt keolteoth f 2754/70 [Kv; i.h. 5/XI. 9]. 1596: Az ket Ispannak Radnothj Istuannak, és Georgi Alcznemek zam adasok elseoben az Filey jozagrol ... Az eo magok yargalassa teot f 50// [Kv; i.h. 6/XIX. 17]. 1657: Az hűteos Kulcsar Keserui Miklos zamadassa szerint, Erogalodatt, per Annum, az Udvar haz szükségere, Eczet, Ur. N. 23//2 [Borberek AF; WassLt Perc. 23]. 1671: Valamiképpen az Szász Nation lévő Atyáknfiak, annuatim derekas szám adással tartoznak az adonak exigálásról és administralásáról, ugj az Vármegyéken, és egyéb helyeken-is minden féle Perceptorok szám adással tartozzanak [CC 99]. 1748: kezesen el bortsátott azért, hogj készülőjn a' számadáshoz, elis készült későre hára, rátióját bé adta [Marossztkirály MT; Told. 56]. 1774: Ugy ezen Jóságban vadnaké olyas Proventusok, melyeket Quietantiák mellet maga az Praefectus Kezéhez vet, és az Tisztartok Szamodásiban nem ingrediáltak, minden Esztendőben mennyire ment, ugj az Praefectus Provisorok Hirek nélkül az Jóságokban valamit percipiálté, hogj a Tisztartok Ratioiban nem ingrediált [K; KS vk]. 1799: interes pénzt mennyit fizettem bizonyos idő szakaszokon az arrol valo, s ide Zárt számadáson az hozzá ragasztott quietantiakkal meg mutatytia [Mv; MvLev. Sánta Antal keze írása]. 1803: Illyeten meg feddetések előre bocsátása mellett a' fenn említett regibb és ujjabb számadásoknak revisioihoz fogunk [Kv; FésCJk 23]. 1825: számadásomat azzal az Alazatos kéréssel nyujtom bé a Felsőbségnek hogj vizgáltatása után nyerhessek: Obsolutoriumott. Kováts Imre az 1825béli Al-lodiális Perceptor [Szk; Borb. I].

Szk: ~rendje elszámolás sora. 1803: a' mi kevés fundussa kész Pénzben vagyon a' Czéhnek némely Mester Embereknél ki adva, annak ezután Esztendőnként minden egy forint után 5 pénz Interesse foljjon, és számadások idejen Czéh Mester Uraimek zamadasok rendiben fel vegyék, és hiba nélkül felis szedjék [Kv; FésCJk 23-4] * egyházi ~. 1869: Megrendeltetett, hogj minden egyházi számadásokra nézve egy bekötött könyv készíttessék, és ebbe iratassanak be az évenkénti számadások [M.bikal K; RAK 177] * kurátori ~. 1823: Az Ekl(ési)a a Törvényeit nem observáló Ember(ne)k büntetéséből 2. rése a' Curator kezébe mennyen ..., a' Curátor kezibe mentnek bé kel tétetődni a' Curátori Számadásba [Nagykapus K; RAK 33]. 1839: A Curatori számadás az érkező visitatoria készen lenni rendeltetik [uo.; RAK 16]. 1861: Február 13án Rendes Canonica Visitatio, a' környül állások hatalma miatt nem tartatik, hanem azért a' Szokott teendőket meg kell tenni: Curatori szám adásokat ... a midőn fel szolitanak a' hová rendelik a' Curátor mindent kézbesítsen [M.bikal K; RAK] * számtartói ~. 1844: Mely fénnebbieket az rabotális jegyző könyvből, és Számtartai számadásból ki írva tisztelettel be adjuk [Görgény MT; Born. F. Vlb].

3. (számadási/elszámolási kötelezettséggel járó) felügyelet, őrizet; socotealä dată privitor la/asupra bunurilor încedinate; Aufsicht mit Rechenschaftspflicht. 1676: A többj ittis' az mi vagyon Porkoláb Vram számadásához valo [Fog.; UF II, 705. — ^aTi. a kazamatában]. 1767: a' Szám adásom alatt valo Ménes mind őszve volt mint egj Negjven darabból álló apostol együtt [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. 1770:

Minemű perlekedése lévén ifjabb Pető Jánosné asszonyomnak ... a magyarhermányi tehéncsorda pásztorral, Oláh Jánossal számadás dolgából, egy kék és barna szőrű tehén dolgáról. Azért kemény delirátum pronuntziátalt volt [M. hermány U; RSzF 207]. 1792: Nemkülömben Ágoston György is nem az magát, hanem az másét húzta volt magához; de későn, midőn már csak kevés sertés volt a pásztorok számadásában, s akkor is a pásztorok hírvél, az melyet meg sem ilt, hanem tartotta harmadnapig [Árkos Hsz; i.h. 217]. 1825: A' Hajduk Be-Esketése formája ... Ha mik a' rabok számára általam bé szereztetnek, azt igazán bé szolgáltatam Porkoláb Uramnak keze és számadása alá [UszLt III. 48]. 1847: A haszonbérő ... valamig az Uradalmat követeléseire (!) nézve tellyesen ki nem elégítendi el nem költözhetik; vagy ha el költöznék az uradalom úgy mint a számadás alatti szökevény szolgát fel kérethesse [Bogárdelke K; KmULev. 2].

Szk: ~ *alá* ad. 1803: Busa Daniel Uram ... számadásom alá adá azon öt darab sertéseit, hogy viseljem gondjokat létévén nekem a' tanító poltrát [Dés; DLt 82/1810 Csismás Vonutz (40) custus suvium vall.] * ~ *alá* adatik. 1851: a' Május 6án kezdett inventálás szerint a' következendők adattak a Haszonbérő keze, és számadása alá [Erdősztygyörgy MT; Tsb 34] * ~ *alá* adott. 1820: keze és Számadása alá adataknak való inventariuma [M.lapád AF; BLt] * ~ *alá* általa. 1842: ezen ... Helynek színén a' hol meg valánk állapotodva ... Kakasdi Tövisi Imre elő Klmét Erdő Pásztornak bé eskettük, oly Hite le tétele mellett hogy mind ezen ... Erdőket ... pásztorollya, mindenikről számol ... ily Hitével kötelezését meg erősítvén, mi is meg bíraltatásunknál fogva a' nevezett Erdő Pásztornak ezen ... Erdőket gondviselése, és számadása alá ezennel által adtuk [Kakasd MT; DE 2] * ~ *alatt* való. 1795: Elegendőképpen comprobáltak mind a két felek levatóriák (!) által, de mind csak úgy jó ki, hogy azon a napon az Fejér Ferenc lovait nem hajtották az mezei csordába, hanem az erdeiben indítottak volna, de amely nem volt számadás alatt való pásztorság [Oszdola Hsz; RSzF 218] * ~ *alatt* van. 1827: a ketskék az ő számadása alatt vagynak [Angyalos Hsz; HSz]P Salamon Josef (29) vall.] * ~ *alá* vesz. 1823: Hogy ezen Inventáriumba az én közbejövetelemmel leirt Vagyonokat ... kezemhez és számadásom alá vettem legyen — azt ezennel meg esmérem, és tulajdon kezem alirásával megerősíttem [Msz; DobLev. V/1080. 7a]. 1847: Midőn a vidám tavasz megnyitja a maga kebelit, kötelesek a nevezett pásztorok az eleibe adott ökröket számadások alá venni és pásztorolni, béeresztve addig, míg az idő alkalmasabb leszen, akkor a Hatodra felhajtván, kihálva addig ott őrizni, míg a közönség a lehajtásról rendeltést téssen [Zalán Hsz; RSzF 202].

4. felelősség; responsabilitate, răspundere; Verantwortlichkeit. 1644: Ezeket ... lelkekre keőteok hogy ez szerent vigienek vegben, es ezekben megh ne zialatkoszanak se az edes feleségem, se pedig az en fel nevelő szerel(m)es szuleim, mert az lelkek(ne)k elő kgk(ne)k sulios szám adasa leszen l(ste)n előtt [Kv; JHb III/6]. 1657: az közönséges keresztény törvény ellen egy testvérbátyjának feleségét vőtte vala el, mely incestusi dolgot már ezek szokásban is kezdettek vala venni, mert az említett László király is első feleségül vőtte vala Ferdinandus II-dus római császár második leányát, kinek az édesanyja és az királynak is édesanyja egyek voltak; de az ám légyen ő számadások [Kern-Ön. 307]. 1668: Nagy számadással tartozol, édes Apám, elmulik ez világ minden dicsőségével [TML IV, 312 Teleki

Mihály Keczer Ambrushoz]. 1710 k.: Megcsalják sokszor sokan az őket becsülőket, nem igyekezvén semmit is abban, hogy azoknak öhozzájok való bizodalmonak és reménségeknak megfeleljenek és eleget tegyenek ... Rettegetes bűn és szörnyű számadás! [BÖn. 419].

5. felelősségre vonás; tragere la răspundere; (das Ziehen zur) Verantwortung, Verantwortlich machen. 1678: Oly embereknek mutathatja kgd ezen levelemet, tudom ki fűtyöléssel, ki főcsóválással fogja ezen dolgot érteni, ki mosolygással téssen itéletet s feleletet felőle, de látja Isten az én szívemnek állását, ki eleiben mind én s mind mások a számadásra provocatatunk [TML VIII, 228 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz].

Szk: ~ *alá* húz. 1799: ha mi fogyatkozást fogok ezen részben* tapasztalni kéntelen leszek az illetén illetlenségekért leg előbbször az Urat az után pedig azokat kiknek köteleességeknél járt ez iránt vigyázattal lenni, nevezetesen a Tizedeseket, és Utizta Kapitányokat terhes számadás alá huzni [Kv; EM XLVIII, 488. — *Ti. a mezítelenül való fürdés tekintetében. *A közlésben sajtóhibával. 'A kv-i bíró] * ~ *ra* szőlítatik. 1847: Kérelmes a' bé panasztolt Virág Lászlót és Nővérét ... le motskolván, s ... a Maga és Nővére sértett betűületére Nézve számadásra szollittatván a' kezébe tartott páltzával Virág Lászlót úgy artzba ütötte, hogy artzát azonnal Verbe borította el [DLt 530a gub.] * ~ *ra* vonattatik. 1826: N Csáni köz lakos Berár Gligorás ... a panaszo ... számadásra vonatattván, hogy ... döjjen el. 1821-be akkori ezen Járás Szbiráját Kasza Urat Arbitralta mind két fél [Nagycsán TA; TLt Közig ir. 1528] * ~ *ra* vonható. 1710 k.: Amig osztán hamissága vagy egyéb okok miatt az úr el nem bocsátá, addig soha számadásra nem vonható [BÖn. 885].

6. leszámlás; ráfűalá; Abrechnung. 1847: (Varga Katalin) Réaménvén Dánts Juon kisbíró házára ötvenedmagával, számadásra kényszerítette, biztatta a népet, hogy még a tiszt urak ellen is lépjenek fel [VKp 198].

számadásbeli elszámolásbeli; care ține de socoteli; aus der Rechnungslegung. 1681: Hiutalom iránt tartozó számadásombeli kártételeim, uagy akárminemű fogiatkozásim penigh az számadó tisztke rendi szerent censurara boczzattatúan és consealtatúan; ha mikor conuincaltatom mox et de facto tartozzam contentatiot tenni [CsVh 87].

számadáskészítés elszámoláskészítés; făcutul/pregătirea socotelilor; Rechnungslegung. 1807: Vettem ... Déván ... 5 kontz Nagyobb Árkusu Papirossat Diárium és Számadás készítésre ... Rf 1 xr. 45 [Dédács H; Ks 98]. 1821: Számadás készítéskor költődött [Kv; ACSzám. 58]. 1834: a két Esztendei iro szerekre adodott Rf 2 Kr. 30 ... Számadás készítés és vizsgálaskor költődött Rf 6 Kr 10 [Kv; i.h. 103].

számadásvizsgálás elszámolás ellenőrzése; verificarea socotelilor; Rechnungsprüfung. 1834: Számadás készítés és vizsgálaskor költődött Rf 6 Kr 10 [Kv; ACSzám. 103].

számadatlan I. mn 1. számadását (még) el nem készített; care nu a făcut/terminat (încă) socoteala; mit seiner Rechnungslegung rückständig. 1737: injungálá ő Nga, hogy a' Szám-adatlan Rationisták Ratioikat az Exactoriara adják-bé [Kv; SRE 166. — *Br. Bánfi Farkas egyházközségi főgondnok].

2. ~ *szolga* elszámolás nélküli/számot nem adott szolga; slugă care nu a dat socoteală privitor la/asupra bunurilor încredințate; Diener, Knecht ohne Rechnungslegung/der noch keine Rechnung abgelegt hat. 1556: ffolti ffarkasnak wolt egh zolgaya Zekel Bertalom kynek marhaya Bezterchen wolt egh Jambornal ... Kerem ... hogh te K. az Marhat agya Erdeli Miklos Wram Kezebe Mert az Bertalom az En attyamffyanak ffolyt ffarkasnak szam adatlan zolgaya wolt [Folt H; BesztLt 6 Andr. Kendj a beszt-i bíróhoz és a hites polgárokhöz] | Zekel bertalan ... Zam adotlan zolga wolt ... mikor ez orzag lippa allat valla teb elest vitetet negy zaz forintara elesnel, kibem egy penzt elew nem adoth [uo.; i.h. 8]. 1637: Citaltata en altalam Maroczy Andrasne Boldogh Kata Azony ... Suki Benedekne Kozarvari Barbara Azont ... Bonys Mihali neww Magyar Sukon lako biraia által Colosvarmegiebeli Elseő törvinies szekre az brevis szerint ... számadatlan szegődött szolgálának Moldovay Steph(n)nak ... megh nem addásagert [SLt O. 15].

II. *hsz* elszámolás/számadás nélkül; fără să dea socoteală asupra bunurilor încredințate; ohne Rechnungslegung. 1598: Wiczej Mathe ... vallya ... Abba(n) semmit ne(m) thudok volte zegeodeot zolgaia vagi ne(m), es ha za(m) adatla(n) me(n)te el vagi mint [Kv; TjK V/1. 186]. 1599: Adott volt esmet valamy zamadast be kyreol tavaly marat volt zamadatlan [Kv; Szám. 8/IV. 15]. 1606: teőb tarsajual el zeőkett zamadatlan ment el [UszT 20/131]. 1610: szent geörgi nap tauatt Vala mire ualo gondoltaban az J ... az hazból Hiremnek kwll ki ment szeőkue ueymel szam adatlan. ennekem az Regi szokas szerent az haz ualsagatt sem atta megh: affelett ket eőkreómreol számott nem adott [UszT 16a]. 1642: egi harmad fu Tulikom valora fl. 5 oda vagion számadatlan [HSzj *harmadfü* al.]. 1683: Stephán luon szegődött pakulárja volt Diosi Iános Ur(amna)k szám adatlan szőkött, egy ideigh oda tekerget [M.köblös SzD; RLt Nagy Ferenc (60) j.b. vall.]. 1726: Miháila Jován in Anno praeterito 1725 ... Beldj Kelemen Ur eő Klme Bozán* lévő marhái mellett Pásztor ... szám adatlan a marhák mellől el szőköt, melyre nézve a feleség Dóbra detentioba tétett (!) [BLt 1. — *Bodza Hszj]. 1758: Tusoni Jóságomb(an) ... Tisztartoi hivatalra kötelezven magát Harko János nevű ember ... Fazakas Boricza nevű szolgáomat maga melle gonosz végre fel vevén ide Tördára nemcsak hirem nélkül hanem szám adatlan, ideje eltölte előtt szegődségét el hagyván az lknek házához jöttek [Torda; TjKt III. 275]. 1815: szőkött el ... Tisztartoi szolgálatból, számadatlan [DLt 68 nyomt. kl].

számadatlanság elszámolatlanság, el nem számolás; neprezentara socotelii; Verrechnungsllosigkeit. 1719: Luczai Istvan Posteritassi irant valo Processus számadatlansagaert [Vh; Utl].

számadatlanul 1. számadásra nem kötelezetten; fără să fie obligat la prezentarea socotelii, fără să aibă obligația de a da socoteală (cuiva); nicht verrechnungspflichtig. 1637: En Bwkösy Kemeny Janos, adom tuttora mindeneknek; Miel az en Kglmes Uram eő Nga ... Rakoczy Gyeörgy ... Erdely Országának Fejedelme ... méltotzatat engemet promouealni az feő komorniksagnak Tisztire számadatlanul; Eskwszóm az eő I(ste)nre ... eő Nga hwseghe melleől el nem állok [Fog.; KCs 135].

2. ~ *való* számadásra nem kötelezett; care nu a fost obligat la prezentarea socotelii; nicht verrechnungspflichtig.

1657: noha akkor nem voltam tisztem szerént generális, hanem főkomornyk ... nemcsak offerálta, hanem ... inkább inponálta vala az fejedelem azt az tiszet, melyet felvenni sokáig recusáltam, causálván praedecessoromnak, Mikó Ferencnek holta után maradékinak sok kárvallásokat, noha számadatlanul való tisztt volt eleitől fogva [KemÖn. 194].

számadó 1. *mn* 1. számadással tartozó, számadást vezetni köteles; care este obligat la prezentarea socotelii, care ține socotelile; rechnungspflichtig, verrechnend. 1690: Mivel a' Szám vétel, mind Szám vevő Uraimek(na)k holl betegsége, holl egjeb distractioj, mind a' Számadó Betsülletes emberek(ne)k sok akadalljok miatt eddig haladott, annak maturalására ő kglmeket serkenteni uelt oztassek nagtok s kgltek [Kv; KvRLt X. A. 5]. 1710 k.: Tudod Isten! ezaránt is feci quod potui; offeráltam magamat, hogy noha én nem számadó, hanem másoktól is számotvevő szolgálja voltam az én hazámnak, mégis legelőször eléállok, és mind főcommissariusságom, mind salis commercii administratorságomról exacta és genuina declaratiót teszek az országnak [BÖn. 897]. 1799: a számadó Özvegy ... Interessét bé fizetellennek lenni állitván, azon Intereseket is ad massám Bonorum Pupillorum fel vétetődni kívánta [M.egregy Sz; Somb. I].

Szk: ~ *gondnok*. 1855: A' számadó gondnokok számadásaikkal készen legyenek ... A számadás elején a' jövedelem kutfők ki legyenek írva [Gyalu K; RAK 97]. 1871: Elnök jelenti, hogy Kozma János számadó gondnok számadását az 1870ik évről beadja megvizsgálás végett [M.bikal K; RAK 287]. 1873: A számadás felolvasatván, számadó gondnok Kolcsár János afia az 1872diki számadás terhe alól feloldozandónak nyilvánított [M.bikal K; RAK 300] * ~ *kurátor*. 1882: ha a büntetendőket büntetését a Számadó kurátor elmulasztandja a büntetés rajta vevődjék fel [Damos K; RAK 200] * ~ *pakulár*. 1682: Tudode bizonyoson ezen Stephán luon, ki mostan fogva vagyon, itt Diosi János uramnál, hogy ő kglme(ne)k szám ado szegődött pakulárja lött volna, ket vagy három esztendőttől fogván szám adatlanul hire s akarattya ellen szőköt volt el eő kglmetől [Dob.; RLt 1 vk] * ~ *pásztor*. 1770: akkori hites falusbíró Baló János uramtól simplex novumot is kértem, eodem die 20-ma Octobris, melyet debito tempore az inctusnak mint számadó pásztornak Baló János bíró uram által meg is jelenttettem [M.hermány U; RSzF 210] * ~ *perceptor*. 1671: Hogy Nagyságodnak Kegyelmes tekénteti lévén alázatos Instantiankra Articulusban engedte iratunk hogy az melly szám ado Perceptorok meg-halván, vagy penitus deficiálván Resmobiliseket a' kik kezekhez vették, az fel-szedett adót-is ... fizessen-meg abból az verus Successor [CC 99–100] * ~ *polgár*. 1784: az Biro, és számado Polgárok Quietantia mellett is tsak azoknak subministrallyanak holmiket, az kik vagy Királyi szolgálatban vadnak, vagy az Tekéntetes Tábla, és az Tiszt Urak parantsolattayknak tellyesítésében járnak, és fáradoznak azoknakis pedig a tisztességes Intention kívül egyébbel nem tartoznak [Torockó; TLev. 2/6. 2]. 1847: ami a Torotzkói meg szorított szük határt nézi, abból nem hogy szénnék Sőt Bányák fenn tartására Kohó és Verőbeli eszközök kipotolásárais, csak neműleg ki elegithetők, ugy a szokásoltatott tüzelést is valamennyiben pótolhassa és a Bányászatott jövedőre nézt az Erdőlés meg kiméllése s a velle leg czélyszerűbb és által biztosithassa, más részről az éveken át számado hűtos

Polgar öklmeket, és arról való szoros számolás aloll, a mennyiben fel menthesse (így!) [uo.; i.h. 10/9] * ~ *szolga*. 1593: Kalmanchei Jstuan deak, Colosuari vallia ... tudom hogi Chanadi Janos zolgaia vala pek Matiasnak, de annak vtanna ne(m) erttettem hogi zamado zolgaia leot volna [Kv; TJK V/1. 442]. 1655: Én négy esztendő alatt szolgáltam Csepregi Mihály Uramat számado szolgálul [Gyf; CartTr II. 894 Franc. Literatus de Enyiczke (25) vall.]. 1677: A' Számado Szolgák ha a' kezességnek meritumát fel-érhető jóságú és residentiaiu emberek nem lévén, másoknak nevek és kötelességek alatt, azon fellyeb meg-irt módok szerint prosequaltassanak, de a' poena az acquisitio meritum-jához alkalmaztassék [AC 196]. 1710: Az Ur elő kglminék szegény szolgálai alázatosan könyörgünk meltoztassék az Ur a nyari sok nyukhatatlanságinkról és dolgainkrol még emlékezni, mivel minden Contributionnak felit még két adunk, mind mas köszönseges Nemes Emberek(ne)k szombati szolgálai, holot mas szemekéb a szám ado es gondviselő szolgálai sem(m)it ne(m) Contribuálnak [Kászonújfalú Cs; BCs]. 1798: Curiámon ... tartok egy Birot, a' ki Conventio mellett számado szolgál [Torda; Borb. I Jánosi Péter lev.]. 1805: tudgyaé hallottaé hogy Gliga Mihaila az Uraság Juhai mellett számado Szolga Léven Juhot, Bárányt, Ketskét, adott volna el? [T; Born. XVI/14 vk] * ~ *szolgaság*. 1682: Vilagos lévén azért Nehai Berki Istvánnak számado szolgálágha, s az iránt való kötelességhe az Dna praetendenshez, ha az Atyafiak eo kglmek Berki Istvan vr(am) jovaib(an) participálni akarnak adgia(na)k számot annak rendi s — módgia szerint a Dna praetendens(ne)k [Kv; RDL I. 161] * ~ *tiszt* a. számadást végezni köteles tisztviselő. 1681: Hetedczakai vásár vamis szokot exigaltatni minden czőtörtökön; Ezt ... migh az D. Terrestis külömb(e)n nem disponallya ... egészen az szám ado Tiszt kezehez kell administraltatni [VhU 51] | Az Havasru l faval élő közel való Falubeliek, Talakkal, Tanyerokkal Csebrekkel, egyb félé fa edényel Tartoznak, olyakkal mineműveket ök azo(n) havas faiból szoktak csinálni; mellyeketis a' Gornyik hite s kötelessége szerint tartozik mindenütt fel szedni, es a' várbán a számado Tiszt kezéhez administralvan arról Quietantiatis venni; specificaltván, honnan mit, es mennyit percipialt [JHb XXXII. 56]. 1690: Város gyűlvén választottak exactorokat, kik ab anno 1680. usque ad praesentem városi számadó tisztektől számat végyenek [SzZs 714]. 1847: Nékem Berzenczei Jánosnak ... el halálozott számadó Tiszttem, már néhai Gáspár Josef ... feles károkat téven, elhatároztam volt maradékai ellen számmoltat székert tartani [Kv; Berz. 21]. — b. számadást végző tisztség. 1677: Kentszerítésből a' Nemesség szabad akarattján kívül nem tartozik senkit szolgálni; s' a' Fejedelmek-is nem eltehetetik, kiváltképpen számadó Tisztre [AC 77] * ~ *tisztbeli* számadást végző tisztségbeli. 1578: eo kegmek az Regy lo rendtartas szerent tablara larwa(n) Zam weowekeket walaztottak ... Wegeztek eo kegmek hogy minden zam ado tyztbelyek kezek legienek minde(n) Laistromywal ... valamikor az walaztot zam weoweke elo hywattak hogy minde(n) ok wetetlen, es minden halogatas nélkül elo Jecioin Az Zamadasra mindenik [Kv; TanJk V/3. 176b] * ~ *tisztartó*. 1580: Intnek eo kegmek minden Zamado tisztartot hogy oly keze(n) legienek hogy minde(n) vizzaltatas nélkül elő alhasson kezen valamikor elo zolyttiak eeket az zamweowe vrain [Kv; TanJk V/3. 232a] * ~ *tisztviselő*. 1577: ha valamely zamado tyzt wysleao az zam wetelbeol adossa maradna, es meg ne(m) igyekeznek mingiart fizetny,

thezag zabado(n) meg foghassak es tiztesseges fogsagba meg tartoztassak, addeg mig meg fizety a' mywel adossa Marad [Kv; TanJk V/3. 155b]. 1579: minde(n) zam ado tyzt visseleo ember senkit ky nem vewe(n) vgy keozwille(n) Rea hogy valamikor eo kegmek elő zolyttia eeket minden ok vetetlen elő Alhasson es kezen legien hogy semmy mentseget ne vesse(n) Akkor hogy ezert vagy lmezert ne(m) alhat elő [Kv; i.h. 202b] * ~ *udvarbíró*. 1740: mikor Endes Péter Vram bé eskette előnkbe atta jelen voltam, Számado Vdvarbirának eskütt bé elő kglme [Szásznyires SzD; Ks 54. 72] * ~ *vicedézmás*. 1671: A' Fiscalis Reversalisos szám ado Vicé Dézmásoknak sok excessussokat értvén az Universitas részéről concludáltak hogy ennek utánna az Fiscus számára való Dézmának ki-vételében ilyen mód observaltassék, hogy a' Pinczejáraskor a' Vice Dézmás azon helynek Praedikátorával és Esküdtivel edgyütt igasságosson mérjék-meg Istáppal, a' melly hordokat meg kell mérni, és a' szerént vétessék-ki a' Dézmát [CC 27].

2. számviteli; de socoteli; für Rechnungsführung | számadás bejegyzésére szolgáló; pentru însemnarea socotelilor; zur Eintragung der Rechnung dienend. Szk: ~ *fiókregesztrum* pótnyilvántartó könyv. 1650: Tohrdaj (!) Jstuanak, Az Magyar Nation levő Safarnak, Az 1645 Esztendőbely Decemberről ualo Szam Ado Fiok Regestruma, Igy köuetezik [Kv; Szám. 26/VI. 343] * ~ *jegyzés* számadást tartalmazó jegyzék. 1616: attunk ... Egy Zam ado jegyzest kibben Barat Sebestienne Viczei Annazzon, meli most Kassai Jstuanne, zamot adot, keolt in A(n)nó d(omini) 1606 [Kv; RDL I. 65] * ~ *könyv* számviteli könyv. 1833: A' Naturalékról s Materialékról szollo Diarium nincsen is be adva csak az arol szollo számado könyv, holott a' Diarium articulussát minden pontra citálni, 's a' Számado könyvben az azt mutato rubricaban inferálni kell | a' kész penzről szollo Diariumnak, altal vitele a' kész penzről szollo Számado könyvben lévő rubricában nincsen, — de söt nincsen minden pénz inferálva, a' mi a' kezében ment a' Tisztnek [Kisesküllő K; Somb. II. — "A gazdatisztnek]. 1834: A' kész penzről Szolló Diarium s Szám ado könyv ugyan be van adva, de híanosan [i.h.] * ~ *regesztrum* számadást tartalmazó nyilvántartó könyv. 1585: az eo Zam Ado Regestumaban ... Vgian ez Caputba, menj penzt percipialt, arult beleole megh Iria [Kv; KvLt Vegyes III/19]. 1586: Legh elseoben az eo Zam Ado Regestumaban, Proventuson kezgien mindent eleo Zamlaln [Kv; PolgK 19. — "Az ispán]. 1614/1616: az Szamado Reg(e)stomban is mindenkor be volt írúa es acceptaltakis" [Torda; RDL I. 100 Michael Literatus Nyilas ns vall. — "Ti. a kolozsi prédikátorok a fejedelmi adományból járó kósót]. 1621: Nagy Balintnak az Alpret Varos malmarol, es annak ez. Eztendei Jeouedelmereől Valo Zamado Regestoma [Kv; Szám. 15b/VI. 1 Nagy Bálint mb kezével]. 1649: Welten Radek, es Beke Pal Ser latok(na)k számado regestumok ... Ebben az esztendő(en) főzött serek penligen ekkeppen következnek [Kv; Szám. 26/VI. 517].

II. fn 1. elszámlálás/számadást vezető/elszámlolásra köteles személy; persoana care este obligată la prezentarea socotelii, persoana care ține socotelile; Rechnungsleger/führer. 1585: Vegeztek penigh eo kgmek varosul, hogy minden tizt visseleok es zam Adok vgy visellienek gondot, hogy amely napot hadnak Az zamweowe vrain zamadasoknak, Arra minden haladek nélkül kezen legienek [Kv; TanJk V/1. 19]. 1592: minde(n) Zam Adonak az mely Napot Zam Adasra Adnak, ha Negligalna vakmereosegbeol, ve-

gienek tiz fforint)tot rayta Restantiat penigh eo kgmek senkyn Ne hadgyanak [Kv; i.h. 202]. 1602: Az zamwewo vramis az be gyewlest ne halogassak hanem menteol hamareb gyewyenek eoze, es vegezsek el az zamadokkal dolgokat [Kv; i.h. 410]. 1710 k.: Anno 1700. rendelének ismet exactorokat, két rendbélit; egyiket arra, hogy amint odafeljebb említettem a fiscalitasok három esztendeig való árendálását, ahhoz tartozó minden számadóktól vegyünk számot és tegyünk computust arról az akkor anticipált 120,000 forintról [BÖn. 884]. 1753: az Mlgs Testans Vr ... mind Fő Tisztsége után járt jövedelmét, mind jóságának fructussából be jött pénzt, megh gyűjthette 's az kinek tettzett disponálhatta ... abban számadoja senkinek nem volt [Harasztos TA; Ks 14. XLIIIb]. 1802: ide hatrább ha a' fákban hijjanosság találma lenni, a' mostani számadok fognak irantak kérdőre vonatni [Torockó; TLev. 5]. 1847: Határunkba egy Év alatt prédált fák ára könnyen fel-mehet 300. Rftokba, de abból a Szám adok alig adnak fel 60. vagy 70. Rforintat minek több részivel ha Liquidaltatnak, ámbár igazságos volt a ki-tétel, mégis azt felvenni bajas, vagy talám soha se lehetett [uo.; i.h. 10/9]. 1871: Kozma János számadása fel olvastatván, minden észrevétel nélkül helybehagyatik, számadó az 1870diki számadás terhe alól feloldoztatik [M.bikal K; RAK 287].

2. számadó juhász; baci, scutar; Schäfer mit Rechenschaftspflicht, Schäfermeister. 1805: Esmérié a Tanu Libánfalván Lako Gliga Mihailát Ha igen Tudgyae hogy Méltóságos L. Báro Ur eő Nsága Juhai mellett Báts és egy-szersmind Szám ado [T; Born. G. XVI/1 vk]. 1806: Mivel az ide valo legelő sem alább valo s veszedelmebb a' méjtellyre nézt a' szomszéd határoknál, olyan vigyázással legyen a' számoló Báts, hogyha a' szomszéd nyájak menten maradván a' méjtellytől, itt megromlának(!), elhullanának, a' kárt tartozik a' számado megfizetni [F.rákos U; Falujk 18b Sebes János pap-not. kezével]. 1821: nem a' számado akinek a Birkák meg válogatva adattak keze alá manipulálta rozsuzul a' válogatást, hanem az akinek 1819-be őszszel meg kellett válogattatni [Gyalu K; LLt].

számadol 1. számot ad/elszámol vmiről; a da socoteală privitor la/asupra/despre ...; mit etw. verrechnen. 1777/1785: Néhai Budai István Uram Ötvege Székely Borbára Aszony ... Amely Gyermekenel akarna menni lakni oda mehessen es azon Gyermeke tisztesegesen Interténealya és meg betsülllye mint Edes Anyát, ha pedig midőn Ist<en> ez életből az Örökkévalóságra ki szollittana ha mi Ingo portekái, és Jovacskaí maradnának, a hol, es akinek házánál meg hal, nem tartozik <azo>n Edes Anyarol maradando portekátskákról és penzről a Tőb Atyafiai(na)k számadolni, és azakat osztályra botsátani, hanem azakból tisztesegesen el takaritatni költőloztetik [Vajdasztiván MT; MbK X. 48]. 1789: a Falus Biro ... az erdőnt prédálókra ugj vigyázzon hogy ha mégis p(rae)varicatorok találattak ő fog rólla számadolni [Kénos U; UszLt XIII. 97]. 1806: (Simon Áront) Fogadtam is meg ... minden Erdeire Vigyázó, és azokrol Szorossor is Számadolni tartozo Erdő Pasztormak s udvari Hajtásnak [Erdőszengyel MT; TSb 43]. 1808: a' Biráknak ... kötelességében állyon az Erdőkben tett károsodás meg térítéséből szorossor számadalni [Torockó; TLev. 7/13]. 1816: Majorság Alakor 28 kalan(g)ya ... Az Árpa és Alakor el van tsépelve, azokrolis a' Tiszt számadolni fog [Varsoic Sz; Born. XXIX. 24/16]. 1826: A' Krájník Ur ... A' mezőben lévő Uradalmi adósságokból feles summa pénz

felszedett, abbol Summáson administrált a T.' Perceptor Umak (: sine Titulo :) é tárgyban is tsáfáskodni akar; holott a tisztelt Perceptor Ur eléggé szorította és unszolta ..., hogy a' Regestrumok szerént számadollyon [H; Ks 111 Vegyes ir. Genczy Aloysius ub vall.]. 1838: erőszakoson elvet őtt ökörről számadolni nem fog [TKhf Nagynyíresi Pap János kövárvidéki hűtős assessor kezével]. — L. még RSzF 176, 203.

2. felel a tettéért; a răspunde pentru fapta sa; für etw. Rechenschaft ablegen. 1818: az Unokám ... engemet ha meg ől, Ugy is ért Gabonája vagyok az Istennek, s azért kész vagyok a halálra, de önkéntesre, vagy természet szerint valora, de ha erőszakos halált kell szenvednem, azért a' Te Lelked fog számadolni, mert ... ha maga melléd vetted volna, Ugy őtet is mint a Tékozlo fiut meg nyerted volna [M.régen MT; TLt 321 Palatkai Anna fiához].

számadolás elszámolás, számadás; socoteală; Verrechnung, Abrechnung. 1802: mint hogy az irt személyeknek Hivataljaiknak a' mostani számadokra lett általszállások által azon fákknak^a további gondviselése ő klmekre szállott volt és annál fogva a' rollak valo számadalás is; azért ezen fákrol is, tartoznak személylesen in faciem loci demonstrálni [Torockó; TLev. 5/5. — "Ti. a vásárolt 35 szál fenyőgerendánk]. 1803: a' Kolosvári Szöllő ... természet ... a' Regius előtt fel-méretvén, azután a' Spotállly Kortsomain azon árron, a' melly a' Csurátorral egyet értőleg megállittatik, köteles lészen különös Számadolás mellett el-kortsomároltatni [Kv; AggmLt A. 117].

számadolatlan elszámolást be nem adott; care nu a prezentat socoteala cerută; der seine Verrechnung nicht abgelegt hat. 1847: Ami a felhozott királyi adóbeli visszafizettni szokott pénzt illeti, arra nézve nem én rendelkeztem, hanem a falusi közönségek járultak kérelmekkel a tekintetes megyei tisztséghez, hogy az ilyen pénzt tételessé a falu számára valamely olyan bátoroságos helyre, hogy az addigi szokás szerint a számadolatlan maradt falusbírák ne költsek el [VKp 176].

számadoltat 1. elszámoltat; a cere cuiva să prezinte socoteală; Rechnung ablegen lassen. 1776: A Tiszteknak maga adgyan Instructiot ... és maga számadalassa is [Mv; Berz. 20]. 1786: az Ujj Birák szoktanak az O Biraktól számadni venni, így is fojt az előtt Számadásak, már mostan ... vagy két rendben az Nemes Vár megye Tiszteis Szamadal-totak [Torockó; TLev. 4/13. 31]. 1850: eleve Dobaly (!) Ur valami irásokat, hogy számadalassa Irsai Pistát [M.del-ő TA; DobLev. V/1285 Szakács Samuel (54) vall.].

2. felelősségre vonat; a dispune să fie tras la răspundere; zur Rechenschaft/Verantwortung ziehen. 1805: a praeviarikatiok ... az eddig volt Birák negligentiajok miat ugy el harapoztak hogy senki a Törvent szamba se veszi mely altol Kenszeritenek arra hogy eddig volt engedelmességet fere tévén a Birakat a Const. szerint valamikor kötelességeket el mellozik meg büntessen és az Törvények meg tartasrol s büntetésekről számadalassam [Torockó; TLev. 9/37].

számadoltató számadást ellenőrző személy; persoană însărcinată cu verificarea socotelilor; Rechnungsprüfer. 1847: Varga Katalin a három helységekbeni tartózkodása alatt, egy hűsvét harmadnapján, bucsum-cserbui kisbíró Juon

házára száz embert is többel reáment, s erőltette, hogy számadásait töstént adja elé, amit a kisbíró megtenni nem akart, mondván, hogy Varga Katalint nem a vármegye tette számadótatónak [VKp 253].

számadozik felel vmiért; a răspunde/a fi responsabil/a da socoteală pentru ceva; (sich für) etw. verantworten. 1753: Nagyságod nem kívánna azt hogy az Istentelenség büntetetlen maradgyon, és más ember gonoszságáért az én Lelkem Számadozzon [Szentsimon Cs; Ks 22. XXIIb].

számár I. fn 1. mágár; Esel. 1662: Ihol vagyok én! teygenek bizonyoságot Jehova előtt és az ő felkenettje előtt, ha én halakinek ökrét elvettem, vagy szamarát ... és visszadom neki [SKr 481]. 1663: Ki ördög látta, Uram, a számár úgy fusson, mint ló? [TML II, 567 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1679: Számárok. Öreg herelt nro 1. Kancza nro 3. Ez Tavasz Kancza nro 1. Csödör nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 117]. 1710 k.: régen ... arról perleltek, disputáltak, hogy a számár árnyéka, hogy az úton alája üljön, a számár urát illeti-é, vagy azt, aki az útra megbérlette [BÖn. 438]. 1788: Számár hátára valo két vasas Légej [Mv; TSb 47]. 1811: a' Szamárt én híjjába verem, Mert a' terhet hordoz, és nem arra való, Hogy parádézzon mint száz forintos ló [ArÉ 45]. 1829: Két Szamára valo Tereh hordozo nyereg [Borosbocsárd AF; EMLt]. 1849: bé hajtonas oda egy Kantzát és 3 Csikot s valami szamorakot [Héjjasfa NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.].

Sz. küldözik, hurcolják, mint az öszvért vagy ~t. 1710 k.: De keserves dolog volt: nékem se fizetésem, se jövedelmem vagy tisztém, sem hütelem, sem becsületelem közöttük, mégis minden terhes, költséges állapotokra küldöztek, hurcoltak, mint az öszvért vagy számárt, szekszénáztak [BÖn. 722] * **úgy nő fel, mint a ~.** 1835: Az iskola Intézetének az a hasznos bé folyása van reánk nézve, hogy gyermekeink nem nőnek csak úgy fel, mint a' marha — számár, vagy mokány — meg tanulják ismerni a' világot [Zsibó Sz; WLT 41].

2. ostoba, buta személy; mágár, prost, timpit; Eselskopf, Dumme. 1685: Januarius 21. Az deákok nem jöttek be az templomban. 22. Minnyájon kimentek az scholából az számárok, de eodem azon orczával hivataln viszszapironkodtak [Torda; SzZs 259]. 1760: Mely miá az szegény nagyatyját, mihelyt a lélek kiment belőle, mindjárt koporsóba tette s eldugta. Mely attól esett, hogy tudta a számár, sokan mennek ... látására és meglátják tőle megmocsokoltatott feleségét [RettE 108]. 1812: Emlékezem arra, hogy a' Groffné Aszszony eö nsga a' Groff ur eö nsgn(a)k első esztendei öszve kelesibe(n) a Groff ur eö nsgát mind öröké mocsokolta mind ez ideig fülem hallatjára: Futo Bolondnak, esztelennek, nyomoréknak, élnetetlennek, számárnak, nevezetvén [Héderfája KK; IB. Kolumbán Imreh (21) ns vall.]. 1823–1830: Ezzel az hadnagy kikapvón passzusát a policáj kezéből, így szóltott hozzá: Én vagyok egy főhadnagy, te pedig vagy egy számár — s elment levelét vizitálni a katonai kommandánshoz [FogE 255]. 1879: A gonoszkodásokat, melyeket egyszer-mászor ezzel az én pennás jobb kezemmel ártatlan szamarakon (Sándor K. stb.) elkövettem, így torolja meg az osztó hatalom [PLEv. 42 Petelei István Jakab Ödönhoz].

II. mő ostoba, buta; prost, prostănac; dumm, eselhaft. 1736: (A fej.) igen jámbor ember volt, legnagyobb szitka ilyen volt; számár kurva fia [MetTr 337]. 1760: Die 24-ta Augusti esett rajtam délig ilyen három casus: hogy azelőtt

való nap ezt a számár szolgálmat Flórát valamely gazolkodásért megszidogatván, azon éjszaka elszökött [RettE 110]. 1781: Halála előtt pedig valami négy vagy öt hétel ugyanennek a számár praefectusának tanácsából a szegény öcsémet, Erdélyi Istvánt, ki is valami inquisitio iránt ment volt Udvarhelyre, az udvarában békapatta s lehúztatván, fejét, lábát megnyomatta s 76 pálcát üttetett rajta [i.h. 414]. 1894: A te gyerekséged, halálszágod, apró mérgeskedésséddel, jámbor hiúskodásod, gyerekes álmódosod mind benne van ebben a számár könyvben* [PLEv. 170 Petelei István Jakab Ödönhoz. — *Az Argirus címűben].

Hn. 1357: ad finem ville Zamartelek vocate [K; KHn 170]. 1785: a Szamár utnál [Gyerővásárhely K; KHn 151]. 1891: Szamárút [uo.; KHn 158].

számára I. nu 1. vkinek/vminek szánva; pentru cineva/ceva; für jn/etw. 1568: gorg Jstuan iur(atus) fass(us) e(st), Ezt tudom hogy mikor az azonnyatul meg veze az habzely rezt, húz milwarat ada az arraba, es ez azzony fya azt monda akor, hogy az annyának semy Reze nynczy az habza mert q azt nyelue mya vezete el, es az varos zamara volt, az varos vgy engete volt az fyanak [Kv; TJk III/1. 180]. 1578: voxot kerdwe(n) eo kegmeke wegeztek, hogy senky borat idegennek az varosrol hogy ky wygyek el ne adhassa, Mert valaky el aggya az vegeztes elle(n), az varas zamara foglallyak el [Kv; TanJk V/3. 172b]. 1590: Kett fordulasba vagio(n) feiedelem zamara 40 hold feold [Km; GyU 13]. 1612: Gaspar Jmreh valaziot Biray az Jegi ruhanak megh Buchulesireh meljek maratanak az Chwtak Gieorgj leianjatolj Ersebeoteolj az eo aruaia zamara [Kásonimpérfa Cs; BCs]. 1630/1687 u.: Nemzetes és Betsületes Bartha István I(ste)n Lelke indittása által, ada egy hold földetskét örökösön Sz. egy ház számára veteményestől meg hihatalanul [Lukafva MT; MMatr. 14]. 1677: Az 1646 Esztendőbeli Articulus szerint a' lopók, ha kik érdemek szerint exequaltatnak, azoknak javokból elsőben-is a' károsok contentaltassanak, ha mi abból marad, az Executor Tisztek ki-vívén szokot jutalmokat, abból a' mi marad Földes Ura számára hagyattassék [AC 130–1]. 1681: minden havastol (: a kin Eszténa vagyo(n) : nyárban tartoz(na)k haro(m) haro(m) jó öregh Sajtot, az D(o)m(in)us Terrestris zamara, adni ... Kazup szurkot, harmat harmat [JHb XXXII. 56]. 1701: Az kapitány ő nga konyhájára és a maga számára vett itt el az hopmester Dánfalvában vajot cupas 35, berbécset 1, bárant 11 [Szentdomokos Cs; SzO VII, 71]. 1711: Egi üdöb(en) Lázár Ferencz ur(am) ganesztatott vala, akkor énis ott voltam, tudom hogy azon dolgosok számára üttetett vala meg eö kglme egy Szép Tehenet [Szárhegy Cs; WLT Steph. Gaspár (43) pp vall.]. 1733: vettem a juhok számára szénát mert mind meg haltanak volna [Noszolyi SzD; ApL 4 Hatvázi Kristóf Apor Péteréhez]. 1749: Attam a Fiskalis kancelistaji Szamakra Gyertyát N: 2 [Mv; MvLev. 8]. 1806: az Iskola Mester számára Esztendőnként ... Minden Bérfizető Gazda ad Egy Véka Gabonát a' kinek buzája van, buzát, a' kinek pedig nints, Máléval fizet [Szilágyszeg; SzVJk 134]. 1843: Alakar lisztet rostált a hizo sertések számokra 1 gyalog Nap szám [H; Born. F. IIIc].

Szk: ~ való vkinek szánt. 1586: 25 Noemb: Kanta Mihály viszi az vrunk eö Naga zamara valo feier onat, .4. lora tordaig attam f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 64]. 1597: Kúras (!) peter vitte (!) 4 Loan zekeren Tordaig vrunk zamara valo Zi zermakokat, es egie eggiemast f 1 [Kv; i.h. 7/XII. 89 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1625: Kassarol érkezve(n) nagj

Marto(n) vrunk eő felge postaja, vgia(n) az eő felge zamara valo kep Jrokka! ... vaczorara Attam Etelt italt [Kv; i.h. 16/XXXIV. 49]. 1640: Az vár előtt a' Csűrös kert elleneben nagyon mas egy nem rege(n) köből rakatott io Malom haz, Eött kerekre csinálua, hatodik kerek kasa daralojaua! edgyűt var számára ualo [Fog.; UC 14/48. 12]. 1662: Az minthogy a várasón kívül a Kőrösön levő malmokat minde-nűtt ... felégették vala, hanem Szentmárton alatt lévén a váradi ispitályokhoz tartozók ... hogy azok a koldusok számára valók volnának ... minden készüléivel azok meg-hagyattak vala [SKr 453]. 1677: A' Fejedelmek számára valo vásárlások, Portai és egyéb mivekre valo ezüst és arany adás, a' Tárházakból administáltassék, annak szokot rendi szerint [AC 248]. 1736: egy földbe vert karokra veszővel font tapasztatlan szalma fedelű paraszt pajtáska, melly Bihalik számára valo, ennekis fényő deszkából valo paraszt ajtóskája van [Várhegy MT; CU].

2. (munkálkodik vkinek/vminek a) részére; pentru cineva, în folosul (cuiva); für jn (arbeiten). 1589: Thudom hogy ez peres feoldet az darabantoknak az attioakis eltek valto-slagh Eltek Zaz Benedekkel. En velem Santata megh az biro feidelem zamara. Latam hogy vrunk Jobbagy kertelik vala, de en aszt Nem tudo(m) kj számára kerteltek [Sz; UstT]. 1592/1609: a' Nagy Rethet ... Drakulia zamara kazaltak birtak ..., de Mihelt Saffarit Peter egy pwnkeöst tayba Ide Bandra zallot, cziak hamar mindgiarast ugy foglalja ki Drakulia Georgy kezebeöl [Mezőbánd MT; WassL 5]. 1597: Hersenczy Istvan ... wallia ... mikor veseleny Gaspar zolgaya valem engemet kwleot ide hogy el foglaliam az Elek Janos hazat az vram zamara ... de az varos Contradicala az foglalasnak [Kv; Tjk VII/1. 8]. 1600: Az Boerok el me(n)the vtan, tudom hogy iarth az malom, halott<am> aztis hogy az nemet molnar waras zamara iartatta [UstT 15/266 Bogdan Janos Farczadi Zabab Zekely vall.]. 1606: 22 7bris Vettetem el az zegeniek zamara haro(m) köből buzat, az Buza mag el uetőnek attam(m) tölle f — d 16 Mindenik köbőlnek boronalasatol fizette(m) Eötuen Eotuen penzt [Kv; Szám. 12a/1. 33]. 1627: Tudom aztis hogy Uy uezsb(en) Lazar Andras Ura(m) szamara irtottunk de a hatarat ne(m) tudom, ket falu ket nap mind aszalta vala [Ditró Cs; LLt Fasc. 152]. 1677: Udvarhely Városán boroknak, és szekereknek valo által vivése és hordása senkitől ne imperialtassék, azzal másképpen nem abutálván; Ugyan ot kiknek földök vagy rétek Fiscus számára applicáltattak volt, ha eddig nem restituáltattak, contentatio, vagy a' földeknek s' réteknek restitutioja igirtetik [AC 241]. 1681: Az Gomyik szükségere is vgyo(n) egi rét Lunkanyo(n) félyül ... az előtt az Ur Marhai számára kaszaltak; most miczoda annuentia mellett birja a Gomyik nem tudatik; szükség a földes Vrtol végyen annuentiat rea [Lunkány H; VhU 115]. 1734: Ezek(ne)k* Földeiket az urfi eő Nsga számára Coláják vicinussit es köblösit Fel nem tугyák adni az emberek mivel a Tisztarto sok más Földekkel öszve szántogatatot [Bogát NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas inv. — "Ti. job-bágyoknak]. 1771: ha az Árvák (!) és Spotály ... fel állitod-nak ... maradjanak ezen Legatiok ugy a' mint Legaltam az Árvak és Ispotály számokra [Kv; KvRLt IV. 14]. 1803: Az eő Nagysága heljein, és részére kezdetté előbbször azon Irtásokott ötöllek Dézmálni, és az által a Mlgs Udvar szá-mára appropialni? [Dob.; Szentk. vk]. 1860: Albu Antal számára dolgoztam: Egy pár ujj Czepők 4 f. 30 [Zágon Hsz; HSzJP].

3. vkinek/vminek javára/érdekében; în interesul cuiva/a ceva; in jm Interesse, für etw. 1574: Kalara az nehay Hege-dws Mathene ... Az vey zamara azt vallya mykor ky Ment volt Mwnkach zalasanak eleotte az pap Battya latni Bere-kzoba, kinek olj hire leot volt hogy ely vittek az Tatarok Az kor az Mely lowon ely Ment azon leot hazais semmyt sem hozot annatth [Kv; Tjk III/3. 347]. 1630: Illyen foglalása volt Diomálnak Gereb Andras számára, Gereb Andras hala-la uta(n) ugy applicaltata eő Fge Feieruárta, ugyan en In-uentáltamis [Ne; BálLt 82]. 1667: kerde az Attyam az Ré-visztül ennek az rivnek az jövedelme kinek jar, monda az Szeginy Petki Istvan Vr(am) Revesz(sze) az Attyamnak; fele Vrnk o Ngha zamara, fele penig Vram eo kglme szá-mara jar [Szásztyúkos NK; Ks 67. 46. 24a]. 1694: (A) Ga-bonas haz ... mostan az Asz(szo)ny Telekine Asz(szo-nyo)m eő Kglme számára usualtatik [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1719: Sok esztendőktől fogva valo jo Comportamentu-máért, és hasznos Szolgálatyáért, a Bellicus Fő, Commis-sarius Rosentzeig (!) Uram Számára rendeltetett Discretiot pr Rf. 800 „ Tritici Cub. 100 „ Avenae Cub 100 „, Foeni Cur. 20 „, Vini Vasa 6 ... Kgltek ki adatni el ne mulassa [Ks 83 gub.]. 1735/1826: mindenféle abbol proveniálando Dézma az Hoszszuaszoj* Lutherána Ecclesia számára cedállyon, az minthogy májigis (!) ezen Hoszszuaszoj Lu-the-rána Ecclesia számára exigáltatik, onnét proveniálando mindenféle Dézma [SzentkZs 59 Lodományi dézma. — "KK]. 1763: En Üdös Hegyi Adám* tudom azt is, hogy mi-nekutánna Mányika luon Záhról az Tordai László Ur ke-ze alá jött lakni, s földire szállott itten Gálfalván ... Po-lyás nevezetű erdeit száma nélkül a' maga száma nélkül a' maga számára élte, vágta, hordotta a' mikor szinte nekie tettzet [Désfva KK; Mk VII/1. 46. — "45 éves jb]. 1768/1771: a' restans Munkákat, hogy recompensalnok; meg engedte Udvar Biro Uram hogy 80. Szekér Fát vinnék bé Dévára és a' Restantiasiuoktol a' mit fel veheténk fordit-tanak a' Templom Számára [Bukuresd H; Ks 114. 61. 43]. 1833: Bukovinában az Andrásfalvi Ref Közönség Temp-lom és oskola Háza számára ujjolog segedelem gyujtés rendeltetik [Vaja MT; HbEK]. 1863: Azon Egyházak, a' mellyek eddig a' Partialis tartásra nem folytak bé, tartozá-saikat a' Domestica számára fogják befizetni [Gyalu K; RAK 84].

4. vkire/vmire nézve/való tekintettel; pe ce bază; be-treffs, hinsichtlich. 1592: latta marhaiokat az peres helyben az fanchialiaknak ott tartottak taligaiokatis latta hogy az er-deoben ott voltanak kalibaiokis volt de nem tudgia mi szá-mara eoreoksegere vagy mint birtak [UstT]. 1619: Az melj ereőksegen (!) Pal Mihelj az hazat czjnaltattja tudom hogi annak az Jozagnak eöreőkseghnek a uegen uala egi Ha-zaczjka abban lakik uala Baratt Demeterne de en azt ne(m) tudom mi számára lakot ott [Tasnád Cs; BLt]. 1737: A Eröss-öldal alatt lévő Vér-mező, a kis hagon innen, az In-terveniensek marhai számokra, erőss tilalom tartassék [Dés; EHA]. 1768: A Délő hely a Marhák Delellesek számokra hagyatik [Ákosfva MT; EHA].

5. vkike; pentru cineva; zu jm. 1752: maga udvarházát a falusiak valami Katona Tiszt számára ell szegődén, ezen Istállotis annak szükségére engedte [Buzd AF; Ks 22. XXla]. 1813: Jól tudom hogy itt a F Berekszoj Határban a Dumbráva és Gyalu ku Zájka s Pojáná Luj Kojbis el rugo Határ részeit, még ez előtt 14. esztendőkkal, szép fiatalos köz osztatlan szabad erdő lévén, fogattatta fel maga szá-mára az Exp(onen)s Groffné Aszszony* eő Nga, a Fogáskor

[Berekszó Sz; BfR 12/9 Gávriss Ursz (38) col vall. — *Özv. gr. Tholdalagi Lászlóné gr. Korda Anna].

6. ~ való vkihez tartozó, vkinek birtokában levő; aflat/care se află în posesiunea cuiva; zu jrm gehörig, etw. gibt es in jrm Besitz. 1573: Somogy Leorinch Azt vallia hogy ... az kanna Iarto Janos hazatwl wyt on palazkokat fodor Istwan hazához, mely palazkok varos zamara valok voltak, onnat eo Nem twgia howa leottek Mert az biro szokzor kwldeozte alas fel Borral [Kv; TJK III/3. 152]. 1589 k.: bozszonkodott Teoreok Leorincz azt mo(n)ta hogy az az feold varos zamara valo feold volt egy nehanyzor hallottam hogy mondot-ta [F.boldogasszonyfva U; UszT]. 1593: teoreok Janos Jo-waibol ... az Waros zamara valok ... Egi kenderzal lepedeo [Kv; RDL I. 143]. 1606: 2 May Giomaltattam megh az zegeniek zamara ualo buzat, voltak az giomlalok niolczan eggiknek attam d 10 ... f — d 80 [Kv; Szám. 12a/I. 30]. 1614: Chiutak Geörgy Vrnuk zamara ualo Confiscalt Job(agi) uolt; az uta(n) Nobilitattata magát [Kovácsna Hsz; UszLt VI. 56/353]. 1649: Bathory Andrasne Eö Naga, es Rakoczj Ferencz Eö Naga zamara valo Gazdalkodas ... Attam Szúrt Vajat Just I 1/2 [Kv; i.h. 26/VI. 119]. 1677: Székelységen lévő Aknák-is Fiscus számára való; honnan mindazonáltal Sö adassék szükségekre [AC 268]. 1685: Ebből adot ö Klme ... az Barassaiak(na)k es Szebeniek-(ne)k Praesidiu(m) zamara valo poztora Flo: 1800 [Fog; Törzs]. 1703: Eleitől fogva bévött jo rendtartás lévén városunkban az három holnap Város számára valo bor fogás és koresomárlás ... condulátuk ... hogy Bor Birák Vraimek az Privilegiu(m) szerint mig Városunkban elégedendő bort találunk idege(n) borokat ne educillálly(na)k, azon szük-ségre penig az bornak jóvát igyekezzék venni [Dés; Jk 342a]. 1738: Abrahami Kovács Istvánné ö kglme ... doce-állyon hitelesen arról, hogy Néhai Körmives Péter Árvái számokra való Ökröt, mennyin adtak el, és hova 's mire erogálta azon ökör árrát, hogy ezen dolog suó módó deci-daltathassék [Dés; Jk 502b]. 1742: Tudgyuk hogy vetett a Tanács városunkra esett quantumbol Katonak számára valo nevezetű pénz az Esztendőben itt vásárhelljen minden Nemes házakban lakozo emberekre magok tetczések sze-int, kire 6. 7. 8. több és kevesebb számú forintokotis, a ki-ben lehetett megis vették [Told. 15/23].

II. hsz 1. részére; pentru el/ea; für jn. 1640: Edgieb adot Pap Marton ideiben tölle nem vettek hanem kerteből a giü-mölczat (!) zamara administraltak es kertbeli füvetis za-mara kaszaltak [Nagyvajdafa F; UF I, 777]. 1657: Mási-ka kívánja vala, hogy az városból, Eperjesről, engedtetnék pénzen vagy két hordó bornak számára vétetése [KemÖn. 224]. 1671: Ez haza Fiainak kívánságokra valo tekintetből végeztetett hogy ante omnes extraneos számokra adassék Sö, vehessenek-is és kereskedhessenek velle minden haza-fiai Fiscus kára nélkül [CC 56]. 1691: Érkeztek az Poland* regimente köntösivel; huszonhárom szekérrel; nagy nehe-zen általtuttam. Érkeztek a Gabriani regimentje köntösivel; attam számokra cur. 14 s egyet hir nélkül vittek el [SzZs 725. — *Bolland]. 1717: A Méheket Mester Ur(am) ném vállalhadt fel. mert cseled nélkül vagyon. s ném felelhet még neki. hanem én lé vittem. s a majorhászhoz szoritottam olyan helyré a hova mester Ur(am) es Varga Gábor joavolták. dé az háma szegény ha ném táplállyuk s vagy fél ejtél mezét nem vészek számokra kár leszen bennék [Búzásbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.]. 1722: A(nn)jo 1722 dje 10. Máj érkezvén Ebesfalvára ... erogalodott szá-munkra Asztali Cipo tizen négy nro 14 [Utl]. 1736 u.: Tö-

visen két régi pusztá templomot meglátván ... mondja* az asszonyrak: Kár ilyen szép épületeknek így pusztán állani; megépíttetem: egyiket számotokra, a másikat a catholicu-sok számára [MetTrCs 459. — *A katolikus gr. Apor István református feleségének]. 1779: az Udvar Házat el nem vi-szem a Hátamon, számodra még tartottam, sokat perleked-tem költöttem érette, mert Leány nem dörget soha itten [Mátisfva Hsz; HSzJP Petrus Betző Senior (56) ns vall.]. 1790: Néhai Idvezült édes Nagy Anyank ... Testálta vala mindennémü kereset számunkra négy Testvérekül [M.déllő TA; DobLev. III/674]. 1800: a' volt a' Főbiro Ur kívánsága hogy a' számára szerezünk 3. hoszsú szánto vasat felis találtuk Szász Jánosnál [Torockó; TLev. 5]. 1827: husos kosarába más húst nem kaptam, hanem tsak a' mellyet én mértem ki számára [Dés; DLt].

Szk: ~ való. 1735: amonealtatvan en az lket Ö Klket a fen declaralt ház s annak minden appertinentiai dualitassa-nak számomra valo remissioja iránt, es ob on remissionem citaltattam voltis ö Kglket [Torda; TJKt I. 76]. 1739: Néhai leányomnak minden házomtól hozott ... mobile és immo-bile bonumi az Ns Haza Törvénye szerént, azon Léányom magva szakadtán éngemet illetvén, de azok az I. Kézénél maradván, azoknak számomra valo restitutioja iránt az lt legitimo modo admoialtattam volt [uo.; i.h. 165].

2. érdekében, javára; in beneficiu lui/ei; in jrm Interesse. 1622: Zent Jmrehen az mely eöreöksegh feleöl perelnek Szepe Jstuanal mostan, Tudom aztis hogy Zep Jstuan éo maga Jeöt uala Bezj Jmrehnj Czjato Peterrel eggivt, ugj ada Beczj Jmrehnek azt az eöreökseget az To el uagasba Varga Keresztina (!) lakek elseöben aba(n) az Házba(n) Beczj Jmreh Varga Kerestinat, s az Anjamot szallita bele, az Anjamis éo számara lakek az Mihály vayda kj Jeöuet-lygh [Cs; BLt 3 Thomas Madar de Szent Simon (32) col. vall.]. 1666: ha Betlen Miklós uram Kegyelmedtül elmarad Magyarországbán, vegyen ö kegyelmétül is reversalist Kegyelmed számunkra [TML III, 570 a fej. Teleki Mihály-hoz]. 1833: Ns Felső Fejér Vármegeyében Szász Vessző-dön 32. Gazdák szerencsétlen tüz által meg károsodván, számokra Alamisna gyűjtés rendeltetik [Vaja MT; HbEk]. 1843: Legalább számára rovalat a mi kerületünkben nem történt [VKp 81].

3. neki; lui/ei, pentru el/ea; jrm, für jn. 1660: Remeteme-zei dolog igen-igen jól esett számodra, magam sem kíván-hattam volna jobban, pedig ök adtak okot reá; megládd arra is gondom leszen [TML I, 582 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz]. 1662: Valóban vendégeskedem ugyan az fris, szép főasszonyokkal, nézek az szemekben, félek ele-séstül, de igyekezem igen, számodra tartsam magamat; ne is gondolkozzál, édes lelkem, mert bizony megoltalmazom magam [TML II, 236 ua. ua-hoz]. 1734: az Urfiak ... mi-koer diligencia volt ... maga Idvezült Groff udvarházánál ... Commoraltak, interentiojak penig illendő keppen valo tisz-tességgel volt számokra [Kv; TKI Steph. Enyedi (41) ns vall.]. 1758: Azután a szegény Váradí Zsigmond bátyám addig jára utánam, hogy a felesége testvérét megkérte szá-momra [RettE 73].

4. tiszteletére; in cinstea lui/ei; zu seinen Ehren. 1796: Az Angl. Kir. Fia Adolf Hertzeg Götinggába jöven, számá-ra tsinált Piknekibe 7 Rfl 30 kr [ETF 182. 31 Gyarmathi Sám-muel felj.].

szamaraz számának mond/csőfol; a spune cuiva/despre cineva că este măgar, a face pe cineva măgar; jn einen Esel

nennen. 1706: bőcstelenítő szavaival Szamarazat bennűnket [Dés; Jk].

szamárcsikó puilul mágárijei; Eselfohlen. 1796: Nagy Szamár Kantza négy Szamár Ménlo egy Ideji Szamár Tsitko három [A.preszáká AF; MkG Conscr.].

szamárful szamárfüleket formázó sapka; şapcă avînd forma urechilor de măgar; Eselsohr (förmige). 1806: tanul-tam Számokat de igen rosszszul nem vigyáztam egy néhány Sz.^a füleket, vagy Legyezöket kaptam [Dés; KMN 176. — "Értsd: szamár].

szamárhurut szamárköhögés; tuse convulsivă/măgărească; Keuchhusten. 1820: kisebb Léányai meg holtak szamár hurutban [Kv; Pk 7]. 1831: Déési Nagy Sámuelnek ... László nevű kised Fiatskánk, három napokig tartó súlyos, és kínos nyavalyaja után meg holt ... az úgy nevezett Szamár-hurutban, három Esztendő korában [Vista K; RAK 161]. 1835: (Meghalt) Ilyefalvi Sándor fia Josef 6 Eszt Szamár hurutba [Gyalu K; RAK 257]. 1844: (Meghalt) Török István 1/2 éves szamár hurutba [Nagykapus K; RAK 11]. 1861: halt meg Pap Juli a Pap Samu béres cseléd leánykája 1 éves korában szamár hurutban [Dés; RAK 128].

szamári ' ? ' Hn. 1822: A Szamári utnál, melyet az ut ketté vág (sz) [Gyerővásárhely K; KHn 157].

szamárkanca nőstény szamár; mágárijta; Eselstute. 1754: Jött Keze alá öreg Kantza, ideji Kantza Csitkojával ... 2 3dfüre menő Kantza 1 Tavallyi Paripa Csitko 1 Szamár Kantza Paripa Csitkojával 2 Szamár ménlo 1 [Mezőgerébenes TA; BLt 7]. 1861: Egy Szamár Ménlo, és egy 2. Eves szamár kantza [Marosbogat TA; HG].

szamárkodás ostobaság, butaság; comportament prostesc; Esei. 1666: Radák uramnak is, egyébiránt lehetetlenség, bizonynal írom, én tülem ezt az continuusságot viselni, mert az mint lehet, igyekezem dispositioikat tenni, de az effectuáltatását és az continuusságot s mindennel s mindenben való samárkodást viselnem (ut supra) csak lehetetlen [TML III, 615 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szamár-ménlo samárcsödör; măgar necastrat; unverschnitter Esel. 1754: Jött Keze alá ... Tavallyi Paripa Csitko 1 ... Szamár ménlo 1 [Mezőgerébenes TA; BLt 7]. 1796: Nagy Szamár Kantza négy Szamár Ménlo egy [A.preszáká AF; MkG Conscr.]. 1861: Egy Szamár Ménlo [Marosbogat TA; HG].

szamárnyereg samar; Sattel für Esel. 1790: Két Samar nyereg [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. 1813: Egy rosz ... Szamár Nyereg [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

szamárorr nas de măgar; Eselsnase. Szk: ~ módra. 1761: Szürke Deress Anglus Faj, Szamar orr modra, kevesse piross forma orru belyeges öreg Kancza [Branyicska H; JHb XXXV/39. 13].

szamárorrú samárorszerű; asemenea nasului de măgar; eselsnäsigg. 1761: Sárga Pej forma szörű olyan forma farka serennje egy kevesse samár oru forma a' Török

Menlotol valo belyeges" [Branyicska H; JHb XXXV/39. 15. — "Kanca].

szamárívás samárbögés; strigătul/răgetul măgarului; Eselgeschrei. Sz. 1668: Hiszem Istent mindazáltal, samár rívás nem hallik mennyországban; elég, ha az bosszúság gyalázatja mind nagyobb [TML IV, 301 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz].

szamárság ostobaság, butaság; prostie; Dummheit, Esei. 1879: Hát aki az ostobaságot veri, a bornírságot ostorozza, aki a samárságot igyekszik nevetségessé tenni: heccelési szándékból cselekszik-e? vagy azért, hogy helyeseb állapotokat teremtsen [PLev. 36–7 Petelei István Jakab Ödönhöz]. 1880: Mondám, hogy az meg samárság, hogy Bret Harte-nak utánzója, mert én amit olvastam ez írótól, az mind felületesebben odavetett valami, mint a tied [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

szamárszín szürke; gri; grau. 1795: 4 3/4 Sing Szomár szín Poszto 9 // 30 [Kv; Ks 72. 53]. 1811: A' pej, ha nyul hasu, vagy pedig az orra Szamár szín, nem akad uri vásárlóra [ArE 155].

szamártemetés pap nélküli temetés; inmortintare fără preot; Bestattung ohne Priester. 1710 k.: Maga az Isten is a samár-temetéssel, az ebek és madarak megevéseivel azért fenyegetőzik az Írásban [BÖn. 426]. 1765: az az ember, ki Istent szolgálni nem akarja, az vallástalan ember, Kotsis István azt teszi, mert sem templomba nem jár, sem Ur vatosorájával nem él ... holta után samár temetése leszén [HSzjP]. 1785: Borosbenedek visitatiojokor: meg nem esküdtött személyek ha meghalnak „samár temetéssel temetessenek” [REkL 49].

szamártövis bogáncs; ciulin; Eseldistel. 1814: esős sáros időbe vetvén nagyobbára samár tövisset vetett [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 88]. 1856: a nagy szárazságban nem terem csak samár tövisset, esőzékork egy szekerecske tövisse szénát [Gyalu K; EHA].

szamárvezető sorvezető; transparent; Linienblatt, Fautenzer. 1870 k./1914: Restelgő: sorvezető, írás alá használt vonalazott papír, melyet — akkor — mi magunk készítettünk, s melyet „samárvezetőnek” gúnyoltak [MvÉrt. 40].

számba(n), számába(n) nu-ként, ill. hr-szerűen; ca postpoziție, adică ca sufix adverbial; als Postposition oder Adverbialsuffix. 1. vmilyen módon/minőségben, vmiként; drept, în calitate de ..., ca; auf irgendeine Art/Weise. 1684: Eöreg számaban lévő: Kann nro 4. Artány nro 32. Emc nro 67 [Szűv; Utl]. 1687: Eöreg számaban lévő Kanczák nro 70 | Öreg számaban lévő 3 d és 4 d fű Zehen nro 16 [Fog; Utl]. 1733: Meddű Tehen öreg Szamba valok Kesely szörű Nrő 1 [Sárhegy Cs; LLt]. 1847: Külömben újesztendő előtt való sertésmalac egész bér alá való; az azután való kettő vétetődik egy nagy számba; s mindaddig pásztrolni, ha az idő engedi, egész karácsonig [Zalán Hsz; RSzF 205].

Szk: béres ~. 1697: Nemes olah sukon lako Beres szamb(an) levő Paraszka al(ia)s Fruylas Gergely nevű jobbaga (: kiis most annak hivattya magát :) [SLt H. 29] * béres-gyermek ~. 1600: a mikor en Betlen falua(n) laktam beres gyermek zamaban, azt tudom hogy az tanorokat az vdwar-

hazhoz kazaltak, az penigh megh (!) az reghi zabadsagkor wolt [UszT 15/51 Kelemen Menihart Zent Thamas (60) Zabad Zekely vall.] * *borjúzó* ~. 1625: ez el mult udeőkben Holt uolt meg az Vitezleő Zent Pali Janos úramnak Maros Zent georgieon lakonak ... egi Medre Peter neuő olah Jobbagja kinek Felesege es egi Vnokaja maradvan kett teheneul es borjauul el akaruan ... eo kglme feolderul budosni es marhajattis el veztegetni, eo kglme magatis meg tartoztatuan es marhajatis vduaraban hajtatuan hogi el ne veztegesse veuek kj kezessegen magat es vnokajatt kett negiuen forintig es az kett tehenett es ez el mult niarj borjatt, az meli teheninek az eggike borjuzo zamban ualo az masik harmad fure menő [Törzs. Petki Farkas Kirali Halman es Jeddj Petter Jeddén lako ns biz. lev.]. 1735: A Borjuzo Számban lévő Teheneknek száma ... Sz: Benedeken 10 [Kv; Ks 40. XXVIIIc] * *csikózó* ~. 1744: Csikozo számba valo kancza nro 3 [Csicső Cs; Ks 65. 44. 12] * *fejős* ~. 1760: Az Juhokat ez uttal fel hajattam fejős Számban kik voltak, három meg dögölven hajtnak 47 darabot [Déva; Ks 94. 24. 4] * *fiazó* ~. 1749: Fejér fiaszo Számba valo juh nrő 40. Szürke fiaszo számba valo 27 [Csicső Cs; Ks 65. 44. 13] * *főember* ~. 1775: Daniel Mihály ... ugyan főemberszámba vagyon, de csekély facultasú ember [RettE 345] * *grammatik* ~ (középiskolában) alsó osztályosként. 1658: Papiok. Popa Mitre. Az Credot, Mi Atiankot tudgya, a' Tiz Paroncsolatot nem. Egy fia vagyon, 12 esztendő grammatik számban [Sárkány F; UF II, 194] * *holt* ~ (szinte) halottként. 1590: ez al peres ... az földön holt zamba hagőt, melj czielekedetinek miatta Eetemig walo niomorwsagom köwettközött, merrt chöntomis törött es sok werem hwllott, Ez factumokott penig chielekede ez al peres az felw meg Jrtt ezendőbe es nap twatt Bógöz falwaba [UszT]. 1600: Vargha Mihaly ... vallja ... az vthan oda menth Zabo Miklos vgy verte taglotta az Anniath, hogy holt Zamban hatta [Kv; TJK VI/1. 416]. 1634: (Az asszonyom) engemet megh akar vala verni, en vgy tazita(m) hogy holt zamba(n) fekszik, es immár Azzonyo(m) gykosanak hy [Mv; MvLt 291. 6b]. 1722: az Exponens Méltg ur(na)k ... azon Csordat pasztorló embereire ... estve későn naphaladat után rájok mentenek, es Oltyán Opra nevű sellérát ... vertek, taglották, fejét őszve rontván holt számban hadták, honnanis haló felben vitték pokroczbán házához es azon véres (!) miatt ötődnapra meghis holt [Velkér K; Ks 7. XV. 5] * *inas* ~. 1734: öt Esztendeig Inas Számban Szolgáltant [Petek U; Hr 2/24]. 1783: Tanko Andris az en Szolgalatomban volt inas számban [Lengyel-fva U; Ben. Johannes Balint (36) vall.] * *jobbágy* ~. 1617: Tudu(m) azt hogy az Kozmasi^a Pap Istua(n), Becz Palne Azoniotom szolgál Jobagy számba(n), de nem tudu(m) hogy Donatios lot Volna [BLt 3 Demeter Thamas (50) ns vall. — *Cs] * *kisaszony* ~. 1710: A Rhédei özvegye mellett való lételeit sem javallották helyes okokra nézve jóvát kívánói, es azok között kivált Teleki, hanem önként, mint felesége Vér Judit atyjafiát, leányi mellé vette es kisasszony számban tartotta, ki is énnéem kiházásitá majd ide alább leirt módon [BÖN. 749] * *kisded* ~. 1696: ismét Gyergyobol oda ki a mezősegre buidosodot vala a pestis előtt ... fiaval vaidos peterrel együtt, ki is akar csak kisded számba valo inas vala [LLt 10. A] * *legény* ~ mesterleányként. 1640: ha mind az négy remekben hiba találattik, tartozik büntetésben még egy esztendeig legén számban miuelni [Kv; KovCLEv.]. 1721: Tóth István adván magát ácsmesterségre egy néminemű Király Péter nevű faragó

ember mellé legényszámban [Dés; ETF 107. 28–9] * *lovás* ~. 1677: A' Mely szegény Nemes ember lovas számban nem mustrálhat, hadban nem mehet, értéktelensége miat; gyalog szerben, joához valo készülettel, compareallon [AC 94] * *muskotélyos* ~. 1710 k.: ott sok búzaverem volt, es a kőnek, mésznek kímélléséért a praefectus a fundamentumot nem engedte aláásni, hanem azokat a búzavermeket pogonok alá vétette ... egy jámbor, jó, vén német Tobias nevű kőműves tanácsából, aki még Bethlen Gábor údején jött volt el fogott muskatélyos számban Erdélybe, es már medgyesi civis, jó magabíró ember volt [BÖN. 503] * *ollózó* ~. 1698/1730: Találtattott ... Fejős vagj ollózó számban levő ketskék ... ezeknek két ideji Ollójok [HSzj ollózó-kecske al.] * *prezidiárius* ~. 1662: Praesidiárius számba Jenőbe nem ült, mert az ellenség elérkezvén, minden magával hirtelen elment előtte [SKr 468] * *szolga* ~. 1604: eő teőlle betegsegeben zeőkett el a Taborról per hoc bizonyitsa megh az A. hogy hazatúl zeőkett el marhaiual az J. ki mas fel hetigh volth nalla zolga heljett ... az alatt zeőkett el. Per hoc bizonyitsa megh az A. hogy volth masfel hetigh az taborban eő nalla, onna(n) zeőkett el, ki az eő marzassara maratt volth ott zolga zamba [UszT 20/130] * *úrfi* ~. 1718: a sokszor említett Gyermekek egy Kata nevű Kurvaé lett volna, kitis innet Kolosvarrul csaptak ki es adta volna olyan remenség fejebe(en) hogy Urfi Számb(an) tartassék fel [Kv; Told. 2] * *zsellér* ~. 1606: Az Salati Balintt Attia Salatiel ugi felette vala megh echer egi regi Ember Karachionfalui Menihart Mathe hogi Kornis Miklosnak penzen veott haz ala Seller zamba mentt volt laknj hogi az battiaual nem alkatik volt [UszT 20/113 Michael Bodo de Karachionfalva (50) pix vall.].

2. *Isten számba* *hagy* gazdátlanul hagy; a lása fārā stāpin; herrenlos lassen. 1817: az ide valo Tisztartomot el kell tsapnom es már itten Sem leszsz senkim a' kire a' 'Gazdaságotom bizhatom G Kereszturon Sints Senkim 2 Jóságoskát nem lehet Istenn számba hadnom elég nagy kár egy is de nem tehetek rolla [Mezőkapus TA; IB III. 149 Székelly József birtokos Bethlen Sámuelhez].

számbaadás szám szerinti átadás; predare (a bunurilor) după ce au fost numărați; stückzahlweise Übergabe. 1627: Bodolai es Uzoni Juhok(na)k, Tehenek(ne)k es egieb eoregh labas marhak(na)k számban adasa Corem iuratis Cinib(us) Nyen es Markos Aldgja new Ezkotar(na)k [Bodola Hsz; BLt 1 Inv.].

számba vehető 1. jőkora; destul de mare; beträchtlich. 1728: alkudtunk es egigjeztünk meg ... az Kaczka lako-sokkal, hogi Nemes Városunk Hidgjain ... minden Vám nélkül esztendőnként békével járhatnak, s járjanakis, mely engedelmmünkért igitenek egi egi esztendőre száz száz szer-kér jó tölgyfa Malom gatnak valo ágat ... az ág legien felig, felig meg nyelve, es az szekerem egy felé jól meg rakva ... ha Hidunkhoz Padlo Deszka kivantatik hatvan ~ 60 jó számb(a) vehető tölgyfa gerendákat hoznak [Dés; Jk 376a].

2. számításba jöhető; care merită să fie menționat; in Berechnung kommend, kalkulierbar, zusammenzählbar. 1781: az ... Élés házban sints most egyéb számba vehetőbb portéka egy darabotska Szalonnánál [Pálos NK; Hr].

számbavétel 1. megszámlálás, felmérés; numărare, număr, înregistrare (statistică); Bestandsaufnahme, Abschätzung. 1740: Mltgs Gróff Kornis Sigmond Úrfi ő Ngával

való Rét dolgáb(an) eddig lőtt Processusunk recolálására, Literalékn(a)k számban 's jó rendben vételére denomináltatn(a)k, Hadnagi atyánkfia öglkme mellé, Assessor Nstes Ersekújvári László, Procurator Irsai Sigmond, és Notarius Bözörményi András atyánkfiak ö glkme; Úgy hogi, a' Nemes Vármegie előttis, ő kglmek fojtassák ezen Causát [Dés; Jk 527b]. 1799: az Árvák Vagyonnyainak számba vételek, és a mostani rendeltetett Curatornak Tkts Hatfaludi Josef Urnak által adása véget Com(mis)sariusok(na)k denomináltván; minekutanna ezen folyo Holnapnak 17dikén és 18-kán azon munkában foglalatoskodtunk volna, el végzésit a dolognak meg akadályoztaták a számado Özvegy által ... előnkben adott adósságbéli ... Contractusok [M.egregy Sz; Somb. I]. 1842: minekutanna ... a Haszonbérő ... idő közbeni le mondása által az Uradalomnak vissza adott Papiros Malma' számba és vissza vételére ki rendelve letünk volna ... a vissza vételt — reinventatiot — elkezdettük [Km; KmULev. 2]. 1844: Mely föl sorolt Leveleknek számba vetele, és laistromzása általunk vitetett végbe [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1248. 10b]. 1861: minden T. Pap, nem csak Mater, hanem Filialis Ekklájábólis tegye meg a kimutatást 's pedig úgy, hogy a' létszám vagy lelkek száma a' leg pontosabb számba vétel mellett, vgy mutassák ki (így!), a' mint az leendő folyó évi Mártzius utolsó napján [Gyalu K; Rak 57 esp. kl].

2. figyelembevétel; respectare; Berücksichtigung. 1847: A nevezett három helységbéli lakosokat az azok által kiadott rendletek számba nem vételire ingerelte-e? [VKp 206 vk].

számba vett összeszámlált, felmért; numérat, evaluat numeric; zusammengezählt, erfaßt. 1844: Folytatása a' ... folyó Sep<tem>ber ho 20 és 21ik napjaiban számbavett ... és N: Enyeden a Dobolyi háznál föltalált levelek regestrumának September 30án kezdve [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

számbéli vmilyen minőségben levő; care se află într-o anumită stare; zu etw. zählend (in bestimmtem Zustand befindlich). 1795: Két Nagy Tehén, egyik ... meddő, vagy jövődre bornyuzó számbéli [Szárhegy Cs; LLt].

számít 1. vmely összeget felszámít; a socoti/calcula; berechnen, anrechnen. 1856: A jóság bérlet iránt beszélgetésünk szerént ezennel biztosítom hogy még ez egy 1856k évben ... kezint hagyom s gondjaira bízom Ötszáz Válto Magyar forintba számítva az évi bért [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.]. 1873: Kozma György jelenti, hogy ... kénytelen a mátkaságot felbontani, igérvén, hogy a kézfogási költséget méltányosan számítva, a leánynak megtérítendő ... A leány anyja ... költsége, fáradsága megtérítése fejében s háza meggyalázásáért 400. é. frtot követel [M.bikal K; RAK 301–2].

2. (tételként) figyelembe vesz, meghatároz; a calcula/socoti/prevedea; rechnen, kalkulieren, zählen. 1825: A' Körmives Munkára használt Materialek árza 31 kubik öl kő a hányását hozatalával égjütt 4 Rforintra Számítva teszen 124 Rf 128 Szeker porondos = agyag Szekerét 15 x f felvéve 32 Rf [Dés; DLt 3]. 1867: ezen építkezéseknél fűvárbér számítása nincs, sem utólagosan fel nem vevődik [Búzásbocsárd AF; DE 1].

3. időtartam kezdetét vmely időpontra teszi; a socoti (de la o anumită dată); Zeitrechnung. 1845: Angyaloson lakó

közrendű Berszán Miklós, mennyire élte idejét, házasságtól számítja — 46. éves [Fotos Hsz; HSzjP]. 1848: Killyén Mozesné aszszony az Urat Kelemen Bénéiamin Urat általam szokott bérem meg adása mellett mátol számítva 15öd napra inteti ilyen okból [Kv; Végr. Mészáros József szb kezével. — "Köv. a megokolás]. 1850: Jelentem hivatalos tisztelettel a' Tekintetes Tanátsnak, hogy Törvényesen léjendő el járás végett adaték kezembe a' következendő szorol szora le irt Ertesítmény ... Vévén azért a fenn irt Ertesítményt ... szorol szora fel olvastam s annak tartalma szerint T. Sebesi Adám Urat nőjével ... mátol számítva 8ad napra Törvényesen meg intettem [Ne; DobLev. V/1297 Lostájner Károly Rendőr Segéd kezével].

4. feltételez; a socoti (cu aproximație), a presupune; zählen, voraussetzen, annehmen. 1839: minthogy a' Tkts exponens aszszony ezen meg szomszédolt labjába igen szép tiszta buzát szokott vetni meg termelt volna leg kevesebb 4 kalangya buzát, minden kalangyára pedig közep-szerűleg lehet vékat számítani — és így 8 véka tiszta buza kára bizonyosan volt [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 5 nemtelen Hírságe Stéfán (67) vall.].

számítás kitervezés, ravaszkodás; calcul, plan, combinație, şiretenie; Berechnung, Raffinement, Schlaueit. 1847: Nem egyesült görög szertartású püspöki helytartó, méltóságos Ságuna András úr ritka belátású számításal intézett tervének merészséggel páros végrehajtása ... következtésében sikerült a több éveken keresztül annyi bajt okozó bujtogató Varga Katalint Bucumból nemcsak eltávolítani, hanem e megyei börtönbe is juttatni [VKp 149].

számítgatás számolás, számítás; socotire, calculare; Berechnungen, Rechnung. 1842: a' restantiák számításához kezdettem, számításom közbe egyszer nagy lármát hallok az első házba [Dés; DLt 586. 24].

számíthat remélhet; a se putea aştepta la ...; auf etw. rechnen/(er)hoffen können. 1851: Szőlőnk mi után a' jég oly erősen el verte, elpusztult, rosz azis, savanyu, többire még egres ... bórza nem számíthatunk, csak kevés csigerre [Kv; Pk 7].

számítódik értékelődik; a se ridica la ...; sich berechnen, gerechnet/geschätzt werden. 1861/1875 k.: a' költségek összesen 450 osztr. ért forintra számítottak [Szucság K; RAK 101].

számítólag számítva; începînd de ...; (von heute an) gerechnet. 1820 k.: el mentünk ... Petrucz Gávrilla lako házhoz — az holott ... az elől irt Instructiot hasonlolog fel olvastuk, s érhetőleg megmagyaráztuk — s következőleg általa ... Ns Biro Sándor Urat ... mátol számítólag 8ad napra törvényesen Certificáltuk [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

számíttatik (bele)számítódik; a fi inclus în calcul; gezählt werden, zu etw. gerechnet werden. 1868: Az ökör tilalmasra nézve, ugy egyezhetnek abba belé, hogy az ökör tilalmas helyisége körül legyen írva, 's a' mi oda megyen az a' rendes marha illetébe számíttassék [Szu; Pf Gálfy Sándor lev.].

számkivet kitilt; a interzice păscutul într-un anumit loc; verbannen, ausstoßen, vertreiben. 1584: eo kgmek az ven-

segteol bizonyoson meg ertettek hogy az Reghy Attiaink(is) voltanak az luhok miath illien gikorta valo haborusagokban de Zeoch Demeterrel, Eotweos Adoriannal, es Brozer Andrassal vgmint Juhos emberek el Adattak Juhokat es az varos hatarabol telliessegeel zamky vetettek kiheoz Mostantol fogwa Akariak eo kgmek varosul tartany egienleo voxal eenneon magokat [Kv; TanJk V/3. 283a]. 1588: Myerthogy az Wdeo Immar megh Melegedik, lutot eo kgmek eleybe az keozeonseges varossy Barom eorizese, Emellet emlekeztek hogy Vajda Balas volt tawaly Menes paztor, de holot luhot tartot oth vgian sokat ... az eo Juhayt az Barom eloat lartatta a' keossegh karara Az Juh Jarast penigh eo kgmek Immar most telliessegeel holot zam kywetettek vniversal(ite)r az ket Espotal Mester Juha kyweol ez hatarbol, Tecet hogy Vajda Balas, ha fel fogaggya hogy egy Juhot sem tart tarchahazan tehat Aggyak Neky Az Menes Paztorsagot [Kv; TanJk I/1. 71–2].

számkivetés 1. száműzetés; exilare, surghiunire; Verbannung. 1562: 1536 esztendőben Kassát, megvevé a János király népe árulatlás miatt, kit vastagon meg is dúlának és a fő fő népeket mind számkivetésre vivék [ETA I, BS]. 1664: az havasalföldi vajda megértvén mostanában számkivetésit a fővezértől, még bizonyosan nem tudhatjuk, Lengyelország avagy Munkács felé szaladott légyen [TML III, 301 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1678: Az megromlott magyar hazához, annak már régen bujdosó s keserves számkivetést szenvedő fiaihoz s ezeknek szomorú alkalmatosságával az mi keservesebb, az kerestyén valláshoz eleitől fogvást mennyi sok rendbeli kegyelmességgel volt Nagyságod, meg kell azt még az háládatlanoknak is vallani [TML VIII, 101 Teleki Mihály a fej-hez]. 1710: A coloniai elector is, a baviári elector bátyja, minden jószágától megfosztatik, s a bátyja vagy öccse után számkivetésben mene a francia királyhoz [Csh 360]. 1711 k.: valaki most ki nem jő, soha többször bizony Erdélyben bé nem bocsátják, sőt házat, jószágát tőből el hányatja s pusztítja s kegyelmek örökké való számkivetésben marad [Rákos Cs; SzO VII, 172 Cserei Mihály a Moldvába kibujdosott kurucokhoz]. 1811: 'S A' már kész halálból négyyszer mentette-ki; Jéru'sálembe a' Tömletz fenekéből, Rómába a' forró olaj hévségéből; Páthmos Szigetében a' számkivetésből [ArÉ 179].

2. kirekesztés, kiközösítés; excludere, indepártare; Ausschließung, Ächtung. 1583: Vegeztuk, hogy akar Mester legien akar legeni akar tanulo Inas legien Valaki ... ha ez Varoson lopast gilkossagot uagy egieb szaruas bünt czielekednek, ha az vetek rea bizonitatik, es Nap feni eleot leze(n) ... az Cehbol szankiuete se legien Hogy az giulekezet az Istennek tiztessegere az Jambor eletben es tiztasagban megh maradhasson [Kv; MészCLEv.]. 1612: Akkor Bethlen Gábort számkivetésre ítélték az ország gyűlésében, mivel elszökött vala az törökök közé [KvE 146 SB]. 1710: És hogy a vármegyék boldondul cselekszik, hogy jesuita szerzetben állott fiok számkivetésin törödnének, holott jól tudják, abban a szerzetben az tartatik tökéletesebbnek, aki apját, anyját, atyafiai örökösön megveti, megutálja, arra is szoktak megeskünni, mert addig a szerzetben be nem bocsátják [Csh 389]. 1815: lévén nekünk ... M Bélien, Soly moson, Apahidán, M Lapádon, és Kóslárdon olyan bizonyos rész Jóságaink, melyeket Familiánknak Töröske Néhai Béli Kőrösi István Ház as Társával Néhai Rákoczi Griseldissel ... Iktári Bethlen Gábortól Ajándék Levél által nyert volt, a' melyek közül ... Béli nek telyes ... bírtoká-

ban vagyunk, de a többiekre nézve a' mi eleink által tett el idegenítéséknél fogva máig is számkivetésben lévén [Marsóld AF; DobLev. V/979].

3. mellőzés; negligiare; Zurücksetzung. 1662: azonban a rút, zúrzaravos, felfordult állapotokban a törvények is számkivetésben, hallgatásban volnának, sehol senki csak egy latrot is semmi gonoszságért meg nem büntetne, hogy a vitézlő népet, hajdúságot azzal a közönséges szolgálattal idegeníteni lstennek nagy bosszúságával, haragra ingerlésével hasznosnak nem állítanak [SKr 88–9].

számkivetett száműzött; exilat, surghiunit; ausgestoßen, verbannt. 1662: Ők pedig, hogy immár mindenektől megfosztatván, számkivetett állapotra, mások falai alá szorultak volna, mindeniket, hogy a szerencsének változandó állapotjáról megemlékezvén, aki közülük bujdosó, mazur, számkivetett siralmas állapotjában hová fordulandó volna, atyafiúi szeretettel látni ne neheztelnék, nagy szorgalmatosan kérnek vala [SKr 626]. 1670: Ugyan kiváltképpen az Erdélyt illető dolgokról, hogy ő felségének írjon ő nagysága, sem most, sem ezután én hasznosnak nem látom; de ezek felől az nyomorult s számkivetett s raboskodó atyafiak felől, ha nem ír ő nagysága, talán vétek lsten előtt is, annál inkább az portatúl nem lévén semmi securitas, ha ezt is posthabeálja ő nagysága s onnan nem leszen az segítség, két szék között, félő, az földön ne maradjanak [TML V, 388 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1699: ezen kedves Feleségem Kapi Anna ... keze alatt lévő kevés jószágomat, nem foggyatta sem pusztította de sőt inkább szaporogatta s adosságit is meg fizette ... Mind ezek felett ... szám kivetett állapotomb(an) engem költséggel is tartott, olj bővön es szorgalmatosan, hogj en ott is, majd mint itthon semmi szükségem nem lattam [Mk Macskási Boldizsár végr.]. 1704: Ma kezdetik a tavasz. A nyárt, őszet és telet már az én számkivetett állapotomban eltöltöttem [WIN I, 70]. 1710: De csakhamar Erdélyből a német directió kikele és János király Lengyelországból, ahová számkivetett vala, Erdélyben visszajöve, s itt is hala meg [Csh 67].

számkivetetés száműzetés; exilare, surghiun; Verbannung, Exil. 1704: Az én lstenem elégelje meg az én számkivetésemnek hosszas és terhes napjait, és minekutána az én lelkem a földhöz ragadott sok gyötrelmi miatt, mutasson csudálatos szabadulást ott, ahol az emberi reménység ellankad, ámen [WIN I, 169].

számkivetettik kiközösítettik; a fi exclus/indepártat; ausschließen werden. 1611: Medgyest felveré az fejedelem népe törökkel. Brassó számkivetették az országból [Kv; KvE 144 SB]. 1822: Most érzem még-is leg inkább, miit tégyen négy Házaimból, és Szép Jóságaimból mint egy számkivetett lenni [Kv; IB. Kenderesi Mihály kormányzék tanácsos lev.].

számkivetettül számkivetetten, száműzött; ca persona exilata/surghiunit; ausgestoßen, verbannt, als Exilant. 1704: Ma vagyon fél egész esztendeje, hogy az én édes hazából kijöttem és hazámon kívül számkivetettül bujdosom [WIN I, 60].

számlál 1. (meg)számol; a număra; zählen. 1573: Bodog Gabriel Azt vallia, hogi Ez Balint Monta Eo neky ... mykor az Azzon Boltiaba Marhat zamlalnanak Ez Balint valamit

ellene zol volt az azzonnak, Az azzon meg Bwzwl Rayta Mond neky Meny ky Innet eleolem, Mert Mayd az feiedhez ltem az kwichot [Kv; Tjk III/3. 110]. 1621: parancziola Gubernator vra(m) eo Nga Leuelebe(n), hagi valameny zamu kopia keze(n) volnának, azt Haydu Gaspárnak kezebe számlálnak [Kv; Szám. 15b/XI. 280]. 1633: akkor az tauali restantiarol maradtot giapiat fel nem számlálták uolt, miuel az Pál Deak fia nem akarta, hagi nekem ertesemre león, az utan igen nehezen akarak uiobban számlálni, mind az altál megh számlállok Pal Deák atta emberekkel az inuentálás után három hettel meli uolt No. 123 [Komána F; UF I, 310]. 1670: az város ennéke(m) se kezemben semmit ne(m) számlált, sem edgy pénz, sem egy batkát kiről szamot kel-lene adnom [Kv; TanJk II/1. 781]. 1723: Ezen esztendő-ben) erogádotot ő klmé(ne)k Kolosvára Lúd nró 12. minden Lúdat számlálván 18 pénzével facit Flor. hung 2 den. nro 16 [TKI Barcsai János tutorsága]. 1797: A magos kender éppen az estve hozák el ... lett mind öszve 52 kita 12 fejével számlálván a Sz Csehi Magoss kender lett 11 kalongya és 8 fő melyből, valamint a viragosbol egy kalongya adatott a kertésznek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezé-vel]. 1803: Rosu Petru fel praedáltatása után ... a Mezőn rajta kapta Pánkán Avrámt midőn az kalapjából feles pénzt 12 xrosokat számlált [Tyej H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1843: a Hátsíghé Fogadójaiba mérszáros Szabo János azzal ditsekedett, — hogy ha a' panaszo meg halándis 580. forintot hasára számlálva — minden büntetés alol meg menekülend [Dés; DLt 586. 1].

2. hozzászámol; a socoti la ..., a adágua la numárat; hin-zuzáhlen. 1637: Vagyon azon kjuwl kett wres hordo kikben valami keues sepreő, mely hordokat az teőb wres hordok-hoz számláltunk [Fog; UF I, 400]. 1656: Jttem 2 buza asz-tagh, kikett az csürös kertben leuő asztagok kozi számlal- van ex eorundem acervorum seriae ide eleb megh lathatni [Fog; UF II, 143]. 1666: Az Fogharasi korcsomárosok az réghi szokás szerint minden egy veder szén borból el tart- van egy egy pinszt apadásra, mely teszen öszvesighel fl. 41/81. Ezis közibe vagyon számlalva az bor aranak [UF II, 321]. 1823: (Az aranyakat) a' többivel conferálván, az egy- formaságot az első észrevétellel mi is által láttuk és annál fogva, mint simpla aranyakat, az többihez számláljuk [Nsz; DobLev. V/1080. 7a].

Szk: egyűvé ~. 1671: Hogy Nagyságod a' haza szolgál- lattára bizonyos számu jo Puskásokrol provideal, ebbéli cselekedet-is Nágodnak több haza javára nézendő dolgok- kal edgyűvé számlálván alázatosan meg-szolgáljuk, app- roballyuk-is hogy Nagyságod két százat Nobilitálhasson a' Fiscalis jóságokból [CC 85–6].

3. (egyenként) vmire vmennyit számít; a socoti un anu- mit numár din ceva (de cap); je/einzelweise/pro... gezählt. 1585: Minden vonasokra kileon kileon eoteodfel forintot zamlalwan tezen az fertalnak Adaia ezen esztendőben amint fel vetteteth f. 617/62 1/2 Zedhettenek ezen fertaly- ban mindeneosteol az Sellereken mind Lakosokon s mind Budosokon In Summa f 56/93 [Kv; Szám. 3/XXIII. 1]. 1590: Az Monostor wczay Fertalyban az Mint ez Eztendo- ben Az Wonnas Jgazitatot Lott Wonnas 152 1/2 ... Minden wonnaseokra (!) külleon külleon hat hat Forintot zamlal- van Az Mint ez eztendoben Az Adeo (!) Fel wettesse weolt (!) Tezzen ez Fertalnak Adaya Eppen ez estendoben pen- zewi f. 847 d. 50 [Kv; Szám. 4/XVI. 1]. 1749: adtam nekik dietim három czipot számlálván egy személyre ... 106. szőlő Daraszlokra erogáltam 318 [Kiskend KK; Ks 70. 51

Szám.]. 1794: az Bágyonianus Birtokosok egy harmad részt tévő Birodalmokra, önként két antiqua sessiot szám- lálnának, melyből következik az hogy a' más két részen lé- vő Birodalmások is ... edgijnek tsak két két antiqua Ses- sioja volna* [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 7b. — *Ti. a falu szessziói három részre oszlanak].

4. felsorol, elésorol; a enumera; aufzählen. 1592: Kaidi- chyfolui Fabian Benedek vt A zolitattia azo(n) Kajdich- foluan lako molnar Peterth, zamlallia hogy ennek előtte va- lo eztendeőkben volt peri velle, mely Causaual az vice zek- re bóchattattak volt, most Absens molnar Peter az J [UszT]. 1606: J dicit e Contra halia Jakab Andras meniemw (!) ter- hes dolgokat barta istuan kapitan Vram petki Janos eo ke- gelme kepibe zamlal en hozza(m), arrol azt mongiuk ahol eo kegelme azt mongia hogy giulest hirdettwnk uolna azert huiatol uolna ele bardoczj zikbe meliert eo kegelme feiun- keon iozakunkon keres [UszT 20/17]. 1662: De hogy az- után üdő múlva nagy gyakorta emlegetvén s számlálván hűséges szolgálatját, hogy azokért semmi méltó és érdemelt jutalmaztatása, avagy immár hacsak Pocsaj is, azokért neki nem adatott volna, nagyon sóhajtoz vala [SKr 406–7]. 1678: Több okait ... nem számlálom most, hosszas írást foglalván bé [TML VIII, 252 Teleki Mihály a fej-hez]. 1698: én ponoszolkodhatam az Baranyal edgyút, a Farkas iszik felyül az folyo vizb(en), megis én réam haragszik hogy fel szavarvan tiszta vizet ne(m) ihatik, holot ha el kez- dem számlalni nekem lehetnének eo klmére töb es méltob panaszim [Cege SzD; WassLt Illyés Gabor szb kezével Vas György nyil.]. 1763: Nem itillyük szükségesnek lenni, hogy: számláljuk Nagyságtok előtt: már talám a körül való Országokrais ki híresedett mérték nélkül való Sokféle inséges nyavalyáinkot [UszLt 18].

5. meghatározott számú egyedet foglal magában; a nu- mára, a avea în total; eine bestimmte Anzahl von etw. zählen. 1823–1830: Eisleben Merseburghez négy mértföld ... Számlálnak 45000 lakosokat benne | Az utcák végén mindenütt bejárója vagyon, ez igen kedves sétálóhely, és ámbátor sokan jönnek-mennek rajta, csakugyan nagy csen- desség uralkodik, s a sétálók nagyobb részének feje gondol- kodással telerakva lenni látszik. Számlálnak benne mintegy 12000 lakosokat* [FogE 205, 230–1. — *1796-ra von. fel- jegyzés].

6. vmihez igazít; a calcula potrivit cu ceva; nachgerichtet sein, etw. richten/rechnen. 1595: Ez kenierek ara ninchy az latushoz zamlalua Az arrat meg hoztak az 150 keniereknek Azert ne(m) kel fel tudni [Kv; Szám. 6/XVI. 27].

7. vmely időponttól számít; a socoti (ceva) de la o anumită dată; von einem bestimmten Zeitpunkt an rechnen. 1578: Mely Contradictiokatth és ellene mondasokatth, my- kor my megh ertetteonk volna leg ottan ... tyzen Eoteod napra, az my Jelen való Inteseonknek napyahoz zamlaluan, az Nagod tablayara es Zekyre, magod eleybe Inteok eocetth okadasra [Jobbágyfva MT; Bállt 79]. 1586: Dobray Peteőr ... arra igiré magatt hagi Tyzenötöd Napra, Matol fogwa számlalwan az az szent maria Magdalna. Aszszonj Nap vitan walo wasamapon, my közzwlnwk kettőnk előtt ... Ne- metjben minden lewelett producal es Dobray ferencznek In specia restitua az megh lrt kötel alatt [Lesnek H; IB VI. 225/16]. 1594: En Machkasi Pal Rapoltan lako adam emle- kezetre az kinek Jllik az en en (!) lueulemnek rendiben hogi en veottem ket asztagot Ormozi hazanal az nehaj Keminj Laszlone aszoniomtol ... tudnj Jllik fl: 100.20 ily ok es mod alatt hogi melj nap en arut szakasztatam, Vizkereszt

vtan való cheoteortecken, Anno 1594, azan naphoz számlaluan az ieuendeo Szent Georghi napiara fogadam eo kemenek kesz pinzrül meg adnam [Kv; KvLt Diversa 21/58]. 1677: a' Magyar Országí Causakban semmiképpen a' per non venit Sententiákat inclusivé tized napig ki ne adgyák; hanem tizenedgyedik napon, azt pedig a' tiz napot nem á primo die Termini, hanem á die proclamationis számlálylyák, és így tized nap mulva ki-adhassák [AC 185]. 1748: az Ex(po)nens ó kegyelme, azon Királyi Parantsalat mellett Citaltattyá az Urat, Mátol fogva Számlálva 8ad Napra ... Maros Szék Törvényes ... v székire ujj létel vételre [Dob-Lev. IV/798. 1b]. 1777: (Bartos Daniel) Certificalamis ... Mátol Számlálva 8ad napra a' Nss Széknek Telles számmal kijövetelire [Hsz; BLev.]. 1799: Nemes Barthos Sámuel Uram ... Általunk Tekintetes Szent Katolnai Dimény István Ur mint Nemes Kézdi Szék V. Király Birája Petsetyinek erejével Citaltattyá Kegyelmedet a Nemes K. Szék Törvényes Fiu székire Törvényre 8ad napra e mostani Citacionak Napjától számlálva [Hsz; i.h.]. 1809: a' fenn említett Deliquensek a' kegyelmek Tömlöttzében közönséges munka tétele mellett, mái naptól számlálva egy Esztendei Rabságot, s angárianként külön külön 25-25 mind edgyütt 200. páltza üteket egyenlő részekre osztva szenvedjenek [UszLt ComGub. 1668 a gub. Usz-hez]. 1846: A nyeremenyek egy része ... (a) sorsjegyek bé adójának a ki játtás napjától számlálva két hónap alatt ... ki fog adattatni Déesen a' Társalkodási Egylet Teremében [Dés; Berz. 20].

8. vminek tart/tekint vmit; a considera ceva drept ...; als etw. gelten. 1588: Megh ertettek varosul az Nyreó Kalman kewansagat, Suplic(ati)oiat Melyben vetkes voltat tagadgia, es az Birakat mind theorwenyteteleek egie(te)mbe taxallia vadollia, es telles méltatlansagnak Magyarazza ... a Biraknak minden theorwenybely zolgalattasokat Erozaknak hatalomnak zamlallia [Kv; TanJk I/1. 90]. 1699: Ngdhoz valo alázatos kötelességem szerént nagy nyereségem közé számlálám ez alkalmatosságot nyilni Nagdhoz valo köteles tiszternek követésére [TL. Fogarasi Sámuel gr. Teleki Sámuelhez Franekerából]. 1749: Kabos Ferencz Ur(am) is Korda Susanna Aszszony(na)k ... Adott 2000 le. Két ezer Magyar forintokat finum Arany és tiszta Ezust pénzzül a mi praesentiankb(an) ... in fre (!) Scriptis Conditionib(us) ... Hogy az előbbeni két ezer Rf. forintokrol emannalt Contractus invalidaltassék, melyet mi előttünk invalidalanak is a Contrahens felek már pedig lészen a Debitum in Summa flor. hung. 5264. az eddig accrescalt interest in pro Capitali számlálván [Kv; Borb. II].

9. vkik közé számít/sorol vkit; a include in ceva, a socoti ca făcând parte din ceva; jn zu ... zählen. 1589/XVII. sz. eleje: Minek utanna az Heti Beres szolga ... Remekeket önnednmagatol el kezituen, elegedendőkeppen megh mutattia, Mestersegét megh bizonittia; Mind az egész ... Cehbeli mestereket edgi tisztesseges Uaczioraua meg vendegellie, melyet el költen, az mesterek ... Mesteri Jelt adgianak neki, es az Tarsok közébe számlállia [Kv; Kőm-CArt. 10]. 1633: Nemely nap Kolosuaraatt leteben kd szamoskeözy mihaly deaktul izente uala: hagi en chiak ugi mint egi szaszak izennek kk. Mostani irasaban ezzel teobbiti hagi mint bolondnak ugi irok kk ... En Uram soha kdét affeleknek nem tartottam, hanem bechületess feő emberek keoziben számlaltam kdét mindenkor [Kv; Ks 41. D. 21 Bornemisza Ladislaus lev.]. 1664: Kérem igen alázatosan Nagyságotat, engemet is, méltatlant, alázatos szolgálaink számok közé számlálván, azoknak számok között megat-

tani méltotassék [TML III, 153 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz]. 1669: ő kegyelmét* nem számlálom a nagy rendek közti [TML IV, 433 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz. — *Rhédei Istvánnét]. 1672: Én magamat nem is számlálom oda, hanem hagyom s bízom magamat az árvának kegyelmes gondja viselőjére s tudom, ő felsége én reám is gondot visel [TML VI, 276 Teleki Jánosné ua-hoz]. 1710 k.: én, ha az én szívem és lelkem esmérati valamenynyire biztat is, de én azok közé a szentek közé magam számlálni nem merem, hanem a te ingyen való kegyelmedből az Úr Jézus Krisztus szerelméért számlálj ezek közé engemet és az én házamat azoknak háza közé, hadd nyugodjék meg és örüljön az én szomorú lelkem [Blm. 1017]. 1780 u.: Az 1771ben 8dik Maji költ Királyi Rescriptumban ... rollunkis Torotzkai Verős Kovátsi Mesterséget folytatokrol, Vas-hámorak és Kohok mellett lévő mivesekrol, Bányaszokrol, Szén egetőkről és dolgosokrol, kiket ezen Metallurgiai statusban a' régi Szt Királyok Antecessorinkat ... allitottak 's fundáltak ... minket az igaz Bányászok között számlálván azon királyi kegyelemben mint más igaz Bányászokat részesíteni parantsalt [Torockó; TLev. 14/2].

számlálándó 1. felsorolándó; care urmează să fie enumerate; aufzuzählen(d). 1767: ide alább számlálándó kasszálo és szánto földek mind az Szabo István Uram Udvar házához tártoznak [Mocs K; JHbK LIII/18. 17].

2. vmely időponttól számítándó; care se va socoti de la o anumită dată; (es ist) von einem Zeitpunkt an zu rechnen(d). 1820 k.: ns Tolvaj Ferencz Ura(mo), az Instructio tartása szerént mátol számlálándó 8ad napra törvényesen certifiáljuk [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

számlálás 1. megszámlálás, számbavétel; numărare, număr; Zählung, Bestandsaufnahme. 1585: Szent Georgy napy Pasith diznoknak es meheknek szamlalasa Azzonfaluan. Anna Giermannak diznaia 12. Anna Aronnak dizna 6 [Kv; Szám. 3/XVI. 9]. 1620 k.: Számláltak volt meg benne egiptiust, zsidót, görögöt, olaszt, törököt, emberszámot találtak volt benne huszonháromszor való százezer embert. De az pasa el nem végezhetette volt éppen az számlálást, azközbe az pasát megölték [BTN² 415]. 1680: Ezen Juhok az havasson lévén az Inventalas idején alá nem hajthatunk, mi sem mehetünk fel: expedialtuk azért azok számlálására Bersz Boer nevű Assessorat, az szarataj Birot Rad Barbusot, es az szkutárt opra Possát, ki az havassun meg számlálván őket, az ő Relatiojokbol irtuk le [A.porumbák F; ÁLt Inv. 37]. 1715: Az Fog(a)r(asi) Majorság Gabonák kalangjainak számlálását a régi szokás szerént a város birakkal szokták volt fel olvastatni [Sárkány F; UI]. 1765: az administralando Contributio pénzt ... az hűtösök előtt ujra ismét meg számlaltuk azért, hogy vallyon a Commissárius előtt valo számlálás nem esett e hibáson [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 25].

2. összeszámlálás; numărare; Zusammenrechnung, Abzählen. 1677: A' Rovás avagy számlálás szerint valo Regestrumit az Adó Szedők igazán és szép rendben le-irván a' Vármegeyéken, és egyéb Székes helyeken publicálják, elolvastassák, és hiba nélkül lévén, Vármegeye pecsétí alat, valamellyik Cáptalanban bé-adattassanak [AC 71].

3. számolás; număratul, socotitul; Rechnen, Zählen. 1710 k.: Az Istennek ebben kimondhatatlan bölcsessége és az emberi nemzetséghez való nagy jótéteménye látszik meg, mert ugyan nagy ajándéka Istennek az emberben az

írás, a szólás és a számlálás, mely hárommal különböztetik meg kívált az ember a baromtól [BÖn. 451].

4. (vmilyen pénznemben való) számítás; socotire (intra-unitate monetară); Berechnung, Umrechnung (von Geldsorten). 1823–1830: Legnevezetesebbek ebben a gyűjteményben¹ I-ször az III. Augustus utolsó király monumetumának modellje glazírozva, melynek húszakörán kellett volna a burg vagy hercegi udvar eleibe menni, csak a modell 12000 tallerba került (már most és ezután tallerban számlálunk, mely Németországban 24 jó garas, a mi számlálásunk szerint pedig 30 garas, mert ilyen taller verve nincsen, hanem csak a számlálásban élnek vele) [FogE 182–3. —¹A drezdai múzeumban].

5. időszámítás; numărătoarea anilor; Zeitrechnung. 1629: Írtam ez testamentum levelemet ... 26-ta Julii anno Domini Jesu Christi 1629, mely nap az Szentírások számlálása szerint vagyon 5 die mensis Ab anno a creatione mundi 5588 [BTN² 424].

számlálgat számolgat; a tot număra, a număra întruna; (wiederholt) zählen. 1765: az Falusi Birák sok felől pénz oda jöven, Rovasokot, s Tábellájokot el hozták, s számlálgatván az Udvaron panaszkodtak egy másnak, némelyek az íránt hogy Kornis Gábor Uram többet vett, mint az ők rovásokon volt [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 179].

számlálhatatlan meg nem számolható, nagyon sok; neműmărat, numeros, foarte mult; unsählbar. 1657: azonban követeket számtalan éléssel küldé császár számára, mely oly kedvesen is acceptáltatott, hogy ha hadát küldötte avagy vitte volna, annyéra sem böcsültezt volna, népe számlálhatatlan lévén, élésből pedig felette igen megszőkölt állapottal lévén [KemÖn. 81]. 1729: hogi egjikűnknek is a' sub scribalat Szemellyek között, kára ne következhessék, és az Absens Atyafiak között valamellyiknek refractariussága miá, magunk Jószága ne forogjon periculumban, annakfelette az eddig tött sok Számlálhatatlan költséinkből valami meg forduljon, mind ezekre rendeltünk magunk között ilyen Fundusokat¹ [Nsz; JHb XLII. —¹Köv. a részl.]. 1782: a Felsőes Királyi Rendelések szerint a Ketskék tartása mindenűt szorosan tilva (!) van. Thorotzkai Jobbágyink ... olyan szűk helyen, a hol a fá különös beneficium számlálhatatlan Ketskékét tartanak, a mellyek a Nagy fáknak is ugyan de kívált azokban mellyeket egyszer le vágnak Tűzelésre, azoknak a helyin mások nőnének, Meg betsülhetetlen kárt tésznek [Torockó; TLev. 4/6]. 1783: egész éztaka olly nagy Helység strása nélkül vagyon ... a melly ... sok és számlálhatatlan gonoszságokra olly utat nyitott a ... Torotzkaiaknak, hogy mindenféle Malitiára nézve sokkal nagyobb Városis féllül halad [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével]. 1821: Számlálhatatlan azon Hasznok, mellyek tekintetben jöhetnek [K; SLt évr. hiv.].

számlálható vminek tekinthető; care poate fi considerat drept ...; als etw. zählend/zu betrachtend. 1825: minden az Uttzákan a' Város praejudiciumára, a' Joszágek előtt ki-telt Tutaj-fák, s egyéb a' járásban, s az uttza közönséges használásában lehető Akadályok Kinek kinek Udvarára a' Város Számára léjendő Confiscáltatás terhe alatt bé-hordattatni parancsoltattak — a' mellyek közé ... az uttzákon rákásba lévő Kövek — méltán számlálhatok — mivel ezek által, az uttzák nem tsak keskenyítettnek — disztelenített-

nek — sőt a' jövő, s menőknek akadálylára vadnak [Torda; TLt Közig. ir. 252].

számlálódik számláltatik; a fi numărât; gezählt werden. 1842: Hallottam, hogy ... mikor a pénz számlálódott egy Langos nevű Ats mester ember ... bé ment volna a' Cellariara [Km; KmULev. 3 Jac. Fink (42) vall.].

számlált 1. vmiben számított; care a fost calculat/socotit în ...; gezählt/gerechnet in etw. 1823: Quietantia Száz Harmintz Bétsi Váto tzedulaban Számlált Rhenens forintokrol, mellyeket Tekintetes Dobolyi Sigmond Ur a' töllem ... vásárlott Enyedi rész Joszág árának interessébe a' mái napon fizetett Nagy Lakon¹ Febr. 23dikán Dr Váradí Sámuel mtk [DobLev. V/1069. —¹AF].

2. hozzászámított; care a fost adăugat la numărare; hinzugezählt. 1677: Az Quinque Casusokban, azokhoz számlált occupatiokban pedig és deliberatum Homicidiumban personaliter comparcállanak, valamikor afféle Causak discutiáltatnak, és az Inhibitio-is nem különben, hanem a' féllbey meg-irt mód szerint szolgállyon; excipiáltatván mindazáltal az ollyan repentinus és Decretalis Casus, mely miat semmi uton, modon, a' Törvényre nem mehetne; mellyet a' Birák, felette szorgalmatosan megvisgálván, ha helyesnek itiltetik, ollyankor ... az Alperes, per Procuratorem szolhasson [AC 179].

számláltat 1. számoltat; a pune să numere; abzählen lassen. 1621: 30. Aug ... Jeoue Fejerwari Meszaros Nagi Miklos, G. eo Naga paranczoltattat hozua(n) az ket ezer kapia feleol, hogy kezehez zamlaltassa B. V. eo keme [Kv; Szám. 15b/IX. 87].

2. vkik közé számított; a dispune să fie inclus între/printre ...; zu ... zählen lassen, zu ... gezählt werden. 1571: Wannak zeginsig miat es az hadakozas myatt sok zeginy lofew attiankfiai, kiket ez keosseg keozzy zamlaltattanak, kyk az keossegel mind adofyzetesbe minden zolgalatban egy terhet viselnek kiket kyvannank hogy az eo regy lofeosegekben valo állapotba joeienek es az teobbyvel egyyutt hadakozasban zolgallyanak [SzO II, 327 a székelly nemzet az egy-hez].

számláltatás megszámozás; numerotare; Benummerung. 1636: kegyes éneklő, erről akarlak meg inteni, hogy az le-vél szálnak számláltatások az Psalmusokon meg szakadt, melly innen lött, mert az kota metszőnek késedelme és szaporátansága miatt az nyomtatás gyakorta meg szűnt volna [ÖGr Aj. 1a].

számláltathatik 1. (vkik közé) számíttathatik; a putea fi inclus (printre, între ...); zu ... gezählt werden (können). 1718: Pestis alkalmatosságával ... a' meg holtak temetésére rendelő (!) Emberek ollyan Szobában fákyakkal vagi egyéb Tűz csinálással be menven tisztítsak ki az hazat és meszellyek meg is, az meg lévén ugj Számláltathatik annak utanna, az Haz es az Ember is, Tiszta köntöst bevén magára nem Infectusok közé, igi practicáltatván ez másut-is [Kv; KvLt I/225 gub.].

2. vhová soroltathatik; a putea fi trecut între ...; zu ... gezählt werden (können). 1592: Felek fundalasat az wt corizetiert, paranczolta Lajos kiraly a' Colosvariaknak, donalta meghis, hogy soha Eottwendet ne aggion, Orzag Adaiban reszes ne legen, Espan Jaras se legen otth, az

Orzagh falwj keozibe Ne zamlaltathassek, hanem a' Coloswary Byro itilhesse meg eeket, erreol egy nehanj lewelek vadnak [Kv; DiósyInd. 56]. 1809: Bárdocz Széki Vice Király Biro Tserei Samuelnek azon kérésit, hogy szántsándékos Gyilkosságért, és Tolvajságért el foggattott Kurta István ... Státárius processus uttyán Sententziáztattassék meg, utasittatások végett ide fel küldötték a' Kérdésben forgo gyilkosság és Tolvajság éppen nem számláltathatik azon esetek közzé, melyekben ... a' Státárius Processussal való élés meg engedethetik [UszLt ComGub. 1558].

számláltatik 1. számítatik; a fi socotit/calculat; gezählt werden. 1586: Exemptis libertinor(um) Dicis de Numero Dicar(um) Universal(ium) manebunt dicę Nro: 1003 1/2 Ez Ezer es harom vonas, es egy fertali kwleon kwleon hat hat forintra zamlaltatwan ez tellies esztendeonek Adaya tezen f: 619/50 [Kv; Szám. 3/XI. 187]. 1590: Az őwarbely Fertalyban Zamlaltatot ez Eztendoben Az Mint az Wonnasseokot Fel wettetek Dica zam 292 1/4 ... Az meg maradot vniwersalis Dica zam Mind az eott fertalyban az Mint az Eztendoben fel wettetet Minden Dicat hat forintra wettwen Tezen Penzewi f. 5815 d. 50 [Kv; Szám. 4/XVI. 2]. 1705: szüksegesnek iültük ki imj, mint determinaltatot volt az pénznek állapottya ... mely mostan mindenütt observaltatni parantsoltatik ... Ugyan az Császár képeré veret és affele jo Lengyel ő sustakot tizenhat pénzben, az polturak negy pénzben, és az két polturasok nyolcz pénzben járjanak, és számláltassanak [KvLt I/192 a gub. Nsz-ből].

2. vmely pillanattól számítatik; a fi socotit de la o anumită dată; (von einem Zeitpunkt an) gerechnet werden. 1784: (A) fiú az egyben kelések epochájától számlaltatva a rendes idő előtt a világra elő jötnék lenni praesummáltatván tehát é miatt Hatzegán Angyelnék és Feleségének volt is bajaskodások melyet a Tisztek és nevezetesen a Papok előtt Fizetéssel complanative sopialtanak [Fejér m.; BK ad nr 465].

3. előszámláltatik; a fi enumerat; aufgezhlt werden. 1662: Utoljára die 25-a Martii* magyarországi palatinusnak is az országtól egy levél iratott vala: melyben az országnak nagy romlása deploráltatván, fájlatatván s annak okai számláltatván, a fejedelemmel való egyezések hogy már a nagy romlás, veszedelem után végbement volna, tudósítják vala [SKr 479. — *1659 év].

4. vhoval/vmi közé besoroltatik; a fi inclus in ... ; zu ... gezählt werden. 1592: Felek. Nem zamlaltatik az teőb ado fizeteo Orzagbely faluk keozibe [Kv; DiósyInd. 28]. 1681/1754: gabonájokból tizedet adnak, juhokból pedig tizenötből egygyet, bárányosból bárányost, meddűből meddűt, a borbéczekis a meddű juhok közé számláltatnak [Kv-AkKt Mss hung. 6]. 1784: A Bányák, és Bányászság felett valo controversiakból származo Causák ez eddig bé vett Rendtartás, és Constitutiok szerint az Torotzkai foruman folyhatnak, és ... a Mlgős Possessoratus eleibe appellaltathatnak, ugy mind azonáltal, hogy ha az Bányákon veszedekések, verekedések, diffamatiok, Lopások, Gyilkosságok, Paráznságok, egy szoval akkarmely Personalis dolgok interuenialnanak azok az Bányák béli Controversiaéhoz ne referaltassanak, hanem a személyes actusokból származo casusok közzé számláltassanak [Torockó; TLev. 2/6. 3b-4a]. 1825: A' Gyapjuval össze elegyített Batist a' Gyapju Portékák közzé számláltatván ide nem értetődik [Kv; INyR 8754].

5. vkik csoportjába/körébe számítatik; a fi trecut într-o anumită categorie de oameni; als/zu etw. eingereiht/gezhlt werden. 1657: Hallottam másoktól, hogy ő kegyelm* igen beteg volt, én mindazonáltal nem tudom, mert ő kegyelmek énnem még csak levelet sem küldöttek azulta, mivel ő kegyelmek ilyen szegény árvától, mint én vagyok, meg vonták magukat, de az mint látom, ő kegyelmek is majd az árvák közé számláltatnak [TML I, 50-1 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz. — "Kemény Boldizsárné]. 1661: Mennyi szüzek fertőztettek meg az pogányoktól (!) mennyi ifiak számláltattak az pogányok közé [Kemlr. 340]. 1670: Egyébaránt bännám, az mint némelyeknek tetszik, ha az notoriusok közé számláltatnám [TML V, 258 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1696: Ez Hazában ... itt Hagyott Ifiu Legenyek mind meg Venultek ... az Javában ez három* találtatik ki is az Dávid erős vitezai közzé számlaltatunk [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz. — *Ti. a levélben ezt megelőzően felsorolt]. 1736: Esmerteé? az Tanu ... Eltető Fer(encz) és Mihály Uramékat Tudgyae? ... amikor Zilah Mező Várossáb(an) laktak akkor az Nemesség közzé számláltatotté? [Zilah; WassLt vk]. 1741: Vagyon nyoma a Szent-Irásban hogy mind az meg élemedettebb, mind pedig az ifjabb Proféták néha magok meg erőltetések nélküli jot és jollis profétáltak, hol mások, hol magok állapottyok felől, énis noha a Proféták seregében számláltattam, de bizony magam állapotom felől semmit, a rosznál nem profétálhatok, mivel felettébb szükös állapottal vagyok [TL. Onadi B Josef gr. Teleki Ádámhoz Francofurti ad Oderamból].

számláltatódik vmik közé számítódik; a fi socotit între ... ; zu ... gezählt werden. 1825: A' vékony Gyolcs és Asztalnémű közzé olyan számláltatódik a' melyből 12 darab mindenik 50 singnyi és 60 darab 42 singnyi, vgy mint 16 asztalra valo tsak 100 bétsi fontakat nyomnak [Kv; INyR 8754].

számlat számadásba vesz; a trece la socoteală; in Rechnung bringen. 1799 k.: két annyi ... buzát lehet aratáskor számlatni [Kv; AggmLt C. 114].

számlík szántódik; a se ara; sich pflügen lassen, gepflügt werden. 1796: a föld keménysége miatt nem számlított [Méra K; AggmLt B. 15].

számló I. mn szántódó; care se ară (pentru o anumită cultură/intr-un anumit fel); pflügb. 1744: az Törögbuza földök között ugjan Törög buzának számló föld [Ne; Dob-Lev. I/226]. 1765: hogj a' Titt. Zejk Urak viz mentén számló fölgyök ezen kis darabotskát keresztül vágja soha sem hallottam, nemis concipiálhatom hogy az több Possessor ... ezen túl lévő fölgyök vekkelken ezen barázdáb(an) meg állanak [Kéménd H; JHb XXXIII/18]. 1816: ilyen mostoha időben ket nagy felettébb nehezen Számló Lábat kéttzer tsak három hat, hat ökrü ekevel szantattam [Hidalmás K; IB. Tanko Josef tt gr. Korda Annához]. 1835: az idén késztett igen jo hét vasu extirpatoroknak nagyon sok hasznát vevém e mult 3 napokon mert az egyéb aránt rőszul számló földekbe a leg jobb vetéseket tetetik ezekkel szőmny nagy nar szám megegyezés mellett [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benijámin lev.].

II. fn szántó, szántás; arat; Ackerboden. 1753: kérdém az szamloban az Palfi Denes Uram Szolgájától [Siklód U; Pf].

számlódik szántódik; a se ara; gepflügt werden. 1761: vetettek is Ngos Vram, igen jól is berenálódik a föld; mivel jól is szánlodott a föld [Butyásza Szt; TL. Pap György gr. Teleki Ádámhoz]. 1814: a' Kövesd Patakánál lévő Föld Göröncsösön szanlodott | (A) Tavasz buza vetés alá Szántott Föld az akkori Szárazság miatt darabosan Számlodott [Dés; DLt 174]. 1843: a Szeretürabéli Táblámnak keleti részébe a Zöldelő részeig egészen Szívájguson (!) számlodva vettem Rosot 18 1/2 Véka [M.köblös SzD; RLt].

számnok számadó; persoană care ține socotelile; Rechnungsleger. 1850: Górgényi Uradalom Számnoka Szabadi Gábor [Görgény MT; Borm. F. Vla].

szamóca földieper; cäpsună; Erdbeere | vadon termő eper; fraga; Walderdbeere. 1838–1845: Földieper-nek Torockón nem a szamóca-t hívják, hanem a Blitum virgatumot, minek másutt tatáreperj neve; ennek édeskés gyümölcsét a gyermekek meg is eszik [MNyTK 107].

szamócás olyan hely, ahol sok szamóca terem; loc cu multă fragi; Stelle, wo viele Erdbeeren zu finden sind. Hn. 1652: Szamolczas alat (sz) [Kide K; BHN 86]. 1724: Az szamoltjas alatt (sz) [uo.; BHN 88]. 1734: az Szamotzás n.h.-ben [uo.; BHN 89].

számol elszámol, számot ad; a da socoteală (de ...); verrechnen, Rechenschaft ablegen. 1781: Ezen 16 forint zálagban az Holló Ferenc relicájá csak negyedrészes, mint-hogy az három árvával osztozni kell belőle, és jövedőben számoljon róla. Itilletett [Taploca Cs; RSzF 248]. 1789: én a mit kezembe vagy gondviselesem alá nem veszek, arról számolni se tartozom [Ne; DobLev. III/658. 3b]. 1790: A mikor a Szőlős Gazdák akar mi némű Birságot el költeni egyben Gyűlnék, minden Ember ekkor jelen légyen, és ha a Birság <3>m forinton fellyől valo léssen az azon fellyől valo része a közönséges Szükségre meg hagyattassék, melly szerént azon maradtal rész a Szőlő Biro kezében menvén arról (!) számalni tartozik, hogy azt hová és minémű szükségre fordította légyen [Karácsonfa MT; Told. 76]. 1803: Hogy ezen pásztorok a kezek alatt lévő nyájáról tartoznak ezen <1>803-k esztendőben Aprószentek napjától az <1>804. esztendőben esendő Aprószentek napjáig mind éjjel és nappal számalni az egész hermányi határ kerületiben, úgy, hogy ha akármilyen szín alatt gonosz ember által elkárosodik, a pásztor a gazdának a kárát minden törvény nélkül megfizetni vagy a károsnak eleget tenni tartoznak [M.hermány U; RSzF 192–3]. 1814: most közelebrőlis 3 Bárányokrol nem tud Számalni el tőkitette [Nyárádszibenedek MT; Told. 6 Barrabás István lev.]. 1829: En a közelebb mult Esztendőb(en) Fő Hites voltam mely idő alatt minden adoza Embernek forintya után egy peták költő pénz rovattatvan, ezt én Gyűjtöttem köllettem, es Szamolok rolla [M.kölpény MT; TSb 48 Fartzádi Márton (46) székeley szabad vall.]. 1835: Az egész Udvar rajta lévő épületekkel ... Inventarium mellet számba adatván az Ötsém ... az Árenda ki telesekor, mindazokrol aszerént tartozik számalni [Sófva BN; Somb. II]. 1849: megmondtam akkor is hogy ne tegye azt a kárt mert ő számol rolla, de nem gondolt véle [Héjasfva NK; CsZ. Héjasfalvi Krisán György (50) vall.]. 1850: A kibérlett alkalmatasságokból a haszonbérllőnek a haszonbéri üdő le-

folytával nem léssen szabad kiköltözni, mig nem számoland [Kv; KmULev. 2].

Szk: hitelesen ~. 1796: Az Instansoknak ... hatalom engedtetik ... arra hogy minden erdő pusztitokat ... meg tiltassanak az tilalom rontokat pedig meg-is büntethessenek (így!) de nem borbéli szokott büntetessel hanem vagy pátza vagy más haszonra fordithato büntetessel a' penzbéli büntetesről pedig hitelesen számoljanak [Torockó; TLev. 10/6 gr. Torotzkai Pál kezével].

számolás elszámolás, számadás; socoteală scrisă; schriftliche Verrechnung, Rechnung. 1856: Császári Költsönpénzről Számolás meg Jegyzése Rovatot volt Firtos Várallyára 850 Rf [Firtosváralja U; Borm. II].

számolat számla; factură; Faktur. 1843: Számolat ... Balás József által készített szöts munkákról [Kv; Ujf.]. 1852: Számolat A Nagysás Grofné Horváth Ferentzné Nagysága részére [Kv; LLt Vegyes perir. Géng Ádám lakatosmester számlája]. 1856: Számolat a' gátra tett kölcségekről ... A' vízbe hány (!) kecské ki fāragásáért 7 fl 30 xr [Köboldogfva H; Borm. E. IXa].

számolatvizsgálat számlavizsgálat; verificarea facturilor; Rechnungsprüfung. 1855: Számolat visgálat alkalmával ... fizettünk 77 Rf 55 kr [Kv; ACLev. Kül. Perc. 73].

számolhat számba vehet; a putea lua în evidență; zusammenzählen können. 1856: az erdőből senkiis közüllünk nem szabad hogy egy szál fátis sem tsutkot, rendre hátával el hordjon, — az osztás utánis kiki részét Nem fogja hátán el hordogatni rendre, hanem aztis Szekérrel egyszer vagy több versenis, csak szekérrel, hogy az Erdő pásztor számolhasson [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1405].

számoló számadó; care ține socotelile; rechnungspflichtig. **Szk:** ~ bács. 1806: Mivel az idevaló legelő sem alábbvaló s veszedelmesebb a méjtelyre nézt a szomszéd határoknál, olyan vigyázással legyen a számoló bács, hogy ha a szomszéd nyájak menten maradván a méjtelytől, itt megromlanak, elhullanának, a kárt tartozik a számadó megfizetni [F.rákos U; RSzF 200].

számolódik számítódik; a fi socoti/evaluat; gerechnet werden. 1841: A Kis Kutt Lábba 2 Hold felibe számolodott 2 Rft [F.szentmihályfva TA; Bosla].

számológép mozgatható golyókból álló számoló eszköz; abac, numărătoare; Abakus, Rechenmaschine, Rechenbrett. 1875 k.: Az iskolaházban ... egy számoló gép [Szucsás K; RAK 107–8].

számoltat elszámoltat; a dispune/cere cuiva să dea socoteală; verrechnen lassen. 1786: Az előtt az Varos szokot volt az Biraktol Szamat venni, ugy tudam mostanis az Váras szamatattya [Torockó; TLev. 4/13. 17]. 1799: Számolatván az Egy Ház fiakat, Ifjabb Barta Andras maradt adosnak 1~ egy Rft és 56 Dr [M.bikal K; RAK 4]. 1847: 1846-ba Varga Katalin felbérlelvén ellenem a falusiakat, mintegy ötven-hatvanadmagával reám jött, házamat körülvétette, nekem pedig azt parancsolta, hogy rögtön minden faluköltségéről szóló s kezemmél meglévő nyugtatványokat

adjok által nékie, mivel már ő a parancsoló a faluba s ő fog számloltatni mindenkit ezentúl [VKP 183].

számloltatás elszámoltatás; acțiunea de a pune pe cineva să dea socoteală; Verrechnung, Rechnungslegung. 1786: A' Város Birai számloltatása ennek előtte úgy volt amint tapasztaltam, hogy az Ujj Birak az elebbeneket a' Communitásból a véget választott személyek előtt számloltatták, és az utannis a' Nemes Vármege Tisztivel revidealtatták, most pedig ... tsak az Nemes Vármege Tisztei Számloltatták [Torockó; TLev. 4/13. 9].

számloltató care este însărcinat cu verificarea socotelilor; Verrechnungs-, rechnungsprüfend. Szk: ~ szék számadást vizsgáló testület/szék. 1847: Nékem Berzenczei Jánosnak ... el halálozott számadó Tiszttem, már néhai Gáspár Josef, miként számadásai mutatják, feles károkat téven, elhatározotam volt maradékai ellen számloltató széket tartani [Mv; Berz. 21].

számos 1. *htlan számn* sok, nagyszámú; numeros, mult; zahlreich, etlich. XVII. sz. *eleje*: chiato albert azt is felelin ... az kit bir uala bezc lmreh, azt giorgi andorias attá uala ... miért hogi giorgi Andorias az bekés hadaban^a uolt teob attia fiaiuai, azert attak uala neky ... Andras miklos azt is felelin, hogi ualarni zamos embereket megh ueot uala kiraly girgitől [Cszs; BLt. — *1575-ben]. 1625: Felső Bodogazonyfalui Incze Janos vram felesége Janossi Susannaazonny kepeben mint perlekedik Hermani szamos emberekel, kiket Jobbagysagra keres ő kegme [UstT 170a]. 1656: Jbidem gyülmölcz fakis almafa, megifak pedigugian szamosok, körteövelifakis [Fog; UF II, 163]. 1675/1782: Tatár Mihály Vr szerelmes házasa Társa Nemzetes Vitzei Ersebet Aszszony hűségesen ejjeli nappali sok nyughatatlanságával számos esztendőől fogva, ugy a' mint igaz Hazas Tars(na)k illik sulyos nyavallájában, erőtlenségében ő Kgyilmével Tatár Mihály Vrammal dajkalodott [Kv; KvRLt II. 18]. 1680: Igen helyes és világos Feles Tanuk(na)k valasibul sok rendbeli Lopasi és Tolvajsága Constal ez p(rae)sens Captivus Gyergyai Alfalfai Varga Istóknak Per hoc az D(omu)sus A(ctor) Allegatioja szerént suspendatur. Hogy pedig számos üdöktül fogva Raboskodott az Torturával ne bántassék, ha Complicessit szép szerént ki adgya Ha pedig Contumaciter nem tselekedne Tarturaszassék megh [Dob.; RLt I]. 1690: szamos kün és ben valo fundusoczka [Csik-sztmárton MT; Berz. I. 20/15]. 1713: Isten Ngkat Kket számos Esztendőkig. jo egéssegb(en) éltesse szivből kíványuk [Dob.; WassLt]. 1732/1750: Maros Vásárhelyi Számos emberek földök Vicinitassokb(an) vagyon egy darab földem [Sásvári MT; EHA]. 1761: eő klme néhai Felesége ez előtt számos esztendőökkel meg ... Attyok elé(b)en emaritata lévén de Bonis mobilibus ha törvényesen ingeralnais nem participalodhatik juxta D. P. I. T. 99 [Oroszfalu Hsz; BLev.]. 1768: számos katonai ökröket hajtottanak vala bé az Felszezi Uraimék tilalamban lévő Rétyekből [Melegföldvár SzD; Born. III. 6]. 1807: a Malmok fenn tartásokra a Zálhai, Csobánkai, és Szent Péteri kezek alatt lévő Jozságakból számos lapotzkának valo deszkát vecturáztanak [Borsa K; RLt O. 2 br. Josintzi Mihály (40) vall.]. 1810: A közönségnek több és számossabb részét, a' mellyet a' szegényebb sorsa, és a' nyomorúsággal inkább küszködni szokott Porgárság tézen (igy!) [Kv;

KmULev. 3]. 1854: Ragadó nyavalyát — Számosbb betegket feljelenteni [M.bikal K; RAK 54].

II. *mn* kifejlett; mare, dezvoltat; voll ausgewachsen, groß. 1648: Fwz fával wltetve: mellyeknek ez levelei eősszel belé hulván (az mi értelmünk szerint) az halaknak ártalmas, kiteől most megis tisztittatok, vizét ki boczyátván, egy eőregh harczyát, egy számos czyukat és egy néhány mármát találván benne [Komána F; UF I, 935]. 1792: Számos Nagy Bika I Negyed füre menő Bika I [Kályán K; JF 36 LevK 37]. 1793: Számos Meddő Tehén vagyon 47 Ezek között láttatik ellősnék egy [Kirva Sz; JF 36 LevK 230].

III. *fn* 1. hasonló ember; persoană identică; Gleichstehender, ähnliche Person. 1739: ez Jelen valo maga Sz. patronusa napját írhesse sok számosakkal egyetemben ... méltóságos uri Contentussa bé telyesitisire [Csesztve AF; Ks 99 gr. Esterházi Kata aláírásával].

2. ~a vminek a nagyobb/túlnyomó része; partea mai mare a ceva; der große Teil von etw. 1681: Az Egregi es Zalasd vizei jo halasok, azok ab antiquo tilalomban tartattak (:a Dnus Terrestri számára valo halaszato(n) kívül): ... az ő idejében mindenkor halaszatni kellene, és ő számosat az var szükségére vagy aszaltatni, vagy pénzen el adatni [VHU 49].

számosabban többen; mai multji; mehrere. 1710: Capra^a eleget munkálodék a török császárnál mind ajándékokkal, mind esztendőnkint való honoráriumigirréssel, de semmit véghez nem vihete a fővezér miatt, ki már mindenfelé, mind Azsiában, mind Afrikában, úgy európabeli törököknek is parancsolatot adott vala, hogy mentől számosabban Lándorfejrővárhoz gyűljenek; és így re infecta visszamene Bécsben [CsH 164–5. — *Capra Aeneas császári tábornok].

számosan 1. sokan; multji; viele, etliche. 1585: Immar az Lezzegeő legeniek az Maiorok keozot valo hazakba zorultanak volna, es eot Rezezeskednenek Eyel, es kialtoznanak Azert Biro vram meg kiáltassa, Hogy az Maior emberek, kiknek Maiorokba(n) hazok vagyon, iol rea vigiazzanak hogy effele zemelieket oth Ne fedezzenek Az Capitanok penig Eyelis zamosson megh Circalliak es az ollia(n) lezzegeeket meg fogiak, es Biro vra(m)k kezebe hozzak bewntesre, az el mult vegezes zerent [Kv; TanJk I/1. 10]. 1605: Amy az haromsagos Attiafiaknak indultatiokot illethy: Tettcet hogy biro Vram minden haladek nekwl az Jdes Vraimban zamoson gywtessen be, es affeleket hywattasson akik hwttel valo keotelessegek ellen c(on)tra receptam religionem Ciuitatis wygyekeznek molialnj, Intczek megh fenitekkal hogy afféle pratticatol megh zwnnyenek hogy se titkon se nylwan ne pratticalyanak mert az Varos semmy vton nem zenüedj [Kv; i.h. 529]. 1621: Egi bizonyos Napra Biro vram eő kglme Mennel hamareb gjwczieőn be szamosan az Jdes vraimba(n), es az zolgak zolgalkol dolgat eő kglmek tractalliak [Kv; i.h. II/1. 312]. 1640: 12-szer Nyilván vagyon ő kegyelménél, Havaselföldéből ide a gyűlésre ugyan számosan jöttek vala, a földladi, heriza, nyolcz főbojérok, sok szolgákkal [Gyf; TMÁ III, 63 Szalánczy István utasítása]. 1654: És oda hozzája es urunkhoz Magyarországról követségben érkezének követek ugyan számosan [ETA I, 157 NSz]. 1671: Vadnak olyan Falukis, kik számosan fel-kelvén, hatalmasul el-mennek más

Falu erejére, gondolván azt hogy kevés számu ember nem resistalhat nékiek [CC 39]. 1750: ezen Lunkai Jozságotskám beli Faluimban még Magyar Országbol Ugy Erdélyből is a ki menésre szándékozok közzüls földemen még ennek előtte meg akadtott emberekis szamoson vadnak kiknekis Falutskáimból valo meg bontakozasoktól tartok [Marosnémeti H; Ks 94. 29. 4]. 1791: azon Parasztok közi a Dsugyák, és Dnlis Gornikokis értetődgyenek, millyenek az urnak Igazgatása alá bizott Jozságbán Szamoson vagynak [Körösbánya H; Ks 75. VII. 155 1/4]. 1822: A minden istentelenséggel, boszorkánysággal, tolvajsággal etc etc tele, teljes Mar(us) Széki Bernárd Benedek. A gonoszságokban Semmitt sem engedő Társával G. Mikes Joseffel s hát menyinyi Czinkus Poroszlo boszorkánysággal egygyet értő Darabontokkal! ... mégis egész Esztendő el-folyása alatt irántok tett annyi Irásim ... Kérésim elmulaszthatatlan Relatioim mind foganatlanok. bizony itten Vannak ezek a Szemfényvesztő boszorkánysággal ördöngösködők Szamoson Kolosvárt [Kv; RLt ismeretlen rk pap kezével].

Szk: igen ~. 1784: Vadnak igen szamoson helységünkben(en), kik ketten hárman azon egy haz helyen lakván nagy szorosság(an) és nem tagas Jozsagb(an) ... külső appertinentiat majd semmit nem bírnak, mégis ... kinek kinek a Taxat rea vetik s' meg veszik [Torockó; TLev. 4/9. 13a].

2. nagy számban; in număr mare; in großer Zahl. 1584: Mynden Brassay Lugassy, Awagy Karansebessy, Akar honneth walo, ky halat hoz vag' chikot ide az Warosra, Egez harom Nap tartozzanak arlwny Nylwankeppen, hordaiokath fel werwe, Es Apronkent el Adny, ha ky penigh ez wdeo alath Zamasson vagy el adna, vagy megh Wenne, tehagh Az hainak el veteleül bewnheóggiek [Kv; PolgK 6]. 1656: Ezen kertben vadnak szilva fák alma fák körteöveli fák, megí fák ugyan szamoson [Szombatfva F; UF II, 168]. 1837: vagynak alma, körtve, és Megyfák számoson [Marosgombás AF; TSb 20].

Szk: igen ~. 1632: Ezen kertb(en)^a uagio(n) ket hál tarto. Az edgik Negj Zakastásban, Az két reszeben uagion Oltt hala ugio(n) szamoson, az kettei pedigh wres. Az Masodik hal tartob(an) uagio(n) Piztrough igen szamoson. mind keorwl leszas seouenniell vadnak be keritve [A.porumbák F; UC 14/18. 191. — *Csűrös kertben].

3. sok ízben; de foarte multe ori; etliche Mal, mehrmals. 1674: Mivel penigh Isten eo felsége az B: Céhet számoson áldotta megh borral, elegendendo hordok nem lévén hozzája, kire nézve elegy belegy hordokbanis kellett keozoslegh teoltenünk benne, félvén az kártol vettettünk az Kádárral réajok 15 abroncsiot mely teszen f — d 45 [Kv; SzCLev.]. 1710 k.: Elvettél az én gyermekeimből számoson, és kiváltképpen háromban igen megkeserítettél [Blm. 988–9].

szamosfalvi a Szamosfva (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szamosfalva/Someseni; mit Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szamosfalva. I. mn 1. Szamosfalván lakó/működő; din/care locuiește în Szamosfalva; in Szamosfalva wohnhaft/tätig. 1573: Kalara pap Ianosne, Karol Istwan Zamosfalwiak [Kv; TJK III/3. 166]. 1591: 29 die Marty vertek egy zamosfolwy Legentt Meg az prengemel ata(m). Az Tziganyoknak f — d 60. Az porozlonak f — d 50 [Kv; Szám. 5/1. 21]. 1592: 21 die feb(ruay) vezezettnek egy Zomosfaluy Legentt Megh Lopasertt [Kv; i.h. 5/XIV. 218 Eppel Péter sp kezével]. 1643: Doroghy Jakab neuw Szamosffaluj Tizartaia Captalan Vr(ame)kat vgyimt Thordaj Peter Deak es

Palffy Istvan Vr(ame)kat melleie veuen, engemetis, menénk mind eggjút Coloswarot lako Nemzetes Bornemisza Lazlo Vr(am)hoz [M.pata K; JHbK L. 7]. 1774: valami Szamosfalvi olahok [Mocs K; Ks 58].

2. származási helyre utaló előnévként; ca nume adoptat, plasat înaintea numelui de familie, care indică locul de origine a persoanei respective; bezeichnet als Attribut eines Familiennamens den Herkunftsort. 1592: Akarok nagodnak Jelentenly hogy hoza my nekwnk mykola Janos szamosfaluj az naghod Bekótótt lewelet pynkest hawanak 12 napian ez mostany .1.5.92. eztendőben [Szamosfva K; JHbK XVIII/16]. 1602: Kathay Amburus Zamosffalui Mikola Pal Arwaya Jobbagya [Kv; TJK VI/1. 595]. 1608: leonek kezelek my eleottwnk, Zamosfalui Mikola Janos Vramnak, Egy Topa zentkiraly Jobbagiaiert ... Matthias Imrehert [Kv; JHb]. 1657: Mert az atyámról, Kemény Boldizsárról, az Kemény familiának eredeti lött az Scythiából kijűtt régi magyarok közül, truncus lévén az akkori vad humor és nevezetek szerént egy Mikola nevű nevezetes ember, vezetékeve egyéb nem tanáltatik, kitől való maradék szamosfalvi mostani Mikola Zsigmond, Jánosnak fia; nagy főemberek s urak is voltak közülök [KemÖn. 11].

Szn. 1565: Benedictus Zamosfalwy [Kv; Szám. 1/X. 151]. 1566: benedictus Zamosffalui [Kv; i.h. 247].

3. Szamosfalván található; care se află în Szamosfalva; in Szamosfalva befindlich | Szamosfalvához tartozó; care aparține de Szamosfalva; zu Szamosfalva gehörig. 1573: Az zamosfalwj pwtzwtl Malomba ha myh Jot talalnak vegek meg eo k. Az varossebol [Kv; TanJk V/3. 81b]. 1574: Zamosfalwy határ [Kv; TJK III/3. 376a]. 1578: Ertyk aztis hogy it walo ember veot volna zamos falwy feolden fwet, es a zinuel (!) el be vagta az Colosvary hatarra. eo kegmet azert keryk biro vramat hogy ertekezze rolla ky chydok azok kik igy zimboraltak az varos zabadsaga ele(n), es Teorwennyel megh bwntesse eo kegme [Kv; TanJk V/3. 173a]. 1621: Eö kgmek Tanachiul ... az Zamosfalui hatarba(n) leueo fokban ... halaztatnanak. Ha mit foghatnanak Gubernator vramnakis eo Nganak kedveskednek ... ket eytel bort [Kv; Szám. 15b/XI. 282]. 1651: 18, July ütötte megh az meny ütő kö Kis Kaytar (!) fiat az Szamosfalvi szőlők alat, mind lovastol hogy menten megh holt [Kv; ACJk 87a]. 1811: Liget nevezetű helyben ... ritkás Erdő ... a' Szamosfalvi Majorság Malom, és Csűr fel építésével ugy annyira el-pusztittatott, hogy ma tsak tüzelő fákat lehet benne találni [Inaktelke K; EHA]. 1834: Egy orátoriumotskát akarván a' Szamosfalvi Ekklesiánkban epíteni [KLev.].

4. Szamosfalva melletti; care se află lângă Szamosfalva; neben Szamosfalva liegend. 1594: Cipot viit az Zomosfalui Taborban ala ... Greb Marton ... d 12 [Kv; Szám. 6/III. 2].

5. Szamosfalván termett; care a fost recoltat la Szamosfalva; Produkt des Szamosfalva. 1750: mutatá(na)k egy tsomoly (!) szamosfalvi Dézma Arpát ... Gel. 25 (Bor) két hordoban ... edgyike actu csapon vagyon, kél kupája per d. 9. Ez szamosfalvi Majorság bor [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3, 5].

6. Szamosfalvára vonatkozó; care se referă la Szamosfalva; Szamosfalva betreffend | Szamosfalván készült; care a fost făcut la Szamosfalva; in Szamosfalva erzeugt. 1818: Szamosfalvi Inventárium de 1818 [Szamosfva K; JHb 9].

7. Szamosfalván történő; care a fost efectuat/făcut la Szamosfalva; in Szamosfalva geschehend. 1592: 28 die octob(ris) Az Monostor vczay Gergy deyaknak fyeztem

Az Conüentnek egy Nehangy (!) Rendbely Jrasért f 5 d 50 vgy Mindt Priüilegimünknak (!) Transüncioia, es egy Relatoryatt, es az Zamos falúy volottasertt, Az Pokosne fya Pe-ribe, es az Kottro Mihálnak Ellene valo Relatoryatt [Kv; Szám. 5/XIV. 243 Eppel Péter sp kezével].

II. *fn* Szamosfalva lakosa; locuitor din Szamosfalva; Bewohner von Szamosfalva. 1591: A holl my koros es Nados fw wolt ... ell kazalttato(m) ... Mykor Ell wegezttek wollna haza Jewett, miertt hogy az' zen Myklosyak az hat-tarba zanttottak volt Bwzayokat Leh kazalttottam, Az Zamos folwyoknak is eg zabiokat Attam Nekeyek Jnyok wal-lo penzt d 25 [Kv; Szám. 5/I. 59].

szamoshal 1. a Szamosban élő halfajta; pește de Someș; Fisch aus dem Fluß Szamos. 1585: wottek ... Apro Zamos halat d. 4 olait d. 2 f. — d. 6 [Kv; Szám. 3/XVIII. 32b Gellien Imre sp kezével]. 1589: Padocz ... d. 10 ... Szamos halat Semling d. 14 ... 5 Pyztrang ... d. 16 [Kv; i.h. 4/VI. 34 Stenzely András sp kezével]. 1590: 10 July Byro vram Akaratiabol es vrunk paranchiolatyabol. Az harom Bara-tonknak. kyk lottenek valla es Az Kalogior es az Zolgaynak 8 Emberek voltanak. Zamos hallat ... d. 8. Sosz hallat ... d. 7 [Kv; i.h. 4/XX. 12 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1597: B V hagiásabol kwltam Aiandokot Pellerdi vramnak ... Szamos haalat f — d 24 [Kv; i.h. 7/XII. 115 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1621: Szamos halat varoset. Meg Rantuan veottem hozzaya Olayat Masfel fontot ... d 10 1/2 [Kv; i.h. 15b/XI. 308]. 1627: fizettem varsa keőőő Geőrginek, es Borsaj mihalinak, Berekszaszának, es az teőb halaszoknak, hogi vrunk eő felge itt letekor Elegedendő Szamos hallal tartottak az konjhath ... f 3 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 247]. 1722: Előre pedig hogy az Porumbáki hal tartoban revivis-callja(na)k küldettem Pisztrangot 200. Szamos Halat 50 [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

2. a szamoshal húsa mint edel; mincare preparată din (carne de) pește de Someș; Fleisch des Fisches aus Szamos als Essen. 1594: Ebredre fezetem ... Zamos holatt f — d 18 [Kv; Szám. 6/VIII. 96].

Szk: őreg ~. 1589: Eoreg Zamos hall volt eles Leüre d. 14 [Kv; Szám. 4/VI. 33 Stenzely András kezével] * *sütni való* ~. 1595: Sütjualo Zamos halath Zekfües lere fl — // 13 [Kv; i.h. 6/XIV. 15].

szamosközi a Szamosközből való; din ținutul dintre Someșul Mare și Someșul Mic; von Szamosköz herrührend. 1672: az szamosközi pőrság izent nekem, ha urunk ő nagysága kiindul, mind felkelnek fegyverrel; hajdúkká akarnak lenni | Az szamosközi parasztságot biztatni kell, de inteni, ne hirtelenkedjenek, innen várjanak [TML VI, 162, 168 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szn. 1565: Petri Zamos kwzy [Kv; Szám. 1/X. 149]. 1579: Somos kezy (!) Myhall [Kv; i.h. 1/XVIII. 17]. 1596: Zamoskeozi Mihálne [Kv; i.h. 7/I. 22]. 1671: Michael Szamosközi de Colosvar [Kv; TJK VIII/11. 387]. 1689: Szamoskozi Mihaly [SzJK 238].

szamosretke a Szamosban élő halfajta; un soi de pește care trăiește în Someș; eine Fischart in der Szamos. 1584: Az Hall dolga. Zamos Retkenek, ky harom fonth, Awagy nagioB Niomw, Aggiak fonthiat ... d III [Kv; PolgK 7].

számosság nagy mennyiség; mulțime, număr mare de credincioși; (große) Anzahl. 1796: most uijontában az ...

Paraszt Communitas maga Számosságát Irásban vévén ... által láttván 271 gazdákknak Számokat ... méltán még egy Személly papi Szolgálattrá közikben fel szenteltettnék annyival is inkább, mivel azon helyiség el terjedett Nagysá-gu peripheriát foglalván magában tsak két Pap nem elégsé-ges [H; Ks 75. VII. 245a].

szamosújvári a Szamosújvár (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szamosúj-vár/Gherla; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szamosújvár/Armenienstadt: I. *mn* 1. Szamosújváron lakó/működő; care locuiește/activează în Szamosújvár; in Szamosújvár wohnhaft/tätig. 1630: Certificalam ... Felsiged mostany Zamos Vyuari Vduarbirajaz Desi Főzesi Janos Vramat, ezen Vasas Zentivanj Felsiged hótós Biraja Erdeődi Jmreh alatal [WassLt]. 1646: Mikhazi Istua(n) uramis vizza joue heted magauál. Zamos Vyuari zolgakis erkezenek ketten [Mv; MvLt AAlI. 6]. 1726: ebédre ... az szamosujvári fendrik jöven hozzám [VassN 532]. 1738: az Pestesi Tilalmas erdőnek vágatásában ... Tiszt Vrajmék(na)k Semmi hírek nem volt valamig az Szomos ujvárj Incsenyir le nem vágatta, és szekereket nem Solicitált [Retteg SzD; Ks 99 Kászoni István lev.]. 1774: az eladot 4. Pár Jármas Ökrök közül két Párt én adtam el a Szamos Uj Vári Örményeknek 120 Mforintokb(an), melly pénztis ... Csutak Uram leválta [Szépkényerűsztmárton SzD; KS Consr. Vintze Péter (47) jb vall.].

2. Szamosújváron található; care se află în Szamosújvár; in Szamosújvár befindlich. 1692: mostan az szomos Ujvari tómléczben levő Ferencz Flora Nemzetes Diosi Ianos Uram jobagyajert lonek kezesek" ... lonek pedig illyen formán kezesek külön külön negyven negyven magyar forintokigh hogy ... Fenecz Flora ... jo szofogado helyi tarto jambor jobagya leszen, az eo kiglime folderől el nem szokik Sem idegenedik [RLt I. — "Köv. a nevek fels.]. 1804: Sza-masujvári Szabo ... Társaság [Kv; DLt]. 1839: Quietantia. Egy forspontos Szekerről, ki is két Ökörrel Valaszutrul Nagy Ikodlog 3/4 Statiot Szomos Ujváry foghaz Katonai szükségére Szisztungot fizetés nélkül vit légyen ezennel meg esmérem [Nagyiklód SzD; RLt]. 1849: a szamosujvári e pontban ... meg szomszédolt ... házomat ... el zálogosit-hatja, árenda erányába le kötheti, 's elis adhatja a nőm, s e joggal élhet mint addig, a még mint özvegy kívüllem más férjet nem ösmérend [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

3. Szamosújvárhoz tartozó; care aparține de Szamosúj-vár; zu Szamosújvár gehörrig. 1769: Az ... fel fogott ház helyek bíratnak az Szomos Ujvári Dominiumhoz, mellyek-ről mostan Mlgs Daniel Todorás Umak szoktak, és szok-tunk Taxázni, és az urnak Esztendőnként bizonyos Summát adni [Szépkényerűsztmárton SzD; Ks 35. XXIII. 1].

4. Szamosújvárra vonatkozó; care se referă la Szamosúj-vár; Szamosújvár treffend. 1667: En, Uram, nem vakmerő-ségből, Isten s az természetnek törvényének engedelméből az szamosujvári dologból alázatosan rescribáltam; ha ud-vamál éri levelem Kegyelmedet, megolvashatja Kegyel-med s meg is itilheti, nem vakmerőség, hanem alázato-son való megjelentése van az dolgoknak, kik is hanemha elébb megorvosoltatnak, másképpen Szamos-Ujvárhoz nyúlnoim lehetetlen [TML IV, 225 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

II. *fn* Szamosújvár lakosa; locuitor din Szamosújvár; Bewohner von Szamosújvár. 1662: Az Bethleniek és Szamos-ujváriak, Kolozsváriak megvették az magokét, minden nap

veszik, hihető úgy is akarják [TML I, 326 Teleki Mihály Kemény Simonhoz].

számosztály számvétség; contabilitate; Rechnungsamt. 1899: Ha Kolozsvárt az üzletvezetésnél bárcsak ha díjnoki állást kap, vagy ha tán a számosztálynál egy kis helyet csíphetne, délelőtt dolgozna (becsületesen tud), délután tanulna, s rögtön vizsgára jelentkezne, s egy esztendő alatt érettségit tenne [PLev. 203 Petelei István Gyalui Farkashoz].

számozkodik egyezkedik, összeszámol; a se tocmi/türgui; (miteinander) abrechnen, verhandeln. 1853: Gusztival ezeltött egy pár nappal számoszkodván tisztában jöttünk de ő hagyott nállam 2 Tallér 20 garast [KCSl 3 berlini felj.].

számra 1. a megnevezett mennyiség/mérték szerint; sototit după/pe baza unităților de măsură menționate; nach der Zahl (der benannten Quantität/Maßeinheit). 1582: Kis Imreh ... vallia ... a' poharokat es kalanokat ... Daroczi Balinthez Adam Zaloghwi, De Daroczi Balintol hallottam az vthan hog, megh Zwkeolkeodeot es Bekesi Ianosnak Adtha Gira zamra eóreók Arron [Kv; TjK IV/1. 25]. 1587: Aminemő Czikkelek per limitatione(m) ky zakaztatnak, Azok soha megh se kazaltathassanak, hanem eredeó Newesre hagyattassanak Az ky határozot Ret penigh, Nyl zamra ozollion, Amint az Zena Ret ky oztasban Az varossy keossege regteol fogwa elt, soha coreokeós feolde senkinek Ne lehese(n) [Kv; TanJk I/1. 53–4]. 1687 k.: az Eöveketis litra számra harminczadolják [MvRKLev. Vect. 4].

2. *forint* ~ forinton, forint értékben; pe forintj; an/für Forint. 1597: az Georeogh es egieb kereskedeo zabadon el iöhhessen ... Giolchiot adgianak weggel Leueles giolchiot teoreok waznot forint zamra Egieb apros marhat aggion forint zamra Sewweget adgion fertallialwal [Kv; TanJk I/1. 294]. 1620: Az Daroczi forint számra harminczadolliak [Kv; KvLt II/69. 15 VectTr]. 1687 k.: Az ször sinort, és Gombokot, forint számra kel, harminczadolni [MvRKLev. Vect. 4]. XVIII. sz. köz.: A Mester Legények(ne)k forint Számra fűsűt nem Szabad adni itt a boltokba, hanem meg engedtetik a B. Chéhtől hogy őtt vagy 6 pótrára adhatnak, azt is nem ugy olcsón vesztégessék, hanem illendő árann, mért valamely Mester Legény meg tapasztaltatik az illyen Legénynek lészen buntetése Denar. 20 [Kv; FésCJk 45].

3. *tizes* ~ tizesek/tizedek szerint; pe grupuri formate din zece case; nach an je zehn (Häuser u.ä.). 1590: Mikor az felliel megh neweszet feöldinket megh osztottunk (így!) volna faluul tizes számra, minth megh mondtottuk, minde-nik tizes ... az ő tarsaiual egyyt tilalmasba tarcha [UszT].

4. *hadnagy* ~ kb. hadnagyok száma szerint; pe baza/după numărul locotenentilor; an/nach der Zahl der Leutnante. 1664: Nem kell, édes Fiam uram, azt el hitetni senkinek magával, hogy ő felsége az erdélyi feyvertől félne, mert hiszen tudni való dolog, hogy az csak utak őrizésére is kevés. Én akár hadnagy számra számláljam meg őket [TML III, 123 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

L. még az esztendő-, font-, hét-, hónap-, lő-, mázsza-, őt-, vellerszám címszavak alatti adalékokat, illetve az esztendőszámra és mázsaszámra címszavakat.

számszerij nyílpuska; arbaletă; Armbrust. 1407: tres arcos vulgo zamscirig vocatus [Dés; TelO I, 397]. 1611: Egi Pulhak Puska tokostol es zermasostol ... Egi roz zamzerij, es egi kws vasos mordalj puska [Kv; RDL I. 88]. 1620: Az Also Varban ... Zamszeriyhoz walo egy Falka Rosz Nyll

[Kövár Szt; Borb. II]. 1676/1681: A mi golyobis, por, Tüzes szerszám Saletrom Kén kö ... szám szer ijak, Pus-kak, es egyeb ehez hasonló eszközök a várban vannak; megh lassu hogi azokat jo gondviselés alatt száraz helyen tarcza" [Vh; VhU 666. — "A porkoláb]. 1681: Nebojsza Bástya ... Vagyo(n) itt: ... szakallas Csüh Nro 4 Semmire kellő, romladozott (: es többire csak az ágia vagyon :) Szám szer ij Nro 8 (: eginék vagyon Ive, kettonek ideghje :) [Vh; VhU 557–8].

számtábla toronyóra órákat mutató táblája; cadran (al unui orologiu); Nummerschild einer Turmuhr. 1815 k.: Az egy Monostor-kapu fatoronyban vala egy óra, a torony mindenik oldalán számtáblával s mutatóval ellátva [Kv; ETF 107. 15].

számtalan 1. *hltan számn* nagyon sok, rengeteg; nenu-mărat, foarte mult; zahllos, unzählig. 1562: 1530 esztendőben Ferdinandus király nagy erővel János királyra esmét reá szálla, Budát sok ideig vivá, de semmit nem teheté néki; mert Buda köfalait belől emberhússal megbérlették vala, holott számtalan népet elvesztvén, kényszerítették haza térni Németországba [ETA I, 13 BS]. 1582: Anna Kwthi Antalné vallia, Eleozeor eg (!) Kupas Benedeknewel bantata velle, Az vthan esmeg Eg zilahi Azzont fogada Az felesege melle Igiarto Georgy, Lattam hog zantala(n) penzt keolteot minde(n) orwossagra [Kv; TjK IV/1. 75]. 1583: myerthogy zantalan fogiatkozasokat lathnak varosul ... Azert vegeztek ... hogy Biro vram, es keowetkezendeo Birakis minde(n) Negy hetben ... eo kmekeket varosul egybe gywche [Kv; TanJk V/3. 275b]. 1592: 6. Marty Az zamtalan Nagi uiz mia az varos Towa el akar vala zakadny az korchiolias bochiatta el a' vizet, es keömiwille voltak 3. Napestigh fizettem f 0 d 40 [Kv; Szám. 5/XIV. 138 Eppel Péter sp kezével]. 1619: En immár, Kegyelmes uram, elemelletem vala, hogy annyi szántalan labirintusim után az Felséged böcsületes követi itt benn lévően, nem kellett nekem írásommal Felséged fejét fájlalnom, hanem hadnom kell csak az ökegyelme írására es követtségére [BTN² 379]. 1653: Egyszer csak meghozák, hogy erőssen készülnek, hogy ide kastélyunkra² jöjjenek lövő-szerszámmal ... nem tudjuk hova legyünk ... igen készültünk ... éjjel-nappal számtalan követ hordánk bé rakásra, hajigálni [ETA I, 97–8 NSz. — "Mv-re]. 1673: hiva el minket Dévay Udvarbiro, Ecsedi Pál Ur(am), az mi Kglmes Urunk eo nga Devay Majorjaba az végre; hogi az minemő egi dezma Asztaghot akama eo kglme csépelltetni, azt neznenk meg minemő, es arol hitünk szerint adnánkis Testimoniálisunkat ... ezén asztagbeli buza, mind egi aránt való, számtalan az éger benne [Déva; Törzs. Ersek Uyuári András keze írásja]. 1717: Colonellus Detinné Ur(am) 15. Zászlójával másirozván székünk(en) három etszaka Levén marsusáb(an) kénjér, Lud, Tyuk etc: majd semmi sem maradt, Zab ne(m) Levén abrakra számtalan buzánkot, rosunkot fel pallotta az hada [INyR Cszs, Gysz és Ksz panasza]. 1751: minden esztendőn számtalan magatt vitt ki, a' Csüörtől [Marossztkirály MT; Told. 29]. 1814: a' Processualis Szolga Biro Szent Iványi Sándor Ur Az Erdőkből számtalan 's temérdek fákot hordatott [Banyica K; BFR II/7/1 Ladislaus Dorgo (49) ns vall.]. 1857: Báro Apor Josef ő Nga magais számtalan Földeket szedett ki a kezeinkből 's azokat mind az udvari Földek közé olvasztotta, 's még is azokat is mind mi adozzuk Cselédekül [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

Sz. 1710 k.: bévetődénk az ütközés alatt a portusba, és a hajó azonban kezdett vízzel telni, melyet a partron lévő sok ember vévén észébe, kiáltani kezdék anglusul: sunk, sunk, azaz süllyed, süllyed, és mint egy sereg réce, a számtalan csolnak körülvevé a hajót [BÖn. 588].

II. *mn* megszámlálhatatlan; nenumărat, care nu poate fi numărât; unzählbar. 1653: Végre egyebet is semmit nem emberkedheték a számtalan sokaság nyilai ellen — mert annyi nyilat lőtt rájuk a nagysokaságu tatár, hogy a napfényt s az eget elfogta mint a felhő [ETA I, 165 NSz]. 1710 k.: Az aer másként láthatatlan, de mikor a nap valamely kised lyukon vagy nyíláson bésüt, ha oldalfélt állasz, szemmedl is meglátható apró fényecskemorzsáknak, pillangócskáknak, melyek atomusoknak nevezetnek a physica scholában, azoknak számtalan sokaságából álló nagy test, halom vagy rakás [BÖn. 448].

Szk: sok ~. 1585: Catalin Boregeteo Peterne ... wallia, hallottam sok zantalan zitkoth teolle, de nem hallottam hogy senkith magiarazoth volna [Kv; Tjk IV/1. 399]. 1598: Az Gereoffy Janos molna epeolejt megh latogatasara valasztottak eo kgrmek Zeochy Mihaly vramat Bachy Thamast Hoz Leorinczet Veres Thamast ... megh talalwan Gereoffy Janostis megh inчыek, hogy karunkra ne igiekezek epytenty mert az sok gatolasok mjatt, az vizek fel torlasaert sok zantalan kart valottunk varoswl nemis pacialhatyuk, ha mit karunkra epitt [Kv; TanJk I/1. 315]. 1637: az uta(n) lefekűe(n)k sok szantala(n) emberek voltanak mind szaszok s magiarok az hazba(n), ugja(n) labaslagh feküttünk egy massal [Mv; MvLt 291. 109a]. 1672: Bizony dolog, ha az én Istenemnek sok számtalan bűneimért való látogatása bokrosan nem leszen vala rajtam, minden szándékom az vala, kötelességem szerint udvarolhassak Nagyságodnak [TML VI, 140 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1704: Ezekkel azért együtt ezen éjszaka megindulván, Bonchidán sok számtalan asztagokat, Bonchida körül sok kazol szénákat felégettek, és onnan le Dés felé mentek, a Nagy-Szamos mellé [Kv; KvE 282–3 Szf].

III. *hsz* megszámlálhatatlanul; imens/extraordinar de ...; unzählbar. Szk: ~ sok. 1571: ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes es zantalan sok zolgaltatas [SzO II, 329]. 1589: Az Mezarosok zantalan sok to fogadatlansagha Noha oly Nyilwan wagion, Mint az Nap fenyne ... Mostan el veghezetre ebbenis eo kgrmek varosul megh Akariak probalni eeket, ha teokelletesek lesznek az eo lghyreteknak vagy ne(m) [Kv; TanJk I/1. 113]. 1601: Mostan penigh az hws Arranak Newelesere egyeb semmy Annysa nem vitte az varost, minth az hadaknak es zantalan sok Nepeknek az varoson léte, de vsusban menny Jeowendeobennis semmy-keppen eo kgrmek nem hadgyak nemis engedik [Kv; i.h. 382]. 1639: hallottam hogy busultban montta modovay Marton hogy meni szantalan sok lator tartia az Imre hazat nam hul mi lator vagion mind ot talallia heliet [Mv; MvLt 291. 202a]. 1705: Kikre is ezek kurucok képekben rájuk menvén, számtalan sok marhák takarítottanak el, melyet ideb éiben csak behajítottanak, és egy kurucot is fogtanak, aki el talált volt aludni [WIN I, 444]. 1763: számtalan Sak it nem tsak az Métejes hanem a Falubanis olyan gajvásak az Marhák hagy én többet olytant nem láttam, az Fédervájszat is mind kenettem az inyekre vaj az foghusára de Semit sem használt [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József II lev.]. 1817: Kivánom azért hogy nem tsak a' nem mesz(sz)e lévő szt Innepi Napokat hanem még számtalan sokakat egész meg elégedéssel érhes és tölthess [Mezőkapus TA; IB III.

149 Székely József birt. Bethlen Sámuelhez] * ~ sokszor. 1599: Ennek eleotteis pedigh szantalan sokzer ighyrté megh hogy megh eol [UszT 14/36]. 1600: Vargha Caspar ... vallya: Ferfy rwhaban Nem latta hogy eolteoztek volna de azt latta(m) zantalan sokszor hogy eyel Nappal az ifffak ennek az Aztalos Jstwannak hazat frequentáltak kialt-keppen az Darabos Janos eochye sokzor halt ottis [Kv; Tjk VI/1. 394]. 1694: mind az egész Szeki B. Tanács előtt s mind mások előtt constanter egi nyomo(n) szantalan sokszor rá kialtott B. Mihalyra a' Lator szolgalo hagi tulte terhesedet meg [SzJk 286]. 1775/1781: az Atyámtól ... számtalan sokszor hallottam [Máda H; JHb LXXI/8. 389]. 1797: Számtalan Sokszor erőltetett, hogy készítsük-meg azon Testamentumot [Kolozs; Told. 42/24]. 1803: a' Ploptys mindenkor difficultas alatt vagyon az igaz hogy mindig a' Topplitzai emberek használlyák azoltais; de az olta őket a' Remeteiek számtalan sokszor meg huzták [Várhegy Cs; Born. XVc. 1 Dobrán Gligorás (50) col. vall.]. 1813: Maga a' Grof eo Ngais panaszolta nekem, hogy ... maga házabolis a' Grofné a' Grof Urat számtalan sokszor ki kergette, 's ki zárta [Héderfája KK; IB].

számtalanféle nagyon sokféle; de foarte multe feluri; vielerlei, (sehr) mannigfaltig. 1662: a nagy munkák tételét, árok elását, a sok sáncok ásását, kasoknak az árok szélén való felépítést minémű veszedelemmel kell vala végbe-vinniek s még meg is maradni olyan közel a sáncokban, ha az tüzes lápták, gránátok és egyéb számtalanféle tüzes szer-számok jó szerivel, sűrűséggel nyakokba ki-kihányattathat-nék, akárki megítélheti [SKr 598].

számtalanon (nagyon) sokan; (foarte) mulți oameni; ungeheuer viel(e), zahllos. 1710: Rabutin is kijöve a város-ból, noha tízannyi is vala a kurucság, mint a német, mégis rajtok mene, és a német puskázását nem állhatván, futni kezdenek, s egy sáros árokban számtalanon ottveszének, sokat közülök el is fogának s bevivék Szebenben [CsH 341].

számtalanszor sokszor, rengetegszer; de nenumărate ori, de foarte multe ori; unzählige Male. 1582: Anna Aztalos Imrehne zantalanzor hallotta Igiarto Georg feleol ... ez mostani feleséget kwrwanak zitta Rengeo Anna, Aztis monta hog' az eleolbi feleségenek Mercuriomot Adot es vg holt meg [Kv; Tjk IV/1. 70]. 1592/1593: Az mely por-ond zyget feleol perleodik Serienj Miklos ... zantalanzor iartam altal rajta [Árpástó SzD; Ks]. 1806: én magamis számtalanszor voltam azon a' szüreten [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1819: a Zsomboritol maradt gyermekért, sok izetlenségek támodot ... hogy volt számtalanzor öszve zördülések, 's abból kedvetlenségek is származot jól tudom egyebet nem tapasztaltam [Kv; Pk 2]. 1835: vidéki maga embereinek számtalanszer gabonát osztogatott ő nga, úgy hogy sokszer olyan sokan voltak az udvarába, mint ha vá-lami nagy vásár lett volna [Zsibó Sz; WLt Steph. Fejér (56) jb vall.].

számtalanul 1. nagy számban; in număr mare; unzähl-bar, in unzählbarer Menge. 1758: Egyéb helytelenségei is számtalanul voltak, melyeket magam becsületiért ide nem teszek, melyért senki nem szerette, senki sem becsül-te s nem observálta, s barátságát vele nem tartotta [RettE 60].

2. nagyon sokszor; de nenumárate ori, de foarte multe ori; unzählige Male. 1788: számtalanul mondták hogy azon ... Ludat ... lopták el [Dés; DLt].

számant aritmetica; Arithmetik. 1854: Másfél évig hallgatám itt a világi történetet, földrajzot, statisztikát, számtant, bölcsészetet és boncztant [Ujfe 157].

számartás könyvelés; contabilizare; Buchführung. 1593: Maszodba meg Ertettek eo k. az Espotal Mesternek kewansagat ... leowedelmenek keolcegenek zam Tartasa es zamadasa feoleol [Kv; TanJk V/3. 89b].

számartó 1. könyvelői munkát végző uradalmi tisztviselő; sameş, administrator de moşie; Rechnungsführer. 1589: Ennek az penznek megh adasakor es fel utelekor (!) Mathe deak az zamtarto Jelen volt [Dés; DLt 227]. 1594: Bekesi Marthon deak ki ez eleöt zamtarto wolt, adot Ladmoczi Horuat Janos vra(m) kezehez kesk penzü ... f. 296 d. 62 [Somlyó Sz; UC 78/7. 35]. 1614/1616: minthogy önekj mindenkor dependentiaia az Kamora Ispanok után, es szamtartoktol volt ő arra nem vigyazot, azfele deputatiokat, mire nezve attak s mire nem, mert ő neki ha csak az szamtarto irjais, az Sot akar kinekis oda adgya [Torda; RDL I. 100 Joan. Somogyj tordai ns vall.]. 1623: Az Jo Zamtortora nem keveseb Zwkség vagion mint az kenyerre, mertt ha ... az Introitust nem kimíllt hane(m) vgy tekozzoliak mint az mostani Rationista, annyit be ne(m) takarhat hogy ell nem tudgiák tekozlany [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1635: Mikor More Lazlo Keörpeniesi Bob Koztinnal perle Aburgybania(n), Henrich Lisbona Ura(m) es az Szamtartois ben wtek az Teorweny szebk(en), es Bob Koztint kenszeritette az szek, hogy megh bizonitsa azt, hogy More Lazlo azzal feniegette, hogy megh eölj [Abrudbánya; Törzs. Th. Metes de Buczum (50) jb vall.]. 1670: Szamtartanak ... verő Disznoja nro 2. Kő sava nro 10. ... Szamtartanak ... Ruhazattyara egy végk Karasia [A.komána F; UtI]. 1681: Mikor a' Bányak arataskor megh szoktak állani, azon bányakhoz szolgáló jobbgi (jőszagh:) tartozik az Hunyadi Majorsagh buzat aratni, s beis hordani, Ugi kaszállyns Az vasat is az hamorokrol azo(n) Joszagh tartozik hetenkent a' számtarto kezehez hordani es administralni [VhU 64]. 1690 k.: ha sem onna(n) az hodoltsagru sem masunnan nem hoznak, Szamos Ujvarb(a), s más statiokb(a)* meg ütik a hatokat a Commissariusok(na)k, melyet már meg is cselekedtenek, mellettem levő Szám tartott halakra verte az Varbeli Commendans [UtI. — "Ti. élelmet és ágyneműt]. 1701: A Juh Majort ... sistállya o kglme a Jövő Csótörtokre két Számartanak való Számódásra ... igazittassek el finaliter, Ennek sem lehetvén semmiképpen Továb différáladni nagy okokra nézve [Vh; UtI]. 1722: a Számartó ... meg akadt in Perceptione Pecuniar(um) né(m) tudván hogy adatodott el az Buza, Ros [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1774: itten a' Székes helylen taxára nem mehet 'a szegény Jobbgi ha csak egy arany ajándékot nem ad számtartó, és Praefectus Uraimék(na)k ... onnat tudom, hogy enis régtől fogva kérdzem taxára, de hogy nem ajándékozhattam az Tiszteket, nemis nyertem el [Szentdemeter U; LLt Vall. 67]. 1789: A' Szűszékb(a)n volt 9. Véka jó Buza, de a' Grof számtartója tudatlanságból meg örlöttette, a' Grof pedig kész vagy acceptalni a' Ház Taxájába vagy hasonló Buzát adni érette [Mv; ConscrAp. 93]. 1796: mint hogy ezen Aszszony a' maga vallomását ... Számartójától vett hallomáson fundál-

ja, azért ezis hitel nem érdemel [Mv; TLev. 5/16 Transm. 53 tábl.]. 1810: egy majorházat tsináltasson ahol a' major lakjék a számtartó is ott lakhatik a regi Udvarb(an) [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.]. 1827: Az számtartónak készült egy gerok ... Istvánnak keszittetem egy fordított gérokat [LLt]. 1832: Szoros kötelességének ösmérje a Számartó tiszta Diariumat vinni [Csapó KK; Berz. 20].

Szk: *bethleni* ~. 1586: My Kyk wagynk Keoz birak Somlyay Gaspar, Sory (?) Myhaly Bethleny porkolabok, Vas vary Georgy vgyan Bethleny Drabant Hadnagy, Zabaty (!) Bodysar Bethleny Zamthartha [Bethlen SzD; Ks 42. B. 20] * *ebesfalvi* ~. 1684: administralt ebesfalvi számtartónk, Száva Péter ... Praebenda mézet, nr. 8 [Ebesfva; AUt 407]. 1688: ebesfalvi számtartónk, Száva Péter administralt ... Polye vizet egy üveggel [uo.; AUt 583] * *fogarasi* ~. 1656: Az Sarkani hatarra, Uzoni Miklos deak Fogarasi szamtarto relatioja szerint vetettek el buzat ... cub. nro 148 [Sárkány F; UF II, 170]. 1673: Fogarasi számtartó ezen a télen gyült gosztina pénzt három sascóban administralt [Fog.; AUt 121]. 1709: az Mélt(óság)os Hertzeg Fogarasi Szamtartója Herszenyi György Deák ur(am) az 1709 esztendobeli első cantoromra (melly kezdetik á mens Aprili) jarni Szokat penzbeli fizetesemet u m flor ungar 30 ... megadta [Fog.; UtI] * *görgényi* ~. 1588: Mihaly deaknak az Georgeny Zamtartonak B(yro) v(ram) adatot Ayandekot [Kv; Szám. 4/III. 37] * *hunyadi* ~. 1671: Azomban ez órában érkezvén gróf uram hunyadi számtartójának levele, melyben írja, hogy noha úgy is elég kevés búza vagyon Hunyadon, de azt is fel akarják Dévának szállítani [TML V, 473 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. 1681: (A) P(ro)ventus Vasak ... a hunyadi számtartó gondviselése alá mint (!) be hordotvan ott inuentaltattak in genere, mely dologh azert hozatik emlekezetb(e), hogi kételkedb(en) ne légye(n), azo(n) ott talalt vasak hol, s mint iratnak fel [VhU 608] * *kolozsi* ~. 1614/1616: Enis voltam Colossj szamtartto Colosvari Janos Deak ottvalo Kamora Ispansagaban [Torda; RDL I. 100 Joan. Pall judex pr. opp. Thorda kezével] * *kománai* ~. 1684: kománai számtartónk Kopacseli István administralt ... Hét esküdt boérok honorariumjának felét ... Restantia gostina pénzt fl. 11,50 [Komána F; AUt 328] * *kövári* ~. 1685: Nagod Kövári számtartójak Aknai Kömives Gergely [Hr 5/1] * *örményesi* ~. 1661: az szállást megfogadták esztendeig húsz forintban, hat öreg köből búzában, de az házban be nem mehettek, mert az örményesi számtartónál vagyon az kulcsa [TML II, 41 Veér Judit Teleki Mihályhoz] * *porumbáki* ~. 1680: porumbáki számtartónk, Szecsori Máti administralt tárházunkban Havaselföldiben eladott berbécsek árát [Porumbák F; AUt 311]. 1684: Luczai Sándor deák porumbáki számtartónk administralt ... Főplajás fele honoráriumját, fl. 750 [uo.; AUt 319] * *szamosújvári* ~. 1656: A partialis ne(m) engedi Széki Miklos(na)k Siboi predikator(na)k B. Varallyara valo menetelet ... 3. Mert a Szamosujvari szamtarto volt adjunctora abba, hogy oda hiják, ki a' kösség(ne)k animussat abalienalta Raczkovi uramtol [SzJk 80] * *újvári* ~. 1597: 23 Novembris. Mikoron Pal deakot az uwyary zamtartot az Kis Templumban az boltba temetek, vettünk 2 zewendeket kiwel be mentenek es ot alat egetek hogy az dohat ki haicha ... d. 20 [Kv; Szám. 7/III. 36] * *vinci* ~. 1678: Vinczen létünkben adok fel az vinczi számtartó Árpási István eczetet ez szerént: ... Praebendára, nr. 04 1/4 [AUt 178 Alvinci jöv.] * *zsisói* ~. 1757: eő Nsga Si-

bai Számtartója ... bennünket kényszerít arra, hogy bizonyos számú sertéseket jó lelkiismerettel becsülönk meg [WLT].

2. vn + kn előtt foglalkozást jelölő szóként az 1. alatti jel-ben; inaintea numelui + prenumelui, indicind ocupația persoanei respective; als Attribut vor dem Familien- und Vornamen bezeichnet den Beruf einer Person. 1625: Zam tarto Alvinczi Peter Deak [Kv; Szám. 16/XXVII. 5]. 1796: Számtartó Nagy István Vram [Vajdasztiván MT; TSb 43].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch; könyvelői munkát végző; care îndeplinește funcția de contabil; als Buchführer tätig. 1676/1681: mint hogi peniglen ha valakinek szüksége vagy(n) az l(ste)nnnek effele áldásara a' szám ado szolgak is nem aláb szűkölködni nek masoknak az nélkül; ighen méltán cselekeszi hát Számtarto Vramis, ha abbéli szükségében nem senkihez világi emberhez, de egyedül csak a Teremptő Istenhez folyamodik áldásért [Vh; VhU 656]. 1681: Fejér czipő Sütő ... Köz czipő sütő. Számtartó vram ... Elés Kólcásr ... Elés szekekre vigyázó szolgák [Utl]. 1692: Számtarto Uram ithon nem leven, vegere nem mehetünk mellyek azok, mellyeket refundalni kel [Görgénysztimre MT; JHb]. 1714: In Summa Mindenemü Szükségékre hogj az Számtarto Ur(am) Signaturai szerent 8. Rud vas. es 82 pánt vas erogalodott meg nevezett Porkolab Ur mi előttünk boná fide recordalya es recognoscallya [Balásfva AF; Utl]. 1727: mind Számtartó vram 's mind az koltsár Pap György Tyukért, tojáért es egyéb Culinarékért feles czipót adta(na)k [Szent-benedek SzD; Ks 32. XXXII]. 1774: Számtarto Uramnak egy fél vágásu szekerit Marok Vasasztuk [Korond U; LLt 243 vall.]. 1792: En a' Motsolyai Borokat ... Drágban Számtarto Uram keze alá, már bé is küldöttem petsét alatt duduzva [Mocsolya Sz; JF 36 LevK 52 Kovács György lev.]. 1816: a Számtarto Urral Computust inéálván Pro Mensibus Januario Februario Martio [Déva; Ks 102]. 1824: Az el kopott és haszon vehetetlen Zsákokból a Számtarto Ur el adott 12 Darabot ... fl. 2 [uo.; Ks 106].

Szk: ~ deák. 1601: Pal Deak ... Almason Zamtarto Deak [Kv; Szám. 7/1. 154] * ~ szolga. 1614/1616: Telek Istvan k<a>mora Jspansagaban en voltam szam tarto szolga az Aknan' [Kv; RDL I. 100. Michael Kapussi de Zeek ns vall. — "Ti. Kolozson] * ~ szolgáló. 1599: Teglas Jakabne Agotha azzony ... vallja ... Abban az esztendeoben meny bwza keolt legyen az Vdwarhaznal azt en bizoniara nem tudom, mert arra valo zamtarto zolgalo nem voltam [Kv; TJK VI/1. 288].

számtartóház a számtartó háza; casa sameşului; Haus der Rechnungsführers. 1632: Számtarto ház ... Az pituarban egy seouembeől font kemény ... Két paraszt fogas es két lantorvas ablaka [A.porumbák F; UC 14/38. 175]. 1676: Ezen kerengő fa gradicz innen az számtarto háznál valo szegéletigh szolgát az belső Vár piaczára [Fog.; UF II, 730]. 1681: ezen háromra nyíló első ajtón belől, bal kézre mégyen az számtartó házban egy fél szerez ... fa kilincses ajtó [CsVh 92] | Szám tarto Ház Szobája ... Kű Labakon allo, kívül fűtő, Zöld mazos Lapos kalyhas Kemenceje Nro 1 Ehez Keő Kémény Nro 1 [Vh; VhU 521–2]. 1696: Gjula Fejérvárott a' Számtarto házban gondviseletlenöl találtott exactoria hitvá(n) ladabéli Levélék Registruma, Mellyek Groff Apor István Vram) elő Nga parancsolattjából, a porból (: mélyben az egerek őszve őrlése miatt voltak :) ki tisztogattuk (!) [BfR].

Szk: kis ~. 1681: az három oldala boronából van felróva. fedele deszkás. kis számtartó ház pohár szék kis asztal paraszt szék nro. 2. kis fogas nro. 1. hitván ágy nro. 1 [CsVh 92].

számtartóházacska a számtartó kis háza; căsuța sameşului; Häuschen des Rechnungsführers. 1694: az Pincze Tornattza között va(gyo)n egy számtarto házacska [Kővár Szt; JHb Inv.].

számtartói 1. ~ hivatal számtartóság; funcția de sameş; Rechnungsamt. 1739: én in A(n)no 1714 ő Excllja Sz: Benedeki kastélyában, méltatlan voltomhoz képest Számtartoi hivatalban accomodaltam volt [Dés; Ks 28. V].

2. ~ számadás a számtartó számadása; evidența contabilă a sameşului; Rechnung(s)legung des Rechnungsführers. 1844: Melly fennebbieket az robotális jegyző könyvből, és Számtartai számadásból ki írva tisztelettel be adjuk [Görgény MT; Born. F. VIb].

3. ~ ház a számtartó háza; casa sameşului; Haus des Rechnungsführers. 1813: Grantzkit a Mlgs Nagy Aszszony Cselédei, a Groff Számtartoi Házában vas villáson strásálták, ne hogy ujra ő nsága ... lántzra tétesse, a mikor is Grantzki meg verte a Groffnak két Emberét, a kik ötet strásálták [IB].

számtartóság sameşie; Rechnungsamt. 1668: En ... Andras Deak ... alittattam Ur(unk) eo Naga Görgény Várához es Udvarhazához tartozo minden külső belső jokan valo Számtartosságnak Tisztire. Esküszöm azert az elo Istenre" [Utl. — "Folyt. az esküszöveg]. 1817: Vásároltatott Számtartóság által a G. Ur elő Nga Parantsolattjánál fogva" [Déva; Ks 102. 278. — "Fels. köv.]. 1824: A Számtartóság által kész pénzén ki fizetődöt 15. Veder és 5 kupa árra ... fl. 125 [uo.; Ks 106].

számú 1. mn 1. whány számot kitevő; un anumit număr de ...; von bestimmter Zahl. 1546: Aranyon, es Gernyeszege. az menyé zamv dyzno wagoon azt ygazan, meg zamla lyak [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1562: Az Egeb Marharwl walo ozlas Barombol, Az ombozwo haztwl Enny zamw barmoth Agyanak, Eötwenőth Johot az Bwkőssy Negwenőth Jwhoz Agyanak hath Eökrőth Nioicz wnő barmot Elég Aprowal [K; KP]. 1571: Ezen zekerek mellet kte Egy Byzotth Emberiteol kewlgye be, mely Czedwlnak az my regestomwnkwál walo Egybe conferralasabol Byzonyosbak Legyewnw Menny zamw, zeker kew Restalna megh [BesztLt 19 Petrus zent Myhalyfalwy a beszt-i bírőhoz és esküdt társaihoz Szűv-ból]. 1597: amyor oda zallot reclamalni kellett volna akkor de hogy pacifice le hattak telepednj annak az haz helyek zama zarent ... any hatart zakast a teorweny akywel annj zamw ember megh ery [lpp Sz; Ks]. 1621: Eo kemek Tanaczul az reank Jmponalt Zaz zamu Darabont feleol es meg zezese feleol faradozua(n) ben voltak", kezitettem eo kemeknek" [Kv; Szám. 15b/IX. 187. — "Ti. a tanácsháznál." Fels. köv.]. 1633: Falabu Katha azt mondotta neki, hogi akar meny szamu legeni paraznalkodnekis elő uelle, de azert elő neki ugia(n) ne(m) lenne gyermeke, ha elő ne(m) akarna [Mv; MvLt 290. 132b]. 1677: A' mely faluk Istennek látogatásából égés miatt meg-károsodnak, vagy egészen el-égnek, vagy penig csak bizonyos számú házak; ez előtti végezések szerint, az olyanoknak három esztendeig valo adojok meg-engettes-

sék [AC 71]. 1712: Czikmantoron ... mint egy hat vagy het szamu sertes marhakot rekészvén meg a Birak, mivel az Buzajokon károkat tettek, azon hat vagy het szamu sertes marhakkal apostol meg kínálnám ő kglmeket [Kük.; Ks]. 1750: hivatván ... Bánffy Sigmond Vr(am) eő Nsága mostani Tehen Pásztorát Rácz Nyikulát ki is ennek előtte Cir. 11 // 12 Esztendővel lévén Conventios Bácszcza eő Nsága(na)k ... Convincaltatot ... második rendbeli Baczságáb(an) ... bizonyos szamu darab Juhokkal [Mezőzáh TA; Told. 22]. 1781: által hajolván a Bértzen, a honnan is az Egett oldal Patakáig, mind szélire, mind hosszára annyi szamu mértékkel accomodálótván jutatt [Nyárádmogyorós MT; EHA]. 1808: hibáson adnak fel a' Panaszlok hogy igen kevés szamu Embereket Gyűjtettünk volna bé, Mű a' Templom előtt elsőben meg hirdettük hogy Város Gyűlése léssen és ugyan akkor az Tizedessel elis jártattuk hogy minden ember be Gyűljen ... feles számmal be gyűltenek [Torockó; TLev. 7/13]. 1844: Egy Esketese ... Dobai (!) Kláranak bizonyos szamu Ludjai el lopatása tárgyaban [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

Szk: *feles* ~. 1710: itt Erdélyben Szeben mellett citadelát kezdenek építeni, egy Murando nevű ingenier dirigálván az épületet, az országból mindenünnen feles szamu sok száz emberek dolgozván sok ideig rajta, és sok költséget tévén rajta, nem végezheték el, mert azallat a kurucság feltámadá [CsH 312-3]. 1734: Constal az hogy Nagy Dán feles szamu pénzt az Anak Kolosvarrol ki vitte Kolosra és ott imide amoda duggattá mig az Inek kezében nem adta [Torda; TJKT I. 35]. 1769: lattam feles szamu Embereket seregleni a Medve István Uram Udvarán [Mezőmadaras MT; BK. Moldovan Mikle (40) jb vall.]. 1823: ő Klme feles szamu fákot tsutkostól, tőrsők gyökerestől úgy ássott vagy engedett kiásattatni, hogy azon fáknak helyén soha más nem nő [Kakasd MT; DLev. I. IIIA]. 1835: a Jóság feles szamu ősz, tavasz minden féle szép vetésekkel ment az Arendator Ötsém kezébe által [Sófva BN; Somb. II] * *sok* ~. 1756: aqueductushoz kívárató sok szamu duplás cserép csők [Déva; Ks 92. I. 32 kúria-leir.]. 1769: Molduvából és Havaselföldéről sok szamu Népek ... ki Jövéen ezen országba szerte el terjedtek [UszLt XIII. 97].

2. vhányadik szamu; (care este notat) cu numărul de ...; zur Benennung von Ordnungszahlen. 1860: Miután Cs. Királyi Fő Hadnagy T. Cz: Stark Károly ur Nője Weszely Mária Aszszony irántam mindég jo indulatot mutatott ... s engemet egészege fel áldozásávalis apolni kívánt ... halálom utánra hagyom és hagyományozom ... Akontz István umál lévő azon 7000 ft ... conventios ezüst pénzbeli tisztá actio követelésemet, melyet töllem Akontz István ur ... kötelező Levele szerent a' kolosvári piaczsori Sík szamu Házára, annak lekötésivel és intabuláció mellett őt Evekre kölcsön vett úgy, hogy annak kamatjába lakjam [Kv; Végr.]. 1869: ezen felszolitást tettük kérelmünkre Az 5lik szamu Carl Ferdinánd nevet viselő soredrend méltóságos Igazgatóságához [Pf Pálffy Károly lev. Kv-ról].

3. öreg ~ öregrendű, vén; (cam) bättrín; alt, bejahrt. 1627: Eoregh szamu wneo vagion Nro 74 [Bodola Hsz; BLt]. 1649: Eoregh szamu Elegh beligh Diszno vagio(n) Nro: 19 (így!) [Kv; Szám. 26/VI. 490].

II. *fn* vhány szamu ember/állat/dolog; un anumit număr de persoane/animale/lucruri; eine Anzahl von Menschen/Tiere/Dinge. 1652: az el mult napokba(n) ualami latrok rea menuen a' Gyalui hauaso(n) leueő sertes marhainkra, egy nehany szamu elis uittek uolt benne [Berz. 7. 10]. 1677:

A' Külömböző religion lévő helyekben, a' hol csak egy volt a' templom, a' régi végezések szerent, a' major parsnak per Commissarios mindenik recepta religiokbol aeque idoneos, adiddeputatos szokott igazításbá vétetni, és a' mellyik religion lévők töb számuakon találatnak lenni, azoknak adattatni a' templom, közönségesen penig a' több religiokon lévőknak, mind számok, mind a' közös templomnak proportiojok szerent, el-limitált más templomot építtetni [AC 4]. 1680: Bartolyos Péter két ökret s nyolcz juhot adot, Bartolyos Ferenc is két tulkot és juhot is adot, de mennyi számut nem tudgyuk [Karcfva Cs; CsVh 78]. 1705: Maguk közül is annyi számút választván rácokat, a híd felé mentenek, és amazok azt tudták, hogy az ő felekezetek, és mikor általmentenek a hídon, amozok is utánok jöttek [WIN I, 437-8]. 1722: hogy ezeken kívül töb számuvak vagy idegen vagy maga szolgálai között többeken mentenek volna ..., en nem láttam sem nem hallottam [Alparét SzD; JHbK XXXVII/14]. 1754: meljeket ... mind fel irogattak, hogy mit, és mennyi számut vettének ki [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1763: luon Sendresz nevű embernek juhái is voltak menyi szamu nem tudom mint hogy Munta nevű Morsinahnal (!) voltak [Bucsum H; BK ad nr 1115 Jozsiv Nyikulejsz (26) jb vall.]. 1768: Régi Nyilas, és ujj fogott ház helyei menyi számuak ... puszták vadnaké közték ... ? [T; Ks 8. XXI. 36 vk]. 1777: Rusz Vaszilika ... Alexa Pistának Pénzéből bizonyos számut el lopott és a' pénzt harisnyájában botosította [Berend K; KLev. Alexa Páskuj (25) jb vall.]. 1800: tudom hogy el döglett három Jármás ökre négy Tehene, és két Kantza Lova Juhai-is hullattak el de nem tudom menyi számuak [Msz; DLev. 3. XXXV. 6].

Szk: *feles* ~. 1657: Bethlen Gábor menetelének, sőt érkezésének is híret hallván, gyalázatosan, nagy veszedelemmel, minden artellériáját elhagyván, kelletett Csallóközre s onnan az Dunán által Ausztriára szaladni; hatalmas nagy és szép álgyúkat elnyervén az fejedelem, ugyan feles számuakat, melyek maig az váradi cejkházban tartatnak [KemÖn. 34].

számuán vmennyien, vhány számat kitevően; formind un anumit număr de ...; (bei Zahlenangabe:) ... an der Zahl. 1586: Kerik Biro vramat eo kgmet varosul, tana-chaual egye(te)mbe, hogy eő kgmek valazzanak Negj vramat eonneon keozzwleokis az Vonas Igazgatasara, hogy az vnio Tartasa zerent Niolez zamwwan legienek [Kv; TanJk I/I. 21].

számul szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ tart számon tart; a ține (ceva) în evidență, a ține minte/a ține numărul exact a ceva; (zahlenmäßig) erfassen, in Evidenz halten. 1717: Kiváltképpen némely részei székünk-(ne)k ugj mint Kászon ujfalu Kozmás, Tusnád, Danfalva generalis marsus(b)an) Levén az mindennapi szekérés-kedést, postálkodást kalauz adást számul sem tudgyák tartani, melj miá bujdosik lakóssa [INyR Cszs, Gysz és Ksz panasz].

szamunca ivadék, rokonság, pereputty; sãmîntã, semintje, neam; Nachkommenschaft, Verwandtschaft, Sippschaft. 1710: Már mind a fejedeleme, mind a fejedelemszszony nagy örömben valának, és hogy a maga házát jobban stabilizálja, a maga váradi szamoncáit kezdé a fejedelemszszony promoteálni, mint Inczédi Pált, Mihályt, Pétert s töb-

beket, akiket is nagy jövedelmes tisztekkel és szép jószágokkal megajándékozza [CsH 158]. 1753: Oprisa Janos, és Pask Janos Nms Zarand v(á)r(me)gy(é)b(en) Kratsunesden, Pask ... Kajanellen meghzasodván az Feleségek szamun-tzaja mellet lak(na)k [Branyicska H; JHb Kornye Mihaly (38) jb vall.]. 1760: Meg is mondam neki, hogy nem csudalom, hogy a sertésemet megölte, mert két felesége is holt meg a keze miá s ha azokat nem irtózt megölni, hogy irtóznék disznót ölni. Kolozsvárinak hívták, ugyan odavaló szamunca [RettE 110]. 1764: Meghala Inczédi Sámuelné, Lészai Anna is ... az anyja volt Détari Sára. A Cserényi familiából szakadtott volt ki valami szamuncája [RettE 169–70].

számvet számot vet, elszámol; a face socoteală; verrechnen, abrechnen. 1562: Biro Vram es az polgar vram marat-tak adossa pagsgyarto andrasnenak ó felsege zwksegeré kit miüelt f. 10 d. 35 es ezezből (!) ez elót valo polgar vram túttanak adayara f. 9 d 5. es ezekre zamüettüen túttúnk ismet adayaba be f. 1 d. 30 [Kv; Szám. 1/X. 63]. 1568: az el mwlt Időkben ... Zewch Lenart Vram ydeiebe, valami kez penzt Ezwst Marhat, Aranyat, adót volna Zenney pal Zewch Lenartnak, es az ew hazastarsanak hazaba oltalmwl, Mindeneket Igaz Zan vethwen egy masthwl (!) Megh erthwen megh alkwtanak, sem Ezwsthy sem Aranya Zenney palnak Tewb ... nem Maradot, hanem Eot zaz es harmincz ket forint kez penz, Es harom ewzst pohar egybe rako [Beszt. BesztLt 64]. 1588: Zabo Lenard Saffar Polgar Zamadasa ... Marad Zam wetwen Adossa az varosnak f. 44/71 ... Zabo Georg Saffar Polgar Zamadassa ... Marad azert Zam wetwe az Varos Ados Zabo Georgnek f. 67. melyet eo kgmenek meg Attak, Zolgalattiat Jo Newen wen [Kv; Szám. 4/II. 10–1].

számvétél 1. elszámolás, számadás; dare de seamă; Abrechnung. 1567: Mw Haller Peter Zebeny es Wyzaknay Kiraly Biro, es Iffyw Antal zebeny eskwt polgar, Rapolt Mattias es Bathay Janos Deak zebenben lakozandok Adgiuk emlekezetre ... hogy ... az Jambor zemeliek között, Wyzaknay folnagy Polgarok es kösseg között esett, es tertent wolt neminemw Igienetlensegh, es ezwezes az folnagytol walo zam wetel felől [Vizakna AF; TT 1881. 189–90]. 1574: Az zam wetel peng kezdessek ely Zent Lucca Azzon Nap elewt valo hetfeon [Kv; TanJk V/3. 107a]. 1586: Az Exitusnak mondgia. Az első Capitulumra theryen*, es valaminemwo keolchegh circa Primum Capitulum leott, eztendeo Altal az Zamwetel Napiatol fogwa eztendeo Zamwetel napigh igazan megh írta, hog' meg latogiek my Jeo beleolle es my megien rea [Kv; PolgK 21. — *Az ispán]. 1595: Szakal Andras az meniwl adossa marat vala az Szam wetelben tudnj Jliik f 73/60 ... be hozta [Kv; Szám. 6/XV. 33]. 1597: Az zamwetelkor mostany ezten-deobe(n) connotaltanak ew kegmek az Exactor vram az Ispotalyban illyen iokat* [Kv; Szám. 7/X. 22. Jacobinus Jh. sp kezével. — *Köv. az összeírás]. 1643: Az mostani szamwetel szerent valo hazberbeol ... jutott Istók reszere tizen egy forint huszon eott penz — — f. 11 d. 25 [Kv; RDL I. 131]. 1670: Kontarsaghtertis imponaltatwa(n) eo Kgere fel ghira ezüst, annak igazitása differaltatik számvételenek idejere, s comperialtatvan vetkesnek nem lenni absolvaltassek [Kv; ÖCJk]. 1693: ha edgyik vagy másik ő klmek között valami oly dolog miat jelen nem lehetneis, a' számvétél mind az által procedályon, és mikor végben

mégyen az Eccla revisioja alá bocsattassék a' számvétél [Kv; SRE 10]. 1713/1750 k.: Valaholott akarminemü Perceptum es Erogatio esik, valakik altal annak vegben kell menni, azok(na)k hiteles Regestrumok légyen, hogy a Curatorok előtt producualhassák, mi honnan és mit hiva költöte(ne)k, melyre valo vigyázás és Szoros számvétél incumbal is a Curatorok(na)k mindenütt, ne hogy valamely Ecc-lak es Collegiumok mi kis reditussok hir nélkül es helytele-nül tekozoltassek [RGyLt I]. 1726: Hadnagy Ntzes Lőcei Josephus Hadnagyságáru, Ntzes Váradi János és Szent Jóbi Istvan Uramek Borbiroságokru N Kovacs István ur(am) Csatani Ispánságáru N: Ötves Szabo Mihály; es Vintze György uramek Vásárbiroságokru és pénz Perceptor Uraimektol valo Számvételre Delegaltatnak* [Dés; Jk 359a. — *Köv. őt név fels.]. 1774: Praefectus Uram Tisztarto Uraimekon ... most Esztendeje Számat vet, mely Szám vetelre is 5. Exactor Nemes Embereket invitált [Mocs K; KS Conscr. 191 Áts István (30) ns vall.]. 1784: az Biro, és Számadó Polgárok ... V(á)r(me)gye Tiszteinek ..., vagy más akkár mely kelőknék, jároknak ... simpliciter Semmit ne adgyanak, hanem ha vagy kész pénzkel ki fizetik vagy qvietállják, különben számvételtkor nem fog acceptaltatni [Torockó; TLev. 2/6. 2a].

Szk: *derék* ~. 1578: affele leanzokonis kik ... zolgalat-nelkwl elnnek az varaso(n) ... adot wegienek ... Melyrol eo kegmek az derek zam wetelnek ldeie(n) tartozzanak zamot adny [Kv; TanJk V/3. 167b].

2. számvételek és kiadások könyvelői nyilvántartása; ținerea evidenței contabile (a cheltuielilor și decontărilor); Buchhaltung, Rechnungsführung. 1571: Eo K. varosnak Jeowedelmenek es keolcegenek Zam wetelere valasztotak Az zaz vram keozswl ... Bestercey Gergiet ... Zegedy Georgiet [Kv; TanJk V/3. 52a]. 1587: Az be gywtesnek okat megh ertwen, Az Zamwetel rendinek el Magyarazasa feleől, Eó kgmek varosul minde(n) Jeowedelmet, exitussat ez varosnak megh ertwen Jowa hattak, Az Zamweweo Vram faradsagokat megh keozeonwen [Kv; i.h. 1/1. 57]. 1634: mayorbely szolgainknak es czeledinknek heaban ne fizessen, alioquin számvételtkor rea ilyak Uduarbirainkra [UF I, 333–4 I. Rákóczi György gazd. ut.]. 1663: Difficul-tasokat itt is vizsgálják, az mint lehet. írja Kegyelmed, az rendkívül való számvételen nekünk következtetik kárunk [TML II, 495 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1693: Mint hogy a' számvétél dolga igen sokat haladot és halad napon-ként az Eccl(esiana)k nagy kárával, tecczik a Refr. Consis-toriumnak, hogy eddég valo ... Exactor Uraimék* ... mellé rendelni* ... Uraimékat, ugy hogy ő klmek minden akadály és késedelem nélkül naturállják a' szám vételt [Kv; SRE 10. — *Köv. a nevek fels.]. 1708: Az Jövedelem Volt fl 83//15 Es igy Superalván az Jövedelem az költséget cum d. 64 Eszt az B: Ceh Condonalta Ceh Mester Uraimek(na)k. Egy igy az Szamvétél és Szamadás végben ment [Kv; ACJk 71]. 1735: Varga Istvanenit mikor a zam wetel volt vittünk a Nem. Tanacsnak sert Den 3 [Kvh; HSzjP]. 1751: a szám vétel alkalmatosságával difficultásban titetvén [Ka-rácsonfva AF; Told. 25]. 1800: a' Falu ... Birák számvé-teliért kész pénz helyett fával fizetett [M.bagó AF; Dob-Lev. IV/837. 3b Morár Juon (30) paraszt személy vall.]. 1850: Az első szám vételek mikor volt nem tudom [M.del-ő TA; i.h. V/1285 Demeter János (55) vall.].

számvetés 1. elszámolás, számadás; socoteală; Abrechnung, Verrechnung. 1568: Michael deak iur(atu)s fassus

est, hogy meg qth hordo borok wolt, akkor mikor, az bort nem wotte akkor penig Kys gaspar uolt fő dolgos benne, q welle arult az vallois ... Es hogy az borokat fel wettette az zekerre myndiarast tiltotta, Koach andras, Meg Annak elöthte harom vagy neg hettelis hogy zabo mihaly közöt es Koach andras közöt az zam wetes es, az per Jndult [Kv; Tjk III/1. 168]. 1570: Zeoch Myklos hithy zerent vallya, hogy Twgia Azt hogy Myhal deak haz Berbe Adossa Maradot volt Zylagy Myhalnenak, De Menye legen az adossagh azt nem Thwgia, Mert az keozettek walo zamwetesbe Jelen Nem volt [Kv; Tjk III/2. 95]. 1586: I die Noemb: vettem Zamot fazakas Peternel miért hogi az eleobenj kaljhak inkab el teoredezoetó vala (így!) zam vetven Czinalasaul eosve az also Tanachi hazban f 8/26. az ő kaljhakban egetet meg. 50. teszen —/35. Item az felseo Thanachj hazbanis zam vetes zerint Czinalasara f 2/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 36]. 1597: az en vra(m) negyue(n) egy forinthal es harminch hat penzel adosita megh az zegenj Zeoleos Balast az A attiaht, eztes megh bizonyitom, mert az zam vetesbe egizer negy forintot mo(n)da hogy kért volth, masodor nyolch forintoth mo(n)da hogy eoker vennj kerth, mellyet ugyan en maga(m) atta(m) uala [UszT 12/57]. 1652: Rakoson lako Vagias (!) Janos nagjobbik nemes szemel ... Jgi vall ez zam vetes uta(n) valo léuel tsinalásb(an) mint Czipkes Jstua(n) mert en voltam eggik Arbitr abba(n) az dologb(an) dē egieb dologba(n) n(em) tud [Asz; Borb. I]. 1669: Czepreghi Mihaly Vr(am)nak bizonyos más rendbeli adossagai ... in communi faciunt f. 57/59 1/2 Ebből sustrahálva(n) Agoston Katha Asz(on)y ... adosságát ... marad megis adossá az d(omi)na Relicta igaz számvetes szerent Agoston Katha Asz(ony)k f. 8/: 71 1/2 [Kv; RDL I. 142]. 1687: Az mely ötven forintot a Sárközi uramék számvetésében controvertáltam, azután jutott világosabban eszemben, ... hogy a berbécsek ára volt [Sziget Mm; EOE XIx, 177 Nagy István Teleki Mihályhoz]. 1769: Szebenbe egy Liobel János nevű Szamvető Tiszt, a Számvetés Mesterségének újabb Formáját es modgyat találván fel, már azt Szebenbe tanítaniis kezdette, azért valakik ezen tudománt az liffjak közzül, következőendő előmenetelnek reménysege alatt meg tanulni kívánnýák, oda menni ne mulassák [UszLt XIII. 97]. 1781: mégis nem néztem az ő sok kártelit, hanem adtam flor. 1. den, 20, mely akkori számvetést, si juri erit, exhibeálok coram sedrja, tudom, hogy egyik is meg nem tagadja, sőt megvallja [Árkos Hsz; RSzF 271]. 1823–1830: Így foly itt a dolog egyéb kereskedés nemével is, borral s bolti portékákkal s egyebekkel, mert csak komisszióra küldözik egymásnak az árut, s a nagy számvetéskor fizetik ki [FogE 240].

Szk: igaz ~ helyes/pontos/megbízható elszámolás. 1599: Mindennemő diuersa expensia tezen ... fl. 225/81. Mely expensanak Summaiat ky vewen az derek perceptionak Summaibol marad nalla igaz zamvetes zere(n)t fl 38/41 [Kv; Szám. 8/XV. 19 Dica jegyz.]. 1605: Teleky Jstwan adossagát ... igaz zamvetes zerenth valo varos Ados chedulaywal amenyeben defalcálhattia szam vewe vram eleot defalcalia, az teobbit keoz penzwl administralia [Kv; TanJk I/I. 526]. 1613: az ... 80 forintnak felet, tudni illik az 40. forintot, Egizeris mazzoris zwksegebe(n) Aztalos Samuel fel veot, Radnothj Jstua(n) vramtol, á mikeppe(n) az eo bat-tianak ... saját keze Jrsais megh mutatitia, melljet Radnothj Jstua(n) vra(m) bizonios es igaz zam uetes zerint p(rac)-sentala [Kv; RDL I. 92]. 1637/1639: Bonczidai Mihalne Aszonyo(m) Oblos Kata aszony szamot uetuen my Eleot-

tünk, Igaz szamuetes szerent marada adossa, hatuan negy forintal, es negyuen Eot penzel [Kv; RDL I. 111]. 1643: az Vr Jsten Atyai keggjelmebeol az nagjobjknak Borbaranak szerencset paranczoluan, hazassagot engedet emi ... keozotteok ualo minden dolgokat Igaz szamuetes szerent el Igazitanank [Kv; RDL I. 131].

2. elintézetlen ügyek tisztázása; clarificarea problemelor nerezolvate; Bereinigung der unerledigten Fragen. 1592: azert hyta teoruenihez az alperest ... vala my nekwk az alperessel valamý eozue szolalkodasunk, es szamveteseonk, mely keoztwk valo szamvetessell es eozue szolalkodasunkual az alperes meg ne(m) elegeduen, keouetem az kedtek szekit [UszT].

számvető I. mn 1. gazdasági számadásokat nyilvántartó és számadásra kötelezett (tisztviselő); (functionar) care se ocupă cu evidența contabilă; als Rechnungsführer tätig. 1592: Az Zamuető Vraim attak mi kezunkben az Jnuenta-laskor, Eöreggh díznokat es Swldókett No 60. Vamban Ju-tott Apro és Eöreggh dízno No 04 ... Az haznal Verettunk le benne 8 díznoth [Kv; Szám. 5/XII. 6–7].

Szk: ~ tiszt. 1769: Szebenbe egy Loihei János nevű Szamvető Tiszt, a Szamvetés Mesterségének újabb Formáját es modgyat találván fel, már azt Szebenbe tanítaniis kezdette [UszLt XIII. 97].

2. számolásra használt; folosit pentru socoteli; zum Rechnen, für Berechnungen dienend. Szk: ~ könyv. 1647: Egy Sámuető keöny aestimaltatot ... f — d. 60 [Kv; RDL I. 134] * ~ tábla. 1788: Lábos nagy hoszszu Tábla Asztal ... Számvető fekete Tábla [Mv; TSb 47]. 1797: 1 Szam vető tabla [Mv; Berz. 7. 69] * ~ táblácska. 1804: Egy Szám vető tablácska [Borosbenedek AF; SLev.].

II. fn gazdasági számadásokat nyilvántartó és számadásra kötelezett tisztviselő; functionar care se ocupă cu evidența contabilă; Rechnungspflchtiger, Rechnungsführer. 1823–1830: mikor lipsiai vagy Moenus mellett levő frankfurti nagy sokadalmak Szt. Mihály és hűsvét környékében előjönnek, akkor oda mindenféle kereskedők egybegyűlnek, s a számvető egy héten számot vetvén, az avégre épített nagy épületben, melyet börsének neveznek, aki mivel adós marad, kifizeti [FogE 240].

számvevő I. fn gazdasági/pénzügyi elszámolásokat ellenőrző tisztviselő; functionar care controlează decontările; Rechnungsführer, Rechnungsprüfer. 1570: Segeswary Damakos ... Adot volt eo neky ez vallonak kezebe Appro penzt fl. 40, hogy felesegenek vige es Tallert keryen Theole erette, hogy hamarab Megh olwashassak Az zam veowek [Kv; Tjk III/2. 130a Cristannus Harangozo vall.]. 1578: eo kegmek az Regy lo rendtaras zerent tablara larwa(n) zam weoweket walasztottak [Kv; TanJk V/3. 176b]. 1586: Emrich Bogner kezehez az Zam weweokteol es kiualtkeppen az Ado Zedeo vraim kezek által ... Ment in Su(m)m)a f. 1842 [Kv; Szám. 3/XXIV. 11]. 1589: 6 January Byro vram es Egez Thanach Akaratyabol Menenek el Az vraim Zamweoueok Az vonasokat Igazgatnyia Arra vallo kolchyege [Kv; i.h. 4/V. 6 Stenzely András sp kezével]. 1596: az reghy zokas zerint zamweoweoket walasztottanak ... kiket ew kegmek az elcby tractatus es vegezes zerint tellyes autoritasban hagiót es walaztot (így!) [Kv; TanJk I/a. 284]. 1634: Az mely mayorságban el adny valo marha lészen, az Uduarbiro akkorra tarcza eladását mikor jobb árrá lehet, időnek alatta árra alatt elne ueztegesse, eladása-

nak io ideyt el ne mulassa, alioquin az illyen haszonban lehető fogiatkozásokat is rea irta az számvevő, s mys exigaltattuk rayta [UF I, 367 I. Rákóczi György gazd. ut.]. 1650: mivel decemberben volt, az számvevőknek is egy hónap alatt gazdálkodnom kellett, noha az magam sáfárságában is azelőtt egy hónapig gazdálkodtam [Kv; KvE 175 LJ]. 1663: Az számvevők állapotjáról is akkor beszélünk Kegyelmeddel [TML II, 416 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1688: Oda el Havasföldre 1688 Januariusban az ojertert vettek el az vajda számára az szám vevők az vra(m) ő kglme juhai között örög baranjós s gyapjos juhat nro 2 [Bucsum F; MvRKLev.]. 1710: B: Che(ne)k választott B: számvevői Szekelly János es Kövendi Uramék producak az B. Che(ne)k Che Mestereitől exigalt minden fele perceptumokrol expensakrol meljek eo kglmek idejek alatt következtetek Ratiojokat Che Mester Uramek(na)k [Kv; ACJK 74]. 1765: nalam egy vakarítás irásomis arról való az en kezemmel nem maradot, mind ratiom, mind Diáriumom be maradot a számvevőknel [Csobotfva Cs; Ks I Csikcsobottfalvi Bartalis János (81) vall.].

Szk: kolozsvári ~. 1685: Csanádi István Colosvári Számvevő [LLt 27/23].

II. mn 1. gazdasági/pénzügyi elszámolásokat ellenőrző; (functionar) care controlează decontările; rechnungsprüfend. 1571: Az Safar vrainm dolgat vyzontagh hattak eo K. varoswl Az zamveowe vrainmra [Kv; TanJk V/3. 35b].

Szk: ~ ember. 1662: Az udvarbírónak megirtuk, számadását úgy készítse, mielt számvevő emberink fognak érkezni oda, készen találhassák [TML I, 367 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] * ~ exaktor. 1802: A' mely Borbéli költséget tettek a' Számadok a' Szám vevő Exactorokra, nem vétethetik fel, mivel ezen költségnek a' bírságból kellett volna ... ki telni, ennel fogva ki is tétetik difficultasnak Mfor 1 Pénz 50 [Torockó; TLv. 5] * ~ gazda. 1730: Fejős és Meddű Pásztorok semmi helyi és mentséggel és jo ratiokkal magokat az számvevő és törvént tevő Gaszdák előtt nem mentegethetik [HSzj meddő-pásztor al.].

2. ~ hivatali számvevői felügyeletet ellátó hivatalnak szánt; destinat oficialui care controlează evidentele contabile; für das Rechnungsamt bestimmt. 1840: A Papiros malom ... folytatattik az inventatio és által adatik a Tartományi K. Számvevő Hivatali papiros itato papirosnak hetven három mázsa ... Posta papirosnak valo rongy 16. mázsa 95. font [Km; KmULev. 2].

számvevőség demnitea/functionia de revizor; Rechnungsamt. 1661: Item ugyanazon esztendőben választattam ismég az számvevőségnek tisztire; ez nyavalyával ez esztendőt is eltöltvén, noha azon esztendőn az Úr öfelsége szép gyermekeimnek is halálokkal megszorított [Kv; KvE 186 LJ].

számvivő contabil, socotitor; Rechnungsbeamter. 1600: Nyreó Daudi vram az mint az számvivő vrainmnak számba be atta hogy hagiott itt 110 keőbeol buzát, En mikor megh merettem leött hea Cub: 2 és véka 7 [Kv; Szám. 9/ XII. 60. Ígyártó Simon isp.m. kezével].

szán¹ ige 1. sajnál vkit, szánakozik (vkin); a compătîmi pe cineva, a-i fi milă de cineva; mitleiden, (jn) tut einem leid. 1570: Susanna fenessy Mihale ... vallja ... hallotta Zayabol Zabo Janosnenak, hogy azt Montha Jo testem vagion fel vehetek megh keth wereseget wramtol, Eo azt

Monta Neki Nem Zanod germekydet, Arra azt felelte, hogy ha Isten arra vegezte az en dolgomat Nem gondolok vele [Kv; TJK III/2. 25]. 1573: Rosa azzony Medues palne, Azt vallia hogi ... lanos deak leot vala hozzam az Boltba Azt Mongia vala hogy bizon zlanak azzoniom ... ollian Nagi Emberrel Nyomatot (!) Magadt [Kv; TJK III/3. 154]. 1614: Szántam Ötves Györgyöt, hogy ha kimondom dolgát, igen rútul léssen dolga [BTN² 45]. 1630: az Azzonj ... monda nekem: Ö edes Azzoniom, czjak az szegenj gyermekeket szanom, mert iol erzem hogy az en Vramnak ueresege miatt kell megh halnom [Kv; RDL I. 19]. 1657: Vala penig vélem ekkor valami kevés török is, hajlék azért én is az békességre, mind az benn rekedett gyalogokat szánván, mind az pogányság kezében feles keresztény rabnak jutását távoztatni akarván [KemOn. 260]. 1662: Kérem Kegyelmedet, ha mód leszen benne tudósítson maga egészsége és szegény özvegy húgom állapotjáról. Bizony szanom ötet, hogy ily boldogtalan állapotjában nem szolgálhatok [TML II, 391 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz]. 1677: Hat edes Komám, engem senki nem szán [TML VII, 515 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. 1679: Még szegény sógor asszonyom dolga mint lón, bizonyos benne nem vagyok; szanom szegény feleségemet, elrontja magát az sok búsulásban [TML VIII, 389–90 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1710 k.: A legény turbámat leoldá s a lovat elvivé, az aszszony s a leány szép, jó meleg házba felvivének, néztek, szántak, a palástot levették rólam, a sáros cipellőst, salavárit is levoná a leány, s melegvízben cseberben jól megmosá [BOn. 584]. 1771: Szóts Ferentz nagy Lármával ki szalada házából egy Puskával a kapujához és Udvaromon levő kutyához méregetni kezdvén, hogy meg löje, melyet látván szegény öreg Anyám és szánván a kutyát Simogatta és protestált mondván ezt bizony nem lövi kend [Dés; DLT 321. 25–6].

Szk: szíve/szíve szerint ~ja. 1672: Értem ... szegény aszszonyomnak nagy keserűségét. Bizony szívem szerint szanom [TML VI, 186 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1811: 'S Mikor eszembe jut, mindég szívem-szánnya Azt, kinek hatalma 's Rangja meg-kivannya, Hogy sok strá'sa vegye körül háza falát, 'S más kóstolja minden ételit, italát [ArE 58].

Sz. 1672: Jobb szóljanak, mint szánjanak [TML VI, 245 Keczer Menyhárt és Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

2. szánakozik/sajnálkozik vmin/vmi miatt; a deplînge/compătîmi; bedauern, bemitleiden, mit jm Mitleid haben. 1574: Darochy Boldisár Azt vallia hogy ... ez Margit ott al az Gereg eleot es kezében az gyolch Eleozer az Terdere Ereszty az giolchot Az vthan tytikon egy bal giolch Mege vety, Es ely fordula onnat, Eo azt latwan kerdy az Geregét ha veotte ezebe, Mond hogi Rea Nezek de zanam az kewesert zegent tenny Rayta [Kv; TJK III/3. 362a]. 1619: Én az uradat is szanom, de annál inkább szanom az ország pusztulását [BTN² 256]. 1670: szánjuk igaz religionknak perclitását [TML V, 332 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1677: mind nagyobb Komám uram az lelkiismeretnek kötelezése, vallásunkhoz s nemzetünkhez való szeretetünk, az két országnak interesséje; mert ha elveszejtjük Magyarországot, magunknak se igirjünk bátorságot megmaradást ... Szanom vallásomat, szanom nemzetemet [TML VII, 472–3 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. 1677: Az ki Istenét, hazáját, vallását, nemzetét szereti, szánja s jó lelke van, van min búsulni, törődni s szomorkodni [TML VII, 437 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz].

3. szomorúságot/szánalmat érez vki/vmi miatt; a simti milă față de cineva/de ceva; Mitleid mit (jm/etw) haben, bedauern. 1573: Racz agota Azt vallia hogi mykor Kalmar Albertne halva meg hozta volna leaniat ... azt Monta Neky Jo Margit azzon zanom keserwsegedet [Kv; TJK IV/3. 112]. 1662: Szegény kisasszony véletlen halálát szomorúan értém, s bizony szívem szerint szánom, de Isten tanácsa s akarátja ellen nem rugódozhatunk [TML II, 323 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1669: Szent Páli uram halálát ... igen nagy búsulással értettem ... ki nem írhatom, az mint szánom [TML IV, 492 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1674: Az szegény Inczédi valóban megjárta az prima Aprilist, mert most halva fekszik. Én bizony nem győzőm eléggé szánni, mert nekem igen jó barátom volt [TML VI, 566 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Emberkorában is valóban csinos és vélem jól alkuvó ember volt, és én bizony igen szántam élete, becüsületi virágában való halálát [BÖn. 544]. 1779: (Deáki Pált) Az egész városi református nép siratta, sőt a pápisták közül is számtalan sokan szánták [RettE 393–4].

4. kímél vkit/vmit; a cruța/menaja; schonen. 1584: Zeoch Peter vallia, Ezt hallotta(m) Olaios Georgy zaiabol Hozzw Martonra, hogy Cziganasagot chelekedet ... az en zegeny feleségemet ky eo vele egy test es egy ver, es az en Nionomult voltomat Ne(m) zanta, hane(m) így zylene ky az en hazambol [Kv; TJK IV/1. 293]. 1653: Ezt meghallván a nemesség, Daczó Jánost oda küldék, és megesküzik nékik, de valamint lón az esküvés — ök lássák — de azok szegények hitre lejöttek, és az esküvés mellett, nem szánván az ártatlanokat, reá rohant a nemesség és körülvévén mind levágták nagy sivalkodással szegényeket [ETA I, 57 NSz]. 1664: Török, tatár etc. nem szán, úgy prédál, mint akarja [TML III, 100 Székely András Teleki Mihályhoz]. 1669: Hogy ő nagysága engem szánt felfárasztani, jól cselekedte ... Nálam nélkül is végben vihetik az dolgokat [TML IV, 457 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

5. (Isten) megkönyörül vkin; (Dumnezeu) să miluiască pe cineva; sich erbarmen. 1593: Ilona Rosnai Andrasne vallia. Mikor az Inast fel eoiteoztetik ... ott valem, es mikor az keket megh latta volna az Zeoch Pal leania monda, Vristen zanniad ezt az artatlant, Im az Apam keze es haitasa miat leon ennek halala [Kv; TJK V/1. 404].

6. sajnál vkitől vmit; a-i părea cuiva rău să dea ceva unei persoane; jm mißgönnen, vorenthalten. 1618: Szölfikár ... most igen jól kezdte magát viselni, talám nem kellene Nagyságodnak tőle szánni, hanem hamar fl 50 frt küldene neki [BTN² 135]. 1667: (Az öv) vagy igen szép lehet s szánja tüllem, vagy igen rút s fél, hogy megrágalmazom Kegyelmedet érette [TML IV, 109 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

7. megbán vmit (amit megtett); a regreta ceva; bereuen. 1694: edes leányom ... aszt az boczülletes Uradatis busitod, gyalázod ... szánom az read valo haszontalan intesimet sok kölcségemet [Torockó; Pk 7].

8. tagadó/tiltó formában; în consecructii negative; in Form der Negation; nem bán/restell vmit; nu regretă ceva; nicht bereuen | nem vonakodik adni/megtenni vmit; nu ezitlă să dea/să facă ceva; nicht mißgönnen/scheuen; gönnen. 1619: Másnap jött vala hozzám Csafer bék ... Alaj Békkel. Sok szóval kérének, hogy írjak mellette Nagyságodnak, hogy Nagyságod ne szánja egy commendatoriát tőle s Nagyságodnak sokat szolgál [BTN² 252–3]. 1635: (Felesége) hatodfel Esztendeiglen valo sok sullyos nyava-

lyaban meg unas es uthalas nelkwl sok szantalan nappali es Eyeli nyughatatlansagat mellette faradhatatlanul nem szanvan ... Mind ezekert ... hatta Testamentumba az Lakatos György Vram mellette valo Hasz reszt [Kv; RDL I. 23]. 1659: mivel az en edes Uram Mihalcz Mihaly Ur(am) egy nihany idotol fogvān valo sullios betegsegemben ... gondomat viselte, ejeli, nappali sok nyughatatlansagāt faratsagāt mellettem nem szanta en <is> hālādātlan nem akaruān rolla lennem ... az en reszemert* hagiom es Testālom az Uramnak eō kegyelmenek [Altörja Hsz; Borb. I. — "Ti. a markosfalvi jószágból]. 1666: Asszonyunknak is emlékezzék, küldjék be ő nagyságok, ne szánjanak ennyi pénzt, nem engemet, hanem ... nézvēn az haza javāt [TML III, 596 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drināpolyból].

Szk: eddig/ide/oda való fáradságát nem/ne -ja vhovā való elmenését nem restelli/ne restellje. 1656: Kérem Kegyelmedet, ha módja vagyon benne, ne szánja ide való fáradságát [TML I, 7 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1657: kérem ... ne szánja idevaló fáradságát, mivel ... beszédem volna Kegyelmeddel [i.h. 61 ua. ua-hoz]. 1659: Kegyelmed olyan jóakarátját mutatta, hogy nem szánta oda való fáradságát [i.h. 364 ua. ua-hoz]. 1660: Kérem is Kegyelmedet igen erősen, ne szánja eddig való fáradságát, jűjön ide [i.h. 534–5 Bornemisza Zsuzsanna ua-hoz] *fáradságát nem -ja. 1636: Nem szánom semmi fáradságomat ... hane(m) áldom inkább érette az én Vramot, hogy engemet, ilyen gyenge edényt rendele volt eszközül ennek az régen ohajtott, sz. munkának véghez vitelére [ÖGr Aj.]. 1640: Kgd(e)t kerem edes Batja(m) Ura(m) ... faratsagat nem szanvan az megh irt napon legien jelen ... itt Barcaj puzta hazammal [Barcsa H; GramTr V. 360]. 1659: nem tartom ... keseeōnek ... latogatasomra ualo jüvetelit ... megis szolgáló(m) ha Faradsagat nem szanja ... ha arra veszi magát [Marosvécs MT; BK. Kemény János lev.]. 1670: pēnteken ebēdre bernehetünk ... ha lehet, ēdesem, egēszsēged engedī, ne szānd faradsāgodat [TML V, 104 Teleki Mihály Veér Judithoz] *fizetēst/költsēst/költsēget nem -ne -jon. 1582: monda az vra Zerelmes atytyja(m)fya gazdam azony meg marhamba tartt nem zanom eretted az fizetst [Kv; TJK IV/1. 59 J. Linzinger al(ia)s Borbely vall.]. 1657: Kérem kegyelmedet, ēdes Ōcsēm uram, hogy nyavalys szolgálmat tudakozza, ha életben vannak ... bizon nem szānom kevés költsēgetem tūlōk, csak vālthasam meg űket szegēnyeket [TML I, 67 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1662: fáradságát, költségét nem szánja [TML II, 272 Kornis Gáspár, Bethlen Gergely ua-hoz]. 1665: Az Istenért ő nagysága most ne szánja az költsēget, inkább refundāljuk orszāgū ez utān [TML III, 496 Bánfi Dienes ua-hoz]. 1669: Az szamosujvári tisztben ő kegyelmenek való fizetst bizony nem szānom [TML IV, 410 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1678: ő nsgok az költsēst magokért, orszāgokért nem szānják [TML VIII, 134 Bethlen Farkas és Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz] *se költsēget, se fáradsāgot nem -. 1702: En Csicso Kereszturi Torma Clára ... Mioltātōl fogva edgyűtt vagyok én az én ēdes Vrammal, eō kglme én tūllem, és az én kevés Joszāgomtōl, és egyebemtōl se költsēgit, se fáratsagāt nem szānta [Hosszúaszo KK; MbK 97].

9. tagadó formában; în construcții negative; in Form der Negation nem -na vmit tenni kedve volna/szívesen (meg)-tenne vmit; n-ar fi dispus să facă ceva; nicht scheuen/zurückscheuen (zu tun). 1600: Schmelcz Georgine Anna Azzony ... vallja ... az fogoly leany ... mondotta: Ha ott

leott volna Akkor mikor kis Casparne az konthytot le vonta Darabos Janosne fejereol, tehát bizony az kestis nem Zantha volna Kis Casparneban verny [Kv; TJK VI/1. 391]. 1639: Turi Ferencz megh megh is szida hogi mért eskettel megh hamissan, mert nem szanna el ütni az feieth [Mv; MvLt 291. 175b]. 1653: l(ste)n engemet ugy segillye(n) nem temetést, hane(m) égetést érdemlene*, ne(m) szannek magam egy szekér tóuisset hozni, es a' testetis megh egetni az Lélek kurufianak [Ne; KemLev. 1394. — *Ti. Mészáros Péter, Fejér m. közelebből meghalt viceispánja]. 1654: Mihaj deak ... monda ... menj el ne jarj az matkam utan ... az fejed nem szanna(m) el wtjn s az seggedhez uetjn [BLt 7 György Peter Jmperfaluj* (38) pp vall. — *Cs]. 1668: Kalaczo (!) István ... Szentpáli Andrasne aszszonyomnak aszt mongya vala hogy nem szanna az haloban takami, s az toba vetni az vén boszorkánt [Csehtelke K; BfR 57/5 Zaharia Laslo (33) jb vall.]. 1710 k.: úgy áldja meg Isten a lelkem, nem szánám a homlokára sütni tüzesen [BÖn. 888]. 1758: nem szántam volna arcul csapni [RettE 75]. 1776: monda, hogy ugy meg utálta Szócs Péternét, hogy nem szánám a hurkáját a sorkantyuján ki huzni [Kovácsna Hsz; HSzJP Gáll Gáspár Husz(ar) 60 vall.]. 1791: most kellett volna költeni két kotonok de annak is a tojása mind Zápon maradtott ... nem szántam volna azon kotonokat a földhöz verni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

Sz. 1805: én reám azok úgy haraguszna, hogy nem szánának egy kalán vízben el oltani [Csekelaka AF; KCSl 15].

10. vmilyen célra kijelöl vmit; a fi destinat pentru ...; zu/für ... bestimmen, als ... versehen. 1705: megtiltatta a generál, hogy ne legyen szabad Hannosdorffról senkinek eladni se házfedeleket vagy zsúpot, se épületet a fája kedvéért. Hihető, futasira szánták azt is, mint Sellemberket, akit már Kistorony után szintén elhordának [WIN I, 398]. 1836: Sem a regi sem az iden vágando Nádát eladni vagy el traficalni nem szabad — mivel a Tegla egetni van szánva [Csapó KK; Berz. 21]. 1847: Vádoltatik valló miként a három közönséget eltiltotta volna az olyatén ölfák vágásától, melyeket a királyi kamara eladásra szánt [VKp 175].

11. ~ja magát. a. vmire/vminek készül; a se consacrare unei profesii; sich entschließen ... zu werden. Szék: katonaságra ~ja magát. 1758: mind ott járt az eszem, hogy tanulni visszamenjek a collegiumba ... de ... a pestis miá ... már csak katonaságra szántam magamat [RettE 66–7] * papságra ~ja magát. 1823–1830: örvend, hogy papságra szántam magamat [FogE 222] * szabómesterségre ~ja magát. 1823–1830: látván nagy szegénységbe lett esésünket ... lemondottam a tanulásról, s szabómesterségre szántam magamat [i.h. 87]. — b. el/rászánja magát vmire; a se decide să facă ceva; sich zu etw. entschließen. 1793: B. Bánffy Esther Aszszony tudom hogy fel kérte a' maga fel kelthetőt, és azon fel kérő admonitióra a' M Gróf Ur kiis adta a' fel kéretett portékákat ... És azon fel kéretéstől fogva a' Néhaj Grof Ur ... el válasra szánta magát [Koronka MT; Told.].

szán² fn 1. sanie; Schlitten. 1565: Mynden Brassay, Lugassy Awagy Karansebessy, Akar honneth walo, ky halat hoz, vag' chikot ide az Warosra, Egesz három Nap tartozzanak arwlly Nylwankeppen ... Ezenkeppen Zylwat, Almath, Dioth es egieb giewmeólchyeót, kith Zanon es Zeke ren hoznak harmad napigh tartozzek Nylwankeppen Arwl-

ny es Apronkenth el Adny [Kv; PolgK 6]. 1578: Az Idege(n) bomak be hozasa felöl eo kegmek Azt wegeztek warasul hogy biro vram mingiart egy zanon be hozassa a pel-lenger ala es az feneket ky wagattassa megis kialtassa hogy ky idege(n) bort be hozna, igj lenne dolga [Kv; TanJk V/3. 157b]. 1589: Az Meniegezeobewl mikor Immar haza akar-nank kizewlni az Zan melleol menek be hogi eggiet mast ki horgyak [Dés; DLt 226]. 1595: Varga Istúa(n)nak pedig ugyan negy eokre es Zanaís ott voltak ... az orzagh vtan latam az Varga Istua(n) Zanat [UszT 10/102]. 1600: az battiais ... ream ieött Zanomra nagy ruddal ... famat le akarta rola wetni, mas Jambor attamfia hagiatta el wele hogy ne chelekeggie, mert nagyo(n) marad erette. Azert az fat az keötte meg es wgy hoztak haza [UszT 15/75]. 1621: Zaka-czi Janos Vrunk eo felsegeheoz menu(n) posta loakat ker uala sok keresunk vtan hogy zanra keolteozhessek egi zanon engedi meg Veotte(m) egi zanat nek f — 50 [Kv; Szám. 15b/IX. 148]. 1650: magamatis nyolcz eokrómmel szánastul vittene be az Fejéregyházi retrül [KvAkKt 340]. 1672: Ezen ... Erdőre rea menven hatalmasul ... az edgik szeker s szan megh szaladva el mvenen hogi annak az nyoma(n) el mennek aranykutra es fel Cirkalnam kik Czeleket-tek volna ... az szannak nyomot Egi hites Polgarall edgült követők [K; SLt P. 18]. 1714: a Pestis előtt az erdő Pásztor hoz vala be egy szanaz az Erdőből, szinten akkor gyűlven őszve a Falu a szánát el vévék az erdő Pásztor elől hogi a javát az erdőnek el vtagtak az utan miis jobbagyokul hoztunk belőle [Mezőmádas MT; BK. Herczegán Prekup (32) jb vall.]. 1722: ugi jártam ... Pap Péter Vrammal, egi szánamat el kéré ... mikor á szánam után mentem, hogi haza hozzam; a cselédgieit fel költi reám ... Pap Péter ... sokan lévén rajtam, ugi meg üt főb(e) hogi a fejem bé fakad, egi kupa Vér folyt az Fejemből [Kecsed SzD; TL. Bálint Tivadar (42) prov. vall.]. 1779: Amint a Szánokrol le hányot Tökék mutattyák esett az utrizált Legénynek es szánok(na)k Ökrekkal valo el fogások a Métán belől 26 ölnyre [Szék SzD; WassLt Mart Székely (46) civis vall.]. 1800: utol értük és társoim le szőkdősvén Lovakrol be akarták hajtani szányokat [Zágork KK; Ks 67. 47. 27]. 1803: Örvendek magamis ha István napját Jo egességben érhetted, s elis tölthetted Szánam ha igazítottva lett volna meg látogatgatalk volna de a régiség meg rongyollatta [Nagyak AF; DobLev. IV/870 Dobolyi Sigmund Dobolyi Istvánhoz]. 1839: Com-munitásunk egyezésével határozatott, hogy ezen az őszön a gyalog, marhátlan emberek által ölle kő hányattassék, és az marhas emberek a télen szánon meghozzák [Taploca Cs; RSzF 102].

Vö. a bak-, héres-, gyalog-, konyha-, lószán címszóval.

Szék: bivalyok után való ~. 1760: kell tsináltatni ... Biha-jok Után való szánat, jo erőset [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] * deszkás ~. XVII. sz. v.: Tudo(m) azt hogy Saarkői Istva(n) Vram ... az Uj haznak padlasat fel szaggattatta, s Deszkas szanakat Czinaltatott belőlle s velle [WH. Stephanus Eölcusi (40) prov. vall.]. 1770: Deszkás szán jo készű-llel nro 1 [Királyhalm NK; Ks 23. XXIb] * deszkázott ~. 1632: két lo után valo dezkaott festet gombos szán [Fog; UF I, 176] * egy ló után való ~. 1653: Egi szan, mas Egi lo uta(n) valo Egi lábatlan szan [Ilencfva MT; DLev. I. IIB. 12] * egylovú ~. 1599: Egy kewes ideő mul-va ieő wolt egi ember egi lowu zano(n) [UszT 15/190] * eplényes ~. 1679: haro(m) eplényes őregh uy Szán nro 4 [Udziszt Péter K; TL. Bajomi János inv. 119] * erdőöl ~.

1714: erdőből szán kettő [Kászonfelsőfal Cs; LLt Fasc. 85]. 1761: Erdőből Szán Nro 2 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 17]. 1771: Erdőből szán egy [Tekerőpatak Cs; LLt]. 1795: Két Erdőből Szán [Szarhegy Cs; LLt] * *fakó* ~. 1852: Egy roszt fako szekér 4 Rf. Hat fako szán* [Görgénysztimre MT; Borm. F. VIIIb. — "Az értékjelzés hiányzik] * *ganézo* ~. 1827: Vagynak még három derék Béres, erdőből és ganézo jo erős keszülétű Szánok [Koronka MT; Told. 34] * *hat ló után való* ~. 1690: Vagyon Hat Lo utan valo örögh Szán nro 1 melynek oldalai es az Felső reszei is, Hinto Superlattyá formajára, Fenyu Deszkabol be vadnak csinalva [BK. Kentelki inv. 7] * *hatlovú* ~. 1598: Keoreos fabianis vit Keth Eoreg hordo bort 6 lovo Zanon Tordara ... f 1/50 [Kv; Szám. 8/V. 121] * *két ló után való* ~ → *deszkázott* ~ * *kétlovú* ~. 1650: tel(ben) egy Cziki embert találá az reten, az kit ket lovu szánával be vűn Fejeregyházra [KvAkKt 340]. 1688: egy markotány szolgálja ki menvén az erdőre, ket lovu szánommal szembe tanállkozván, noha sokán mondották, hogy ne vágja a fát a mig el ne(m) mennek mellette mégis úgy vágta le a fát, hogy mind a két lora réá ésvén, mind a két lovamat agyon ütötte [Kv; Ut] * *kétorrú* ~. 1732: (A híd) építésére Mester Ember ... el hívására expedialtuk Batori Szabo István Atyánkfiát. Notarius Atya(n)kfia eo kglme rendeltessen ket oru szánat [Dés; Jk 426a] * *kétörkű* ~. 1779: Deák János Uram két két Örkű ... Szánnyai Béres Legénye fogattatott el [Szék SzD; WassLt J. Tasnádi (53) vall.]. * *kőhordó* ~. 1740: Mltgs Groff Kornis Sigmund Urft ő Nga Méltóságos Requisitiojára, a' Rósa Hegj oldalából, meg engettetik ő Ngán(a)k, hogy köveket hordathasson, tali Conditione, hogj ... a kő hordo ... szánokkal, retűnket ő Nga ne tapottassa; hanem járjan(a)k, a' szokott közönséges úton [Dés; Jk 543b] * *lábaltan* ~ talp nélküli szán. 1653: Egy szan, mas Egi lo uta(n) valo Egi lábaltan szan [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 12] * *ló után való* ~. 1679: vagoj(n) ... Ló utan valo ... Szán [Uzdisztépéter K; TL. Bajomi János inv. 119] * *lovás* ~. 1722: Az Szőlő kötőző veszzőket edgy öreg Béres szánan el küldett(em) Porumbákig, Ugy mostanis az kgd három S.V. Sertésinne Aprolejkait edgy ládában bé szegezve (: de aszt Lovas szánan :) [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] * *nagy* ~. 1796: Egy Beres ökrő utan valo Nagy Szán meg hasadozott Eplenyivel [Backamadaras MT; CsS] * *nyolcörkű* ~. 1753: láték egy Nyolc ökrű szánat be menni azon erdőbe [Gyula K; Ks 7. XIV. 13 Gr. Butyka de Csomafája (54) ns vall.]. * *ökör után való* ~. 1692: ket roszt ökrő utan valo szan [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1756: Más viseltes ... ökrő után valo szán 1 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35]. 1802: Más Nagy ökrő után valo szán [Ne; DobLev. IV/858. 9b] * *örög* ~ nagy szán. 1587: 18 die Janüary ... veottem egy Eoreg Zanatt d. 40 [Kv; Szám. 3/XXVI. 65 Suweges Gergely isp.m. kezével]. 1649: Vrunck Eő Naga szamara Asztalos Vraim Deszkaztanak Egy Eőregh Szanat ... f 4 [Kv; i.h. 26/VI. 436]. 1729: Örög szán 4 [Marossztygyörgy MT; Ks 23. XXIIb] * *sóra járó* ~ sőszállító szán. 1806: Három derék szán, két erdőből és egy sóra járó [HSzj erdőből-szán al.] * *sós* ~ 'ua.' 1595: Dewaj Mihaly ... az úton ... egy sos zan előt fogot Monostoron loat kj [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 118 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *tőkehordó* ~. 1760: egy eplenyre való tőke hordó szánat is kell kettőt tsináltatni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] * *udvari* ~. 1679: Udvari öregh szannak valo bikk ffrák, csak ki nagyolva Par 6 [Uzdisztépéter K; TL. Bajomi János inv. 96] * *vasas talpú* ~. 1662: (Az ágyút) tengelye,

kerekei nélkül ... egy vasas talpu szánon Seeben alá odavonattatta vala [SKr 524–5] * *vízvontató* ~. 1771: Víz vontató szán [Tekerőpatak Cs; DLt Fasc. 158].

2. szánkó; sánia; (kleiner) Schlitten, Rodel. Szék: *szánkó* ~. 1821: Egy Szánkazo Szán el romolva [Mezőmehes TA; HG. Mara lev.].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szánny/szánra való vmiből; de un anumit număr de sanie de ...; Schlittenfuhre (z.B. Holz). 1582: 25 January ... Jo boro balint hozot az tanachy hazhoz ket zan zenat attam neky f. 1/— ... Hogi eggik zanrol az masakra emelgettek az czikot, attam d. 12 [Kv; Szám. 3/V. 7]. 1589: Vadalma Mihali, vit vrunckan Thordaig 4 louon egy zan czikot, attam d. 12 [Kv; i.h. 4/X. 61]. 1599: 7 Die febr. ... Vettünk farkas ucza(n) kiwil egy hidegel holt zegeni Embernek egy zan fat fl — d 75 [Kv; i.h. 8/XVI. 26]. 1600: Veottem harom zan fat Lapoczka Nyelnek walott [Kv; i.h. 9/VIII. 10]. 1606: Foldzenj (!) Janos vagiok ... az keresbe(n) ennel egyebet ne(m) tudok, hane(m) zoloknaba iouenk az Vas Peter zanaual, Dymie(n) Boldisar ada Egi za(n) zenat reaja de en ne(m) tudo(m) semmy alkolkokat ne(m) tudo(m) mibe adta [UszT 20/125]. 1659: annyi tehetségem nincsen, hogy Váradá csak egy szán fát is vitethessék [TML 1, 479 Udvarhelyi György Teleki Mihályhoz]. 1701: a' harmadik szőlőben 36 Szan Ganit ki vitettem [Noszolyi SzD; ApLt 6 Hollaki János Kálnoki Sámuelhez]. 1737: minden Ökrös és Lovas Gazda emberek, most legközelebb a jövő Hétenn ... eg(gj) eg(gj) Szekér vagy Szán tövissel vigien vagi vitessen* [Dés; Jk 470a. — "A gát megerősítésére]. 1771: vittének mintegy 11 ~ Tizenegy szán Tölgy fát [Kersec H; Ks 93. 19. 6]. 1784: Ahol is láttatott volt 8, id est nyolc szán széna. Ebből pro solvendo íltetett 4, id est négy szán széna, hogy megfizessék a potentiáriusok; akinek felvétele recomendáltak a tisztelt Szócs hadnagy úrnak [Ozsdola Hsz; RSzF 173]. 1784/1805: adtam Titt Henter János Vrnak ... minden Esztendőben két két Szán nádat vágatlan [A.zsuk K; SLt XLVI. 7 Földvári Ferenc (56) jb vall.].

Hn. 1587: zanat [Kv; Szám. 3/XXXIV. 2 Zabo György isp.m. kezével]. 1600: zanamat [UszT 15/75]. 1657: sok szának [KemÖn. 50]. 1714: szánakkal [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1751: szánat [Tarcasfva U; Pf]. 1753: szának [Gyula K; Ks 7. XIV. 3 Vonya alias Fark Mihály (40) jb vall.]. 1757: Szánokot [Gergelyfája AF; BK sub nro 834]. 1762: Szánat [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31]. 1774: Szánatis [Mocs K; KS Conscr. 87]. 1781: szánat [Koronka MT; Told. 10] | szánat [Nyárádsztbenedek MT; i.h.]. 1784: szánastul [Béta U; IB]. 1819: szánat [Méra K; AggmLt].

szánacska 1. egylovas szán; sanie cu un singur cal; kleiner Schlitten (mit einem Pferd). 1849: Egy, egy lonak valo szánatska két rudjával [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *vhány -ra való*. 1778: szokot ugjan ő Nsga nekünk maga embereinek külön-külön minden Gazdnak két-két szánotskára való fát adatni [Bányabükk TA; BLt 11].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szánacska való vmiből; de un anumit număr de sanie (de un singur cal) de ...; (kleine) Schlittenfuhre (z.B. Holz). 1684: Fogarasban ... Vettünk egy szánacska szénát fl. 1/40 [SzZs 260].

szánakasztó-lánc opritoare la sanie; Schlittenzugkette. 1741: 1. Ökrő szekér Négy vas löcs káva ... Szekér akasztó

Láncz I Szán-akasztó Láncz I [M.nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprényi Orsolya lelt.].

szánakodás 1. sajnálkozás, szánakozás; milä, compätimire; Bedauern, Mitleid. 1710: A szegény Frangepán gróf is ira alázatos levelet a császárnak rabságából, melyben a többi között így könyörög: „... Fontolja meg Felséged kegyelmesen, hogy én szánakodásra méltó módon egyedül vagyok csak az én régi nagy familiából, mely ... mind Felséged császári házának, mind az egész kereszténységnek nagy hűséggel szolgált ... engemet, immár megholtat, az életre visszahozni méltoztassék [CsH 88]. 1749: ki indulhatna fel a Szegény Ember(ne)k szánakodására, és segéltesére maga jelen valo nagy kárával [ApLt 5 Apor Péter aláírásával]. 1846: Virág László ... Darvas Jánost ... meg támadta, s hazonnan a' végre magához vett réz fokossával — az emberiség méltó szánakodására kegyetlenül meg verte — meg kinozta [Dés; DLt 530/1847. 26].

2. könyörületesség; milostenie, milostivire, milä; Erbarmen. 1657: Ennek felette magoktúl az értelmessitül meg találta, keresztényi szánakodásból, rendeltük hogy itt Fogarasi városunkban az ő jövőendői hasznokra egy ola scholát rendelénk s emeltetnének ahoz kívantato tanító és tanuló személyekkel és azoknak sustentatíójokra szükséges provisioval egyetemben [UF II, 185 Lorántffy Zsuzsanna ut.]. 1859: személyesen nem tisztelhettem, hogy instáljam szánakodásra; nagy nyomorúságba, nagy szükségbe vagyok most is ... a' mult fél-honapba egy jóságú vendéglősné szánakodásból ingyen adott kosztot [Mv; DE 2].

szánakodik 1. sajnálkozik vkin/vmi miatt; a-i fi milä de cineva, a simti milä fařa de cineva; Mitleid haben, bedauern. 1584: vgia(n) azonnapon del vta(n) hat igen nehezen haytia a' pásztor az eoregh boryath, Zanakodni kezdé Ania(m) raita es orvosolny Mondot ez Catalin Azony, de orvosolhad (!) de soha Ne(m) veszed haznat ... Az boriu mas nap el hala | Barbara Keomiwes Ambrusne vallia ... Tudom ezt is hogy zanakodot Danch Leoricncz hogy el kellené Arwait hadny [Kv; TJK IV/1. 278, 361]. 1602: Takach Georgy ... vallya Reggel latom hogy Syr vala ez zabo Mihaly az kar vallo ember akkor megh sem tuttam my vegre syr, Annak vthanna vgy ertettem megh hogy kart vallot ... ott volt farkas Mihaly szanakodik vala [Kv; TJK VI/1. 616]. 1723: Mlgos Házához való szerencsés érkezésin Ng(dna)k szivesen eörvendek, de bajos utozásán Ng(dna)k szánakodom [Darlac KK; ApLt 1 Apor Zsuzsanna apjához, Apor Péterhez]. 1726: Akarám az Aszszonyt levelemmel becsületté látogatnom, szánakodván szivesen az Aszszony méltatlan szenvedésin, és szomorúságán [Mezősztyörgy K; i.h. Zichy Sára lev.]. 1727: Ngod az en romlasomot nem hogy örülte volna, söt Daczo Uramtól ugy ertetem, hogy Ngod igen szanakodot rajtam [Albis Hsz; i.h. 2 Bakori (!) István Apor Péteréhez]. 1740: Szánakodom Szegény Apam Vramekon [Noszoly K; i.h. Bak András Apor Péter-néhez].

2. megsajnál vkit; a compätimi pe cineva; bedauern. 1766: Petrucz György nevezetű Jobbágját Aszszonyunk elő Excellentiájának ... mindenekbe Petrucz János nevezetű Attyafiának irigysége keverte ... a ki hamissan Kalácsossáknak Ribicsorai Glis Thodort meg fogadta, minden lopásokot reája vallat ... melyekért midőn tömleczetnék, Glis Thodor szánakodván ártatlan Szenvedésin, meg vallotta, hogy eőtöt Petrucz János ösztönözte, hogy Petrucz György-

re hamis Kalácsot végyen [Grohot H; Ks 40/9]. 1811: Érzi, minden ember, és kezd szánakodni, Ha betegségben lát más embert hánykódni [ÁRÉ 166].

szánakodó sajnálkozó; milos, milostiv, plin de milä; mitleidig, mitleid(s)voll. 1758: A szomorúkkal szomorú voltam s minthogy én is igen sok szomorúságot kóstoltam, keserves dolgokon könnyen sírtam, mert különben is igen szánakodó voltam [RettE 79].

szánakozás 1. sajnálkozás; milä, compätimire; Bedauern. 1666: Gyermekeinek betegségeket szánakozással értettem, kívánván, Isten gyógyítsa szegényeket [TML III, 602 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1667: Egyébaránt az egy balásfalvi dologban hogy difficilisebbek ő nagyságok, kiváltképpen az fejedelemszony ő nagysága: de Kegyelmedhez semmi idegenségeket nem látom, söt szánakozással vannak Kegyelmed dolgában [TML IV, 221 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] | Kegyelmed levelét vettük; írásából valóban szánakozással értjük az szegény kis gyermeknek halálát [TML IV, 37 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1670: Második leveliben mit írjon Kegyelmed maga egészségtelensége felől, bizony szomorúan és szánakozással értém; kívánám Istenől, ő felsége könnyebbitené már abbeli nyavalyáját s jó egészséggel áldaná meg [TML V, 4–5 Nalácsi István Teleki Mihályhoz]. 1671: minthogy eddig is nem kicsiny szánakozásunkkal kellett ilyen derék dolog idején az szegénységet táboroztatnunk az fennforgó állapotokhoz képest már tovább való fenn léteket szükségesnek nem itéljük [i.h. 587 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1776: szegény Ladányi János öcsém hatalmas, jó készületté való csúsré, mely gabonásával, istállójával, pajtáival, lészás kertivel, egybehordott jó asztag búzájával porig égett. Méltó a sajnálatra és szánakozásra ez is [RettE 370]. 1815: tsak el tsudálkoztam mitsoda nagy pusztulást láttam, és valósággal mintégy szánakozás vett elé, látván, hogy még a' hires Antoni Ház is el van pusztulva ... se fedele, se kerítése [Szamosújlak Sz; Végr. Vall. Rátz Dávid lev.]. 1823–1830: Az apám ... Úton-útfélen ... az anyámat kurvának, Máthé Lászlót ... latornak kiáltozta, melynél fogva az apám ügyét minden felvette, igaznak tartotta s szánakozásból szegény Szabó Józsefnek mondotta [Föze 87].

2. sajnálat, együttérzés; milä; Mitleid. 1674: Az megesett embereken való szánakozást, könyörületességet Isten parancsolja ... Asszonyunk ő nagysága kegyelmesen veszi Kegyelmedtül, ha ételek felől is parancsol [TML VI, 698 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. 1782: Veress Samuel Uram az Édes Atyám(na)k ... inassa lévén azomban az édes Anna meg holt, és látván az édes Atyám hogy az édes Anyáról maradtott jóvatskai el pusztulnak szánakozásból az inasi aprod esztendeiből el engedett, és a' Czéhnak fizetett bizonyos Summa pénzt [Torda; KW].

szánakozik sajnálkozik; a simti/avea milä ...; bedauern. 1662: Ezen országgyűlése^a alatt a magyarországi palatinusnak beszercei gyűlésből íratott levelére válasz érkezett vala, melyben az ország kívánságára directe egyáltalában semmi nem feleltetett, hanem az ország romlása magyaros magyarságból szánakozván, hogy Magyarországnak minden hetedik vagy tizedik esztendőben Erdélyországtól, maga vértől, tagjától sokat szenvedni kellett volna [SKR 487. — ^aA beszercei egy.]. 1671: Bizony szánakozom mind magán az édes sógoromon, mind pedig ezen az atyámfian,

mert noha ártatlanul, de elhittem, mindkét részről életék fogyása nélkül nem lesz ő kegyelmeknek búsulása [TML V, 631–2 Kapy Gábor Teleki Mihályhoz]. 1705: Száva Mihályt az general igen erősen szidá és fenyegeté. Azt is mondá, hogy hallotta, hogy kivitték Havasalföldből a lovaimat, marháimat, kin maga is szánakozék, hogy oly kárt vallottam [WIN I, 600]. 1726: En Háromszéken voltam és fülhegyjel hallottam hogy Ngtok nem éppen egjes, de okait nem hallottam és éppen nem értettem ... azert hogy ... Ngtok között valo ellenkezéseken eleitől fogva inkább szanakoztam mint Sem hallani kívántam [Kv; ApLt 2 Henter Dávid Apor Péternéhez]. 1727: A Mlgs Aszszony beteges állapotjan ... szívesen szánakozom; melyet nem kevesse nevel s öregbit á bu bánat s keserűség [Kv; i.h. Henter Elek Apor Péternéhez]. 1780: En ugyan tíz esztendő s korától fogva véle nem beszéltem, jóllehet esmért, mégis felette igen tudtam szánakozni az ő sokféle viszontagságokon általment életének folyásán s az ő halálán [RetE 410]. 1879: Magyar ember s pláne poétafele itt boldog nem lehet! De sorsomról ne szólj senkinek ... Fájna, ha szánakoznának rajtam [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

Ha. 1843: szánakazzék [Dés; DLt 1397].

szánakozó sajnálkozó; milostiv, plin de milá; bedauern, mitleidig. 1668: megszabadultam 11 Februarii, Kegyelmed léven ... rajtam istenesen szánakozó és ... kiszabadítani igyekező jó uram [TML IV, 269 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz Vh-ról].

Szk: ~ szívvel. 1675: Kegyelmedet ... teljes bizodalommal és szeretettel kérjük, értvén keresztényi szánakozó szívvel édes nemzetünk ily romlott és keserves állapotját ... nemzetünkért fáradozni s törekedni ne nehezteljen [TML VII, 113 Vesselőnyi Pál, Kende Gábor, Kubinyi László Teleki Mihályhoz]. 1735: Komornyik László Vram nagy szégyéne miatt ... kéntelenitetett ... kémi ... Tordai Boldisar Vramtul ... nyólcvan egy magyar forintokat és két pénzt ... Tordai Boldisár Vram ... szánakozó szível ... adának eo kegyelmek nyólcvan egy magyar forintokat és két pénzt [Szécs Sz; Borb. II].

szánalj szántalp; tálpile saniei; Schlittenkufe. 1810: Egy szán aji ... Rf 1 xr 14 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 25].

szánáll szántalp; tálpile saniei; Schlittenkufe. 1666/1793: azon tilalmas erdőből ... a ki ... eplén szán áll és orsonak valo fát, bátor hátán hoznais ... maradjon flor. 1 [A.csemátson Hsz; SzékFt 19]. 1686: Edgy bokor szán áll [Bikfva Hsz; BLt]. 1699: egy ros szánto taljiga, kilencz Tésla mellyek(ne)k hámma Vasas sikottyukkal, egy szer agos, egy pár el romlot szán áll [Szentdemeter U; LLt Inv. 6]. 1775: Béres szán 1. Szán áll uj 1 [uo.; LLt Fasc. 153].

szánalódás szánalom; milá, compätimire; Mitleid. 1807: mais mind ros voltam, mégis szánalódásból elvittek sétálni ha magam meg jobbitom [Dés; KMN 345].

szánandó sajnálatra méltó; vrednic/demn de milá; bedauernswert. 1880: Ha én írnék kritikát egy versfüzetről, még szánandóbb lenne, mint a b. K. Endréé [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhoz. — "Kemény Endrének Jakab Ödön verskötetéről írt bírálata].

szánatik sajnáltatik; a fi compätim; bedauert werden, Mitleid erregend. 1668: Mert tudni való dolog az, hogy aki pogány fogságra esik, az minden keresztyén embertől szívesen szánatik [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

szán-bán bűnbánatot/megbánást érez vmi miatt; a se cäi; bereuen. 1809: mostani bűnünket meg töredezt Szível Szánván bánván nem tsak igyérjük magunk meg jobbitását, hanem tellyesíteni törekedünkis [UszLt ComGub. 1668–9].

szándék 1. intenție; Absicht. A. 1582: Latam hogy mingiarast Az Aztalos Imrehne haza Aytaiära lutanak es ot be vagdalanak ä fogol legenyek Az Ayton, Mert mindeniknel fegwer wala, Az rea walo zandek feleo! semmit Nem tudok [Kv; Tjk IV/1. 9]. 1584: Chyszar Janos vallia ... az gyermekeket ... felthiwk wala A vargane anniato! ... verny akrom wala chak zandekal de esmegh meg mertekelwe(n) magamat el hagyam [Kv; i.h. 285]. 1600: Gyeörgy vramis bizot baratit talalta wolt, hogy ha az zandekok, ne egessek hane(m) chak hanniak el [UszT 15/24]. 1601: Dauert Georgy Juxta exmissionem vilagosan megh bizonyittja mind Az Actoroknak az keozteok leott haborusagh eleott walo Zandekokat Intentionioikat [Kv; Tjk VII/1. 535]. 1619: És most is minden szándéktok és intencumotok az, kinek régen végére mentünk [BTN² 307]. 1677: A' zászlók alol, vagy egyéb Presidiumokból-is, szokot idejekeket el-töltve, és bucsut véve, nem másuvá, hanem Földes Urokhöz redealni akaro emberek, abbéli szándékjok felől Földes Urok-is testlván, el-bocsátassanak [AC 105]. 1696: Édes Batyám Uraim, én szándékom szerént az Mélt(ó)s(á)g(ó)s Gubernátor Ur(am) eo nsga parancsolattjára Kolos várba be nem meheték [Germeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. 1701: En azon voltam minden Szándékkal hogy ... Viczében mennyek [Kv; WassLt Apor István kezével]. 1803: áruba botsátván a Nagylaki Határ szélben lévő Hulai erdömet ... jelentette iránta meg venni valo szándékát Tkts Kőkösi Dobai Sigmund Ur [Is-pánlaka AF; DobLev. IV/869 Kövesdi Boér Sándor kezével]. 1838: töllem ugyan már többen tudakozdtek ezen jószágamról, kiknek szándékjak volna meg venni [Nagyrápolt H; Bosla, br. Miske Ferenc lev.].

B. 1540: Waydane azzonyomnak myndeneket nyltan megmondek az the k: akarattyabol, ew az thy kegyelmetek zandokat dychere [Kv; LevT I, 10 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. 1572: My zandoka wolna kegyelmeteknek azt warua hogy kegték megh Jelenchye nekye [Gyf; BesztLt 3737 Lucas Pistaky Gr. Daum beszti-bíróhoz. — "Jmre kowachnak]. 1596: az Tatar keozelgetne, es minde(n) zandoka az volna hogy hazankra yeone [Kv; TanJk I/1. 288].

Szk: ~ában (meg)gátol. 1636: azokat a' kik annak' fel döjtetésere ok nélkül igyekeznek, szándékokban gátoltya, és igyekezetekben szégyenit meg [ÖGr Aj. — "Feji szé-kének]. 1749: újabban meggátla szándékomban Apor Péter [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hidvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. 1793: az essö ... meg gátolván bennünket Szándékunkban meg akadunk [Hada Sz; JF 36 LevK 272 Vintze István lev.] * ~ában megmarad. 1850: (A más vallásra átlépni öhajtó) szándékában alhatatosan meg marad [Nagykapus K; Rak 4 esp-i rend. kiv.] * ~ában van. 1662: Hedri uram ládái itt vannak; nem tagadom hozzájuk nyúltam, maga is requirálván ezen dol-

gok felől és soha szándékomban nem volt, miattam azokban megkárosíttassék [TML II, 289–90 Teleki Mihály Thököly Istvánhoz]. 1676: volt szándékomban, hogy megírjam ő nagyságának, hogy ő nagysága az én hűségemben ne kételkedjék [TML VII, 227–8 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *~ában véget ér.* 1605: My volna istennek kegyelmességéből annyi haddal és úttal is vagyunk, hogy ha eddig is nagy romlást nem gondoltak volna, minden szándékunkba régen véget értünk volna [SzO VI, 11 Az erdélyi rendek előjárói Nsz-hez] * *~a füstbe megy.* 1710: Kemény Simon ... reménséget veszen, hogy erdélyi fejedelemségre behozatik. Nem vala Istentől elrendelve, azért füstbe mene minden szándéka [CsH 55] * *~a van vmire.* 1662: ő kegyelmének mi tetszik? vagy-e szándéka az kijövetelre, vagy nincsen? [TML II, 284 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. 1808: az Attyának szandeka volt az Testalasa és nem tsak sőt valojaban testaltis [Harasztos TA; Borb. II]. 1817: az vér atyafiakat, meg kel vala Atyafiságoson szollítani hogy az ős jóságának el adására Szándéka vagyon [Ne; DobLev. V/1009. 2a] * *~áról lever.* 1739: eő Herczegséginek szándéka volt az Volcani Passusban be menni ... de már le vertük az szándékárul [Ks 99 Kornis Antal lev.] * *~át leteszi.* 1782: (A jobbágyok) Abrud Bánya körül a havasokon fegyverben vagynak, mely szerint ha igaz ... mindjárást szándékokat le tegyék, fegyvert ne végyenek [Kv; TLev. 4/5 „Ajtay D. Mihály pp Császári Universitas(na)k Chalcographiae Professor”-a lev.] * *~át végbe/véghez viszi.* 1661: mieltt itt végbenviszi szándékját, és Erdélyt elegendő néppel megrakja, bizony tovább is fog harapódzni a tűz [Kemlr. 344]. 1798: Szükségesnek tartam véghez vinni ... ezen Szándékomat [Mv; DLev. 2. XIXA] * *eljövő ~.* 1663: Avval is, mivel már egészen eljövő szándéka van, továbbra is kötelezván magát az özvegy fejedelemszonyhoz ... és mindenét ... ide Bányára hozatta, mi tévő legyenek, kegyelmes parancsátját elvárom [TML II, 471 Teleki Mihály a fej-hez] * *(el/ki)menő ~.* 1572: Dru-mar Myhaly Smelcher Gabriel Es Akler Balynt kyknek ... ez orzagbol ky menea zandekok volna Haggywk azert Nettek, hogy ha vgean Byzonnyal lattatyna el menea zandekokat ... Arestallyatok meg mynden eoreoksegeket [Besztlt 3628 Stephanus Bathorj de Somlyo a beszi-i bíróhoz és az esküdő polgárokhoz]. 1659: Barsai András uram által kellett beizennem, az mint tudhatam kegyelmednek helyesebb mentségével kimeneteli felől, legkiváltképpen az úrral együtt való kimenő szándékát [TML I, 416 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1661: Érttem Erdélyben menő szándékokat ... bizony akamám érteni, mikor indultok oda, én szolgálmat bocsátanám el veletek [TML II, 158 Teleki Mihály Veér Judithhoz] * *elszökő ~.* 1777: Karatson Stefanrol Pap Vaszil azt mondotta nekem, hogy inkább hiszi hogy elszökő szándéka volna, mivel a' Kassai mind üressék, és nem ugy vadnak mint más esztendőkbén [Sajó-udvarhely SzD; KS. Agrisán Ilie (48) zs vall.]. 1780: vevén észre el szökő szandekat Jobbagyomnak a Tömléczen tette Udvarhelyre [Bözödújfalú U; Pf] * *eltökélt ~.* 1598: de eó sem(m)ikeppe(n) ne(m) akart cedalnj az io Intesnek, hane(m) el teökeltett zandokath ugyan veghez akaruan viny ugyan hazamra ieótt [UszT 13/103]. 1783: el tökélet szándékjakat véghez vitték [Koronka MT; Told. 19/81] * *elvégezett ~.* 1663: Bizony dolog, édes Apám uram, nekem elvégezett szándékomban vala az Kúvárból való kiköltözésem [TML II, 476 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez Nagy-bányáról] * *feltejt ~.* 1638: Nagy Andrásnak Illjen fel teott

szándoka uolna ... hogy ... utra akarna menni, es ualamej Vr es feo Ember vduaraban szolgaltatra akarna magatt adnj [Kv; RDL I. 115]. 1811: Hogy díszet adják az Oláh Czinteremnek; E' nekem egy fel-tett szándékom [ÁrE 84] * *gonosz ~ (ban van).* 1585: Daroczy Caspar ... vallia ... ky leowe Vinczeheöz Az leany ot eozsve eólelkeznek es latam hogy Az paitaba Mentek gonoz zandekba Vadnak [Kv; TJK IV/1. 505]. 1596: elseozer kj techjk az w gonoz zandoka hogy zolg<aimat> el wzte az en keorteowel famrol [UszT 11/5] * *gonosz ~ot lát vkihez.* 1590: Latam hozam Gonoz zandekiatt, be fwtamam Előtte wgian miklosy Janos wdwarara, ottis rajtam kezdte wernj [UszT. — *Az alperesnek]. 1600: latam ... gonoz zandekot hoza nemly vraitmol, zitkozodastis halek [UszT 15/138 Iffiu Bassa Gergely Wdwarhely vall.] * *gyilkos/gyilkoskodó ~.* 1671: Causa Sz: Gothardiens(is) Szekely János feleségétől Cirje llonatul Kiván el válást ... Lőt illye(n) végezhas ha férje meltatlan verekedesevel, bocztelenitesevel szitkaval ennek utanna terhelne, gyilkoskodo szandeknak talaltassék [SzJk 115]. 1747: az l. ... in loco delicti el fogattatván azon armaturajaval t.i. tseppivel (: mellyel is gonosz es gyilkos szándékkal az említett hegyet invadalta :) [Torda; TJKt III. 168] * *halálos ~.* 1766: el tökélet gyilkos, és halálos szándékból a Férjemet két Flinta lövésekkel által lövöldözték [Kökös Hsz; Kp I. 237] * *heccelési ~.* 1879: Hát aki ... a számárságot igyekszik nevetségessé tenni: heccelési szándékból cselekszi-e? vagy azért, hogy helyesebb állapotokat teremtsen [Mv; PLev. 36–7 Petelei István Jakab Ódórhöz] * *induló ~.* 1667: Sokszor megmondottam ő nagyságának, irtam is, bizony ha olyan induló szándékot vennék eszemben, mentest megírnám [TML IV, 188 Teleki Mihály Weselényi Pálhoz] * *kárt tevő ~.* 1780: Édes Anyámat és Mostoha Atyámat ő KeGYelmeket ... semmi Kárt-tevő szándékkal nem fenyegetem [Kv; MbK X. 58] * *kegyes ~.* 1699: Hallér István Uramnak ő Nagyságának kedves hités társa ... Butsessi Sára Aszszony ő Nagysága, Isten dicsőségéhez való buzgóságából, és annak elő mozdítását kíváno kegyes szándékból ... annak a' Tipographianak ki váltására, mellyett Tótfalusi Kis Miklós Urammal meg szűkségére készítettett az Ecclesia és a' Collegium; adott maga keresményéből készpénzül fl. Ungar. 566 [Kv; SRE 63] * *kész ~kal.* 1761: Czako Samuel Vram ... az uttzára egész meg támadásra kész szándékkal ment ki réája [Torda; TJKt V. 36. — *A felperesre] * *lator ~.* 1657: Ekképpen méne azért véghez az hadakozás, csendesedék meg az török is lator szándékjától [KemÖn. 288] * *megölő ~.* 1765: a mostani Ak, magokat defendalván ugy üzték bé megint az Akcionált Fogado udvarára, a mikor osztán a verekedésben szokásos, az mostani Akrais nem tsak verekedő hanem vért ivo meg ölő szándékkal lévő és ki vont fegyverével, kardgyával már most az Ak közül megis csonkázott, vágott, nyomorékká tett s ugyan meztelen kardal vindex és aggressor Murvait [Torda; TJKt V. 254] * *mi ~ban/~kal van (vkihez).* 1568: mond gabor Mihalnak, neste (!) lelek, ne(m) tudod te mij zandokba vagok hozad [Kv; TJK III/1. 193 Michael David feleki r. vall.]. 1665: KeGYelmedet kérem, minden dispositioiról voltaképpen tudósítson. Török vagyon-e s mi szándékkal vannak? [TML III, 384–5 Teleki Mihály Bánffy Zsigmondhoz]. 1764: Murvai János ... bé ménvén az házbán, ezen szokkal köszent, Jó napot vitézek, mi szándékkal vadtak [Torda; TJKt V. 237–8] * *nincs ~ában.* 1772: Nincs is szándékomban, hogy azokról írjak [RettE 268. — *A külsőországokban esett dolgokról] *

rossz ~ (kal/ból van/ered). 1657: Eszemben vévén rossz szándékjokat, kirugaszkodám közülök által az falun ... [KemÖn. 55]. 1765: azt tudom hogy azon kísérő Legények semmi rosz véggel vagy szandekkel nem voltanak [F. gerend TA; KS. Mart. Szabados (47) jb vall.]. 1841: fel akarom a' lelkem anyámat világositani arról, hogy lebeszélléseim nem rosz szándékból ... ered [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.]. * szent ~. 1752: (A román falusi hitések) szinten pusztulo félb(en) lévő Oláh Templojok(na)k restauratiojokra reménkedének ... Frenk István Uramnak, hogy adna a Falunak egy darab Falu közönséges helyire bizonyos summa pénzt ... azon szent szándékjok(na)k végben vitelire [Nagylak AF; DobLev. I/248]. * vérengző ~. 1783: V. Notarius magais beszéllé azon Személyeknek vérengző szándékjokot [A.csemáton Hsz; HSzJP]. * veszedelmes ~. 1630: eo Kegelmanek ... artalmara ne(m) wgiekezem, sőt ha mi ellene valo veszedelmes szandekot ertenek, azt eo kegelmenek megh jelentem [OL Gr. Csáky közp. lt. CCC Fasc. 28 No. 53. — *Gr. I. Bethlen István gr. Csáky Istvának]. 1657: az negyvenezer tallért nem kívánák, örömet ide hagyák, mert esztendőre más veszedelmes szándéka vala az akkori pogány császárnak szultán Murádnak [KemÖn. 184]. * visszajövő ~. 1849: menyének el az Aszonyhoz probalyak meg hogy vagyone visza jövő Szandeka [Medesér U; Pf Ferenczi Lajos lev.]. * vmilyen ~ban/~kal van. 1592: Nicolaus Mark ... monda ... en sok ideigh bozonkottam Mezaros fabinanna ... oly zandekba voltam hofi megm veriem [KV; TJK V/1. 232]. 1857: oly szándékkal vagyok, hogy még egyszer az életbe a szokott helyekenn a kártékony vadakat meg üzessem [Kisdebrecen SzD; Újf. 2].

Sz. 1687: Szegény ember szándékát boldog I(ste)n vezérli [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez Nagyányáról].

2. katonai terv; plan, intenție (de a întrepinde ceva); Feldzugsplan, Pläne, Kampfziel. 1618: az lengyelnek az szándéka s elvégzett tanácsa, hogy megvárja, hogy elteljék az török hadnak ideje, és Szekender pasa eloszoljon s azután oztán hadat kétéfel ossza [BTN² 140]. 1619: senkinek nem hallok perzsiai hadra igyekezett-szándékát [i.h. 241]. 1657: Az expertus fejedelem considerálván az időt, helyet, az seregek állását, tüzek rakását, kitanulá ottan, hogy azon nap nem volna szándéka, sem módja az ellenségnek az megütkezésre [KemÖn. 71]. 1662: Aranyasmedgyesnek városát ... mind fölégette s elpusztította vala, de várát, hogy várívásra való szándéka most nem lévén, arra való lövészerszámok sem volna, csak elhagyta vala [SKr 659]. 1678: Ki tudja azt német hadnak szándékát? [TML VIII, 255 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1703: Visszajöven a sok prédákkal az itt quartélyozó német, a Szeben felől jött tábor elvalván Szamosfalva táján, Torda felé indulván, oly szándékkal volt, hogy Tordát felpredálja és felégesse [Kv; KvE 282 SzF].

3. házassági terv; plan de căsătorie; Eheabsicht. 1659: Sok egyéb aprólékos mentségim is lévén, mindenekből már kiszorítottak, vagyon csak egyedül házasságomra való szándékom [TML I, 411 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1671: Igaz, dolog, az egynehány esztendőben hírem nélkül sokfelé házassítottak, de nem hiszem, hogy olyan embert az országban találna Kegyelmed, az ki tülem azt hallotta volna, hogy vagy imide, vagy amoda van szándékom [TML V, 438–9 Székely László Teleki Mihályhoz Naláczai István aláírásával]. 1823–1830: Csakugyan Isten kegyelmességé-

ből hamar felgyógyulván, mondtam az húgomnak házassulni akaró szándékomat [FogE 289].

Szk: házasságbeli ~. 1675: September 5. Jelenttem Udvarbíroné Asz(ony)om által Kglmes Asz(onyunkna)k házasságbeli szandekomat [PatN 12b].

4. személyre vonatkozó terv; intenție cu privire la/in legătură cu o persoană; eine Person betreffende Absicht. 1598: (A) Zaproczyak ... vighez vittek ... az en vram Jobagiara valo zandekokat, az migh az teobi oda érkezet [Alparét SzD; Ks]. 1657: Ezalatt az fejedelem megindult, és útjában az öreg Bethlen Istvánnal is szemben lőtt, s megjelentette Zólyomi felől való szándékját [KemÖn. 160]. 1665: várakozunk, hogy bizonyos emberünk által harmad vagy negyed napok alatt valóságosan megérthessük, mi szándékkal, constrictioval vadnak. Egyébíránt az dolgot nem késedelmeztetnők, de miglen az szándékot felőlők meg nem érthetjük, különben cselekednünk nem lehetett [TML III, 362 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1776: Groff Lázár János Urffi ő Nga nem hogy meg másolta volna a' Kis Aszszony Groff Kornis Anna ő Ngáról való Szándékát, de sőt Levelével ottan ottan ujjította [Egrestő KK; Gyl. Jos. Szalai (45) vall.].

Szk: ~(a) lesz/van vkire/vmire. 1574: Kiral Leorinch azt vallyia hogy ... ky zolitia Eotet Sarka Symond es Mond hogi meg oyatot (!) Magatokat Mert az zandek Reatok vagion hogi altalam fogwa Meg vernek [Kv; TJK III/3. 390–1]. 1582: Zabo Marton ... vallia ... Igiarto Georg es Rengeo Annara ment es ot erossen Zidgia vala Mondwan, vganys te kellez vala sok ldeye zandekom volt read [Kv; TJK IV/1. 52]. 1710: Azt fogták az atyámra, hogy ... a várát Béli Pálnak fel akarta volna adni. Mely képtelen hazugság, mintha az atyám egyedül ... feladhatta volna, ha szándéka lett volna is rája, a kapuk kolcsa mindenkor az porkolábnál állván [CsH 150].

Ha. 1763: szándékokot [Koronka MT; Told. 33/31]. 1796: szándékam [KK; JHb XIX/56]. 1806: szándékakat [Szováta körny.; Sár.]. 1818: szándékjokat [M. fráta K; KLev. 11]. 1827: szándékjokat [Szind TA; Mészköi lev.].

szándéklott szándékolt, szándékozott; plānuīt; beabsichtig, gewollt. 1838: A két hid közti Porondon építeni szándéklott Malom [Dés; EHA]. 1844: Dobai Josefifn tiltakozása Szász András ellen egy ... Herepei Istvantól megvásárolni szándékolt ház hely felett [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

szándékoltatik a avea intenția să ...; beabsichtigte werden/sein, jd hat die Absicht etw. zu tun. 1867: Szabó István előterjeszti, hogy az egyház több tagja részéről kérdés intéztetett hozzá, nem szándékoltatik az idén az egyház erdejéből faeladás [M. bikal K; RAK 262].

Ha. 1847: szándokoltatik [Kv; KLev.].

szándékos szándékolt; intenționat, voit; absichtlich. 1840: minden nap el nézem tele van a' Határ marhával ... azok el nézetetnek vagy a' Csovások el áldamasoltatnak s így foly a' Szándékos prevalicatio [Dés; DLt 921].

szándékozók, szándékszik 1. szándékában van; a avea intenția să ...; beabsichtigen, die Absicht haben. 1666: Megvallom, nagyságos Uram, jó ideje szándékozék az én kegyelmes uram ő nagysága, hogy Nagyságod udvarlására bocsúlletes szolgáját küldhesse [TML III, 586 Teleki

Mihály gr. Csáky Ferenchez]. 1699: most a Csiki feredőre szándékozom menni [Torda; ApLt Apor István Apor Péterhez]. 1763: szandikazam ides Natsás Uram ... fel menni a Havas allá [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. 1767: Az után föllem ki kerekedvén a Legények a Karcsuma felé szándékoznak menni az Utszán fel [Betlenszmiklós KK; BK. Székely Ersok Csenderi Miháj Felesége (51) vall.]. 1782: Mi tévő légyek a Batsaiakkal majd nem tudom, mert erőszakoson Ngód Orbai Tilalmos erdeit elni tellyességgel szandakoznak némellyek közüllők [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.]. 1801: máj postával szándékozunk volt elő Felsőke kegyelmes tekintete elejébe terjeszteni [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.]. 1808: honnét szándékozzék ki potoltatni [A.gyékényes SzD; DLT 612]. 1829: A Migs Baro Ur ő nsga egy igen jó hajos malmot szandékozna vásárolni [Hadad Sz; Tsb 5]. 1847: én jelen hó 19. napján Bucsumba kiszállani szándékozik [VKp 180 Tövisi Gergely szb kezével]. 1849: ő^a is szándékszik elmenni Szebenbe [Kv; Végr. Vall. 4. — *Krizsán Máriskó]. 1854: az idén Curialisomra ujj lakot szándékozom csáltatni [Egerszeg MT/Mv; DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével].

2. készül vhová menni; a avea de gind să meargă unde; hinwollen, gedenken nach/zu/u.ä ... zu gehen. 1665: Bánfi Dienes ... szándékozott Kegyelmedhez [TML III, 446 Teleki Mihály Kende Gáborhoz] | Az tatároknak Neszter mellett való létek igaz ... Kegyelmed az szegénységet biztassa, mert én nem hiszem, hogy ide szándékoznak [i.h. 483 Nalácsi István Teleki Mihályhoz]. 1669: Honnét írták meg ő nagyságuknak, hogy én kifelé szándékozom [TML IV, 566 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1672: akarám tudósítanom Kegyelmedet váradi Útamról. Isten jó voltából későn érkeztem ide is, innend holnap szándékozom Csehben [TML VI, 404 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. 1676: Szathmára igyekezik Straslodo ... Izennek sok felől olyat is, Erdélyre szándékoznék [TML VII, 240 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. 1679: Elmulhatatlan dolgom lévén kolozsvári capitanban, csütörtökön én oda szándékoznám [TML VIII, 557 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1737: Ugy Pünkösdkor is vévén észre még oda ki való mulatozását Ngodnak oda hilyában nemis szándékozáim (igy!) [Nc; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. 1743: Maxai Gábor Vr(am) ... lévén elő kegyelminek az Házasságra igyekezete szándékozott az Kgl Meltóságos uri Házába [ApLt 4 K. Ajtai Cserei György Apor Péterhez]. 1747: Pap Mihály ... innét ... ugy hallottam hogy az Háczeg vidékire Quartelyaba szándékozott [Kiskájon SzD; Ks. 27. XVII]. 1751: Atyánkfia Pataki Samuel ... mostan Academiakra szándékozik [Pat.]. 1757: M(é)l(tósá)g(o)s Groff Fő Tiszt Urunk ő n(agsá)g(a) is szándékozik székünkben Hogi az Strásállásokatt experiálja [Szk; Borb. II Pávay Sándor vicekirálybíró kezével]. 1762: talám ott az pogányságban megmaradott magyarok Magyarországra, Erdélybe szándékoznak [RettE 144].

3. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ halál-lára életére tör, halálát akarja; a tenta la viața cuiva; jm nach dem Leben trachten. 1783: Mostoha Fiam ... kezében levő matsukájával kétkézt főben akarván útni az hátomat találta szandékozván egészen halálomra [Mezőbánd MT; MbK XI. 67] * *arra* ~ az a szandéka; a avea intenția să ...; die Absicht haben, zu ... 1746: Étető Ferencz Ur(am) ... alig hogy ha arra nem Szándékozik hogy minket bszontson [Szentegyed SzD; WassLt Szóts Stephán (50) zs

vall.] * *papságra* ~ papnak készül; a avea intenția să se facă preot/să se preotească; den geistlichen Beruf wählen. 1823–1830: Elek ... mikor megtudta, hogy én papságra szándékozom, nagyon bosszankodott [FogE 216] * *vki/vmi ellen/vkire* ~ vki/vmi ellen vmit készül tenni; a avea intenția să se facă ceva împotriva cuiva; etliches gegen jdn vorhaben. 1584: Ember Antal vallia ... hogy ... Hallottam Barat Istwannetol hogi ez okon igen zandekozot ez Zabo Catora, mijert hogy elő vesztette volna meg az leaniat Hersel Martonnet [Kv; TJK IV/1. 215]. 1668: (A törökök) szándékoznak Sebesvár ellen [TML IV, 297–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1678: Szintén lelkiemre hatottak már az sok méltatlan szenyvedésim, az kiknek soha nem vétettem, sőt sokat szolgáltam, látom azoknak is nagyobb része ellenem szándékoznak [TML VIII, 108–9 Teleki Mihály Kornis Gáspárhoz].

Ha. 1733: szándékozván [Vajdasztiván MT; JHb XI/21].

szándékozó I. m. n. 1. (vhová/vmerre menni) akaró/igyekező/készülő; care se pregătește/are intenția să meargă unde; in/nach/u.ä hinwollend, auf dem Weg in/nach/u.ä ... 1748: az sógort ... kedves drága feleségcskéivel ... elkísérem hazafelé szándékozó utjokban [Bodok Hsz; DanielAd. 264 Mikó Ferenc ifj. Daniel Istvánhoz]. 1785: Ezen bizonyoságtévő és ajánló levelemet előmutató becsületes ifjú, most akadémiákra szándékozó személy, Szigeti Mihály uram, Fogarasi Pap József urammak egy, sőt első és belső tanítványa vala [FogE 338]. 1813: Az Erdélyből oláh Országba maga marháival bé nem szándékozó Mokányok, vagy Juhos Gazdák [DLT 344 nyomt. kl]. 1815: A' Nagy Enyedi Fő Fő oskolánkban Tanulását végzett, Magát a' Papi Sz. Hivatalra el-szánt, és külső ország, név szerent a Göttingai vagy Heydelbergai Academiakra menni szándékozo Körösi Sándornak Bizonyoság Leveleit ... mutattya bé Fő Consistoriumunk a Migs Királyi Fő Igazgato Tanátsnak [NyIrK XII, 139].

2. vmire irányuló; care intenționează (ceva); etw. im Sinne habend, etw. vorhabend. 1752: én soha sem Láttam ... Tisztarto vramnak a meg irt Kolcsárnéval tsak leg kiseb gonoszságra szándékozo szövetségét és Annál inkább hogy véle fajtalankodot és paráználkodott volna [Gardánfva Sz; BK].

3. tervezett; plānuit, planificat; geplamt, vorgefaßt. 1734: Énis régolta szándékozo Testamentum tételemet ma ugy meg határoztam ... igaz Lélek esmérettel [Szarhegy Cs; LLt].

II. fn 1. vhová/vmerre (el)menni akaró/igyekező személy; persoană care se pregătește/are intenția să meargă unde; in/nach/u.ä. Wollende(r), sich Begebende(r). 1750: ezen Lunkai Jozzagotskám beli Faluimban még Magyar Országból Ugy Erdélyből is a ki menésre szándékozik közüllis földemen számosan vadnak [Marosnémeti H; Ks 94. 29. 4].

2. vmit cselekedni akaró/igyekező személy; persoană care vrea/are intenția să facă ceva; etw. Vorhabende(r). 1763: az ollyas személyről valaki magát Tábor után veti, s katonakkal tarsolkadik ... azért hogi ily vetekben leledezők vagy aztot gyakorolni szandekozok meg zabalasztassa(n)k az holnap Vasár napon 9 orakor mind harman 25. pálca útésekkkel külön külön büntetessenek [Torda; TJKT V. 176–7]. 1787: Nem tsak pedig az idegen országokra, és helyi végekre de még tsak Szomszéd Falukra, és edgyik Házi Nrus alol más alá valo meneteltis valameddig az el menni szandékozó Földes Urának Dimissionalisaval és Proc. Szolgabi-

ro Tisztyeinek Levelével nem legitimállyá magát, tartozik szoros számadás alatt a' Falus Biró tellyes igyekezettel és szorgalmatosággal meg gátolni [Torockó; TLev. 3/2. 3b-4a]. 1831: a meg kívántato szénát, és zabot adminisztrálni szándékozik, a meg jedzett napon reggeli 10 órára 25 Rf. C.P. mint Bán pénznek előre valo letétele mellett ... el várattatnak [Torda; TLt Praes. ir. 1158/1832].

szándékozott tervbe vett, tervezett; care a fost plănuít; beabsichtigt, geplaut. 1781: a' Gutí Kristina Aszszony által a' fenn forgó helyre építtetni szándékozott Háznak meg maradásá, az ott lévő szőlős Gazdák(na)k ... Nyílvánosság nagy Kárára lett volna [Perecsen Sz; IB. Val. Máthé (60) jb vall.].

szándékszik l. szándékozik

szándékviselés kb. készülés; intenție (premeditată); Absicht, Vorhaben. 1677: Nyilván lehet azért kgl(te)knél már két esztendőktől fogva micsoda nagy meg mocskoltatása lön jambor keresztény Fejedelmünk elő Nga előtt Nationk(na)k, nemely nyughatatlan hamis hír költő, es az Unioval nem gondol Emberek által ... kikis ... mocskolta(na)k becstelentette(ne)k, párt ütessel, elő Naga meltosagos személye, es több haza fiaí ellen valo merges szandek viseles-sel [Maksa Hsz; PatN 67-8 Hsz rendének nyil.].

szánderék szánrész; parte de sanie; Teil des Schlitten. 1756: Szán derék 2 [Nagyrápolyt H; JHb XXXV/35. 16].

szandzsákság török közigazgatási egység, tartomány; sanca; Sandschak. 1618: Szkender pasának az szilisztai pasaságot adák, elegendő értékkel, szandzsákságokkal [BTN² 138]. 1654: Az Buday Uezér találuan megh minket levele által, úgy adgya értesünkre, az Gyulai fő rendek keödzönsegese(n) panaszkodással ielentettek, hogy az Gyulai Szantsogsagbha(n) Orkolab neuő falu, ennek előtte ualo reghi wdőben el pusztuluán az hadak miatt, sok ideighi puztan allott [IB fej. rend. Bethlen Domokoshoz]. 1676: Már az egri sanczakságon négy-öt zászlóalja török kergeti a katonát [TML VII, 276-7 Vesselőnyi Pál Teleki Mihályhoz]. 1678: az mi hadaink teljességgel pusztává tették az váradi, jenei és egri sanczakságokat [TML VIII, 136-7 Bessenyei Mihály ua-hoz] | Az váradi pasa erős hitlevelet adott, hogy valakiknek feleségek, gyermekek az váradi sanczokságban maradnak, semmi bántódások nem léssen [i.h. 128-9 Teleki Mihály Naláczí Istvánhoz].

száneplény a szántalpakat összetartó keresztfa; oplean; Kufenverbindungsholz. 1781: adott ... Szigeti János ... szán eplénnek valo fát [Csóka MT; Ks].

szánfa szántal; tálpile saniei; Schlittenkufe. 1589: vgian eo neky frankennek vettunk egy zan fat p(ro) f. — d. 52 [Kv; Szám. 4/IX. 11]. 1595: vettu(n)k egi eoreg zan fat p(ro) f — /59 [Kv; i.h. 6/XIII. 35]. 1789: Egy 2. Lo után valo Szánfa rud nélkül Rf — xr 10 [Mv; Conscrip. 18].

szangvinárius szangvinikus, indulatos; sangvinic, impulsiv; sanguinisch. 1779: Ezek mindketten^a, feladván az én barátságomra, egy huncfut, nyilvánvaló tolvaj, sangvinarius, incendiarius Lőrincz Józsi nevű fattyúapától származott személy anyjának, aki maga is parasztpától származott, ellenem való panasztát^b [RettE 408. — ^aKeczeli Sándor, Dob. főszolgabírája és Kolosi József (v. László?), szolgabíró. ^bTollban maradhatott: igaznak fogadták el].

szánhat sajnálhat; a putea compătimi pe cineva; bedauern können. 1584: Anna Huzar ferenczne vallia Ezt hallottam Kadar Janosnetol ... bizony Zanhattia az Istenis azt lo Catalin Azzony ha illie(n) Nagi Niomorusagot chak az d 12 penzert kel enneke(m) zenwedne(m) [Kv; Tjk IV/1. 274].

Szk: ~ja magát. 1584: Chiszar ferencz vallia, Be Mentem vala Mikandahoz A Toronyba Es mondek neky, Bizony lambor legent vesztet el ... Es monda: Mith tehetek neky Az gonoz zerenche ha Immar igy hozta, Bizony mind eeket s mind magamat Zanhatom [Kv; i.h. 311].

szanior megfontoltabb; mai chibzuit; bessonnener. 1614: Azert kgtectől bizonyosagim be szolgáltatua(n) saniorb deliberatit varok: Hogy penig igy törüennyel faraszt si Jur(is) expensatis meg varom [Kv; RDL I. 8]. 1616: Az Regulának penig igaz magyarazattya meg mutattya hogy ez Török Marton testis leuen, most ő ebben az Causaban nem Jüdex, hanem az Colosuary Biro es Tanach előtt ezen C(aus)a foroguan, ő kgmtől var az Actoris saniorb reuisit [Kv; RDL I. 100].

szaniszlai a Szaniszló (Szt) tn -i képzős származéka; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szaniszló/Sanis-lău; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Szaniszló: Szaniszlón lakó/működő; care locuiește/activează în Szaniszló; in/aus/von Szaniszló (Stanislaw).

Szn. 1681: Nemes személyek: Catharina Szaniszlai consors Johannis Kádár (26) [Dés; DLt 445]. 1737: Szaniszlai Uramat [Dés; Jk 248a].

szánka kisebb, lovas szán; sanie mică (trasă de cai), sâniută, sânioară; Schlitten, Pferdeschlitten. 1595: 1. zankaia eleiben, adot Biro Wram 4. loat [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 38 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1596: fat vettünk egy kis zankaual ... d 16 [Kv; i.h. 7/II. 18]. 1756: hirtelenséggel Balog Uram Pistolyal az ablakon ki löve a szánkájáb(an) lévő gazban mely is meg Gyuladot allovak (!) az Szánkát el ragatták [Remete Szt; TKI].

szánkázás plimbare cu sania/sâniută; Schlittenfahren. 1578: amy penig az zankazas dolgat illety, es egieb el wegezet dolgokat, eo kgmek azon elobby wegezes zere(n)t haggiak [Kv; TanJk V/3. 160b]. 1581: A my penig Az ellety modnelkwl valo Jarast zankazast fegywer vysselst illetj ... keryk biro vramot hogy az elobby wegezet ... ereyebe tarchya megh bwntetessel. Az tyztesseges Nappaly zankazast megh engedyk eo kgmek [Kv; i.h. 234b]. 1681: Szánkázáshoz valo, réz csattos, réz karikás, nemely resze rez boglaros, bagaria farhám Par 1 Istrangh benne Nro 2 [Vh; VhU 555]. 1739: Néhái Kibédi Márton özvegye Fogarasi Mária Asz(szo)ny ... nem csak a Nemes Városunk; sőt az egészsz Nms V(á)r(me)gie Csudájára 's álmélkodására ... gjanús tanczolásokat, szánkázásokat, és Férfiakkal valo Conversatiokat exercéalt [Dés; Jk 302a]. 1744: azt irhatyuk Nsgd(na)k, hogy olyan Bál nevezeti alatt folylo solennis pompak mennek végb(en) ejjeli solennis illuminatioval condecoralt szankazasokkal edgyütt, az melly(ne)k az olyan színű Legenyek mint mű vagyunk, még eddig hirt

sem hallottuk [ApLt 4 Árkosi Benkő Ráphaél és Imreh József Apor Péterhez Nsz-ból].

szánkázik a se plimba cu sania/săniuța, a merge cu sania/săniuța la plimbare; Schlitten fahren. 1579: Az zankazokat 8 ora vtan kik zankaznak, ha eöröksegek wagon, Meg ne fogyak, hane(m) Eot forintal Bwntessek [Kv; TanJk V/3. 184b]. 1642: Zeoke Thamas Pap Kirillauál ... egy zankaba fogtak ket louat ... es addig szankazott ejel ... hogy Héu Zamoson ... chak le deolt az Urunk gjernek loua, es meg holt [Gyalu K; GyU 82]. 1665: Ha ez rossz út jobbá válnék s megverődnék, én is kedden Örményesre szánkáznam [TML III, 535 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1737: Lattam, hogi szánkázott, és Lövődozött Draban Kata a Strása mesterrel [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. 1759: Hajkul vram ... midőn ho nem volt, Kortsomákról kortsomákra, hol magát egyedül, hol Feleségestől hordoztatta, a' Mlgs Groff Ur ökrein és szánnyán, és a' szárazon szánkázott [Marosludas TA; TKI Bunye Juon (24) jb vall.]. 1775: a Záhi tón, melyen egy odaivaló tisztartó feleségével együtt keresztül akarván két lóval szánkázni, alattok leszakodván a jég, szánastól, lovastól, emberestől odalettek a jég alá [RettE 344]. 1780: Cserei le vetkezettvén estve a Grofot ő bé fogatta az eő Nga lovait s a Mátkájához szánkáztnak Sok izben [Bethlen SzD; BK. Juliana Ersekujvári (24) cons. St. Butzi vall.]. 1805: ebéd után ki mentem szánkázni Károlyal [Dés; KMN 47].

szánkázó persoană care se dă cu săniuța; Schlitten fahrende(r). 1579: Az zankazokat 8 ora vtan kik zankaznak, ha eöröksegek wagon, Meg ne fogyak, hane(m) Eot forintal Bwntessek [Kv; TanJk V/3. 184b].

szánkázóhám szánhoz való hám; ham cu care este prins calul la sanie; Schlittengeschiir. 1669: ket szankazo ham, njaklojaval edgiüt. Egi gjeplö, ket kantar [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a].

szánkázóvánk szánpárma; perniță folosită la plimbare cu sania; Schlittenkissen, Polster auf dem Schlitten. 1788: Egy Bársony szánkázó vánkos egyik fele bagaria [Mv; TSB 47].

szánkódik 1. bänkodik; a se întrista/mîhni, a fi îndurerat; Trauer empfinden, bedauern. 1589: Simo Jaak Kerestwri Vrnk lobbaggia Jurat(us) fassus est. Thwdom azt(is) hogy az azzony erossen Sankodik (!) vala az vra halala(n) [UszT II/1. E. 26].

2. szánakozik; a-i fi miță de cineva; bemitleiden, bedauern. 1638: eő maga keőte be suber Peter az fejet s megh eő magis (!) valoba(n) bizoni szamkodek rajta Hogi ollia(n) veletlen eset rajta az dologh [Mv; MvLt 291. 148b].

szánkózás sániat, faputl de a se da cu săniuța; Schlitten fahren. 1585: Az Eyelj laras, Zitkozodas Zankozas kialtas es egieb chintalansagh feleől vegeztenek hogy ha Niolez ora vta(n) az illie(n) vetecken valakik meg talaltatnak, ha Ridegh legeny lezen, Az kalitkaba vitettessek, Es ha lt valo Eőreőkeős vagy Eős fiw, Awagy hazas Ember lezen ... egy forintal bewntesse Biro vram [Kv; TanJk I/1. 2].

szanktuárium szentély; sanctuar; Chor, Sanktuarium. 1737: Ezen Székek előtt, a' templomnak égy részit :

mellyis Sanctuariumnak mondatik :) a' masiktól el szakasztó, czifra festik alá csinált Cancellus vagion | Ezen Templomnak az Sanctuariuma bolthajtásos, a' más része penig fenyő deszkából való Mennyezeti vagion [Csáki-gorbó SzD; JHbK XXVI/13. 8–9]. 1752: az egész őszön, telen az esső mind keresztül ment az templomunkban az Sanctuarium botya meg romlott erőssen [Mocs K; Ks 83]. 1811: A' Sanctuárium, 'mely régibb, mutattya, Hogy Gotthus formára van a' bñtozattya; A' Templom' oszlopa belől Jóniai, A' Toronyé pedig kívül Dóriai [ArÉ 171].

szánláb szántalp-rész; picioare (care sînt prinse de tălpile saniei); Kufenfuß, Schlittenfuß. 1649: Kerekes Istua(n) mwelt az Talygahoz. Czinalt 2 sza(n) labat d 10* [Kv; Szám. 26/VI. 464. — *Folyt. a fels.].

szánó I. mn szánakozó; care manifestă/exprimă milă, milos, milostiv; bedauern, mitleidig. 1612: Hadgyúk parantsolyúk is mint affele Jstentelen es hitetlen nemzete ne(m) zano ember, ha izengetne vagy irogatna is kteknek, annak hittelt kgtek ne adgyo(n) [Kv; PLPr 73 fej.]. 1811: Még halálomkor-is, nem tsak életembe, Kisérjenek szánó szívvél a' Siromba | Hát a'Doctor? ő a' betegekkel mulat, Nem borzasztja szívét a' szánó indulat [ArÉ 59, 166].

II. fn sajnáló; persoana care manifestă milă/compătimire față de cineva; Bedauernde(r). 1710: az ő halálával* felfordula az erdélyi szép békesség ... amennyi gonoszakarója s igrige vala életiben, annyi szánója s keserülője lón holtja után [CsH 123. — *A Teleki Mihály praktikái miatt 1674-ben alaptalanul lefejezett Bánfi Dénes halálával].

Sz. 1811: Adjon Isten kevés Szánót, sok Irgyet: Én nem kőtök ezen kívánsággal frigyet [ArÉ 58].

szánocska szánka; sanie mică; kleiner Schlitten. Szk: ~ra való fa. 1778: szokott ... eő Nga nekünk ... két két szánotskáro valo fát adatni [Bányabükk TA; MkG] *deszkás ~. 1761: Alkalmas Deszkás szanocska kassával s Rudgyaval égybe [Kémend H; JHb XXXV/39. 34].

szános szánnal vivő; care transportă ceva cu sania; Schlittenfuhrmann. 1595: 3. Januáry: Kűlde az Waradi Püspök Wrnk zámara 6. borth, Thordaig vitte 3. Zános [Kv; Szám. 6/XVIIa. 30 ifj. Heltai Gáspár sz kezével].

szánrakonca a szán oldalát tartó rúd; tápi, tēpi, tēpuși (la sanie); Schlittenrunge. 1697: Szava Jánost ... Pap Filep egy nagy szán Rokonczával úgy meg uté főb(en) hogy mentén le esek [Mezősályi TA; JHbB II. C].

szánrúd proțaputl saniei; Schlittenstange. 1723: Czigan Gábor vagott egy ől fát az vekonyaban, Makave György vagott egy Szán rudat [Ród K; Ks 33. II/57]. 1742: Nyomtato rud l Szán rud l [Bh; Told. 25].

szánt ¹ ts ige 1. a ara; pflügen. 1568: Albert(us) l(ite)r(a)-tus iur(atu)s fass(us) est, hogy ezt ez földet a ky kerekes Pal mellet vagion, en ne(m) tudom hogy soha vicey Janos zantotta volna, hane(m) az kerekes galet tudom hogy kalmar lazlo zantotta [Kv; TJk III/1. 212]. 1569: az kys weolgyet penig az kys gherebenesy olahok, keztek vala, zantani, s kazalni [Mezőbánd MT; VLT 7/692 G. Haranglab de Band vall.]. 1598: el megyek ... ahu! szant az en feoldem mellet, az Eordeogh ferenc vram Ekeye ... es el Borozdalom az

hatarat az en feoldemnek ... hogy Jnkab Ne szanchya el ... Es az Nap szantais Bennę [M.fodorháza K; Ks]. 1606: Az taualj eztendeobelj taúaszon zantanj megyünk vala, megh lata Veres marto(n) hogy zantiak az peres nyl feöldét, el méne s megh choúala .3. choúauaal [Uoszt 20/80 Val. Kando de Fanchal pp vall.]. 1612: Az Egyház földét sub poena flor. 12. Senki Praedikátor hire nélkül meg ne mérje szántani, hanem a' Praedikátor a' mellyet meg akar szántani ... ő nyulhasson először hozzája [HbEk]. 1677: A' puszta falu helyeket ha élük, szántyák, vetik és arendas helyek voltak eleitől fogva, tartoznak vagy az arendat meg-fizetni azoknak a Földes Urai, vagy a' szokot dézmát fiscus számára engedni [AC 75]. 1711: Hozánk is adtak vala ... 2 Tulkot ... olyan forman, hogi ā Telből ki tartván, Tavasszal Száncunk rajtok [Kilyénfa Cs; Wlt Margaretha Fülöp Georgii Pál János cons. (60) pp vall.]. 1767: a Fülep fiuk ... kezdetek szántoni s elni azon földet [Mogyoros MT; Told. 76]. 1769/1778: midőn ... Földes Vrunk rabotájára Szántani mentünk, vidégből rendeltének mellénk Ostoros Embert [Kárásztelke Sz; BfN DDD/4]. 1773: egykor ott szántok vala en is közel azon földhöz s hallám hogy Csik Csekefalvi Néhaj Veres Gábor beszél vala Nekem, hogy az Henter földbe ... igen bé szántot [Szentmárton Cs; Hr 12/37].

Szk: *barázdát* ~. 1568: három barozdat oda zantank forgatank az Balas kowach földé fele [Kv; Tjk III/1. 222]. 1872: Gondnok afia jelenti hogy az erdő kijáratáskor a mult évben emelt halmokon belül szántottak a b.hunyadiak 7 borázdát [M.bikal K; RAK 298] * *berbe* ~. 1573: Jakab pal ... vallia, hogy ... Aggya volt tymar Bartos Eccher eonek az feoldet Berbe Zantany [Kv; Tjk III/3. 75] * *cimborában* ~. 1635: az Eoregh pap fia ... En vellem Eggiwt Egi hetigh zimboraban zantot nozali" feöldéon [Cente SzD; Ks 42. C. 15. — "Noszoly SzD] * *lóval* ~. 1570: Golnar peter ... vallyia, hogy Ewele wgj zymboral volt Eotthues adoryanne hogy egygye Zanthsanak Es hogy az ew lowaywal zantottak volna [Kv; Tjk III/2. 166] * *mag alá* ~. 1827: Szánt az Ekklesia Ugarnak, és mag alá, s azt béis veti [Visa K; SzConscr.] * *ugarat* ~. 1647: Veres Janos ... Azt igirte hogy ... szekerevel nyolcz ökerrel egy hetigh szant ugarat [Tötör SzD; Ks 42. G] * *uzsorába* ~. 1766: ezen utrizált földben usurába szántottam Suki László Ur számára [Ikland MT; SLt XLVI. 6 Joan. György (58) ns vall.].

2. figyelmeztető, szitkozódó szólásban; in expresie care exprimă un avertisment, o impreciație; in Drohungen, Schimpfworten u.ä.: *eb ~son a lelkín*. 1750: tudom ki jobbágya vagy ... te kujon, ezen terminusokat kujon s eb szántson a' lelkín sok izben itérálta [MúzBethlen] * *az ördög sem ~, sem kapál*. 1644: ragada Ciziar Andrasne az kést Monda hogy Meny el hires kurua Mert beled vereo(m) az kést En megh zolita(m), hogi tegie el az kést, mert az Eórdeogh sem zant sem kapál [Mv; MvLt 291. 430a] * *ördög szántson a lelkén*. 1743/1747: Vass Ádám Uram ... őszve káromlá Ördög Szántson a' Lelkeden, s baszom a Lelkedet: nem tudod a' Törvént [Császári SzD; WassLt St. Ladanyi de Szerents servus aulicus (35) vall.].

szánt in 1. eltökélt; intentionat; zu etw. entschlossen. 1776: Groff Kornis Anna Kis Aszszony ... mitsoda indultalbot irta azon Levelet Migis Praepost Urmak, Szánt jó Kedvéből, vagy akar kinek másnak inszoltatásából [Nsz; GyL hiv.].

Szk: *magát vmire ~ vki*. 1794: az olyan önkent magokat kato(na)sagra szánt Ifjak jelentsek magokat az Országba lévő akar Regularis Regimentekbe levő Tsoportok Tisztjeinek akar a' Limitaneusoknál [M.bikal K; RAK 7]. 1829: az Theatrálistaságra való vágyakozás, az magát arra szánt jeles ifiúnak, maga jó viselete után(n) idővel, jó becsületet, hasznót menedéket igérjen [Kv; KvSzLt].

2. vmire felhasználni akart; destinat pentru ceva; für/zu etw. bestimmt/ausersehen. 1840: a Décsi Csizmadia legények ... báált tartottak — mikor Tkts Ujfalvi György Urnak Veres László nevű inassa gyilkoló intézettel Béell Samuel és Nagy Mihály Csizmadia legényeket bicsokkal nyakokon meg vérezte, nyakokba döfvén mint gyilkos verengzésre szánt bicskát [Dés; DLt 848].

3. vhoval adni akart; pus la o parte/rezervat pentru cineva; in/zu/u.ä. zu tun bestimmt/zugebend. 1853: az ide szánt szalonát ne hogy füstre tétesd mert itt nem szeretik füstösön [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

szántai 1. szántói

szántalp tálpile saniei; Schlittenkufe. 1656: Vagion ... Egi rakas füstös aszu kerek talp, üszögében ket bokor szán talp [Fog.; UF I, 148]. 1683: Egy szan talpara valo lanczott harmatt jokott [HSzj *szántalpáló-lánc* al.]. 1756: Szán talp Bikfából 2 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 17]. 1771: a minapiban a Paller szolgáját is láttam hogy ketszeris vitt az Rét oldalbol egy egy nagy darab fát szán talp(na)k valot [Dés; DLt 321. 15b Maria Szabo de Szék cons. nb Francisci Imbrefi alias Szöts (44) vall.]. 1801: A Csűrbe vagyon ... Egy Szán Talp epolyvestől [Héderfája KK; IB]. 1840: szántalpakot vagot [Hodák MT; Born. G. XXIVb].

Szk: *deszkázatlan* ~. 1697: Egi lovak után valo deszkázatlan szán talp [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 6] * *deszkázott* ~. 1632: Vagion eöreg zán talp ... N.9 Az kettei dezkaott [Fog.; UF I, 186–7] * *faragatlan* ~. 1850: Egy pár faragatlan szántalp [Gyéressztkirály TA; DE 5] * *öreg* ~. 1629: Ez ház előtt az belső vár fala mellett két pár öreg szántalp üszögében [Szv; SzO VI, 92 Székelytámadt vár lett.]. 1632: Vagion eöreg zán talp ... N.9 Az kettei dezkaott [Fog.; UF I, 186–7].

szántartó szín şopron pentru sánii; Diele/Schuppen für Schlitten. 1792: egy Szán tartó szín mely jo modjával epitetett ket Tölgy Fa Stempelyeken ött Gerendakon tizen negy szarufakra szel Deszkaval fa szegekkel fedelezve [Bánffy Sándor conscr.].

szántás 1. arat, aratúra; Ackerbestellung, Pflugarbeit, Pflügen. 1570: ew kegyelme Engemet, Neminemw feöldéok zantasatol, Kelementelky hatarban Kyk vadnak az tazazzal, Meg tyitata [Székelyvásárhely; Bállt I]. 1571: Veszky ezis eo k. varoswl ezekbe Menye karok es fogiatkozasok lesnek a Santas dolgaba az gonoszwl zantas Myat, vegeztek eo k. varoswl es valasztottak Ez ket zemelt az zaz vram keozwl az Santasnak Megh latasara, ... hogi azok Megh lassak az Santast gy Mynemw kormannyal zanth, Es ha gonozwl zantot feoldet talalnak Semmyt Neh fyzesenek neky [Kv; TanJk V/3. 41b]. 1580: vala ky talaltatyk hogy Ravazul, karosson es chyalardul zant Annak az zantasnak bery el wezze(n) minde(n) ok wetette(n) [Kv; i.h. 215a]. 1602: Ha mely Attiankfiain az Zantas dolgabol es bevetetes dolgabol Jniuria esset volna ... tehat liceat egyky

az masikat theorwenniel keresny [Kv; i.h. I/1. 422]. 1615/1687: 2 délig szántásra valo föld [Kibéd MT; MMatr. 200]. 1642: Az Soda rete maratt Taualy az esseos wdeore, — mieuel az mikor ahoz valo wdeo volt, vagy Monostorra aratnj, mert az buzais igen elert volt, vagy kaszalnj vagy az Clastromhoz ualo faert vagj penig szantásra kellett kwldenj [Szászfenes K; GyU 91–2]. 1681/1741: A Somodib(an) a Magjar Szilásban az Erdőig szántás alatt egy Cseglyes kender földetske ... a Patak felől Saradi uram Retibe ütkezik [Nagylak AF; DobLev. I/27a]. 1702: Az özvegy férfiu, a kinek ekéje és szántásinak rendi meg nem állott felesége holtával, az is egész kepevel tartozzék [Uzon/Szemerja Hsz; HSzjP]. 1794: a veteményes, és gyümölcsös kertnek nagyobb Része haszantalan hely volt, úgy hogy még a' Szántásra is alkalmatlan volt [Mezőmadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall.]. 1800: a ... Török Buza földes nyilas Gazdák, a Kaszaloba esztendőnként, a Szántással bé harapozván el foglaltanak volt [Backamadaras MT; Hr 1/40]. 1821: minthogy ezen folyó 1821-dik esztendőben szántás, ganézás az embereken még hátra lévén, ennélfogva kéré all tizes Bíró familiát, hogy engedjen egy kevés üdőt az utcán kívül szántóföldgyökön kijárni szekerral, ekével [Jenőfva Cs; RSzF 149].

Szk: ~t tesz. 1591: az szantast teotte az el múlt 1590 az tilalmat teottwk 1591 [UszT]. 1849: Tavasz Szántást tettenek Dán Tenászi I ... Csímposjás Maftyéj I [M.köblös SzD; BetLt 3] * *egyszeri* ~. 1752: (A földnek) a fogado felől valo szélín két borna fogásnit egyszeri szántásban látam Vetet buzát [Nagylak AF; DobLev. I/251. 4a Pál Mihály (56) jb vall.]. * *háromszori* ~. 1606: Ez Szegeniek földének háromzori szantására es el boronálasára, swttem az szegeniek buzaiban megh az wdeók zerint fel köbleöt [Kv; Szám. 12a/I. 33]. 1795: a mű Földeink a háromszori szántást meg kívánják, meg nem szántatta hanem Nyári szántásba belé boronáltatta a Magot [Márkosfva Hsz; BetLt I Barabás Sándor Vajna Istvánhoz]. 1796: Groff Vass Miklos Ur ő Ngais Tsászáríbol Szép tiszta ősz buzát hozatván, itten Határának leg jobb Láb földiben háromszori Szántásban vettette [Mezőmehes TA; WassLt] * *kétszeri* ~. 1752: az Aszszonyom eő Nga földé bé volt Vetve kétszeri szántásban [Nagylak AF; DobLev. I/251. 4b Nemes Nyikora (46) jb vall.]. 1813: kétszeri Szántásba hogy vettünk volna nem emlekezene [Killyén Hsz; MvRK-Lev.] * *mag alá (való)* ~. 1700: Következik, ugarlásra, keverésre mag alá valo Szántásra vetésre boronálásra valo kenyebeli (!) Erogatoria [Kv; Szám. 40/I. 19] * *nyári* ~ → *háromszori* ~ * *tavaszi* ~. 1666: Tavasz szántáson Ugarlason kaszálason Avatason ősi vetésen el vegezetig tartoznak az Úrnak minden nap continualni szolgálattal [Királyhalm NK; Ks 67. 46. 24a]. 1756: Tudjaé ... aztis a Tanu bizonyoson ..., hogy az Exp(onen)s Vrak Vlád Muntyán nevű Batizi Jobbágyok ... valakinek adot volna Bátsiban két ökröt cimborában Tavasz Szántásra olyan Condiotiok alatt, hogy az Cimboráló elsőbben magának Szántson [Bácsi H; BK vk].

2. szántási időszakas; timpul aratului; Zeit der Ackerbestellung. 1768: Ezis haszontalan föld, az allya vizes Szántáskor térdig jár az ökör benne [Székelybő MT; EHA]. 1796: Gyermekkoromb(an) az ökörkkel valo jartomban a mint Cimboralgattunk Szántáskor Kosa Mihály O Kegyelmeivel egykor azt mondja énnékem" [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Rebeka Tana cons. Davidis Kuti (29) vall. — "Köv. a nyil.].

Szk: ~(nak) ideje/idején. 1649: Exitus tritici in Granis Jobbágyokra szantásnak, uetesnek, kaszalasnak, es egyeb munkalkottatasnak idejn ... erogaltanak ... cub: 45 [Kv; Szám. 26/VI. 495]. 1750: az őszszel mag alá szántásnak idejen, az ... beres-ökrök közül egy el vészett volt [Kál MT; Berz. 92/61]. 1805: az Úraság szánto Ekéji mellett pallérkodott egész szántás idejin s ott verte s kergette az Eke mellett szánto morékat [Farnas K; KLev.]. 1850: 2 szekér kost, nem hogy telelésre lenne duztig, mint írva van; de a' szántás és Vetés ideje alatt is elfogy [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenczhez] * ~ *meglát-ni*. 1572: Eo k. biro vra(m) es az Thanaczbeli vrain Rendellyenek ket Embert az vrain keozzwl kyk ely Mennye-nek az Santasok Megh latny [Kv; TanJk V/3. 62a].

3. felszántott föld; aráturá, pámint arat; Ackerland, Ackerboden, Acker. 1570: Ertlyk aztis hogy az felekyek Beh zantotak volna az vthat Mellyen az fat kellene hordany, Azert es kegelmet Byro vramat keryk azon hogi az kenezt hywassa beh es haggya megh Neky hogy azon az zantason ha ky altal Megien zekerewel, megh Neh zallagolliának (igy!) [Kv; TanJk V/3. 14a]. 1573: Kerik eo k. Biro vramat es az Tanachot hogi lassak Meg ez hwl Alkolmatlan Zantassok kertelesek Leottek [Kv; i.h. 79b]. 1606: az orban Janos zantására es borozdiára ra kwldue(n), ket Ekeuel zantatuán az wgarlason meg benne [UszT 20/300]. 1625: az szantasbanis sok uetek lehetnek [i.h. 66a]. XVIII. sz. eleje: (A lovat) éjjel hordozzák leg inkább Szántáson [JHb 17/10 lőtarási ut.]. 1725: hatara az retnek vagy Tohelynek Terminalodik az mostani Szántás Szélinél [Aranykút K; Ks 7. XIX]. 1765: a' szántások között lévő barázdában álló fejtől jövő barázdának a' Maros felől való szelin belől semmi Jussa s' kereseti nintsen a' Titt. Zejk Uraknak [Haró H; JHb XXXIII/19]. 1771: a múlt novembernek közepin oly nagy hó esett vala, hogy derék szánút volt valami két hétig, melyen felette igen búsulam, mivel 50 vékára való szántásom lévén, a nagy szárazság miá bé nem vethettem volt [RetE 262]. 1814: nagy Göröntsök voltak a' Szántáson [Dés; DLt 174].

Hn. 1737: Ördög szántásb(an) (sz) [Bh; Khn 13]. XVIII. sz. köz.: Ördög szántáson (k) [Gyalakuta MT; EHA]. 1758: A Tegla Domb oldalában az ördög szántásban (k) [Bh; EHA].

4. szántásbeli szolgáltatás; prestatie de arat; Pflügdienst. 1585: Eztendeo altal a' három falubol" 24 tiukkal tartoznak az Ispanoknak ... Utolzor regi zokasok hogi az három faluba(n) eztendeo altal 9 bort Arullianak kj. Ezen kiwul zantás, Aratas, kazallas, zena Gywytes, es mind effele zolgalt, a'myre a' varosnak zwksegh tartoznak mindenkor zolgaltj [Kv; Szám. 3/XVI. 48. — "A., F.füle, Asszonyfva (TA)]. 1623: Aratasra, vgorlasra zantásra keuresre kazallasra pedig megh mongia Vduarbirank nekik hogy az megh neuzet 4 az vagy eött dologra ne az rendhez tarciak magokott, hanem akor a mint keuania az zwksegh es parancziolliak nekik vgy jeojenek az zolgaltatra [BGU 119]. 1632: Servitia zolgálnak harmad hetben, avagy az három hetben egy hetett, Aratast, kaszalat, es Szantast ebből ki tudna(n) mert akkor rendik megh bomol [Grid F; UC 14/38. 3]. 1683: Addegh penigh migh az szölő megh eppül, a Falu minden művet ex debito m(e)g-adni tartozik ... Szántást ket holdat edgyikb(en) edgyikb(en) ket-két Somlyai köből bele mennye(n) [Lecsmér Sz; SzVjk]. 1717/1731: Kovris nevő Fiscalis Falu ... tartozott ... szántás, kaszál-*kas* vetés boronálás, gyűjtés, hordás, szölő minden mive-*lést* Fiscalis buzanak Magazinumb(a)" szállítása, és minden

féle Paraszt vagy Jobbágyi munkának vigb(e) vitelével [TKI Kővári cs. rtlen. — "Jos. Vasas de Szelecske ass., kővári prov. nyil.]. 1756: (A jobbágyok) kötelesek ... A Gerendi Praediumban Uraság szénája kaszálására, gyűjtésire, szántására, vetésre, őszve takarítására is a midőn Krájinik vr(am) parancsolja elő állani [Radulést H/Déva; Ks 101]. 1765: mikor Paszarolj Lapadátot Grék Kosztántin verte hogy váloasztattam őket s közikben állattam, huzot rajtam két Napi Tavasz szántást [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Tabakár Luon zs vall.]. 1785: midőn bé jön az dolog tévő nap és idő, egész heteken hajtya szántásra, Hordásra, vcuturara [M.bikal K; KLev.].

Szk: pénzes ~. 1740: A' Runki és Nagy-Oklosi Szegény jobbágyok szolgálatjok(na)k rendi ez: Van(na)k a Gy.Sz.-Királyi határon bizonyos darab földek szakaszokb(an), melljeket tartoznak ők kétszer meg szántani és edgyszer elboronálni, melljet az ő edgyüğü ekejek és marhájokkal minthogy nem vihetnek végben, készpénzen szoktanak ekeket és boronákat fogadni ... Ezen pénzben penig mind az ökrös, mind az ökreten jobbágyok, szoktanak contribuálni, és ezen pénzes szántást tartják elpusztulások(na)k nagy okának [Runk TA; Ks 89].

5. szántásbeli járandóság; aráturá care se face ca retributie în natură; Ackem als Naturalohn. 1655: a Praedikatornak ... A falu* ... Harom keoből Eoszi vetest, szantast, ket keoből tavaszit* [SzJk 175. — "Szava K. — b]gért]. 1676/1687 k.: Protestálának a Csit.Sz. Ivániai hogy ha ennek utánna a' Praedikátor Szántásába(n), fűvének le kaszálásában és annak bé hordásában ... fogyatkozás lenne a Malom falviak miatt hogy a Malom falviaktól el szakadnak és a büntetéstől is immunisok lesznek [MMatr. 330]. 1687: Proventus Pastoris ... Mind(en) szánto ember szántással tartozik úgy hogy a' Pap földje szántatlan ne maradjon a megye földivel együtt [Szentistván MT; i.h. 180]. 1722: Proventus Pastoris ... Mindenik fordulora tizenketet* veka buza vetes az Eklesia földében a Parochus Buzajabol ket-szeri Szántásba, melljet a Praedicator arattat meg, az Eklesia be hordgya meg takarittya [Ercse MT; GörgJk 159. — "Ertsd: tizenket-tizenket]. 1732: A Mester ott(an) lakvan obligalak magokat az incolak arra, hogj egj egj nap tavaszi maglas ala, ugarlaskor is egj egj nap delig valo szantassal [Körispatak Hsz; SVJk]. 1746: igerem magamat hogy esztendőnként a Tiszt(eletes) Praedicatornak hat veka buzáját kétszeri szántásban el vettetik [Vajdasztván MT; GörgJk 141]. 1768: a' ... Papnak Szántásért, vetésért, a' mellyet a Megye szánt és vét tortozzék azért a' Pap a Gazdák(na)k tselédjeit fizetés nélkül el temetni azon szántásért vetésért [Abod MT; MMatr. 197]. 1809: (A korszomáros) fizetése leszen ... Egy Napi Törökbuza vetés Szántással boronálásával egygyütt ... Téli Holnapokban minden Hét napra 3 ~ Három Szekér Tüzifa [UszLt ComGub. 1715].

Szk: papi ~. 1871: Papi bér, papi szántás pontos megtétele felemlítettett. A melyekbe ... hiveink ... nagyon hanyagok voltak, és hanyagok mind a mai napig [Burjános-óuda; RAK 214].

6. kb. (adósság, kamat fejében végzett) szántásbeli szolgálat; aráturá făcută pentru achitarea unor datorii; Ackerbestellung als Schuldenzahlung. 1569: Nyro Simon ellen ... vicye Janos ezt apelalta hogy miuel meg szantottak*, hatalmot kouet vala, es hogy az zantassal ne tartozzek [Kv; Tjk III/1. 255. — "A peres földet]. 1761: (Szimion Isztrátyi és Csizmás Márk) hat köből buza után öt napi Szántást fogadának [Spring AF; JHb XXIII/31. 43].

szántásbelli de arat; Acker-, Bestellungs-; ... des Pflügens. Szk: ~ *dolog.* 1705: Baranyai János ő kglme a Titt. Creditor Uram minden szántásbelli dolgát végbe vigye [M.igen AF; DobLev. III/101. 3] * ~ *erő.* 1662: (A váradi-aknak) a sűrű faluk határi szerint sok szép búza-, árpa-, zab- és mindenféle takarmánybéli élelőszatgok lévén, kinek-kinek a szántásbelli és majorkodtatásbelli ereje szerint hol öt, hat, nyolc s tíz asztg is, ezeknek gondjoktól a gazdák mindenestül megmentettek vala [SKr 449] * ~ *robot.* 1820: az addig folyt hét szám(m)al vagy is rabotai szolgálattal nem volt megelégedve ... az addig két ökrrel délig volt szántásbelli rabott helyett [Barátos Hsz; BLt 11].

szántáslátás kb. szántásellenőrzés; verificarea aratului; etwa: Ackerbeschau, Kontroll der Ackerbestellung. 1570: Az mely vraim voltak thawaly Ezendeobe Az Santas Lathoz Mezey Eoreksegeken Beochwiehe Eo K. varoswl helien hagiak [Kv; TanJk V/3. 12a].

szántáspénz szántás végzéséért fizetett díj; sumă plătită pentru arat; Ackerlohn. 1784: Thorotzkai Ferentzné Aszszony részeről ... Szantás, penz fizetődik ... Ez egész Joszág ad edgyütt Flor. 26. ezen summanak fele megyen a szántasért, fele pedig ... Darabant penznek hivattatik a Talpassagért [Torockó; TLev. 4/9. 14a]. 1786: az egész Varosban meg tsak edgyet tudak olyan engedetlen Vakmerő embert, az ki az Szántás pénszt vagy az Dézma Vasat, vagy pediglen az Szolgálatatt végben vinni nem akamá [uo.; i.h. 4/13. 37].

szántás-vetés 1. szántó-vető munka; munca cîmpului, plugărit; Ackerbau, Ackerbestellung. 1586: Az Exitusnak modgia. Az elseo Capitulumra theryen*, es valaminemeeo keolcheh circa Primum Capitulum leott estendeo Altal az Zamwetel Napiatol fogwa eztendeo Zamvetel Napigh igazan megh Iria, hog' meg latogiak my Jeo beleolle es my megien rola, hasznos volte vagy Nem, Az Malom az Zantas wetes, es az elseo lapatbelj Maiorsagh [Kv; PolgK 26. — "Az isp.m.]. 1590: feoldetek ganeóztam, szantasunk vete-sunk egy volt, ez mostani tavazigh, most kilen szallottam az Alperesektől [UszT]. 1662: Mellyhez a diószegi hegyeken nagy jó szőlők és Belényes vidékiről egyméhány jó faluk fordítatván és több defectusokon nyert jószágokkal is szaporítottatván, ott is derekas szántás-vetés, majorkodás, mindenféle barom-, aprómarhatartás és egy nagy jóvedelmes derék udvarbírság állattatott vala [SKr 200]. 1675: Ennek az hosznas szantasnak vete-snek, mind egy cseppigh az alkalmatlan idő volt oka [Kv; Szám. 35/1. 20]. 1684: Ez az holnap* igen alkalmatlan volt az szántásra-vetésre [Torda; SzZs 256. — "Szept.]. 1767: az én dologtól reá érkezik a szántás-vetésre*, de csak immel-ámmal szánt-vet [RettE 213. — "A jb]. 1811: Tiszteletes Barabás Mihály Uram ... szántásban, vetésben, gabonáknak be takarításában, és építésekben valóságos szorgalommal volt [Banyica K; BfR 117/1 Ladislaus Dorgo (49) ns vall.]. 1827: (A) Curiában semmi nemű Marha és szántás vetéshez tartozó gazdaságbelli requisitum nem tanáltatott [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 5 Boros Mihály (43) zs vall.].

2. a szántás-vetés időszaka; perioada aratului și a semănatului; Zeit der Ackerbestellung. Szk: ~ *idején.* 1712: marha nélkül uram roszul economical az Ember kivált szantas vetes idejen mert nem akar szant s vett az Ember mikor akar [Ksz; BCs].

3. szántás-vetésbeli papi járandóság; aratul și semănatul efectuat (gratuit) în folosul preotului; Pfründe nach dem Acker zum Pfaffendeputat. 1615/1687 k.: A' Papnak úgy köből Szántás vetés [Jedd MT; MMatr. 304]. 1622: Kett keöbölnek ualo zantas vetes es be hordgiuk ha erkezeónk [Zsombor K; SzJk 3 papi jövedelem-összeírás]. 1687 k.: Proventus Pastoris ... Garas pénz d. 6. de úgy hogy ha szántást vetést nem kíván lássa a minister [Kebelesztiván MT; MMatr. 297].

4. földművelés; plugárit, plugärie; Ackerbau. 1771: a kő-sárkötő mondotta: „Bolondság a szántás-vetés, élet a szatyorkötés”. Szoktassa el a szegény ember a marhatartástól, szántás-vetéstől s egyéb mezei munkától a gyermekét, s tanítsa fonnai, azaz a guzsajjal a tűzhelyen ülni [RettE 258].

szántat 1. szántást végeztet; a ara cu cineva; beackern/ bebauen lassen. 1576: Kerik erreis Eo K. Biro vramat kialtassa meg hoga Minden Ember kinek feolde vtt mellet vogion vgi Santasson hoga az orzag vtat meg Neh zorichon (!) ... Az Nemessegtwl is panaz eszet ez fele dolog feoloh hoga az vtakat meg zoritottak [Kv; TanJk V/3. 137b]. 1602: Az feold felöl tudom hoga akin most az zenafw wagion fodor marton feyzejewel orotata, chinaia, Egi felöl orottatta mas felöl zantatta [UszT 17/37 nagy lazar Zent Abranj zabad zekel (32) vall.]. 1678–1684: Ezeket^a ha az Pastor szantattya be vettetheti, ha penigh kilenczedeb(en) vagy Tizedeb(en) be veteni (!) masnak adgya szabadsagab(a) all [Szilágysegh; SzVJk 126. — ^aA földeket]. 1687 k.: Provetus Pastoris ... A' melly férfiak(na)k s aszszonyi állatok(na)k vono marhájak nincse(n) s mégis kezek munkájok vagy fizetések által szántatnak, adgyanak másfél kalongya buzát egyet a Papnak, s felet a Mesternek [Vadasd MT; MMatr. 149]. 1725: Apor István nagy merték-b(en) szántat s oeconomizaltat a Tohati hataron [Tóhát TA; JHb XI/15]. 1735: En ez előtt cir. 22. esztendőkkel itt Deszmérben Pap mellett Deák lévén ... Szilvási János vr(am) ... a' Deszméri Csere alatt való oldalt jól le felé szántotván, Arpával bé vetette [JHbK XLII/27 Gabriel Popa eccl. graeci ritus valahicae unitae poss. Kolos vall.]. 1792: a melly földeket cultiváltatt azokat kik által szántattya, kapáltattya, Arattattya ... ? [H; Ks 80. XLVII. 5 vk]. 1803: az el-múlt öszen egy napatt, most a Tavaszban megint egy napat szántott, és szántatott [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 12 Kemény Ignác vall.]. 1816: ilyen mostoha időben ket vagy felettébb nehezen Számlo Lábát kéttzer tsak három hat hat ökrü ekevel szantattam [Hidalmás K; IB. Tanko Josef tt gr. Korda Annához]. 1821: Vallyon a' földnek ilyen fagyas állapotjáb(an) lehet é rástát szántatni ... ? [Kolozs; SLt évr.].

2. hozzászántat; a face să fie alipit prin arat; durch ackern anschließen/annexieren. 1766: melly Földetskét N. Veres Samuel Ur(am) ... azon Dölliő Földhöz szántatá, a mellyhez való volt [Kökös Hsz; Kp I. 234 G. Füzi sen. (60) miles ped. vall.].

szántatás 1. fel/megszántatás; arat; Beackernlassen, Beackerung. 1642: Még aratas eleott el kezdette az Zantatast [Daróc K; GyU 77]. 1710: irtam volt vram Kegd(ne)k szantatas es Szena csenaltatasom irant [Szentkirály Cs; BCs].

Szk: ~nak ideje. 1661: Az legények szélyel ne járjanak, vigyázzanak, csöt fogadjanak. Szántatásnak ideje ha eljő, írásom szerint cselekedjél [TML II, 77 Teleki Mihály Veér Judithoz].

szántathatik szántás végezethetik; a putea fi arat; kann bestell/beackert werden. 1777: tudok egy darab Dálnoki Jus Földet, melynek egy része haloványos lévén, 's a' mián nem szántathatván kaszáltatik [Dés; Ks 79. 29. 271].

szántathat-vettethet földművelő munkát végezethet; a se putea ocupa cu munca cimpului/cu aratul și cu semănatul; kann bestellt werden. 1662: a váradia ... csak már ezentűl a hűségben állhatatosn megmaradnának, a hatalmas győzhetetlen császárnak semminemű hadaitól bántódások nem lenne, csak szántathatának, vettethetnének s egyéb dolgokhoz láthatnának [SKr 563].

szántatik a fi arat; bestellt/beackert werden. 1765/1770: midőn ezen Föld szántatott a' Simén rész Tanorokból ... a' Széplakról Bonyhára menő ország uttyánál szántott ezen földhez [Széplak KK; SLt Transm. 175 évr.]. 1793: (A föld) Török buzának szagattatván fel most már szántatik [Uzdisztpéter K; TSb 51]. 1860: A Laza melyen az öszve irt gyümölcsfák találtnak néhol szántatik, néhol kaszáltatik férőjüségé mintegy nyolcz vékásnyi [Sarmaság Sz; HG gr. Kemény Sámuel hagy.].

Szk: egynek ~. 1724: az harmadik föld van az Kurta árokb(an) ez az előtt egy berezdán (!) való két darab föld volt de most egynek szántatott [Vécs MT; Mk 9 Ioan. Sárdi (75) jb vall.].

Ha. 1751: Szántatatt volna [Marossztkirály MT; Told. 29].

szántatlan 1. mn fel/megszántatlan; nearat; unbestellt, unbekaut. 1735/1760: (Az) Inatze nevű Láb földnek a hegy felől való borozdáján, van egy darab szántatlan gypes föld [Elekes AF; DobLev. V/160. 3]. 1797: szántatlan pallagia [Ajton K; Conscr.]. 1801: Azt tudom mondani, hogy a Kis György es Kis István ökreket, a Kis Csatornabán levő Törökbuzak között való szántatlan földekre bé-hajtották 's ott etették étzaka [Koronka MT; Told. 10 Márkuly Szávuly (22) zs vall.]. 1845: Ezenn föld a közepe tájann vízenyes, szántatlan Rét [M.pagocsa TA; TSb 37].

II. hsz szántatlanul; nearat; unbestellt, unbekaut. Szk: ~ marad. 1767: Melly Földnek ... Negyed része pedig szántatlan maradt, Mostis Pallagul áll [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. 1769: Nem mehetnek a Marhák azon hégyes ér Nevű helyre a' mely szántatlan maradt még eddig [Lukafva MT; SLt XLVIII. 15]. 1801: marattanak valami helyek szántotlan [Koronka MT; Told. 10]. 1808: a' mikor az Eke Taliga azon Meredek Határ Borozdára fel-kapott; tehát az Ekét kivette a' Földből s annál fogva ... egy darab hosz-sára ki nem Szántathatván ... a' végénél Szántatlan maradt [Felőr Szd; BetLt Gáál (64) zs vall.].

szántattat szántást végeztet; a dispune să fie arat; bestellen lassen. 1741: Nehai öreg Vass Gjörgj az említett oldalra ereszkedő berczre szántásnak idején Sátort huzatván ... új szántattatta maga számára azon oldalt [Velkér K; Ks]. 1754: ezen 1754 dikben ... ki foglalta el ki szántottatta^a ujjalog (!) és ki mi féle gabonát vetet belé a paraszt maga ductussából és vagy valamely Nemes ember parancsolatyaiból, ha úgy ki az az ember nevezze meg, quo jure cselekedte? [Tóhát AF; JHb vk. — ^aA szóban forgó kender-földet]. 1762: Hallottam hogy Ultrzált Uraság retiből egy darabot fel rontott de mennyi Számút, és mitsoda ekékkel Szántottatta nem tudom [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

1823: hoszszára szántattott éppen a Folyom mellett [Bh; HG. Eszterházi perek].

szántattathatik szántás végezethetik; a putea fi arat; bestellt werden kann/darf. 1799: ezen hely ... (a) kender földeknek végiből szakasztatott el a' sántzolás által ..., eleitől fogva olly forrásos, és süllyedékes hely volt, hogy a' Marha réá menvén belé dőlt s ez okból nem szántattathatván, és miveltehetvén haszon vétel nélkül állott [Győrassztkirály TA; Ks 89].

szántattatik szántás végezettetik; a fi arat; es wird bestellt, kommt zur Bestellung. 1772: Ez jo föld, minden esztendőben gyakortább Szántattatik, és vettettetik, mivel kereken kertben tartatik [Szászfenes K; BKt Mikes conscr.].

szántat-vettet szántást-vetést végeztet; a dispune efectuearea aratului și a semănatului; läßt bestellen ackern lassen. 1645: Katona Istvan Vram ... Szwlkerekken kwlöön Szantatot vettetett maiorkodot [Szűkerék SzD; RLt O. 5 Boldis Iános (45)jb és Fr. Patko vicejudez nob. com. Szolnok Int. vall.]. 1667: azt mondá ű nagysága, hogy Kegyelmednek megírtam, hogy a tisztek úgy viselék magokat, hogy ennek utánna nem adat ű nagysága másunnét, hanem arraival az jószág, hogy szántassanak, vettesse, onnet teljék ki fizetések [Gyf; TML IV, 108 Nálácz István Teleki Mihályhoz]. 1712: ha ugyan uram mar tavaszt erünk nem tudom miképen szantassunk vétessunk [Ksz; BCs]. 1742: idegen more Béreseket állitván szüntelen szántatott vettett és kereskedett [Kv; AggmLt C. 12. — "A szekerekhez, ekékhez].

szántatás-vetetés szántás-vetés végeztetése; efectuearea aratului și a semănatului; die Durchführung des Acker(bau)bestellung. 1828: a Csűr készítés — Törökbuza bé hordatas a szántatás-vetetés, szükségesséppen a helyt létemet meg kíványa [Mezőkeménytelke TA; IB. Vas Josef ub jel.].

szánthat 1. lehetőség(e) van a szántásra, lehet szántani; a avea posibilitatea de a ara; bestellen/beackern können, Möglichkeit zu ackern/pflügen. 1590: Az Lomb felet szantassanak, de ... az Csorda Barom felj mehesen Rayta [Kv; TanJk I/1. 136]. 1592: ha valami gjepes feoldek volnanak, az kikett fel nem oztottak volna ... Zalanczj Georgj vram azkoris hozza Nyulhasson az eo reze zerinth Es azokbannys zanthasso(n) [Pókafva AF; JHb XXV/38]. 1642/1722 k.: a Loci Minister ... Szabadossan Szánthassan [Beresztelke MT; GörgJk 81]. 1680: az lrtott hely most kölessel vagyon bé vetve, ennek utannais szánthatni az szűkeghez kepest [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51]. 1722: ollj esők valá(na)k ... nemis szánthatni a Locs miatt, és lágyóság miatt [KJ. Rétyi Péter lev.]. 1744: Istvand végire hajdon volt egy to mély regen már hogj elapadt s a hejijt szánthatni, kaszálhatni [Szentdemeter U; EHA]. 1761: Szánthatni penig itten mindennüi negj negj ökörral [Oroszhegy U; JHbK LXVIII/1. 194]. 1793: már többet a Földnek keménsége mián nem szánthatván fáért és kertnek valo deszkakért ment az egész Jóság [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1808: ezen Törökbuza földet ... a' Gyepes él borozdáig nem Szánthatván; tehát annak utánna azon gyepes él borozda mellett a Tktes Exponens Urnak

ezen Málé földének Nap Nyugotti végét keresztül barázda kellett Szántanunk az határ gyepes élig [Felőr SzD; BetLt 6 Ioannes Junior Sűket (44) col. vall.].

2. képes/tud szántani; a putea ara; zu pflügen/beackern vermögen. 1662/1687 k.: ha el fogynának a Csokfalvi Vraim, annyira hogy ne(m) szánthatnának ökretenek lennének, ne erőltessék őket szántásra [Msz; MMatr. 182]. 1768: tsak hamar az idő meg essősödven egy néhány barázdánál többet nem szánthatta(na)k [Katona K; Born. VI. 6 Király Pista (34)jb vall.]. 1771: a múlt novembernek közepin oly nagy hó esett vala, hogy derék szánút volt valami két hétig, melyen felette igen búsaltam, mivel 50 vékára való szántásom lévén, a nagy szárazság miá be nem vethettem volt. De az Isten olyan időt ada, hogy mind az hó elmene csendesén. Karácsony előtt szánthattunk, boronálhattunk [RettE 262]. 1786: azon hely ez előtt Marha legelő fás bokros és Csutakos hely volt, hanem most nem régiben irtották ki a Praetendensek Mű vélünk Markodiakkal és Kereszturiakkal egyetemben, és csak három esztendeje hogy haszon vehetőve lett ... annyira vittem hogy szánthattam imitt amot az ekével benne [Msz; BetLt 6]. 1796: a föld erőssen meg száradván, midőn szántani bé mentek a keménység miatt nem szánthottak [Méra K; AggmLt B. 15]. 1800: Ifju házós koromba nékem tő szomszédom volt, Popa Juon, és az Atytya Popa Gligor, Kikkelsi egyűvé fogtuk marháinkat nem lévén nékem erőm, hogy magamra szánthassak, véle kellet tzmiborálnom [Déda MT; Told. 12/113].

szántható 1. megszátható (föld); care poate fi arat; bestellbar, beackerbar. 1755: az előtt igen Kevés Pusztás, vagys Szánthato földek voltak ott [Gyulakuta MT; EHA]. 1772: Szánthato Földek A: Bongárdon ... Ugyan ottan ... a Falu közönséges Erdeje [Szászfenes K; BKt Mikes conscr.]. 1820: Ezen uradalomban, a Szántóföldek jó minőségűek, termékenyek, ... négy és hat ökörral szántható [Báld K; BLt 6].

Szk: ~vá tételik. 1797: In Sziliváje ... Erdő helynek valo némely része Szántonak ... Ezenn egy résziben ... tseplesz Erdőske ... ő Nagysága ... a mostani esztendőig szüntelen vágattatta ... miglen végképpen el pusztulván, utolyára az ki irtás által Buza föld szánthatová tétellett [Szentegyed SzD; WassLt Consr. 179–80].

2. szántani képes/tudó; care este capabil de a ara; zu pflügen/ackern fähig. 1673 u.: szántható vagy szolgát tartható özvegy asszonyi állat tartozik egész bert adni [Balla Sz; SzVJk 173]. 1683 k.: A' kinek Czimboraba szántható Fia vagyon az ollyan özvegy egész beert ad mint az házass ember [Bósháza Sz; i.h. 97] | Az melly özvegy Asszony(na)k Czimborab(az) szántható Fia vagy(n) ad egész beert [Ipp Sz; i.h. 57] | Ha melly özvegy Asszony(na)k háza, szimborab(an) szántható Fia vagyon egész beért ad [Szilágycseh; i.h. 123].

szánthat-vethet szántást-vetést végezhet; care poate să efectueze aratul și semănatul; Ackerbau betreiben können. 1664: talám itt is az jószág, ki az várhoz való, jobban felvenné magát, az várhoz ha szánthatnának, vethetnének [TML III, 78 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. 1715 e.: A melly öreg Ferfiu emberek, kiknek nintsén Felesége és fiok ármékában nyugosznak, mivel az örökség is ő reájok néz, soha ők nem szánthatnak, vethetnek, de fiokkal edgyutt lévén, fél bérral tartoznak a Praedikátornak Mesternék

[Göcs MT; MMatr. 112]. 1767: A törökbúza bővön termett s jól megért. Szénát bővön csináltunk. Az ősz igen szép idővel tölt el úgyhogy szintén karácsonyig szánhattunk vethettünk [RettE 213].

szántó I. mn 1. szántást végző; care (tocmai) ará; pflügend, den Acker bestellend. 1587: Ez Wegezes penigh fogallia chak az Mywes rendeket Cebelieket be, És ezen kyweol, az Mezeon zanto műnkalkodo zegheny rendeket keossegetis, kik Ne(m) eos fiak [Kv; KvLt Vegyes III/66]. 1683 k.: Az melly őzvegy Asszony(na)k szanto Fia vagyon egez bért ad [Nagyfalu Sz; SzVjk 50]. 1687 k.: Backa-Madaras*. Proventus Pastoris ... Őzvegy asszony kinek szánto fia nintsen vásznat uln. 3 [MMatr. 101. — *MT].

Szk: ~ *cigány*. 1614: Mihaly Czyganj Radnoty szanto Czyganj Ez idénis harmadfel szaz kalangja buzaja njolczvan kalangja zabja volt [Kál MT; BethU II/56] ~ *ember*. 1570: porozlo Benedek azt vallia hogy ... egy Rwth Archul vagot ember ky zeoket zeolebewl, vgy vagta agyon az zanto embert [Kv; Tjk III/2. 48]. 1802: a' falus Biro parontsolt hogy kabalazzassak, és ez után az ottan szánto Hat embert, és a Tisztet a' három Ekét ... fel fogattya [Felőr SzD; Torma] * ~ *ostoros*. 1769/1778: sokszor meg esett az, hogy Szántó magunk erónkón, magunk Szánto Ostorosunkal edgyüt mentünk Méltóságos Méltóságos (így!) Földes Urunknak rabotjára [Kárásztelek Sz; BfN DDD/4].

2. szántásra alkalmas; arabil; beackerbar, bestellbar. 1727: azon Szamosontul lévő szanto fordulo hatarval nyilas Város földei fel osztassa(na)k az Csonka héten [Dés; Jk 362a]. 1826: Szántó és kaszálo Rész Jozságotskaja [Mk III. XVIII. 316].

Szk: ~ *irtóvány/irtóvány*. 1797: A Széki Ut mellett az ördög vára megett ... Első rend szántó irtóvány irtatott a' Berek — nevű Falu Erdeje végiből [Pujon SzD; WassLt Conscr. 532]. 1815: a' Pantzél Csehi határnak Fodorháza felől való Fordulójába ... lévén egy fél napi szántó irtóványan [Páncéscse SzD; RLt O. 3] * ~ *irtóványföld/hely*. 1764: egy alkalmatossággal valami Czigányokat bé hozatván a szőlő hata megett való szanto irtóvány földből ... 13 Máriásokig meg vonta őket [Köröd KK; Ks 19/1. 6]. 1797: szántó Föld ... A Falu Erdeje mellett ... ez elsőrend szántó irtóvány hely [Pujon SzD; WassLt Conscr. 527] * ~ *láb-föld*. 1725: N. Apor István ő Nga ... it Tohaton foglalt volt el, az Falu Földéből, nagy Szántó láb Földeket [Tóhát TA; JHb XI/10]. 1799: ugy adattott fel az Hütesek által, mint Szántó Láb-föld [Szentgyed SzD; WassLt Conscr. 154] * ~ *pojánocsk*. 1747: apro szántó és kaszálo Pojánotskák [Nagyida K; Told. 9] * ~ *természetű*. 1864: 39^a Hidegkutatarmánya, egy igen kevés kaszálo, — a többi része pedig mind szántó, agyogas, és füvenes természetűek [Tekerőpatka Cs; EHA].

3. szántáshoz használt; care este folosit la arat; zum Akkern/Pflügen dienend. **Szk:** ~ *hosszúvas*. 1748: Eke tanáltott Talyigástol együtt nro 2 Szánto Lapos vas nro 3, Szánto hoszu vas nro 3 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1758: Szánto hoszu Vas hitván Nro 3 Hoszu uj szánto vas Nro 1 ... Hunyadról hozattott uj hoszu Szanto Vasak Nro 4. Uj Szánto Lopos Vas Nro 4 [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1807: Gyergyószárhegyi Ferentz Péter és Ferentz Márton, mindketten huszár katonák litigálnak vala egymás között a nemes faluszéke előtt ez okon, hogy Ferentz Péternek egy szántó hosszúvasát a Ferentz Márton fiai ellopták volna; melyet az actor Ferentz Péter hiteles fennálló bizonyossággal is meg kívánja

bizonyítani [Szarhegy Cs; RSzF 292–3] * ~ *laposvas* → ~ *hosszúvas* * ~ *nyakló*. 1787: Egy szántó nyakló Dr.6 ... Egy hámfa Dr.6 ... Egy avatag Lo vakaro Dr.16 [Mv; MvLev. Csizsár György hagy.].

II. fn 1. szántást végző személy; persoană care (tocmai) ară; Ackersmann. 1574: Zeoch Balas ... az Zantokat meg zidogatta hogi bestiek [Kv; Tjk III/3. 375 Lwccha Zakach Boldisarne vall.]. 1594: Faydalmas zywel mulattak eo kgmek varoswl az Orzaghis, az Zekereseznek es feokepe(n) Az Zantoknak meltatlan Beer es fizetes kewansagokat [Kv; TanJk I/1. 230].

Szn. 1482: Andrea Zantho jb [M.senk K; TelO II, 149]. 1564: Zantho Amburuss [Kv; Szám. I/X. 18]. 1602: Szántó Imbre lófő [Kozmás Cs; SzO V, 236]. 1629: szanto Marton [Mv; MvLt 290. 170b]. 1630: Szanto Martonne [Mv; i.h. 198b]. 1658: Szanto János [Zilah; EM XLIII, 302]. 1693: Szanto Mihaly Uram [Ne; DobLev. I/38. 3]. 1710: Kötelve-rő Szánto Jánosné [Kv; PolgK 145]. 1745: Szánto István [Erked Sz; WLt]. 1772: Szánto Donsiana Asszony [Ne; DobLev. II/437. 1]. 1786: Szánto jusszon lévő Majort adott volt Néhai édes Anyánk Tks Dobolyi Josef Umak a' Vartzagás Utza Sikatorában [Ne; i.h. III/612. 1]. 1804: Tkttes Dobolyi Sigmondné Kovát Rosália Ifiaszony [Ne; i.h. IV/880]. 1817: Néhai Kováts Zsuzsána öz Szánto Simonffy Józsefné [Mv; MvLt]. 1823–1830: Ez volt szászcsavási születésű jobbágyleány, a Szántó nemzetségből, és a grófnénak frajja [FogE 147].

2. szántóföld; pámint arabil; Acker(feld). 1594: Pan Janos kyrt Vala valami szantokat [Dés; DLt 246]. 1698: Az szántó és kaszalogat ... Belenjine Aszon az magajival össze birta, ki mellyik az Vajda rész nem tudom [RLt O. 5 Funenda Simon Deák felesége Pap Ersébet Aszonj vall.]. 1719: Mind ezek ez szerint előttünk véghez menvén maradt ... az Nemes Szanto, Kaszálo és ezen Nyoszolyi hataron tilalmasban lévő Erdők fel osztása [Noszoly SzD; IB VI. 225/24]. 1746: egy darabb* Vicinussi ... Fellyül Simon Mihály, Alol Gorda Péter szántojak [Vadasd MT; Told. 42. — *Föld]. 1775: (A) Földnek is az Szántója a körülötte lévő kaszálotskáktól külön mértéven meg találattott ... szélessége ... 16 ölnék [Dés; Ks 73. 55]. 1797: Változhatolag használható Szántó Földek Változolat Használható Szántok [Pujon SzD; WassLt Conscr. 488, 491]. 1827: A ... Külső appertinentiaktott, Szántokot, Kaszállokott, borozdátol borozdara, elé nem tudom számlálni [Nagykend KK; Told. 31]. 1835: 1. Nap Nyugotrol Tövisi Imre szántojak 2. Délről Dosa Farkas Ur posteritási szántojak [Kakasd MT; MRLt]. 1838: levén ... Jakabb János ökegyelmeknek a Böződi also Fordulo Határ Bodos Eszke nevezeti helyen egy darabotól örökös szánto Földgyök mint egy negyedfél vékás ... nem külömbben lévén Nagy Sándor ökegyelmeknek ... Bodos verő fényében egy darabotska Szántojok [Böződ U; Borb. II Böződi Dániel székely — nemes vall.]. 1864: Szárazvápa egyenes tér kevés része oldalas szánto [Gyszyn; EHA]. 1865: Garda sivatag agyag déli oldalas szánto [Zilah Sz; EHA]. 1867: A kukuk hegybe egy 16 vékás — ez gyepe — egyébaránt szántó [Marossztkirály AF; EHA].

Fn. 1763: a' Követes Domb szánto végib(en) (sz) [Felőr SzD; EHA]. 1782: azon gát az egész addig való viz Sebeségit el vette, s iszappal egész Szánto halmáig az vizet meg gyengitette [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1860: a' Teke-nyős teteje egy kis keskeny szeglet a' szurduk szánto végébe [Csób U; EHA]. 1864: Vagyon első fordulo neve Nagy nyir ajsa Szánto [Daróc K; EHA].

Szk: *horgas* ~. 1864: Horgas szántók, melyek horgason kanyarodnak [M. v.alkó K; KHn 112] * *kolonikális* ~. 1835: Béli István ur emberei Colonialis szántójak [Bodola Hsz; CU] * *váltó* ~. 1814: Váltó szántók ... Ugyantsak ott fennebbetske [Borberek BN; RLt O. 3].

3. szántás; aráturá; Ackerbestellung, Pflügen. 1594: Kaianthoig 2. úttal volt Horwat Janos, az varos szolgálatyara haitotta az Colosúari szekereseket az Zantobol haza [Kv; Szám. 6/III. 7]. 1669: Darabos Gyorgy Ura(m)at az szallasan nem talalva(n) igazitanak utanna az szantob(a), hogy szantani volna [Diós K; JHbK XLII/21]. 1750: (A bérese) a gyümölcsös kertekből, körtövelyt, medgyet, veres szőlőt loptanak, s az szántoba hozták [Kál MT; Berz. 12. 92/61]. 1768: Drágus Márkully a Falu Tó hidján a Csován tül talalt valami ökrököt hajtani kezdi a Falu felé az ország uttyán mellyet meg latván a' Medve István Ur(am) Béresei a' Szántobol ... eleibe szaladának Drágus Márkullynak [Mezőmadaras MT; BK. Kalányos Miklos (30) j. b. vall.]. 1798: Egy kevésse rangot akart Konya Antal tartani s aszt várta volna, hogy mikor a szántobol haza megyen a felesége fogja ki marhákat [Egerpatak Hsz; HSzJP Kiss Dávid (57) lovas katona vall.]. 1814: egész Nap a Tarsommal égygyütt a Szántoba voltam estvíg [Kajántó K; KLev.]. 1825: Én a Szántobol jövén haza felé [Havadt MT; CsS].
 ◇ **Hn.** 1640: S<sz>anto Uczaba(n) [Nagyfalu Sz; EHA]. 1730: Szanto Utzaba [uo.; EHA]. 1764: Szanto Utzaban [uo.; EHA].

szántóbarom szántásra használt barom; animal care este folosit la arat; Pflugochse. 1590/1593: it alat az Molnok alat az terbe zantnak volt az Christoff Vram biresy es akkor az biresek az eo kgme zanto baromjait ide altal bochatak kj [Bálványosváralja SzD; Ks].

szántóbirodalom szántóbirtok; teren arabil; Ackergut, Ackerland. 1792: mind szánto, mind kaszáló birodalma volt annyi Zója Sára aszszonyinak hogy annak hasznábol betsülletesen meg elhetet volna [Telekfva U; Pf].

szántóbirtok teren arabil; Ackergut, Ackerland. 1867: én az feleségem halála esetén az eltemetése aránt kételen valék egy Dorab külső Szántó birtokomat" [Szováta MT; Bereczki József lev. — "Tollban maradt: eladni]. 1868: ezen Circum vicinált ki nevezet két Darab külső Szántó és kaszáló birtokunkat össze Cserélőnk örökösön [uo.; i.h.].

szántó-búza-föld teren arabil pentru cultivarea grîului; Weizenfeld. 1813: lévén szükség az Titt Komáromi Successorok(na)k bizonyos szánto buza földre hogy osztazo nyilalokot egyenlőitsik ... adá ... azon allodialis ... buza földit ... Gerendi Samuel ... melly ... buza földért T. Komáromi László, András, és Clára ... adák azon antiqua Sessiot [Nagyak AF; DobLev. V/953].

szántócéh kb. földműves-kalandoscéh/temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormintare a agricultorilor; Bestattungsvereine der Landbauern. 1823: a' Malato' Szánto Céh [Dés; DLt. — "A városnak egyik hegyen fekvő városrésze a Nagytemető környékén].

szántócéhbéli kb. földműves-temetkezési társulásbeli tag; membru al societății de ajutor pentru înmormintare a agricultorilor; Mitglied des Bestattungsvereins der Land-

bauern. 1823: Szánto v. Kalandos Céhbeliek a' Rosahegy alatt [Dés; DLt].

szántócska szántóföldecské; pămînt arabil mai mic; kleines Ackerfeld. 1787: parlagban hagyott egy Szántotska [Désakna; Hr 1/22].

szántódik hozzászántódik vmihez; a fi alipit (de ceva) prin arat; dazü gepflügt werden. 1765/1770: midőn ezen Föld szántatott a' Simén rész Tanorokból a' Széplakról Bonyhára menő örszág uttyánál szántodot ezen földhez [Széplak KK; SLt Transm. 175 évr.].

szántóebéd '?' 1774: 1568 esztendőben Szent Lőrinc nap előtt való vasárnapon előálomkoron lőn nagy földindulás. Annak utána ugyanakkor Szent Kereszt napján NB. Mintegy szántó ebédkorak elébidején ismég földindulás lőn [RettE 327].

szántóeke plug; Pflug, Ackerpflug. 1805: az Uraság szánto Ekeji mellett pallérkodott egész szántás idején s ott verte s kergette az Eke mellett szánto morékat [Farnos K; KLev.]. 1822: Egy Szánto Eke Talyigástól 1 darab [Nyárádsztanna MT; MvLt 6]. 1839: Két szánto eke, viseltes ugyan; de még használható [Kv; Ks 73. 55]. 1843: Egy szánto eke, fias téslával — tajigával patingal [Magyaró MT; LLt].

szántóföld 1. pămînt arabil; Ackerfeld, Acker(land). 1503: Cziky vinczenek egy szantto folde zalagban Nallam ... Ilyen modon Hogy az feőide meg zantogek" [MNY LX, 105. — "A közlemény helyesírása későbbi korra mutat]. 1554: Mw fogott Byrak ... Illyessy Cozmane Illyessy Christoph dolgabol ... teottwnk, ilyen wegezesth ew — keozottok Mind ewrokbol Santhofoldbol Senafwbol az assong Negyed Ressen megh maraggyon, a mint az elewth el wegeztek wolth ew keozottok, azon Rend tartasban az assongj elteig birya, holta whan az gwkerre maraggyon, es igh hogh az Santho feoldet el nyalalyjak negyede az assonak harom Rese Christophnak [Bölon Hsz; SzO II, 114]. 1565: az en fyamath ott meg hazasítottak, es az Immar az en marhammol ottozny akar ... Azert En azt mondom, hogy walaky az en fyamat meg Newztette(!) es abban gond wysseleöye wolt, az aggyon neky mynd zeoleot, Bort, Zanto feoldet, es egyeb Eoreokseget, marhat [Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekenceiekhez]. 1579: Ada ... lazlo papnak Egy zanto fwldet eoreokbe hatod fel Magiar forintert [Uzon Hsz; Kp 1]. 1600: Kys Meödi" Marton Farkast hiltotta ki zanto feoldibol Ethedi hatarban Eördeuges hidnal walo zantho feoldibol Aczel Ada(m) Tarchafalui [UzT 15/213. — "Ti. küsmödi]. 1680: Az Gyeocsei nevő helyben egy darab rét ... Román Kotoari szanto földi rekeszti be ... Bunya Szeraknak luon Szerák(na)k és Berbát Komsánk szánto földek jú bi (!) ezen meg irt rétnak oldaláb(a). [Aporumbák F; ÁLt Urb. 50]. 1699: Ezek(ne)k az Jobbagyok(na)k és Sellérek(ne)k külön külön se szántó Földök, se kaszáló Rétek nincse(n) hane(m) esztendőnként osszák fel az határt, és az mint vallyák, mindene(ne)k mind Szántó Föld, mind penig kaszáló Rét elég jút [O.csesztve AF; LLt]. 1753: A Batsfalusi Lakosoknak ez mostani 1753^{dik} Esztendőben az Esső és ár-víz miatt Jóságokban Ösz goba náikban, Tavasz gabonáikban, Szénáikban, Orotvanyokban, Szántó földökben Lenekben és kenderekben esett ká-

rok rend szerint így következnek⁴ [Bácsfalu Br; BrÁlt I. B. V (Baciu) 29. — *Köv. a fels. — Binder Pál kijegyzése]. 1754: Kün ben most is ezen Familia együtt valo Jóságot bimak (így!) szántó földgyök kaszálo Rétyek mindenüt egjüt vagyon, mint más egy-Atyafiaknak, és egj Telekről Portioznak [Halmágy H; Ks 101]. 1760: egj darab szántó föld nap nyugot felől szomszédja a sajto patak árka [Ne; DobLev. II/308]. 1802: vagyon a Csere végbe, sok munkával Szántó Földé tsinálathato hely [Seprőd MT; MMatr. 240]. 1827: birják Kegyelmetek az Exponenseknek egy darab Szántó Földiket Zálogon; itten az Albisi határon [Albis Hsz; BLev.].

Szk: *-de formál/tesz*. 1591: Thudom az melj peres feold vagio(n) Nagj Veolgjben Seocz Mihalj ket paripa arrabon atta vala Peter deaknak eo orota, teowe szanto feolde [UszT]. 1786: A' Nagyobb erdöket pediglen kivált a' szomszéd helységekben felettébb nagyon pusztittyák az irtással, annyira, hogy az hól ez előtt tiz husz esztendőkkel rengetek szálas erdők voltak, ma mind síksággá, rétekké, és szántó földékké tették [Torockó; TLev. 9/24]. 1840: A Damo Rétye ... hajdan meg lehetős jó állapotú szálas erdő volt, de a Nehai Tekintetes Ur a Fákat gyökerestől ki pusztitvatván szántóföldé akarta formálni [Udvarfva MT; EHA]. * *allodiális* ~ 1777: egy darab Allodialis szántó föld [Árapataka Hsz; EHA]. 1808: A Méltóságos Exponens Aszszony ide valo colonussai közül ... hogy a magok Colonialis vagy általak biratott allodialis vagy magok által köz helyekből fel fogott és irtott szántó, és kaszálo Földekből vala kinek elidegenitettek volna ... nem tudják [Szentmihálytelke K; BetLt 5]. 1812: a közölőb mult 1811 Esztendőbeli Öszön erő hatalommal meg szántották egy öss örökös allodialis Szántó Földjét [Mezőbólkény MT; Born. G. XIII. 16]. * *dézmás* ~ 1796: Szanto Sandor urnak ... "darab pusztas gyümölcstörést át Ongyert György Ur ... egy darab dezmas szántóföldet [Ne; DobLev. IV/764. 1a. — "Az említett] * *gödörös* ~ 1751: rész szerint Vápás és gödörös Szántó földdek [Koronka MT; Told. 31/4]. * *horgos* ~ 1681/1748: A Misfaja nevű erdőre menő út mellett vagion ... egy horgas szántó föld [Balázsfva AF; EHA]. 1737: Sos János ... hargas szántó föld [Mocs K; JHbK LIX/26. 12]. * *irtott* ~ *allodiális* ~ * *kolonikális* ~ 1797: Orban Antal Ur ö Nsga részin lévő bitang Colonicális szántó föld [Ajton K; CU]. * *külső* ~ 1831: Az Exponens praedecessorai Nemesi szabatságba kelletett hogy éljenek, mivel ... Tamás János Uram itten a faluban külső szántó földeket, és szállított bir, mellyeket kölömben [A.kosály SzD; Eszt-Mk Cserei lev.]. * *kvártás* ~ 1729: a' Szágúldó út mellett az harmadik lábban két föld kvártás szántó föld [Ne; DobLev. I/138]. * *lapályos* ~ 1864: Alsómárk utja, részint magos, részint lapályos szántóföld [Remete Cs; EHA]. * *majorkodó* ~ 1706: Vagio(n) ezen kuriahoz az haro(m) mezőb(en) majorkodó szántó föld [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. * *majorság* ~ 1772: mennyire valo örökös, és zalogos Majorság Szántó Földek ... mennyire termékeny, vagy terméketlen, mellyik kövér, vagy sovány, mellyik terem jo Gabonát trágyázás nélkül, és mellyik ollyon, amellyet otton otton trágyázni vagy ganéjozni kell? [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. * *nemes* ~ 1706: az Kecse kutnáll ... lévő két Hold sovány nemes szanto földeket ... örök arron meg hihatatlanul ... el adni és el idegeniteni kétenlítettik [Ne; DobLev. I/60]. 1712: Nagj Enyedi Borberek Daniel Uram ... jelenté, hogj volna eo kglmének ... Nagyfalun Nobilitaris Curianak való pusztas fundussa,

... és az Nemes Curia után tartozó nemes szántó földdek, rétek [Batizháza AF; i.h. 174]. * *nyilas* ~ 1770: Vannak még a' Mótsár Feő Nyil, és Másod nyil nevezetű Falu közönséges helyéken Nyilas Szántó földdek [Disznajó MT; EHA]. * *ostorhegyű* ~ 1715: adat az Ur ... egy ostor hegyű szántó földöt [Nagyalak AF; DobLev. I/89]. * *örökös* ~ 1635: Eős vagy ereőkeős Zanto feölde löt uolna ebbe(n) az örökös helybe(n) [Kál MT; Berz. 2. 40/82]. 1730: egy darab örökös szántó földünket ... adgyuk által és Cédallyuk az említett Urnak [Dés; Jk 392a]. * *ős* ~ *örökös* ~ * *parlag* ~ 1641: egy eoreg hold parlag szanto feolde [Jobbágyfva MT; EHA]. * *törökbiás* ~ 1758: (A telekre) Nap Keletről pedig a' Török buzás Szántó földök rugnak réája [Asz; Borb. II]. * *vápás* ~ *gödörös* ~ * *veteses* ~ 1765: eő Nsaga nem olly régen pásintból felvágott veteses szántó földének vége egy lévően: a' más pásintossal ki mégyen emez sátyelon árokig [Kéménd H; JHb XXXIII/18]. * *zálogos* ~ 1730: az Zálagos Szántó Földekből, Széna Füvekből, és Fundusokból, ugy Zálagos Jobbágyokbólis. Magának Contentumot vehessen Mihálcz Ferencz Uram ... Mikó Judith Aszszony(na)k holta Után [Somlyó Cs; Borb. II]. 1733: ada Pap János ur(am) eo kglme ... egy darab Zalogos szántó Földet ... tiz magyari forintokb(an) [Nagyalak AF; DobLev. I/156].

2. szántóföldnyi; de o parcelä de teren arabil; von der Größe eines Ackers/weiter Ackerfeld ... u.s.w. 1645: mely el foglalt határnak helien helien ... teszen kezdél harom hold szanto feöld hozzasagot [Szentjakab SzD; Told. 27].

Ha. 1651: santo fod [Szükerék SzD; JHbK X/16]. 1680: szanto földgyek [Szokori F; Ált Urb. 70]. 1715: Szanto Földmött [Torda; JHb XV/13]. 1735: szántó fölgyek [Mezőstjakab TA; JHb X/9]. 1776: szántó földgyiből [Marosztgyörgy MT; MkG 36. 5/4]. 1777: szántó Földeket [Sajóudvarhely SzD; KS. Kotsis Ignáth (40) vall. — "Értsd: földüket]. 1785: szántó földöt [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/374]. 1794: szántó fölgyek [Szentlászló TA; JHb Conscri.]. 1803: Szántó Földött [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11]. 1806: szántó fölgyek [Kv; AggmLt A. 73]. 1809: Szántó földmött [Nyárádsztbenedek MT; Told. 45]. 1834: szántó földönn [Csekelaka AF; EHA]. 1844: Szántó föld [Makfva MT; TSb 57]. 1861: szántó föld [M.zsákod U; EHA].

szántóföldecske kis szántóföld; pämint arabil mai mic; kleines Ackerfeld. 1654: Azon küöl ket darab szanto földecske ket forintba vet volt Zaloghba(n) az maga Jobbágyatul [Szásznádas KK; Ks Bánffy Anna urb.]. 1715: Vagyon ... a Köszörű patak alatt edgy szántó Földetske ... mellyet is Sztojka Gergely fogott volt fel a falu közönséges földiből [Nagyercse MT; WH]. 1717/XVIII. sz.: Vagion ... egy darab szántó földecske [Benedekfva Sz; Berz. 7. 68/1]. 1728: Tudok az Pojenb(en) egy darab kaszálot körülte három szántó földetskéket [M.újfalu K; RLt Goron Páskál (70) jb vall.]. 1741: egy vélem hogy Szilágyi János vramé fogott lenni azon szántó földecske [Nyárádsztbenedek MT; Told. 22]. 1782: azon Szántó földecskeket ... Vásárolván Zalog titulussal [M.köblös SzD; RLt]. 1792: a Zugonál lévő Szántó Földetske ... mint hogy meg ugaroltattat volt név szerént kinevezetvén vissza adatatt a Melgos Urnak [Msz; MbK XII. 87]. 1823: méltotassanak ... nekem meg-engedni, hogy ezt az oláh Templomnál lévő szántó-földecskeket ... vehessem 's vétethessem kerítésbe [M.köblös SzD; RLt Incze István lévita-lelkész kérv.].

Szk: *allodialis* ~. 1777/1780: vagyon ... Allodialis Szántó Földetske, mely a Praebendásoknak szokott ki osztatni [Alparét SzD; JhBK LI/396]. 1802: egy allodialis Szántó földetske [Mezőpágozca TA; Berz. 5. 38. P. 14] * *fecskefarkú* ~. 1722/1814: Az ország uttya és a' ... Lonai Patak között egy Darabotska Fetske farku Circiter három köblös Szántó Földetske hagyattott az Reformata Ecclesia számára [Kisjenő SzD; BetLt 1] * *nemes* ~. 1766: az Pataki Istvá(n) Ur(am) Málé Földének az Végiben az Vancsa Gligorek által Csinált Irtvány Kosztájok alatt, mindgyárt Vagyon az Kántor részen egy Nemes szántó Földecske [M.köblös SzD; RLt] * *nyíl* ~. 1766: egy kis nyíl szántó Földetském [Szásznyíres SzD; Ks 33. II. 16].

szántóföldes 1. cu teren arabil; mit einem Ackerfeld. 1746: Zsejk felől fekvő tövisses, bokros szántó földes oldal [Nagyida K; EHA].

2. szántóföldet birtokló; care posedă teren arabil; Ackerland-Besitzer. 1756: Értettük Nságtok(na)k az Ország uttya mellett lévő p(rae)tendens szántó földes Atyafiak iránt valo Commissióját, hogy kertelés béli segítséggel légyünk [Torockó; TLev. 9/9. 1b]. 1756 k.: (A) szántó földes Atyafiak ... közül nemellyiktől igen igen el szoritatott az ország uttya mint az éltőt volt [uo.; i.h.].

szántóföld-irtvány irtvány-szántóföld; pămînt defrişat folosit ca pămînt arabil; Rodeland/Acker in einer Reute/Rodung. 1816: ell adák egy darab szántó föld Irtványokat [Páncsiceh SzD; RLt O. 3].

szántóföldvég capăt de teren arabil; Ackerendstücker. 1828: az Petki Samuel által adott Fel Hold szántó Föld vég Nagyb lévén az Szabo Sandor által adott belső Jozságnal tehatt Szabo Sandor Uram Felesegevel Petki Katával bonificálnak 10 idest Tiz Nemett Forinttal [Asz; Borb. I Aranyas Rakosi Csipkés István ns vall.].

szántogat 1. a tot ara; pflügen, gemächlich pflügen. 1625: három vagi negj ezteendő alatt lattam hogi az peres feöldnek szeliben szántogatot Zolia Pal [Lókod U; UszT 3]. 1674: Az Kerülő Szána Fw, melyben imitt amott szántogatnak így oszlott [Mocs K; JhBK XXV/9]. 1741: Ezen földeket ... Runkán Gavrilla szántogatta s vetette [Bányabükk TA; JhB XIII/15. 6]. 1757: majorság zabot szoktak azon földben vetni, és annak utánna (:minthogy nem igen derék föld:) sokáig hevervén pusztában ... kezdetek involalni és beljebb beljebb szántogatni [Galgó Sz; JhBK LIV/4. 7. 1]. 1769: Az Nyárádtői határban Lévo Lókótó helyet ... a' Jobbágyok szántogatták [Nyárádtő MT; SLt XLVIII. 15]. 1823-1830: szegény legény lévén ... Volt akkor az apámnak négy tehene, melyekkel szántogatott, és a Zilai török-búza földjét is szántotta [FogE 293]. 1839: (:magam Béresse lévén ... Nagy Andrásnak:) ... gyakor izbe szántogattam [Érkávás Sz; Borb. II Mendre Ignázt (73) gör. egy. vallású vall.].

Szk: *tavasznak* ~. 1792: Isten jövöltából most az idő láttatik egy kevésé jobbulni, mely ha így tartana kevés napok mulva Tavasznak szántogatni lehetne [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. hozzászántogat; a alipi mereu cite o bucăciță prin arat; gemächlich immer, dazu/-wegpflügen. 1753: Farkas Pál Ur(am) az maga földéhez szántogatta, az határozo fa is a maga helyéről oda lett [Szentbenedek SzD; Told. 28].

szántóhatár teren arabil; Ackerflur. 1727: azon Szamoson tul lévő szánto fordulo hatarnak nyillas Város földei fel osztassa(na)k az Csonka héten [Dés; Jk].

szántóhely szántóföld; pămînt arabil; Ackerfeld. 1671: Miűel pedigh, az szanto es kaszalo helyek, gyakrabba(n) az eőreőksegek utan járnak, az kie az haz hely aze effele [Dés; Borb. I egy-i bizottság: Béli Pál, Haller János, Kornis Gáspár jel.]. 1725: Künn a' Mezőbenn mindenik fordulóbann Majorság, es Colonialis helyek utánn való minden fele haszonvehető helyek úgy mint szánto, es kaszalo helyek, szőlős, es Tos helyek vadnaké? [Msz; BK hiv.]. 1730: Vagyon ... Szánto es kaszáló helye ... holott is regenten ... Csűre volt [Gyszm; LLt Fasc. 163]. 1759: Ezen ... Szánto es kaszáló helyeket a Borsovai Jobbágyok birják [Göröcs-fva Cs; BLt 9]. 1777: Ma azon La Kolib nevezett helyet ki birja ... mitsoda helyi erdős Mezős Szánto vagy Irtványos hely? [Körtvélyes SzD; TL]. 1792: az Ur azon szánto helyét ... ki hadta hanem tsak a feletté lévő pusztá oldalt fogta fel [Nagylak AF; DobLev. IV/693]. 1833: többszeri ajánlásokra accedálván, adá tserében ... egy belső fundusatskáért a következő szánto es szánto helyeket [Cseklaka AF; KCsl 16].

Szk: *allodialis* ~. 1827: találtak ... készen ki irtott Allodialis Szántó Szőlő, es Kaszáló Helyeket 82 → Nyoltzvan két Jugerumat [Erdősztygyörgy MT; Tsb].

szántóhelység szántóföld; pămînt arabil; Ackerfeld. 1864: Nagy Orotvány allya, ez lapalyos, vizes ingoványos szánto helység [Vécke U; Pesty, MgHn LIII/370a].

szántói, szántai 1. vmelyik Szántó tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szántó; mit Ableitungssuffix -i gebildete Form eines ON Szántó: 1. Szántóról való; din Szántó; aus/in/von Szántó. Szn. 1567: Johannes Zanthai [Kv; Tjk III/1. 135]. 1584: Michael Zantai [Dés; DLt 212]. 1600: Deliberatur per dominos Judices in causa Prouidi Valentini Zantay interfecti [Kv; Tjk VI/1. 454]. 1609: Radnothy Zanthay Mihaly ns [Dés; DLt 312]. 1610: az vitez Zantay Mihaly Desen Belseo Zolnok varmegieben lako [Dés; DLt 321a]. 1631: Szantaj Ura(m) [Mv; MvLt 290. 257a]. 1633: Szantaj Andras vra(m) [Mv; i.h. 135b]. 1637: Szantajne Aszoniom [Mv; i.h. 291. 81a]. 1642: Michaëlis Molnar Szánthai [WLT].

2. Tasnádszántón (Sz) működő; care activează la Tasnádszántó; in Tasnádszántó tätig. 1686: Fel(ese)gem" ... kereszt Attya volt, Csanadi Janos, Onadi dicsiretes Vitez regultai vice kapitany ... Keresztelte meg, Gidofalvi Istva(n), szantai miniszter [PatN 47b. — "Szilágyosmilyórló jött férjhez].

3. Tasnádszántóhoz (Sz) tartozó; care aparține de Tasnádszántó; nach/zu Tasnádszántó gehörend. 1839: A' Szántai Forduloba [Tasnád Sz; MGK].

szántóidő szántásra alkalmas időjárás; vreme favorabilă pentru arat; gutes Wetter zum Pflügen. 1625: az Jo szanto Wdónek en Töllem heaba valo el mulasak, Marham(n)ak sok ehezeset ... <nem> artam (!) uolna huzon eot forintert [UszT 109a].

szántóírtás irtvány-szántóföld; teren defrişat folosit ca pămînt arabil; Rodeacker, Rodeland. **Szk:** *kolonialis* ~. 1827: találtak ... Colonialis kész Szánto es Kaszáló Ir-

tást ... 170 ~ Százhetven Jugerumat [Erdősztyörgy MT; Mv; TSb 51].

szántó-laposvas eke-(lapos) vas; brázdár, fier lat; Pflug-Flacheisen. 1728: Aldgye Jttul (!) nevű embernek, egy Ujj szántó lópas Vasa az Ekéjéből ell esett [F.árpás F; TKI BB. XIII/15 Bukur Csizmás (40) jb vall.].

szántómarha szántásra használt marha; animal care este folosit la arat; Pflugochse, Rindvieh zum Pflügen. 1732: Az Szamoson lévő Buza tarlo ... hagjati a szántó Marhak-(na)k ugj hogj oda semminemű egjeb Marha ne hajtassék [Dés; Jk 431a].

szántónyíl szántásra alkalmas nyílföld; parcella arabilă; Handtuchfeld. 1728: A Melly becsületes Atyánkfiainak szanto Nyíllok ... Kis Mayai Albert Ur(amna)k eo kg(nek) adattattak, Azon Atyánkfiainak Vacans Nyíllak kerestetvén Quantitasokhoz kepest bonificaltassanak [Dés; Jk 378b]. 1739: Konyárdi Szűcs János atyánkfia ő kegjelme Sze-mélljere adatott szántó nyíla, adattatott Assessor Nztes Bónis János atyánkfiának, minthogy már most vagion ő ki-gjelmének Háza után nyíla [Dés; Jk 518b]. 1741: 'A Som-kúti Völgyön, a' Csizmadia Nagy István atyánkfia Nagy Halász Uttzai pusztája után ... adatott szántó nyíl [Dés; Jk 553a]. 1747: utánnok valo szántó kaszálo és erdőbéli nyíllak [Csehtelke K; LLt]. 1842: a' Szamoson tul levő ... szántó nyíllak [Dés; EHA].

szántóökr szántásra használt ökr; bou care este folosit la arat; Pflugochse. 1542: kegelmedeth kemem mynth kegel-mes wramoth, hogy k. adathna Cristof wramwal neg zantho ewkrewth az en pwzthamba [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához, Fog. vára urához]. 1729: a Somkut fele valo fordulo határunkat ugy mint a Tor-lot meg tiltottak az szántó ökrök számokra [Dés; Jk 389a]. 1746: A' szántó ökrök járjanak à Kenderesben à honnatis à ménes és tulok tsorda tiltassék ki [Torda; TJKT III. 37].

szántóörökség szántóföldbeli örökség; teren arabil moș-tenit; Erbacker. 1732: Ezek^a után valo szántó, és kaszálo örökségeket ... a Jobbágyok magok házokhoz foglalták [Dál K/Szászsztyjakab SzD; TSb 51. — 'A pusztá sessziók].

szántópénz a szántásért fizetett díj; suma plătită pentru arat; Pfluglohn. 1786: edgyütt Szedgyük a Szántó penszt és a Taxasakat elő hivjuk [Torockó; TLev. 4/13. 24].

szántórét lunca arabilă; Ackerwiese. 1637: Galaczy Barbara Aszonj ... az ű reszet ... ada^a ... szanto kaszalo reteivel Bongortjával Pusztá szolóievel riszivel minden ne-mű mas nevezendő örökségevel edgyit [Galac BN; WLt. — '„Vasarhellj Istvanne Galaczi Cristina asszony"-nak]. 1736: az Utrázál Falukban lenni nem tudunk ... Nemes Majorkottato szántó, vagy kaszálo Réteket [Holtmaros MT; JHbK XX/23].

szántósegéd kisbéres; sluguliță care ajută la arat; Jung-knecht. 1765: melly eke mellett én voltam egyik szántó segéd [Kissolymos SzD; Márkos lev.].

szántótábla szántófölddarab; parcella de pământ arabil; Flurstück, Parzelle. 1811: a Felső Határon lévő Fordulo a

Geometra Ur által öt principalis Lineakra fel is osztatván, minékünk is ... négy Antiqua után jutott hat Szántó Táb-lánk [M.köblös SzD; RLt].

szántótaliga eketaliga; cotiga plugului; Pflugkarren. 1595: Egi zanto Taligat vettem ... d 25 [Kv; Szám. 6/XIII. 3]. 1649: egy ros z szántó taljiga, kilencz Tésla mellyek-(ne)k háma Vasas sikottyukkal [Szentdemeter U; LLt Inv. 6]. 1699: egy ros z szántó taljiga, kilencz tésla [uo.; LLt]. 1716: szántó taligát még ném csináltothatok [uo.; Ks 19 Fodor Márton lev.]. 1730: most esztendeje jó reggel keres-ni kezdém az Szántó taligámot [Csatószeg Cs; Borb.]. 1761: hitvan szanto Talyiga s nem jo Fa Eke, jo hoszszu Lapos és Czimer vasaival edgyutt hitván patingjával [Ké-ménd H; JHb XXXV/39. 32]. 1771: Szántó taliga egy [Te-kerőpatak Cs; LLt Fasc. 158].

szántott felszántott; arat; gepflügt, bestellt. Szk: ~ föld. 1605: Vegeztek eo kgnnek Varosul hogy valaky valamely embernek sayat eoreokeos feoldet az gazdanak hyrenekwl megh szantattia, tehát affele zantott feold az eoreokeos gaz-danak ... minden fizetesnekwl restitultassek [Kv; TanJk I/1. 517]. 1692: minden szántot földeim redeáltak ki annál nagjób kár, s eiletem fundamentomocskájának ebben az ha-záb(an) meg szakadása [Monostorszer SzD; Ks 9. XXXVIII Budai Sigmund lev.]. 1788: Ganéjozott és há-romszor szántott föld [Nagyercse MT; Told. 38/13].

szántóvas ekevas; brázdár, fier lat; Pflugschar. 1587: Esmeg veottem egy zanto wasatt p(ro) d. 28 Esmeg veottem 2 Marok wasatt d. 9 [Kv; Szám. 3/XXVI. 50–1]. 1599: Az zanto vasak Elesitesejert, attam) f — // 8 [Kv; i.h. 8/IX. 34]. 1632: az Inas talalt eg szanto vassat [Mv; MvLt 290. 89a]. 1637: Zanto vas vagion egi bokor [Ebesfva; UtI]. 1675: Vas szerszám || Vagyo(n) negy kapa jo, Aso va-gyo(n) kettő (:Szanto vasak) [Dés; Borb. II]. 1699: Bé-res Eke is jármokkal és tésolakkal edgyütt Nro 3. Szántó vás hoszszu és lapos, bokor nro 3 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1706: edgy szántó vas [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1795: Két pár szántó Vasa, egyik Mezőre járo, a' Másik a Vészen [Szárhegy Cs; LLt]. 1798: az Bányából hoztak egy Pár Sánto Vasat En azt fel Igazitottam Az Eké-re és ki lukastottam x. 36 [Déva; Ks 72. 54]. 1823: a' Tol-vaj ... elhordott ... Pár Szántó vasat félíg viselt sem vólt ért Rf. 5. [Firtosvárálja U; Borb. II]. 1849: Az arendas Fogad-snéja mondta nekem hogy Lapadat Nyika vit onnan szántó vasakat Lántzokot és féjszéket [Héjasfva NK; Fodor Peter (68) vall.].

Szk: hoszszú ~. 1590: Az haz zwksegere ualo keólchegh ... Veöttem egi hozzú zanto vasath fl. — d. 75. Esmet hozattam ket lapis vasath fl. — d. 63 [Kv; Szám. 4/XIX. 15]. 1694: Lapos szántó vas vagyon no 10. Korong vas no 25. Perpencke vás no 26. Hoszszu szántó vas no 11 [Ebes-fva; UtI]. 1756: Árok barázdzálni valo nagy Lapos és hosz-szu Szanto vas egy pár [Déva; Ks 92. I. 32]. 1800: a' volt a Főbiro Ur kévansága hogy a' számára szerezzünk 3 hosz-szu szántó vasat, felis találuk Szász Jánosnál [Torockó; TLev. 5/XX] * *lapos* ~ → *hoszszú* ~.

szántóvető 1. földművelő/műves; agricultor, plugar; Ak-kermann. 1700 k.: A' Somlyai Lakosok kik(ne)k buzajok terem adnak két véka rostált buzát. a fél gazdák kik nem szanto vetők hanc(m) csak magánosok, egy vékát [Szilágy-

somlyó; SzVJk 67]. 1802: A' köztapasztalás szerént ezen Esztendőben mind az Ősz mind pedig a' Tavasz Gabonának termése a' Szántóvetők reménységeinek meg nem felvelvén és az ide bé-küldeni szokott piatzi árroktól való Tudósításokból a' Gabonak mindenféle Nemeinek drágadását a' Királyi Gubernium tapasztalván, szükségesnek látta ezen Királyi Fő-Igazgató Tanács a' Gabanabéli Pálinka-Főzést annyival-is inkább egyátalyában el-tiltani, mivel a' Pálinka-Főzés által a' Gabona egy felől felette igen megszokott drágodni; más felől pedig nevezetes Gabona szűkít szokott szülni [Kv; Borb. II gub-i nyomt.]. 1861: Mátéfi Ferencz ... szántóvető [Dés; RKak II. 30].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: szántó-vetőként dolgozó; care se ocupă cu lucrarea pământului/cu agricultura; von Ackerbau lebend. 1657/1687 k.: Az Vajai Ecclab(an) a' tős gyökeres házasságot ért szántó vető iffü nőtelen legények, a' kik magok házoknál laknak, egészsz bérel tartoznak a Praedikator(na)k Mesternek [MMatr. 111]. 1723: eő Ngők ... jó Szántó vető örög Jobbágy [Szépkényerüstmárton SzD; Ks 39. XXIII. 16].

Szk: ~ ember. 1710: kétannyi portiót könnyebben megadhat az erdélyi szász nátió, ... mintsem a vármegyék, kik szegény szántóvető emberekből állván, s földesuroknak is szüntelen való szolgálattal tartozván, a pénzt nehezen kereshetik [CsH 319]. 1712: Vadnak közöltök jo szántó vető emberek [Kilyénfva Cs; LLt Fasc. 160]. 1728: Minden Szántó vető ember fizet a papn(a)k harom harom kalangja búzát [Eresztevény Hsz; SVJk]. 1774: ezen Legény hogy szántó vető Ember volt, Magának Marhátskátis szerzett volt azon végre [O.zsakod KK; LLt 198 Vall.].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: szántásra-vetésre alkalmas; bun pentru arat și cultivat; zum Ackerbau geeignet. Szk: ~ föld. 1654/1750: (Adott) egy, egy hold szántó vető földet jó helyen valókot [Lázárfva Cs; Ks 65. 44. 12].

szántszándék szándékosság; intenție; (volle) Absicht, Absichtlichkeit. 1727: az ki lopásban incurral fl. I büntette-tik, az marha járásért ha fejes az Gabona, az holt járt denar 80 ha szánt szándék, ha szaladás denar 40, ha flü vagy buza szántszándékkal den. 20 ha szaladás den. 20 ha az Szolga vét az Gazdát zálogolják érte [Szotyor Hsz; SzékFt 35] | Ha ember nincs mellette, úgy is behajtják" és eléizentetvén, az szántszándékaról, ha hütel nem meri igazítani, ötven pénz megbünteti az falu [Szemerja Hsz; SzO VII, 332. — "A marhát].

szántszándékból készakarva; intentionat, cu intenție; mit voller Absicht, willentlich. A. 1597: az Actor Nagi Gal lanos septimo se az orzagh teorwenye zerint lúralion hogy az eő attia fianak Nagy Gal Mathenak ezen Sarkeozy Janos kezeteol zantzandekbol mordaliul teortent es leot halala [Kv; Tjk VII/1. 32]. 1661: Kegyelmed írja, mi lehessen oka, hogy én Kegyelmednek nem írtam, holott két posta is ment innét? ha szántszándékból cselekszem, igen vagyok [TML II, 16 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1772: Nékem ugy láztik hogy ezen dolognak és Casusnak fővebb oka Vernes János volt ..., és hogy azon szerentsétlenség ... nem szánt szándékból esett, mivel a' kire ők döltek reá, akkor harmadik volt azon szerentsétlenül keze ki marjult iffü [Torockó; Bosla. Vidallyi Mach Száv (40) zs vall.]. 1780: Ez is a Kalandos törvénye, hogy ha valaki az Kalandosbéliék közül

vagy szántszándékból, vagy vakmerőségből vagy bosszúságból háromszori temetést el mulatna ... az kalandosból kirekesztéssék [Kv; EM XI, 226 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei]. 1840: amely marhát szántszándékból való kártékonyaságba való odahajtással megtapasztalnak s ott tanálnak, hajtásák bírókézre az ilyes marhát gazdástól [Taploca Cs; RSzF 175].

B. 1662: ha Kegyelmeteknek kellek, jó, ha nem, bizony Uram, én is szántszándékból feleségestül pogány kézben magamat nem ejtem [TML II, 246 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1673: Mitül félsz, Uram, oly igen, mert én szántszándékból tíz Kútálváért is ő nagyságával és az asszony-nal ösze nem vesznek [TML VI, 448 Teleki Mihály Jun-ki Péterhez].

C. XVII. sz. v.: bizoni meg akaro(m) latnj kik legienek az vnio Rontoy ... mert en ne(m) volta(m) meg Cűffolhatoy (!) eigiknekis (!) kegték keozul kik enge(m) Jg meg trefaltak Sansandokbol kire gondo(m) lesen ... Zok Peter mp [Kv; TanJk I/1. 544]. 1711/1792: minden eddig Etzken András Uram Felesége és Miklos Déak Uram között meg lett, és gyarlosagbol vagy szanszandokbol esett egyenetlen-ség ki szálla [Albis Hsz; BLev. Transm. 33].

Szk: bal ~. 1782: Ha nyári takarításkor olyan ember tapasztaltamék, akár idevaló lakos, akár külső, aki vagy he-nyesége vagy egyéb bal szanszandékból nem kívánna gabonája körül szorgalmatoskodni, forgódni, látván ezt, admo-niáltassék azon gabonás gazda [Oroszfalu Hsz; RSzF 157].

szántszándékkal készakarva; intentionat, cu intenție; mit voller Absicht, vorsätzlich. A. 1573: Catalin Azon Igaro Istwanne Azt vallia, hogi ... Mond Kerestury ... ez en raytam zantszandekal leon Kopa Myhaltwl es felesagetwl [Kv; Tjk III/3. 64-5. — "A nyavalya]. 1588: Az myntt eő kegme felely hogi Az my jobagionk chyan Janos fegyweres kezzel zantz zandekkal megh allotta volna vthat [Somlyó Sz; Wlt]. 1595: In Anno Do(mi)ni 1595 Gertia Zenteleo Bodogh Aszonj nap előtt valo zerdan virradologh, ejel, az Alperesek Zanth Zandekkal p(ro)pria potentia median(te) Jeöttek egj hazamra [Uoszt 10/99]. 1671: A' melly gyilkost penig meg-sententiáznak post pronounciationem finalis sententia, mihelt Hengének szerét teheti a' Tiszt s' nem exequaltatya hanem el-szalad a' gyilkos, maga hallyon meg azon Tiszt a' ki el szalasztya, ha ki szántszándékkal, vagy fizetésért bocsáttyais-el [CC 54]. 1676: a ki törvény úttján kívül maga téssen igazat maga(na)k (:kivalkeppen ben a' várb(an) fegyverhez valo nyulással:) az ollyaten job kezének el vagattatásával büntetődgyék; ha peniglen szant szandekkal gyilkosságot tenne valamellyik a' várbán, azert az gyilkos is megh hallyon [Vh; VhU 662]. 1696: méltotassék vram kgd ujjobbann Considera(t)joba(n) venni az Türieken esett alkalmatlanságot ... A' Türiek is azt el kerülhették volna Uram; ha egynehányonn szant szandekkal azt az három Németet fel nem ingerlették volna [Balázsfva AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. 1725: semmiféle marháival ugy számyas majorságival ... semminémü gabonáit és füveit ... nem tékozoltatja, szantszandekkal semminémü hozzá tartozandó majorságit ott nem jártatja [Koronka MT; Told. 27]. 1799: a maga tulajdon kutyáját elsőbben maga szantszandekkal a patikából vett farkas gombával meg étette [Dés; DLt]. 1804: Ngod ... bajt magának szantszandekkal ne tsinállyon, ha hol el kerülheti [Szásznyires SzD; Ks I Thuróczy Károly lev.].

B. 1585: Herczegh Caspar vram feo Biro lewen Jgenbeól vgmínth Negy vedres Altalagban zan zandekkel Felekre hozta, ky korchomarlansnak okaert az idegen Borth [Kv; TanJk I/1. 7–8]. **1593:** Borsai Jakabne, Ilona vallia ... zabo Georgi barmat zanzandekkel az Caspar deak kertibe haitotta [Kv; TJK V/1. 435a]. **1598:** az I(nctusna)k ... azon Juralnj kell, hogy eo zanzandekkel az Ara az puskabol nem leott, kin ha Jural absolualtatik így az A keresetiteol [Kv; i.h. 234]. **1688:** az felesége ... mint jambor aszony szokta magat viselni úgy viseli, semmi botrankozásra szanszandekkel okot ne(m) szolgaltat meg bõtsülli [SzJk 226]. **1701:** Az Tanorok körül valo kertet kik hordották egették szánszandekkel marhajokat kik jartották benne [Bere MT; Bállt 86 vk]. **1778:** Dáda nevű Sellér ... a Darabontnének kenderit szánszándékkal boszuságból ... ökrít szekerit kenderire hajtotta a Sárba tapodtatta gázoltatta [Bethlen SzD; BK. Bethleni szám.]. **1826:** Jenőfalvi Kedves József fia János és ugyan Gyenge Antal fia József, ezek ketten, hogy a szénafüvekbe szánszándékkal az ökreiket hajtván prédálták ... Csergő kapitány Úr megbüntette mindeniket 25 vesszőütéssel [Jenőfva Cs; RSzF 175]. — L. még AC 115, 129, 176, 225; BÖn. 520, 889, 926; CsH 209, 333, 413, 445; ETA I, 177–8; RettE 132; RSzF 153, 163; SKr 474; SzékFt 34; TML II, 122, 124; III, 183; IV, 71, 167; VIII, 543; WIN I, 179.

Szk: *eltökélt* ~. **1675:** Az holott penig azt mondgya hogy Eökreit el tévesztette, aztis meg bizonyitom ... hogy el tökélt szánt szándékkal haitotta azon eökreit a' szölő-hegyre [Kv; TJK VIII/12. 101].

szántsándékos szándékos; intentionat; vorsätzlich, absichtlich. **A. 1746:** világosan Constál hogy az Inctus az Anak Feleségét valamennyire meg tépte ... de semmi ollas tepelődés haragból nem volt közöttök, mely excessust nem annyiból szánt szándékos gonoszságnak mint az I akkori részegség(ne)k tulajdoníthatni [Lapugy H; Ks 62/11]. **1760:** egy cigány halála távol legyen (hacsak nem szántsándékos) hogy aequiparáltság egy másféle keresztény istenfélő ember halálával [RettE 109]. **1787:** a' Tilalmas oly kemény büntetés alatt még tartassék, hogy ha leg kisebb szántsándékos kalá vakolinek okozodik a' Birák keményen meg büntettetnek [Torockó; TLev. 3/2. 2a]. **1819:** a keresett alatt lévő Alperes ... nem gyilkoló kézzel, sem nem szántsándékos előre el tökélt indulatból; hanem ... történetesen üttő a Kretsun Jozsiv Fejéhez kezében lévő vékony páltájával [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

B. 1740: az I az kapun által tsapván in fratris sui defensam ejtette az ütest Kováts Samun, mely nem szánszándékos verengezésnek, hanem defensának ítélte, az A ő kglme aquisitiojatoł simpliciter absolvaltatik az I [Torda; TJKT I. 181]. **1764:** Constal az halál, azis, hogi az I. által esett, tsak az a kérdés, vallyon szán szándékos volté, vagy történetből esett, a fel olvastott Inquisitóriából szán szándékosnak inkább mintsem történetnek láttatik [Torda; TJKT V. 245]. **1782:** Valamely marha mellett pásztor léssen, ha gabonában tapasztaltatik, szaladásnak nem lehet nevezni, hanem mint szánszándékos kártékony, úgy büntessék [Oroszfalu Hsz; RSzF 151]. **1821:** Fejérvári Simonyi Sandor ... minek utánna katona kötelességének szánszándékos el titkolásával tsalardal (!) a' Szent Ferentz szerzetéből (!) Bulgarus Barátok között magát fel vétette volna, azon Barátok Alvinczi Klastromából ... el szökött [DLt 467 nyomt. kl. — "Bulgarer Franziskaner]. **1846:** ha valamely

történetes marhát a bíró a búzatarlóban megtalál, tőstént minden marhát 30 krajcárokig megbüntethet, aki pedig szánszándékos, egy ezüst forintig [Zalán Hsz; RSzF 177].

Szk: ~ *gyilkosság*. **1764:** ha az ilyen Casus^a admittaltatik sok rossz consequentia következnek, mert nem tudván kib(en) mitsoda intentio vagion a szánszándékos gyilkosságot Casusnak neveznek [Torda; TJKT V. 246. — "A szándékosnak látszó emberölés gondatlanságból származó emberöléssé nyilvánításra]. **1809:** Bárdóc Széki Vice Király Biro Tserei Samuelnek azon kérésit, hogy szántsándékos Gyilkosságért, és Tolvajságért el foggattott Kurta István ... Státarius processus uttyán Sententiázattassék meg, utasítások végett ide fel küldötték [UszLt G. 1558]. **1820:** az Exponens ur hivatalánál tégedet ezen szántsándékos Gyilkosságodért meg perelni el nem fogja mulatni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] * ~ *tolvajság* ~ ~ *gyilkosság*.

szántsándékosan készakarva; intentionat, cu intentie; mit voller Absicht, absichtlich. **A. 1826:** a' panaszo Kelemtelki Communitas ... még nagyobbban való betelész s' béiszapoltatását szántsándékosan igyekezte eszközölni [Msz; GyL. — "A Csulakáj völgyéből lejevő patak árának].

B. 1762: nem lehet praesupponalni hogy az Inquisitor Regiusok contra fidem szánszándékoson Exponensek kárára, vagi inkább nem is volt Compulsarium mellet Inquiritanok (!) volna [Torda; TJKT V. 136]. **1789:** (A juhnyáj) ha ennek utánna tilalmasban szánszándékoson tapasztaltatik: másodsor duplex, harmadsor triplex légyen a poena [Árkos Hsz; RSzF 183]. **1792:** soha az Uradalom Tisztjei az udvar Marháival szánszándékosan a Tilalmosban kárt nem tétetnek [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. **1814:** illeten szánszándékoson okozott Sértések el károsodását ... sem köteleztethetnek Szervenadni [Aranyosrákos TA; Borb.]. **1829:** kinek kinek tsak a maga tehettségéhez képest kell szabni élete modgyát, még pedig úgy, hogy a' rajta fekvő terheket is naponként aposzssa, — nem pedig nevekedni hadja szánszándékosan [Ne; DobLev. V/1155].

szántsándékosképpen készakarva; intentionat, cu intentie; willentlich, mit voller Absicht. **1779:** ejszakanak idején szanszandekos képpen belé hajtották marhajokat [Nyárádszibenedek MT; Told. 46].

szánt-vet szántást-vetést végez, földet művel; a se ocupa cu agricultura, a se índeletnici cu munca címpului; den Acker bebauen, Ackerbau treiben. **1592:** en vgi zantotta(m) vettette(m)^a minth enymet [UszT. — "A peres földet]. **1602:** "Semjien Janos migh ot lakec az hűl most Semjen Peter, oda zantott wetett az Betlenfalui hatarban [i.h. 16/75 Fr. Fanczali de Zombatfalwa (60) ns vall.]. **1687:** Ha az ökrös ember Tavasz vetést nem szántana vetne, alkudgyék á Praedikátorral á mint a Zab ereszt, á kinek Zabja nintsen de azonb(an) alakorja vagyon egy kalongyát ád akarmikor vesse [Havadtó MT; MMatr. 143]. **1692:** Proventus Pastoris ... A mely nótelen Legény külön magánossan lakik, szánt vét, egész bért ád [Marossztyörgy MT; i.h. 309]. **1722 k.:** Proventus Pastoris ... Az Özvegy Aszszony a' mely nem szánt vét két sing vásznot ád [Sárospatak MT; GörgJk 147]. **1738:** azon darab helyen ... Csaki István vr ő Nga életében mind a Tihaiak mind az Galgaiak ... szántoltanak, vetetnek [Galgó Sz; JHbK LIV/5]. **1775/1781:** akkor igen tehetősök voltanak a paraszt emberek, sokat

szántótnak vetetnek [Porkura H; JHb LXXI/3. 434]. 1778: Soha nem érem, hogy Ianuarius mindvégig ily lágy és meleg idővel teljék el, ugyannyira, hogy az román <féhérmépek> az egész hónapban meztelb jártak a sárban, az emberek szántottak — vetettek [RettE 384]. 1785: ő Kegyelmeivel kétt-kétt Lovunk volt s egymás Czimbora-ságában szántottuk vettük ... a földeket [Kvh; HSzjP Paulus Fejer (64) col. vall.]. 1807: ez a fiam ... tart tüzzel, ez Oeconomizál ... Szánt vett [Sinfva TA; Borb. II Gombosi Péter (26) ns vall.]. 1823–1830: Utoljára a mesterség hagy-ni kezdte az apámat, az apám is hagyni kezdte el azt, a Mezőségen szerezvén földeket s ökreivel szántván-vetvén [FogE 81].

szánút drum de sanie; Schlittenweg. 1657: Ezen télen szánúton jüttem ki Kassára, Rosályra, Szatmárra, Kolosvárra, Bükösre, az atyámat ott tanálván, Marusvásárhelyre, Besztercére, az fejedelmet ott tanálván, onnan Segesvárra, Fogarasban; egyvégében ennyit szánkáztam [KemÖn. 84]. 1658: tartozik a város ... ezernyolcvan kósót ... az aknáról ide Zilára (!) szállítani. Ezt pedig ha szán úton nem lehet, fűhegyen kell végbe vinni [Zilah; EM XLIII, 308]. 1669: Én Uram, ha Isten szánútát ad ... az két innep között beindulok [TML IV, 611 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1675: Urunk, mihelyen szánút lenne, Brassóban igyekezik [TML VII, 6 Teleki Mihály Béldi Pálhoz Fog-ból]. 1721: most^a se szan ut se szeker ut nincsen [Ks 96 Biró György lev. — *Jan. 3-án]. 1722: emiat az rettenetes, és veszedelmes sik és jeges Ut miatt semmit meg nem indíthatok ... ha remélhetnék szán utat csak meg indítanám az Majorságot is [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1771: a múlt novembernek közepin oly nagy hó esett vala, hogy derék szánút volt valami két héti [RettE 262]. 1772: Szász Nyiresre mentembe ezen az szán után ott beszellék nekem a Gazdáim [Dés; BLt 32/83b Cathelina Nagy cons. Nob. Stephani Gyarmathi alias Kováts Senioris (50) vall.]. 1780: ne sajnálva Kedves Eötsém Uram fárcságot ide Somkerekre^a szánkázni most ezen a jo szán úton Sz. Kiralyrol^b [Berz. 11. 75. — *SzD. *Melyik Szentkirályról?]. 1830: Kispál Ur a' jövő héten bé fog jöni egyedül ide bár te is milyen szán ut van bé futnál véle [Kv; Pk 6].

Hn. 1864: Szán ut [M. valkó K; KHn 116].

szaplencia bölcsesség; inteplepciune, sapientă, Weisheit. 1619: jól elővegye Kegyelmed az hét mesterséget, mert ezeknek csak kettő vagyon: szép szó és kard. Ezek, tudom, elegek az Kegyelmed sapientiájának [BTN² 225].

szapora I. mn I. gyorsan sokasodó/szaporodó népesség; care se înmulțește repede, prolific, fecund; kinderreich. 1811: Már az Oláh, a' mely másként is szapora, Ugy el lepte Erdélyt mint a' földnek pora [ÁrE 71].

2. gyors(an egymást követő); (care se succed) repede; in rascher Folge erscheinend/ertönend. 1705: Estefelé az úr folyosójáról hallottattanak ágyúlövések és más szapora lövések [WIN I, 523]. 1710 k.: egy ... írást ada kezünkbe, abc után szedett vagy irt vocabulákból állott ... elébe is írta a papirosnak fenn a margóján, ki brevis, ki longa^a, ezeket az írásokat nagy szapora mammogással elolvastuk, garagolytunk [BÖn. 537. — *Ti. melyik rövid, ill. hosszú szótag]. 1736: az Incta Asz(sz)ony ... Isten és a Nms Haza Törvénye ellen káromkodott, és haszontalan dolgait, szapora esküvésekkel támogatta [Dés; Jk 191b]. 1760: A táncos-

lásban tudom az én értemre, hogy mikor hozzáfogtak elsőben sétáló vagyis lassú táncokat húztak, annak utána szaporább magyar táncot [RettE 100].

Szk: ~ *menésű*. 1799: Rajka Mihály ... rétze modra kétfelé ingadazo szapara menésű [DLt nyomt. kl].

3. bőséges termést hozó; care dă recoltă bogată; Fruchtbar, reiche Ernteertrag. 1714: az kert ... veres hagyma, fok hagyma, murek, petresejem, kapor, különb különb fele saláták tarkony, sálja szapora hagymával megh ékesítve [Ká-szonfelsőfalu; LLt Fasc. 86].

4. jövedelmező; rentabil, care rentează; einträglich. 1770: szándékok lévén az Arendátor eő Kegyelme(ke)k a' Fogado alá az Út mellé egy Házottskát építeni, a' szaporabb Kortsomárlásra nézve, arra kérének ... tíz ágosokat [Mv; Ks 73. 55].

5. kiadós; avantajos; ausgiebig, ergiebig. 1668: Az só állapotjáról mit írsz, értem, de úgy hiszem, hogy ha úgy iránzanak szaporabbnak, hogy sóul adják meg, talán nem cselekednék [TML IV, 257 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

6. gyors, eredményes (munka); (muncă) cu spor/randament; schnelle (Arbeit). 1665/1754: Első kívánsága ezért a B. Társaságnak ez: Hogy a' mely apró béres Társ Legényi nevét kíván, az ő Urát igen jámborúl szolgállyá, mesterségét a' mellett megpróbállyá, tudománya mellett munkája legyen szapora [Kv; AsztCart.].

7. gyors/hadaró beszédű; care vorbește repede, a fi iute la vorbă; schnellsprachig. 1802: Magurai Bota Vaszika ... vastag beszédű szapora és aprozó mintegy 22. esztendő [DLt nyomt. kl]. 1809: beszédgyében szapora, és hadar [DLt 471 ua.].

Szk: ~ *beszédű*. 1769: Iffiab Rác Ferencz ... szapora beszédű száraz hoszsú abrázatu [UslZt XIII/97]. 1801: Marinkás György ... szapora vastag beszédű [DLt nyomt. kl]. 1845: Márton Ferencz hadaro (: vagy is szapora :) beszédű [DLt 1261 kv-i nyomt. kl] * ~ *szavú*. XVII. sz. v.: Egi Papista Aszszony Igén szapora szavu [Bikfva Hsz; UtI].

8. hsz-i haszn-ban; în funcție adverbială; als Adverb gebraucht: gyorsabban; mai des/repede; rascher, geschwinder. 1753: én szaporább író vagyok mint ő Kgimek [Zágon Hsz; Told. 37/49].

◊ Hn. 1767: A Szapara Jakab Völgyibe (k) [Toldalag MT; EHA].

II. *fn* birt. szr-os alakban is; și în formă posesivă; als Poss.-pron. 1. eredmény, haszon; beneficiu; Nutzen. 1653: A fejedelem ... a hajdukát elbocsátá vala, mert nem vala mit nékik adni — nem vala szaporája nála az ország jövedelmének [ETA I, 113 NSz]. 1665: szép lovat küldtek császárnak; eleget irtam két ízben vissza, de semmi szaporáját nem látom [TML III, 459 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1667 u.: ugy latom annak is el tölt ideie az mire rigen tanitotak, ha egyik aiton ki üznek, meny be az masikon, el köuettam azt edig, de nem lwn saporaja [CartTr XVIII]. 1679: Én az mit írással végben vihetek, el nem mulatom, de úgy hiszem, kevés szaporája lészen [TML VIII, 415 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. 1786: A Buza is itt mi nállunk igen ritkás, buriános, tövisses, ugyan rajta vagyunk ... hogy a nagyjából (me)g gyomlálhassuk, de kevés szaporával [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: *semmi -ja nincsen*. 1665: Eleget írunk urunknak, de semmi szaporája nincsen [TML III, 459 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1671: Mű Nagyságtoknak, Kegyelme-teknek Rozsnyóról is irtunk s protestáltunk, de úgy látjuk,

semmi szaporája nincsen s arról mű nem tehetünk [TML V, 653 Nemes János ua-hoz].

2. kb. látszat; spor, randament (in muncă); Ergiebigkeit (in der Arbeit). Szk: *semmi -ja dolgának*. 1637: en magmankis mondotta Padocz Istua(n), hogj mi olta az Lotiosagra atta magat az felesége azulta semmi szaporaja dolganak [Mv; MvLt 291. 106b].

3. bőség; belsug, abundență, spor; Ergiebigkeit. Sz. 1768: az idei lenből egjéb nem lesz', hanem tsak mag, se szalmaja, se szaporája [Észtény SzD; Told. 5a].

szaporábban 1. gyorsabban; mai repede/iute; rascher, schneller. 1654: hogj az törvény telek job moddal, es szaporabban folyhassanak, jobbagyunkbol álló minden egyeb rendek egy mással perelvén az udvarbirák előtt agtáltassanak és decidalassanak az eő szekin [UF II, 91 Lorántffy Zsuzsanna ut.]. 1657: Ordianciákat adván azért valamennyire szaporábban való menetelre, megelőzém az ellenséget [KernÖn. 245]. 1676/1681: Az korczomakrais ighen szorgalmatossa(n) vigiazzon' soha egi oraighis ... bor nélkül ne legyenek ... Tudhattja magais, hogi á hol szaporabb(an) kél az bor, á penz-is jobban gyűl oda [Vh; VhU 657. — 'A racionista (kb. számvévő)]. 1679: Immár az mi kglr urunk ő naga Somlyóra megparancsolta, hogj az Kglr leveleit szaporábban hordozzák [TML VIII, 440 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. 1679/1681: nem csak megh ganajoztatni, de ritkás voltakra nézve mentől bővebben homlittatys; legh aláb háromszor esztendőb(en) meg kapáltatni, hogi abbéli serénysége által eo kglmenek gyűmolczóket szaporabban teremhessenek mint eddég [Vh; VhU 669]. 1734: Ezen a heten peng a Csataniai porondott hordgja(na)k, gjalog szeresekis mellett legjen (igy!) hogj szaporabb(an) hordhassak [Dés; Jk 444]. 1736: intetemis az urfitt Olosz uramat midőn arestálni akarják vala vinni hogj ne vonodjék, hanem mennyen szaporáb(an) [Algyógy H; BK]. 1740: 12 óráig pedig, a' Szarvas marha husnak fontját egjenlő árron adhatták Hentes atyánkfiai, Mészáros atyánkfiaival, ha úgy tettzik ő kglmenek; vagj alább, hogj szaporábban elkelhessen [Dés; Jk 541 a]. 1761: Ugy itellem hogj talám Exellen(tia)d szaporabb(an) fogja venni'; a Postán azért batorkodtam Postára tenni [Pata K; IB. Nábrádj István lev. — 'A levelet]. 1764: Az Nagyiána Ca(us)a jo vigyázat mellet a Tablán maradhat, de az zálog kínálasbol indult Causajinkat jobnak itilnem ottan deponálván a V(á)r(me)gyén inditoni ... reménlem szaporabb(an) alt(al) esnének [Borb. II Nic. Kendeffi Lev.].

2. hasznosabban; mai util; nützvoller, ergiebiger. 1595: vöttem fű szerzamat, miért hogj mindennap kelletet ... így az gonduiselők embernel szaporabban meg marad [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 14 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szaporafű fűfajta; un soi de iarbă; eine Grasart. 1669: Az doctor Görgői uram azt javalja, édesem, az csizmádban szapora fűvet hordozz, viselj [TML IV, 490 Teleki Mihály Veér Judithoz].

szaporájában szaporán, gyorsan; iute, repede; rasch, eifrig. 1770: Segéljen édes Vr engemet szaporájában ha mod van benne [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.].

szaporán 1. gyorsan; repede; rasch, eifrig. 1657: az fejedelem is nem vötte tréfára, mindjárt indult Patak felé ... mi

is Lónyayval paripákra ülven, szaporán elballagánk [KernÖn. 213]. 1704: a kurucok feljöttek éppen Magyar utcába, kívül a Keczelei házáig, és ott kiáltoztak és lödöztek szaporán — noha csak karabéllyal — a várak felé [Kv; KvE 285 SzF]. 1708: az el mult hetén a' mi korcsmankis jól kezdvin kelni a' várososon az kolibasokis ... szaporan költennek [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1736: Most peng ... nemesasszonyok, nemes leányok is elegen vadnak, az kik széltiben minden szemérem nélkül szaporán elmondják: Isten engem úgy segéljen [MetTr 416]. 1765: Borsai uram onnan szaporán el mene [Szépkényerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 29]. 1782: szép ökröket, bikákat Magyarországról szaporán becsavartatta Kővár vidékire, Hosszúfalvára, onnat pedig Sármásra szállította [RettE 420]. 1801: jöjjen Szaporán mert mind el hordják a Kövedet [A.detrehem TA; KCsl 16]. 1806: jöjjen kend Angyo szaporán lásson ujjságot [Dés; DLT 20/1808]. 1840: Sipos Mihály ... szaporán pillogat [DLt 507 nyomt. kl].

2. gyakran; des, de multe ori; häufig, in rascher Folge. 1664: Szolgáim szaporán írják onnan belől, nevededik ellentünk való nehézségek az embereknek [TML III, 181 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

Sz: 1680 k./1715 k.: Jobb a' Kolyikás segg a fetsegő szájnál. Mert a' ritkán poszog, e' szaporán dajnál [Rosnyai, HorTurc. 160]. — L. még BÖn. 426, 540; CsH 318, 435; KernÖn. 118, 226, 249; RettE 176, 255, 349; WIN I, 594.

szaporaság 1. gyorsaság; iuteală, repeziciune; Eile, Ergiebigkeit. 1597: Egi Okornek az belyt keszetedte ki Gerendely Lwkacz Adot hoszszu kasat es az mi szwksigess wolt hoszsza, hogj megis walamai zaporasakot (!) teszen az konyhan [Kv; Szám. 7/XIV. 17 Masass Thamás sp kezével] | Hogj Biro Wram az Abrakot osztatnj akarta Czjnaltatot ő kme Kadar Jakabnak (!) 3. Abrak vekat, az szaporasagert, es az zabnak draga voltaert ... d 15 [Kv; i.h. 6/XXVII. 138 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. bőség; belsug, abundență; Ergiebigkeit, große Häufigkeit. 1676: Az tavasz igen szepen mu<ta>ttya magátt Jsten adhattia szaporasagát [Sárkány F; UF II, 758–9].

3. gyarapodás; sporire, înmulțire; Mehrung, Zunahme. 1693: tetzet volna mi nekünk, azon Arvak jovainakis nagyob szaporasagahoz, hogj edgyiknek valamellyiknek ő kelmek közzül, keze es Tutorsaga alat löttenek volna, ha egymás között Dobaj Janos, es Szanto Marton Uramek meg edgyezhetnenek [Ne; DobLev. 1/38. 2].

szaporátlan 1. mn lassú; lent, fără spor; langsam, selten, spärlich. 1657: igen szaporátlan volt járásom, csak valamint az eke vagy szekér előtt szokott járnai az rossz ló, csak az szerént lépdéglét [KernÖn. 60]. 1658: ez nehéz és felette bajos úton tegnap ... érkeztem ide Bécsben ...; ez mostani időhöz képest való út és egyéb alkalmatlanságok is igen hátra húztak és szaporátlan az útunk [RákDipló 607 Bánfi Dienes lev.]. 1797: A Fejér Szilvát most a mult héten kezdetűk Szedni a Czigányokkal, de felesen és Apro is lévén szörnyű Szaporátlan a Szedese [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

II. hsz lassan; fără randament; langsam, in seltenen Folge. 1662: míg a tábornak sok szekerei, hadi nehézségi a Vágon általköltözödnének, mellyek hogj csak együtt a meggázolhatója, szaporátlan költözhetnek vala [SKr 255]. 1761: hogyha a Mlgs Ur onnan ekével nem segít éppen ugar nélkül maradunk mert az ugy ekével igen kevésre

megyek szaporítlant szánthat az is mert igen kemény a föld [Kv; EMLt Jenei István Suki Jánoshoz].

szaporítatlanság kb. gyérség; densitate redusă; Spärlich-keit. 1768: a' ... Falu határának ... jóságát valósággal lehet ditsermi ... mivel nem tsőkkenésél való szaporítatlanságát, hanem ... minden némű földben hintet magvának, bőv termésit, és gyümölszözésit remélheti a' szegény mag vető Gazda [Szamosfva K; Ks 74. 56 Conscr. 35].

szaporítatlanul kis mennyiségben; în cantitate mică; spärlich, selten. 1663: írja Kegyelmed, hogy az éleést nehezen és igen szaporítatlanul hozzák [TML II, 431 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

szaporgat gyarapítgat; szaporítgat; a spori/inmulți; mehren, bereichern, vergrößern. A. vagonra von. 1699: ezen kedves Feleségem Kapi Anna ... keze alatt lévő kevés jószágomat, nem fogyatta sem pusztította de sőt inkább szaporgatta [Mk Macskásy Boldizsár végr.]. 1767: Jozzagait s földéit szaporgatta az ollyas földékből, melyek mind ez mái napig osztatlanok [Udvarfva MT; Told. 44/38].

B. földterületre von. 1701: Apácán laktamb(an) Szakasztá el a kérdésben forgó hellyet Apácza felé az Ajtai Határból az Ölt vize, edgi Bölöni Thamás nevű ember kezdé orogtatni ... az után az Ölt vize szaporgatta az Ajtai Határból [BNB V/9 Valentinus Salatia Principilus de Kőpecz (45) vall.]. 1714: Popa Jonásk ... fia Popa Todor is felnevekedvén, együtt szaporgatták a foglalást mindaddig, míg kaszáltak is benne [Déda MT; BfN]. 1762: ezen szegelet ... affele követes és berkes hely volt ... sokat szaporgatta mind az három szomszéd határokból a víz s ugy szaporodott már ennyire a mint most vagon [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6]. 1782: a' Dombai Lakosok közül magak Házaik után ... efféle fel fogott és írtásokkal készült heljekkel szaporitgatták régibb kevés appertinentiajokat, ugj ezekis azon uton és jusson szaporitgatták a magokét, mint hogj a' nép meg Sokasodott [Dombó KK; JHb XIX/22. 11].

C. borra von. 1740: Ha pedig a' Csap alá; vagy ejtelbe szaporitgá az idegen bort a' korcsomáros, és deprehendáltatnék, toties, quoties, ha a korcsomáros malitiaja léssen, akár a' boros emberé Cum flor. Hung. 12 : 12 büntettnék [Dés; Jk 542].

szaporítás 1. földterület-gyarapítás/szaporítgatás; mărirea suprafeței de teren; (allmähliche) Vergrößerung, Vergrößerung (des Feldes). 1740: (A) víz szaporítás, melyi soha Privatus emberre nem redundál, hanem, ha szaporítás, immediatē Communitásra, ha pedig áttályaban szakasztás oda, az hunnét szakasztatik [Dés; Jk 324a].

2. létszám-gyarapítás/szaporítgatás; înmulțirea efectului; Vermehrung, Vermehrung, zahlvoll machen. 1808: A' kik(ne)k Nemzetünkben annyira való tehetségek van, igyekezzenek ugy taníttatni gyermekeiket, hogy ha Nagyobb hivatalokra nem mehetnének is, legalább Udvari Tisztek lehessenek, mert egy néhány példák igen szépen mutatják, mely jeles eszköz lehet ez a' Magyarok jobban való ki gyérítésére, és az oláhok szaporítására [Kemény, CollMss XXX Varia XII].

szaporíthat gyarapíthat; a putea mări; allmählich mehren (können). 1746: tsürem körül ha lábomat szapor-

gathatnám mind jobb moddal tétethetnék trágáyztatását [Bethlen SzD; Ks XXVIII. 12]. 1776: Allodialis szántó földeit is szaporíthatná tsere által [Kiskend KK; BLt 11].

szaporító 1. *mn* gyarapítgat, szaporítgat; möritor, care mărește; mehrend. 1672: En Desi Janos Deák ... az Radnothi kulcsarsagnak Tisztiben ... esküszöm az elő Is-tenre ... hogy ... kgls Vramnak s Asszonyomnak ... hasznos szolgáljak leszek, az eő Ngok kezem alatt való javainak szaporítója, takarítója, nem fogyatója leszek [Útl].

II. *fn* (vagon) gyarapítgat/szaporítgat személy; persoană care mărește averea cuiva; Mehrer, Mehrender. 1678: reszegesek, tekozlok ne legyenek, hanem mindenekben az Ur eo kge javainak szaporítója, takarítója [Mezőzáz MT; Told. 1a].

szaporíttatik gyarapíttatik, szaporíttatik; a fi mörít; vermehrt werden. 1740: Constál ... hogj ezen praetensio(an) lévő mostani kaszálló részszerint lrtogatás által szaporíttatott, Néhai Pap Dániel atyánkfiától; rész szerint pedig benefició fluminis* [Dés; Jk 324. — *Ti. a Szamos szakasztotta oda].

szaporít 1. (jószágot, vagyont) gyarapít; a înmulți/spori; (ver)mehren. 1578: Few gondwiseleese az maiorkodásra, zantásra, weteesre legyen, kynek hely feőkeppe(n) Kysfalwdon es Dorombaron wadnak. Ezeket mennen jobban lehet zapor <icha> es tebbiche [Kisfalud AF; OLM. Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104-6 V. Kovachocz ut. Mathias Niary gondv-höz]. 1592: en nekem rizembe hattak azt az heliet, ug vagon hog' zaporítottam [Uszt]. 1629: az megirt Gerebenesen Torda vármegyében egy ház jobbágyot, Lázár Pétert, hogy ott jussa légyen és ha miben lehet, szaporítsa ott való portióit mind ő s mind az több gyermekeim, ezeket az portiókot hagyom Borsos István fiának [BTN² 422]. 1671: Hogy a' mely jószágok per notam, avagy defectum szállanának Fiscusra, avagy eddig-is szállottak, azokat ő Naga' magának ne tartsa, Feleségének, se gyermekének ne adgya ... nem-is igyekszik különben a' Fiscus jószágát szaporítani [CC 23. — *Apafi Mihály]. 1679: enis gyermekes ember lévén ... igyekezném jószágokám szaporítani [Ks 101 Kornis Gáspár a fejéhez]. 1754: Szegőttem meg esztendeig Sz Margitai Majomenak (:Asztalos Balintne Veres Pannát): Melgos Groffne ... Kornis Ferenczné Asszonyom eő Ngá számára ... őis tartazik hiven és igazán szolgálni, az Majorságot szaporítani [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1798: N(éhai) Donát Mihály Ur Jozzagait nem hogy szaporítottani kívánta volna, sőt azokat tékozolta ... és az itt való Malmát Zállogba is vetette [Bürkös NK; RLt Ürmösi Jánosné Papolzi Judit (75) ns vall.]. 1805: Radákné Asszonyom, itt való ... Jussát az Osztagas után nem szaporította [M.sülye AF; MúzRadák]. — L. még ÁrÉ 131; TML II, 257.

2. (földterületet) (meg)nagyobbít, kiterjeszt; a mări (suprafața unui teren); vergrößern, erweitern (das Feld). 1716: Magjari Siomón meg vallá, hogj az eő földit a' ló okolb(an) két ruddal ... szaporította [Mocs K; JHbK XLVII/27]. 1786: tudjaé a Tanu. Hogy azon ... kukuruz földhez vagy Rethez a Maros vize szaporította öblögette (igy!) Lassanként mig viz mentire nagyra nőtt azon hely kaszálló és Berek [Nagyiz AF; DobLev. III/620. 1b vk]. 1789: Imreh Sára Asszonyok amely szőlőji Nyil huzás által keze alá mentenek azon részeket homlítottá é, Süjesz-

tette é szaporította é [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 76 vk]. 1794: irtotté azon Földb(en), vagy szaporított é vala mit ezen Földet mostan biro, vagy is usualo Ember ... vallya meg a Tanu [Kük.; JHb XX/9. 2 vk]. 1805: (A földet) a' mellyet-is a' Viz^a szaporítani kezdett [Dés; DLt az 1825. évi iratok között. — "A Szamos]. 1822/1823: ujjább foglalás a' Pad nevezetű helyen az holott 1822-ben sokat szaporított a' mellette valo Erdőből [Dés; EHA].

Szk: ~vân ~. 1759: (A földet) a Maros naponként szaporitván szaporította és mais szaporitya Falunk közönséges határából [Kéménd H; XXXIII/14. 7] * irtásból/irtással ~. 1758: minden némű kaszálo, és Szántó földőknek (: ha Csak az erdőből valo Irtásokkal vagy tisztogatásokkal privatim nem szaporították :) egyenlő nagyságúnak és kicsiségűnek kell lenni mindenkben [Nyárló Sz; Mk III. XXIV/464]. 1817: Szaporított irtásból szántó földeket ... Kászolokat nem szaporított az familia [H; Ks 79. 6 vk] * öblögetés által/öblögetéssel ~. 1725: á Követesben ... azon rétnek edy darabját az ólt vize öblegetéssel szaporította [Hévíz NK; JHb G. Jakab (84) vall.]. 1836: vannak a Feketeügy vize martján olyan belső és külső heljeink, a melyeket a víz ront, és bizonyos részében a víz öblögetés által szaporít [Kökös Hsz; Kp V. 367] * tisztogatással ~ → irtással ~ * vízmossással ~. 1804: ha ... Ezen ... Jozagokhoz ezek-(ne)k éppen tö szomszédságában valamellyik Testvér a köz Határból fel fogott vagy víz mossással szaporított a melioráció a Communis Subdividenda massához ugy pedig hogy ezekben a lehető Melioratio (!) vagy deterioratio (!) Consideratioba jöjjön [Marossztimre AF; DobLev. 874. 3b].

3. (vminek számát) (meg)sokasítja; a ínmulti/spori (numarul ...); (ver)mehren (die Zahl). 1662: a hadakat egyszer is, másszor is nagyon szaporítják a oda gyűjtik vala [SKr 138]. 1667: Bethlen Gergely uram mellé parancsol ő nagysága egy falka katonát, németet adatni; de nem hogy innen Somlyóbul el kellene most az praesidiumot vitetni, de bizony kétszer inkább kellene szaporítani [TML IV, 132 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1672: Micsoda üldözésbe legyenek oda ki szegény atyánkfiai, Kegyelmed nálammal jobban tudhatja ... Azon kellene igyekezni, hogy szaporítanók szegény hazánkot vélek s az sok pusztát adnók nekik [TML VI, 80 Bethlen Miklós ua-hoz]. 1801: sok Esztendő-kig valo Experientia által gyűjtött Tudományu Hazafiak kezdették szaporítani Czélunkat [Kv; ACLev.]. 1803: a' Gyitrai Puskás v. Deák Urék ... kezdik az erdő felé a' Galotzás hosszába fellyebb fellyebb, terjesztgetni, és a' colonialis házakot benne inkább inkább szaporítani [Gyszm; Bom. XVc. 1/22]. 1818: én Felebarati indulatból egyszersmind azértis hogy pereinket ne szaporítsam ... fogtam pennát [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmundhoz]. 1851: fogadj^a mentől olcsóban és a' kenyér evőt ne szaporítsák [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez. — "Mindenes cselédet]. — L. még PLev. 69–70; SKr 167, 403; TML V, 97].

Szk: számát ~ja. 1657: az említett intentiójára nézve az királynak nagy factiója vala az kozáksággal Chmelnicki nevű nevezetes kozák által, animálván őket mind arra, hogy magoknak számokat szaporítanak minél jobban [KemOn 291]. 1759: (A törökbúza) egy felé is nem vesztegetődött, de a' sok sertés meg ernésztette, á veressek kivált olyan természetűek, hogy ha nyárban is szemmel nem tápláltanak, szem látomást vesznek, számokat ide hátréb kevesíteni jobbnak látom, mint sem szaporítani [Déva; Ks 94. 24. 2] * vñányra/vmennyire ~. 1767: az Plebanus Ur Emberei meg-

szaparadván a házakat is kellett szaporítani már most 12 ház helyre szaporította az Plebanus Ur maga részit [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28. 12].

4. szaporítón ~ (vminek a számát) folyton növeli; a ínmulti mereu; (zahlmäßig) erhöhen/mehren. 1662: mind Tiszán túl való, s mind innen levő birodalmában hadait mindenütt szaporítón — szaporítja, gyűjteti vala [SKr 490–1].

5. (jövedelmet/költséget) növel; a mári (veniturile/cheltuiile); (ver)mehren (die Kosten od. die Einkünfte). 1623: ha gonduseleőnek tartia magát Ez felekkell kellene az proutust Zaporittany [Szu/Fog.; Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1672: Édes Bátyam Uram, az mi az Vér György uram dolgát illeti, im hompeter uram által irattunk Kegyelmednek ... mennyivel szaporitattuk fizetését, azt is Kegyelmednek elköldtem [TML VI, 270 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1681: az eő nagyságok uas, fűrészeszka és uámbeli proutentusokat is szaporítani minden igyesen utakon, módokon io lelkem ismereti szerént igirkezem [CsVh 87]. 1689: Dosa Thamás, mint substitutus Tiszt ... azon háznak edgy részit s á Szőlőknek dézmáját magának vindicalta s occupalta, holott azon Eccla említett jussat oltalmazni inkább s szaporítani, mint sem károsítani s fogyni tartozott volna [MMatr. 441 P. Alvinczi protonotarius kezével]. 1740: a N(e)m(e)s V(á)r(m)e)gye ... elégé meg romlott Statusb(an) vagyon, költségeit aval is nem Szaporitya [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. 1784: Azzal is szaporitattik az szegény Helységbeli adozo Népek terhelése, hogy az Birák, és Polgárok Erdő osztáskor, az köz-költségnek fel vetésekor; Rectificatiokor és más illetén alkalmazosságokkal az köz költségen élnek, esznek, isznak, és vendégeskednek, hogy azért e részbenis könnyebbítésék a szegénység, ezen túl tellyességgel nem léssen szabad az köz költséget ezzel szaporítani [Torockó; TLev. 2/6. 2b]. 1794: Harangozo s' egyszersmind Árvák Gazdája Posalaki ő kigyelme ... kéri, hogy a' mostani drágaságot tekintvén, a' Vener. Consistorium, az Árvák tartásáért valo fizetést valamivel szaporítani méltotassék [Kv; SRE 319]. 1817: méltotassék azon 14 darab Leveleket Simpliciter viszzá küldeni, ne kénytelenítsünk azokért is perelni, az által á közönséges jo elő mozdítását akadályozni, á köz költséget szaporítani [Szentbenedek AF; DobLev. V/1005]. 1819: Utollyára a Laetarae napkor tartati Szokott közönséges Czéh gyűlésen választassék még egy értelmes írástudo Notarius is, akinek kötelessége léssen ... a Czéh Cassáját a Czéh Mesterekkel együtt minden tisztességes utakon módokon nevelni és Szaporítani [Kv; MészCLev.].

6. többít; a spori/ínmulti; mehren, höher bringen. 1733/1813: ha Isten eltet azon Summát még két száz Forintokkal szaporítani igyekezem [Kv; SLt XLII. 6. 25]. 1744: a' negy köből búzát ... szaporitván ő kglme [Hídvég Hsz; UnVJk 99].

7. (telepítéssel) gyarapít; a ínmulti (prin colonizare); vergrößern, ausweiten (durch siedeln). 1655: Szaz (!) Nemzetén kül az foljdes urok Dedradot^a mas nemzetel ... nem szaporittiak [Marossztgyörgy MT; LLt Csáky-per 297. L. 1. — *K].

8. (italt) felszaporít; a spori cantitatea (băuturilor); anreichern, strecken (das Getränk). 1829: a' Puntsat lehet szaporítani Szilvoriomul mert vastag [Kv; Pk 6].

9. fokoz, növel; a mári; steigern, erhöhen. 1826: A Gyomor erősítő mixturát egy kis változtatással meg készítetem, két óráb(an) kell belőlle venni egyszer, v. másképpen 4-5 versen 24 óra alatt, azaz ha két óráb(an) véve legálabb

2 székét nem tsinál ugy a dosist szaporítani kell, ha ellenben 2, 3 széknél többet tsinál 24 ora alatt, ugy kevesiteni kell a dosist [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

10. kiegészít; a completa; ergänzen, ausfüllen. 1679/1681: Az Béres szekereket s ekéket, mind Hunyadon s mind á filialis majorkottatások(an) az eddéghe valo mod szerint jo gondviseles alatt meg tartassa ... inkab szaporicza [Vh; VhU 677]. 1729: Vinczi Nagj István Uris tartozék ... a' szőlő(ne)k minden mivét idejéb(en) meg adni ... és homlitással minden Esztendőb(en) s két, két száz hasáb karoval szaporittani [Ne; DobLev. I/14]. 1770: (A malomházat) egyszer és mászoris (!) ujidgatták, köveit szaporították, mivel elsőben csak két kövűnek értent Lenni [Dom-bó KK; JHb LXVII/146]. 1807: A tulso Malmot ... néhai ifiabb Rettegi Sigmond Ur ... meg hoszabította, hogy őt kőre szaporítsa [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.].

11. (ki)bővít; a mári/completa; erweitern. 1764: Vólt akoron a' mostani Udvarház ... ezt Rosnyai Uram szaporította egy Tomáttzal [Udvarfva MT; Told. 44/26]. 1777: a' Házat is ő Klme renováltatta pro suo gusto s egy vagy két Hátulso Házszal szaporította [Dés; Ks 79 Dési ház pere 224].

12. (gyümölcs/fűzfát, állatot) szaporít; a inmultji; vermehren, in größerem Maß anbauen/züchten/pflanzen. A. 1671: hogy ha Tökés Andras es Bereczki Istvan ura(m) vagy posteritatis Satoros kertet csinálnak környűlt, vagy gyümölcsfát szaporitanának vagy bocsatanának beleje ... [Mv; MvLt Bereczki cs. lev. — Páll Sándor kijegyzése]. 1681: Ezen kertb(en): Szilva, Alma, Noszpolya, Dio, Körtvély, Piros alma etc. fák noha bővön vannak; mind azo(n) által (:mint hagi elegh helye volna:) külömb külömbféle szep oltovanjokkal kellene szaporítani [Vh; VhU 573]. 1789: mind két részről a nevezet Curiák körül jo kerteteket szoktaké tartani s melyjik rész a maga Jozságon a Gyümöls fákát akármineműeket plántalt é szaporitat é tűzre [Nyárad-karácsonfva MT; Told. 76 vk]. 1807: néhai ifiabb Rettegi Sigmond szaporit a Gyümölsfákon kívül sok fűzfás berkeketis szaporított [RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.]. 1844: a' fűzfákat szaporítani kelletik, s' annál fogva a' fűzfák szaparadván, fejjül a' kertnek gypűs része erőssödik [Mv; TSb 37].

B. 1679/1681: Valamint egyéb féle majorságot ugi á mihek szamat is eo kglme szaporítani el ne mulassa á majorsagh sertés marhatis szaporitván mikor annak ideje vagyó(n) azokat á makkon hizlaltassa meg [Vh; VhU 675. — "Az ub]. 1716: Csukat Posárt szaporítani igyekezzék [Szászkered K; LLt]. 1760: Az magnak való majorságokra jo gondot viseljen a Majomé é mentől többre szaporítani igyekezzék, mindenféle majorságot [Szentmargita SzD; Ks 18]. 1811: a' Grófom ... Gondolá, jó lenne Kantzát szaporítani [ArÉ 134]. 1812: szolgálat tétele abban ál, hogy Az Uraság számára Majorságokat szaporiton, tartson, azoknak jo gondját viselje, ugi a' kertbe veteményeket természetesen [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 22]. 1822: ezelőtti Esztendőben ezen Hazában vólt inséges üdőkben a' Szolgáló embereim Marhájokból ki-fogván; a Gazdaságnak folytatására eddig tartott Béres-ökreimet kéntelenittem szaporítani [Ördögkeresztúr SzD; BetLt 1].

13. (termést) növel; a mári (productia); mehr ... anbauen/pflanzen/richten. 1769: A miképian ennek előtte sok rendben meg porontsoltatot vólt, hogy a földi almát vagy magyórot mind hasznos Gyümölsöt kiki igyekezze Szapo-

ritáni és plántálni ugy mostanis ujabban porontsoltatik [UszLt XIII. 197a]. 1789: Nem látnak, és nem tudnak Semmi modot fel találni arra, mi képpen lehetne Gabonájokot szaporittani [Csehétfva (U) és körny.; i.h. 97] [Buzát Rosot, és kevés Zabot szoktak vetni de ... egyéb féle Gabona pedig a Földnek soványsága miatt nem teremhet és Szaporittani sem lehet [Kénos U; i.h.].

14. sokszoroz, fokoz; a intensifica, a inmultji; steigern, erhöhen. 1672: A mi kegyelmes urunk ő nagysága ... szaporítani akarja Kegyelmed házán való kegyelmességét [TML VI, 271–2 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. 1699: joakarattyát kglđ(ne)k vévén én nem igyekeztem kglđet infestálni s busulást, faracsagot szaporítani [Palatka K; SLt Al. 17 Palatkai István P. Horváth Miklóshoz]. 1797: látom hogy az ital tselekettette ketekkel hogy a' munkát szaporitvány [Náznánfva MT; Berz. 3. 21]. 1838: egyik bosszuság a másikat éri, s azt a' gyáva János is szaporitá [Kv; Pk 7].

Szk: *gondját ~ja*. 1677: Sok az hír, sok az hazugság, sok a temondád; de mi haszna emberséges embernek gondját avval szaporítani haszontalanul? [TML VII, 504–5 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

15. kb. gazdagít; a imbögágit; bereichern. 1578: Az zegenysegeth mod nélkül ne rongallya es ne haborgassa senkyth teörwentlen megh ne niomorichon, hanem azon legyen inkab hogy teöbbiche, epyche, es zaporicha eöket [OL M. Kamara Instr. E–134 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachocz ut. Math. Niary gondv-höz].

16. *aranyat ~ aranyat gyárt; a face aur; Gold machen*. 1620 k.: Maga Egiptusban semmiféle bányák nincsenek, hanem azmely köből aranyat csinálják, Habesből, azaz Abissinumból hozzák, csakhogy sok alchimistát mondnak hogy vagyón benne, kik azok is igen szaporitják az aranyat [BTN² 415].

17. *beszédet/szót ~ (fölsőlegesen) sokat beszél; a lungi vorba; viel Worte verschwenden, unnütz reden, weit-schweifig sein*. 1637: Az Szabo Istua(n) Ur(am) szolgálatis hallam hagi hires kuruanak igen szidgja vala szabo Pal: Azalis szaporitia vala beszédit hagi szolgálaja minemű Aszonja megh ollia(n) [Mv; MvLt 231. 119 b]. 1773: én sem szaporiték sok szót látván, hogy megdühödtek, hanem azt mondam mindenek hallatára" [RetE 307. — "Köv. egy román mondat]. 1798: Mülleris több szót nem szaporitván Pofon vága a Delucio Legényit [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1806: Annyit beszélünk mi már erről, hogy többet szót szaporittani, akármelyik részről el maradható [Ks 94 Thurocz Károly lev.]. 1847: szinte semmiségért szót szaporítani restellem [Csapó KK; DobLev. V/1265 Wízy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *szóra szót ~*. 1777: ingemet ... Féjrem gyilkossá-nak mondot ... motskos szovait ujra reiterálván az Ax, és szora szót szaporitván [H; Ks 114 Vegyes ir.].

Ha. 1654/1696: szaporittani [Meggyes; BálLt 46]. 1750: szaporították [Folt H; BK sub nro 144]. 1756: szaporítani [Mikeszása NK; Told. 38]. 1762: Szaporította [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1763: szaporítani [M. fráta K; JHb XVIII/28]. 1775: szaporítani [Szökefva KK; Újf. 3]. 1789: szaporittani [Almás U; UszLt XIII. 97]. 1794: szaporította [Balázstelke KK; JHb XX/9. 3]. 1805: szaporittani [Szováta MT; Sár.]. 1810: Szaporittani [Pálfa U; Pf].

szaporítandó gyarapítandó; pentru a inmultji ceva; zu (ver)mehrend; um etw. zu vermehren/steigern. 1847: To-

vábbá tudom azt is, hogy az erdőszeti tiszt urak bizonyos helyekre famagot vetetvén erdőt szaporítandó, kiment Varga Katalin többedmagával, s a munkásokat onnan elkergette ... Midőn az erdőmester parancsolatjából az erdőgomyikok pusztá helyekre famagot vetettek, erdőt szaporítandók, az ott lévő munkásokat gomyikostól, több maga mellé fölvetett emberekkel, elkergette [VKp 197–8].

szaporítás 1. gyarapítás; märe, sporire; Vermehrung, Mehren. 1669: En az én kicsiny böcsületemet s jóvaimnak szaporítását nem ez mostani regimen alatt kezdtem, gyermeksemtil fogva igaz úton kerestem [TML IV, 417 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1854: Fundus instructus szaporításába bé számított 3776 fl. 22 xr [Kv; Born. O. la Bornemisza János szám.].

2. területnagyság; märe, sporire; Vermehrung, Vergrößerung der Fläche. 1807: vagyon a Szamos vize körül folyása között ... egy jó nagy darab Kaszálo helye ... ezis többnyire ifibb Rettegi Sigmund Ur tette tulajdonává, és hasznossá ... a környül lévő berkeknek szaporításával [Aphida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns, prov. vall.]. 1813: Kis Völgy Feje nevezetű helyen orotást építtettem ... Mihály Janos Ur alkalmatossággal az Irtások további szaporítását ... meg tiltotta [Körspatak U; Pf]. 1858: a' már meg állított Sessiók szaporításában egy szóval semmi féle változtatásban bele egyezni nem lehet szabad [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

3. növelés, sokasítás; inmultüre, sporire; Erhöhung, Steigerung. 1662: Rákóczi fejedelemnek megharaguvása, sérelmének fájjalása, hadai szaporítása [SKr 478 Tartalomjelző fejezet címből] | (Szejdi Ahmed pasa) minden tanácsát hadai erősítésére, szaporítására és parancsolat végbevételének módjaira fordítván, hadait ... sok véghegyekből, török várrakból hogy megszorította, elég módja vala [SKr 531]. 1809: A' Sónagoknak száma mind eddig ... csak 40 főből állott, mivel, közönségesen esztendőnként 20, 30, de 40 voltörök is az aknába bé szoktak volt jární, és ezért nem volt Szükség a' sovágok számának szaporítására [Parajd U; UszLt ComGub. 1743].

4. gyarapítás; inmultüre; Vermehrung, Mengenerhöhung, Erzeugung, Züchtung. A. emberre von. 1716: Húrinai Miklos Ur(am) halála előtt ... olj nyavalyában lett volna, mely miatt az természet szerent valo nemzésre, vagi emberi magnak szaporítására tellyességgel alkalmatlan lett volna nem tudom annak előtte menyére valo ereje volt szegénnek az emberi magnak szaporítására [Nagyida K; Told. 22].

B. állatra von. 1634: Méheinknek szaporításában es mentől többnek tartásában nem kisebb forgolódással munkálkodgick, mint egieb mayorságban valo gondúiselésében [UF I, 336 I. Rákóczi György gazd. ut.]. 1676: Az hazak meget vagion egh kis rekesz melyben vagion sendelyes fedel alatt szarnios majorság szaporítására valo alkalmazóságh [Fog.; UF II, 743]. 1824: A' Tisztartóné az idei szaporításból a'dott (!) a' Majoros keze a'lá rétze fiat 8 [Erdőszengyel MT; TSB 43]. 1829: MKerékről hoztak szaporítás végett 8 eme 2 ártán [Pókafva AF; Born. la Bod László tt szám.].

5. jövedelemnövelés; creștere venitului; Zuwachs, Einkommenserhöhung. 1662: Rákóczi Györgynek ... Oeconomiája, építtetése, nagy szorgalmatossága, minden jövedelmek fiscus számára való fordítása, tárházbeli jövedelme szaporítása [SKr 142. — Tartalomjelző fejezetcímből]. 1794: Az Ekleisia mind magános mind pedig a Collegium-

mal közös mindennemű Fundussai administraziojának jo rendben valo állitítása az ezekből bé vehető jövedelmek mennél többre lehető szaporítások ... véget, rendeltessék ... egy Hét személyekből álló Exactoria Commissio [Kv; SRE 311].

6. emelés, növelés; ridicare, creștere; Steigerung, Erhöhung. 1767: a' tehetősebbek*, a' Nap-számok(na)k éjjeli időbe valo szaporításával magok(na)k nagyobb költséget, mint hasznót, a' gyengébbeknek p(e)d(ig) éppen el viselhetlen Expensat causál vala (igy!) [Torokkó; TLev. 7/1. — *Ti. lakosok] | Ha ... egyik bányabeli Mű a' másikba hallatik, azon bányákban ... a' Napszámok(na)k szaporítása tellyességgel tolláltatik. Ha hol p(e)d(ig) a' bányák(na)k a' szomszédokkal nintsen és nem léssen Controversia, az első Punctum(na)k meg rontása nélkül, a' Nap-számoknak szaporítása meg engedetik [uo.; i.h. V/1. — *A megelőző szabályzati pont].

Ha. 1788: szaporítás [Dés; DLt]. 1799 k.: szaporitítás [Kv; AggmLt C. 115]. 1805: szaporitítás [Özd AF; MúzRadák]. 1823: szaporitításával [Dés; DLt].

szaporítgat (földterületet) nagyobbítgat; a märe mereu (suprafáta unui teren); (ziemlich/allmählich) vergrößern (das Feld). 1782: a' Dombai Lakosok közül magak Házaik után ... efféle fel fogott és irtásokkal készült heljekkel szaporitgatták régibb kevés appartinentiajokat [Dombó KK; JHb XIX/22. 11]. 1798: tudják azt miképen védelmeztem ... feleségem Joszágát, tudják azt miképen szaporitottam s neveltem szőlő Hegyeit, tellyes igyekezettel azan lévén hogy szaporitgossam [M.dellő TA; DobLev. IV/802. 2a]. 1815: azon iratványát az ezelőtti volt szokás szerént ... szabad lévén a' Falu erdejiből irtani, őis mint Szorgalmatos Ember, magais Szaporitgatta irtott azon innetis [Orsova MT; Born. G. XV/13 Farkas Iftenye (61) disunitus pap vall.].

szaporíthat 1. (vagyont) gyarapíthat; a putea märe/spori (averea); mehren können (das Vermögen). 1671: én az enyémét más az övét akármí úton szaporíthatassuk [TML V, 655 Teleki Mihály Naláczai Istvánhoz].

2. nagyobbíthat; a putea märe; vergrößern können. 1662: őregh Bokkos János haz heljje. Ez az falu vegin lak(van), szaporíthatni az falu földiből [Holtmaros MT; BLt]. 1687: eszt* az Gyepün alol jó darabbal mégh szaporíthatni [Néma SzD; LLt. — *Szőlőt].

3. (állatot) szaporíthat; a putea inmultü; (Tiere) züchten können. 1772: a So már meg drágodván, se marhát nem tarthatnak, s nem szaporíthatnak [Fejérviz H; JF 36 Balt. Herna ns vall.]. 1824: a' sertések két versen meg-hullottak, hogy pedig azok az utrizált idők alatt mennyit szaporíthatnak volna, én az meg állítani (!) nem tudom [Szentdemeter U; Told. 40]. 1868: A legelésre nézve, ha jonak látják szaporíthatják a' marha szádot [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

4. nemzhet; a putea procrea; zeugen/erzeugen können. 1716: lehetetlenis volt hogj eo kglme szaporíthatot volna emberi magot mert ügit sem vetette az Aszszonyra | nem lett volna arra valo hogj ... emberi magot szaporíthasson | nem arra valo hogj embert szaporíthasson, elegh lesz ki szaporison [Nagyida K; Told. 22].

5. növelhet; a putea crește; erhöhen können. 1789: semmi módot nem látnak mely által szaporíthatnák a Termést, mivel minden módot már el próbáltak [Szentpál U; UszLt XIII. 97].

6. gyarapíthat, kiegészíthet; a putea completa; ergänzen/ bereichern können. 1662: Bányán levő némely emberek búzája felől is parancsolván Vallis uram, azzal is szaporíthatni^a [TML II, 255 Kemény Simon Teleki Mihályhoz. — "Az élelt"] Feles puskás lévén ott az jószágban, ha igekeznek rajta, vadhússal is szaporíthatják asszonyunk ő nagysága konyháját [TML II, 258 ua. ua-hoz].

7. sokasíthat; a putea spori; (ver)mehren können. 1670: Bezzeg, Uram, ő nagysága az ilyen dolgoknak újlásával mindenkor szaporíthatná az portán az információkat és hogy az német mint szaporodik [TML V, 416 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szaporító gyarapító; care face să sporească ceva; Mehrer, das Vermögen Vergrößern(er). 1801: láttae a' ... Baronissa Aszszonyinak ... olyan belső takarékos gyűjtő és Szaporító ... belső gazdai asszonyoságát ... ? [Mv; Told. 42/56].

szaporított gyarapított; care a fost sporit; vermehrt. 1827: néhai Dobolyi István ... azon költsönözéseit a Feleségivel és özvegyivel együtt laktokba fizette le meg kevesedett Jóságotokájának ipartársai által szaporított jövedelméből [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 4].

szaporítottat 1. gyarapítottat; a face să crească, a spori; vermehren lassen. 1675: ez varban mindenütt leuő iokat ... szaporítatuan ... oly hüseges gondviselessel tarcsa es tartasa ... hogy ha valami reszben karunk következik maganak tulajdonitnyuk [Fog.; UF II, 676].

2. (gyümölcsfát, állatot) szaporítottat; a face să înmulțească; züchten lassen, zu höherem Zuchterfolg bringen. A. 1843: A' Szőlők közötti pusztában évenként husz gyümölcsfa élő Nevendéket szaporítottat — fele Szilva, más fele körtvély, Alma. Cseresznye — Megy — és Baratz Csémekből telvén ki [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

B. 1662: Itt is ... minden alkalmatosságú nagy épületek ... építettének, ahová mindenféle öreg és apró majorságokat, barmot, ménest, moldvai széles és lapos farkú szép juhokat nagy bőven szereztetett és szaporítottat vala [SKr 199–200].

szaporíthatatik sokasíthatatik; a putea fi înmulțit; kann bereichert werden, kann reicher gemacht werden. 1662: Rákóczi fejedelemnek is derekasabb ereje Váradból és értéke után nagy részből hajdúságból állana, holott annyiszor meggyengítettett hadai azon hajdúság földéről, valamennyiszer kívántatnék, azonnal újíthatatának, szaporíthatatának [SKr 530].

szaporítottatik 1. gyarapítottatik; a fi mărit/sporit; bereichern/gemehrt werden. 1662: Mellyhez a diószegi hegyeken nagy jó szőlők és Belényes vidékiről egynéhány jó faluk fordítottán és több defectusokon nyert jószágokkal is szaporítottán, ott is derekas szántás-vetés, majorkodás, mindenféle barom-, aprómarhatartás és egy nagy jövedelmes derék udvarbírótság álltatott vala [SKr 200].

2. (bér, jövedelem) növeltetik; a fi mărit/crescut; erhöht werden (Lohn). 1777: Anno 1777 die 2-da Marty fogadta meg Zalánfalva közönséges megegyezésből ökör pásztornak Görgényi Jánost, titulált Apor Istvánné asszonyom jobbagyát és Balás Mihályt, titulált Séra Pálné asszonyom jobbagyát: Kiknek is fizetések, vagyis bérek leszen eszerént^a ... ha károk leszen, minden háztól egy garassal szaporította-

tik a bér [Zalán Hsz; RSzF 189. — "Köv. a részl.]. 1791: Szükségesnek ítéltetett, hogy a' Quartások számokra készíttessék egy Instructio, a' mellyben a' Dézmának mind bé vétele, mind pedig ki adása iránt oly rend szabattassék, hogy a' mennyiben csak lehet a' Dézmából valo jövedelem szaporíttassék [Kv; SRE 277].

3. sokasítottatik; a fi înmulțit; vermehrt (werden) lassen. 1662: Júnusnak elein a német had ismét szaporítottatott vala [SKr 674]. 1765: fundamentalis törvénye ezen Ecclesiának, hogy: új Sallaristak ne szaporíttassanak [DobLev. IV/214].

4. többítettetik; a fi sporit; gemehrt werden. 1820: Késérű vagyis Rátz Ürmösnek mustul ... 16 vederrel szaporítottat [Déva; Ks 105].

5. (fa, állat) szaporítottatik; a fi înmulțit; wachsen lassen, gezüchtet werden. A. 1807: Tsak miolta én itten lakozom, azoltais sok fűz fák, mind tsemeték, mind Oltványok rakattak, szaporíttattak [Apahida K; RLt Jos. Farkas (47) ns, prov. vall.].

B. 1634: Mayoriukban leuő tyuk, lud, reczek, pavak, indiák, juh, diszno, öreg labas marha, mentől teőb lehet szaporíttassanak [UF I, 333 I. Rákóczi György gazd. ut.].

Ha. 1799: szaporíttatott [Backamadaras MT; CsS]. 1803: szaporíttatik [HbEk].

szaporkodik gyarapítgat, szaporítgat; a face să crească avuția/averea; in Wohlstand gedeihen, sein Vermögen mehren. 1653: Azután osztán harmadik úttal a feleségével Borbély Annával nagy titkon úgy szaporkodtak néki és cseréltek, és azt a rosz házat s hatszáz és huszonnyolc forintot adott neki [ETA I, 17 NSz].

szapornyica takonykór; räpciugă, morvă; Rotzkrankheit. XVIII. sz. eleje: A Menes közt ragadó veszedelmes nyavallya van három, az Rüh, fekély, és a Szapornyicza, a kétt első könnyen Orvosolni, de az harmadik gyógyíthatatlan [JHb 17/10 lótarási ut.].

szapornyicás takonykóros; räpciugos; rotzkrank. 1679: adminisztrálta Katonából^a oda hajtott egy nehány szapornyiczás lovagnak az árát [AUt 187. — "K.]. 1695: a' Fekete ugja(n) szép paripa Termetire nézve szép Testű, de Szapornyiczás, s edgyik Lábára Sántál is. A Pejnek ne(m) fog semmi nyavallája lenni ... Az verés is szapornyiczás volt, most már nincze(n) szinté(n) olyan nagy mértékbe(n) rajta [Gyf; KaLt Récsy István lev.]. 1774: En attam ell harmad idén egy szapornyiczás Lovat 'a Makfalvi Szent György Napban esett Sokadalomkor 34. forinton [Szentdemeter U; LLt Vall. 106].

szaporodás 1. számbeli növekedés; înmulțire, creștere numerică; Vermehrung, Fortpflanzung | szaporulat; spor, creștere; Zuwachs. 1600: marhankat ... el hoztak hatalmasul niolcz Zaz Juhaikat, melyben haro(m) zaz mostis oda wago(n), Azokat Zwrin megh kewanniuk, es minde(n) zaporodasiwal es haznaiwal [UstZ 15/33]. 1634: Mindenfele labas marhainkra ... szorgalmatos gongia legien, szaporodasok gonduisletlensége miatt elneueszzen [UF I, 330]. 1650: Egi kanczat az ki nekem Iutot Volt oztasban, megh nem atta ... az melj kanczat ... keuanok kezemben szaporodasaul [UstZ 7a]. 1758: maga Gombasi János Ur(am) beszellette hogy két hold földet szerzett azon tehen(ne)k szaporadasinak hasznabol [Asz; Borb. II Pető Gjórgj (31) ns vall.]. 1762: Dán al(ia)s Bats Vaszilia ... Minden

esztendőben keze alatt lévő Juhokkal, azok(na)k szaporadásáról és Gyűjteményekről hitelesen számot ad [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXV. 68]. 1768: Lovak Perceptiója ... 1767béli szaporodást kancza 5 Paripa 4 | Kosár Méhek Erogatioja Circa Stum et 6tum May nagy havazások és kemény idők miatt felettébb megromolván 4 el holt 2. megmaradt minden szaporodás nélkül [K; DobLev. II/390. 11b, 17a]. 1788: selljem ereztő Bogarak szaporadására [Dés; DLt]. 1795: Gidos Kecskék szaporodása [Déva; Ks 95]. 1837: Anyja méh el tétédött (!) teleles végét 25 ... Felvetődött (!) szaporodások 32 Raj [Mezőmadaras MT; Bom. F. IIg]. 1867: Mártius 9kén ... küldöttem be a kolosvári Méltóságos udvarba 8. Darab 1866. évi Szaporodásból való súldó Sertéseket [Bányabükk TA; KCsl 3].

Szk: *idei* ~. 1684: Ez idei szaporodás. Ez idei Pujkafia nro 76. Ez idei Ludfiu nro. 43. Tyukfiu nro. 160. [Szuv; Ut]. 1792: Idei Szapardas ökör 29 ... Idei Szapardásból Bikanak hagyott Bornyu 2 ... Idei Szapardás üsző Bornyu 27 [Girolt Sz; JF 36 LevK 50] * *nyári* ~. 1700: Nyári szaporodást percipialtam egy bornyut [Kv; Szám. 40/I. 9].

2. sokasodás; *ínmuljire*; Vermehrung, Anwachsen. 1568: Az Zalogos Jozagh feleol wegezteteth, Az Jozagnak felet megh erezt, Az Zaporodassais" megh ozol [Gyf; JHbK XII. 8. — "A jobbágyoké]. 1662: Gyulai Ferenc a birtoka alatt levő hadakkal ottan ki is szállott vala, de hogy a vármegyék is felüléssel k mellé való jövésekkel elérkezhesenek, csak lassú menetelleg szállván elébb-elébb, a hadaknak naponkint való szaporodására s erősödésére várakozni kelletvén, az üdö eltölt vala [SKr 365]. 1678: az mi hadunknak szaporodását itt" nem remélhetjük, sőt inkább az is eloszol, az ki itt vagyon [TML VIII, 243 A táborban lévő consiliariusok Teleki Mihályhoz. — "Erdőszádán (Szt)].

3. növekedés; *creștere*; Anwachsen, Zunahme. 1784: az ő szolgálatyok(na)k" mostan nagyobra let szaporodását magok relatiojok szerint abbol lehet inkább ki hozni, hogy ez előtt kevesebb udvár volt. Oeconomia sem volt oly nagy mint most már minekutanna az oeconomia folytatása szaporodott, szükség keppen annak folytatására emberis több kívántatik [Torockó; TLév. 9/9. 11b. — "A jb-oknak].

4. gyarapodás; *sporire*; Vermehrung, Zuwachs. 1710 k.: úgy tudom, én Istenem! nem hijával, hanem szaporodásával adtam a pénzt elé [Blm. 993].

5. nemzés; *procreatie*; procreate; Fortpflanzung, Zeugung. 1716: nem volt arra valo, hogj Aszszony emberrel valami szapardásra valo hasznat tehessen [Nagyida K; Told. 22].

Ha. 1751: Szapardása [Gyéressztkirály TA; SzentkZs Conscr. 9a]. 1768: szapardásokhoz [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. 1809: szapardása [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1836: Szapardás [Borsa K; CU].

szaporodási szaporodásbeli; de *ínmuljire*; produktiv, generativ. 1771: Újfalvi Pál Gjörgy Pétemél vagyon egy két Szőré ökör, melyet Nehai Solym Thamás ur(am) borju korába adott volt ... hallottam hogj azon marhák (:melyről a keres van): Szaporodási féle volt [Újfalú Cs; Wlt Mart. Czirják (26) pp vall.].

Szk: ~ *provent*. 1840: Keselynek két ökör bornya ... falus bírák által meg betsültetett 225. Rfra ebből szaporodási proventbe egy harmad Rf 75 [Nagykapus K; KszRLt].

szaporodhatik 1. (vagyon) gyarapodhatik; a putea crește; kann sich mehren, kann größer werden (das Vermögen).

1669: Kegyelmedet azért kérem nagy becsülettel, édes Komám Uram ... szóljon ő kegyelmének ... adja meg ő Kegyelme az veszedelmek között pusztá jószágomból kibontakozott és mostan ő kegyelme földén lévő jobbágyimat, hiszem ... nekem ... a mi kevés vagyon is, fogyton fogy, nem hogy szaporodhatnék [TML IV, 405 Bánfi Agnes Teleki Mihályhoz].

2. (állatállomány) számbeliileg növekedhetik; a se putea înmulți (efectivul de animale); kann wachsen, kann sich mehren (der Viehbestand). 1776: á Marhákra, Lovakra igen jó gondot viseltessen; hogy szaporadhasanak valaha [Mv; Berz. 20]. 1824: A ... Sertések ... mennyit szaporodhattak volna azt az én eszem fel nem éri [Szentdemeter U; Told. 40].

3. elszaporodhatik; a se putea înmulți; sich vermehren können (Ungeziefer). 1732: Aszt el hiszem hogy Radics Borbora Aszszony(na)k tetvei szaporadhatta(na)k rabságában [Kv; MvRK].

4. (jóvedelem) növekedhetik; a putea crește (venitul); anwachsen, zunehmen können (Einkommen). 1681: Hal tarto. Az Kerlecze vize mellett Kettő vagy(n) ... Mind a' kettőnel hasznosabb volna, ha az malom alatt sövényből font oldalú deszka fenekü s fedelő nagj barkat tartananak, es onnan minden nap á piaczra hordatni á szép eleven halat, melyből is á proventus szaporodhatnék [Hátszeg; VhU 605].

szaporodik 1. (jószág, vagyon) gyarapodik; a se înmulți; sich vermehren (das Vermögen). 1595: fejer ruhakotis oda vitt mi(n)deneket Sofalúarol az Aruak hazatol, Azokot (is) megh keuano(m) az Aruaknak, ott valo epitesbeolis a' mi illetj, vagy mi zaporodott az Aszonj elteben Zent kiralyon [UszT 10/10]. 1634: Ez connumerale után az josag sokkal saporodott ezeketis jde kel jmi fel [UF I, 373]. 1767: 6 házzal szapardat az Mgos Plebanos Ur része [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28. 9]. 1774: Minden Jozság a Gyulafi decessussán olly státusban s ál(l)apotban vagyané most mint a midon Néhai Méltóságos Groff Eszterházi Daniel Ur eo Naga idejében volt, Szapardott é, vagy apadott, miben, és menyiben ... ? [Mocs K; KS vk]. 1801: üdövel valamit Szapardott a Jozság, ugy nevedett Udvarunknakis a terhe [Noszoly SzD; JHb LXVI/48]. 1817: Hadi Generalist Néhai Viscontit én nem üsmertem, s' nem tudom, hogy alatta a Jozság szapardatté, vagy kevesebbedett [Vályebrád H; Ks 79. 10]. 1834: az Eklésiájé" ... ne Szapardójké törvénytelenül [Fintaháza MT; MRLt Tomai László kijegyzése. — "Ti. birtoka].

2. nagyobbodik; a se face mai mare; größer werden, wachsen. 1640: Az mely szanto feöldek ennek előtte uoltanak az vendegh fogado hazhoz, ugy mint harom fordulora, azok mostan szaporodtanak, az szegeny emberekebeöl foghluvan teöb feöldeket hozza [Fog.; UF I, 698–9]. 1746: Adámosan ha valamelyik ház népe vagy deficiál, vagy el szokik, ennek földet a Jozság közensegesen aequaliter szokta subdividálni, ha pedig szapardik a Ház hely aequaliter az egész Jozszágból szoktanak Appertinentiakat szakasztani [Adámos KK; Ks 23. XXIIb]. 1749: Ha valamelyik* közzulök Szaporodott, viz lotsogátása avagi Szaporodása által szaporodotté, és ez is ugj illeti aeque a' Szalánczi részt mint a' többit [BSz; Ks 14. XXXVIII vk. — "Föld]. 1762: azon berek a viz Szagatása miatt fogjott fellýül alol pedig Szaporodot [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 81]. 1766: azon Szilvásbeli Föld ... annak utánna hogj parlagjából fel szántották igen sokat szaporodott a Simon Jusson levő s

rajta meg tért Földből [Kökös Hsz; Kp I. 234 Mich. Tók (70) lovas kat. vall.]. 1812: a belső vagy Nyírfás Berek apránként lassan lassan a gyakor ki ütet viznek áradása által szaporodott, nem pedig darabonként [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 28a Puskás Vaszilie (50) jb vall.]. 1817: Vagy az Also Falu végén egy Tanorok, mely ... részszérent ... a Commune Terenumbol szaporodott [Szentbenedek AF; i.h. V/1008. 4a].

Szk: *öblögetés által* ~. 1812: a Viz folyamattya mellett lévő Berekhez tsak apránként az öblögetés által szaporodott, Nem pedig darabjával a belső vagy is Nyírfás Berek [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 6a Popa Nyikuláj (80) jb vall.] * *vízmosás által/után* ~. 1786: Török buza fölgye ... Viz mosás által szaporodott [Nagylak AF; i.h. IV/607. 21]. 1812: Azon Berek ... a Viz Mosás után szaporadván, egybe ragadva Mennyi ideig (!) lehet, nem tudom [Káptalan AF; i.h. IV/943. 11a Mészáros Iuon (86) jb vall.].

3. (vizállás/szint) nő, növekedik; a crește (nívelul apei); wachsen, höher werden, anschwellen (Wasser betr.). 1732: a patak indul Szamosrol, es szaporodik a Tekei tobol [Nagyida K; EHA]. 1743: a' mig a Sövényfalvi Malom nem epittet addig a Méltos Groff Aszszonj Malma jo haszon vévő Malom volt és minden kitsid árvizvel meg sem állot de mihelyt a Kőkölő vize szaporodik mindgyárt meg áll! jol lehet felljeb vetetet a Silibje [Ádamos KK; JHbK XXVIII/9. — "A sövényfalvi malom]. 1771: Ezen Malom also Kerekei Csak alig vászorognak mikor vászoroghatnakis, de mihelyt (!) a viz egy kicsinyet szaporadik azonnal a kerekék holt vizbe állonak [uo.; JHb XX/26. 12].

4. (adósság, tartozás, költség, jövedelem) felgyűl, növekedik; a crește (datoria, venitul, cheltuiala); zunehmen, anwachsen, steigen (die Schuld/das Einkommen/Kosten). 1670: Édes Bátyám uram, az költségünk is szaporadik, addig igazítják sokszor az határt [TML V, 122 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1676/1681: Igen hasznos volna ... fiatal marhakat is szerezvén ... Tinokat neveltetni, es alkalmatos üdőben az el adásra, ki küldeni, azzalis szaporodnék a jövedelmek [Vh; VhU XV/678]. 1708: Pénz Restantia Soos Ferencz Uramnak* Penz flor. 771. Ez is szaporodt a meg irt terminuson tul [Kv; SRE 103. — "Az egyik ref. prédikátomak]. 1771: én ados levén egy — versen cir. 7. Poltrával Palinka árával Nagy Josefnek addig kérte míg 3 petákra szaporodván p(rac)tensoja azt is meg adtam [Dés; DLt 821/31b–32a].

5. számbelileg növekedik, sokasodik; a se înmulți, a crește (numeric); an Zahl wachsen, mehr werden. 1570 k.: Mi azért az egész tanácsal egyetemben megértvin, hogy ezeknek kívánságok miltó és tisztességes volna és hogy az ő társaságok is szaporodnejek (!), az Istennek tisztességire egyenlő vegezethű és akarathű (!) úneik, hogy céhet szerezzenek és tartsanak megengedűk [Dés; DFaz. 6]. 1587: ha Nyutodj Gjeorgj vramnak az egy Jobbagjrol teob Jobagja Zaporodnek [Nagykend KK; LLt]. 1591: ennek elotte is mikor darabant kert nilat az lofeiek akkor nem attak hane(m) azt mo(n)tak ha az lofeiek szaporodnak eok adnak lofeonek de eok sem darabantnak nem vru(n)k Jobbagianak Ne(m) adnak [UszT]. 1607: az Altizes azt mo(n)dgia hogi az elejk vgj vegezett hogy ha mellyk tizes zaporodik, az az tizes adgio(n) annak falu feoldebeol [i.h. 20/233]. 1657: Huszár Mátyást is az fejedelem utánam küldte valami ezer lóval, ki elérkezvén, noha szaporodik hadam, de nékem nagy kárt tön [KemÖn. 221]. 1703: A kuruc szaporodik és Somlyót megveszi [KvE 241 VBGy]. 1735: (A) Sz. Jakabi

Jobbagyoknak es Sellereknek különös Ház helyek utan valo szánto fölgjek, es Kaszalojok nincsen, hanem mikor szaporodnak az Emberek, fel osztyák a falusiak egy más között a Határt, facultasok szerint [Mezősztjakab TA; JHb X/9. 22–3]. 1774: Táblánként lévén az ő Exclája Jobbagy földi, ha midőn Jobbagjai, vagi Sellerei szaporadtnak az Jobbagjok földéből adatott nékiek [Ádamos KK; JHb XIX/17]. 1796: Van vagy 300 dolgozó tagjok" ... Praenumeransok 3000 van, és a háboru alatt még szaporodott [ETF 182. 29 Gyarmathi Sámuel felj. — "Jénában a Litteratur Zeitungnak]. 1817: Hogy a' Status Personalis ne szaporodjék, tehát az Arvák Inspectorsága, Határ és Erdő Inspectorsága Allodialis perceptorság és Policiae Directorság egy egy ahoz értő Senátorra, valamint a' Czéhok Inspectioja is oda bizattatik [Szu; UszLt VIII/68]. 1851: Turot, gypjut adunk, hogy azzal az Dolgosak száma szaporadgyék [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.]. — L. még ÁrÉ 135; CsH 164; KvE 297; KemÖn. 30, 230; SKr 124, 221, 308; TML III, 555, V, 289, VIII, 204; UF I, 334.

Szk: *fejére* ~. 1816: a' Verös kováts hogy töb vasat futhatasson mint sem a' Törvény meg engedi ... hogy a' sok Darab vasakat a' Czigány Kováts igyekezéék fel Mivelni vas Discretioval kedvezett nekie, a' mellyek már annyira a' fejire szaporadtnak, hogy már most alig elégithet ki mindent az abusos miatt minden Mestersegek között leghaszorvetetlenebbé és károsabbá lett vas mivelésből [Torockó; TLv. 9/46] * *kalangyaszámig* ~. 1710 k.: ha az első feleségem olyan egészséges és tenyésző lett volna, mint a második, és ha az elsőből a fogarasi rabság eszten-deig, a másodiktól a mostani rabság már négy és fél eszten-deig el nem választott volna, talán kalongya számig is szaporodtunk volna [BÖn. 493–4] * *nagyra* ~. 1753/1781: Bogyá László nevű Jobbagy ... által szőkött Kolosvár megyében Gyerő monostorra ... Fiai nagyra szaporadtnak [Nagyaranyos; JHbK LII. 4. 55. — "Az eredetiben: „Poss. fisc. Nagy Aranyos com. Albensi”; a szerk. nem tudja azonosítani] * *sokra* ~. 1753/1781: ezenn Familia Sokra Szaporadott [Nagyalmás H; i.h. 70] * *vhányal/mennyivel* ~. 1672: Irták ugyan nekem, hogy azok szaporodni kezdetek, de én megirtam, szaporodni egygyel is ne engedjék [TML VI, 210 Teleki Mihály a fej-hez. — "25 szabad legény] * *vhányra/vmennyire* ~. 1705: az Heisterrel levő armada 40000-re már szaporodott [WIN I, 396]. 1710: Gutti István kuruc kapitány ... az egész udvarhelyszéki hadakat is mind felültet, Csikban is megizené, a hadak melléje jöjnek. Ki is jövének, s már egynehány ezerre szaporodtnak vala, kikkel együtt Holdvilághoz mene [CsH 341]. 1753: Tudgyáke hogy azon Falubol a' mostani Possessorok ... Jobbagyokat manumittaltak volna ... ? Hányat, és kiket manumittaltak, az manumissusok most hol laknak, és most hány személlyre szaporottanak ? [H; Ks 72 vk].

6. *szaporodion* ~ folyvást szaporodik; a crește vertiginos/cu rapiditate; in immer wachsender Zahl kommen. 1662: ifjú Bethlen Istvántul Váradul híre érkezék, hogy a Tiszántúl és Nyíren nagy sok tolvajkodó pór had támadott volna, melly naponként szaporodan-szaporodván, valamely felé fordulának, a nemességnek nagy sok károkat tennének [SKr 145–6]. XVII. sz. v.: Az Fray (?) "Compania Szaparatán Szaporadvan Ugy annyira hogy az egesz nyaron most is az Districtus hazakatt Istalokatt nem győzik Csinálni [Utl „Fogarás Földi Gravaminak” feliratú keltezettlen irat. — "Alább Fráj alakban is!].

7. állat(állomány) elszaporodik; a se inmultji; sich vermehren, Zuwachs zeigen (Viehbestand). 1589: Restal a' diznokba 14. Myerthog' a' sanyarű telbe az etlenség es hidegseg mya megh vechemeztének uolt, sem(m)it nem zaporottanak [Kv; Szám. 4/XI. 13]. 1620 k.: Ezekbe az országokba* mennek tőlünk télre az darvak és fecskék, de ott nem szaporodnak [BTN² 406. — "Pl. Arábiába]. 1644: Janos deak ... elseoben haro(m) mehet vagj negiet edgiwt Zerzet Vala az megh holt feleségeül, Arrol Zaporodek enniere [Mv; MvLt 291. 436b]. 1675/1688 u.: Itt valo Labas marhakra, menesre, Tehenekre, sertes marhakra, oly gondot visely hogi azok ne fodgianak, hanem szaporodgianak gond viseledet alat. hasonlokeppen az szarnyas allatokrais gondot legyen, hogi azokis szaporodgia(na)k el se Tekozlodgianak [Borb. I Petki János ut. csikcsicsai jb-bírájához]. 1710 k.: az egér a mezőn szaporodni kezd hirtelen [Bón. 505]. 1734: az mostan található Marhak ugymint Szarvas marhák es Lovak az viduanak marhairol szaporodtak [Torda; TJKt I. 31]. 1774: Praefectus Ura(m) mint egy négy öt Esztendővel ennek előtte hozott volt 'a Szilágyságból két berke bárányt, melyek annyira szaporottanak volt itten hogy volt 18. darabig való [Szentdemeter U; LLt Vall. 116]. 1775: Ketske ollo szaporodott 3 [Sorostély AF; TGSz 59]. 1823: elaljasodott, — a' sertes nyáj igen kitsinyt szaporadott [Nyárádszbenedek MT; Toldi].

8. sokasodik; a se inmultji; sich vervielfachen/(ver)mehren, mehr werden. 1662: főttán vagyunk itt mindennek és naponkint szaporodnak az alkalmatlanságok [TML I, 358 Teleki Mihály Lónyai Annához]. 1669: naponként szaporodnak az panaszok [TML IV, 513 ua. Rottal Jánoshoz] | Elég szomorúságra való materiánk vagyon, de mind úgy kell lenni, mint ő felségének tetszik; naponként pedig búslásink szaporodnak [TML IV, 564 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1672: Szaporodik az Veselényi uram miatt való búslásom [TML VI, 224-5 Bánfi Dienes ua-hoz]. 1770: mennyivel Szaporodot szolgálatunk Számot réa nem tartotunk [Örményes Sz; BK]. 1829: a' Marhák veszedelme nálunkis szaparadik és terhesedik [Dés; DLt 574 br. Bádoki Soos Márton nyil.]. 1836: Esztendőnként az inség szaporodott; a Telepesek az Alperes Özvegy és néhai Férje meg szegényedésekkel gazdagattanak [Ne; DobLev. V/1213. 2a].

9. szaporodton ~ folyton gyűl; a se inmultji cu rapiditate; immer mehr werden. 1699: felette igen sok meg bantodott Böcsületes Atyankfiai terhes panaszszai naponkint nem hogy fogynának; de sőt inkább naponként szaporodton szaporodnak [Dés; Jk 280b].

10. gyarapodik; a se inmultji; sich mehren, zahlreicher werden. 1679/1681: Sajtot penig á Majorosagh Juhok utannis csinalnak, azokra is szorgalmatos vigiazasa légye(n) eő kglmek", hogi számok szerint is inkább szaporodgianak mint fodgia(na)k [Vh; VhU 673. — "A vártartomány gondviselőjének (provisorának)]. 1732: egyszer latom hogi az Lisztem fogj nem szaporodik [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. 1742 u.: Szaporodott az Egerpataki Ekkesia Sz. Asztalhoz valo készületi [SVJk]. 1758: nem lehet azt p(rae)sumalni hogi az alat az kevés idő alat Gabanájok szaparadot volna ... maga az Actor consummala [Asz; Borb. I]. 1797 k.: Már most epülni kezdetek az Tehenek vala mennyit és a Tejek is kevesett szaporodik de elein igen keveset fejhettek tollók [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

11. emelkedik; a crește; sich erhöhen, ansteigen. 1713: ha én azon zállagimot ki nem váltom, az interese is hova

tovább szaporodik [JHb II/1 gr. Mikes Mihályné Bethlen Drusina gr. Csáky Istvánhoz]. 1800: a midőn a Vasnak ár-<ra> esztendőnként alább alább száll azok(na)k* bére esztendőnként szap<o>rodik [Torockó; TLev. 9/31. — "Ti. a lóhajtóké].

12. felszaporodik; a se spori; sich vermehren. 1829: ezen hat Hordo bor Szaporodik [Marosillye H; Born. F. IIa].

13. szó ~ szó szót követ; o vorbă aduce alta; viel Worte verlieren, viel reden (etwa: ein Wort gibt das andere). 1749: szo szaporodván Palfi István és Palfi Ferencz uraimék között, Palfi Ferencz uram eő kglme hozzá kezdet Pálczájával czirézni, azonnal vgj ütötte Palfi Ferentz Uramat meg a' kezvel [Tarcsafva U; Pf].

Ha. 1638: szaporodat [Mv; MvRLt]. 1735: szaporodnak [Mezőstjakab TA; JHb X/8. 22-3]. 1749: szaporodott [Szind TA; DobLev. I/236. 11b St. Halmi de Thor (40) ns vall.]. 1759: szaporodtak [Ludas TA; TKI Gurutza Igná (30) jb vall.]. 1771: szaparadni [Redulest H; Ks 93. XIX. 6] | szaporodik [Dombó KK; JHb XX/264]. 1783: szaparadott [Szászfülpös K; KLev.]. 1805: szaparadtanak [Özd AF; MúzRadák]. 1812: szaparodott [Káptalan AF; DobLev. IV/943. 14a Puskás Szímon (82) jb vall.]. 1831: szaparadot [Dés; DLt 405]. 1834: Szaparadván [Mezőcsávás MT; MvRLt].

szaporodó 1. sokasodó; care se înmulțesc; sich mehrend, wachsend. 1805: szaporodo mindenféle Majorság [Szováta MT; Sár.].

2. növekedő; care cresc mereu; wachsend, steigend. 1842: látván az esztendőnként szaporodo költséget [Kv; ÖCLev.].

szaporodón sokasodón; în număr mare; in Zunahme (be-griffen). 1764: bajaím felettébb szaporodon vannak [Szu; LLt Fasc. 160].

szaporodott 1. (meg)nagyobbodott; care s-a mărit; angewachsen, vergrößert. Szk: mosás által ~. 1765/1770: Ezen mosás által szaporodott, vagy gyűlt Rétecskében ... Jármí Judith Aszszony nem bir [Széplak KK; SLt Transm. évr.] * öblögetés által/után ~. 1812: Ezen öblögetés által apránként szaparadot Berket, a miolta én tudom örökké a N. Laki r. sz. eccla bírta [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 7b Juomitz Nikuláj (60) col. vall.]. | Hogy az Öblögetés vagy is Viz mosása után szaparodott Berek az ujj Berekkel mennyi ideig lehetett egy azt az időnek hosszas volta és régisége mián meg nem határozhatom [Nagylak AF; i.h. 25a Vajda Czigány Juon (60) col. vall.].

2. vhányra ~ vhányra növekedett; care s-a înmulțit; gewissermaßen vergrößert. 1864: A' Mlgs Ek. F. Tanács ... a Maros ujbári napszámból élő 800 lélekre szaporodott Réf. hitsorsossaink omlo félben lévő fa Temploma helyett epítendő új Templomra segély gyűjtést engedélyezett [Gyalu K; RAK 85].

Ha. 1812: szaparadott [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 8b Csizmás Gyorgye (64) col. vall.]. | szaparodott [uo.; i.h. Popa Nyikuláj (80) jb vall.].

szappan sápun; Seife. 1568: (A ládában) latam Egy gyolch kendoth, három darab gyolchyt es valamy darab szapant [Kv; TJK III/1. 208 Consors Emerici Gellyen vall.]. 1594: Zappan uagion tablual No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/23]. 1597: Az hagymassj Malo(m)ra való keolchieg ...

Zapontt vette(m) p(er) f — d 20 [Kv; Szám. 7/VIII. 23 Steffen Lústen kezével]. 1599: Etűes Peter. Vizen. Baniara .4. Masa Zapant ... -/40 [Kv; i.h. 8/XIV. 9 hj]. 1637: edőt arra kerte Szij Martonne, hogi keniek megh az lovaknak az fogat szappannal, hogi ne ehessek [Mv; MvLt 291. 78b]. 1649: Az Posta Louak sebes hata es oldala mosogatni ueőt-tem egi for. zappa(n)t [Kv; Szám. 26/VI. 528]. 1683: Vo-tem ... 3 Iscatulya szapant f 2/70 [Utl]. 1685: administrált ismét ilyen bonumokat ebesfalvi számtartónk ... Szappant, nro. 32" [AUt 440. — "Fels-ból kiemelve]. 1798: Szappany vastag rud Nro 2 [Kövesd NK; RLt].

Szk: *besztercei* ~. 1592: Az Malomhoz ... Elseo Boncziday Sokadalomba(n) veotte(m) Beszterczy zappant p(ro) f 2 [Kv; Szám. 5/XIV. 38, 41 Eppel Péter sp kezével] * *debrecei* ~. 1799: Egy Tábla Debretzeni Szappany [Doboka; Mk] * *pézmás* ~. 1666: Viszki Paál ez szerént Harminczadolta ki hozot jóvát ... Pezmas szapant, Violas szapant" [Utl. — "Folyt. a fels.] * *rid* ~. 1737: az Incta Asz(sz)onyok ... töllem elvitett pamahajamból egi rud szappanomat [Dés; Jk 260a]. 1806: 2 rud vastag Szapony [Mv; Ks 34. VII]. 1812: a Groffné elmenetele előtt mindenféle drágaságot ... felpakolván még tsak az itten főzött rud szappanokotis edgj Általvetőbe rakatta 's, fel tétetvén elvitte [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.]. 1849: Matsonika Léánya Véronika el vitt egy rud szappant — varrott virágokat, pántlikákat melyek értek 10 pfr [Héjasfva NK; CsZ] * *szebeni* ~. 1768: Szebeni Rud Szappany 6 [Marossztyörgy MT; Ks 23. XXIIb] * *tábla* ~. 1628: Valami szegenj emberek marhaia kiról Cedula uagio(n) benne. azonkwl tizen eót tabla szappan [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6]. 1799: Egy Tábla Debretzeni Szappany [Doboka; Mk] * *török* ~. 1628: Egy kised szepet, Torok szappannal teli [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8]. 1629: Egi darab eoregh teoreok szappan [Gysz; LLt Fasc. 155] * *violás* ~. 1666: Viszki Paál ez szerént Harminczadolta ki hozot jóvát ... Pezmas szapant, Violas szapant" [Utl. — "Folyt. a fels.]. 1684: David Deaktul 3 Iskatulya Violás Szappant per fl. 2/10 [Utl].

Sz. *tömött, mint a* ~. 1710 k.: Harmadik rendbéli kenyér Roggenbrot volt, és színére nézve mint a szederjes vagy fekete posztó, nehéz mint a só, tömött mint a szappan [BÖn. 575-6] * *vágja, mint Salai a* ~. 1868: Grois ... visgán igen jól viselte magát, úgy vágtam a feleletet neki, mint Salai a szappant [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.].

♦ *Szn. 1830: Szappan Simon* [Gyalu K; RAK 107].
♦ *Hn. 1570: Szappan wchay* [Kv; Tjk IV/1. 38]. 1582: az Szappan vczay Swtce hazban [Kv; Tjk IV/1. 38]. 1627: szappanj Vchaba(n) [Kv; RDL I. 134]. 1663: Szappani Uczaba(n) lako Girgaj Nagi Mihaline [Kv; Tjk X/4. 131]. 1679: a Szappan utzara menő szoros utza [Kv; RDL I. 157]. 1891: Szappan p(atak) [M.kiskapus K; KHn 173].

szappancsap szappan-végbélkúp; supozitor de sápun; Stuhlzapfchen (aus Seife). *XV/III. sz. v.:* Az olyan marhának ... a hasa menese meg áll, a ganéja meg hül, s meg reked ... az olyatén marhának szappan tapot kel csinálni tisztá szín mézbe igen jól meg törven fejer veress hagymát kel elegyíteni es a szappan csap végét ezzel kenni jo bőven, es a marhanak az allfelibe tenni [UszLt X. 80].

szappanfőző üst cãldare de/pentru fiert sápun; Seifensiedekessel. 1757: Edgj Szappon főző Tiz vedres üst [Job-

bágyfva MT; BálLt 71]. 1840: a katlanhoz rakott ércz szap-pan főző üst [HSzj].

szappanos I. mn 1. szappanlével/oldattal kevert; amestecat/preparat cu apă de săpun; seifig. Szk: ~ *égettbör/pálínka*. 1747: aszt kerdezi vala az Ur töllem ha kenetneké a ketek falujáb(an) valakit popiommal, aszt felelém hogi Popiommal nem kenetnek, hanem tudok ollyas Embert az kit szapanyos Eget bor(r)al mosogatnak minden Nap, mert nem tudom kitsága (!) ugyan erőssen őszve rontotta [Szentegyed SzD; WassLt Paulus Szabó de Zilah (55) ns vall.]. 1765: mikor a birank ... és Eskütyte ... bé vitték volna a pénzt Perceptor Uramhoz ... ugy meg verette cöket hogi ... Krisán Thóma vragy két hétig magával jó tethetlen volt a veretés miatt a Felesége mind szappanyos pálinkával mosogatta a helyit [Marossztyimre AF; Eszt-Mk Vall. 212].

2. szappanlébe/oldatba mártott; inmuait in apă cu săpun; eingeseift. Szk: ~ *ruha*. 1794: pálinkás és szappanyos ruhával ragadtam, a megsebbezett és dagadozott vékonyát és testit [Éresztvény Hsz; HSzjP István Demeterné (60) Máxan lako vall.].

3. szappanleves/oldatos; cu săpun (dizolvat); in/mit Seifenlösung, seifig, seifenhaltig. Szk: ~ *víz*. 1778: Szappanos vízből vagy Szék füvet akár tejbe, akár hus Lévébe meg főzve két kalányini Len mag olajat, s fél kalányini közönseges Sót téven hozzá, ottan ottan meg kristéllyezni a' beteg igen szükséges [MvÁlt Mátyus, ConsSan. gub.].

II. *fn* szappanfőző; sápunar; Seifensieder.

Szn. 1570: Szappanos Janos [Kv; Tjk III/2. 84d]. 1591: Szappanias Janos [Kv; Szám. 5/I. 65]. 1592: Zapongyos (!) Petter [Kv; i.h. 5/XIV. 298 Eppel Péter sp kezével]. 1593: Szappanios Peter [Kv; Tjk V/1. 374]. 1597: Cathalin Szappanos Peter zolgaloia [Kv; Tjk VI/1. 86]. 1700: Szappanyos Mihaly Qartas [Kv; SRE 68]. 1726: Szappanos Samuel [Ne; Ks 90]. 1737: Szapanos Samuel [Kvh; HSzjP]. 1746: Kertész al(ia)s Szappanyos János [Torda; Tjkt III. 17-8]. 1751: Szappanos György [Mv; Told. 48/4]. 1795: Saponyos (!) Samuel [Kv; KCjk 70a].

Hn. 1754: az árok, mely Szappanyos búkkitól jő [Ördögkeresztúr K; BHn 159]. 1762/1779: A Szapponyos Kutnál (sz) [Szilágycséh; EHA]. 1781/1813: A Szapanyos Kutnál (sz) [Kide K; BHn 95]. 1815: A Réthe a Szappanyos kuton alol (sz) [M.bece AF; EHA]. 1834: a' szappanyos búkki (e) [Ördögkeresztúr K; EHA].

Szk: ~ *szer vásárban a szappanfőzők/szappant árusítók sora*. 1591: Fwsws Janosne, Orsolia azzoni ... vallia, Latam hogi Haczkoi Thamast az Zoppanios zerben, ahul enis arulok vala, wzik vala az Bonczidaiaik es vasarbirak [Kv; Tjk V/1. 88].

Ha. 1841: Szappanyas [Mv; Lok.].

szappanos-legény szappanfőző mesterlegény; sápunar; Seifensiedergeselle. 1598: Brassai Mihaly deak ... wallia ... az Zappanos legeny Zabo Balintnalis eoazwe vezet wala az Czimbalmossal [Kv; Tjk V/1. 160].

szappanoz (mosnivaló ruhát) szappannal beken; a sápun, a freca cu săpun (rufele); einseifen (schmutzige Kleider). 1585: Catalin Keomywes Istwánne vallia ... az Abram Istuan leania ... monda hogi Szappanozny rakot volt Ingh vallakat ky, es el lopta az en zolgalom | Fwzessy Ilona Bezej (!) matiasne vallia, Lean koromba zolgalok vala Abram Istwannit, es mikor Szappanoznek, El vesze hertelen

egy czinadoff Ingh val [Kv; TJK IV/1. 569–70]. 1598: Kadar Antalné Duruttja Azzonj ... vallja ... egycher zappanozek, s vgyan akkor veze azzoniomnak egy kender gyolch eleo ruhaja el [Kv; TJK V/1. 272]. 1629: safame ... Az nap megh Zappanjozott s ugy fekwtt ozton le [Kv; TJK VII/3. 99]. 1851: (A szakácsné) ... főzni sütni szappanyozni téglázni tudé [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

szappanozás ruhát szappanozó munka; sápunire, sápunit, sápurealá; Einseifen (der schmutzigen Kleider). 1630: az szappanozas keozbe hat en el alutta(m) [Mv; MvLt 290. 197b].

szappanozó 1. (ruha)szappanozásra való; care este folosit la sápunirea rufelor; ... zum Einseifen, Seifen-. 1748: Tekenyők Nro 4 háрма dagasztó egy pedig szappanyazo [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12]. 1839: Ket Tekenyő egyik dagasztó, másik Szappanyazo [Dés; DLt].

2. ~ kúti kb. olyan kút, ahol ruhát szoktak szappanozni, vagy amelynek a vizét szappanozásra használják; fintina la care se face sápunirea rufelor; Brunnen wo man die Kleider einseift. Hn. 1643/1687 k.: A szappanozó kútfőn (sz) [Ikland MT; EHA]. 1741: A Szappanyazo Kuttyán fellyől [M. fráta K; EHA]. 1756: Szappanyazo kut [Szind TA; CsS]. 1819: A Szappanyazo Kutnál (k) [M. bece AF; EHA]. Ha. 1787: Szappanazo [Mv; MvLt]. 1820: szappanyazó [Mv; i.h.].

szappanozócsesber ciubăr folosit la sápunire/sápunit; Seifenzuber. 1788: Egy kis Szappanyozo hoszu cseber ... Egy avatég Szappanyozo cseber [Mv; TSb 47].

szappanozó rézmedence vană de aramă folosită la sápunire/sápunit; Seifenkessel aus Kupfer/Messing. 1745: Szappanozó réz medentze nro 1 [Marossztkirály MT; Told. 18].

szappanozótekenő covată folosită la sápunirea rufelor; Seifentrog. 1589: Ket Zappaniozo thekeneő Huzon egy fa chehber. Ket tal moso Roz cheber el omlando [Kv; KvLt Vegyes I/2. 69]. 1601: 1 Dagasztó tekeneő ... 1 Zappanozo tekeneő [Kv; AggmLt A. 41]. 1674: Egy jo őregh dagasztó tekeneő. Masis egy rosz szappanyozo tekeneő [A. porumbák F; UF II, 595]. 1679: Szarvas őregh Tekeneő nro 1. Szappanazo tekeneő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139]. 1711: Egy nagy Tekeneő ... egy szappanyozo tekeneő [Kv; Pk 6]. 1732: találtunk ... egy szappunazo tekeneőt [Kóród KK; Ks 12. I]. 1747: Ezen haznak Pitvarab(an) vagjon egy Szappanyozo negj Szaron Tekenyő [Aranykút K; Ks 73. 55]. 1761: Gyuro vagy Szappanyazo Tekenyő 5 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 8]. 1805: Egy Fenyő Fa Szappanyazo Tekenyő [A. jára TA; BLt 9]. 1849: Egy Otska Szappanyozó tekentyőtt ki javítottam 2 Rf 30 Xr [Kv; Pk 6] | Egy rongyos Szappanyazo Tekeneő [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szappanozótekenőcske covată mică folosită la sápunirea rufelor; Seifentrogchen. 1699: Szappanozo tekeneőcské Nro 3 Üress hitvan ládácskák Nro 2 [O. cseszte AF; LLt Gyulafi László inv.].

szappanozó tekenőláb suport de covată folosită la sápunirea rufelor; Seifentrogständer. 1705: Egy szappanyazo tekentyő láb [Borosbenedek AF; Somlyai lev.].

szappanoztat (ruha)szappanozást végeztet; a pune pe cineva la sápunirea rufelor; einseifen lassen. 1584: Katalin Keomiwes Mihalne vallia ... kwlte(m) vala a' zolgalomat fewz zedny. Az vta(n) valo harmad Nap ... zapanoztatok vala velle [Kv; TJK IV/1. 257].

szappanvétel szappanvásárlás; cumpărare de sápun; Kauf von Seife. 1600: Az Malom Zwksegere walo Zappan es Faggyw wetel ... Veottem Faggiatt, az Malom zwksegerre fl 1 d 50 ... Veottem ismet len Zappant az Malom zwksegere fl 2 [Kv; Szám. 9/VIII. 9].

szapul 1. (fonalat/ruhaneműt) meleg lúggal tisztít; a spăla cu leșie (fire toarse/rufele); laugen, beuchen. 1591 k.: tudom szapulottak sert főztek az uiz mellet [UzsT]. 1600: Mondro Jakabné Cathalin azzony ... vallia ... Zappulottanak az Nap annal az haznal reggel [Kv; TJK VI/1. 452]. 1631: En egikor szapulani Akarok vala s rea talalek az Jugh allira s hat igen igen rut [Mv; MvLt 290. 255a]. 1644: az feleségem eczer szapulott vala ... s egi firfiu ingh el vesze az ruha közzül [Mv; i.h. 291. 399b]. 1725: eleget dolgozot, mosot és szapalot ruhákat [M. valkó K; Szentk. II]. 1754: Szegőttem meg esztendeig Sz Margitai Majornek (: Asztalos Balintné Veres Pannát :) Melgos Groffne ... Kornis Ferenczné Aszszonjom eő Ngá számára ... őis tartozik hiven és igazán szolgálni ... Cselédek számára szapulni mosni és főzni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1761: Szapulani valo Fenyő Kád [Siménfa U; JHb LXX/2]. 1786: Tobis Janosné változó ruhait, vagy gunyait Szapulvan nem mehetet gyűjteni vagy is Széna takarni [Torockó; TLv. 4/13. 48]. 1792: Péter Felesége a Papné Szapulójában Szapulta gunyáit [F. lapugy H; Ks XLVIII/7. 15 Holgyán Josziv (18) vall.]. 1840: Görgény ... Gyalagassai ... vásnot fejeztettek szapultak [Bom. 9. XXIVb. — "MT].

2. le/megszól vkit; a vorbi de rău pe cineva; (durch)hecheln, heruntermachen. 1879: Az aranyifjúság életcéljálul látszott kitűzni azt, hogy szóljon, szapuljon [Plev. 52 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szapulás ruhaszapulás; spălare cu leșie; Beuchen, Laugen. 1794: Tobis Janosné ... eleget mondatta hogy el vegzevén Szapullását azonnal el megyen [Torockó; TLv. 4/13. 48]. 1797: A Cseledek gunyajának szapulásaért Dr 80 [Szság; IB III. CXLV/22].

szapulatlan 1. mn nem szapult; care nu a fost spălat cu leșie; ungelaugt, ungebeucht. Szk: ~ fonal/kenderfonal. 1676: Vagyon itt ... Gyertya bélnék valo szapulatlan fonal libr. 157 ... Szapulatlan vekony szerű kender fonal libr. 36. Ugyan szapulatlan vastagob kender fonal libr. 41 [Fog; UF II. 720] * ~ kenderpácfonal. 1684: Szapulatlan kender szálfonal lib. 114. Szapulatlan kender páncz fonal lib. 90. Szapulatlan kender szősz fonal lib. 150 [Porumbák F; UtI] * ~ kenderszálfonal → kenderpácfonal * ~ kenderszőszfonal → ~ kenderpácfonal * ~ szálfonál. 1741: Szápullott gombolyek szász fonal 8 Szapulatlan szála fonál három darab [Mocs K; JHbK XLIX/25].

II. hsz szapulatlanul; fără să fie spălat cu leșie; ungelaugt, ungebeucht. 1785: Also Árpási' Gondviselőmnek Benecsk Sigmund ő klmenek fejériteni valo vég vaszon és matring Czérnak küldettek illy rendel ... Czerna szapulva tizenyolcz Matring ... Szapulatlan pedig negy Matring [TL. — "F]. 1792: (A papné) ki hánta ruhájakat a Szapulól-

ból Szapullatlan [F.lapugy H; Ks XLVIII/7 15 Holgyán Jossiv (18) vall.].

szapullott, szapult szapuláson átment; care a fost spălat cu leșie; gelaugt, gebeucht. **Szk:** ~ *cérna*. 1683: Harmad fel matring szép szapullott Czerna [Utl] * ~ *fonal*. 1677: Fejéretet szapullot fonal darab(an) no 140 [A.komána F; Utl] * ~ *gyertyabél*. 1676: Vagyon itt ... Szapullat gyertya bel libr. 16 [Fog.; UF II, 720] * ~ *kenderfonal*. 1674: Szapult vastagh kender fonal husz font [Fog.; i.h. 582] * ~ *kenderpácfonal*. 1685: Tilolt Kender Gell. 3 Hehelt kender vagjon Gell. 4. Szapult kender pacz fonal libr. 26 [A.porumbák F; Utl] * ~ *lenfonal*. 1676: Vagyon itt szapullat vekony len fonal libr. 61 [Fog.; UF II, 720] * ~ *lenpácfonal*. 1676: Szapullot Len pacz fonol Cüb 60 // [Porumbák F; Utl]. 1685: Szapult len pacz fonal [A.porumbák F; Utl] * ~ *lenszöszfonal*. 1676: Szapullot Len Szösz fonal Cüb 207 //— [Porumbák F; Utl] * ~ *ruha*. 1597: Telekfálvj Ipe (?) Gergelne Sara megh zabadul tiztessegebe(n) Azo(n) Thelekfalúi Kowachy Balinthne elle(n) nemj Zapullot ruhak felől való szo feleöl [UszT 12/97] * ~ *szászfonal*. 1741: Szápullott gombolyek szász fonal 8 Szapulatlan szála fonál három darab [Mocs K; JHbK XLIX/25].

szapuló 1. szapulókád/dézsza; ciubăr/covată în care se spală rufe cu leșie; Lauge-/Beuchtrog. 1679: Szapullo ala valo, kereked csatonas Tekenő nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 62]. 1761: az mely páma haj p(rae)-tendaltatik hogy az szapullobol lugoson el lopatott volna, olyan lugos páma ... lattatott az I. pinczejiben [Torda; TJKT V. 47].

2. szapulás; loc pentru spălat rufe cu leșie; Laugebe-hältnis, Beuchtrog. 1841: ezen konyhának az Szamos felől valo oldalába vagyon építve egy katlan szapulonak [Km; KmULev. 2].

szapulóbocska szapulókád; un fel de cadă în care se spală rufe cu leșie; Beuchteübel, Laugebottich. 1589: Negy kad, Egy chap Allia Bochka Egy Zapullo Bochka [Kv; KvLt Inv. 1/2. 41]. 1590: egi Zapullo Bochkath vgian eő* köbteoth megf fl. — d. 14 [Kv; Szám. 4/XIX. — "Kadar Christoph]. 1592: Inttentaltatt az portörő Malomnak Zerzama ... egi Zapulo Botska" [Kv; Szám. 4/XIV Eppel Péter sp kezével. — "Fels-ből kiemelve]. 1614: Egi Jo szapullo Eoregh boczka vy f — d. 27 [Kv; RDL I. 95]. 1619: Borkanak Attyaj két részbe(n) Jutot hordobol ... egi Zapolo Boczka, es Egi kapoztas kaad [Kv; i.h. 107 Andr. Juncck kezével]. 1633: Egi Cziapallia boczika ... f. — d. 40 ... Egi szapullo boczika [Kv; i.h. 103].

szapulócseber szapulódézsza; ciubăr în care se spală rufe cu leșie; Beuch-/Leugezuber-/bottich. 1610: azt monda az azony hogi egi süttö lopattia uagio(n) s egi szapullo Csiebret azt megf igere az Azony [Dálya U; UszT 72]. 1660: Egy szapullo czeber [Lázárfa Cs; LLt Fasc. 117]. 1693: Fa Edenyek Divisioja ... Andrisnak ... Egy romladozot öreg szapullo cseber" [Nc; DobLev. 1/38. 11. — "Fels-ből kiemelve]. 1723: Marosa(n) Kosztantin Quartilyossa" edgi Szapullo Csebremit vitte el [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXIII. 1 — "Szállásoló német]. 1753: Egy nagj hoszszuko szapullo Cseber [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1799: Egy szapullo Cseber [F.zsuk K; LLt Vegyes perir.]. 1805: Egy Szapullo Cseber [Szamosfva K; BLt 9]. 1848: Vizes —

budás és szapulo csebrek melyek legyenek Sz: Régeniek [Szúv; DLt].

szapulóedény vas în care se spală rufe cu leșie; Beuchgefäß, Gefäß zum Lauge. 1849: nem Szapullo és más tisztátalan edénybe készíti-é [Dés; DLt 1733].

szapuló fenyőkád un fel de cadă din lemn de brad în care se spală rufe cu leșie; Fichtentrog für Lauge. 1695: Szapullo fenyő Kád nro 1 [O.csesztve AF; LLt]. 1699: Szapullo fenyő kád Nro 1 [uo.; LLt Gyulafi László inv.]. 1788: Egy hitvány szapullo Fenyő kád ... Egy hitvány Szapullo kád ... Egy hitvány Cserefa Szapullo kád [Mv; TSb 47].

szapulóhamvas szapulólepedő; leșier; Laugenlaken/-tuch. 1777: Szapullo hamasra [Sáromberke MT; TGsz 54].

szapulókád cadă în care se spală rufe cu leșie; Laugenwanne, Beuchtrog. 1600: habzelj ezkeoz ... 3, kad, eg kis zapulo kad [UszT 15/178]. 1625: 1. Zapullo kad egi wst fereie [i.h. 8a]. 1648: rekeszes kamara fwréz fenyő dezka-bol. Ugyan itt három káposztás kád, egy kis szapullo kád [Komána F; UF I, 925–6]. 1692: itt vagyon egy kis szapullo kadis [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1733: Kis Szapullo Kád [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1745: Szapüllő kád nro 1 ... Szapüllő tseber nro 1 ... Szapanozó tekenő nro 1 [uo.; i.h. 18]. 1807: Szapullo kád [Körtvélyfája MT; LLt]. 1810: Egy rozsz Szapullo kád ... xr 11 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 2c]. 1815: az idén egy Nagy Szapullo kaddal hoztunk földi magyarot [Kv; Pk 3].

szapulókádaeska kis szapulókád; cadă mică în care se spală rufe cu leșie; Beuchtröggchen. 1770: Szapullo kádaeska [Esztény SzD; Told. 29].

szapulókő piatră folosită la spălatul rufelor cu leșie; Beuchstein. 1657: egi melenczeuel (!) uitte eo az szapüllő keouet az Uranak hogi hagigallion ki az kapuian [Szentmárton Cs; Berz. 12. 92/127].

szapuló rézüst căldare de aramă în care se spală rufe cu leșie; Laugen-/Kupferkessel zum Lauge/Beuchen. 1677: Vagyon egy Szapulo réz üstis [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1850/1851: Egy Szapullo réz üst [Kv; Szathmári lev.].

szapulós-zék szapulócseber/teknő lábas állványa; un fel de suport pentru ciubărul/covata în care se spală rufe cu leșie; Ständer des Laugetrogs. 1679: Moso Ház ... Vagyo(n) itt Viz melegítő Katlan nro 2. Szapullo szek nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 65]. 1688: ... Süttö ház ... Ehez vagyon ... Egi szapullo zék [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 5].

szapulós-zék-láb szapulócseber/teknő lábas állványa; un fel de suport pentru ciubărul/covata în care se spală rufe cu leșie; Ständer/Beine des Laugetrogs. 1774: a szapullo Szék labnak valo Fais azon Tórsókról vágatatt le | egy szapullo Szék lábnek valo fátis tanáltunk a Jozzágon [Vaja MT; Told. 46/14]. 1820: Egy szapullo kád ... Egy szapüllő zék láb [Mv; i.h. 22]. 1827: egy dagasztó, és egy Szapullo Szék Láb [Koronka MT; i.h. 34]. 1849: Egy szapullo Szék Láb Egy Szapullo üst [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szapulótekenő covată în care se spală rufele cu leșie; Laugenrog, Beuchtrog. 1780: Szapullo űst 2 ... Szapullo tseber 1 Szapullo kád 1 Szapullo tekenő 2 [Bethlen SzD; BK].

szapulóűst căldare în care se spală rufele cu leșie; Laugenkessel. 1675: serfozō űst tizennegi vedres szapullo űst egi az majornal [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1706: Szapullo űst edgy vagyon [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1750: egy Szapullo viseltes űst vas lábastol [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 5]. 1755: Ezen Sütő Kemenczéhez vagion ragasztva, egy földből rakott Szapullo űstnek való Kis kemencze, melyben Cir. 3 vedres jo űst vagyon [Ludész H; BK. Nálá-czi conscr. sub nr. 1020]. 1758: Égetbor főző űst, Szapullo űst s egyéb minden Házi eszközök [Csegez TA; Borb. I]. 1778: Az Béresek házában egi Szapullo hitván űst [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 18]. 1799: szapullo űst [Mezőbodon MT; Mk G]. 1801: Egy ujj égetbor főző űst ... Égy Szapullo űst [M. macskás K; RLt Détei Bálintné Filep Deáki Ersebet hagy.]. 1824: Egy Szapullo űstet vet Süködi Ur [CsV]. 1851: egy otska szapullo füles űst [M. bogáta SzD; BetL 2].

Szk: függő ~. 1789: Egy Lombik Sisakjával edgyütt ... Egy függő Szapullo űst [Mv; CsS].

szapult 1. szapultott

szapultatás szapulás-végeztetés; efectuarea spălatului cu leșie; Einbeuchen, Laugen. 1791: a vasznat meg kell szapultni jól ne nyomorogjak itt a szapultatással [Pf. Tarcsafalvi Pálfi János lev.].

szar 1. széket, ürülék; excrement, materii fecale, căcat; Dreck, Scheisse. 1639: Kallai Giurkane ... az Reösteölt etkemben az Aszu szart bele vetette ... oly bűdös volt az etek mint az szar [Mv; MvLt 291. 188a]. 1640: Itten Horváth Istvánnak egy szolgálója vala — ezt arra tanítja volt Molnár Istvánné, hogy az holt kutyának az szőrit szakassza vissza, kösse az liánnak az nyakában, hogyha azt akarja, hogy ne szeresse Bogáti Mihókot s mondja azt etc — s az leánnak is ismét az szarában vegyen fel s tegye az legénnek az zsebiben — osztán nem szeretik egymást [Mv; i.h. 291. 233a — 251a átírásban].

Hn. 1818: Szar vápába(n) (sz) [Györgyfa K; EHA].

Sz. ~ral, húggal fizet vmit. 1759: Arra azt mondja Bur-tok Mihalyne Aszszonyom, mert ezt is^a tiz forinton el tsalátok, a tiz forintott is még mind meg nem adátok a' mit adátok is salva venia szarral hugjal fizetétek [Albis Hsz; DobLev. V252. 3a. — "Egy darab földet] * *egye meg a székely ~t, aki ... 1710: Teleki ... mindenkor ezekkel a szókkal rekesztette be a históriát, becsülettel legyen írva: „Egye meg a székely szart, aki a székelyt nem szereti” [CsH 171] * *elválik a ~ a májtól.* 1653: „Nosza immár — így gondolkodnak” — de bezzam ma elválik a <sz> r a májtól ...” [ETA I, 85. — a "Bastától sarokba szorított főurak]. 1796: gyere Nyikoláj tsinálly hányást ide a' fűzfá irányába mert itt a' határ ... még azt mondotta, a' hányás tsináltatása közd(ke) most majd el válik a' szar a' májtól tsak tsinálly ide egy hányást, s azonba tsinált is Pakulár Nyikoláj [Panit Sz; Tsb 2] * *fejedelmi ~ban kap.* 1661: Apafi Mihály is a fejedelmi szarban kapott, de bizony belé vásik a foga [TML II, 199 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz] * *kinyomja a ~át vkinek az orrán, torkán.* 1629: ez az Makai Istua(n) igen reszezen iöve oda ... es ot ben az*

habza(n) monda ennekem, te őregh Aszony miért nem tanítod megh az leaniodat az lonczos esse lilek kuruat, melj szavat az habzol ki menueis iteraba, seőt ... aztis monda hogi megh latod te Bandi Ferenczne, hogy az Urad nem tudot megh tanítani, de en megh tanitlak, mert ha az varas feőldere ki kaphatlak, az szarodat orrodo(n) torkodon nio-mon ki [Mv; MLt 290. 177a] * *más ~án hizott.* 1844: Fe-nyő Josef ... Nagy Samuelt ... több illetlen szokkal illette, többek között azt mondotta s:v: Te taknyos, te — s:v: más szarán hizott [Torda; KLev. 9] * *oly(an) bűdös, mint a ~.* 1632: az zolgammak zagolva(n) az szajat aztis mondotta hogi az te zadbol igen io illatt Jó kj, de az en Urame ollia(n) budos saluo honore mint a zár [SzJk 36] * *olybá tart vmit, mint a ~t.* 1703: Trifő ... morgolódik vala mint reszeg ember hogy nem marad meg a vetése a Libbez János fiais Péter akkor Jó vala Szent Mártonbol ... monda hogy mit morgasz látod hogy nem lártam en a Juhokkal ... csak olyba tartom morgásodat mint a szart [O.solyos KK; SLt AQ. 24 Balonoz (?) Simon (26) jé vall.] * *úgy nem szeret vkít, mint a ~t.* 1653: Dobo Judit^a azt mo(n)dotta hogi szinten ugi nem szerettek mint az szart [SzJk 71. — "Ti. a feleség] * *úgy tart vkít, mint a ~t.* 1631: Hallottam aztis Bőruinetől hogy mo(n)dotta ighen reszegh leuin az uramek ... Isten ugy segelljen mas az en szeretőm ... szinte cziak ugi tartalak teged mint az szart [Mv; MvLt 290. 47a] * *vkí bogár után indul, ~ba viszi.* 1617: Zaz Istuan tar-cziafalui jobbagius (!) ... fassus. Hallottam hogi Antalf<ci> Ta>masne ziggia uala Antalfi Mat<ias>t illien zual: mostis az a Gergeli Marton<hoz>, az Istentelen uaksi feiem arulohoz ment Antalfi Matiashoz, ki nekem mindenkor artasomra volt, de mind eltig hallottam, hogi ualaki bogár után indul zarba uizi [Kobátfva U; Pf Fr. Bencser de Medeser nb és Th. Böleni rector Scholae Tarcziafalviensis vall. jel. a fej-hez].

2. *becsm* értéktelen/silány dolog; lucru fără nici o va-loare, rahat; Dreck, ein Dreckwert. 1582: Sophia Balint Deakne ... vallia ... Kertem az Kowachot rea hog enny vi-gie(n) az fogol leannak es azt monta hog vizek az esseknek eg Nag' szart, Ahol eg darab Azzu kenyer vigiek Neki [Kv; Tjk IV/1. 112–3]. 1774: Laszlo Maljjes (!) felelt adak s.v. Hétt szart [Szőkefva KK; Ks 66. 44. 17c].

3. *becsm, jelzői haszn-ban* értéktelen, hitvány; miserabil, prăpădit; dreckig, Dreckgering. 1653: Nyerges Janos ... eze-
ket monda ... Földesi Mihálynak ... Ez a' Fejer (várme)gie csak rosz, szar Var(me)gie, lo fasz Var(me)gie, hires kurua valoga Var(me)gie [Ne; KemLev. 1394]. 1835: tám annak a Szar dobnak a' szavára indulnék én meg [Zsibő; WLt].

4. *becsm* (emberre von. jelzői haszn-ban kf-ban is) alá-való; miserabil, ticălos; Scheißkerl, Dreckkerl. 1767: Ilyen dolgot beszélének, hogy minekutána a szegény Huszti uramat jubilálták, egy gyermeknek ... a Deáki uramé által lett megverésének felette egybekaptak volt s Deáki uram azt izente: „Mondjátok meg Huszti urammak, hogy őke-gyelme már — salva venia — szar, nem professor, de meg-mutatom, hogy még szarabb lesz ezután” [RettE 211]. 1799: uttza hallatára tele torokkal kialtotta ... Simon Már-ton tolvajnak, bitangnak, hamis lelkűnek, eb attának, pisza orrunak, huntzfutnak, ördögattának s.v. szar Emberek mondotta és kialtotta, lelkét edgybe szidta, és milliion te-remtetézte [DLt].

5. *szitk* 1771: Enyedi Mihály ... Tit. Neveri György Uramat őszve szidta és káromolta attával teremtetével szemtől szembe és ... azt is mondotta volna^a hogy Baszsza

meg a szart Neveri Uram és szemtől szembe szállot az Utzán Eczákanak idején [Dés; DLt 321. 30a Marton Peter (30) ns vall. — *Tot Daniel]. 1784: monda Csáki György legények ez a musikás miénk mert eszt mi fogadtuk három Petákkal kire monda Széjes Josef Csáki Györgynek tisztességgel legyen mondvá basza meg petakját erre így szolla Csáki György te ros ember, azt nekem mert mondod baszd meg te a szart, s azonnal neki ugrik Széjes Josef Csáki Györgynek [Béta U; IB].

szár¹ 1. inda; tulpiná, curpen, luier, vrej; Stengel, Stiel. 1677: küldtettem ... dinyetis tizen hetet, az mineműek(ne)k szerit tettem, csak hogy az jegh esső igen el vevén az szárát, idő előtt el szárad, az gyümölcsseis erővel és nem jöként erik [Utl].

2. (fa)törzs; tulpiná, trunchi; Stock. 1879: Ide az ablakra hajlik egy almafának virágzó ága. Oh, be finom, be gyönyörűséges rózsaszín virágja Szárnak hajlása, levelének formája mind sokkal bámulatosabb, mint ahogy valaha én láttam [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhoz].

3. lábszár; gambá; Unterbein. A. *embarre von*. 1584: Marta Bota Janosne hallotta hogy Danch Leorincz ig giazlaza Viczey Andrast, The Neste Curwa, Roz eb, leochieos labu, chonka pechiw az beoreodet zalmaual teolteom meg, es az Zarad chontiaabol sipot chinaltatok azt futatom eleot ted [Kv; Tjk IV/1. 360]. 1597: Anna azzony Zok Peterne ... wallia ... az azzony ... monda enneke(m) ... latam hogi az leankanak az labarol az keoteo le suhat vala, s az ver foldogal wala ala az zara(n) [Kv; Tjk VI/1. 94]. 1635: lattam azt hogi az legenynek az szara mind ki lyukadozott uala [Mv; MvLt 291. 48b]. 1638: Miklos Mellette(m) wl uala le uete az sariat es futi uala az szaratt [Mv; MvLt 291. 133a]. 1639: az lo ugy ruga az legennek az szarat, az legenis mas lovon ul vala s mellette vezeteket uitt [Mv; i.h. 199b]. 1657: Sándor Mátyás nevű vitéz legény szolgáltnak szárát lövők, farkasbőrön is más golyóbis általméne [KemÖn. 270]. 1778: Jo az igen bágyatt és álmoságba, hagyamzba merült betegnek a' két szárok ikrajára ... kovással és meg tört mustár maggal s' kevés etzettelt tsinált keményetske tészttát kötni egy tallérni nagyságra [MvLt Mátyus, Cons-San. — Szini Karola kijegyzése].

Sz: ~ középig. 1823–1830: lt^a a fejérmepek tiszta fekete s hitvány posztóköntösben járnak ... derekakon fekete kurta rékli vagy ujjas, ennek ujja mint a fodorháj, ráncos és felkonkorodott, ezen alol szár középig erő fekete posztószoknyájok [FogE 247. — *A németországi Kasselben] *lába ~a. 1769: én a feriat ballábam szára ki sebesedése mián ithon töltém [Ne; Told. 5a]. 1784: Horának nem a lábaszárán kezdették a törést^a hanem a gubernátor parantsolatjából a mellén [RettE 428. — *A keréketörést]. 1829: az Lábam Szárát meg üttem egy kevésé akkor Számba sem vetem három vagy négy nap az ütés magába mindig Dolgozot mind adig a mig ki fokasztota a Lábam szárát [T.gezész NK; Told. 7a].

Sz: ~ába száll az esze. 1751/1836: az ... öreg embernek a szárában szállott az esze [Barót Hsz; HSzjp Agilis pp St. Incze (80) vall.] *megüti a ~át megüti a bokáját. 1667: ha mind az követ idején el nem készítették, az meg igirt summával, bizonynyal mindkét részről megüjtük az szárunkat [TML IV, 168 Baló László Teleki Mihályhoz].

B. lóra von. XVIII. sz.: Az Hasabos Száru ló tártos és munkára termet; á féle lónak (!) Szoktak meg holt tetemesedni, az mellyek(ne)k gömbölyeg á Szarok [JHb 17/10

lótartási ut.]. 1789: (A Kancza) a' szára közepin a' nyűg okozott kis götsösségről esmérates [DLt].

An. 1485: eqūūm sūūm volgo Zaar alium eqūūm sūūm Bordy vocatum [DL 36396, 5–7. 1. — Jakó Zsigmond kijegyzése].

4. csizma/saru/szekernyeszár; carimb; Stiefelschaft. XVI. sz. v./XVIII. sz.: az szekernyének az szára perémes légyen [Dés; DFazLev.]. 1630: ennel az Santa Mihálnal talaltak megh az kestt ... Czizmaczia Istua(n) is monda hogi eő uonta ki az saru szarabol | Enis latam hogi ennek az Santa Mihálnak az saru szarabol ueuek ki azt az Nagj Marton kesit | a saru szaraba(n) talalta megh az kesit Nagy Marton [Mv; MvLt 290. 202b]. 1780: a Bivalosnak pipája a Tszimája szárából ki szökvén siettében fel kapta [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 4]. 1844: a csizma ... szára ju bőr szottyán, talpja mál, készítése a' munka rajta meg lehető [Dés; DLt 827].

5. harisnya/nadrágszár; crac(ul pantalonilor); Hosenbein, Stutzen. 1758: a harisnyajanak egyik szarat Sarkantyuja mazogajaval meg kötete volt [Bucsed H; Ks]. 1759: hallottam Sopánkodni Togyer Dsurdost, hogy a Csonikájának madzagját, mellyel a Szára vége volt meg kötve, le metcették s mind á pénzt mind pedig á Sarkantuját ki vették [Tomnáttyek H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1805: ugy voltunk mint mikor két aszszony osztozik a' szeretője nadrága felett, az edgyik az edgyik szárát a másik pedig a' másikat tartotta [Dés; Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. 1823–1830: Az inasok nadrágjára nézve még azt jegyzem meg, hogy a szárai olyan színűek voltak, amilyen egyéb köntösök, hanem az ülete és eleje kereken soknak veres posztóból [FogE 64].

6. gombakasztó/szár; şnur pentru cheatoare; Knopfstangel, Schlinge/Umhängeschneur für Knöpfe. 1652: fejer szkofiu(m) uj gombok ma(k)ostol nr. 20. mindenik szár nélkül [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lett.].

7. háztetőgomb-szár; tija globului pentru acoperiş de casă; Stütz/Stengel des Turnknopfes. 1679: Masodik rendbeli Házak ... sindelyezese jó. A két végén valo gombja, Szárával együtt badoggal borított nro. 2 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 13].

8. keresztiszár; partea verticală a crucii; senkrechter Schenkel des Kreuzes. 1732: a' megirt kapu láb tomyozattja tetein van edgi jókora pléhes gomb, teteiben eresztett kettős pléhes kereszt, és ezen keresztnek Szárán egy pléh csillag [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc].

9. kűtgémszár/ostor; prăjina de la cumpăna unei fîntîni; Brunnenschwengel. 1813: Künn az Udvaron egy cserefa Blánokkal ki rakott Kút, melynek a' gémje jó, a' gém szára vason függ, és vas horog a' végiben [Koronka MT; Told. 18].

10. kötőfékszár/-szij; curea/frînghie de căpăstru; Halfterschnur, Zügel. 1759: mások a lovat el oldották s hátra viték az ház farához, fel kötötték az koszoru Gerenda végéhez, úgy hogy el sem oldhatták, hanem el kellett vágni a kötőfék szarát [Szentlászló MT; Sár.]. 1780: Tot István is bé jöve ... még az Lovatis bé vezeté a Kortsoma Házban ... s azzal en meg kapom az Tot István keziben az kötőfék szarát és azzal ki vívém az Lovát, s el eresztém [Hidvég MT; GyL. Jarolin János (52) fogadás vall.].

11. zablaszár; curea de zăbală; Zügel des Pferdegebisses, Stangenzaum. 1848: A' két menlohoz ... 3 pokroc ... ket kapoczn ... 3. trinzli szárazán ... 4 kora [Bilak BN; LLt].

12. orrfékszár; curea de iavaşa; Peitschenschneur, Zügel der Nasenbremse. 1761: Kaputzán Nro 4 Egyik Kaputzán-

nak a szára lstrang az más háromnak sziju [Siménfva U; JHb XXIII/31. 20]. 1780: A Nagy Istállóban ... Kantár 3. Veríték poszto 3. Kapotzán szárostol [Bethlen SzD; BK].

13. kantárszár; dírlóg; Zaumzügel. 1788: Egy fako kantár Szárostol [Bányabükk MT; MKG].

14. tengelyvégszeg-szár; tija cuiului de la capătul osiei; Achsenstift/-nagel. 1777: Csináltom, egy Lapos fejű Tengej vég szeget ujjat ... dr. 30 ... mas háromnak az szárait ki todtam az magam vasabul ... dr. 18 [Szászváros; BK].

15. ekevas-szár; capătul de sus al cutitului de plug; Stöckchen der Pflugschar. 1807: Ferentz Márton bizonyosága Oláh István azt bizonyítja, hogy amely vasat Ferentz Mártonnak adott, az ekébe járó fele, tudniillik a szára felül, a vége vastag volt, mint az hüvelyke [Szárhegy Cs; RSzF 293].

16. korsznyak/szár; gítul urciorului; Krughals, Hals des Kruges. 1648: három eöreg h korszokban, rosa eczet, telliek s az korszok nyakáigh, avagy száráigh [Komána F; UF I, 930].

17. ötv nyélgombszár (fémpohár); picior al unui potir/pahar de aur/argint; Stiel/Spitzen/gekröpfte Bein eines Bechers. XVIII. sz. eleje/1770 k.: Nemes es Vitezlő Szász Mihály Ur(am) Istenéhez való szent buzgóságából conferalt az Arpástói Ekla(na)k egy ezüst pohárt ... a szárán három füle vagyon [Árpástó SzD; SzConscr. 221]. 1745: egy ... Pohár ... szárán lévő gomb aranyas és virágos [Sárd KK; UVJK 115]. 1803: Vagyon egy kívül belől Aranyzott külonöson tsinált, és kívülről réá ragasztatott, szára közepin lévő tsőtörtön (!), hat ezüst rosájú virágos, lábos fertályos Ezüst Pohár [Dombó KK; UnVJK 55] | á ... négy virágzat a' Pohár szárához á virágokat feljűl és allol egyben foglaló tsőtskéken áll [Nagyteremi KK; i.h. 203].

Szk: üreges ~. 1803: egy kívül belől aranyos, kerek fertályozni ezüst Pohár, melynek pohara üreges talpához kívülről egészen aranyos és kerületére nézve arany virágokkal ékesítettett arany tsipkés talpa üreges szára és a' pohara között egy tsillagzatos forma tsőtörtös halyag [Széplak KK; i.h. 218].

18. gyűrűkarika/sín; cercul de metal prețios al inelului; Fingerring, Ring. 1637/1639: Egy Gyemantos Arany gyűrű, melynek a teteien negy haromszegű gyemant, az szaraban kőnyeoos keorűl, Rubint, Smaragd, es gjemant [Kv; RDL I. 111].

19. ékszertű; acul broșei; Nadel des Schmuckes, Anstecknadel, Brosche. 1697: Egy Arany Pillango; fekete, feje, kék, veres, sárga Zománczos, az szára tiszta sárga [KGy aranyművek között].

20. bélyegzőszár; mîner de stampilă; Griff des Stempels. 1799: Egy hoszszu Vaso Fatsaros szárra készűlt P.H.K: Nagy hajtott Bettükkel, fejek felett lévő két Punctumokat Nyomo koronás Ujj Bélyegző Vass [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

21. pipaszár; țeava pipei; Pfeifenrohr, Pfeifnstiel. 1816: Egy tajték Pipa szárostol [Varsolc Sz; Bom. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1845: egy pipa szárostol 30 x [Dés; KvNJ 38]. 1848: Két csubuk szárostol [Bilak BN; LLt].

Szk: kurtá ~. 1815: egy fa gyökérből való pipa, fekete tsontból esztergárolt kurtá szárral [DLt 473 nyomt. kl].

22. gyertyatartószár; brațul sfeșnicului; Arm des Leuchters. 1679: függő réz gyertya tarto szárostol nro 10 [Uzdistszpéter K; TL. Bajomi János lelt.].

23. csillárszár; brațele lustrei; Arm des Lüsters. 1823: Két ezüst falra való luszter, aranyozott ezüst levelekkel ki rakott szárával édgűtt [Szentbenedek SzD; Ks 38. V. Clenodia fam.].

24. pámaszár/szél; marginea feței de pernă; Bord/Rand des Kissenbezugs. 1776: Két vastag pama haj, vasott fejeér Csupjával; és egy szár nélkül [M.köblös SzD; RLt].

szár¹ 1. fehères (lábú ló); pintonog; falb, Weißpferd. 1627: Setet pey száár gjerme lo Nro 1 [Bodok Hsz; BLt]. 1634: Harmad fű louaczkais uagyon 2 edgik pej szar az masik fekete [Hsz; LLt]. 1648: uesue(n) el gonoszul ... egy vas deres herelt holdos lova, kinek mind az negy laba szár [Kv; TJK VIII/4. 262]. 1679: Kancza ... Bama, két hatulso laba szár, kicsin hodosa [Fog.; UtI]. 1682: Sarga Szeg Török Men lo, négi laba Szár [Görgény MT; UtI]. 1684: Ket esztendős gjerme Lovak ... Bama pej Csikloja szár no 1 [Fog.; UtI]. 1768: ismertük azt a' Pej Csikkot szál lábáról Szöriről es hodos homlokáról [Páké Hsz; SzentGy Jos. Szörtsei kezével]. 1804: Bitang Tsiko ... két hátulso Lába térdin alol szár [DLt nyomt. kl]. 1849: szeg sárga paripa homlokán csilag, orrán balfől fehér vonal, béka száju és hátulso ballába szár [HSzj békaszáju al.].

Szk: ~ lábú. 1592: Perechiena Georgi, Zekel Marton ... valliak Tawali haitottunk vala be egi lowat az buzarl veres holdos zar labut [Kv; TJK V/1. 275]. 1684: Gyerme Lovakis vadnak az Kamara ház Rétein az Inventalas után a ménesből ki fogot egy Holdos Fekete szár lábú hatod fű Gyerme loval edgűtt [Rónaszék Mm; UtI]. 1689: Bama szeg ló szár lábú hódos [UtI]. 1729: Örg pej Sárilábú kancza tavaly fako paripa csitkojával [Marossztyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1777: Császárib(an) szárlábú fekete 5. eszt(endős) Kancza [Mezőmehes TA; WassLt]. 1793: Egy Nagy fekete kantza szall labu (!) tsitkonélkül [Bodola Hsz; BLt]. 1823: pej paripa Csikko szár lábú [DLt 255 nyomt. kl].

2. kopasz; chel; kahl(köpfung). Szn. 1568: K. legy: segethsegl az emberemnek szar balasnak [Kornlód K; Beszt-Lt 72 Horvath Kozma Felker (?) Jstwhanhoz Beszt-re].

3. kopár (terület); lipsit de vegetatie; pleșuv; kahl, wüst (Gegend). Hn. 1591: az Zarma(n) hegje [Homoródalmás U]. 1623: Kis Szarmany Pataka [Bodola Hsz]. 1665: az Szarmanyban [Várhegy MT]. 1669: Szarmany töuebej fold [Bencéd U]. 1727: Szarmany nevű Kaszáló hely [M.bodza Hsz]. 1736: az Szár mályb(an) (sz) [Várhegy MT]. 1738: a' Szár homlokon (e) [Toldalag MT]. 1754: A' Szár homlokonn (sz) [Vajdasztván MT]. 1773: A Szarmány Farkán (sz) [Szárhegy Cs]. Szárhegy ... minden kétség kívül azon kopacz dombrol, mely ... mint egy sziv alakban az egész vidéket ketté vágni látzatik [uo.; GyHn 52]. 1781: A Szár mező tetején (sz) [Mákófa K]. 1817: A' Szarmányban (K) [Szabéd MT]. 1823: Szár hegy alatt (sz) [Szépkényerűst-márton SzD]. 1864: Szárhegy [Kisbács K; KHn 216]. 1891: Szármező [Mákófa K; KHn 237].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szaracsia török puskás lovaskatona; saragea; türkischer Kavallerist mit Schießgewehr. 1710: hátra tekintvén peng', hogy látná, hogy a török szaracsiák ... puskájokat készítenék, megriasztja őket: ... minden ember a kardhoz nyúljon [CsH 63. — "Kucsuk basa a Kemény Jánossal való 1662. január 22-i nagyszőlősi csata előtt].

szárad 1. szárazzá válik, szárítódik; a se usca/zvînta; trocken. 1639: az zabot mind kalongjaba(n) raktuk, hagi nirkos volt az Czûr kertben hagi száradgjon [Mv; MvLt 291. 208b]. 1683: Uj Dio Száradva Kôb(ôl) 3/2 [Szûv; UtI]. 1790: Néhai Kornis Sigmond Ur eô Nga ... kész szé-nájokat el-vitette, mikorpedig annyira Száradott, rendûl két izben is ... el-égettette [Szásznyíres SzD; Ks 33 Szásznyíres IV. 15].

2. felszárad; a se usca (la suprafață); (ab)trocknen, trocken werden (auf der Oberfläche). 1823–1830: Amely ércdarabokat kihúznak a bányából, azokat egy darabig a földben hagyják száradni [FogE 207. — "Az eislébeni ércbánya három munkájára von.].

3. szikkad; a se zvînta/zbici; dorren, (aus)trocknen. 1697: Egykor egy Sajtot Csinaltatt vala Peter Deakne Pater Kászoni számára, nálam tartá hogy száradgjon [Kotormány Cs; CsJk 3 Szabó Györgyné Katalin (40) vall.].

4. aszalódik; a se conserva prin uscare; gedôrt werden, (aus)trocknen. 1750: Hogy ha ezen Levelem még jókor érkeznek Tövis alja gombát kellene gyűjtened, és az feleség fűznél fel s nap fényen, avagy lágy meleg tűznél aszalna felesen ... Hasonló képpen lehetne Száradva Süveg, avagy Kucsma gombának is híjják, küldeni [Ks 83 gr. Gyulafi László tollba mondott lev. Bécsből].

5. (fa) kiszárad; (despre arbori) a se usca; dürr werden. 1812: a Fák Esztendőnként Száradnak pusztulnak és az által az irtasak Nagybadnak [O.bölkény MT; Born. G. XIII. 4 Trutza Gabriela Vanyi (42) vall.].

6. összeaszik, sorvad; a se sfrij/usca/jigări; schrumpfen, dorren. 1666: igen kezdett ô nagysága betegeskedni, száradni is, melyet mi ô nagysága phthisisnek lenni ítéltünk [TML II, 585 Teleki Mihály Széchy Máriához]. 1685: Gyermek lovak Fel Írása ... Tatár Pej, az edgyik szeme hályogos, fél lapoczkája is szárad [UtI]. XVIII. sz. eleje: Az melly lonak a lapoczkája Szárad, le dôjtve ér vago vassal meg kel a lapoczkáját vagdalni [JHb 17/10 lóirtási ut.]. 1705: Ma declarálák az úr előtt, a császár micsoda nyavalyában holt <meg>, melyet hivnak hidrops timpanides. Igen veszedelmes nyavalya, amelyben egyéb minden része az embernek szárad, a hasa és gyomra pedig nõ és dagad | Az elmúlt éjszaka 12 órakor Pernyesziné asszonyom meghala, aki gyermekágyi nyavalyában száraz betegségbe esvén, mind úgy száradott valameddig egészen elfogyott [WIN I, 452, 470. — "I. Lipót]. 1842: Egésésem rosz ... az oldalam még mind fáj a májon valo daganat valamit lohadat, de a' fulladás még meg van ... én azt hiszem a' máj daganat meg marad a' melyembe viz van vagy a tüdöm szárad 's azért fulladok [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

száradás 1. kiszáradás; uscare; Trockenwerden, Trocknung. 1623: Az tegla tegla vetest in Aprilli mingiart ell kezgye es Annak soha vasarnapon kyul zwnety ne legien ... Az teglanak zaradasara hozzw paytakot Czynaltasso(n) ahol Niarattzaka zaradhasso(n) valob(an) megh, Eozell Egethessek megh [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — "Igy kétszer].

2. (meg)száritás, szárítódás; uscare; Trocknung. 1680: Kis konyha ... be menven talaltunk nagy hosszu asztalokon száradásra le terítve magyaro hagymat Cub 3/2 Fok hagymat Cub 4// [A.porumbák F; ÁLt Inv. 9].

száradatlan meg nem száradt; care nu este uscat; ungetrocknet. 1793: ha száradatlan lévén a' fû penészt kap, al-

kalmatlanná tétetik a' Lo tartásra [JF 36 LevK 297 Vég Mihály prefektus ut. a drági (K) tt-nak].

száradhatott rászáradhatott; care abia s-a uscat; an etw. kaum trocken können. 1665: Midõn az Hunyadvármegyére való gondviselésre az urak tetszésébõl alakûldtettem volna, akkor parancsoltatt is, az vármegye az rendelés szerént tülem függõn, mivel már Kunderól a fejedelem elmét fordította; azzal ellenkező elég papiroson száradhatott tentát parancsolatot, hogy az halálnál nagyobb becstelentõ parancsolattal Kegyelmed elrontá [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz. — "Kún Istvánt érti, aki Kapi ellenében a Hunyad megyei fõispánságot akarta elnyerni].

száradófélben 1. kiszáradóban; care este pe cale de a se usca; (schon) fast dürr, in Verdorrung. 1762: édg Szárado felben lévõ régi nagy Krutsás Tölgy fa [Tordasztlászló TA; EHA]. 1822: azon szõllõbe ... találtattott ... Egy Besztertzei szilva fa ... a közepe táján egy Császár Körtvefa de ezen Körtve fa a régiség miatt szárado Félbe [Nagylak AF; DobLev. V/1053].

2. szikkadófélben; care nu este uscat complet; noch nicht ganz trocken, in Trocknung. 1831: a nyers és szárado félbe lévõ edényeket mihelyt leg kisebb viz éri mindjárt le rognak és el romlanak [DLT 665].

száráj szeráj, török palota; serai; Serail. 1614: mind azokon az rettenetes hegyeken mentünk által, azkit Virgilius Montes Thraciae-nak ír, kirõl irta az Bucolicát. Voltunk itt die 15 Maji; ebben az szárájben mi meg sem szállottunk, ez eddig még mind Bolgárország határa [BTN² 68].

szarakszói, szerekzói a Szarakszó (AF) tn -i képzõs szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szarakszó/Sărăcsău; mit Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szarakszó: Szarakszóra való; din Szarakszó; aus/von Szarakszó. 1602: Zerekzay Many Opra [Bokaj H; BK].

száras székelés, ürítés; cãcare, defecare; Scheissen, Scheisserei. 1661: Úgy hiszem azért, (ha csak a száras nem bánt engemet is), nem mondja Judit asszony azt enfélõlem, mint ô kegyelmére Annók asszony: nem adnám Teleki uramat uramon [TML II, 139 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

száras 1. hosszú/magas szárú; cu carimb lung; bestielt, stengelig. Szk: ~ csizma. 1589: Veottunk egy Zarasz Chyzmat, es egy karmasin kapzat, Zylwassý Imrehnek Vicey Gaspártól f. 3 d. 10 [Kv; Szám. 4/XII. 19]. 1593: attanak lazar istwannak aiandekon egy zaras Czizmat f 2 d 80 [Kv; i.h. 5/XXI. 31]. 1599: Zabo Palnenak Hoztak Debrecenbeol 2 Hordo. Igly Siueget 2500 tt 12/50. Kuldet ismet ky 60. Bokor zaras Chismat 1/60 ... Damakos. Katus Vizen ... Zaras Chismat — //18 [Kv; i.h. 8/XIV. 18, 252 hj]. 1620: Egy Szaras karmasin czizmatul f — /4 ... Egy Szaras Zattian czizmatul f — /2 [Kv; KvLt II/69 VectTr 3]. 1666: Viszki Paál ez szerent Harminczadoltata ki hozot jovait ... Negy bokor szaras karmasin czismatt [UtI] * ~ szattyán-csizma → ~ csizma.

2. akasztós; cu cheotoare; zum Einstecken, mit Schlinge. Szk: ~ gomb. 1595: Egy vy granat felseo ruha Zaras gombok rajta f. — d. 22 [Zsombor K; SL]. 1596: Egy granat eoregh felseo ruha zaras gomb rayta zeöld Bagaziawal

bellet ... f 22/50 [Kv; RDL I. 65]. 1628: Valami Mentere Dolomanra fekete szaras gomb [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 5]. 1652: Egy haj szín nyári mente, elegyes szkofium(m)al száraz (így!) gombok rajta [Nsz; IB X. 2 Bethlen István reg.]. 1657: Vagyon niolez bokor szaras zeöld gomb vitez keöteses [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. 1673: Egj haj szín mente tizenket szál szaros gomb rajta kanavacsal bellet [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy. Bethlen István inv.]. 1749: Vagyon egy Virga vagy Cantor kezébe való Stylus hal-hajbol tsinaltatott két Száras gomb vagyon ezüstböl rajta [Sszgy; SVJk] * ~ *gombu*. 1669: Boer Sigmond Ura(m) ... adott ... egj szederjes Gránát Mentét, száros gombut, ezüst fonalual szöttet [Fog; Szád.].

szárazszt 1. (meg)szárit/szárogat; a usca (timp îndelungat); trocken. 1586: az mit az Malomhazra es az poórhosz valora kedltoettem ... Aztalos Benedek Czinalt hat tablat kin port zarasztanak attam f 2/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 23]. 1749: Gabona felesetskén volna s tavalyi majt mindenik Joszában meg kezdötek vala fergesedni jól lehet eleget száraztattam [Gagy U; Ks Péterffy Sándor lev.]. 1825: Vadalmák, Székfü és borza virágotis szarasszanak árnyékba a' Kertbe a' Filegoriába jo helyen van tsak ugy kell szárazsztani hogy egymástol meg ne feketüljen | Rósa bimbót szárazszanak etzetnek. Rósát soval gyurjanak bé viznel a' Rósa bimbót árnyék alatt kell szárazsztani 's pappiros zatskoba tegyek a' graditsos házba a' fogasra [Kv; IB gr. Korda Anna lev.]. 1840: Radnotfája ... Gyalogossai kalongyát száraztottak [Bom. G. XXIVb].

Szk: *félíg ~va*. 1789: Sqvilla sicca, félíg szárazsztva 3 font 's 14 loth Rf 7 xr 20 [Mv; ConsrAp. 11] * *széna ~ani*. 1789: Rendeltem 50 Manuariusokat széna szárazsztani [Csikszereda; UszLt XIII. 97].

2. *~ja magát* száritja/száritgatja magát; a se usca la soare; sich trocknen. 1811: Gyönyörű szép hely ez', bár nem igen tágos ... Itt legelőnek a' Csitkok egész nyáron, Szárazstván magokat néha nap sűgáron [ArÉ 149. — 'A csikó-kert].

3. (megázott/nedvesedett dolgot, kimosott ruhát) szárit; a usca; trocken (maße Dinge, Kleider). 1716: az háló edgjetmássát szárazsztani kiterítették [Nagyida K; Told. 22]. 1762: el hívá az én Léánkámat hogy meg mutassa az Annja holott szárazsztja de Marika péterné el rijogatta onnét a Léánykákat [Gyeke K; Ks 4. VII. 12. 17. — 'A pénzt]. 1841: gunyát szárazsztani [DLt 466].

4. kiszárit/szikkaszt; a usca/zvinta; abdörren, austrocknen (lassen). 1637: Uagyon fa labakra epitetett kett tegla szín ... egykben vagyon egy teglaegető katlan. Az masik alatt nyers teglakott szotkak szarrasztani [UF I, 426].

Szk: *kemence ~ani*. 1586: 25 Octob; vettete Biro Vram ket zeker Azw fat az kemenchiek zarasztanj veotte(m) —19 [Kv; Szám. 3/XXIV. 37]. 1595: Az kemence zarasztani vettem egy eol azzwfat p(ro) f l [Kv; i.h. 6/XII. 6].

5. (hántolással élőfát) kiaszal, elszárit; a face să se usuce (un arbore); schwinden machen, dörren. 1782: Pléza Nutz két esztendöktől fogva nagy Szép élő termő fákat Száraztott, vágott [Bukuresd H; Ks 13 Vegyes ir.].

6. (nyers bőrt) kiszárazszt; a usca (piele brută/crudă); dörren (Fell). 1806: két bőrt szárazsztot az Háza híjján [KLev. 10].

7. magába szivat; a face să absoarbe (apa); einsaugend trocken. 1796: az egész hely körül, és közepén mély sánztokat ásattattam ... sőt nagy Gödrökt is tsinaltattam,

mellyeket alol kövel, hogy a víz közibe vegye magát, fennebb ló trágyával (s.v.) hogy a vizet szárazssta leg fellyül kemény földel hogy a Víz ki ne üsse magát rakattam meg [Kv; Prot. oec.-pol. III/3. 359 Sikó István kérelme].

szárazsztat 1. szárittat; a pune pe cineva să usuce ceva la soare; trocken lassen, trocken machen. 1591: 23. Augusti. Az Varas zenaiatt Terengettetem el, az Drabantokkal, hogy wizes volt, zarasztattam [Kv; Szám. 5/X. 29].

2. megszárittat; a face să fie uscat (cu scopul de a conserva); ausdörren lassen. 1720: Az Réghi Thót ki hányattam ... halat feles (így!) bele tettem Pisztrángot, Galóczát, Lepény halat, Pogikát (!) orso farku halat szárazsztatamis felesen. [Ruszkova Mm; TKhf Zólyomi János Teleki Pálhoz].

szárazsztatgat száritgat; a usca/zvinta (timp îndelungat); langsam trocken. 1751: En Soha Sem tudom hogi Szárazgatták volna ő Nga meg vizesült gabonáját hanem a'Szerint Asztagb(an) rakták és a'miatt füstöltek a' Gabonák Asztagul [Marossztkirály MT; Told. 29].

szárazsztatgattat száritgattat; a pune pe cineva să usuce ceva la soare; langsam trocken lassen. 1756: ki raktanak belőlek sok Férfi és Asszony embernek való köntőseket, és ... ő Nga szárazsztatgattatta [Kv; TGsz 51].

szárazsztó 1. mn 1. száritó, száritásra való; de/foliosit la uscat/uscare; für Trocknung gebraucht. Hn. 1801: az Szárazsztó Gyepüre jároban [Székes MT; EHA].

Szk: ~ *deszka* bőrszáritó deszka(lap). 1776: Mosa Laszlo Uramot, igen Fő vadaszak is tartvan ő kgimet eddig is de ugyan ezután annál nagjobb Fő vadaszak fogom tartani ha az egész nekem kárt tett societásnak a' bőrit Szaraszto Deszkára Vonattja [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev. — 'Garázdálkodó farkasoknak] * ~ *gyeplő* ? (ruha)száritó kötél. 1823: A Szárazto Gyeplőnek ölit 1 xr [HSzj körülve-rő al.] * ~ *hely* ? sajtszikasztó hely. 1620 k.: Az hol Eztena hely vago(n) oda egyenleo akarathol es kerelem szere(n)t vittek Juhokott es az Eztenahoz regy modgyok zerent az Mezeoben szaraszto helyekett attanak [Cszs; Ks 90] * ~ *kád* ? (komló)száritó kád. 1837: a Serháznak a leg nevezetesebb requisitumi a Serfőző üst, szárazto, másalo nagy kád és Hűtő [Kv; KmUlev. 2] * ~ *ponyva*. 1834: Egy szárazszo Ponyvát csin(ál)tattam 12 sing szősz vászon [Hosszuászó KK; Bom. F. la Bod Péter tt lev.] * ~ *részerszám*. 1589: Egy Zarazto Reez Zerzam fedelesteöl [Kv; KvLt Inv.] * ~ *rúd* ruhaszáritó rúd. 1648: egj szaraszto rud" [Porumbák F; UF I, 898. — 'A majorház egyik szobájában]. 1736: Harom kis szegezett fogasok az falloldalon egy Szaraszto rud [HSzj tüzelő-ház al.] * ~ *spárpa* ruhaszáritó spárpa. 1827: Egy öt öles szárazszo Spárpa [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * ~ *tábla*. 1744: Szárazsztó Tabla nro 6 [Szentidemeter U; LLt Fasc. 57].

2. sorvasztó; care cauzează atrofierea, cauzator de atrofiere; (verab)zehrend. 1762: Hoszszas szárazsztó és éppen elfogjato nyavalyái Utánn ki szollitá lsten az én világi életem(ne)k hűséges Párját kedves Bonyhai Máriámat [ArJk 53-4].

II. *fn 1.* komlószáritó helyiség; uscătorie de hamei; Hopfendarre. 1820: a' Száraztoba a' Hiuba fel menő Graditsion [Dés; DLt 251]. 1826: A' Ser Házba a' Száraztoba menvén ... a' Szárazto Torka őszvé omlott [Dés; i.h.]. 1848: A Serháznál lévő szárazszo [Dés; EHA].

2. ruhaszáritó felszerelés; dispoztív pentru uscator rufelor; Trockengestell (für Kleider). 1816: A' Szárazstón ruha szoritto kapots fák [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] | Hét rongyos Szárazszo vesszöböl, és 3 Deszka szárazszo [uo.; i.h. ua.].

szárazszo betegség tüdőbaj/vész, rég szárazbetegség; oftică, tuberculoză pulmonară; Schwindsucht. 1853: halt meg Siga György ujj paraszt 66 éves korában szárazszo betegségben [Dés; RHAK 43].

szárazszozott szárított; uscat; getrocknet. 1822: Borza Virágot Szekfü Virágot szárazszo Comlotts felesen szedesen [Mv; IB gr. Korda Anna ut.].

szárazszovány kopár terület; teren lipsit de vegetatie; Dürrfeld, Dürrboden, Ödland. Hn. 1687/XVIII. sz. közepe. Szárazszovány (sz) [Homoródsztpál U; EHA]. 1687/1778: Az Szárazszovány nevű helyben (sz) [uo.; EHA]. 1766: A szárazszovánra menő lábban [Szentimre Cs; EHA]. 1769: Száraz továny (!) mellett [Kozmás Cs; EHA]. 1772: Szárazszovány nevű Hellyben (sz) | Szárazszovány mellett (sz) [uo.; EHA].

száratlan szár nélküli; fāră tulpină; ohne Stengel. 1648: Jtem két véka száratlan, fonatlan hulladék fokhagyma [Kómána F; UF I, 929].

száraz I. mn 1. víztelen, vízmentes/szegény (hely/talaj, helyiség); uscat, fāră umezeală; trocken (Feld, Boden uá. betr.). A. af-ban. 1582: Wargha Ambrus ... vallia hog Zaraz helien holt megh az thehen igen hithwan volt [Kv; Tjk IV/1. 18]. 1716: Kádakat hordokat mindenkor szép tisztán száraz helye(n) tartassa(n) meg ne büszkedgie(ne)k, hogj szüret(ne)k ideje(n) boraimb(an) fogjatkozás ne legie(n) [Szászkerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. 1761/1784: A száraz rétek vegiben egy darab gregia föld [Told. 29]. 1770: volt ... mint egy három k(alon)gia buzát termő száraz helyettske benne az honnan ... hasznot vehett(ene)k [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. 1807: Pallér Lederer ... á repartitioakat meg fogja tenni, az áltánt pedig addig is deszkákak meg fogja fedni, hogj az eső nem menjen bé á bolthajtásra, melly most szároz [Kv; WLt Papp Sámuel lev.]. 1811: (A domb) Követsekkal rakott, s oly száraz a' föld, Hogy nyárba — is látszik igen kevés zöldje [ARé 44–5]. 1812: Értem ... ennek az ágnak folyamattya helyén egy kis porondotskát, mellyet a Víz Áradása okozott volt, de nagyon kicsi és száraz kopatz porondu helyettske volt [Káptalan AF; DobLev. IV/943. 16a.]. 1860–1861: A mezősegi tereket M. Bándtól ... Rűcsig szinte és csaknem egészen tö boritván, inkább vizes mint száraz rónáknak nevezhetni [Benkő, Mszlsm. 5].

Hn. 1686: Száraz dombnál [Bikfva Hsz]. 1699: Az száraz Vápában való Réth [O.csesztve AF]. 1712: Az Száraz domb alatt (k) [Bh; KHn 8]. 1722: A' Szároz Völgyb(en) (sz) [Zágon Hsz]. 1727: Száraz Völgy előt az fővenjben (sz) [Bözödújfalú U]. 1738: Száraz völgyben alatt (sz) [uo.]. 1768: Szároz völgybe (sz) [Mákófva K; KHn 232]. 1776: A Száraz Gátnál (sz) [Nagyida K]. 1779 k.: Száraz völgy oldalán (sz) [Bözödújfalú U]. 1818: A' Száraz farkon (sz) [Szacsva Hsz]. 1822: a szároz dombon (k) [Székelyvaja MT] | a Szároz rét (k) [Demeterfva MT]. 1835: A' száraz Retkes oldalán (sz) [Árapatak Hsz] | Eszakrol a száraz ásás

[Bodola Hsz]. 1851: A' Száraz aij tetején (k) [Kérő SzD]. 1862: Szárazvölgy oldalán (sz) [Bözödújfalú U].

Szk: ~ természetű. 1864: földje száraz természetű fekete és agyagos követcsel elegyített [Gyergyóalfalu Cs; GyHn 19].

Sz. 1710 k.: Ami pedig nehezebb, valamely mérget az ő szíve, mint a nagy száraz aszú spongya a sok vizet, bészív vala, az osztán a király és udvar fülek, szívekbe felönti vala mindaddig, amíg így elveszte [Blm. 995].

B. kf-ban. 1768: miolta ... ő Nga a Sándcot ástotta, mig ezek annyira meg nem telnek, hogj az árkát a viz meg nem haladgya, addig mind udvara, mind pinczéje Szározabb [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

2. kiapadt/száradt; secat; trocken, (aus)getrocknet, gedorr. 1590/1593: Az zamos foliasatis tul lrte az fwéken, feredettis ot az zamosban, ahol most zaraz, mert Christoff vram ide zorította rolla az vizet az peres zygettre [Szásznyires SzD; Ks]. 1692: Vagyon ezen Gerebencsi* hatánn (!) egy kis száraz, Tó hely, mely(ne)k a' Gátyát, ha jó moddal megh — csinálnak, hasznát vehetnék [Tóhát TA; BK. — "Mezőgerebenes (TA)]. 1711: Mert Szegednél a Tisza vize minden látható és tapasztalható ok nélkül elenyészék, annyira, hogj a számtalan halak a Tisza száraz fenekén künn maradván, nem gyözték az emberek kifogdosni [CsH 474]. 1817: Ezen kertnek fenekében találunk egy pusztá Száraz kutatis [Ördöngösfűzes SzD; ÖrmMúz. 6]. 1864: A falu felső végén Albispatak ... a hegyekről le zuhano esső vizet fogja fel de külömben száraz szokott lenni [Százhegy Cs; GyHn 53].

Hn. 1332: Szárazpatak [Zsuk K; Csánki V, 403]. 1641: ezt az kis foljjo patakoskatt ... mellett Zaraz pattaknakis hinak ... azt Czokmanj hattarnak tudom [Csokmány és Torbuca között SzD; JHbK VIII/8]. 1666: Az nagy szároz patakon felyül (sz) [M.kapus K; KHn 163]. 1668/1719: az Száraz patak (sz) [Adámos KK]. 1682: Száraz Patak [Boroskrakkó AF; MNyTK 132. 23]. 1701: Az Száraz patak-b(an) az szorosson felyül (k) [Páncélcseh SzD]. 1703: Az Száraz patakon Jaro kender föld [Adámos KK]. 1715: Az Száraz Patakban [Kalotasztkirály K; KHn 50]. 1718: A Száraz Szamosson (sz) [Szélszeg Sz]. 1720: A Száraz patakba [Kalotasztkirály K; KHn 51]. 1732: Az Száraz Patak(an) (irt) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. 1733: A Száraz Patak(an) (sz) [Kalotasztkirály K; KHn 52]. 1740: A' Száraz Tóban [Gyeróvásárhely K]. 1742: A Szároz Patakban az elő völgyben egy darab Irotvány [Páncélcseh SzD; RLt O. 1]. 1758: A Szároz pataknál (sz) [Sárvásár K]. 1759: a Száraz Árok mellett (sz) [Lázárfva Cs]. 1769: Szározpatak [Türe K; KHn 262]. 1773: Száraz Patakban (e) [M.lóna K] | A' Száraz Patak Gödrinn innen a' falu felé [M.kecel Sz]. 1779: á Szároz arokban (k) [Ördöngösfűzes SzD]. 1781: A Szároz Ároknál [Magyarókerke K; KHn 92]. 1784: a Száraz Patak tetőn (sz) [Ketesd K; KHn 61]. 1791: A Szároz patakbéli (sz) [Adámos KK]. 1797: A' Szároz patakon felyül (sz) [Ajton K]. 1801: Száraz patak nevű helyben (sz) [Bibarcfva U]. 1805: A' Száraz árakban (k) [Magyarókerke K; KHn 92]. 1811: Száraz patakba (sz) [Kalotasztkirály K; KHn 55]. 1820: A Szároz patak mellett valo Láb (sz) [Fidecs MT]. 1823: Száraz patakban (sz) [Adámos KK]. 1830: a' száraz árok feje | a' Száraz kut felé [Hidvég Hsz]. 1833: A' Száraz Toban (sz) [Körösfő K] | A Száraz patakba (sz) [Bh]. 1848: a száraz ág völgyitől [uo.]. 1864: Száraz patak (l, e) [M.lóna K]. 1891: Száraz árok [Jákótelke K; KHn 40].

Szk: ~abbá csinál. 1814: a' Tiszteletes Ur ... a' pintzében is Kutat ásatott, s Csatornát vágotott, mellyet a' vize-nyös pintzéből a' vizet Ki apasztotta, és a' pintzét szárazab-
bá tsinálta [Banyica K; BfR 117/17 Clara uxor neorusticii Adami (igy!) (35) vall.].

3. megszáradt/száritott; uscat; getrocknet, gedörrt. A. af-ban. 1679: Sajto szín ezen kertbe(n) ... Vagyo(n) itt: ... Száraz Tárkony csomoval nro 40. Száraz Isop csomoval nro 20 | Száraz kapor, ugyan feles [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 35, 138]. 1687: Ez idei Szaroz Dio vagion Sax Cub 2/2. Ez idei nyers Dio fővényben teve Sax Cub 1/3. Ez idei Magjaro fővényben Sax Cub —/2. Ez idei Száraz magjaro Sax Cub. 4/1 [Fog; UtI]. 1823: a' Tolvaj ... elhordott ... Tsős Török búzát Szárazt 20 vékát vékája ért xr. 30 [Firtosváralja U; Borb. II a lelkész feljegyzése]. 1835: valami száraz szalmás Juhgánét hordottak ki a Ganéj dombra a' Báro Emberei [Zsibó Sz; WLT].

Sz: falra hányja a ~ borsót. 1786: a' pelda adássatis igyekeztem munkára serkenteni, de csak a' falra hánytam a' száraz borsót [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. gr. Teleki Józsefhez. — 'A két legényt] * széjjel-szórattatik, mint a ~ polyva. 1811: A' Gonosztévőknek pedig egész sorját El-fujja a' szél, mint a' léha pozdorját, 'S mint a' száraz pojva, mely volt égy rakásba, Széylel szorattatik a' nagy szél-fuvásba [ArÉ 127].

B. kf-ban. 1668: talán jó volna az kalangyáknak az felső, inkább megázott kévüket raknák talán inkább karokban, az szárazabb részeit asztagban [TML IV, 335 Teleki Mihály Veér Judithoz].

4. ~ lábbal jár vízbe/sárbalépés nélkül jár; a umbla (un-deva) fără să calce în apă/in noroi; mit trockenem Fuß en gehen/wandern. 1781: száraz Lábbal lehet járnai [Burjános-óbuda; BHn 43].

5. ~ vér alvadt vér; sínge coagulatá; geronnenes Blut. 1800: mutatván ... ki húzott fűrt hajált láttam, és még mostan is a' tövin égy iznyii teczik a' szároz véér [DLt].

6. el/kiszáradt, aszú(fa); uscat; ausgetrocknet; dürr. 1742: az Falu Hidgyára ... kertéből ada három száraz szil-vafát [Kincsi KK; JHb XXXVIII/6]. 1751: a Remeteiek ... a száraz fakra Csutakokra jegyekédt hántak [Gyergyóremete Cs; LLt Fasc. 150]. 1784: én egy idő tájban ... ezen helyre jöttem aszszu fáért, a' midőn Boldor Györgyöt ... egy fej-szével a' le vágott száraz fákat látam kopogtatni [Vormága H; JHb XXXIII/36]. 1798: Szároz le eset Tölgy fákból dongák csinyálásáért 1 Rf [H; Ks 108 Vegyes ir. 65]. 1817: szároz fa vágáson tanáltatott [DLt 131]. 1822: ezen szálló találatott Gyepesnek és Tövisesnek Bungoros és Pusztás-nok, vagyon ... a Bungor között imit amot kéves szálló Tök de szározok haszonvethetlennék [Nagylak AF; DobLev. V/1053]. 1827: én a' Flora kertéből, egy száraz Füzfa karot ki törtem, és azzal egyet a' kosokjára ütöttem [Eger-begy TA; TLt Köz. ir. 1110 Sos István katona vall.].

Egyik-másik adalék esetében számolhatunk a 'hántalással kiaszalt/száritott (el)fa' jel-sel is.

7. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ ke-nyér el/kiszáradt kenyér; piine uscată; trocken Brot. 1724: az Isten tudja menyit busulok laczika nyavalyáján ... az a sok reggeli büszült (!) viz leves s tehén hus lé árt neki nem volna job a száraz kenyérmél neki [Illyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. 1750: három Esztendeig tömlotzezést szenvedjen azon idő alat is száraz kenyérel és tiszta vízel élődgýék [uo.; HSzjP]. 1853:

a' tselédeket nem kell sok hushoz szoktatni Vasárnap, ked, tsötörtök, a' mig a véresekre tart azután 2 szer egy héten hus frustukra meg mondom volt nekem mind más udva-rokba is száraz kenyér, s vagy egy pohár pálinka [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1870 k./1914: diákny Marci: a szegény legények nevezték el így az általuk sokat rágott szárazkenyeret (brugó) [MvÉrt. LIII. 26].

8. aszalt, száritott (gyümölcs); (fructe) uscat(e); gedörrt, Dörr-, Obst (Früchte betr.). **Szk:** ~ alma. 1679: Ez idej Száraz Körtvély Qr. 2. Apro száraz alma Qr. 1 1/2 ... Har-mad ivi Száraz kökény Qr. 1. Száraz Som [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt.]. 1761: valami idei szaroz almais volt osztani valo ... a Regi szaroz almat pedig á ki volt 3 kaddal két fele osztottak [Branyicska H; JHb XXXV/45. 17] * ~ egres. 1731: Száraz egres, soos Tárkony [Told. 69] * ~ gyümölcs. 1788: Szároz Gyümöltset tarto roz-átalagok [Somogyom KK; Told. 44a] * ~ kapornya. 1808: 1/4 Font bors ... 1/8 Font száraz Kapornya ... 2 Loth szekfü [Mv; Told. 22]. 1813: Szároz kapornya [Mv; DE 3] * ~ kökény → ~ alma * ~ kört(ö)vély. 1679: Ez idej Szaraz Körtvély Qr. 2 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt.]. 1755: Szaraz Körtvély [Buza SzD; LLt] * ~ lemonya. 1585: Darochy Paltol egy font gezenyet d. 16 ... esmet 2 Zaraz lemonya d. 20 [Kv; Szám. 3/XXII. 54]. 1588: Vacey Caspar vramtol veottwnk Zar Naranchiot ... f. 10. Eottwen Zaraz lemoniat ... f. 7 [Kv; i.h. IV/I. 23]. 1597: wodtem ... 4. Zaraz lemonyat ... —/80. 33 lewes lemonyat ... Egy korsot hosza ... f 1/02 [Kv; i.h. 7/XIV. 14 Masass Thamas sp kezével] * ~ som → ~ alma * ~ szilva. 1806: szároz Szilvát adtak ott ettem [Dés; KMN 1739].

9. száritással tartósított (hal); conservat prin uscare; Dörr-, mit Abdörrung konserviert. **Szk:** ~ csuka. 1710 k.: Az én élésem ilyenformán volt: ... füstölt hús és kivált száraz csuka felesen" [BÖN. 724. — "Fels-ből kiemelve] * ~ hal. 1681: adattak Konyhabeli eszközök ... Kendöt négyet ... Két Tonna aszszu halat ... Száraz halat. Tiz Posárt ... Tizenkét kecseget [UtI] ~ pisztráng. 1751: eő Excellentiája tavalyi esztendőbennis pöröntött vala nekőm valami Száraz pisztrángok(na)k Bétben való föl küldése iránt az nagy bőjtire ... már most töttem Szert hat százá [Gagy U; EMLt Péterffy Sándor lev.].

10. kikészített (bőr); (piele) tábáci(ä); zubereitet, gar (Tierfell betr./Leder). 1573: Kerekes Andras azt vallia hogi Simon es Marton Mester ... az Nyers beomek" het forinton atta zazat, veott Zaraz Beortis fl 8, agoston Balintol | Lyppol (!) peter Azt vallia hogy eo az Zaraz beort fellieb atta valamenyewel kylenech fel forintnal Zeoch gergnek Es Ambrusnak [Kv; TjK III/3. 175]. — "Báránybörmek". 1578: az mezaros Vraink ... keonyeorognek, hogy ... töröknek eo kegnek Barany Janossal hogy a' my nemeo zaraz bórök volnak az Mezzarosoknak engedne el adny [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1753: Biro Uram meg kiáltatá, Hogy senki nyers és száraz bőrt ne hozon átestatio nélkül [Kvh; HSzjP].

11. kiszáritott (faanyag/készítmény); (material) lemnos) uscat; trocken (Holz). 1594: Asztalos Mattyast és Valami száraz hars deszkakat, vitte Gyalúban Kaaros Peter 2. loúal ... d 25 [Kv; Szám. 6/III. 12]. 1676: kerek talpának valo száraz falak vadnak itt circiter no. 200 [Fog; UF II, 740]. 1680: Az Süttő hazok hejan talaltunk ... Szeker Lajtorjai-nak, es rudgyainak valo szároz bik fákat no 120 [A.porum-bák F; ÁLt Inv. 24]. 1788: Nagy Thamas Vram ... paran-tsalt fel téteti 10 jo száraz fenyő Deszkákat [Solymos K;

BfN Kátai Mihály lev.). 1842: már több helyen le süllyedt a parquet és hizakja (!) van azért mivel a materiale nem volt száraz [Kv; ACLev.]. 1848: Asztalosnak való szároz törvény Deszka száz nyolczvan ... 24 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd.].

12. zsírtalan; fārā unturā/grāsime; fettlos, fettfrei, trocken. 1758: mondá Udvar Istvánné Aszszonyom: Juana ha sütöttél volna adnál nékem egy kis kenyeret, mert holnap böjtünk léssen, nem ehettük a száraz Málét [Betlensztimiklós KK; BK. Farkas Juana cons. providi Vintilla Petre (32) vall.]. 1782/1799: En Tobis Getzi száraz Málével jártam oda*, néha még a* sem volt, hanem inasok adtak egy egy kis kenyeret [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 389. — "A bányába a Toroczkaiknak dolgozni]. 1797: Azért hagyta biz ő ell, hogy száraz puliszkával tartotta a felesége, soha egy tsepp pálinkát nem adott [Sszgy; HSzJP Ujfalusi István (67) gy.kat. vall.].

13. csapadéktalan; fārā precipitații; trocken, ohne Niederschlag. 1563: 1563 esztendőben jó száraz nyár lón és száraz ősz; búzának és ócsu gabonának bővsége nagy lón [ETA I, 20 BS]. 1631: Felette száraz nyár jára, úgyhogy sok helyeken semmi búza nem lőtt az nagy szárazság miatt [Kv; KvE 162 SB]. 1708: Ez holnapnak első két hete szárazabb volt, de annakutána mind pa(s)zmás záporosóval telyes [SzZs 503]. 1750: vagjon egy darab Nádas Sátés Rét-ség, melyben midőn Száraz idők járnának, a* két részre teremne hús szekerecske sátés széna [O.csesztve AF; Ks 83]. 1771: az idő száraz volt, az Aratással ez hátra is vetett [Esztyén SzD; Told. 5a]. 1809: az Erdőkben hogy Tüzet tégyenek Száraz őszszel és Tavaszszal a Pipával jámi meg ne engedje [KS. Girokúti és Kövesdi Tisztek Instructioja]. 1811: minthogy volt száraz a* ki-kelet, 'S az idő szél nélkül veszen szelet: Terjed sebess árja alá és fel-fel [ArE 17]. 1847: Késő, hideg kelemetlen Tavasz ... száraz és szeles, úgy hogy a tavasz vetések egy része június elejénn, az esőzés kezdődésével kezdett csak keldegelni [KCsI 13].

Szk: ~időben/udőn. A. af-ban. 1667: Ugy is hiszem, ez száraz időn ismét elpróbál az török [TML IV, 196 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1715: (A malmot) csak Tavaszsi és essős üdő malmának mondathatni, de száraz üdőben nem forogh [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1736: száraz üdön vizet is a falun kívül való patakból kicsin hevederből hordottak [VasIáb Cs]. 1749: az Inctus ... menván fel az uttán, igen száraz és szeles üdőben, hogj egy gazda ember házánál tüzet a* pipajaba nem adta(na)k, ottanis irtoztato J(ste)n ellen valo káromkodast vitt végben [Torda; TJkT III. 264]. 1764: A murkot Petreseljmet, jo szaraz üdőben ki asottam s eltettem [Szentmargita SzD; Ks 18. C// Betze Lajos tt lev.]. 1828: (A határ) ... oly szük és sovány hogy kivált száraz időben azok* tsak kinlodnak, nem páscuálnak [Kelemen-telke MT; Told. 31. — "Ti. apróság marháink].

B. kf-ban. 1796: én gondolván hogy nagy industriával és költséggel avagy csak szárazabb üdőkbe hasznot vehetek belőlle az 1782. Esztendőben meg is vásárlottam örökösön [Kv; KvLt Prot. oec.—pol. III/3. 359. — "A fentebb említett mocsaras földet].

C. ff-ban. 1736: Mikor kővér idő jár akkor Terméketlenebb határa, leg szárazabb Idő(en) Termékenyebb [A. idecs MT; Conscr. XIII/1. 55].

14. sovány; uscātiv, slab; hager, mager. A. emberre von. 1632: 2 Septembris Választák püspökké az kolozsvári scholamestert, Csanádi Pált, magyar nation ... nagy hertelen haragú száraz ember [Kv; KvE 163 SB]. 1657: Puchám

serény, hirtelen, levert természetű, familiaris, száraz, jó módú legény vala [KemÖn. 215]. 1747: hallotta é a Tanu, hogy ... Pop Vanka ... Alpareton esset Sokadalomra masod magaval ment be, magos, szaraz, Sarga bajuszu, czondrás es fejr kapcsos darolczu olá tarsaval ... ? [KSz; Ks 27/XVII vk]. 1772: Ma, vagyis 10ma Maii, temettetik a szegény esperestünk, Beregszászi Mózes uram, Désen ... 74 esztendő, magas, száraz ember [RettE 275]. 1799: jo idős, száraz szikatt, himlőhelyyes Aszszony [DLt nyomt. kl]. 1811: Horváth Adám ... 15. Esztendő ... ábrázattya szározabb a Ferentzénél [DLt 308 ua]. 1814: Gyalán Dumitru ... 65 esztendő ... halovány száraz hosszukó ábrázatu [DLt 89 ua.]. 1823–1830: Az apám volt törpe, nem száraz, nem is kővér testű, szőke ember | volt az asszony* mellett egy hosszú száraz öreg oláh, e lőháton átalvetővel minden reggel lejött Bonyhára, minden konyháralót ... vitt Szentlászlóra, s úgy élt az asszony [FogE 62, 148. — "Bethlen Pál szeretője].

Szn. 1602: Száraz Miklós szab [Szotyor Usz; SzO V, 206]. 1663: Szaraz Giergi [HSzj palánt al.]. 1770: Volf-gangus Száraz (60) jö [Babuca Sz; IB]. 1802: Száraz Mozes [Sepsiszkirály Hsz; HSzJP].

Szk: ~ábrázatu. 1799: himlőhelyyes, száraz és halovány ábrázatu, golyvás [DLt nyomt. kl]. 1802: Anniska ... közép kartsu termetű, hosszatska száraz ábrázatu [DLt ua.]. 1812: Krisán Mária ... 22. Esztendő, közép szerű, vékony suhantár testi alkotású, hoszúkö száraz ábrázatu [DLt 225 ua.]. * ~fejű. XVIII. sz. eleje: A Mémlo körül pedig temetire és Szőrire ezeket kel observálni, légyen a Ló, magos hoszszu, tölcseeres örrü kosfejű, ne legyen husós álla kapczaja, légyen Szaraz fejű [JHb 17/10 lőartási ut.]. * ~testű. 1811: Farkas Margit ... Gyergyó Ujfalvi Czigány nemzetbéli ... magoss görbe, száraz testű, sovány hoszszukó ábrázatu | Togya Lupu ... vékony szároz testű circiter 28. Esztendő [DLt 50, 495 nyomt. kl].

B. állatra von. 1813: miért fogja pártját az Ipijának ... talán azért a pizsa (!) oru Sánta, Száraz Gebéért [Dés; DLt 7/1814].

15. ki/megszáradt/száritott; uscat; getrocknet, mager. Szk: ~disznófő. 1748: Kőlcseg tanálatott a Szerén Szalonna nro 4. Orja nro 4 Bog háj nro 4 Diszno láb nro 8. oldalos nro 2. Száraz diszno fő nro 3 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. * ~disznóhús. 1744: Ezen Kamarában tanálatik ... Orjos nro 1. Diszno láb 16. Aprólék száraz Diszno hus insuper [uo.; Ks 65. 44. 12]. * ~szalonna. 1729: Az száraz szalonnnak fontya 3 polturan merettesek s arultassék [Dés; Jk 384].

16. megfőzött; fiert; gekocht. Szk: ~faggyú. 1829: Nyers Fadgyu Másája 24 f. Szároz Fadgyu Másája — Fadgya Gyertya Fontya 1 f 30 x. [Torda; TVLt 1250].

17. sovány, nem tömött (baromfi), táj rideg; slab; mager, dürr. Szk: ~lúd. 1755: Szaraz pujka No 2 Száraz Lud No 1 Szaraz Recze No 2 [Buza SzD; LLt]. * ~pujka → ~lúd * ~reçe → ~lúd.

18. megszáradt/száritott (gyapjú, ruha); uscat; getrocknet. 1669: én szenvedhető égészséggel vagyok; az száraz ruhával való dörzsölés igen segít [TML IV, 468 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1710 k.: Gedeon erőtlenségét egyszer a vizes, másszor a száraz gyapjával, szerűvel megerősítéd [BÖn. 1006]. 1778: A kiknek a* Torkok fáj ... a* Torkokat ... Kivül ... szorgalmatosan kötözzék száraz meleg ruhával [Mv; MvÁlt Mátyus, ConsSan. jub.].

19. átv meddő, hiábavaló; zadarnic; trocken, unfruchtbar, gelt. 1811: (A dombnak) nyárba-is látszik igen kevés

zöldje, Nintsen a' marhának mit rajta harapjon, Száraz a' reménység, hogy eledelt kapjon [ArE 45] | Ezen sikeretlen, száraz, és gyámoltalan ... fel-jelentés [Dés; DLT].

Szk: ~ pompa. 1811: 'S Mikor eszembe jut, mindig szivem szánnya Azt, kinek hatalma 's Rangja meg-kiványa, Hogy sok strá'sa vegye körül háza falát, 'S más kóstolja minden ételit, italát; Héj! értem én, 's érti a' kinek nem tompa Az esze, hogy e' nem tsupa száraz pompa [ArE 58].

20. ~ bor/borítal a korcsmárlás-megváltás fejében adott bor; vinul dat in schimbul obținerii dreptului de a vinde băuturi alcoolice; Wein für Einlösung des Weinverkaufsrechtes. 1571: (Az) Ispanok ... Nagy sok borokert ... eotwen forintot awagy meg teobbetis kenzeritettek fizetny. Azonképpen az zaraz borert, kiben egy chepet sem ltanak zemekkel sem lattak huzon eott forintott sokert fizettenek | Az niomorult zekel keossege ... nagy sok ele zamlalhatatlan zolgalatert valo birsagolások miat es kiral birok rajtok valo teorwentelen birsagok szedések miatt bor arulasok es szaraz bor arra meg fizettesek miatt ... Immar telliessege el pwtultanak [SzO II, 329 a székely nemzet foly.]. 1592: Az adoiert hajtok ell az Nagy Gergely barmat en nem twdom hogy szaraz bor arrat eo rajta veotnenek volna [UszT]. 1607: Mikor az Zaraz bor ital be iöue, ugy kele az föld Barla Kelemen kezebe [Pálfa Cs; Bállt 60]. 1674: Az 1674. esztendő beli Fogarasi Ratio az Proventusso(na)k ez alab meg irt mod szerent talaltatnak ... Szaroz Bor arra f: 1296 // — [Fog.; UI].

21. ~ pénzül készpénzben; in numerar, in bani peșin; bares Geld. 1861: (A tartozást) valósággal szároz pénzül fizettem a<z> ... urnok [Csolna MT; VH].

22. száritó; uscátor, care uscă/zvintă; Trockner. **Szk:** ~ szél. 1710: Erdélyre ... Magyarországból mordályégetők bocsátatnak, kik ... falukon, városokon gyujtogatni kezdének, és mindenfelé nagy károkat tévenek, mivel tavasszal különben is száraz szelek járván, ha csak egy házat is meggyujtottak, egész faluk égetnek el miatta [CsH 124].

23. tompa; cu putere atenuată, surd; stumpf; unblutig. **Szk:** ~ ütés. 1653: Pater Argentát homlokba ütötték vala, Joannes Nigert megölel a kolosvári vitézek, a többin is valami száraz ütések estenek, de nem igen kérkedtek meg velle [ETA I, 79 NSz].

II. fn 1. szárazföld; uscat, pământ; Festland. 1614: Az oroszcsiki út ... innet Drénápoly felé Jambolira megyen, onnat jobb kézre hadja egy napi járó földdel Drénápolyt és Bábára megyen, oztán az az rettenetes derék ország úta Konstantinápolynak az egész Európából az szárazon [BTN² 68]. 1619: Az szárazon két nap Egyiptusból Kanán földére mehett száraz lábbal | Innet Ázsia felől az szárazból csak Egyiptusnak az végénél határos az Palestina földe, kit Chanan földnek is hívunk [BTN² 318, 415]. 1653: ez a kö ... kissebb-nagyobb darabokban a tengerből kivetődött, némely darab a szárazra s némely ugyan a tengerbe hatalmas dördüléssel [ETA I, 153–4 NSz]. 1662: az onnan* mind vizen, szárazon való nagy kereskedésből minémű temérdeki jövedelem redundált, tértült az ország fűcsúsára bárki megitélheti [SKr 98. — *A sószállításból]. 1665: Pápa több orosz hercegekkel, fejedelmekkel, az francia minden erejével, hogy az velenczések segítségének alkalmatosságával az törököt vizen, szárazon invadálni akarják, bizonyosan hirdetik [TML III, 462 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1693: Vette meg az gallus ... Rosa nevű erősséget Hispaniában ... mely is nagy portus volt, egyfelől tengeren

vitta Tourvill nevű admirálja, másfelől szárazon dux de Noilles [II AMN 332]. 1710: az ánglusok Vilhelmus által egynehányszor mind szárazon, vizen megverék a francia ármádát, s Jakab ott hala meg bujdosásában [CsH 219]. 1710 k.: Amint Middelburgról Zierikzeere csak egy kis vitorlácskájú hajón éjjel mentünk; a refluxus egyszer a szárazon hagyta [BÖn. 581]. 1823–1830: estvére Vátzhoz érkezünk, a' szárazra ki szállottunk, 's hajo bért fizettem Poson-tol fogva eddig l. Rh. xr. 40 [FogEK 466].

2. száraz talajú föld; pământ uscat; trockener Boden. **Hn.** 1761: Simén szárazza nevezetű hely(en) (sz) [Szentimre Cs]. 1773: A Békény uttyán a Szárazba [Szarhegy Cs] | A Szározbán a Határ kertben (sz) [uo.].

3. száraz állapot; uscăciune, pământ lipsit de umezeală; Trockenheit. **Szk:** ~ban áll. 1580: Ugyanezen esztendőben az aratástól fogva nem volt oly eső, ki csak három ujjnyira is meghatotta volna a földet; hanem szent Bertalan napban lőn, de azután semmi nem volt egész szent Márton napig; a ki vetett is, azon szárazságba vetett csak, és a földben is csak azon szárazban állott vesztég [ETA I, 35 BS]. 1632: uagion negy halas toczikais ... Az kettej ... chiak szaraszban áll miuel az szarassagh miat vize ki apadot volt [UF I, 302].

4. esőtől védett hely; loc ferit de ploaie; Unterstand, Regendach. 1640/1650: Az Beczwiletés Tanaczj engedelmbeol ... Epítettünk, az Vasari miues mesterek szakokra, egy Aruló helyet ... hogy Eok miueket Sokadalmokon es vasarnapokon az Szarazon arúlhasak [Kv; ÖCJk].

5. a hús sovány része; partea slabă a cărnii, carnea slabă; mageres Fleisch. 1740: 'A marha fadgatis, se Mészáros, se Hentes atyánkiai, a szarazzanak Fonttyát fellyebb pro hic et nunk 12:12 pénznel adni ne mérészellyék [Dés; Jk 541a].

6. száraz idő; vreme uscată; Trockenzeit, trocken es Wetter. 1580: Mosta(n) az wy gatot keossek megh ... Ennek vtanna penigh az keossege is hozza wresswlwen keossegh megh az Regy gatot, megh Jobban meg lehet az Zarozon hogy sem mosta(n) [Kv; TanJk V/3. 225a]. 1596: az hordasban illien modunk volt, Miert hogj verratigh giakorta le raktak egj rendbeli hozasokat, főkeppen az mikor ketzer hozot napjában, es gyakrabban hozot ketzer hogj nem egi-zer, mert igen igiekentem rajta, hogj zarazban be vegezethessem [Kv; Szám. 6/XXIX. 172 Bachi Tamas sp kezével]. 1662: (A fejedelem létesített) még három kerékre való fő malmokat mint télben, nyárban, hidegben, szárazban, aszályban minden fogyatkozás, megszűnés nélkül felőlcsapólag hajt [SKr 417]. 1771: a Szőlőtis első kapálását ugjan jó szárazba ejtettem volt meg | Ugarat is Istennek hálá három lábat jó szarazba (me)gvágattam, meg két láb vagjon fel allittya az l(ste)n az időtt [Esztyén SzD; Told. 5a].

7. ~ban szárazon; in haine uscate; ohne naß zu werden, in Trocken. 1597: Borbely Imre szolgáló Leannya Anna ... vallya: Ohn zerza(m)mal és egybekentis elég szepe(n) vala fel öltezúe az haz Nagy saarba(n) az sötetbe(n) Eyel vittünk egyetmast haza Örömetben me(n)tem volna az Piatz felől, hogy szarazba(n) mehettünk volna [Kv; TJk V/1. 121].

8. száraz ágynemű; lenjerie uscată; trockene Bettwäsche. 1582: En fylep Janosne magdalna aszon hytteöm zeren uallom hogy ... Jamborb ferfiat Nem lattam egyet lgyarto georgnel amynt feleségeuel bant nem zememmel lattam hogy ... az azon meg rutolta magát az ember zarazt hayto-gatot alaya az azonnak | Anna Kwthi Antalne valia,

Eleozeor eg (!) Kupas Benedeknewel bantata uelle, Az vthan esmeg Eg Zilahi Azzont fogada Az felesége melle Igiarto Georgy ... fel veotte feles eget az Rutsagbol az Agbol, es zarazt teot Alaia [Kv; TJK IV/1. 58a, 75].

Ha. 1589: zaroz [Kv; Szám. 4/V1. 27 Stenzely András kezével]. 1592: Zaroz [Kv; i.h. 5/XIV. 346 Eppel Péter sp kezével]. 1746: Szaroz [Szentegyed SzD; WassLt Kötölés llye (62) zs vall.]. XVIII. sz. m. f.: Szározt [Bibarcfa U.]. 1768: Szározt [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1773: Szározt [Ditró Cs; EHA]. 1781: szároz [Burjánosbuda K; BHn 43] | Szározt [Mákófa K;]. 1796: szároz [Kv; AggmLt]. 1806: szároz [Dés; KMN 173]. 1807: szároz [Kv; Wlt]. 1813: Szározt [Mv; DE 3]. 1821: Szározt [A. det-rehem TA; Born. IX. 69]. 1823–1830: szároz [FogE 275]. 1841: szározba [DLt 707].

A szócikk jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

szárazás ? kölesszalma-gyűjtés; adunarea/recoltarea paiclor de mei; Hirsenhalsammlung. 1595: Az keoleos Aratasra, zarazasra, es egibe keotezessere keoltetem f—/96 [Kv; Szám. 6/XIII. 11].

szárazberki a Szárazberek (Szt) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szárazberek/Ber-cu; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON. Szárazberek: Szárazberek-ről való; din Szárazberek; von Szárazberek, aus/in/von Szárazberek. Szn: 1652: Szaraz Berki Mihaly [Kv; KovCjk I. 74a].

szárazbetegség átv is tüdővész; oftica, tuberculoză pulmonară; Schwindsucht. 1811: Száraz betegség sem éri erszényedet. 'S Mindég frissen tisztel Barátod tégedet [ArE 169. — "Ha a felsorolt tréfás előírásokhoz tartja magát].

Szk: ~be betegít. 1710 k.: A szörnyű tanulás, és az Isten háza és a közönséges jó miatt való buzgó szorgalmatoskodás betegíté" száraz betegségbe [BÖn. 555. — "Apáczai Csere Jánost] * ~be esik. 1710 k.: mennek Keresdre az atyámhoz, ki már ab uno extremo ad aliud vízbetegségből száraz betegségbe, hectica asthma stb. esett vala [BÖn. 706]. 1823–1830: a húgom ... szárazbetegségbe esvén, talán 1808 vagy kilencben megholt [FogE 280] * ~ben fekszik. 1704: Ma, gróf Székely Ádámné Bánffy Anna asszony, midőn tizenkét hetek alatt súlyos nyavalyákban, úgy mint a szárazbetegségben feküdt volna, reggeli tíz óra tájban ... lelkét teremtő Istenének szép csendesen megadá [WIN I, 61] * ~ben meghal. 1705: Pápai Pál sok hosszas sínlődése után a szárazbetegségben ... hajnalban hat órakor meghala [i.h. 584]. 1758: Nemző édesatyám volt Rettégi György, ki is 38 esztendő korában viceispánságában holt meg Kisbudakon az édesanyjánál szárazbetegségben" [RettE 54. — "1718 szeptemberében]. 1809: Török Kis Anna meg halt szaraz betegsigen [Nagykapus K; RAK 11]. 1815: meg Hólt ... Nagy (:Móka:) Márton a' Templom kerülő 67. Eszt. szároz betegségben [Györgyfa K; RAK 123]. 1823–1830: (Borosnyai György) tanulóársam s jó barátom volt. Akkor prokurátor volt, azután város notáriusa, végre senator lett, de szárazbetegségben idején megholt [FogE 301] * fulladás ~. 1838: (Meghalt) Sárvasári Balás Kata özvegy György Istvánné 65 esztendő, fullados száraz betegségben(en) [M. gyerőmonostor K; RHAK 3].

szárazbírság pénzbírság-fajta; un (anumit) fel de amendă; eine Art Geldstrafe. 1829: ezelőtt én három Esztendők-

kel lévén Kis Biro Szározt bírságból, egyből, másból gyűjtetem husz Rforintot | Id. Abrahám Joseff a mult karátsón körül aztis panasolta nékem hogy az ő bírsága előtt volt kis biro Kántor Jánostol, kellett volna az ő kezeibe menni száraz bírságnak 25 Rfmak az volt Kántor Jánosnak, de ebből egy xrtzárt se kapott [Mezőkölpény MT; TSb 48].

szárazdajka 1. csecsemőt gondozó, de nem szoptató dajka; dădacă; trockene Amme, Kinderfrau. 1704: Ma ment el a gyermek szárazdajkája hír nélkül, déleesti prédikáció alatt | Ma reggel a Salánkiné asszonyom egy szolgálójával a feleségem Sára nevű fraja elmentek szökve, és így már Szebenből ment el szökve három cselédem: egy inasom, egy szárazdajka, mind a kettő szilágyi, és ez a leány, aki széki volt, mind a társával együtt, akivel elment [WIN I, 71, 106]. 1842: 'A bé panasztatottnál szolgálatba lévő száraz dajka Décsi Eperjesi Jánosné Orbán Rákhel is hite után valja, hogy ... egy versen 'a Szemétért lett meg zálogoltatása alkalmával az Asszony Amberboj Josefné szitkozodva boszonkoda járkált alá 's fel a' Házba, és a Város Hadnagyáról ... ezen szokot mondotta" [Dés; DLt 1452. — "Köv. a szidalom].

2. alk kb. nevelő; educator; Erzieher. 1657: Meghalván Kristóf, succedált az fia, Zsigmond; gyermekségében száraz dajkájul melléje rendeltetett Gálfi János [KemÖn. 20. — "Báthori].

száraz dér kb. fagy; ger sticlos; Reif. 1654: 1. Januarii Az eső kezdé esni, s, majd három hétig esett, azután nagy száraz derek lőnek tovább egy hónapnál [Kv; KvE 172 SB]. 1778: Februarius feltetszésével oly száraz derek jártak ... hogy a Szamos által fagyott [RettE 384–5]. 1818/1820: Felleg szakadás, Jég verés, és hóharmat, vagy igen kemény száraz dér [Kv; Pk 4].

szárazföld uscat, pământ; Festland. 1710 k.: ti Erdélyben, Magyarországon, száraz földön, szép vékony meleg aërben hússal, fűszerszámos étkekkel, és rendszerent mindenkor jó borral éltek" [BÖn. 578. — "Lindanus professzor szavai].

szárazgat száritgat; a usca (la soare) timp îndelungat; trocknen lassen, trocknen. 1751: En Soha Sem tudom hogi Szárazgatták volna ő Nga meg vizesült gabonáját [Marosztkirály MT; Told. 29].

szárazgyümölcstartó láda aszaltgyümölcsös láda; ladă în care se păstrează fructele uscate (prin deshidratare); Kasten für Dürrobt. 1681: Száraz gyumolcstarto, paraszt hossszu Láda Nro I [Vh; VhU 563].

szárazhurut fulladásos/göröcsös köhögés; tuse uscate; trockener Husten. **Szk:** ~ban meghal. 1858: holtak meg ... Kálo Latzi 60 éves Száraz-hurutban [Bh; RHAK 81].

szárazkeh szárazbetegség, tüdővész (a lovaknál); emfizem pulmonar (la cai); Schwindsucht (bei Pferden), Dampf, Dampfigkeit. 1824: Egy barna pej mintegy 10 Esztendő Kanta ... mintegy tizenkét markos száraz kehébe vagon [DLt 164 nyomt. kl].

szárazkerék bélkerék; roată de moară cu masele; Rad der Trockenmühle. 1681: Malom ház. Harom oldala borona

fabul vagy(n) fel rova ... Ennek vizes és száraz kerekai, kő Padgyával garattyával, felső alsó köveivel és egyéb hozza való Eszközeivel mind jók [Plop H; VhU 606].

száraz korcsoma korcsmárlás-megváltás; obținerea dreptului de a vinde băuturi alcoolice; „trockene Schenke”, in freie Ablösung des Schankrechtes. 1640: Korczoman elein ket hordó bort attanak ki közikb(e) es az harmadiknak arrat szaraz korczomaiual Exigialtak raitok udgy mint hul f. 14 [Grid F; UC 14/18. 31]. 1681: Valamikor szaroz korczoma observaltatik, minden ember ... minden sessiotul, egi egi Tyukot, es öt öt Tyukmonjat tartoznak adni (igy!) [A.nádasd H; VhU 96] | Az három Satoros Innepeken ... tartozik mindenik falu, külön, külön, három három negivenes bort ki arulni esztendőt által. Ha penig bort közikben nem adnak száraz korczomával tartoz(na)k [Erdőhátság H; VhU 198] | a jobbagoikból álló Takasok akár mely közönséges Contributio alol (:Innep Tyuk, Tyukmonj, szaraz korczomaert valo fizetéstől, ako zab adastul): nem immunitaltatnak; hanem ha Taxa leveleken valo resolutiob(an) signanter effelerölis emlekezet azalatt, a csizmából kifordítván a vizet, felülék, s bémének Somkerékre szárazkodni [BÖN. 568].

Sz. 1657: az szegény Mikó Ferenc sokat ácsorga, de csak száraz korcsomája lőn [KemÖn. 57. — *A félmeztelen nők körül].

szárazkodik szárítkozik; a se usca (lingă foc/la soare); sich trocknen. 1657: mind lovam, magam lábra kapánk, s kimenvén^a vezetém az hitván lovat ki fëkemlejnëél fogva, s ottan közel lévő faluban szárazkodám [KemÖn. 60. — *A folyó vizéből]. 1710 k.: (A patakából) osztán gyalog kigázlék, szolgálaim is érkeztek azalatt, a csizmából kifordítván a vizet, felülék, s bémének Somkerékre szárazkodni [BÖN. 568].

szárazkőhögés fulladásos/görcsös köhögés; tuse convulsivă; trockener Husten. Szk: ~ben meghal. 1856: halt meg Pécsi Ilona a' Pécsi Imre és Czako Zsuzsa 1 éves leánykája köhögésben [Dés; RHAK 81].

száraz liktáriumtartó ládácska aszalt gyümölcsből készített lekvárt tartó ládácska; lădiță pentru marmeladă; Kästchen für Marmelade. 1788: Úvegnek valo kitsin tojókas Ferslog ... Száraz Lictárium tarto kitsin retesz Ládácska [Mv; TSb 47].

szárazmalom állati (esetleg emberi) erővel hajtott malom; moară acționată cu forță animală; Trockenmühle, Zugmühle. 1574: Hoszw Symon Azt vallia hogy ... ky leo az Istuan az hazból, es Mind ketteo hozza wth ... eo azt Latwan kezd kyalantany hogi meg fogaik Eoket az egyk az kapwra futamky azt az Eorizeok fogak Meg az Masik az Zaraz Malom fele aztis meg fogaik [Kv; Tjk III/3. 406]. 1594: Az var eleöt minden Zerzamaual zaraz malo(m) uag'on No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 17–18]. 1595: Molnar Mihaly ment Nadasra ... Az Zaraz malomhoz fa zörszenj es keresnj [Kv; Szám. 6/XXVlla. 125 ifj. Heltai Gáspár sz kezével]. 1670: Az száraz malomhoz es vizen való egyék malmokhoz, hogy az szamosujvári udvarbiro adjon malomköveket, ő nagyságok parancsoltanak [TML V, 4 Nalácz

István Teleki Mihályhoz]. 1685 e.: Száraz malomhoz valo kis korong Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 6]. 1697: Vagyon az Vinczi felső Várban is ... Egi kö ház ... Itt vad-(na)k ... Egi száraz malomra valo harang vas karika rajta nro 2 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 7]. 1704: az száraz malomhoz való fáért és palizátorokért küldtem szekereket [VassN 377]. 1720: az Száraz Malom Vagion építve 14 oszlopra [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. 1742: velünk edgyütt Hid kapuig el jüvén, a kapunál inte a náddal hogy Csál járjunk az ovárba bé a szároz malomba [Kv; AggmLt C. 12]. 1784: ezen helynek az Udvar felől valo also részében volt egy Száraz Malma Mlgos Groff Haller Gyorgy Ur ő Nagyságának [Gorbó SzD; JHbK LIX/4]. 1796: a Szaraz Malomtól hoztanak 160 véka szilvát mivel ott volt jobbatska termés egyebütt most szedetjük [Szilagyecseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1840: Száraz Malomnál ... Garadra menő Grádits [Mocs K; Told. 36].

Hn. 1754: a száraz Malmon túl [Kisesküllő K; BHn 73].

Szk: két köre forgó ~. 1662: látván, hogy azon rettenetes tüztől a derék élés — és cajtához léces szarufázatja, és annak szomszédságabéli egy kerékkel két köre forgó igen mesterseges szárazmalom ... héjjazata is meggyuladván, hogy azoknak oltásokat a micinktől annyira meglepetni látnák, az cajtáznak romlását eszkebe abból vették vala [SKr 602–3] * kézen forgató ~. 1656: Kezen forgato szaraz malomhoz valo fa eszközök [Fog.; UF II, 105] * rezsnyciforma ~. 1676: Vagyon itt rezsnicza forma két kis szároz malomis melynek bél kerekai, kövei, és garattyais megh vagyon [Fog.; UF II, 705] * sóórlóforma ~. 1858 e.: Az Csűr mellett so órló forma száraz malom cum requisit(is) Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 10].

száraz mennykő villámcsapás; trăsnet; Blitzschlag. 1763: A kolozsvári tornyot is megcsapta egy száraz-mennykő, sok kárt tett a famunkában [RettE 153]. 1815: ebéd alatt igen nagy menydörgés volt; a Város fogadója(ban) meg is ütött egy embert a száraz mennykő [Dés; KMN 92].

szárazmolnárné a szárazmalomban működő molnár felesége; soția morarului de la moara acționată cu forță animală; Frau des Müllers von Trockenmühle. 1730: Száraz Molnárné Dóbra (igy:) (38) [Altörja Hsz; Borb.].

szárazon 1. megszáradva; uscat; trocken, im Trocken. 1793: Török buzais termett tisztitva 4 szekérel a' mellyből szárazon szémül ki jött ugy iteljük száz véka [DE 2. XIII. B/b. 16] | Drági Gondviselő Instructioja ... A Zabb olly kényes, nem hogy essőbe, sőt csak jo harmatossan sem lehet öszve kötni; azért jol meg szárazssa, karoba rakassa, 's jo szárazon hordassa bé [JF 36 LevK 189–90]. 1801: a' Házat ... hogy eddigis itt nem hagytam, bezzeg volt haszna; mert nem tsak learrattattam ösz Buzámat hanem jo szárazon az esőzés előtt bé-is takarittattam [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez].

2. víz nélkül; fără apă, secat; ohne Wasser. Szk: ~áll. 1688: Györgyfalván az Falu végin vagyon egy Malom az Urak számára valo egy Patakon, mely(ne)k mikor esős üdö vagy(n) akkor vagyon haszna, egyéb kor inkább szárazon áll [Csicsógyörgyfa SzD; BK]. 1757: (A malom) többire Szárazon áll [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. 1812: volt ... az én értekmreis a mostani Maros Ága folyamattya helyen egy kis porond, vagy patakotska forma árok, de ez

mindig szárazon állott [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 30 Hetegán Juon (40)jb vall.] * ~ *hever*. 1761: A Malmok is nyomorult Statusban valának ... az Also szárazon heverve az középső is hibázva [Déva; Ks 94. 24. 4] * ~ *marad*. 1662: Azmelly árkon is majd egy singnyire való víz elszállván, valami kevés víz csak az árok közepin maradt vala, a bástyák alyai nagyobb részént szárazon maradván [SKr 599]. 1744: Két rendben tudom, hogy a Gát el szakadot, és Vízével edgyütt hala is el ment, és mind a kétszer szárazon maradt a Tho hely [Tóhát TA; JHb XI/17. 11] * ~ *va-gyon*. 1810: (A) Malom meg vagyon használható lenne még, de a' víz a' régi járását el hagyván ... a' Malom egészen szárazon vagyon [Rákos Sz; Ks 20 Conscr. 64].

3. víztől elöntetlenül; néinundat, fără să fie acoperit cu apă (la o inundatie); trocken, wasserfrei. Szk: ~ *marad*. 1718: (Az Olt) ha exundalni találna, a Hidon innen csinál magának heljelt, és a Hid szárazan marad [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1723: En, mint Halász azt a Berket igen járom, s látom hogy miolta a Palló véginél az árok meg szélesedék, az középszerű árvezet igen el nyeli s nem engedi hogj a Bereken el terjedgye(n), a Berec csak szárazon marad [Királyfva KK; MbK 162].

4. csapadék nélkül; fără precipitații; ohne Niederschlag. 1662: Az hadakat a Maroson, mely is akkor igen beapadt vala, hol költöztethetnék gázlóban által, mely meg is lehetett volna, ha csak mi kevés napok alatt tart vala is olly szárazon az idő [SKr 183-4].

5. (gyümölcs) aszalva, szárítva; (fructe) uscate prin deshidratare; gedőrtt, trocken (Obst betr.). 1595: D. Alphonsus be kere az Wmak, maganak és megis annak az 2. papnak Zarazon Mandolat p(er) d 10 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 178 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

6. (hal) szárítással tartósítva; (pește) uscat prin deshidratare; (Fisch) gedőrtt, mit Ausdörrung konserviert. 1734: küldöttem ... tíz Csukát és 20 potykát szárazon [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.]. 1743: Alítottott Pisztrangas halásznak Bolog Mihaj, aki tartozik annuatim be adni 600. melyeket tartozik meg szaraszteni, Sót adván az Udvar hozzája, és azután szárazon két Angaria alatt az Udvarb(a) p(rae)sentálni [Grohot H; Ks 62/6].

7. készpénzzel; in numerar, în bani peșin; mit barem Geld, bar. Szk: ~ (meg)fizet. 1674: Bő bor termésnek idejen hat negyvenest szoktak ezeknek korcsomaroltatatosoknak okaért ki adni, de mivel az bor szűkőn terem az korcsomat szarazon fizetik meg [A.porumbák F; UF II, 627]. 1770: én a nyakamra adosságot nem veszek, hogy szárazan fizessem az interessit [Mezőbánd MT; DobLev. II/421 Szántó Sándor lev. édesanyjához]. 1782: Bernád György Urtol sok rendben hallottam beszélni: hogy szárazon fizetett Dombi János Umak [A.csernátón Hsz; HSzJP Ladislaus Cseh de A. Csernátón (60) vall.] * ~ *veszi meg rajta az árát*. 1680: Bő borkak idejen ez helyb(en) Continuuus Korcsoma szokott lenni, de mikor szűkőn terem, hat földes borkak a lucrumát szárazzon sokták rajtak meg venni [A.porumbák F; KvLt Urb. 49].

8. ép bőrrel; fără să pătească ceva; mit heiler Haut. Szk: ~ *el nem halad*. 1867: hogy mit keljen tennem egy ilyen emberrel meg gondolom, de anyi bizonyos hogy szárazon el nem halad [Vingárd AF; KCsl 11] * ~ *nem marad*. 1657: Toldi maradéki is nem maradának szárazon [Kem-Ön. 24]. 1674: akár az török nyerjen, akár az lengyel, mi szárazon nem maradunk [TML VI, 578 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: beszélünk, sopánkodánk, hogy bi-

zony soha közöttük szárazon meg nem maradunk [BÖn. 706].

szárazportéka szilárd áru; marfa solidă; feste Waren. 1786: Nyilvánságos Királyi rendelés extál arról, hogy ebben az országban — is valamint más Birodalmaiban elő Fel-ségének, minden folyó és Száraz portékák bizonyos mértékek szerint distráhlattassanak [Torockó; TLev. 9/24].

szárazság 1. száraz idő(járás); vreme uscată/secetoasă; Trockenheit, Dürre, Trockenzeit (Wetter betr.). 1590: Vettettem volth az el mult iden zaboth 11 keőbeőth, minth hogi az zorassagh miath, masuttis el Uezeth, sok heljen nem chak ith az minth eőzue zedegethettem benne leőth rajta, 18 keőbeől [Kv; Szám. 4/XIX. 20]. 1609: Ezen esztendőben az szőlőt ősszel mind megvette teljességgel az hideg, hogy igen kevés bor lőn az kolozsvári határon való szőlőkben; búza is igen kevés az nagy szárazság miatt [Kv; KvE 139 SB]. 1636: (A malom) mind telbe(n) nyarban forog, hanem mikor hidegh es nagy szaraszaga uagyon; akkor nem foroghat [Siménfva U; JHb Inv.]. 1640: ez iden az nagy szarossogh miat Vrunk(n)ak elő Ngak itt sem(m)j fokhagyma nem leőn [Fog; BesztLt 1640/249 St. Leszai Provisor Fogarasien(sis) a beszt-i főbíróhoz]. 1710: Tavasza az Umak ném lét tób nyoczvan kalongya Zabjánál es 21 kalongya Árpájánál, mivel a szaraszág mian tavaszunk csak ném lőn [Kásonújfalú Cs; BCs]. 1719: A nagy szárazság miatt ... sem ősz, sem semmiféle tavasz gabona nem lőtt [Csz; SzO VII, 261]. 1726: Mikor ertem aszt a Tot igen nádos Saros hely volt Senki Sem kaszálta ... az szűk üdőben ugy kaszálta megh, mert mikor szaraszág vagyon Sáté terem rajta de mikor esős üdő jár, tsak fedni való Nád [A.detrehem TA; Born. IX. 5 Tonya Péter (60)jb vall.]. 1749: az idén ezen a helységen olj szárazság volt hogj az marhák élhel is majd meg holtak az borjokot is az Tehenek elig tarthaták [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1768: A sarjuhoz tsak vékony reménség vagyon, mert eső nem jár, mind tsak szárazság vagion [Eszmény SzD; Told. 5a] | Nyári hévségeken Szárazságokban és Kemény Télben Kutakból bajal itatatik a Marha ...? [Kissármás K; RLt O. 4 vk]. 1771: Ezen nagy szárazságot Medardus hete <változtatta meg>, mivel elkezdvén akkor az esőzést, máig, id est Jmo Julii, majd minden nap esett az eső [RettE 251-2]. 1797 k.: Az Lovak Marhák jól vadn(a)k épen az Mezőn az szaraszág mian az Marhak(na)k meg kevesedet az etelek [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1822: A szárazság ugyan még mind tart ... széna majd semmi se kerül kivált az oldalos helyeket megse lehet kaszál-ni [Zsibó; WLt Kelemen Benjámin lev.]. 1864: Nagy Cse-re ... egy oly szép forrása van mely láb vastagságu — és bármely szaraszagban három huvelyk vizet tud adni [Kispetri K; KHn 291]. — L. még BHn 43; DHn 11; FogE 102; KvE 167, 169; RettE 302, 373; SKr 173, 182-3.

Szk: ~*ra fordul az idő*. 1718: harmad napra ujolog szárazságra fordult az üdő [Szentdemeter U; Ks 96 András Péter lev.].

2. soványság; faptul de a fi slab/uscătiv; Magerkeit, Fettlosigkeit. 1710 k.: combjaim, tomporám szép húsosak, teljesek voltak, úgyhogy az sem teljesség és kövérség, őszitő-vérségnek vagy szikkadt szárazságnak nem mondattathott, hanem Istentől áldásul adatott könnyűségnek tartottam [BÖn. 492].

Ha. 1724/1779: szároztság [Gerend TA; KS]. 1758: szároztságban [Bh; EHA]. 1761: Szarosság [Boz H; JHb LXX/3. 157]. 1771: szárosság [Dombó KK; JHb XX/26. 4]. 1772: szároztságkor [Ádamos KK; JHbK XXXIV/36]. 1790: szároztságban [Sztérzsakercsesora F; TL]. 1810: szárosag [Mezőrűcs MT; Borb. II Bukur Juon vall.]. 1829: Szározság [Ne; DobLev. V/1155. 8a].

szárazságos csapadéktalan; fārā precipitaiī; ohne Niederschlag, regenlos, Trocken. **Szk:** ~ időben. 1725: az To hely ... igen forrasos és nados lévén az előtt nem ka(sza)lta Senki hanem csak az mostani Szarazsagos időben kaszalyak [Aranykút K; Ks 7. XIX].

szárazvám szárazföldi (nem vízi) úton levő vám(hely); vamā pe uscat; Maut. 1677: A' Száraz Vámok penig, melyek szükségesképpen hidakkal, töltésekkel, gátackal, hajókkal nem tartatnak, tolláltassanak [AC 112]. 1811: Azon bitang Lo ... a' Száro-z-vámon fel — fogatott [DLt 146]. 1838: Alsó Fejér Vármegyében kebelezett Sugadi praediumban a szárazvámnál egy Malom — helyen [Sugad AF; EHA].

Hn. 1753: Száraz Vám nevű helyüket [Sugad AF; EHA]. 1803: A Száraz vám rétye mellett [Ispánlaka AF; EHA]. 1816: Az Száraz Vám uttyánál (k) [Hari AF]. 1834: Száraz vámnál, a Patakon innen (k) [Csekelaka AF]. 1834: A' Száraz vám felől: Forduloban; Az uton fellyül a' szőlő alatti nagy láb (sz) [Marosújvár AF; EHA].

szárazvámi a szárazvámnál levő; de la vamā pe uscat; bei einer Maut. **Hn.** 1823: Száraz vámi Praediuma [Szárazvám AF; EHA]. 1845/1853: A' Száraz vámi rét mellett (sz) [Ispánlaka AF; EHA].

szar-bűvös *becsm*, *szitk* kb. ronda/utálatos boszorkány; vrājitoare scîrboasă; dreckig, scheinlich (Hexe). **Szk:** ~nek szid. 1591: Anna azsoni, Zigiarto Andrasne vallia ... hallottam azt hogi Veres Andrasne zitta Varga Georginet zar bwueosnek [Kv; TJK V/1. 124].

szárcsa I. *mn* fehérés lábú (ló); pintenog; weißbeinig (Pferd). 1689: Török Lovak. 1. Császár szürke 2. Tatar Chan külte szárcsa [Gyf; Ut]. 1761: Piros pej szűrő a két hátulso lábaval szártsa hat esztendő Paripa mely Ménlo Nro 1 ... Világos pej szűrő a' két hátulso Lábával szártsa ... négy esztendő Metzetlen Gyermeke Nro 1 [JHb XXXII/31. 22]. 1807: Egy ... vékony nyaku hitvány Kantza Ló ... hátulso bal lába a' tsuklojánál szártsa [DLt 358 nyomt. kl]. 1815: Egy 16. markos nagy fekete Ló, a' farka el- van vágva, a' hátulso ujjabb (!) lába egész térdig fejez szártsa [DLt 106 ua.]. 1822: Egy Fekete két hátulso lábával szártsa kantza [DLt 163 ua.]. 1833: Csekelaki Jakab Janos adott el Lonai Sztáns Thomának 1 Barna 2 Eszt. Csikot jobb Lában hátul Szárcsa Rf. 74 [Torda; TVLt Közgy. ir. 797]. 1837: sárga meddő kantza ... mindkét hátulso lábai szártásák [DLt 1042 nyomt. kl]. 1839: egy negyedik esztendőre menendő piros pej, paripa, a' hátulso bal lába fejez (szártsa) fejez (!) vagy is egy csillag formájú jegy a' homlokán [DLt 1104 ua.]. 1840: Világos pej paripa ... a' két hátulso lábai kevéssé szártásák [DLt 222 ua.] | setét pej kantza 6 Esztendő, féllába szárcsa [HSzj].

II. *fn* fehérés lábú állat; animal care are pete albe la picioare; mit weiblichen Beinen Pferd. **Án. A.** (lónév). 1792: Szártsa nevezetű tiszta fekete metzetlo [Szászany-

ca K; CU]. 1837: Az Szártstát instálom Bátsit küldje fel mert ... a lovak erőssen hitványok [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/1278 Ujjfalvi Josef Dobolyi Sigmondhoz] | Szártsa (pejsárgás kanca) Szártsa Csitkoja (pej kanca) [Nagysajó BN; HG. Kemény Sámuel hagy.]. 1850: Szárcsa (kanca) [Bilak SzD; LLt] | Szártsa (kanca) csikója: Szárcsa [Doboka; MkG].

B. kutyánév. 1674: Sarcsa, Sarcsa [EM XLIX, 535–6].

szárcsagyökér szárcsafügyökér; (rädäcinä de) salce; Wurzel einer Pflanzenart. 1687: Szártsa gyöckerre ... edes gyöckerre f. 2// [Utl].

szárcsalábú fehérés lábú (ló); pintenog; mit weiblichen Beinen. 1796: egy szártsa Lábu ideji kantza Csikkoja [Bac-kamadaras MT; CsS]. 1811: Egy szártsa labo 2 esztendő pei Csitko [Jedd MT; LLt]. 1823: szökött el ... két világos pej anglizált, szártsa Lábu és a' homlokán fejez hoka loval [DLt nyomt. kl].

szárcsaló fehérés lábú ló; cal pintenog; Pferd mit blaßlichen/weissen Beinen. 1799: A Szárcsa Lovat az hámbol ki mustálván, melyet eő Nga az V. Hunyadi Conventnek assignált [H; Ks 108 Vegyes ir. 47].

szárcsapej fehérés lábú pej (ló); roib/murg pintenog; Pferd mit blaßlichen Beinen. 1689: Császár szürke Török ló. Szarcsa Pej török ló Tatar Chám külte [Utl].

szárdelli szardella; hamsie; Sardelle. 1752: 1 font Szárdelli. 5 vka Hábámtiza [Told. 19]. 1781: 1/4 font Szárdelli [Berz. 17]. 1788: adott 1/4 font Szárdellit [i.h. 8. 72]. 1801: 2 font Szárdelli 2 Rf. 3 font Kápri 3 Rf [Déva; Ks 120. III. 7]. 1807/1818: 1/4 Font szárdelli [Mv; Told.]. 1808: 1/4 Font Szárdéli [Mv; i.h. 22]. 1817: 1/8 Font Szárdeli [Mv; CsS]. 1862: Stearin Gyertya 5 ft. 16 kr ... Sardelli 36 kr [Kv; SLt Vegyes perir.].

szardob 1. *becsm* kb. hitvány, szemét alak, szarházi; tic-čalos, nemermic; Scheißkerl. 1779: Odajárt Sezenbe pápis-tának is offerálta magát^a, de nem hiszem acceptálták volna. A Szardob^b is megfizet valamikor akkor [RettE 408. — ^aKolosi József v. László, Doboka vm-i szb. ^bKeczei Sándor].

2. jelzői haszn-ban; in funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: alávaló; mernic; dreckig, Scheiß-. 1772: Ez annyira megszurta az orrát ennek az ostoba, szardob Keczei Sándornak, hogy mihelyt beszúrta magát a főbíróságra, mindjárt arra vette a táblát, hogy utánam investigájanak mint egy malefactor után [RettE 291].

3. *szitk* 1835: basszom a' szardob (!) lelkedet, ki tapotom a béledet^a [Zsibó WLt. — ^aKovács József j.b a fiscalisnak].

szarhordó kb. árnyékszéktakarító; care curăță haznalele; der die Buden putzt, Dreckkübelträger, Abortreiniger. **Szn.** 1685: Szarhordo Peter [Kv; Dica XXX. 10].

szárhús lábszár; gambă; Unterbein. 1847: Brezjoj Niku-lájnak ... Sebje van a' jobb lábán, a' szárhús közelében [DLt 806 nyomt. kl].

szarik 1. székel; a căca/defeca, a evacua materiile fecale; scheissen. 1598: Reodj Martonne Anna ... vallia ... monda

Istva(n) deak ... Nem engedz de az kutba(n) elseőben en magam zarom az kutban (igy!), Annak vtanna az zolgaimat zaratom bele [Kv; Tjk V/1. 220]. 1629: ollian attiafiak vatok hogy az eggitek Magyar Orszagba(n) szart az hegien, az Masitok az hegy alatt volt Erdelyben es az uiz eozue Mosta s arrol ualo szomonczak vattok [Mv; MvLt 290. 32b]. 1807: tegnap estve jol laktam aluttéjjel ma beteg voltam szartam, hánytam, hevertem estveig [Dés; KMN 575].

2. ~ *vmibe/vmire becsm, szitk* kb. köpik *vmibe/vmire/vkire*; a căca pe ceva; ein Scheißdeck sich um etw. kümmern, scheißegal haben, aus etw. Scheiß machen. 1567: Catherina vxor petri Farkas (iurata fassa est) ... Jlla Elizabeth, voce alta acclamasset, Bwosok (!) az en saytaromba teyway (!) zarom a' ty sáitartokba [Kv; Tjk III/1. 82]. 1568: Anna Consors Michaelis Babochy ... fassa e(st) in hunc modu(m) vgy hallottam az Kőmyűes Lőrinccne zőleyebe hogy zola Zabo Janos, Zarom az testamentom leűeibe es az Testamentomba [Kv; Tjk III/1. 171]. 1729: aztis hallottam, h(o)gy Bodola Győrne Aszszonyom, hogy Bartok Kelemen Uramat Keringőnek Csavargónak monta, Nemessegitis hallám hogy gazla Bodola Győrne Aszszonyom Bartok Kelemen Ur(am)nak honor sit auribus, Szarik Nemessegitis [Feldoboly Hsz; DobLev. 1/141 Bodola Janos (33) pp vall.]. 1747: az Molnár János fellesége bójt napon karpa Czibrét és szép kenyeret ... enni akorván adni Joszivnak, kiis meg haraguván azt mondotta S.v. Szaram Czibrédben mert én más ételekhez szoktam [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1771: Azt hallottam Pap Andrásnétol mondani ... akkor, midőn Hadnagy Uramtol petsétet hozot volna ... és meg mutatta volna Pap Andrásnénak, ő kegyelme ezen illetlen szavait: hogy szarom a petsétb(e) [Dés; DLT 321. 37b]. 1775: ő Nga Dominalis Birája általom két pennzel tiltotta Groff Lázár Antal Ur Embereit az Ház epitestől ... azt felelték, s.v. szarnak tiltásomra, arra nem hajtanak egy szikráts [Kettősemező Sz; JHbK LIV/2. 9]. 1780: az ide valo Serfőző Strausz Domokos Trettner Josefet meg nem betsülvén tsak ugy hivta Te, melylyert Tretner Josef meg haraguván monda betsüljen meg, mert én Ser főző Meister vagyok és a Cassai Serfőző Privilegiált Czezhbol valo. Melyre mon<d>á az Enyedi Serfőző Szarom réád és a Te Czehadra [Ne; DobLev. III/540. 3b Jos. Hirs (31) vall. — *A gyf-i serfőzőmestert].

Szk: *vkinek orcájára/orrába/szájába* ~. 1570: Cristina Kadar-Jmrehne hithy zerent vallya, hogy ... Zeoch Gërgh ne(m) akarya ky adny*, hanem erősen kezd fedeodny, hogy vgy Nem Aggya hanem vgian el akarya vegezný zaryanak mynd orrokba zayokba [Kv; Tjk III/2. 118. — *A gereznát. *A foltozást]. 1720: Boldor Péter azt mondá Boldor Todomak hazudsz rossz ember baszom a szerencsédet szarom az orcádra azon szók felett inditatott a veszekedés [Vormága H; JHb XXXIII/32]. 1772: Hallottam egykor Imbrefi szőts Ferentzné száijából ezt mondani Tit. Néveri Uram(na)k hogy szarik a száijábo Neveri Uram(na)k [Dés; DLT 321. 62a]. 1784: mocskalni kezdi ártatlan ilyen módon te kantzalista te baszam az anyadot Szarom a szájadba ... az Czezat azom mondon Le gázolá baszam az anyatokat Szarom a Szajatokba vala menyin vattok [Mv; Lakatos céh lev.]. 1844: Szakmári Ferentz ... azt mondotta ... hogy szarik a' Király Biro Vr száijába [A.sófa U; DLT 1441].

Sz: *amig az agár ~, addig elszalad a nyúl*. 1704: beszéllették ugyan, hogy a kurucok gyülekeznének mind Kocsárd felől, mind Kolozsvár felől, mind Háromszék felől, de

amint látom, addig bėjún a general, és amíg az agár szarik, addig elszalad a nyúl [WIN I, 225] * *amikor tyűkja ~, azt is lesi*. 1584: Deak Mathe ... vallia, Elegge zitkozodot Danch Leorincz ig hogy viczey Andras thiukasz volna, egy (!) amikor thiukia Zarik azt (is) lessy [Kv; Tjk IV/1. 361] * *most szart az ördög ide*. 1674: Fajeruay Mihaly Uram ... Kis Martonnak az szek szinin aszt mondotta hogy most szart az Eördőgh ide megh az lelekeuelj megh szidta [Kv; MészCLev.].

szárika kb. (posztó)guba, suba; saricá; Schafpelz. 1739: Szárikámot az nyakambol kivetvén, mondám az Öcsemnek, Lőjded ... mert el kell vesznünk [Kézdisztlélek Hsz; HSzJP St. Hodor (49) pp vall.]. 1758: Egy szárika valora flor. Hung 1. den. 24 [Páké Hsz; i.h.]. 1801: Georgie N. mint egy 20. esztendő ... sárga hajú, az Oláh Országi modra fésülve ... egy kurta rongyos Oláh bundát, s' azon felyül egy uj, ugy nevezett zárikát ... viselvén | Szávu Popa mint egy 24. esztendő ... fekete szemű és hajú, az Oláh Országi modra fésülve ... egy nagy Oláh bundát és azon felyül egy régi ugy nevezett zárikát viselvén [DLT nyomt. kl]. 1808: Felső Porumbáki ... Gyitza Pap János ... visel szőrös Oláh bubot vagy szárikát [DLT 171 ua.]. 1811: hegyi Tolvajok ... vittének el ... Három ujj által vetőt ... Egy ujj szárikát ... Egy Puskát [DLT 629 ua.]. 1819: aprobb panaszkokból vilá-gosságra jöven az, hogy egy uj szárika az eő kegyelme házánál tanáltatt meg [Berecz Hsz; HSzJP]. 1826: a' Nyakamba levő szárikámat ki huzta és el vitte [Lisznyó Hsz; i.h. Karátson Gyurka (36) prov. vall.]. 1829: Tudom azt nyilván mivel szemeimmel láttam, hogy Hoszszu Péternek egy szárikát jät el vette [Bodzaforuló Hsz; i.h. Bulárka Thoma (40) vall.]. 1839: Majláth Jeremiás ... visel ... fekete zekét, vagy is sokszor tsak szárikát [DLT 1355 nyomt. kl].

Szk: *combközépig érő ~*. 1817: Egy Szilágyi modi fekete váslott Czomb középig érő szárika, vagy Gubába [DLT 70 nyomt. kl] * *szürke ~*. 1752: Edgy Szürke Szárika [Szász-vessződ NK; JHb XXIII/27] * *viseltes ~*. 1803: Bochoday András ... öltözete vólt egy viseltes Szárika, egy viseltes fekete Bárány — börrrel prémezett, és zöld posztóju Süveg [DLT nyomt. kl].

szárikás kb. gubás, subás; (imbrácat) cu saricá; mit Schafpelz. 1796: jöttek hozzá oda ki valo szárikás isméretlen emberek [Hidvég Hsz; HSzJP Támpa István (60) col. vall.]. 1873: néhány ... vámhivatalnok lakik itt* a nagyszerű magányban, heteken át alig látva mást, mint egy-egy nyájai után számaron haladó nagy szárikás* és kucsmás juhász [Orbán, SzfLeir. VI, 77. — *A brassói Királyhegyen lévő határállomáson. — *Így! Lapalji jegyzetben: Lombos suba, melyet a hétfaluasiak (Br) viselnek. Ez az értelmezés nem a szárm-ra, hanem az alapszóra vonatkoztatható].

szarindár l. szerindár

szárjő-vas ?? 1874: Szárjo vas ... Francia kulcs ... Harapó fogó [TSb 7].

szarka 1. Pica pica; cotofană, țarcă; Elster. 1662: örülhetik és kacagva-kacaghatják*, hiszem, akik azt régen áhították s felőle azt tartották: jobb volna vadaknak, madaraknak, rókáknak, szarkáknak azt a földet lakni, mintsem arra telepedett evangéliumi valláson levő keresztyén magyar népnek azt bírni! [SKr 622–23. — *Az ország romlását].

Szn. 1573: Sarka Istwan [Kv; TJK III/3. 80]. 1583: Catalin Zarka Isthwanne [Kv; TJK IV/1. 121]. 1587: Zarka Antal [Jedd MT; BálLt 1]. 1590: Zarka Janos [Kv; Szám. 4/XV. 7]. 1598: Zarka Thamas waros zolgaia [Kv; TJK VI/1. 217]. 1602: Zarka Thamasne [Kv; TJK VI/1. 615]. 1614: Zarka Istuan lib. [Jedd MT; BethU 46] | Szarka Georgy Szarka Lukach Szarka Mihaly jb [Muzsna U; i.h. 121]. 1641/1687: Nemzetes Szarka Judith Aszszony N. Baranyai Jánosné [Székes MT; MMatr. 286]. 1659: Szarkának ... én mindent megmondok [TML I, 348 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1741: Julia Szarka (38) [Ks 15. LIII. 2]. 1742: Georgius Szarka [Koronka MT; EHA]. 1745: Szarka Jóseff [Ks 101 Haller János aláírásával Nsz-ből]. 1763: Szarka József tt [Kóród KK; Ks 11. CII. 18]. 1764: Tisztartó Szarka Uram [uo.; Ks 19/I. 6]. 1819/1831: Szarka Ferentz [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1827: Sz. Biro Szarka Samuel [K; Vég.]. 1840: Szarka Mihályné [Dés; DLt 456]. 1846: Szarka Mihály [Dés; DLt 1423].

Hn. 1693: Az Szarka mal alat (sz) [Nagyfalu Sz]. 1727: Az Szarka Mál (szb) [Balavásár KK]. 1750: felső határ-b(an) Szarka vára nevű helyben [Csokfva MT; DobLev. V/185]. 1782: A Szarka Kő alatt (k) [Szu]. 1795: A Szarka Málban (sz) [Nagyfalu Sz]. 1797/XIX. sz. eleje: a' Szarkába (sz) [Szentimre Cs]. 1806: A' Szarka Mál Oldalon (sz) [Kusaly Sz]. 1826: A' Szarka Csuti Táblába, a' Szarka kút-nál (sz) [Búzásbocsárd AF]. 1829: A' Szarka kő alatt (sz) [Szu]. 1852: a Szarka kerekítésibe (sz) [Magyaró MT].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ *vagdalta*. 1724: diffamálta szarka vagdalta, kurva sátoros czigánknak [Kvh; HSzJP].

Sz. 1639: Gergely Deakis neki ugrat mint az szarka nem üthette többször, hanem eős iol megh Czapdosta s be tasztotta az aiton [Mv; MvLt 291. 182b].

2. jelzői haszn-ban; in functie atributivă; in attributivem Gebrauch: ?szarka színű; de culoarea coțofanei; elsterfarbig. 1594: Az varbeli Istalloban vagio(n) szarka paripa No. 1 [Somlyó Sz; 13–4].

szarkafészek cuib de coțofană; Elsternest. **Hn.** 1647: korbórló szarka fészek bástya [RákCsLev. 378].

szarkaláb 1. virágféle; Consolida regalis; nemtűsor, pin-tenas; Rittersporn (Blume). **Szk:** ~ *vize*. 1679: Szarka Láb 2dik vize nro l [Uzdiszt Péter K; TL. Bajomi János inv. 32].

2. madárlábat formázó ruhadísz (bojt a mentén); orna-ment la unele obiecte de îmbrăcăminte; Verzierung einem Husarenpelz u.dgl. XVIII. sz. eleje: Egy Katona Verbuálás-ra ... Dolmányhoz 18. mentéhez 15. pár kétszeres pikkelyű sárga gombokért, és a szarka lábokhoz kívántato 8. pikke-lyekért ... Rf I xf. 47 [Kük.; JHB]. 1716: a Gombokötő munkájáról ... a szarka lábért, Mente kötőért kéván 4 Már(r)jást [Nsz; Ks 95 Incze János lev.]. 1732: Sárának a mentéje Posztójára — 388/Ahoz Sinor, gomb, szarka láb 159 [Pat.]. 1735: Egi hoszu mente Teczin Angliai Posztobol Arannyal Sinorozva, njolcz par paszamántal Csinált gomb Szárral hasonlo Szarka lábakkal [Sv; Hr]. 1736: 2 Jan ... fogadtam meg öregbik szolgálom(na)k Szőts Ersokot, kinek is fizetése léssen e' szerént 1. Zöld mente a' Landis posztóból tisztességesen rokával prémezve, uj bárány bőrrrel bérelve, sejjem Gombal sinorral, szarkalábbal" [ArJk 33. — "Fels-ből kiemelve"] az Urfi kontósére valo ezüst sinor, gombokért, kötőért, és szarkalá-

bért fizettem h. fl. 32 den. 54 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72. 53]. 1766: Kék Anglia Nestes praemezet, és bétlet mente, mellyin és Szármán lévő arany varrásokkal Szarka Lábakkal s kötő gombokkal, s körül arany borított sinorral | Egy Király Szin hozzá Simma bársony mente ... a' mellyin pedig 3 és ránczain tizen egy pár Arany pontispán rojtos gombok s pikellyek ahoz valo pontispán, és szarka lábakkal edgyüt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1780: 1 paar Szarkaláb [Peselnek Hsz; HSzJP].

Szk: *aranyos* ~. 1763: 3 Sing aranyos pantlika 1.30 1 Aranyos szarkalább hozzá valoval 2.3 [Kv; TJK XVII/1. 14 Polykter István hagy.]. 1789: Egy pár szkőfimbol (!) ké-szült mentéhez való aranyos szarka láb [T; LLt].

3. ékszerdísz; orna-ment de bijuterie; Orna-ment eines Schmucks. 1749: házához hivatván ... Hogi egy meg bonta-kozott rubintal rakott medályt meg becsüllyek ... az regi Statussara épp voltára hogi redeallyon, ezen fellýd igen gyengesége, és also nagj allyának vastagocska arany lapos drotokkal meg erősítésére, az töredezesi(ne)k potolására, Szarka lábak(na)k Correctiojara, Sroff csőinek es Sroff Há-zaknak kesztítésére ... megjen ... egy aranj egy fertály [Kv; Told. 12/1].

szarkapa ?ármýékszék-takarító kapa; sapă de curățat haznalele; Dreckschaufel/hacke. **Szn.** 1586: Szarkapa Si-mon [Kv; Szám. 3/XI. 151].

szarkás 1. ? szarkafészkes; cu multe cuihuri de coțofană; mit vielen Elsternestern. **Hn.** 1510: vallis Zarkasay [Gőc SzD; DL 36399. 325. — Jakó Zsigmond kijegyzése]. 1642: Szarkasban az Veremben (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. 1698: Kövecs aiban ... egy hod' föld ... Alábbis az szarkás oldalon egy hod [Páncélcseh SzD; RLt O. 5. — "Uo. még többször így!]. 1711: Szarkásba [Mákófa K; KHn 233]. 1732: az Szarkás ajjában (sz) | Az Szarkás oldalon (sz) | Az Szarkás tetőn (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. 1746: Szar-kás Tövisse alatt (sz) [Vadasd MT; EHA]. 1754: A' Szar-kás berek mellett [Gyerővásárhely K; KHn 151]. 1764: Az Szarkás alatt (k) [Páncélcseh SzD; DHn 57]. 1768: a Szar-kas [Mákófa K; KHn 233]. 1785: A Szarkás berek mellett [Gyerővásárhely K; KHn 151]. 1788: A kis Szarkásban (sz) [Páncélcseh SzD; EHA]. 1796: A Szarkásban (sz) [Nagy-kend KK; EHA]. XIX. sz. eleje: az Alsó Szarkásba egy orotvány [Vadasd MT; EHA]. 1814: a Nagy Szorkáson (sz) [Páncélcseh SzD; EHA]. 1877: Szarkas (l, sz, e, omi) [Szé-kelykő MT; EHA].

2. ?' **Szn.** 1589: zarkas Janos [Kv; Szám. 4/X. 74].

szarkirály gyepmester; (cigány)pecér, sintér; lucrător care curăță haznalele; Schinder, Abdecker. 1589: Az Pro-úata Zeket az foghaznal hordotak ky 18 Kadal attam) Pap Janosnak es Demeternek Zar kiralnak 18 kadal my tt f 5 [Kv; Szám. 4/VI. 20 Stenzely András sp kezével]. 1738: A Szar király(na)k flor. hung. 1 den: — 74 [Kv; Pat.].

szárközép -ig *hr-os* alakban a lábszár középső része; mijlocul gambei; mittlerer Teil des Unterbeins. A. emberre von. 1653: Szent Márton napján" szárközépig való hó lön [Kv; KvE 172. SB. — "Nov. 11-én]. 1662: Az Körös torká-hoz ... tartozó Jád nevű gyönyörűséges pisztrángos, galó-cás folyó vizet is azhol maga is néha meg nem állhatván, hogy ... sok szép halak közé szárközépig való vízbe neki ne ugranék, magát gyönyörködtetni szokta vala ... megha-

lástatván ment be [SKr 188–9]. 1722: a ho ... az havas felől való részekben szár középig ér [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1723: a Dési gát miatt a Nagy Szamos áradások annyira fel tolyta volt a kis Szamost, hogy Szárközépig jártam a Sz: Benedeki Malomb(an) a vízben [Néma SzD; Ks 25. IV. 5]. 1759: alávaló emberek tartott, akinek szárközépig s alább is erő hosszú deáktoğa forma mentéje nem volt [RettE 89]. 1764: ottan bokáig, és néholt szár középig erő vízben mentünk fel [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. 1823: Szókött-el apro fűrtös szárközépig erő gubába [DLt nyomt. kl]. 1823–1830: Amely paraszt leányok az alacsonyabb munkát folytatják, azoknak szárközépig erő szoknyájok, hosszú szőrtrimflijek, csinos papucsok, ezek lucskatalodnak, mégis nem szennyesek [FogE 182].

B. lóra von: 1662: Az álnok practicus nemzetség sáncán kívül egy jó hajításnyi földön, tovább is, sötét éjszakákon nagy sok apró vermetek, mintegy szőlőültetése valókat, ásván, s virradva a sáncul benne csak gyalog is, hol rejtőzéssel és egyképpen is, másképpen is a mieinket felingerelvén, míg észrevétnék stratagémaik, csalárdságok, rájuk kezdvén nyargalni, a lovak lábai a vermekbe térdig avagy szárközépig beesvén ... ugyanott megnyomattatnak [SKr 327]. XVIII. sz. eleje: Mihelyt a lovad inat út azonnal a fájdalmas lábát tekerd meg a térditől fogva Szár közepig Szíjjal a nyűg erin [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1761: Es ime, hátunk megett, jó távol sok emberek ... egy, előttem személyében mintegy esmeretesnek tetsző tiszt, középszerű idejű emberek vezérleése alatt lóháton — alig szárközépig erő vízben — a jeget törtetvén, a Maroson szerencsésen a Mezőség felé általmenének [Nyír 200 Bánffy Farkas álma].

szarmás '?' Án. 1674: Szarmás (kopó) [EM XLIX, 535].

származandó 1. kialakulandó; care urmează să fie făcut; zu entstehend. 1825: A Fedél mostani Szarvzatjának a projectalt Szelességéhez a boltnak mérve (?) le szállítására, az így származandó kis fedél meg létrehozására, a korszerű és folyó gerendának, ajtó és ablak feleknek, a magok helyekre lejendő vissza állításokra 3 áts napszám 4 Rf [Dés; DLt 3].

2. leszármazandó, születendő; care se va naște; (es wird) geboren werdend, zukünftig. 1644: ha az ur I(ste)n bennünket magzatokkal latogatni fogh azon megzatinkal edgiütt minden nemű jom ualami vagio(n) ... maradgia(na)k szerel(me)s felsegemre es teolle(m) származandó gyermekere ha en neke(m) holtom tertennek [Kv; JHb III/6]. 1765/1783: az tizenkét Ház helyeket, rajta lako Jobbággyokkal, Sellérekkel, Jobbággyoknak életben lévő, 's ezutánis származandó fiaival ... Fugitivus Jobbággyokkal ... ezen kívül a' mely régetskén Nagylakára (!) transferaltatott, ugymint Sztán Vonyán és életben lévő, 's ezután származható, s származandó Fiain kívül ... alkuvák és adák által ő Ngok(na)k ... L. Báro ... Kemény Sigmund Umak, és Élete Kedves Párjának ... Groff Vass Éva Asszonyinak 4000 ~ négy ezer Magyar Forintokban [DobLev. III/574. — "AF].

3. eredendő; care își are originea în ...; herrührend. 1662: a következő nagy károokra való alkalmatosságot is meg nem zabolázván, sőt folyásában bocsátván, azokból kifolyó avagy származandó nagy romlásokat is csak szemekkel nézendőknek találhatnánk! [SKr 488]. 1727: En T.T. eszükszöm az egy elő Istenre ... hogy ... ha mikor esketes

dolgában Regiusnak demandaltam jo lelki ismeretből Származandó igaz hit szerent ki adott vallas tétel szerent valo relatoriat irok [Kv; SRE 154–5]. 1798/1799: az Al Peres Báro Úr ... látván a' fel-kért Privilegialisnak erejét, és abból származható, vagy származandó következtéstől tartván, akkor kezdette azt állítani, hogy a kért Privilegialis kezénél nem-is volna [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 422].

származás 1. leszármazás, eredet; descendenta, filiație, origine; Abstammung, Ursprung. 1793: (A producensek) meg-mutatván mind Genealogiájokot, 's Nemesi attyoktól lett származásokat, mind pedig joszágos és elegedendő birtokos voltakot, törekednek azon 's megis kívánnák, hogy a' Mlgs Királlyi Tábla általi törvényes és igaz valóságos Nemes Embereknek és a' Királlyi ado 's azt követett 's ugy a' fegyver viselés terhe alollis Mentséges Nemes Embereknek ítéltesse [Mv; A zabolai Hadnagy familia prod. pere tábl. (Mt)] | (A jobbággyok) származásukat, és addig volt Conditiojokat legjobban tudják a fatensek describálni [Kerestelke Sz; JHbT 13/34 Boska Togyer (80) zs vall.]. 1796: Mostis Inhaereal az Al Peres azon fel tételnek, hogy a' Torotzkoiak Austriából lett származásokat soha meg nem bizonyították [Mv; TLev. 5/16 Transm. 82 tábl.]. 1811: Egy oly' Ménes, melynek a' nemesedése ... Tsudállatos ... Múltó, hogy elsőben az ő származását Emilitsem [ArE 132]. 1823–1830: a pecsétnyomót egynéhány garason megvettem, s a rajta lévő metszést címeremnek választottam, úgyis címer nélküli nemzetségből lévő származásom [FogE 204]. 1854: Családom székelty eredetű volt, bárha a hosszas künnlakás után a székeltyföldön lévő birtokomon kívül más összeköttetésem nem maradt származásom helyével [Újfé 7]. 1896: A Társaságot' majd én fogom vezetni, s minden arravaló székelty pennaforogató embert berángálunk a Társaságba. Ti, kik innen nőtettek ki, érzéseket, származástok szerint, díszül bele valóik vagytok [Plev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz. — 'A Kemény Zsigmond Társaságot].

Szk: nemesi ~. 1822: ha szeretem is a' Hazámat tisztéséges Conditioók mellett akamám szolgáljni, és Nemesi származásokra Gyermkeimet a' jövendő, 's nekem méltán tulajdonítható alatonittatásoktól menté tenni [Zilah; Borb. II Décsy György ns nyil.]. 1845: Brassoban Normalis rajz mester Szakáts Josef, mentséges Nemessi származásáról köz hitelű bizonyítványt kérvén adattatni ... adassék ki a' kért bizonyítvány [Usz; UszLt XI. 85/6. 31].

2. illetőség; obîrșie, locul unde s-a născut cineva; Zuständigkeite. 1802: Schroft János származására nézve Maróviából Brünbol való ... 19 esztendő ... hosszu saru visel | Déák Mihály, származásra Kolosvári ... durvátska beszedü [DLt nyomt. kl]. 1805: Demuth György, mintegy 23 Esztendő, származására nézve Saxoniából ... való [DLt nyomt. kl]. 1816: Az apám mindig kotsis lévén talám Kotsis Szamuilának hívnak mert egyéb vezeték nevem nem tudom, vagyok Származásomra nézve n(eme)s Torda v(ár)-(me)gyei F Detrehermi [Gyéresszékírály TA; TLt 1215]. 1843: Származására a szászok közül Szebenszékből valónak adja ki magát [VKp 89. Szimire Vaszilie gk abrudfalvi közlakos (68) vall. — "Varga Katalin].

3. letelepedés; stabilire, statomicire într-un anumit loc; Befindlichkeiten, Herkunft. 1724: Pajkos Mathe melyik Possessor Ur idejeb(en) szerzette ki magát Summára ugy hogi ne szolgáljon mint örökös jobbágy az Többivel együtt, es ugy bocsátottake summára egy idejig mint örökös jobbágy

gyitt avagj ide valo származásakor szállott summara [Kiskajon SzD; BK vk]. 1783: Ez előtt mintegy Huszonkét Esztendőkel ezen ... Szokoli Portiotskámba lett származásomkor bizonyosan értettem hogy ... Eö Excell(entia)jának ... Szokoli Udvarából el károsodott volt egy kosár Mejh a gonosz ember által [Mezőszokol K; IB. Volffgangus Gétzi de Sz. Gothárd (44) ns vall.]. 1793: (A Sorbánok) közinkben a Szilágyban valo származásoktol fogva szüntelen ... B. Banffy Mihály Ur eö Nga földén laktanak [Somlyócsehi Sz; THf 13/34 Per Vasília (70) zs vall.].

származású 1. illetőségű; originar din ..., care este din ..., herkünftig, abstammend, zuständig. 1822: Kóvár Vidéki Törökfalvi származású ... Pokol János ... 36. esztendő Görög egyesült Religiojw ... kék poszto nadrágban és csizmában, fekete fűrtös gubában ... szökött meg [DLT 758 nyomt. kl]. 1844: Ut levél. Melynek ereje mellett ... Déési származású, néhány év olta azonban ... Udvarhelyszékben Alsó Sofalván tartózkodott Szakmári Ferencz nevű egyén, mint koborgó, 's erkölcsstelen életével másokat botránkoztató személy, illő bűnhődés végett saját törvényhatóságához, nemes belső Szolnok vármegye tkts Tisztségéhez által kísértetendő levén ezennek, egy ötlet tárgyzó hivatalos Levéllel együtt: — ennél fogva a' mindjárt leirandó helységek ötlet illő őrizet alatt szokott modon falurol falura tovább kísérni hivatalosan fel szollíttatnak [Szú; DLT 1441]. 1845: Pollák Simon ... pesti származású mészáros legény ... visel ... setét-szürkeszín struk-nadrágot [DLT 991 nyomt. kl].

2. leszármazású, eredetű; de origine; ursprünglich, von ... abstand, -stammung. 1850: Székely származású Bara Joeff ... két lovait tudják ... edgyik veres pej — kanta kised, a' más hasonló szőrű paripa a' másnál magasabb, soványabb [Mv; DobLev. V/1303 Soos György Tanátsi Biztos kezével].

származgat jövedget; a veni succesiv; sich rekrutieren/stammen. 1700: Circa menses Octobris Novembris igen származgatnak és jönnek be a jezsuiták ide a városba Vizeleti pater desistiója után [Kv; KvE 273 SzF].

származhatik 1. eredhet; a putea proveni; (ab)stammen können. 1662: megeshetnék, hogy ... közönségesen lett végzése is valakiknek ellenkező ítéletek miatt farba rúgatanak, felforgattatának. Mellyekből micsoda családások, országos, közönséges kárára való nagy ártalmak származhatának, valljon kicsoda lehetne olly goromba, aki állathatmi nem tudhatná? [SKr 402]. 1734: Ejnek idején ha Valamely b(césű)l(c)tes Ember Sertés Hus Aprolekjaért küldene Hentes Atyánk fiaihoz szabadon adhatnak, de nem Ugy hogy abból abusus származhatnék [Dés; Jk 445b]. 1822: a ditsekedése nem egyébből származhatott; hanem tsak a manipulatio nem tudásából [Mv; Pk 2].

2. letelepedhetik; a se putea stabili; sich niederlassen können. 1730: az Nagi Attjok hunnét és mikor származhatat erre az Földre nem tudom [M.fodorháza K; Ks 25. V].

Ha. 1840: származhatott [Dés; DLT 974].

származható 1. eredhető; care poate rezulta din ..., herleitbar, beruhend zurückführbar, entspringen, herrühren. 1662: Nem kételkedünk, fogyatkozási és búsulási nem volnának Kegyelmednek és abból származható panaszokat is nem csudáljuk [TML I, 339 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1672: az haza ... refundálja Nagyságodnak, de ha

sztintén az nem lenne is, Nagyságodé az haza, az országot minden abból származható kevés jövedelmével, Nagyságodat illeti az érette való költés [TML VI, 17 Teleki Mihály a fejhez. — "A töröknek küldendő összeget]. 1675/1760 k.: (A) Collegium Tiszteinekis afféle alkalmatlanságokból származható Nemes Uraimékkal való veszekedések eltávoloztathatának [Ne; DobLev. I/316. 10a]. 1699: tartván az Cseledek között ... értetlenségből származható égyénetlenségtől, ugy vagyon az rozsz Cséled hazugsága miat magunk között is valami zenebona ne essék [Szentdemeter U; Ks 96 Árva Gyulai Zsófia Gyerőfi Borbárához]. 1711: Ha hogy azért akarki ezen 's ebből származható dologban magának primarietast vendicalna maga nagyzásával más(na)k kissebseget, bestelenséget, annál inkább kárát munkálkodni ... csak akarná is, annál inkább munkálkodni ... a Commembrak között pénzének a tételével amovealtassék [Dés; DLT 489]. 1742: ezen az Uton Perlekedés, annak molestiaja, s arra valo költség, abból származható irigység és gyűlölség praescindaltassék, mind lsten s mind világ előtt Remonstaltassék [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kérése]. 1814: ez iránt Származható költségek [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. leszármazható, születhető; care ar putea să se nască; Söhne, die können geboren werden, (ab)stammen mögend. 1765/1783: az tizenkét Házhelyeket, rajta lako Jobbágyokkal" ... ezen kívül a' mely régetskén Nagylakára (!)^b transferaltat, ugymint Sztán Vonyán és életben lévő, 's ezután származható s származando Fiain kívül ..., alkuvák és adák" által ő Ngok(na)k [DobLev. III/574. — "Köv. a fels. ^bAF].

3. következhető; care ar putea să se întimplé; aus etw. herrühren können. 1772: Látni valo dolog az, hogy a' ... Gátrol le folyo Víz, a' Gátanak alacsonyágából származható sebességével a' Silipről le folyot fel nem tolyla, mert a' Silipről le folyo amannál valamivel sebesebben menni, és amazt mint egy által vágni láttatik [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 327]. 1824: az több több ebből származható következéseket fontolora vévén meg határaztuk ... kedves Ferjemmel edgyütt; hogy Mező Bodoni rész Jozságunkat Zalogban el adgyuk [Mezőbodon TA; Ks 89].

származik 1. ered (vhonnan); a proveni, a-și avea proveniența din ..., stammen, (her)kommen von/aus ... sein/kommen. XVIII. sz. eleje: a melly lonak Szegletes körme van, a félék igen jok Szoktak lenni, és nap keletről Származnak [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1726: sokat puhatolodvan ezen Györgi Gabor igen örög Attjatolis ... aszt értettem, hogj ők Moldvából származtanak [Bongárd BN; Szentk. Lad. Bánffy sen. (52) vall.]. 1728: Születesitis tudom Fogarasi Janos(na)k it Csüddötlen, hallattam hogy az Attya ... Fogaras foldról származot volt [Csüddötlen KK; SLt PQ. 9]. 1772/1785: Honnet származott legyen a Török Familia nem tudgyuk [Maroskoppánd AF; DobLev. III/596. 384]. 1796: inkább lehet rollok^a gondolni, hogy többnyire a Dominiumba valo más oláh Falukból származtanak Torotzkora, és ott kezdettenek osztán meg Magyarosodni, mint sem hogj Austriából származtanak volna [Mv; TLev. I/16. 83 tábl. — "A torockóiakról]. 1806: hogy azan Ersebet nevű Leanya, kihez, mi formann és mi modonn ment legyenn az nem tudam es ennél fogva azt sem tudam hol laktak, és honnan származtak [Dés; DLT 17/1809]. — L. még BÖn. 465.

2. ered vmiből/vkitől/vmitől; a-și avea originea; stammen. XVIII. sz. eleje. Nagy kar volna Szepe termetű Familiá-

ba kajszos állapotot collocálni a kitől, ipszilonyos Projektumok Származnának [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1710: Ezt az igazvallás-égető tüzet az igaz ítélő Isten a püspökök, urak vérivel oltá meg^a, a királynak a száját pedig, kinek szájából származott vala az a kegyetlen parancsolat^b, a folyóvízzel tölté meg s úgy fojtá meg [CsH 65. — "A mohácsi csatában. ^bLutheranos ubique igne comburendos]. 1710 k.: írják, hogy volt egy pár inasa Antonius triumvirnek, egyezett-egészen természet, minden külső, belső részek, tagok^c ... nem szólván semmit azokról, amelyek az elme, vagy lélektől származni szoktanak [BÖn. 511. — "Folyt. a fels.].

Szk: *Istentől ~. 1672:* Az mi az lelkiekben való megbánódását illeti az evangelicus statusnak, az nekünk is mindnyáján keserveesebb, nehéz is elfelejteni, de tudván, minden látogatásokat Istentől származni az emberekre, úgy most is Istenre bizzuk igaz igyinket [TML VI, 86 Teleki Mihály Kapy Gáborhoz].

3. ideszármazik/telepedik; a se stabili într-un loc; sich niederlassen, hinziehen, hereinkommen, ansiedeln. 1681: Tudodé jól nyilván és bizonyoso(n) hogy ... Vlád al(ia)s Bába Péternek az édes atya, és job atya hová valo volt és ki ő ő örökös jobbágy voltanak, s, hon(n)an és mint származtanak Mezo Szent Mártonb(a) [K; BLt 11 vk]. 1710 k.: nekünk az Zabolaj Cálvinista templomnál Levő harangokhoz az my Attyainktól ránk szállot igaz lusunk hogy valamikor közöttünk az Papisták között halott esik úgy harangozzanak mint az Calvinistáknak ... Sz: Annaj Uram Zabolára származván, mi töllünk el fogta az harangoztatást [ApL 3]. 1731: miolta ezen emberek műközinkben származtanak [KGy]. 1752: nemis igen régen származtam ez helységbe [Nagyak AF; DobLev. 1/251 G. Varga (50) jb vall.]. 1757: Falunk(na)k nevezetesebb s nagyobb része a ... Méltóságos Uraságok idejében kezdettek ujra közinkb(e) származni és megtelepedni [Guraszáda H; BK ad nro 144] | még iffiottan származván Sz. Miklósrá Kién Falvából, puszkával kezdeten jámi más vadász Emberekkel [Gyszm; DE 3]. 1817: mi közinkbe származott [KLev.]. 1830: Nenyedre ennekötte 44. esztendőkkal származván, az akkori Gazdát ... meg kérdeztem, nem tudva az idevalo szokást, mit tenne az a ' quartas szölli nevezet — mellyet én akkor hallottam leg előbb [Ne; DobLev. V/1169. 4a Csizmadia nemes Id. Kováts János (67) vall.].

Az első adalék a 4. jel. alá is tartozhat.

4. odaszármazik/telepedik; a se stabili într-un loc venind din altă parte; irgend woher wegziehen und sich ... (hier) niederlassen. 1678: Szilágyi Györgytől hallottam hogy eő Veselenyi Pál vram eő na(gysá)ga örökös jobbágya volt s onnan a Szilágyságból Hadadbol származott arra a földre^a [KGy. — "Kelemetelkére (MT)]. 1699: Hirlecz Juvon ... Pintekben Moldovából származot volt [Teke K; LLt Fasc. 140]. 1700: Pakalar Sztáncsul Circiter lehet 6. vagi 7. esztendeje hogj Csonokos nevű faluban származat [Telek H; Szer. Nicolaus Drágán de Telek (72) ns vall.].

5. elszármazik/költözik; a se muta din localitatea respectivă; wegziehen, fortziehen. 1749: hová származta(na)k azok az Alekszéstiék nem tudom, még gyermek koromb(an) pusztultat(na)k el innét [F.peterd TA; DobLev. 16a]. 1754: Makkai János Kolosvár felé származott [Ne; i.h. 1/264, 3a].

6. keletkezik; a se produce/isca/ivi; entspringen. 1677: Az takaradasson Kglmes Asszonyom, az menyire lehet rajta vagjunk; de majd minden nap, ártalmas Zapo-

rok s jég essőkis származnak [Balázsfa AF; Ut]. 1712: veszekedés származva(n) közikben [Kilyénfa Cs; LLt Fasc. 160]. 1747: nagyobb gyűlölség s perlekedés származék ő kglmek közé [Akosfa MT; Told. 8]. 1795: Minémű akadályok származtanak légyen a' Sós Hajók(na)k szabados fel Vonásokra nézve a' Deva és a' Maros Solymos közt le folyó Maros Vize Arkában ... meg látni nem terheltetnek [Déva; Ks 73. 74. VII. 108]. 1813: az azon házban való szállásozása iránt Méltóságos Harsányi Samuel Urnak, ez után is valami versengés és izetlenséget okozhat ellenkezés ne származzék, tehát előttünk kéz fogás mellett a következőkben egyeztenek meg [Mv; Berz. 21].

7. fakad, következik (vmiből); a rezulta/decurge (din ceva); folgen, entspringen. 1670: Honnan valami gyanuságh származnék, az Aszony népek között senki házat ne(m) gyakorolli^a [SzJk 110-1. — "Ti. a pap]. 1721: Mind a két fél be adot L(ite)rale instrumentumokból Semmi meritale ne(m) fordulván, és az egész dolog többire csak szó szátyárság, az melyből származot az mocsokis [Kv; TJk XV/3. 60]. 1763: Ezen Admonitio sem származott ex fidelitate in Principem aut boni Publici ratione, hanem hogy magának használhatva valamit velle, ex privato rancore tzelozván a maga Causájának kenegetésére [Nsz; Told. 33/22]. 1786: könnyen elhitetjük magunkkal, hogy ez a mostani vonogató^a nem engedetlenségéből, hanem inkább az írt okokból, származik [FogE 340. — "Szigeti Mihálynak]. 1832: Méltotzat a Ttes Ur ezen közbe irtakat, mely (!) ártatlan érzékenységből származtak fel nem tudni [Torda; IB. Demény János tt lev.]. 1835: Soha az Emberiségen keserveesebb nem volt, mint a Méltatlanság és a méltatlanságból származni szokott therük, a millyenekkel meg vagunk terhelve mi is Tekéntetes nemes Tiszttség [AszL 1134 Kövendi Kis Sámuel és Kováts István beadványa]. 1842: egy kutya utánna ugrott és ő ijedtebe el esett, 's abból származott az a' baj' [Dés; DLt 85. 8. — "Az elvetelés].

8. leszármazik, születik; a descinde din ..., a-și avea origine, a se trage din ...; entstammen. 1654/1681: meg tekintven ... Hunyadi Péternek hűséges jambor szolgálatyát, ő neki, 's ő altala maradékinakis az kik ő tüle származtak, minden Jobbagyságot örökösen megh engedtem es vigore praesen (!) megh engedem es manumittalom [Vh; VhU 264 MC. Zolyomi ad.lev]. 1657: Ezek közül vötte egyiket Haller Gábor, kitől származtak mostan életben lévő Haller Gábor, Pál, János, István fiai, és többen is, Péternek fiai is, sat. [KemÖn. 12]. 1751: A Gombás familiat nem tudom deducalni, de hallattam bizonyosan hogy a Gazdag lineán valo Jozságot birnak, és ők is az Gazdag familiabul származtanak [Szépkenyerűsztmárton SzD; Borb. I. Vékony György ex Szent Márton (60) jb vall.]. 1752: mioltalt fogva emlekezem úgy hallattam hogy Visestyán (?) losziv(na)k az Attya ... Bánátusi ember let volna, nem Erdéli Jobbágy pedig ... ottan az Bánátus(an) egy Sokácztol származott volna bizonyosan hallottam [Vermága H; BK ad nr 1134 Vojka Petru (60) jb vall.]. 1754: a' Menesből igen hires és áros Lovak nem származtak [Sárpatak MT; TGsz 16]. 1771: Bágulj hogj fel nevedeket itt falunkb(an) meg is házósodot ... és ettől származtanak azon utrizás Bágulék, akiket ennek előtt Circiter 10 esztendőkkal meg kalatsozván, valami ide valo emberek hogj Girbai Jobbágjok lennének [Girbó AF; JHb Mikojé Petru (70) jb vall.]. 1820: Vállottatások tététek, magomis meg Szólitattom az iránt hogy ... declarálnám azt hogy ártatlan árvátskám nem az idvezült N. Férjemtől Származott légyen [Várfva TA;

JHb Fasc. 48 özv. br. Jósika Istvánné Tövissi Borbára br. Jósika Jánoshoz]. — L. még ÁrÉ 138; KemÖn. 12].

Szk: *igaz ágyból* ~. 1710: Hunyadi Mátyás holtá után ... valóban megbolondulának a magyarok, mert előttök lévén az ifjú Hunyadi János, akit illetett volna a királyság, azt vették okul, hogy nem igaz ágyból származott volna [CsH 63] * *nagyúri ágból* ~. 1662: Kiknek láttatik vala jó alkalmatosságnál néhai somlyai Báthori Andrásnak szép, hajadon árva leánya, hogy az atyjáról is régi méltóságos úri nagy és fejedelmi, igaz magyar nemzet, anyjárul is pedig, noha lenygel, de nagy úri ágból származott volna [SKr 196. 7].

9. öröklődik; a se mosteni; sich vererben, geerbt haben. 1580: eo kegmek az wenseg erről nyilvan emlekezyk hogy Az Mw eleinktwl hogy Az my eleinktwl (így!) Reaiok így zarmazott hogy valamikor valamy iozagh diuisione ozlasra Megie(n) vagy teorweny által, vagy teorweny elot tehagh leg előzer Amit talál Az adossagot ky az iozagon Marha(n) vagion Az közbel ky kel deputalny minde(n) ozlas elöt [Kv; TanJk V/3. 227b].

10. átv 1664: Az Zrini uram meg verettetésének híre Kucsuktól fogott származni, de mindenfelől úgy hozzák, nem igaz [TML III, 150 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710: De a fővezérnek ordere lévén a portától, hogy Thököly Imrét, mint fejedelmet, úgy becsülje s protegálja, a fejedelem kívánságának, mely Teleki Mihálytól származott vala, helyt nem akara adni [CsH 162].

11. érkezik; a sosi; ankommen. 1662: Mellyben hogy a respublikaéhoz a portának is jóakaraja járulna, és parancsolatja is származnék, a chámra egy úr- követjeket csak postaképpen, kevés magával, ládabéli, nem kevés-érő, hihető, drágakövel, császári ajándékokkal. Magyarországon által portára beküldeték vala [SKr 357].

12. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *jurisdikció alá* ~ földesúri hatalom alá kerül; a ajunge sub stăpînirea unui moşier; unter Jurisdiktion kommen. 1784: Hatzegán Angyel ... Tordosra a Vass Iurisdikcio alá származván ott többire szabadosi futkosással tette a maga Szolgálatyát [Fejér m.; BK ad 465] * *veszedelmére* ~ *dolga* veszedelmét idézi elő dolga; a constitui o primejdie pentru cineva; zu ... führen, erwachsen (eine Gefahr). 1664: Consultalkodjék Kegyelmed mind az mi kegyelmes urunkkal s több becsületes hazánk fiaival, úgy hogy ha kimegyönk is, vagy itt maradunk ben az várban, veszedelmünkre ne származzék dolgunk [TML III, 139 Katona Mihály és a kovári magyar prezidium Teleki Mihályhoz].

Ha. 1741: szármoztanak [Bukureds H; Ks 8. XXI. 12]. 1754: szarmoztak [Hosszútelke AF; Kath.]. 1778: származott [H; BK ad 465]. 1799: szármoztam [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1823: származzék [KLev. 9].

származó 1. eredő; care ăşi are obârşia în ...; stammend, kommend. XVII. sz. köz.: nyugot felől az Csorgos kuttol származo patak [Nyújtód Hsz; EHA]. 1681: az mely Lapos Patak főt, némellyek ott állították, az hol edgy néhány fellyül származo apro Patakok ösze ütköznek, némellyek pedig annál fellyebb, honnan tudniillik azon folymak (!) eredetét vesznek [Nagykapus NK; EHA].

2. vmiből fakadó, következő; care decurge/rezultă din ...; stammend, entspringend. 1659: Oka pedig* sem idegeny, Kegyelmedről való Elfelejtkezésem ... sem pedig rossz emberségemből származo resztésem, hanem az sok alkalmatlanságok [TML I, 384 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. — *Elkésztet válaszának]. 1744: Eő Exja Mgs Do-

minus Terrestis Personaja, vagy Possessioja, és jurisdictionja ellen akárik machinalodnék, tartozik a' Dominalis Tiszte(nek)k ... késedelem nélkül denuncianli, hogy in tempore Corrigaltathassa az effélékből Származo egyenetlenséget [Déva; Ks 78. XIX. 1]. 1784: A Szemellyes actusokból származo causák úgy regulaztattak, hogy az aprobb veredések, és tépelődések, az hol vér botsátas nem esik, úgy a Diffamationis causák kezdődhetnek, és el itiltethetnek a Torotzkai Forumon, lévén innen az efélében az Tktes Tábla eleiben az Appellatio [Torockó; TLev. 2/6. 4].

3. vmiből/vmitől ~ vmit előidéző; care este pricinuit de ...; etw. hervorruft. 1789: Enloka ... és Csehérdfalva a Havasoknak és az ezektől származo Hidegnek létele miatt tsak Buzát Rosot, és Zabot vét [UsszL XII. 97]. 1833: A maga Füzitől származo karosítással Felelettel tartozik az égi szomszedokból harapozható tűznek terhetől mente tetik [Dés; Törzs. Dési taxalisták 50]. 1842: a Serháznál ... a Bráhas marhák étetésekből származo lutskos, állások [Dés; DLt 155].

Ha. 1817: származo [K; KLev.].

származott 1. vmiből eredt/fakadt/keletkezett/következt; care a rezultat din ...; aus etw. gestammt/entsprungen/entsanden. 1668: Kegyelmed írását szibeli búslással vettem, melyből Kegyelmednek utolsó irásomból származott nehézségét látom [TML IV, 378 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. 1704: latja mar Pater Györgyfi Peter Vram hogy mind az eőregseg mind Pedig sok sanyarasagiból származott fogyatkozások naponként inkab érdeklik eletinek pedig hatarat nem tudhattja [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 71]. 1712: Szomorú szivel szemlélem gonosz végét, Gonosz akaroink(na)k eőrmére, prostitualitak Atyafiságtalanságunk, Ország nyelvére, Ebből származott gyűlölség versengés ad successores progenarolodik [JHb Jósika Imréhez]. 1763: (A német hadnagy) 32 aranyát elvették s halálravervén otthagyták, magok* Moldovába mentek mundérostól ... Ez is szép haszon, az unióból származott dolog [RetE 152. — *A limitrophok, vagyis unitus nationális oláh militia]. 1784: Felsőges Taszársi, és Királyi Fejedelmünknak értésere esvén, hogy némely helylységeken, melyl ártalmas és meg veszett indulatból származatt fel háborodása légyen az Oláh parasztságának ... kegyelmesen Rendelést tenni méltoztatott, hogy az ilyen háboruságos Szemellyek ellen, minden kedvezés nélkül valo keménységgel, és gyorsasággal kellessék bänni [Nsz; Borb. II gub.]. 1792: Keszűi Tisztemnek Farkas Jánosnak ... az oda való Oláh Pappal bizonyos tépelődése törtévnén, és az Oláh pap ezen történet után 7. vagy 8 napokkal meg halálozván ... azon meg halálozott Oláh Papnak Maradéka annak halálát ezen tépelődésből származottnak lenni állították volna [Kv; Bfr 56/3 gr. Toldalagi László kezével]. 1801: Bán Samu nevezetű ... Gyermekek semmi hajlandosága a tanulásra nem lévén, az abból származott Sok tekergés miatt a' kollégiumat elhagyni kéntelenített (így!) [Mv; MvLev.]. 1802: (A) Jozságok elidegenítéséből származott praeciuciumat az Exponens tovább nem szenvedhetvén ... Tessék Nagyságodnak ezen offerált Minor summát fel venni, és a' meg-említett Komjáztégi tellyes portiot az Exponensnek mint Vémek ... ki botsáttani [Torda; JHb XIII/9]. 1814: Kis László és Posoni Áronn Urak Oculatoris Contemplatiojak helyyesnek találtván, a pataknak a Contemplatio szerént valo helyyen Arok ki nyittatása, a ki nyittás meg akadályoztatása miatt származott károknak költségeknak fa-

radtságoknak Exequatlatása parantsoltatik [Kövend TA; Borb. II]. 1815: annak utanna a patak árkanak deliniáltatott, ocuallatatt Helynek ki nyittatását, s a pataknak abban valo belé vételit meg nem engedtetéséből származott, tetemes károknak, költségeknak fáradságoknak Executiojára nem tsak kéredztettünk bé, hanem a bé menetelt probaltukis [Asz; Borb. II Kövendi Létai Péter hűtes assz. kezével].

2. vmiből kifolyólag előállott/okozódott, okoztatott; care a fost pricinuit de ...; herrührend, entstanden. 1772: Gondolylae ... a' Tanu a' Viznek ... fel tojulását abból származotnak lenni ... hogy a' Gátnak alátsonsaága miatt az ottan be menő Viz igen nagy sebességgel menvén ki a' silipről le menő Viznek eleiben került, és azt fel tojván ugy rakodott meg osztán a' silip árka porondai? [Kük; JHb XX/27. 6 vk]. 1800: ezen Pataknak árkat ... valahányszor ki ástuk, anyiszor a következet Zápor essőből származot árviz ugy bé iszapalta [Marossztkirály MT; Berz. 5. 45. S. 85]. 1811: Czigány Czala Pista fia Gyuri 3 Eszten(dős) az Ágyból valo leesésből származott Nyomorékságból soha se gyo-gyult ki [Gyalu K; RAK 150].

3. vhonnan elszármazott; care este originar din ...; von einem Ort stammend, gekommen. 1667: vellek edjüt Moldovabol származott jövevenj emberek [Marossztygyörgy MT; Bállt 55]. 1725: Levelem meg ado Nagy Enyedről Magyar Országra Szarmazat Szegeny Legeny ... kívánvan Testimoniumot igaz Nemessegeről ... a Nemes Var(me)-gye tölle nem denegalta [Veresgyháza AF; Ks 95 Borsaj N. Pál lev.]. 1753: En Nagi Almáson ... tudok ... egy ola Petencs Simon másint oláhul Zimbra Simon Csáki István Ur idejében levő Vármezőből származott Tisztarto mellett [JHb XXX/9 Fr. Pap de Középlak (54) vall.]. 1772: A tobbi között egy Bátori Borica nevű szegény asszony, kit is egy Gyergyóból származott kádár mesterember, ugyancsak Kádár János, elvévén pápistává lett volt, de megbánván viszszaállott volt [RettE 289]. 1796: Arany váltó Musilo Fridriknek özvegye ... azt mondgya, hogy azon praetensioban forgo Privilegialis Levelet Magyarra fordítva magais látta 's olvasta, de meg aztis meg mondja, hogy Andras Királytot Conferaltatott, holott ki hinne el egy olyan idegeny országból származott tsekély Aszszonyról, hogy ő még aztis tudhatta volna, hogy Andrási Királyi volte Király vagy nem [Mv; TLev. 5/16 Transm. 53 tábl.].

4. vkitől leszármazott, született; care a fost procreat/zámslit de cineva; (vom jdm) stammend, als jds Abkömmling geboren. 1693: En Iffiabbik Czegei Vas György ... Vittem el egy Harangot Csaszari kicsid Ecclesiacsakmb(a) leven ed kgl(ne)k hozzam annyi Atyafisagos szereteti hogy az mig Jsten engemet eltet és töllem származot maradekim kik lennenek addig magam es maradekom birhassuk [RLt 1]. 1699/XVIII. sz. e. f.: mindeneke mint magam saját keresmenyemet hagyom az én edes Feleségemnek az én töllem származott nevetelen gyermekivel edjütt, az en töllem származott edes Gyermeim, fel nevedekvén és mikor ember kort ad l(ste)n erniek az én edes Feleségemet nekik edes Annjokot semmi keppen megh ne hárborgassák [Mezőbánd MT; MbK 89]. 1833: Enis Ádám ős Apáknak azon rést orájába származott számos Lajhárjai közzül vagyok 'a' kik a' Levél-írást restellik [Mv; Lok. Koronka László lev. ismeretlen címzetthez]. 1835: Mi három egy Testvereiktől ... származott természetes és Törvényes maradekok, mindnyájan néhai Idősb Komornyik Sigmondnak unokái [Varsolc Sz; Borb. II. — "Köv. a fels.]. 1836: a' Fiu ág kihalásával Leányra is regulázott Donatios Joszágokban

a' Fiu ág kihalásával nem a' K. Fiscus, hanem az Impetrens után származott in Genere minden Leányok jöhetnek a' successioba [SLt Vegyes perir.].

Szk: hóhértől ~. 1779: ezt kiáltozta hajtsd ki hóhértoll származott innen a szekeredet vid el a culádat [A.csemáton Hsz; HSzjP Maria Oláh (17) jb vall.]. * régi familiából ~. 1771: némelyeket tudják, hogy az apja, némelyeket hogy a nagyapja contribuens volt, falusi bíróságot viselt ... mégis oly fennlátanak, hogy egy kórával fel nem érné az ember orrakat, sőt ellene vannak az igaz, tősgyökeres, régi familiából származott embereknek [RettE 250]. * vkinek ágyékából származott. 1631: Hatvani Istvan Ur(am) ... Kolosvari ember leven, in semine deficialt, semmi agiekából származot magot es maradvant nem hagyvan [Kv; ACJk 45b]. 1662: Bethlen István, minekutána ... ágyékából származott nagy reménységű szép fiainak ... halálokat ... megérte volna, meggondolhatja akárki is, minémű keserűségére lehetett, nem látván fiúágon való posteritást [SKr 284-5]. 1733: oh edes agiekomból származott gyermekem [Dés; Jk]. 1806: tulajdon ágyékából származott Gyermekeinek, hanem valóságos successorainak is lenni meg esmér [Mv; DLev. 4. XXXVIII]. * vmilyen ágból/lineából ~. 1818: Mű közelebről Mohai ágból és fél Foszto lineából származattak még eddig semmit se kaptunk [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobolyi Sigmondhoz].

5. elindult; care a fost lansat de cineva, care a pornit de la cineva; stammend, herrührend, verbreitet. 1697: Kerekes Jo Gergely Felesege(ne)k Kakuk Katanak nyilván valo Paraznasaga constalva(n) mind szajabol származot beszedekekből mind szemmel latot tanuktól mind abból hogy Latraval el szokót ... Teczett az Sz. Partialis(na)k hogy az artatlan fel az xtus regulaja szerint az Paraznatol el rekesztessek [Szjk 304]. 1704: A jesuvitáktól származott hír, hogy az mely conditiókra a császár lépett volt a tractában, azzal nem elégedvén meg a kurucok, olyan posztulátumot es projectumokat küldöttek volna fel a császárnak, aki ladálta volna a regia majestast [WIN I. 218].

6. (rá)hárult; care a avut urmări nefaste; herrührt, jm. zu-fallen. 1662: Báthori Zsigmond idejébéli igazgatásnak sarkából való kifordulása miatt az országra származott nagy romlások [SKr 81].

szárny 1. madárszárny; aripă (de pasăre); Flügel. 1619: azmely madár valakit az ő szárnyával sújtolt-csapdos, hiszem hogy jobb, ha más ember kiszaggatja annak az madárnak szárnyát, könnyű oztán megfogni [BTN² 354]. 1639: egy nagy sas leszálla előmben, s ugyan meg veré az szárnyával az földet előttem [Mv; MvLt 291. 188a-191a átírásban]. 1756: tegnap alá s fel járván itt az Udvar(an), hát egy néhány szép kappanokat láték hogy az éhség mia leeresztették szárnyokat ... mégis döglöttek felesen belől-(e)k [M.szentpál K; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1780: fel fordulna a' természet törvénye, ha midőn a' madárnak tollat 's szárnyakat adott a' természet, melyekkel repülvén magának eledelt kereshessen, azonban repülését meg gátolván éhel halásra jutatná [Torockó; TLev. 9/17].

2. repülésre szolgáló madárszárny formájú eszköz; aripă; Flügel. 1776: A szegény Órás Sámuel is megholt ... Mesteriségére nézve órás, de azt csak imígy-amígy folytatta, egyebekben törte az eszit, úgymint hogy lehetne az embernek szárnyat csinálni [RettE 372].

3. ékszer pillangószárny formájú része; parte a unei bijuterii în formă de aripă de fluture; Schmückteile in Form

eines Schmetterlingflügels. 1733/1813: Egy tiszta arany hosszuszárú reszkető tő pillango formán, az szárnyai meg vannak rakva igen szép rubintokkal [Kv; SLt XLII. 6. 26 P. Horváth Krisztina hagy.].

4. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ára *bocsát/repít* kibocsátja az életbe; a da cuiva drumul în lume; freien Lauf geben. 1657: Más pedig Teleki Mihály, hogy énnekem bizony ezüst marháim kevés vagyon; hiszem nam sok emberséges emberek szolgálatja által immár s sok igygyel bajjal szárnyatokra bocsátottal [TML I, 44 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1684: En az én Fiaimat szárnyokra repíttettem élje(ne)k [Dés; Pat.]. 1710 k.: ha mást előttem rágalmaztak, abban gyönyörködtem, akármilyen rosszat felőle könnyen elhittem, szárnyára repíttettem, még néha meg is szaporítottam | Én Istenem mint vágád ki az én első szülöttemet életének közepében, mikor szintén szárnyára bocsátani és magam székekben akarom vála ültetni [Blm. 1010–1, 1024] * ~ára bocsátódik kibocsátódik az életbe; a căpăta independentă, a părăsi casa părintească; auf freien Fuß gesetzt werden, Elternhaus verlassen. 1810: Takáts Josit tartsa és Sorsához képest nevelje és mesterségre annakidejéb(en) a' mire inkább hajlandósága leszen tanitassa és mikor szárnyára bocsátódik kész pénzt 500%. Rfrintokot adjon a melyel életre kaphasson [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.] * ~ára kel a. hír terjedni kezd; a începe să se răspindească o anumită ştire; (Gerücht) kommt auf. 1667: Tudván Kegyelmed urunk ő nagysága hirtelen elméjét, úgy dirimálja az dolgokat, hogy szárnyára ne keljen idő előtt | netalám az fenforgó dolog is Kegyelmednek ide való nem jövedele miatt szárnyra ne keljen [TML IV, 18, 121 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. — b. elindul az életbe; a pormi în viaţă; ins Leben ausziehen. 1839: Nagy András ... a' fiát Ferentzet, fel nevelvén mesterségre adja — a' mint hogy Timárságra is adta, s mind addig míg szárnyaira költ [Borb. II Nemes Buttyán János (60) gör. egy. vallású Ér Kávás (Sz). — *Az öccsét] * ~ára lelhet újakezdheti az életet; a putea începe o viaţă nouă; das Leben von neuem anfangen können. 1658/1741: El éget az falu s annak helje szenes ... Igyekezze! azon hogj szárnyadra lelhes [EM XXXVI, 146 Köröspataki B. János hist.] * ~on érkezik/jár/kelel hir gyorsan terjed; zvonul se răspindeşte repede; das Gerücht kommt schnell auf. 1678: Ezeket pedig sub rosa írtuk Kegyelmednek, idő előtt nem akarván, hogy szárnyan keljen az dolog [TML VIII, 14 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1680 k./1715 k.: Nem minden fál mellett hasznos sugni bugni Két ajkon tul titok szárnyon szokott jámi [Rosnyai, HorTuc. 180]. 1704: Ez gonosz hír* szárnyon hamar hogy érkezik [EM XXXV, 275 gyszének. — *A holdvilági kuruc vere-ségről való híradás].

5. átv vminek a segítségével; cu ajutorul unui lucru; mit Hilfe: gondolatok ~án. 1811: Az éjjel álmomba Apolló megjelent. 'S Parantsolt, hogy Mu'sám egy Jánost keressen ... E' Parantsolatra Mu'sám fel éledett, Gondolatok szárnyán repülni eredett [ÁrÉ 104] * Icarus ~ával. 1710 k.: A rationalis philosophia, kinalta metaphysica ugyan felrepült, de csak Icarus szárnyával [BÖn. 469] * szelek ~án. 1694: Ugyanez nap tiszteletes Buzinkai uram indult Hamburgumba Némethi uram után, kit Isten hogy békével a sebes szelek szárnyán hordozzon kívánom [Kv; KvE 234 VBGy].

6. védőszárny, oltalom; arípá, ocotíre, protecție; Fittich, Obhut. 1662: Nemzetes Váradi Incedi Mihály özvedje, Nemzetes Csokasi Catha Asszony, edes hazájának Várad-

nak idegen kezre kelése után, ekkéig gyermekivel, edgyütt idegen helyeken más emberek hata meget nyomorogván, birodalmunkba szárnyunk alá igyekezik, de az be jövetelre és költözésre ... elégtelen és értéktelen [Inc. III. 1. fej.] | mindenkor Rákóczi Györgyöt commendálta volna" maga helyébe való fejedelmnek, mint olyan eszes, okos, elégséges nagy értékű, érdemes személyt, kinek ... nagy tekinteti lévén, a szegény haza annyival nagyobb békességben tarthatnák hatalmas császár szárnyai alatt [SKr 133. — "Bethlen Gábor]. 1669: Isten oltalmazzon és védelmezzon, szárnyai alá ajánllak, édesem [TML IV, 495 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz]. 1704: implorálták őfelségétől, hogy ha lehetséges, őfelsége maga szárnyai alatt tartsa meg ezt a nyomorult országot [WIN I, 172]. 1736: Dániel Mária Asz(ony) Demeter nevű Fellegtárja ... őttseivel edgyütt Jantsi és Gyurival edgyütt az ő Ng(o)k Szárnyok alatt nőttek fel [CU]. 1746: Nyikuláj ..., az Ipja szárnya alatt lakot [Középfalu SzD; SLt 29. 7. 30 Felcsán Stésze (32) zs vall.]. 1810: azon Bözödi Portiot Nemes Tsia Josefnek adom és Halálom után is birja hívséges szolgálatja jutalmul hozzá tevén hogy ezen most ktsi korától fogva szárnyaim alatt lévő arva Takáts Josit tartsa és Sorsához képest nevelje [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.]. 1847: Mely csudálatosak az Isten dolgai ... Hatalmas kezekkel az embert teremti, de szent szárnyaival szépen fedezgeti [VKp 158 Varga Katalin sk].

Szk: ~a alá meglepit. 1666/1681: Viseltetvén diczeretes Eleimnek ... példajoktul, kik az V Hunyad Varossat pusztasagbul épéttették, Jövevény emberekkel megh szállítottak, es közzülök esztendőnként bizonyos Taxa pénz fizetéssel sokakat szarmyok ala megh telepítették ... enis azokat az Annuentiakat nem akarom abrogalni [Vh; VhU 316 Nic. Zolyomi ad.lev.] * ~ai alá befogad. 1796: Bulzesti Dsurd Gavrillának ... ott helyben bé iktatandó popizálatusa éránt, mely ezen Ajánlo Levellit méltó tekintetbe vévén ... Néhai Püspök Ur, az ki nevezett popizálundó Személyt Szebenben maga oktató Szárnyai alá oly véggel, hogy azon belső Szolgálatra fel szenteltessék, be is fogadta vala [H; Ks 75. VII. 245] * ~ai alá vesz. 1679: Az szegény Vér Mihály uram unokája bejött, itt van nálam ... Nagyságodat Isten megáldaná, ha kegyelmes szárnyai alá venné [TML VIII, 456 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1734: Bel-ső Közép Uttzában Szintén 15 tizen őtt Esztendők alatt nyomorgó; Váradi Varga Ersők Váradon lakott Varga Ist-vánnak tsetsemő korában el-hagyatott árvája ... el eset het-ven Esztendős öreg koromban, folyamodtam a Kolosvári Tktes Reft Ekklesiához, hogy engemet venne ... Szarmyai alá [Kv; KvRLt IV. 32/1]. 1810: A Héderfái édes Atyámtól maradtott rész Jozságom ha Kedves fiam fel neveltetése előtt történnék halálom, azon kegyes Jo lelkű Atyám fiaí dispositioja alatt légyen a' kik gyenge négy Esztendős koráb(an) kedves fiamat kegyes szárnyaik alá vették [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.] * vkinek a ~a alatt megmarad/megmaradhat. 1653: 1599 esztendőben Báthori Sigmund ... gondolkodék magában ilyenképpen: hogy ő maga menjen el az országból, és a' bátyát Báthori Andrást ... hagyja az erdélyi fejedelemségbe, a végre pe-dig, hogy a törökkel megbékélték és ... hogy így az ország megmaradhasson a török szárnya alatt [ETA I. 51 NSZ]. 1658: Kivánjuk Istentől ő felségétől, hogy vigye be széki-ben, sok esztendőig terjeszse az ő nagysága birodalmát, hogy mi is az ő nagysága szárnya alatt maradhassunk meg [TML I, 120 Bornemisza Kata és Bornemisza Zsuzsánna

Teleki Mihályhoz]. 1671: Úgy is lehet, hogy inkább ugyan csak az szegény Erdély országával együtt akarnak az hatalmas császár szárnyai alatt megmaradni, velünk együtt élni-halni [TML V, 540 Türi László ua-hoz Drinápolyból. — "A Rákócziak" * *vkinek a ~a alatt nyugodik*. 1703: én miolta Néhai Petki János édes ötsém meg holt az otától fogva is édes ötsém Petki Dávid házánál s szárnya alatt nyugottam, a' minthogy mostis nyugszom [Marossztygyörgy MT; Ks 14/XLIIB özv. Torma Jánosné Petki Anna végr.]. 1705: Városunkban sok betsülletes sellér Atyánkfiak ... velünk egy szabadság(an) élve(n) szárnyaik alatt akarnak nyugodni [Dés; Jk 346a] * *vkinek a ~ai alá recipiálja magát*. 1768: néhai Várodi János elégtelen lévén maga élete táplálására, elsőbben meg kínálotta volna az Attyafiait, hogy tartanak és táplálnak ... azután látván kérésinek, es meg kiáltatásának Attyafiai előtt való foganatlanságát ... néhai Mlgs Groff Kornis István ur eő Excellentiája Szárnyai alá recipiálta magát [Röd K; Ks 33 Röd III. 3].

7. rúdszárny; urechile protapului; Deichselflügel/-arm. 1600: Az Taliga Rwdgyanak chinaltattam Egy zamyatt d 16 [Kv; Szám. 9/VIII. 7]. 1625: Egy rudhoz fél szárnyat csináltak f-15 [Kv; i.h. 9/XXVII. 10]. 1692: Rud szárnyára valo Karika szegestől 2 [Szárhegy Cs; LLt]. 1829: Egy ujji Kramflit tinaltam Rud szárnyába magam vasombol [Mv; LLt]. 1848 k.: A Félfedelű Kocsinak a hátulso fedestokra egy spangnit megnádoltam, arra két Federt a többi hoz tartozandoival felraktam, a tengerjekre a négy kosájmint meg szorítottam a többi hoz tartozando srofiaival együtt, a' rud szárnyát megszorítottam az also trogert meg nádoltam [Kv; Ujf. „Fekete Ferentz Kovács Maiszter számlája”]. 1850: A kocsirud szárnyára ütöttem egy uj karikát [HSzj kocsirud al.]. 1861: Jegyzés N. Ujfaludi (!) Vr számára kováts munkáról ... Kétt uj Rud szárnyát be kötöttem ... 1 f 34 x [Kv; Ujf. I].

8. boronaszárny; element de grapă; Eggenatz, Zahnsatz/Arm/Zinkenarm (der Egge). 1851: Két vas fogu boronák, melyekben külön külön 42-42 fogak vagynak. — egyiknek egyik szárnya el van törve [Erdősztygyörgy MT; Tsb 34].

9. statuszárny; falcă de menhină; etw. Schraubflügel (Teil des Schraubstocks). 1741: Három Sutú kölcsostól szárnyastól [Kv; TL 90 lak.].

10. zászlószárny, fűsiile de pînă/mătase ale unui drapel/steag; Fahnenhälfte. 1823: A fennebb említett logikusok zászlója csak kétágú volt, ... A festésen alol volt az én nevem ezüst betűkkel, osztán a tanítványok nevei fekete betűkkel, ... Ezen nevek pedig voltak a zászlónak két szárnyain [FogE 122].

11. bástyaszárny; aripa bastionului; Flügel der Bastei. 1662: Szendrő várát is pedig Gyulai Ferenc és Gaudi András éjjel-nappal lőtetni nem szűnnek vala, melynek napkelet felől nemrégén újonnan rakott öreg bástyája egyik szárnyát majd a földig le is rontották vala | Ugyanazon szegletben ... melyben a régiának, fejedelmi udvarnak nagyobb része foglaltatva volna ... a fejedelemasszony számára gyönyörűséges házakat építtetett vala, egész azon bástyának külső szárnya szegletire által mind igen szép boltokra [SKr 249, 300-1].

12. kapuszárny; canaturile porții; Torflügel. 1694: Ennek az Kapunak ... mind ket szárnyán az kapunak, negy negy szemből, allo Vono Vas Lanczok függenek [Kővár Szt; JHb Inv.].

13. ablakszárny; canaturile ferestrei; Fensterflügel. 1822: A Sütő hazba Két Ablak Szárnyai hibáznak [Mv; Berz. 21].

14. utcaszárny; ramificația străzii; Straßenseite, Seite der Straße. 1838: a Reformata Ns Ekklesiának a' rév uttza jobb szárnyán rejtek uttza torkában ... bátorságos kerítés nélkült lévő Csűrös kertje [Dés; EHA].

15. csapat/hadszárny; aripă, flanc; Flügel, Flanke. 1657: nem lehetett volna oly nagy és szoros igybéli s annyi számú hadam, melyben mint egyik kezemre, úgy egyik szárnyát hadaimnak akarmely harcon reabízni ne merészlettem volna" [KemÖn. 79. — "Bethlen Gábor szavai Beldi Pálról]. 1662: Vala pedig distálva, ahová vittek vala, egyik szárnyában táborának onnét a másikig, ahová kellett mennünk a chám sátorához, onnét viszontag a sánchoz, majd egy mērföldnyi circuitus [SKr 379]. 1710: Én azon a szárnyon voltam, akire a török jöve s megbontá [CsH 228]. 1710 k.: nem is volt ekkor semmi derék armadája Magyarországon a császárnak, ha pedig volt volna is, mühozzánk csak a szárnya, sőt szele sem érhetett volna [BÖn. 730].

16. ruhaszárny; pulpană, aripă; Rockzipfel, Schoß, Schlippe. 1710 k.: Egy erdőben, éjszaka, havas esőben, csak egyedül ott maradék ... sarkantyúm nem volt, csak cipellőben, strimfliben voltam, mérgemben a bicsakkal öklődöztem a ló farát, de mivel setét volt, és a palást is a nyakamban bekötve volt, annak a szárnyát mind elvagdaltam a szurkálással [BÖn. 584]. 1726: egyeb hirt nem írhatom hanem Boer Istvánné Asszsz(onyo)jn, csak vizet iszik, Turi Györgyként pögős, az menteje szárnyát elől nem igen veti hátra [Ks 96 Apor Péter lev.]. 1767: Gubernátor Groff Kornis Sigmund Vr ő Exclája ... halálakor ... Völt égj Bársony karmasin szín öve, Ezüst Aranyos öszve kaptsolo Tsatt rajta ... Volt ... égy Veres Skárlát köppenyege, melynek az Eleje le, és Valla Bársonnyal volt megbéllelve, a' Gallérja, és le a' Két szárnya mind égy hüvelykes Tenyérnyi szélességű Arany Poszomántal [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78]. 1880: Látlak előre, amint a képed kifokosodok, megveresedik, kabátjaidnak hosszabb lesz az elején lebegő két szárnya, mint a háta, nadragod megfejeéredik a zsirtól, nyakadat elfedi az álladról lefityegő toka [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhoz].

szárnyabeli csapat/hadszárnyabeli; din flancul/aripa ...; aus/von der Flanke. Szk: *jobb ~*. 1657: Megindítván azért ezeket, az jobb szárnyabeliek esének az ellenségnek horvát és magyar seregeinek [KemÖn. 203].

szárnyal, szárnyallik gyorsan terjed; a se răspîndi cu repeziune; sich schnell verbreiten, umlaufen. 1837: az a hir is szárnyallik, hogy lenne valamely titkos protocollumok melyben az olyatén jövedelmeket inferálják, s azt köz gyűléseik alkalmatossággal, evésre, és ivásra — is fordítják [Kv; ACSzám. 115. — "A céhmesterek"] | Már pedig a hírek a piaton, s, olyan dombéros helyeken szárnyolnak az hol a pletykát (így!) nyelve tele torokkal hangoztattya aztis a' mi nints [Ótorda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyvéd kezével].

szárnyaltat kb. futtat, (érdemen felül) támogat; a proteja/sprijini/ajuta (pe cineva); protegiere, vorschieben. 1710 k.: mind az Apor catholicus státusa, Kollonics kardinál, Hevenesi jezsuita szárnyaltatják Kálnokit [BÖn. 913].

szárnyas I. mn 1. szárnyal ellátott, repülni képes (állat); (animal) aripát, inaripát, cu aripă; geflügelt (Tier betr.). Szk: ~ állat. 1676/1681: Számtarto Uram ... annak ideje-

b(en) kerjen Udvarbiro Vramtol szekeret alaja, es küldgye el oda, á holott jobb árra léssen, mind á Szárnyas állatok-(na)k; mind á vaj es Turo béli gyujtemények (!) [Vh; VhU 65–7]. 1805: azon Erge mellett lévő kaszálo az innetső végén az Ergének közepe tájájá a' meddig az Viz miatt lehetett kaszáltatt (!), a tulso vége felé tos motsáros helyi lévén, tsak az Szárnyos (!) állatok birták [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt] * ~ hangya. 1710: Háromszéken Szentlélek táján fenn az aérben szárnyas hangyák nagy sokasággal, rettenetes tusakodással egybenmentenek, mint két tábor, s úgy vittanak [CsH 443] * ~ ló Pegazus. 1811: Mu'sám a' Lovakról akar énekelni, A' Gróf Ménessinek oszlopot emelni: Kilentz Mu'sák! kik az Hélikon Hegyének Tetején, Pégasus szárnyas Ló körmének Rugásából fakadt Hipokréne vizét Szentnek tartjátok, és szeretitek ízét, Jertek segéljete! [ÁrÉ 132] * ~ majorság baromfi. 1658: Per Diem Erogalvan a' Hűteos kulcsar, a' szárnyas Majorsagra korpat, Erogalt Cub. Sax. N. 11/12 [Borberek AF; WassLt Perc. 39]. 1674: Szarnyas majorság Tyukot, Kakast es Tyukfijat Percipialta(m) Nro 554 [Szűv.; Utl]. 1687: Az Malaczos emek(ne)k es szárnyos Majorság Tartására erogal(tam) ... Zab ... Cub 18/2 1/2 [Bucsum F; MvRKLev.]. 1714: Szárnyas apro majorság [Kásonzfelső-falu Cs; LLt Fasc. 85]. 1735: buzáját ellopta, ugj szárnyas majorságát, Tyukját, és Ludgját [Dés; Jk]. 1738: Szárnyas majorság ezen udvarháznál nem tanáltatott [Szászvevsszód NK; Bom. XX. 11]. 1766: Hát azt tudjaé a' Tanú ... hogy Szarvas Marhakat, Juhakat, s.v. Sertéseket, s egyébb Szárnyas majorságokat ... adott vagy adatott volna el az nevezett Gondviselő ... mi árron és kinek? [Kv; Ks 8. XXV vk]. 1830: Szárnyas Majorságok ... Nagy Pujka vagyon Nro 13 ... Pujka fiu vagyon Nro 4 ... Rétze összesen Nro 30 [Nagyikland TA; TLt Közíg. ir. No 1748] * ~ sereg. 1811: Hallom, hogy köszöntik szárnyas seregei! [ÁrÉ 120. — "A Napot].

2. oldalszárnyas/szárnyú; cu planšetă (rabatabilă) prinsă lateral; (Tisch) mit Flügel. Szk: ~ asztal. 1853: Egy veres tiszafa pököláda ... Egy pököl láda — tiszafa ... Egy tiszafa szárnyas asztal [Mv; Tsb 4].

3. vmilyen szárnyú; cu aripi; mit Flügel(n), flügelig. Szk: ~ bátya. 1662: És hogy ezen fejedelmi székes hely is ugyan derekas bátyákkal, árkokkal megerősíthetnek, nagy szorgalmatossággal vala rajta ... két igen nagy, hosszú szárnyas bátyákat téglából meg is építtetett vala [SKr 96].

4. ?kétszárnyú/ajtójú; cu capac dublu; zweiflügelig (Tür), mit zwei Flügeln. Szk: ~ óra. 1714: Kisebb köröles, s szárnyas óra, rézen ki metzett figurák(an) bé zarrott, melljn(e)k a' tetején egy meztelen iffiu áll Koronával [AH 44].

Ha. 1680: Szarnyos [A.porumbák F; Ált Inv. 30]. 1683: Szarnyos [Algyógy H; Utl]. 1686: Szarnyos [Radnót KK; Utl].

II. fn baromfi; orătanie, pasăre de curte; Geflügel, Feder-vieh. 1823–1830: Akartam volna, hogy az udvarom gyepes legyen, azért azt felkapáltattam, a faluból hordott széna-murvával bevettettem, s hogy a szárnyasak el ne vágják, tövissel berakattam [FogE 284].

szárnyatlan szárny nélküli; fără aripi; flügellos, ohne Flügel. 1741: mindennémű szarvas, és szarvatlan marhák, lovak, juhok, Sertések, méhek, és egy szoval mindennémű szárnyas, és szárnyotlan majorság Házi és berés Eszközök,

szekerek, s minden idei termés ... az Temetesi Solemnítás-nak véghez meneteleig, maradgyanak helyben [Kv; Wass-Lt].

szárnyavágott vágott szárnyú; cu aripile tăiate; mit geschnittenem Flügel. 1568: Anna Mathie Henteler c(on)sors iur(ata) fassa e(st), Husuet napyan en atta(m) vala Martone-nak eg fekete zarnya vagot tukot | Margareta Franc(isci) Jgartho iur(ata) fassa e(st), Henteler Matiasnenak atta(m) volt ez telbe egy tukoth, zarnya vagotat [Kv; Tjk III/1. 186].

szárnygát mellékgát; dig secundar; Nebendamm, Wandendamm. 1865: 1865 k évben a közös anya gát ismét kijavitást kívánt, s a Szamos bal partjára az Anya gát biztosítására szárny gát vált mulhatatlanul szükségessé [F.zsuk K; SLt 22].

szaró '?' Hn. 1738: Szaro patak fejében (sz) [Bözdődj-falu U; EHA]. 1754: A' Szaró Berekbenn (sz) [Szucsás K; KHn 254]. 1813: A' szaró Berekb(en) (sz) [uo.; KHn 255].

szárogat szárítgat; a usca (timp îndelungat); trocken lassen, trocknen. 1716: Minden nap száragatták az ágia béli ruháját, mint szintén az gyermekét, annyéra le vizelette [Nagyida K; Told. 22]. 1761: a' Ládából sok minden féle Gunyákat köntösököti ki szedtenek, és szárogatták [Ákosfva MT; Told. 23]. 1762: Manika Péter találta volna meg ... a pénzt és a Felesége édes tejbe(en) meg mosván Szarogatta [Gyeke K; Ks]. 1764: azon furrot ... szárogatván az Hium-ba fel vettem [Szászkered MT; LLt Fasc. 133]. 1767: á két földön ... hány kalongya Ros lehetett, el jött volna akkor az aratás ideje, vagy nyersen aratták, hová hordották 's hol szárogatták á Rosot, kiknél volt Fegyver, azt ki adta, 's ki fenyegetődzött hogy jöjjön ide az ilyen teremtettem meg fizetünk [Hsz; Kp IV. 242]. 1818: nints a' Szegénységnek hamarjába miből pénzt tsinálni, valamеддиг палінкажкббл nem kapnak, s Kukuritzájokat nem szárogatták [Vályeb-rád H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1825: a kertemben Sarjut szara-gatván hallom etzer hogy nagy Sebesen kopogatva Csiz-mába menyen Bodoni János nagy páltzáson a mint utánna méntem, Molnár Lászlóné is utánna tsak hamar pántolodva magába beszélve megyen vala [Havad MT; CsS].

Szk: kapca ~ni. 1585: Vitez Mihaly vallia Az leanyhoz hallomással hallottam hogy Ream fogia volt ferges voltat lattam elegh haydut hog' kapcza zarogatnj oda lartak [Kv; Tjk IV/1. 506].

szárogattat szárítgattat; a pune pe cineva să usuce ceva; langsam trocken lassen. 1683: Szaragattattam s palottat-tam az búzát [Torda; SzZs 245].

szárogattatik szárítgattatik; a fi pus la uscat; trocken werden lassen. 1785: ugy referaltatik; ezen kalongyákban felesén volna elegyesen rossz Széna, mint hogy az Árviz mint Fű korában, mind midőn Szárogattatott nagy részit meg járta [Szu; Ks 73/55].

szaros ürülékes; mînjit cu fecală; dreckig. 1573: Grutz peter ... Mond Noky hogi Mondal (!) te Bitang bestie kwrwafy hogj Zaros az gatiám Az alfelelew Rea deol ihol Nyald Meg esze (!) kurwafy | Marton Borbel Balint Inassa Azt vallia hty zerint hogy ... Mond Istwan ochmany az

gattia, Aszt meg hallia peter Mond hogi Mondal (!) bestie kwrwafyat Saros az gattia Be Megien az hazba egi veres Swbaba Ieo ky Mond bestie kwrwafy Lattode hogi ez ne(m) Saros [Kv; TJK III/3. 74, 306]. 1632: Hallotta(m) enis ezt Philep Palnetül hogi monda Philep Martonnak hogi te oli szaros koszos vortal, hogi a füled tartotta az köszt (!) [Mv; MvLt 290. 86a].

Szk: ~ *gatyájú*. 1599: Arra is Emlekeze(m) hogy az Le- any azt monda mikor az palchaul kjment vala rea ... hogy Az teokelletlen zaros gagiaiu teokelletlen ageb meg eol eongemet [UstT 14/39 Anna consors providi Francisci Rigo libertini vall.].

szaru, szarv 1. szaruanyag; corn; Horn(stoff). 1633: hat bokor szaru, 1 d. 35 (így!) [Kv; RDL I. 103]. XVIII. sz. köz.: A mester Legénynek nem Szabad Szarvat vásárolni a' Mester Emberektől ... az illyen Legény a meg vett szaru arag büntetődik [Kv; FésCJk 55 Inas Szegőcségnek modgya című szabályzat 8. pontja].

2. szarutok; (obiect fäcut din) corn; Behälter, Horn, etw. aus hömere Dose. 1646: az Meszarszekben az Kamorab(an) az Szarubol Marko Matyasnak penze veszet el [Kv; MézCLev.].

3. *bőség szarva* bőségszaru; cornul abundenței; Füllhorn. 1836: most már az fen irt 49. darabb Slésiai Lenfonalról irom meg kívánságomat — hogy mitsoda formakra, és mi moddal szőjje őket, mely szerint lo elsőben — Szőjjön két abroszt melyeknek formájok bőségs szarva lészen, és közte közte engem ne felejtsek az Bordúrje ennek lészen Basarosa [IB. gr. Bethlen Samuelné takácsnak szóló utasításából].

4. löporszaru; corn în care se păstrează praful de pușcă, corn de praf de pușcă; Horn für Schießpulver. Szk: *puskaporos* ~. 1851: Egy mostoni divatu puskaporos szaru [Dés; DLT] * *puskaporartató* ~. 1797: Licitáltattak ... Egy puska por tartó szaru Dr. 11 [DobLev. IV/775]. 1816: Egy nagyobb es egy kisebb puska por tartó Szaruk [Varsolc Sz; Bom. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

◊ Hn. 1737/1792: Szaru Rét oldalán (sz) [Bálványosvár-alja SzD; EHA]. 1768: A Felső szarú rétben (sz) | Szarú Rétb(en) (sz) | Alsó szaru Rétb(en) (sz) [uo.; EHA]. 1771: Szaru — Rét v. Szaru — Réth (sz) [uo.; EHA].

szárú 1. vmilyen száras (lábbeli); cu un anumit fel de carimb; schäftig, mit ... Schaft. Szk: *bélelt* ~. 1657: Kegyel-mednek megszolgálom, én számomra egy veres karmasin bélelt szárú csizmát 's akár sárgát szerezzem [TML I, 101 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1690: Három pár bélelt szárú Ver(es) Karmassin Cizma [WassLt Sz. Miko de Bodok lelt.]. 1699: Ket bokor berlett szaru Aszony embernek valo veress karmasin csizma 2 [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150] * *letürt* ~. 1802: Visel hammu szín kerek Köpenyeget, kék viseltes Láblit, szederjes Lovagló-Nadrágot, le-türt szárú Stiblit, és kerek Kalapot [DLT nyomt. kl].

2. vmilyen száras (nadrág); cu un anumit fel de crac; mit ... Hosenbein, -beinig. Szk: *elvágtott* ~. 1798: Márton Ferentz ... Szökött-el ... egy ros sz fekete Tzondrába, félíg félíg el-vágtott szárú fejer Harisnyában [DLT nyomt. kl].

3. vmilyen nyakú (üveg); (sticlă) cu un anumi fel de git; -halsig, mit ... Hals (Flasche). Szk: *hegyes* ~. 1679: Viragh viznek valo, ighen hegyes szárú üvegh nro 3 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 24].

4. vmilyen szárú (gyümölcs, termés); (fruct) cu un anumit fel de codiță/peduncul; -stengelig, mit ... Stengel(n) (Früchte, Obst betr.). Szk: *fekete* ~. XIX. sz. m. f.: Fekete szárú cseresznye Erted vagyak rab menyecske" [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — "Táncszó]. *terjedt* ~. 1860–1861: Cserjék ... Megjegyzendők még azon terjedt szárú s átlátszó gyöngy formájú bogycók, melyek leginkább a vad alma, kevesebb a cserefákon láthatók, lépnek készit [Benkő, Mszlsm. 14–5].

szaruajtó ?szarufából készült ajtó; ușă făcută din drugi/bare de lemn; Tür aus Dachsparren. 1648: Haltarto. Egy seövényes leszas haltarto melyben vadnak piszrangok. Nylik rea egy fa sarkon forgo fa kalodaju szaru ayto [Kercs-sóra F; UF I, 907].

szarudeszkás ?szarufás; fäcut(ă) din drugi/bare de lemn; aus Dachsparren. 1637: Az uduarhazon fellyel uagyon egy malom hazacsyka; annak fa sarku zaru dezkas aytaya [Breáza F; UF I, 428].

szarufa cäprior; Sparren | lemn pentru cäpriori; Sparren-(holz). 1522: wlgo Zarwfa ... wulgo Lech ad structura(m) domy [Beszt.; BesztLt IVc/145a. 1]. 1565: adamus gechner ... duo ligna zaruffa dedisest [Kv; Szám. 1/IX. 195]. 1581: vgian Azon napon esmeg ket legennek hogy az Szeget ky wontak es zarufakat hordotanak attu(n)k d. 24 [Kv; i.h. 3/IV. 7]. 1603: mondotta azért Tot mihalj hogi keresetek Jol meg az hol fel borzadot az földel auagy dombos kettenis keresswk wala, oly helien wala penig fen a mente hogi zarúfa ot közel nem wala chiak alig haghatek oda [UstT 17/22 dienes görgj, Etedy Zabad Zekel vall.]. 1671: Attam ... egy szaru fatis ott ölost [Kv; ACJk 71]. 1692: Ló Istáll-ok ... konyha tuz helyét el-hánták vagyon raita ot bokor Szaru fa öt koszu fa mester gerenda kersztül egy Tölgyfa sason allva nro 2 [Mezőbodon TA; BK 3]. 1723: hallot-tam az Aszszony jobbágyitul hogy szarufátis adott volna el Luka biro Tancsra [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (31) jb vall.]. 1753: Vagyon ... egy Curia ... Az hazok vadnak Tölgyfa ágasokra egyéb mindenfele elegy belegy koszu folyo Mester Gerendákra s szaru fákra deszkas padlázotok-kal 's tapaszos sövény Oldalokkal epitve [Karácsonfva AF; Told. 18]. 1785: Egy Istálló fenyő Boronákból épült ... Létze, Szarufája, dereka még Jó státusban vannak [Szu; Ks 73. 55]. 1817: vagyon az Ujj Malom, Fejjül csapo 3 kerekkel; mellyis gerendákba vesett sas fákra épült alkot-mány, Szalma fedele haszon vehetetlen lévén ujra valo bé fedést kíván, 4 koszu, ugyan annyi kerszt gerendái jok, 6 pár szaru fái épek [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8]. — L. még ETF 107. 30; GyU 44; KHn 155; SKr 603; UF II, 140, 425, 702.

Szk: ~ *hordani*. 1621: Egi nap Zamost kellett az Aczok mellet tartanu(n)k Lecz, Zaru fa, Sendelj Es Zegh hordani tt d. 12 [Kv; Szám. 15b/IV. 22] * ~ *korányi*. 1751: Láttam ... egy szarufa koráni Csere fát szalmával bé takarva [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151] * ~ *szabású*. 1595: Ezen Hidhoz vöttem Hidlani vallo fell fakatt szarufa sabasu tolg fatt Huson niolcz sallat [Kv; Szám. 6/XV. 59] * *apró* ~. 1595: veöttem egy Apro zarufat lyztelő ladához f 0 d 6 [Kv; Szám. 6/XV. 31] * *faragott* ~. 1732: a Lo Istálló ... vert szalma fedelit, 8 „ pár faragott szarufák elegyes lé-czekkel tartják [Erdőszengyel MT; TSb 51] * *gémnek való* ~. 1595: Az Gémnek való zárú fatt, vöttem Zöcz

Gaspar U(ram)tol p(er) d 45 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 249 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * középszerű ~. 1810: A Lokóti Szin vagyon csere fa ágakra építve, a' Fedele avatag Szalmából vagyon csere fa létezre, és középszerű szarufákra rakva [Ujfalu K; Ks 76 Conscr. 523] * kurta ~. 1761: Vagyon ... (a) Marha Akol conterminiumában fél Kastély formálag negyven nyoltz tsere Ágakra tsinált kurta szarufákon álló szalma fedél alatt Kantzák számára készített Sop, vagyis Árnýék [Spring AF; JHbK LXVIII/196]. 1872: Marha istallora ... Kötés és Kurta Szaru fák 12. darab 2 ölös 4/6" fok öle per 10 x [TSb 38] * léces ~. 1694: Ez mostan meg irt Majorház mellett vagyon a' Csűrőskert ... Vannak itt épületek is, ugi mint Egi Csűr, 24 Ágakokon álló koszoru fái, és léttzes szarufái készületivel, bomladozott szalma fedél alatt [Borberek AF; RfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.] * öreg ~. 1585: Biro vram es a Tanach akarattiból eo Kegn hattak vala megh hogy a Scolaban egy puzta Kamarat fel epítsünk ... az kamaraba vonattunk egy Mester gerendat be es megh is padoltatuk az felet, es az le dölt fal felet walo gerendak ala egy öregh koszarwfat p(ro) f — d 40 ... It(em) egy Eoregh zarwfat p(ro) f 0 d 18 kywel az Ach a kozorwfat fel satüllata [Kv; Szám. 3/XIX. 34–5].

szarufaforma szarufaszerű; in formă de căpriori; Sparren-ähnlich. 1682/1687: attam ... Egi Metszin Tafota uy elő ruhat ... Egi szarufa formara feieren uarrott Potiolat elő ruhat [Fog; Borb. II Rákosi Anna kel.].

szarufahordó szarufát szállító; care transportă lemne pentru căpriori; Sparren-tragende Person. 1621: Nap Zamosok, mez keómerok, kó hordok Lecz, Zarú fá, es Zegh hordók voltak Heten ... d. 91 [Kv; Szám. 15b/IV. 20].

szarufás 1. szarufával ellátott; cu căpriori; mit Sparren versehen. 1656: Jnet az harmadik rend hazak hejazattia ala terven job kez fele, ezis az Veres Bastiaigh gerendakon allo koszoru fás szaru fás, erős kötesekben lapos cserep hejazatt alá vagyon veue | Ezen praenotalt hazak hejazattia uj szaru fás uj sendeliel sendeli<e>ztettett jo | Ezen csűr szaru fás felső resze soppal keőteőtt fedel alatt valo [Fog; UF II, 140, 159, 180]. 1662: Az fejevári székeshelyi fejedelmi házak ... noha nagyobbára a csatomák pléhvel, önna egy-beraggattatva s borittatva volnának, de hogy mégis csorgának s a szép friss drága menyezetű házakban miattok sok károk volnának, az olaszfokokat itt is mind lehányatván, szép magos szarufás cserép alatt való héjjazatokba vetette vala mindenütt [SKr 300]. 1685 e.: Egy jo forman készült szaru fás Csűr, mind ket felől két felé nyilo deszka kapuja, két felől sindelyezett alatt valo Csűr faval [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 10]. 1688: vagyon fenyő boronakból rakott tapaszos oldalú három haz, két kamara, egy konyha; s egy pitvar, szaru fás szalma fedel alatt [Kozmás Cs; Törzs. Inv. 1].

2. szarufa alakú hímzésmintás; cu modele de broderie în formă de căpriori; mit sparrenförmigem Stickmuster. 1761/1784: Paplannya pedig jutott ... Ötsém Uram(nak) háram ... a harmadik paplan, ki viselő volt szarufás jo féle tarka bársony a közepin, a' kerülete pedig viola szín fél sellyem matéria [Hosszúfalu Szt; TKI Com. Anna Teleki (61) kezével].

Szk: ~ himbe szőtt. 1739: 3 vég szarufás himbe szőtt Ábróssz darabba Nro 3 [Szászkerd K; LLt Fasc. 96].

szarufa-szeg (ház)szarvazáshoz használt szeg; cui pentru căpriori; Nagel für Sparren, Sparrennagel. 1669: Szaru fá szeg No 33 [Fog; Ut].

szarufáz (fel)szarvaz (házszarvazat ács munkáját végzi); a căpriori, a fixa căpriorii la o construcție; Sparren festmagn/einsetzen. 1677: Az lako haz hijjat konyhat sindeliezték szarufaztak lecezték ket farago negy nap [Berz. 17 Fasc. XII]. 1807: a szín 4 kereszt gerendakal ... bikfakkal be kerítve és szarufazva mint az Istallo [Dés; BetL 6 Gy Ujfalvi Nagy Ferencz kezével].

szarufázás fedélszék; căpriorieală; Gespärrebau, Anbringen von Sparren. 1681: ha ezen kertet szépen megh épete(ne)k a filegoria keő labait fellyeb rakvan, ahöz illendő szép forma felit csinálnanak, gombos sindelyezessel szarufázással, szep recreatoria valo hely volna [Vh; VhU 573].

szarufázat fedélszék; căpriorieală; Gespärre, Sparrenwerk. 1662: azon rettenetes tűztől a derék élés — és cajtház léces szarufázatja ... meggyüladván, hogy azoknak oltásokat a mieinktől annyira meglepetni látnák, az cajtháznak romlását eszkebe abból vették vala [SKr 602–3]. 1793: egy hizlo Sertések számára készült oll ... Jo moddal készült Szarufázattal és Létzezéssel [Borsa K; EMLt].

szarufázott szarufás; cu căpriori; mit Dachsparren ausgestattet. 1638: Az cziűrös kert ... eggy reszeben valami keues kaposzta, es repa. Az mas reszeben eggy mostan kezdet, boronabol fel rott uy major haznak valo, szaru fazatt fedetlen, üszőgeben allo haz [A. porumbák F; UF I, 665]. 1761: Az Ház vagyon az Udvarnak felső résziben, szinte az közepe tájot ... fenyőfából szépen ki faragott gerendakkal gerendazott, szarufazott és lécezett ... ujj fedéllel építetve | 11 Cserefa ágakokra épült, fenyő fa gerendakkal gerendazot, szarufazot, és lécezet, meg czondorlot nados fedelű, és el romladozott sővény oldalú szinte öszve omlo Istallo, melynek koszoru gerendája alá két istáp vettettetett [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

szarugyűrű inel făcut din corn; Hornring. 1576: wagion egy Zarw gywrw fekete pechetes ember kep Raya egy kewes ezeost Benne [Szamosfva K; JHbK XVIII/7].

Szk: fekete ~. 1576: wagion egy feketeo zarw gywrw ezeostes a pechety [uo.; i.h. XVIII/7. 3].

szaruszeg szarufa szegezéséhez használt szeg; cui folosit la îmbinarea căpriorilor; Nagel für Befestigung der Sparren, Sparrennagel. 1581: veottünk 700 lecezet p(ro) f. 1. veottünk 4000 sendel zeget p(ro) f. 1 d 60. veottünk zarú zeget p(ro) d. 20 [Kv; Szám. 3/IV. 5]. 1584: Esmeg 5 zarw zeget veottünk az kwthoz fizetunk f — d 3 [Kv; i.h. 3/XV. 17]. 1592: 23 Apro wosbol Chynaltatom Zarw zegeott a' kyüel Az pantokat es az Ceűekre valo wosatt es az Bokra az karikatt fel zegeztek ... Gyergy kouachnak fizete(m) ... f 2 d 25 [Kv; i.h. 5/XIV. 261 Eppel Péter sp kezével. 1621: A Teomlecz aytakat ketzeresen Czinaltattuk Aczj Geörgiel Az padlasatis keresztwl nagj fakkal zegeztettwk. 12. Zuru Zeggel tt d. 10 [Kv; i.h. 15b/IV. 23]. 1626: az Achyok mieuihez szaru es Lecz szegeknek veot vasat No: 14 [Kv; i.h. 16/XXVII. 26]. 1646: Veottwnk Szaru zeget no 4 f — d. 8 [Kv; SzCLev.]. 1700: Lecz szeget vottem 150 ... Dar. 27 ... negj szaru zeget vottem Dar 6 [Kv; Szám. 40I. 25].

1751: ujitatuk meg az haznak a Fedelit ... Vettünk szaru szeget öt sustak árát [Kv; ACJK 82b]. 1843: három száz Létz szeget és 10 szaru szeget adtam 1 Rft [Nagylak AF; DobLev. V/1243 Dobolyi Bálint lev.].

Szk: *apró* ~. 1597: Apro szaruszeget item Adot eo kegne nro 63 [Kv; Szám. 7/XIII. 6]. 1846: 2000 aprobb szaruszegek ... Rft 33, 20 [Dés; DLt 858/1847] * *kis* ~. 1597: Adatot Biro vram ... 18 Nagy Gerendaban valo szaru szeget Kisseb szaru szeget attunk 520 [Kv; Szám. 7/V. 9] * *öreg* ~. 1584: Veottem 15 Zeget az sylepnek eoregh Zarw zegeeket ketteyül p(er) d. tezen f — d 75 [Kv; i.h. 3/XIII. 5]. 1597: Öreg zaru — szegeket chinalt Eggik Risziwl az Mellel az Gerendakat felszegezstek fel singnel is Nagiob wolt az hossza ... f — d 48 [Kv; i.h. 7/XIV. 107 Masass Thamas sp kezével]. 1621: Marton Kouaczj az mjt myelt azon Kapuhoz ... 64. Eoreog zaru zeget vert. attam teolle f — l. 64 [Kv; i.h. 15b/IX. 240].

szarv 1. corn; Horn. 1629: egykor az eokreok mellet leweo Inas nem jeoue be, hane(m) kún marada halnj az monda reggel hogy eotet megh nyomtak az boszorkanyok ... az Eokeor szarvarol az ui Istrangot le szakasztottak [Kv; TJK VII/3. 122]. 1647: az keotelet nem en hanem kglđ keoteotte oda* en czak az szaruaba vetettem az keotelet [Kv; TJK VIII/4. 250. — *A tehénhez]. 1697: Bérés ökrök ... Ordás Kék a bál szarva Csonka a Jobb fülye ki vagio(n) vágva [Almakerék NK; Uti]. 1711: Láttam abb(an) az ödöb(en) Delnén ... ökrököt ... La(ttam) hogj ā Szavokra V. / l volt bélyegezve [Delne Cs/Gysz; WLt Steph. Ferenczi (26) pp vall.]. 1731: feles juhát advan keze ala ... az Maros partan egy csoport juhát talalek, az Szarvakban meg esmerem az Nehai ur bélyeget [Fejér m.; KGy]. 1754: (A) Tulkok közül vagy kettő mostis vagyon az ide valo beres ökrök között, de ... azoknak szarvokat meg nevezni nem tudom [Gernyeszeg MT; TGsz]. 1756: Ökör szarvára való Istrang 4 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 30]. 1765: Két négy esztendőre menendő Tehén ... mind kettejeknek szarvak egyben horgodott, mint a vad kecskenek [Szászsztyakab SzD; Told. 8]. 1771: Az Ladanyi István Ur(am) kalakája alkalmaságával tudom hogy az Medve István eő kigyelme ökröi el nem estenek se meg nem sérültenek mivel az szán ket Lánctal volt meg talpalva, és majd minden öker szarvára egy egy ember volt [Mezőmadaras MT; BK]. 1806: látam ... a Jászolba ... egy marha fűt Szarvastul [KLev. 10]. 1811: Jó Grófi! ... a' mig el, légyen védelme A' Bárány, kinek van két szarva [ArE 175]. 1815: A' Tino ... szarvai tsákon állanak [DLt 496 nyomt. kl]. 1822: (Az ökör) szarva villás módra áll [DLt 181 ua.]. 1823: Azon Tehénnek ... a' szarvai csákos kajlak [DLt 331 ua.]. 1833: Fakó szőrű ... a' jobb szarva hátulso részén rovázattal jegyzett m: e, 4. esztendő [DLt 556 ua.]. 1847: Mindenesetre gondviselésék alatt szarváról, fülről, szemiről, csipeiről és farkáról felelni köteleztetnek [Zalán Hsz; RSzF 181. — *A szerződött pásztorok]. — L. még WIN I, 229.

Szk: *bogár* ~a. 1690: Bomyus Tehenek ... 6 Fekete, Bogár szarva [BK Kentelki (SzD) inv. 15–6] * *butás* ~. 1697: Bérés ökör ... Rött Kesse(?) Butas szarvaj [Almakerék NK; Uti] * *csákón/csákóra áll a* ~a. 1815: A' Tino ... szarvai tsákon állanak, fejéresék | A' Borju üsző ... szarva Csákóra áll [DLt 496, 955 nyomt. kl] * *csákós* ~. 1697: Bérés ökrök ... Tárka csakos szarvaj [Almakerék NK; Uti] * *csonka* ~. 1690: Bomyus Tehenek ... 4 Kek Csonka Szarva [BK Kentelki (SzD) inv. 15–6] * *felálló* ~.

1690: Bomyus Tehenek ... 1 Kek Fel allo Hegyes Szarva [i.h.] * *hátrahajlott* ~. 1697: Bérés ökrök ... Sárga hátra hajlott szarvaj [Almakerék NK; Uti] * *hegyes* ~. 1690: Bomyus Tehenek 1 kék, Fel allo Hegyes Szarva [BK Kentelki inv. 15–6]. 1757: Egy szép kik barnutza fel álló hegyes szarvával 6. estendos ökör jo borjával [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9] * *jegyes* ~. 1838: Meg találá minket ... Torotzkai Bosla Ferentz Uram Alexa Nevezetű ketske Pásztora es biztassa s kére azon hogy ... roszt Ember által tetemes Ketskebéli kára történt ... el Mentünk ... Várfalván fi Bosla Márton Uramhoz ... a Felesége ... elé ada a lábából egy ketske Szarvat ... és így azon Meg talált jegyes Szarvát köz kékre ... tettük [Asz; Bosla] * *kajla* ~. 1690: Harmad fű Tulok. 1 Barna kajla Szarva [Almakerék NK; BK Kentelki (SzD) inv. 16] * *konya* ~. 1697: Bérés ökrök ... Barna Konya szarvaj [uo.; Uti] * *összehajlott* ~. 1697: Bessi ökrök közti való ... Sárga ösve hajlot szarvaj [uo.; Uti] * *széles* ~. 1690: Beres Ökrök ... Rött, Szeles szarva [BK Kentelki (SzD) inv. 14–5].

Sz. 1659: Fenyegetődnek az törökök ... ha az ökör szarvában rejtezik is urunk, megkeresik ez idén [TML I, 361 Balog Péter Teleki Mihályhoz].

2. szarvasagancs; corn de cerb; Hirschgeweih. 1679: Az mester gerendán két helyen Szarvasnak az Szarva, melljék függő lanczokkal együtt veressen vannak festve [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János inv. 49].

3. ekeszarv; coarnele plugului; Pflugsterz. 1685 e.: egy Szeker Szin agasokra csinált, melyben vadnak ezek: ... Szarva nélkül eke gerendely Nro 1 [Borberek AF; MvRK-Lev. Urb. 11]. 1756: Uj Eke Gerenda szarvastol, és fa talpastol 1 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 16].

Szk: *eke* ~a. 1736: szégyenlem az nevit leírni, az kinek az apja vagy nagyapja az eke szarvát fogta és robotára az földesurának bejárt, mert olyan bárónk is vagyon [MeTr 318]. 1851: ha ugy akarok (!) Dolgom elé haladgyn, az eke szarvát nap estig el Tartom [Nagylak AF; DobLev. V/1322].

4. külső/szélső templomépület része; partea laterală a unei biserici; äußerer bzw. seitlicher Trakt einer Kirche. 1662: Azon torony* másikat is, azon egyház éjszakra való szarvánál az másik mellett levőt ... megépítettén ... harangokat öntetett volt belé hatot [SKr 95. — *A gyf-i templomét].

5. külső/szélső csűrész; partea laterală a unei suri; äußerer Teil einer Scheune. 1753: Nap nyugot felől való szarvánál a' Csűrnek Vj Asztag [Székásbesenyő AF; Told. 18]. 1768: (A) Csűrnek Nap keleti szarvánál a' Dél felől való végiben vagyon egy Asztag [O.kocsárd KK; Ks 74/55].

6. külső/szélső területész; partea limitrofă a unui finut; äußerer Teil eines Gebiets, Exklave, Landzunge. 1662: az erdélyi birodalomnak egy részről való szarva* valóban illy gyalázatosan, siralmasan leütették [SKr 549. — *A hajdúvárosok].

7. gög, nagyképűség; trufie, ingimfare; Hochmut. 1653: Ez a dolog vala 4 apr. hétfőn délután 1633-k esztendőben, és igen jól lőn mind az országnak s mind fejedelmünknek megmaradására, de a sok törvénytelen latroknak bánatjokra és szarvok leromlására [ETA I, 146 NSz].

Sz: *a* ~a *égig növekedik*. 1705: az armadáának szerencsés penetrálásáért a németeknek a szarvok is égig nevedekett [WIN I, 602] * *a* ~a *letörik*. 1757: instálom Mltgs Grof Uramot méltotassék munkálkodni hadd törjék le annak az maga elhitt Embernek szarva [Fráta K; Ks 101 Csetri

György lev.] * ~át növeli. 1666: Az Franciscanak írt ő nagysága levelét én ki nem küldöm, mert azzal az eb csak neveli szarvát [TML III, 633 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * (ambiciójának) ~át (le)töri gögijében megalázza. 1773: Fenyegedőzni is nem irtóztak, de az Isten megszegyeníté őket, szarvokat is alkalmasint letöré [RettE 305]. 1785: úgy igyekeztem beszédemet intézni, hogy szarvát törjem ambiciójának és elejébe adjam, hogy magának ilyen magaviselésével kárt tehet [FogE 339 gr. Bethlen Pál levele Szigeti Gyula Mihály előléptetésével kapcsolatban] * (nagy) ~at emel (magának) / ~at emeli. 1653: Az ebesfalvi harcz után^a pedig mely nagy szarvat emelt volt meg az százság is, csuda dolog [ETA I, 97 NSz. — "1605-ben]. 1661: Ha azt kívánja császár öfelsége, mi kapjunk elsőben az törökben, abban módunk nincsen ... Mert ... Pogányság is nagyobb szívét venne és szarvat emelne az mirajtunk való győzedelméből [Kemlr. 346]. 1678: én bizony valahová teszen Isten, de nem igen félhetek az lator emberek praktikájátul, csak ő nagok s Kgték élénnek jól az Istentől adatott jó alkalmatosságokkal és ne félelmeskednének, azzal az ellenkezőknek szarvokat ne emelnék [TML VIII, 75 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1679: magának az német nagy szarvat emel, hogy az ő részére hajlott lator magyaroknak oltalmat talált az fényes portán [TML VIII, 453 Teleki Mihály a fej-hez]. 1773: A parasztság oly szarvat emelt magának, hogy teljességgel elhitette magával, hogy ők tovább urat nem szolgálnak [RettE 305].

◊ Hn. 1818: Szarv vápában (sz) [Györgyfa K; EHA].

szarvacska kis szarv; corniță, coame mici; Hörnchen. 1697: Tino ... Tavaly Kek Barna fel allo szarvacskaj [Almakerék NK; UtI].

szarvas I. m. 1. care are coarne; gehömt, homig. Szk: ~cáp. 1761: Czapok. Örög Suta I. Szarvas örög I, es egy Esztendősz szarvas fekete Czapok in Summa 3 [Kéménd H; JHb XXXV/39. 31] * ~juh. 1648: Magyar országhi szarvas juhok száma Eöregg ellő juh vagion ... no. 580 Eöregg berbecz ... no. 65 [Gyalu K; RákGlr. 538–9] * ~marha. 1741: mindennémű szarvas, es szarvatlan marhák, lovak, juhok, Sertések, méhek^a ... az Temetesi Solemnitásnak véghez meneteleig, madagyanak helyb(en) [Kv; WassLt. — "Folyt. a fels.] * ~örkőfő. 1605: Az eöredg palotaba(n) ualo hazba(n) uadnak keörwly padszekek, Vgiantot ket kis fogas, kemencze, egy szaruas eökeör fő, giortya tarto [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.] * ~tehen. 1711: Láttam egy kék Szarvas Tehenet ... Tudom hogi azon Szarvas Tehénnek a borját egy kék Szörüt, boruju (!) koráb(an) a Pál Gjörgi Péter fiának adta vala ... Solyom Thamás ur(am) Szolgálatyáért [Gyergyóújfalú Cs; WLT Andr. Kovats (40) pp vall.] * ~tulok. 1711: én is tartottam egy Telen, egy kék szörű szarvas ötdőfű Tulykot ... hová tötte nem tudom [Gyergyóremete Cs; WLT St. Siklodi (65) ppix vall.].

2. szarvszerű nyúlványú; cu o mică prelungire în formă de corn; mit einer hornförmigen Verlängerung versehen. 1637: az swteo hazba onnett ismet ki jeöden uagyon benne egy wst, eott tekenyekő 3 szaruas eöregg [UF I, 395].

Szk: ~dagasztó tekenő. 1632: Komanai Udvarház ... Harom eöregg szarvas dagasztó Tekeneő N 3 [UC 14/38]. 1688: Harom szarvas dagasztó Tekeneő edgyik nagy, ketteje kisebb [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3]. 1740: Két jó szarvas dagasztó Tekeneő 2 [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 7] * ~gyertyatartó. 1630: Egy szarvas falba ualo giorttia tarto

talnierauall tt f — d. 75 [Kv; RDL I. 147] * ~gyűrőtekenő. 1633: Egi ros szaruas, mas giuro tekenő No 2 [Komána F; UF I, 314] * ~korsó. 1730: egy Szarvas korso termés kláris Szarval, és Széles Talpall [Kv; Ks 15. LVIII. 6] * ~tekenő. 1588: A Suteo hazra ualo keolchieg ... Esmeg veottam az Suteo haz Zuksegére 2 Sarvas Tekeneot ... d. 80 [Kv; Szám. 4/V. 47 Gr. Veber sp kezével]. 1637: egy Eoregh zaruas tekeneő es egy Teszta szakasztó Deszka [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1647: Egy szaruas tekeneo; harom dagasztó tekeneo [M.királyfa KK; BK 48/16]. 1675: Vöttem ismet az Sütő hazhoz egy negy vekas szarvas Tekeneőt ... d 45 [Kv; Szám. 35/I. 29]. 1679: Diszno mellyeszteshez való szarvas Tekeneő nro 1 | Kaposzta forgatáshoz való Szarvas Tekeneő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95, 109]. 1681: Öregh, szarvas Uy Tekeneő 2 Kis-sebbis 1 [Vh; VhU 561]. 1735: Seres hordók alá való szarvas Tekeneő 1 [Királyhalm NK; Ks 23. XXIIb]. 1756: itt Nagy Somkuton ... az Udvarbol mű ... három szalonnát egy orját és egy Szarvas Tekeneőt Sertés aprolekkel tetézve egy szánra raktuk és vittük Balog Mihaly Uram házához [Szt. TKI Pap Gábor (28) jb vall.]. 1778: Meg skábázott szarvas Tekeneő [Nagynyújtód Hsz; HSzjP] * ~tekenőcske. 1647: Egi kis szarvas tekenőcske, szemett hordani valo [Marosilye H; VLT 55/5415] * ~üllő. 1609: uagio(n) ... farkas michlosnit egy szaruas üleő eöregi [Szentgyörgy Cs; BLI]. 1629: Az mwheleiben lakatos Gergelinek volt három suduia ... egy eöregg wleő, egy szaruas wleő, ezen kiuul az meli szaruas wleői voltanak egiket maga rontotta ell [Gyf; EMKt VI. E. 2. 228b]. 1677: Vas verő ház ... félszer kis szarvas üllő no 1 [Madaras Cs; CsVh 50]. 1694: Az Kovacs mihelyben való öreg vas üllő kettő, Szarvas Üllő egy, Fogo egy. Pöröllyis egy [Kövár Szt; JHb Inv.]. 1741: Egy Szarvas üllő [Kv; TL 90 lak.]. 1780: el loptak egy nagy Szarvas Üllöt, három nagy öreg Fogokot [HSzj félkéz-verő al.]. 1829: pléhes Mester Ember Szabo Ferentz ... sequestrált pléhes Mesterséghez tartozó Mivszereket ... conscribaltuk ... a következők rendel ... Egy kis üllő 1 Rf ... Egy nagy Szarvas üllő 5 Rf [Torda; TVLT 378]. 1837: Egy Szarvas, és egy nagy üllök [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * ~üllőcske. 1673: Az hámorhoz való eszközök ezek ... egy szarvas üllőcske, egy serpenyő üllő [CsVh 44–5].

3. vaskos, durva; grosolan, mare; grob, faustidick, plump. 1816: Azon Instáljuk alázatosan Ngodot hogy ... A Szarvasabb Lopásbeli praevaricatiok ki keresésére Inquisitiot parantsolni méltoztasson [Torockó; TLv. 9/46].

Szk: ~bűn. 1577: aky ... oly lezegeo vta vezet ember talaltatyk azt Regy zokas zerent eő kegmé Biro vram bwn-tesse megh ... Egyeb zarwas bwnek feleol penig, a kik zoktak Naponke(n)t esny varasul wegeztek eo kegmek hogi Byro vram eo kegmé tiztynek tartassa es Rendj zerent buntesse megh [Kv; TanJk V/3. 141b–142a]. 1583: Azonkeppen ha ez varoson lopast, gilkossagot, uagy egieb szaruas bűnt czielekednek^a, ha az vetek rea bizonitatik, es Napi feni eleőt leze(n) vgian azon büntetese, es az Cehbol szankiucetese legien [Kv; MészCLEv. — "Céhtagok]. 1588: ha ky az Zaz emberek keozzwl zarwas bwnbe megh tapaztaltatik az heliebe mingiarast mast valazthassanak [Kv; TanJk I/1. 31]. 1662: Ha azért az Isten legkedvesebb népének, az Izraelnek még a legszentebb királyai is oly nagy szarvas bűnökben leledzetenek ... annál inkább nem csuda, ha ilyen világi ösztönöző állapotokban a mi fejedelmünk is ... az igazgatóban meghanyatlott s megesezt [SKr 322]. 1736: tsak azért mégis suffragalna nékém is^a a Communis Inquisitió,

annál inkább penig, ab officio prosequendo, ilyen szarvas bünt és nevezetes vétke én ellenem az Exceptio nem teenealhat [Bágyon TA; AszLt Jk I/7. 225. — "A vádat képviselő alkirálybíróról van szó"] * ~ *gonoszság*. 1662: az Úristen egyéb helyeken is ... az Izrael s Júda romlásának okait, a nagy szarvas gonoszságokat akarván feljegyezni, az ő hatalmas nagy jótéteményivel veti azokat össze [SKr 702–3] * ~ *hibázat*. 1808: a' Testificáns Regiusok ezen Testamentumról ... diformiter fateáltak; holott pedig az egyik ... éppen maga irta le maga Vallomását, melyek mind olyan Szarvas hibázatok, hogy a Testamentumnak Validitását meg által Spekeli [Asz; Borb. II] * ~ *paráznaság*. 1752: az a' lantso Gábor igen Szarvas, és tzigéres paráznaságokba (a) egyeliette magát egy néhány esztendő alatt [Dálnok Hsz; ApLt 5 Wass Gábor kézdi ref. esp. Apor Péterhez] * ~ *vétke*. 1585: Az Capitanok walaki feleől paraznasagot, orsagot es effele Zarwas Weiket megh ernek ... Azokat a' zemellieket tartozzanak hwteok alatt az Ortalj Mondoknak be mondany [Kv; PolgK 18]. 1636: Azt sajnálá leg keservesben az Isten az David két szarvas vétkeiben, hogy az ártatlan Uriásnak kegyetlenül való meg öltetésével meg káromlattatá az ő nevét az Ammonitákkal, az ő ellenségivel [ÓGr Aj. 7]. 1712: Szarvas vétkei az Pasztomak Kelepeczi (!) Pálnak, ugy mint Isten elle(n) valo karo(m)kodasi, szitkozodasi, szölőnek titkon valo haza vitele, az varosba(n) es házához valo gjakor jarasi, s ott sokaig valo mulatasa, reszegeskedese a szék színén eléggé meg vilagosodot az miert igen nagy büntetere méltó volna [Kv; TJK XV/1. 91]. 1723: Murza Ferencz ... mint ily Blasphemus, és a' kib(en) a' Szarvas vétkek, ugjan egyb(e) ütköztenek, in Terrorem alior(um), kövel veretessék agion [Kv; TJK XV/4. 23].

◊ *Szn*. 1617: Saruas Gergeline [Mv; MvLt 290. 27a]. 1664: Szarvas Mihály [Kozmász Cs; Uti].

◊ *Hn*. 1698: Szarvas kert nevű helyben [Buza SzD]. 1699: Szarvas Volgi (!) lokan (sz) [Pipe KK]. 1723: Az Szarvas nevű Kut [Kisasküllő K; Bhn 73]. 1737: A Szarvas tonal (e) [Szászfülpös K]. 1743: Szarvashegybéli nevű új Szőlő [Boroskrakkó AF]. 1745: Szarvas hegyben (sző) [uo.]. 1770: a' Szarvas Tő és öt rész nevezetű erdőken kívül vannak ezen mi Hatarunkán több osztatlan erdők is [Disznajó MT]. 1794: a Szarvas Kert (kert) [Küküllővár KK]. 1805: a' Szarvas Szőlő alatt lévő Fűvellő Helly [Tasnád SzD]. 1813: a Szarvas domb Homlokában (k) [M.köblös SzD].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

◊ *Án*. 1674: Szarvasz (kutya) [EM XLIX, 535]. 1801: Szarvas és Fitzko (ökörpár) [Gernyeszeg MT; CU]. 1820: Szarvas (szűrös szőrű ló) [Lunka H; GyK. gr. Gyulai József ménésében] | A Terti és szarvas nevű pej ménlovakat | a szarvas nevű Deres kantáz [Szászvessződ NK; Told. 19]. 1854–1859: Szarvas (ökörbőrjű) [Körtvélyfája MT; LLt].

II. fn 1. Cervus elaphus; cerb; Hirsch. 1587: Szabadkaj Marton ... vrunk zamara valo szarvasokat viszen Tordara Negy lora attam f. 1/ [Kv; Szám. 3/XXX. 51 Seres István sp kezével]. 1594: 27. Ianuar(y) ... Zabo Istuan vitte az vrunk Beor zekeret zaruasokkal eoze, 4 louan Thordara attam f 1 d — [Kv; i.h. 6/IV. 7] | p(rima) die februari ... Boldi Georgi 6 Loua zekere, vyzen vrunk zamara, Ezeoket (!), zarwasokatt wodt dznokatt Tordara f 1 d 50 [Kv; i.h. 6/VIII. 177. — A második adalék Caspar Semel sp kezével]. 1668: Tegnap küldtem Kegyelmednek egy szarvast s

egy őzet. Az szarvast puskások lötték [TML IV, 255 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1729: az Fel Csiki hejába valo fíratcságunkot ez ide valo vadászat ki potlotta, mivel most harmadnap vadászatunkba ejtettünk három szarvast két vad disznót, s edgy őzet ejtettünk (így!) [Lázárfva Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. 1735: Az Vadászim egy Szarvast löven az két lapáczkáját úgy főzni valo reszebőlis küldöttem Ngn(a)k [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. 1736: De az agarakban is az régi uraknak nagy gyönyörűségek volt, dicsekedvén egymásnak, kinek mint fogja az agara az szarvast, farkast, őzet, rókát, nyulat [MetTr 373].

Szk: ~ *módra*. 1638: amaz szaruas modra ugaloktat tantorgokka tette [KJ] * ~ *sá változik*. 1811: Pélázolás vagy on Akteonra, a' ki szarvassa változott azért hogy Diánát köntös nélkül látta [ArÉ 15] * ~ *vetet* hajtókkal a szarvast felvereti. 1670: Ma s tegnap is szép vadászatom volt; szarvasokat verettem ma is tegnap is [TML V, 390 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Zentelkéről] * *afrikai* ~. 1697: Béczb(en) ... lát(t)am 3 struc madarat, 3 szirjai keczket, egy indiai czirket és egy afrikai szarvast, nem volt ak(k)ora is, mint egy eöz [EM XXXV, 147 Apor István napl.] * *nöstény* ~. 1720: A Gyümölcsös kert ... az közepe az mostan benne levő hat nyöstény Szarvasoknak el van reszelve [Szurduk SzD; JHBK XXVI/12].

2. (címer)szarvas; cerb (intra-un blazon); Hirsch (als Wappenzier). 1823–1830: Ez az összefoglalás pedig esett 1550 (ben), amióta egy pecséttel is élnek, mert azelőtt Drezdának címere volt két falevéllal egy ágat tartó szarvas [FogE 188. — "Neustadt és Drezda egybeépülése].

szarvasbogár Lucanus cervus; rádaščá; Hirschkäfer. 1811: Mokus, szarvas-bogár meg-szokott udvokat ... siratták mint magok apjokat [ArÉ 163–4. — "Egy kivágott fát].

szarvasborjú puiul ciutei, vițel de cerb; Hirschkalb. 1681: Szarvas Bornyú Nro. 1. Öz Bornyú Nro 1 [Uti].

szarvasborjúcska puiul ciutei, vițel de cerb; Hirschkalb. 1759: méltóztassék ... valami szarvas bornyutskákkal szigorú szegénységemben fel emelni [Szőkefva KK; Ks 72. 54].

szarvasbőr 1. piele de cerb; Hirschleder. 1589: Eztis tudom hoga ket zarwas beourot kewideot vala haza kew varbul [Dés; DLt 226]. 1627: Swtw haz alat valo eles haz ... Vagion egi zarwas beör, kilencz eöz beör [Nagyalmás K; CsákyO I/2. 665 vár lelt.]. 1680: Szarvas es ősz bőr no 8 [Fog.; Uti]. 1681: Vagyo(n) ezen házban* ... Asztala valo, veressen festett, Szarvas bőrből csinált fedél [Vh; VRM 545. — "A praefectusok szobájában]. 1697: Az Kis Tornáczból, az nagy festett gerendaju, és padlásu házra nyilik edj festett jo Zaros koltos ajto. Ebben vad(na)k, edgi Asztal szarvas bőr rajta [Borberek AF; Mk Urb. 3]. 1720: fel függesztve koszperdek, edjiknek az övedzeje Szarvas bőr [Sepsiköröspatak Hsz; HSzJP]. 1732: Szarvas bőrből veresek és tarkák asztalra valok 9 [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3]. 1763: A vad erelt bőrből ugymint: Medve, Szarvas, Hivuz, Roka, Öz, és Vad Matska Bőrök három részekre osztatván, kiki maga ratáját el vevé Nyil vonás által [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1802: Két darab szarvas Bőr ki készölve [Ne; DobLev. IV/858. 3b]. 1805: Egy Anglus nyereg Szarvasbőrről boritva [Mv; TGsz 52]. 1807: Bival és Szarvas

Börök [Körtvélyfája MT; LLt]. — L. még DanielAd. 258; SKr 283; UF II, 392, 582.

Szk: csinált ~. 1637: Egy Czinált szaruas beór es egy darab bial beór [Teremi KK; Ks 69. 50. 44] * **festett ~. 1674:** Egy nagy keszitet festet szarvas bőr, asztalra valo [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.] * **gyártatlan ~. 1669:** Börök ... Gyártot és gyártatlan szarvas bőrök ... no. 14 [Fog.; UF II, 454] * **gyártott ~. 1669:** Börök ... Gyártot és gyártatlan szarvas bőrök. no. 14 [Fog.; UF II, 454]. 1685 e.: Székér borítani valo fekete bőrök Nro 6. Gyártott szarvas bőr Nro 1. Öz bőr Nro 3 Fekete juh bőr Nro 5. Borju bőr Nro 1 [Borberek AF; MvRK Lev. Urb. 4] * **készített ~. 1674:** Egy nagy keszitet festet szarvas bőr, asztalra valo [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.] * **sárga ~. 1748:** láttam egy nagy Sárga Szarvas bőrből valo satskót, melyb(en) feles pénz volt [Torda; Borb.] * **tarka ~. 1792:** Az Gyermekek Iskolaban menven adtam ... Az két Fiamnak ... Egy szép ágyra valo Tarka szarvas bőrt [ApLt 2 Apor Péterné inv.] * **veres ~. 1736:** Kék tafota hal csontos Umbraculum 1 ... Veres szarvas bőrből tsinált Umbraculum 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 101–2].

2. jelzői haszn-ban; in funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: szarvasbőrből készült; făcut(ă) din piele de cerb; hirschledern, aus Hirschleder gemacht. **Szk: ~ dohányzó-zacskó. 1816:** Egy uj és egy otska Szarvas bőr Dohányzó Zatsko [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] * **~ irha. 1764:** Keczeli György ... pálcát, szarvasbőr irhát, pipát, csutorát s több afféléket ajándékozottatot magának velem, de el vette egy pénz emberségét is soha [RettE 173–4] * **~ kesztyű. 1794:** [Vett] 1 pár Szarvas bőr kesztyőt [Mv; DE 3] * **~ lajbi. 1795:** Két Öz Bör Lájbi ... edgy Szarvas Bör Lájbi [Monostorszeg SzD; BetLt 5] * **~ nadrág. 1797:** Egy szarvas bőr nadrág Hf 1 Dr 86 [DobLev. IV/775] * **~ övedző. 1790:** Szarvas Bör övedző 1 [Sv; Ks] * **~ zacskó. 1840 k.:** egy kis Szarvasbőr Zatsko [BetLt 3].

szarvascímer (az elejtett) szarvas negyed része; ciozvărta de cerb, un sfert dintr-un cerb tăiat; Hirschziemer. 1728: küldött(em) egy Vad Diznot ... egy szarvas Czimert [Szentdemeter U; Ks 95 Gyulafi László lev.].

szarvasfő szarvasfej; cap de cerb; Hirschkopf. 1560: Egy kys Aranyas belől chezeh zarwas few vagion benne keöz [JHb QQ Temeswary Janos reg.].

szarvasgomba Tuber aestivum; trufă; Trüffel. 1788: Szarvas gombat küldetem [Sv; Ks 21. XV. 19]. 1848: Ezen kasten fiokjiba voltak 4. font szarvas gomba 4 rft [Gör-génysztime MT; Born. G. XXIVd].

szarvashús carne de cerb; Hirschfleisch. 1705: Voltanak pástétumok szarvas hússal és egyéb sok madarak, szelidek és erdeiek [WIN I, 599. — "Erzsébet-napi ebéden, a generálnál]. 1754: küldött ... Szarvas, Vad Diszno, Vad ketske husokot ... sok izben küldöttetenek ezen Naturálék [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

szarvasmarha marha; vită (cornută); Rindvieh. 1729: Mohárol^a hajtottak szarvas marhákat ez szerént oreg Bikát nro 2. negyed fű Tulkot nro 2. harmad fű Tulkot nro 8. har-(ma)d fű üdő Tino nrő 8 oreg Tehenet nro 8 [TKI Petki Nagy cs. számad. 86a. — "NK]. 1749: feles számú szarvas

és Lábos marhák maradtanak itten [Koronka MT; Told. 29/42]. 1756 k.: A tilalmasban talált Lovaktól a Gornikok patko pénzben 8. pénzt, szarvas Marhától 3. pénzt vegyenek, és á kárt a' kár tévő marhának Gazdája meg fizesse [Born. XXXVIII. 8 Abrudbányai bányászok törv.]. 1761: Hallottam hogi M: Baro Imreh Ur eő Nga haitot fel ... Lonara egy nehanj dorob szorvas marhakat, de osztva, vagi osztotlan ... nem tudom [Branyicska H; JHb XXXV/45–15]. 1764: Az egész országban, sőt Magyarországon is szerteséjjel mindenféle szarvasmarhák, sőt sertések is láb- és szájfájásban sínylenek [RettE 164]. 1775: Legelhet egész nyáron 200 darab Szarvas Marha és két Turma Juh [Mihálcfva AF; EHA]. 1791: In Ianuario ... az Istallo Lovak, Ménes és Szarvas Marhák Consumáltak 1 kalon-(gya) szénát [H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1794: 15. darabból álló Szarvas Marha maradt az özvegi kezibe [Asz; Borb. I]. 1797: Bivalak és szarvas Marhák ... Fejős kitsin Borjus Bial [Körtvélyfája MT; LLt]. 1809: Kegyelmed is maga Processussában mindjárt publicállya, hogy Szarvas marhakkal arra felé Senki nem bocsáttatik^a ... különben az ez ellen hibázo 200 forintal büntetetik [UszLt ComGub. 1591. — "A marha-dögvész miatt]. 1824: (A) Szarvas marhákat ... kotyavetyén el-adatta [Szentdemeter U; Told. 40]. 1840: Folyó 1840-ik esztendő augusztus 26-ikán közönségünk kebelében akárkinek is szarvasmarhájában reméntelen kára történék, ... a hús felosztassék közönségünknek becsú árán [Jenőfva Cs; RSzF 105] | Lo Marhák ... Szarvas Marhák [Nagykapus K; KszRLt]. 1845: 12 Darab Szarvas Marhák mint próbák bé vagáttatások után ... a Szarvas Marha husnak fonttya helybe hagyattott [Dés; DLt 446]. 1858: Köteles a bérli ... az urasági lovakot, szarvasmarhákat sertéseket ... addig mig onnan elhajtatnak ... a legelőn meg szenvedni [Kendilóna SzD/Kővár vid. urad.; TKhf 15].

Szk: osztatlan ~. 1761: (Az) osztatlan szarvas marhak fel osztásab(an) ki allot ellent [H; JHb XXXV/4516] * **rideg ~. 1728:** Vették szamb(an) Petki Rideg Szarvas marhaimot ez szerént [TKI Petki Nagy cs. számad. 85b]. 1748: Tehén és egyéb rideg Szarvas marha Nro 30 [Szovát K; CsS]. 1763: Az rideg szarvas marhák három részekre limitatván s osztatván ... felis osztaték [Hsz; Ks 23. XXIIb].

szarvasmarhácska marhácska; vită; etw. liebes kleines Rindvieh. 1765: az Béres Ökrökre, Magam Lova Birák lovaj és tób szarvas Marhácskákra ... Széna [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

szarvasmarha-hús marhahús; carne de vită; Rindfleisch. 1737: A Nms Város sokszori Protocollatioinak tenora 's vigora tarttya, hogi Mészáros atyánkfiai a szarvas marha húst Cum Den. 2:/:2 árullyak ... mind azáltal mostan(n) is húsokat fellyebb árullyák, mint annak limitatioja volt [Dés; Jk 479a]. 1845: 12 Darab Szarvas Marhák mint próbák bé vagáttatások után ... a Szarvas Marha husnak fonttya helybe hagyattott [Dés; DLt 446].

szarvasmarhahús-vágás szarvasmarha-vágás; tăiere/ă vinzarea/desfacerea cărnii de vită; Rindschlachtung. 1828: Ami (!) Piatzunkan valo Nagy Szarvas Marha hus Vágás tsak K. Szent János naptol^a fogva Sz. Mihály napig^b tart jobb Modjával, a' több részeibe pedig az Esztendőnek a Bárány, Juh, bərbéts és Diszno hus vágás van nagyobb Divattjába [Torockó TLev. 13/3. — "Jún. 24. ^bSzept. 29].

szarvasnyelvű fű ?' 1733: Szarvas nyelvű (!) fű edg Dé-sával [Marossztkirály AF; Told. 2].

szarvasocska szarvaska (figura); figură de cerb; kleine Hirschfigur. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Azzoni Thar hazaban ... vagon fabul csinalt szaruasochka is No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22].

szarvasollócska ?szarvasborjúcska; puilul ciutei; kleines Hirschkalb. 1731: János Albert ... egy őz vagy Szarvas ollócskát vett volt [Gysz; LLt].

szarvason kb. hírhedten; în mod faimos/notoriu; berüchtigt, etwa: ruchbar. 1752: az a' lantsó Gábor igen Szarvas és tzigéres paráznaságok(a) egyelítette magát egy néhány esztendő alatt ... és Titt. Lázár Mihály vram ő kglme dolgát a' mint lehetett Componálta, mivel hogy akkor olyan Szarvason és tzigéresen ki nem adta volt magát [Dálnok Hsz; Apl5 5 Wass Gábor kézdi ref. esp. Apor Péterhez].

szarvasos 1. ?stilizált szarvassal díszített; împodobit cu figuri de cerb; mit Hirschfigur verziert. ~ *derékajicsup*. 1637/1639: 1. Veres szaruasos derekalj csup — f. — d. 40 Csjnalatlan veres gjapot fonalas szaruasos vy derekalj csup — f — d. 80 [Kv; RDL I. 111].

2. szarv alakú fogóval ellátott; prevázut cu o mică prelungire în formă de corn; hornförmig gestielt. ~ *tekenő*. 1763: Szarvasos nagy Tekenő [HSzj *szarvas-teknő* al.].

szarvas-rozs? anyarozs; secale cornutum; cornul-secarei, corn-de-secară; Mutterkorn. 1808: A' kenyér melyben sok Szarvas Rós vagy, kékelő, kellemetlen ízű, és szagu, a' hosszabb vele élés után pedig Babra nyavályát (Raphaniam, Kriebel Krankheit) okoz | A' Szarvas Rósnak mérget az édes téj leg-jobbban gyengitti, hasznosok mindenféle olajos, nyákorjás szerek, fejer mályva, matska méz, híg tojás, 's a' t [DLt 868 nyomt. kl].

szarvasszarv szarvasagancs; coarne de cerb; Hirschgeweih. 1670: Im kértem asszonyunktól ú nagyságától négy szarvas szarvakat; bizony ezeknél nagyobbakat nem találтам [TML V, 23 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1681: Fejervarra ... Egy bokor szarvas szarv | Fejervarra ... három(m) Belind bőr, három szarvas szarv és egy féll [Utl]. 1684: Egy nihany szarvas szarv [Ebesfva; Utl]. 1714: Szarvas szarvból való Két gjertja tartó, vöröstre festett s aranj Punctumokkal ékessített. Külömbfele kvantitasu szarvas szarv 10. pár. [AH 58]. 1810: Négy szarvas szarv ... xr 3 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 16]. 1823: Egy üveges nagy almariorat két stellasos minerologica collectiokkal, melynek tetein találatik egy nagy szarvas Szarv* [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. — "Folyt. a fels.]. 1832: Egy pár szarvas szarv [LLt].

Szk: *kisded* ~. 1789: Egy fél Dámvad szarv kisded, item egy pár Dámvad Nagy Szarv. item egy kisded Szarvas Szarv Rf 4 [Mv; ConscrAp. 13].

szarvasszarvú szarvasagancsnyelvű; cu mîner din coarne de cerb; mit Griff aus Hirschhorn. 1732: egy pár Szarvas Szarvu kés [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 22].

szarvasszín ?barna; maro, castaniu; hirschfarbig. 1779: egy viselt szarvas szín Mente [Nsz; CsS].

szarvasször szarvasprém; blană de cerb; Hirschpelz. 1735: Egy Sakban fel kötve szarvas, és őz ször [Királyhalma NK; Ks 23. XXII. b].

szarvasszörű ?barnás szörű; cu părul de culoarea castanei; hirschfarbenhaarig. 1684: Eőreg Meddő Kanczak ... Szarvas szörű fako szi (!) hatu, serenye farka fekete no 8 [Fog.; Utl]. 1689: Iffü Urunk Hatás Paripaj ... szarvas szörű Fakó [Utl]. 1761: Szarvas szörű Fako Serenye, s Farka* a Tövin kevésse Fejer, a' jobb hatulso Lába szas a' Bucefalus faja [Branyicska H; JHb XXXV/39. 16. — "A csikónak].

Szk: ~ *csikó*. 1729: Örög Piros pei Kancza Tavalý szarvas szörű csitkojával 2 [Marossztyörgy MT; Ks 23. XXIIb] * *fajparipa*. 1719: En Czegei Vass Miklos alkudtam es vöttem hitelben Sogor Uramtól Lengyelfalvi Orbán Elek Uramtól egy szarvas szörű Spanyol faj paripát Tizen-nyolcz Arannyon assecuralván ... hogy osztozás után becsülettel persolvatom eő Kegyelmenek [Mezőmehes TA; WassLt] * ~ *fejőstehén*. 1755: 4 eszt(endős) Ünő borjas, szarvas szörű fejős Tehen ... Cir(citer) 7 eszt(endős) ökör borjas, Kik hegyes szarvu fejős Tehen [Batiz H; BK. Nalácz ci conser. sub nr. 1020] * ~ *kanca*. 1676: Három esztendő kanczak ... Szarvas szörű kanca farka serenye fekete [A.szombatfva F; UF II, 763]. 1737: Öreg Szarvas Szörű Fako Kancza [Borsa K; Told. 53]. 1778: Vagyon ... egy Szarvas szörű kantza [Szászkerked SzD; LLt Fasc. 110].

szarvasvér singe de cerb; Hirschschweiß. 1570: Wueget lagitany Vegy zaruas vert Echetet, föld meg benne az lueget es Jo lagy lezen [Nsz; MKsz 1896. 366].

szarvatlan 1. care nu are coarne; ohne Horn. 1741: mindennemű szarvas, es szarvatlan marhák, lovak, juhok, sertések, méhek* ... az Temetesi Solemnitásnak véghez meneteleig, maradgyanak helyly(en) [Kv; WassLt. — "Folyt. a fels.].

2. (szarv alakú) fogó nélküli; fără mîner (în formă de corn); ohne (hornförmiger) Griff. Szk: ~ *gyűrőtekenő*. 1741: Szarvatlan giuro Tekenyo 1 [Mocs K; JHbK XLIX/25] * ~ *tekenő*. 1679: Középszerő, szarvatlan, uj Tekenő nro 1 [Uzdiszt Péter K; TL. Bajomi János inv. 63].

szarvaz (ház)szarvazatot készít; a căpriori, a fixa căpriorii la o construcție; Sparren einbinden. 1785: mikor Néhai Sámuel Diák a' csűrét építette tudom, hogy kalákát kére és ot vala kalákába szarvazni Réti Csutak István Uram is [Kovácsna Hsz; HSzjP Sig. Sigmond (32) ns vall.].

szarvazás 1. fedélszék, szarvazat; căpriorieală; Sparren Dachstuhl, Sparnwerk. 1623: Agion melleye Annak az mesternek az fogarassy Acziokott es faragtassa keőteőztasse mindeniket az Talp fában, mind zaruasasiuall gerendazasauall Egeüt es Tauazzal hamar fell allathattia vakoltathattia chehelthethety (?) [Fog.; BGU]. 1629: az hazat tudom hogy az Nagy ho le teőrte vala az szarvazasat [Mv; MvLt 290. 160a]. 1699: A malom hazzal által ellenben Jo szarmazas Sendelyezés alat cserefaból, ugyan cserefa sasokban rakot, döröszkölő, es két törőjü kása törő minden kességivel hat vedres üstivel együt | egy jo szarvazas Sendely földel alat galamb bug nélküli csirafa(!) kapu mellyékü feljül vas kapcsón forgo Cserefa (!) sorku hevederü bük fa deszkából valo kapu | A Lugosok közepi-

ben vagyon egy nyári ház ... jo szarvazás, es Sendelyezés alatt kereken szípen csinálva, a teteiben vagyon egy gomb, azon feljül egy vitorla [Szentdemeter U; LLt]. 1701: az kozmassi haznak az szarvazassat az nag ho lé töré [Somlyó Cs; ApL 6 Lakatos András Kálnoki Sámuelnéhez]. 1715: Csűrös Kert ... Közepin Jo szarvazás Uj Supozás alatt, talpakon Sasokban rakó fából ki rakot Jó hosszu tágos egy felől valo Fiókos Csűr vagyon [Pálos NK; LLt Fasc. 140].

2. fedélszék-készítés; cāpriorit, punerea cāpriorilor; Zimmerung des Dachstuhls. 1637: elő ugi adgia az hazat Mathe-nak hogj az haznak epiteseben, szaruazasaba(n) segellien [Mv; MvLt 291. 78b]. 1729: (Az) epitendő ... Konyha szarvazására sendelyezésére ... fogadtuk meg Dési Tot Györgj, Tot Peter, és Fodor Kádár János [Dés; Jk 388b]. 1777: epítettett volt ... egy igen derék jo forma házat pitvá-rával s kamarájával együt, jól bé gerendázva melynek csak a Szarvazás vala héja [Hosszúaszo KK; BLt 9]. 1808: ezen épületekhez meg kívántató áts munkákért ... ide értvén a szarvazást, létezést, járszjok készitést, hidlások ászkait, azoknak bé rakását, ígertem ... ötven Vonás Forintokat [Kakasd MT; DLev. 4. XLI].

szarvazású vmilyen szarvazatú; cu o anumită cāprioréală; mit ... Sparwerk/Dachstuhl (versehen). 1699: faragot, és hornyolt bik fa deszkából csinált előreg kapu mely jo szarvazású, és ros sup fedelű [Kelementelke MT; LLt].

szarvazat fedélszék; cāprioréală; Sparwerk, Gespärre. 1699: Ezen háznak Folyó és Mester gerendáj, és Szarvazattya Cseréfaból padlása fenyő deszkából valo, fa ké-ménnye' njulván ki rajta [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1737: Az Szarvazattya ... a' templomnak tölgy fából valo, és fenyő sendellyel épen bé sendellyezve vagion [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 9]. 1756: Ajtai Ablakai Szarvazattya fedele mindenestől ha meg építetnek Sokak(a) fog állani [Branyicska H; JHb LXX/2. 23]. 1757: az Udvarház ... Szarvazattyt Nád fedezi bé [Budat-elke K; LLt Fasc. 129]. 1758: Ezen Virág háznak ... ha a cserép fedelit Le nem szedik Szarvazattyt fellyeb nem emelik, ... félő hogy egészen ruinalodik [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1761: vagion ezen Malom oldalán ragasztva egy Ser-tes oll minden fedel es szarvazat nélkül [Boz H; JHb LXX/3. 157]. 1766: A Szarvazattya a' fen le irt külső na-gyobb Háznak és Konyhának áll hat pár oldal, két pár sze-gelet és egy pár far szarufából [Hosszútélke AF; Kath.]. 1768: Vatsora után elő álomkor akkor égett el fen meg irt Magyarosi Benedek ő kegyelminek egy bornából valo Sütő háznak szarvazattya [HSzj sütőház al.]. 1782: az Udvar-háznak és Filegorianakis szarvazattyai romlo félben lévén ujra szarvazattak és fedettek [Dombó KK; JHb XIX/22. 16]. 1794: nem emlékezem, hogy pénzen vett volna fákat azon Szekér Szinhez, az agasok fel ásására, és szarvazat fel emelésére [Mezőmadaras MT; BKG. Mezőmadaras St. Szép (28) lib.vall.]. 1813: mikor Szűség (!) lenne réája a Ns Ekkla a szarvazatot fel emeltetvén, épületett tétethessen alája [Dés; DLt 96]. 1820 k.: egy Tölgyfa Sasokon álló Bi-val pajtátska ... szarvazattya Tölgyfa, omladozott szalma Fedéllel [Dés; RLt]. 1851: A' Borzondi Csűr két oldala, 's két büttje alatt tölgyfa talpak, azokra állított nyolcz bikfa lábak; belőlről viszont nyolcz tölgyfa lábakon álló székülés két sor hosszu, 's 12 darab apró gerendákkal ... Szarvazattja dupla bikfa, fedele zsúp [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

Szk: alacsony ~. 1732: a Majorsag oll ... nad sup fedelit alaton szarvazat emeli [Nagyida K; Told. 11/70]. 1756: A Nagy kapu felső szemöldök fáján ... vagion Négy Cseréfaból Csinált Láb, vagi is kapots, mellyek felette lévő alaton szarvazattyan jo Sendely fedél alatt a kapu felekhez foglal-lyák [Branyicska H; JHb LXX/2. 101] * *kerekded* ~. 1756: Vagion a Kut ... A Föld szinyitől fogva a mint a kő rakása végződött vagion faragot fából álló Kut Gárgájja, ennek kö-rüllötté 4 Cserefa Talpakban bé vésett 6 Ágasokon áll a Kut felet lévő kerekded Szarvazat Deszka fedél alatt [Branyicska H; JHb LXX/2. 25-6] * *kötéses* ~. 1761: (Az udvarház) Frontispiciumán ... Téglá pavimentumu, padolatlan, kötés-es szarvazattyanak dereka négy szegeletre, teteje siposon jó Zsendely fedél alatt Vagion egy Filegoria építve [Szász-vessződ NK; JHbK VIII/1. 201] * *magas* ~. 1823-1830: Így^a volt régen Marosvásárhelyt is a várbeli refor. templom fedele s gyermek-vagy fickókoromban csinálták a mostani magas szarvazattját [FogE 174. — "Mint a morvaországi Iglaú főbb épületeinél].

szarvazatlan I. mn szarvazat nélküli; (care a fost construit) fără cāprioréală; ohne Sparren, sparrenlos. 1791: lé-vén ... azon Pusztá Jozságnak a lábán egy ros szarvazat-lan kis Huruba forma Ház [Kakasd MT; DLev. 1].

II. hsz szarvazatlanul; la care nu sînt fixate cāpriorii; ohne Sparren. 1687: ezen belső udvaro(n) mostan kezdet-tek építeni edgy fedél alá három házat pituaratol talpra sa-sokkal, mely még Szarvazatlan es gerendázatlan vago(n) [Mocs K; JHbK LVI/6].

szarvazatocska alacsony fedélszék; cāprioréală joasă/mică; niedriger Dachstuhl. 1736: Ezen Filegoriátskának tsak kitsin Szarvazatotskája van [CU].

szarvazatú vmilyen fedélszékű; cu un anumit fel de cāprioréală; mit einem ... Sparwerk/Dachstuhl. 1694: van edgy Tehen majorház Füz vesszszőből font jo szarvazattyu fedele roszszas [Kotorhó; EHA. — "Prédium Mihálcfvá (AF) határában]. 1699: Vagion az Udvarháznak ... edgy nagj Galambug nélkül való jó Szarvazattyu Sendelyezett kötött kapuja kis kapujával edgyütt [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1735: Vagion egy Sövény oldalú fé-ligh be omlott Szarvazatu hatt okörnek valo egészen rujnáb-an lévő regi romladozott Pajta [MNy XXXVIII, 305].

Szk: magyaros ~. 1761: kemény cserefa talpakban vésett kötéses csere sasfakon álló magyaros szarvazatu uj zsend-ely alatt vagion minden oldal nélkül cir. négy Szekeret capiáló Uj Szekér szín építve [JHbK LXVIII/1. 207] * *tor-nyos* ~. 1761: Frontispiciumán ... az első contignatioban lévő háznak külső Pitvara felett ujj Sendelj fedelű külö-nös Tornyos szarvazatu fenyő fűrészes deszkákkal párkányo-son bérlett, kötéses tsere Sasokból valo ujj tsere gerendak-kal gerendáztatott, es fűrészes deszkával padlott alyu Filego-riás Tomázt [Siménfvá U; JHbK LXVII/1. 41].

szarvazott felszarvazott/szarufázott; construit cu un anu-mit fel de cāprioréală; Sparren tragend, mit Sparren. 1697: Az Borberek Ház ... Az also házok előtt vagion, egy hos-szu szarvazott deszka Filegoria [Borberek AF; Mk. Alvin-czi Péter inv. 1]. 1761: az Vdvarnak also resziben vagion epitette egy ... fenyő faval gerendazott, szarvazott, és lé-czett, ugyan fenyő deszkával padalt sövényel font oldalú, Vendég fogadonak készítettett, rongyos nados fedelű épület

[Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3.] | Vagyon ... tiz tsere ágasokra szarvazott sövény lészával padlott, szalma fedelű, fenyő fűrész deszkából vas Szegekkel szegzett de meg hulladozott oldalú, cir. myolta Lora való dib dáb Istálló [Spring AF; JHBK LVIII/1. 502]. 1774: igen szép fenyőfa Gerendakkal szarvazott sendellyel fedett régi modi Kastély [T; UC].

Szk: boltozott formára ~. 1732: (A) Pincze torka, boltozott formára szarvazott, bóma fábol ki rakott oldalú [Dál K; Told. 11/67] * *csúposan* ~. 1732: A Gyümölcsös kert felől való köz kert mellett vagyon edj földből ássott, Csúposon szarvazott, szalmával fedett Jég verem teli jeggel [Szászsztyakab SzD; TSB 51] * *kereken* ~. 1736: egy be rott Csere talpakra kötésesen álló két láb Cserefára, Csere és fenyő fával kereken szarvazott Siposon Sendellyezett Szin alatt van egy köből kereken rakott, Cserefából Gárgyázott kerekcs kut, mellynek vize meg veszett, és nem élnek belőlle [Mikefva KK; CU XIII/1. 167] * *magasan* ~. 1732: vagyon 'a Csűr ... Nád sűppal fedett ... magassan szarvazott fedett 'a Csűr-Fia, mellyb(en) el fër buza Gel. 400 [Szászsztyakab SzD; Told. 11/67] * *magyari módra* ~. 1761: Néhaj Mltgos Baro Josika Imre Vr eő Nga által épített, mostis és kevéssé csak ritka helyen repedezett kő és egetett téglá jo vastag falu, régi magyari módra szarvazott s ... ujra Zsendelyezett Udvarház [Szászvezsöd NK; JHBK LXVIII/1. 200] * *perelyésen* ~ (fenyő)ágason fel-szarvazott. 1736: egy szalma fedele hullott tizenhat Csere Ágasokon álló perelyésen Szarvazott Ármék, melly alatt szoktak esős időben állani rüdeg Marhák [Földvár TA; CU XIII/1. 271]. 1737: egy hoszszu Szalma fedele hullatt perelyésen szarvazott husz ágasokon álló avatag Ármék, melly alatt essős időkb(en) áll(na)k a' rideg marhák [Tancs K; CU. Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.] * *tornyosan* ~. 1732: a folyoso vagi Filegorja ... 'a ház fedel-től külön Tornyosan szarvazott, Nád Sűppal fedett [Szász-sztyakab SzD; Told. 11/67].

szarvaztatik szarufáztatik; a fi cäpriorit; Sparren fixiert werden, (wird) mit Sparrendach gebaut. 1813: az egész épület ... jo moddal szarvaztatván Sendely fedél alá vétes-sék [Dés; DLt 96].

szarvú cu un anumit fel de coarne; mit ... Horn/Hörn-nem. **Szk:** begörbült ~. 1806: Egy 3 esztendő sárgálló szörű bé görbött szarvu Bika [DLt 348 nyomt. kl] * *buta* ~. 1692: Öreg Meddű Tehenek ... Szőke Buta Szarvu ... Kék kajla Szarvu ... Sarga Buta Szarvu [Mezőbodon TA; BK Inv. 22-3]. 1741: Hat béres ökreis ... négy egy bama felálló, s egy fejr buta szarvu [Mezőbánd MT; LLt Fasc. 146]. 1757: Egi par: Szugár, a másik Tempe, kikek buta Szarvuak, 5 eszt(endő)sök [Pusztasztymiklós K; Berz. 3. 1/9]. 1788: Szürke kék buta szarvu tulok [HSzj szürkekék al.] * *csákó* ~. 1752: Egy szürke Csákó szarvu ökr ~. Egy Szőke Csako szarvu ökr [Dob.; TL 42]. 1813: A tehén kisded szőke a nyakán kékes szörű tsáko szarvu [HSzj csákószarvú al.] * *csonka* ~. 1692: Majorságh Tehén Barmok Száma ... 5. Öreg Tehén. Bama Csonka szarvu, bellyeges ... Harmadfü ünök ... Sarga csonka szarvu ... 7 [Mezőbodon TA; BK Inv. 21, 23]. 1734: vettem tölle edgi csonka szarvu fejr juhat hat Sustákon [Mezőpagocsa MT; Ks] * *elélálló* ~. 1692: Öreg Tehén Bama ele álló szarvu bellyeges [Mezőbodon TA; BK Inv. 22]. 1697: Meddó Tehének ... Rött elé alo szarvú [Almakerék NK;

Utl]. 1727: Konya ellő álló szarvu rőt öreg Tehén [BfN Nagyalusi cs.]. 1755: Kik, elő álló szarvu nagy esztövé Tehén [Batiz H; BK sub nr 1020 Nalácsi conscr.]. 1843: az első vagy Tézolás ökröt az Daru és Kondor Magos ökrök elő álló Magos Szarvuak [Dés; DLt 622] * *facsart* ~. 1843: A nemes Város Tizenkét Ökrei között ... a két első, vagy Tézslások a Fitzko, és Csendes fatsart Szarvuak [Dés; i.h.] * *fejr* ~. 1805: (A tinók egyike) kék szörű, fel-álló kukuri fejr Szarvu [DLt nyomt. kl]. 1815: fejr szörű fel álló fejr szarvu ... ökr [Marosnémeti H; CU] * *fel/fennálló* ~. 1647: Miko Istuan ... moueal illien actiot ... Buni Mihaj elle(n) ... az Buzai hatarrol lopua uesztet vala el két fiatalj eökreö, egyik sarga es az másik kek szurke, fen allo szaruak [Kv; Tjk VIII/4. 237]. 1711: En vettem volt ujfalvi Kozma Thamástól 2 Sárga Szőke, fenn álló Szarvu ökrökt 25 forinton [Kilyénfva Cs; WLt]. 1739: Egy fel álló szarvu kék szörű Tehén [Torda; TjKT I. 165]. 1812: Sipos Sándor ... vásárolt egy Szovátai embertől egy Szürke szörű fel álló szarvu ökröt [Nyárádsztylászó MT; Sár.]. 1815: Ökrök fakes kék fenn allo sugár szarvu [DLt 862 nyomt. kl] * *finta* ~. 1832: Finta szarvu, kajla szarvu ökr [HSzj 175] * *görbe* ~. 1672: Orran nött görbe szarvu vad: Rhinoceros [PPGI] * *hátrafelé álló/hajlott* ~. 1765: Egy nagy Bama fenn álló és hátra felé hajlott szarvu és kesely hasu Tehén [Szászsztyakab SzD; Told. 8]. 1809: sugár hegy hátra felé álló szarvu daru szörű (ökr) [DLt 275 nyomt. kl] * *hegyes* ~. 1681: Az Milványi* megholt jobbágy<omnak> ... Jánosnak maradt eökre négy egyik egy fejr buta kettei szőke fel álló szarvu egyik rőt fel allo hegyes szarvu [RLt 1. — 'K] * *kajla* ~. 1656: Vagio(n) ... Hat borius Tehén Nro 6. 1. Veres bama, 2 Szőke 3. kajla szarvu ... 6 kajla [Doboka; Mk Inv. 12] * *kajlás* ~. 1742: Tugya ... az Tanu aszt, Hogy ... Szathmari Boros Istvannak két Tulok ökreit, egyik kajlás fen álló Szarvu, másik ... fen allo kajlás szarvu ... az Szathmári hegybeli pajtakból ... el Loptak volna ...? [Ksz; Ks 27/XVII vk] * *karika* ~. 1620: neki hagiom az karika szarvu szőke ünöt is [HSzj ünő al.] * *kicsiny* ~. 1801: Mas kettő, edgyik bamás Szürke, a más fejr Szürke kitsin Szarvu négy esztendő Tulok [TL]. 1809: kitsin szarvu mokány tinó [Dés; DLt 83] * *kisded* ~. 1755: Öt eszt(endő)s Kik szörű, kis ded szarvu ... Tehén [Batiz H; BK sub Nr. 1020 Nalácsi conscr.] * *konya* ~. 1727: Konya elő álló szarvu rőt öreg Tehén [BfN Nagyalusi cs.] * *kurta* ~. 1757: Egi szürke kurta szarvu 3: es(ten)dös (tehen) [Pusztasztymiklós TA; Berz. 3. 1/9] * *lehajlott* ~. 1708: az egyik ökr le hajlott szarvu kajla ökr bogar szörű, az másik sárga buta [Kv; Tjk XVI/1. 9] * *magas* ~. 1843: az első vagy Tézolás ökrök az Daru és Kondor Magos ökrök elő álló Magos Szarvuak [Dés; DLt 622] * *nagy* ~. 1711: En Csereltem volt Ujfalvi Kastaly Gjörgj ur(am)tól, két ökröt, egyik kék a másik fejr Szörűek, mindenik nagj Szarvu, egy Gjermek lovat és három forintot adtam érettek [Kilyénfva Cs; WLt St. Borka (58) pp vall.]. * *nagyobbacska* ~. 1755: 3 eszt(endő)s nagyobbatska testű és szarvu Tulok 1 [Batiz H; BK Nalácsi conse. sub nr. 1020] * *nagyocska* ~. 1757: Egy Bogyán nagyotska szarvu kik 9 es(ten)dös tavallyi és idei ünő borjaival [Mezőpagocsa MT; Berz. 3. 1/9] * *sugár* ~. 1815: Ökrök fakes kék, fenn álló sugár szarvu [DLt 862 nyomt. kl] * *széles* ~. 1692: Majorságh Tehén Barmok Száma ... 6. Öreg Teh(én) Szőke Széles Szarvu bellyeges | Negyed fü Tulok. 1. Sarga Szeles Szarvu [Mezőbodon TA; BK Inv. 21. 23-4]. 1760: az ... Aszszony eő Naga ...

Paraszka Nyikulájának egy széles szarvu barna tulkot aján-dekozott [Doboka; SLT XXXV. 13 Medve János (40) prov. dom. vall.] * *szilaj* ~. 1812: Azon Tehén ... fel álló szilaj szarvu [DLt 185 nyomt. kl]. 1833: adott el ... 1 Szőke Tulkot Szilaj szarvu [TVLt Közgy. ir. 797] * *tágas* ~. 1757: Egy Sárka fako 5 es(ten)dös Tágas szarvu (tehen) [Pusztaszatmiklós TA; Berz. 3. 1/9] * *vastag* ~. A. állatra von. 1757: Egi Barna 3: esztendő vastag szarvu (tulok) [Pusztaszatmiklós TA; Berz. 3. 1/9]. — B. tárgyra von. 1832: Az Czéh jövai Egy vastag szarvu üll, egy pisklotz öntő réz [Kv; ÖCLev.] * *vékony* ~. 1816: két esztendő Tehén, setét szürke szőrű kurta bé fordított bogos és vékony szarvu [DLt 184 nyomt. kl].

Vö. a *csikó* és *csonka* címszóból.

szász I. mn 1. säsesc; sächsisch, Sachsen-. 1570: Az Trombitas dolgot eo kegelmek az Zaz Vraim, Byro vramra es az Thanachra hattak, ha az zwksegh azt Mwtathya hogy ketteik legien. Bator vgy legien, De Ez Mostanyaknak az Eggyk az olah Theobe Neh legien [Kv; TanJk V/3. 4a]. 1575: eo K. vasarbirakat valasztottak Az Magar vraim keozwl Kis Imrehet Az zas vraim keozwl Gallus Mant [Kv; i.h. 132a]. 1601: Jgerik penigh eo kgmek zaz vraim egyenleo akarattal magokat hogy mind az fel vetet Adott, s mind ezt indifferenter leowendoe vasamapra be administraliak [Kv; i.h. I/1. 378]. 1614: Szecoz Istva(n) Azis oda keotte magat szaz fy [Zsögöd Cs; BethU 441]. — "Az előbb említett Pokainénak]. 1679: En 29. javallanám, hogy az urakat ő nga őszve hivatná; ő ngának abból az consultatióból egy tanácsot sem kellene elhagyni, sem szászt, sem magyart, sem pápistát, sem egyet, sem mást [TML VIII, 455 Teleki Mihály Nálaczi Istvánhoz]. 1684/1844: Midőn volnánk Szász Szeben városb(an) az nagyubik Piacszerben való uczában becsülletes Vajda Gáspár uram házánál [TSb 52]. 1748: Uri igért jó akaratjából csekély Igenpataki¹ Házomnak Subleva(ti)ójára, ígérte vala az Úr vagy három Szász helységbeli Dézmának impetra(ti)ójában való assistentiaját [TKI gr. Teleki Ádám lev. — "AF]. 1816: Kortsomárlás a Szász helyeken sehon sem szabad az Uraságnak, mivel a Szent Márton adóját azért szokták adni hogy az Kortsomát redimálják [Hr 9/15]. 1864: Bongort a' szomszédos szász Helység Petelétől cseréltetett [M.péterlaka MT; Pesty, Mg-Hnt XLIX, 203a].

Szn. 1453: Matheus Zaaz [Kv; TT 1882. 531]. 1469: Georgio Zaaz civis [Kv; TeLO II, 95]. 1482: Michaela Zaaz jb [M.zsuk K; i.h. II, 149]. 1526: Johannes Zaaz [Dés; DLt 115]. 1532: Emericus Szasz [DomH 120]. 1552: zaz Istvan [Déva; BesztLt 16]. 1554: Zaz gergel [Kv; Szám. I/IV. 20] | szasz iswan [Sárd K; Törzs]. 1564: Emericus Zaz [Kv; TanJk V/1. 71]. 1567: Vrsula Relicta Joannis Zaz [Kv; TJK II/I. 11]. 1568: Elizabet St(ephani) zaz R(elic)ta [Kv; i.h. 215]. 1573: Zas Bartos | Illona zas Janosne | Nehay Zas Lwkachne [Kv; TJK III/3. 73, 111, 127]. 1586: Anna Zasz Georgne [Kv; TJK IV/1. 562]. 1588: Zaz Istvanne Ilonazony [Dés; DLt 222]. 1591: Zaz Borbolia [Kv; TJK V/1. 125]. 1594: kis Zaz Janos [Kv; Szám. 6/III. 9]. 1596: Paul(us) Zaz de Malornfalua [Uszt 10/73]. 1598: Zaz Orbanne [i.h. 12/6]. 1602: Szász Mátyás lófő [F.csermáton Hsz; SzO V, 180] | Szász István szab. [Csicsó Cs; i.h. 225]. 1614: Szasz Georgy Segeswary sz [Dobofva U; BethU 156] | Zaz Georgy Keohalom zeki fi, Chioria Martonne Zolgaia [Papole Hsz; i.h. 401]. 1620: Szaz Janos [Páncél-cseh SzD; RLt O. 5]. 1627: Kis Szasz Istva(n) col. [Tarcsa-

fva U; UsztLt IV. 50. 148] | Szasz Janos szasz fi [Zetelaka U; i.h. 154]. 1632: Saaz Mattias [Mv; MvLt 290. 101b]. 1641: Szaz Lörincz al(ia)s Santa [Mv; i.h. 291. 296a]. 1690: Nagy Szász Márton [Udvarfva MT; Told. 22]. 1693: Catharina Szász de Dees [Dés; Jk]. 1702: Szász Lakatos Jánost [Kv; SRE 80]. 1726: Szász Ianos togás Deak [Zágon Hsz; Szentkgy Th. Király (45) jb vall.] | Szilágyi Laszlone Szász Kis Anna [Kv; TJK VI/15. 91]. 1727: Barbara Markus Stephani Szász cons. [Dés; Jk]. 1732: az öreg Szasz Istvan [Feldoboly Hsz; DobLev. I/146]. 1741: Nomina Senatores: Josephus Szász^a [Dés; Jk. — "Folyt. a nevek fels.]. 1757: Szász János [Káptalan AF; TL]. 1772: Szász János [Torockó; Bosla. Vidallyi Mada Száv. (40) zs vall.]. 1784: Nagy alias Szász György [Csiba MT; Told. 45/16]. 1786: Dési Szász Ötves Miska [Kv; CsCJk I. 191b]. 1793: Nyerges Istvánné Szász Judith Provida [Páva Hsz; HSzJP]. 1808: Fazakasok: Szász István^a [Dés; DLt 940. — "Folyt. a nevek fels.]. 1832: Szász Gyuri ... pakuláromat [Dés; DLt 491]. 1833: Tiszteletes Szász Ferentzné Kováts Julianna [Ne; DobLev. V/1196]. 1845: Szász 'Sigmund ... Reformatus [Fotos Hsz; HSzJP]. 1856: Szász Mózes jegyző [Torockó; Bosla]. 1857: özvegy Ács Istvánné Szász Sára [Dés; RHAK 88].

Hn. 1369: duas metas, quarum una esset antiqua, alia nova, quae sitae essent in loco Zazholm [Kendilóna SzD; BfO I, 288]. 1464: primi incepissent^a infra quandam monticulum ex ista parte Zazfeld dictum | in monticulo inter rivulum Zazpathaka et puteum Bwdakwtha [Nagyemye MT; Barabás, SzO 112. — "A határjárók a határjárást]. 1665/1753: Az Szász hidnál valo feölt [Dálnok Hsz]. 1669: a Szasz uto(n) küüll [Sepsiszkirály Hsz; BLt]. 1673: az Szasz ucczaban. Az Uy Collegium felől [Gyf]. 1673/1712: az Forrás Patakjára melyet szasz Pataknak hinak [Tövis AF]. 1698: az Szász fű az Kotyor(nak) két resze [Csekela-ka AF]. 1719: Monticulo Szász halom^a vocato [Választút K; BHn 169. — "Határhely]. 1737: A Szász völgybeli Gyer-tyános, tölgyessel elegyessel fiatalos Erdő [Nagyida K]. 1757: Szász lább(an) (sz) [Holtmaros MT]. 1777: a Szász utra jövő lábban (sz) [Albis Hsz]. 1778: A Kerteken kívül a Szász Mester Kender földje és Jordán György Irtova(nya) vic(initásában) (sz) [Szászsztjakab SzD]. XVIII. sz. v.: Szasz megjeben (sz) [Újszékelly U]. 1819: Az Szász yöbe az rét mellet (sz) [Erdőszengyel MT]. 1846: Ökörtillamas ... az Also határban van ki szakaszta jelesen a' patak alja Szaszok réte, Csikos kert és a' Rétre járo között [Gernyeszeg MT].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ *akadémita*. 1798: (A könyveket) igazán leküldöttem egy Diedrich nevű szász Academitatul ... ha még eddig sem adta meg, meg kell Szebenbe, vagy az Apjánál szállítani érte [MNY XLVI, 155 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából] * ~ *asszessor*. 1823–1830: districtualis táblák 1787-ben állanak fel, amidőn gróf Bánffy György is gubernátor lett. Ezen districtualis táblán szász nemzetbeli asszessorok is voltak [FogE 93] * ~ *aszszony*. 1610: nem volt karauál az Zaz Azonnak hogj mi oda Jartunk [Dés; DLt 321]. 1740: méltóztatott ő Serenitássa Passualis Levelet gratiose adatni, Német Kerekes Fejér Jánosnak és a' velle egjütt találtatott szebeni szász Aszszony(n)ak Szebenbe, fogva, lejendő vitetethetéseknek nagjeb Commoditassa iránt [Dés; Jk 536b] * ~ *asztalos*. 1670: Bucsi uramnak, édes, mondd meg, az szász asztalo-

sok ha elvégezik dolgokat, elbocsáthatják, de ne fizessenek nekik [TML V, 94 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judith-hoz] * ~ *atyafi*. 1705: A conscriptorok csak méretik városban a gabonát, valahol felesen találják, a generális parancsolatjából, a szász atyafiakét [WIN I, 409] * ~ *darabont*. 1704: Ma fogták meg Olasz Mihályt, a secretariust, elsőben szász darabontok menvén az ajtajára [WIN I, 81] * ~ *deák*. 1582: Jsmett az sas deak hogy megh hala ... chynalthattam egy Ladatt attam) Aztatlas Benedeknek tolle d. 40 [Kv; Szám. 3/VII. 6]. 1823–1830: Ez a szász deák volt egy beszercei szász, Wolf nevű, aki a logicába tanítványom volt, a kamarába pedig az úrfi mellett német nyelvtanító, de semmit sem fizettek neki, hanem csak szállást és kosztot adtak [FogE 114] * ~ *doktoros pap*. 1661: az Kövesdi Joszagot 3 szasz 40 forinto(n) vöttek volt először egy szasz Doctoros Paptol [Sófva BN; Ks 41] * ~ *eklézsia*. 1693: Hoszsza aszai Szász Ecclesia [Szentk.]. 1695: Eddigis Reformatia szász Ecclesiank(na)k dolga csak difficultasban lévén, munkalodtunk hogy illendő Bec(sü)l(e)te)s szasz Praedicator állicsunk [Kv; SRE 31]. 1697: Tiszt: Divini Pal Atyankfiat ... Ecclesiank ... küldvén Academiában, l(s-te)nn ő klmet boldogul haza hozván ... az Colosvari Refor. Szász Ecclesiában valo szolgálatra adassek hivatal [Kv; SRE 50]. 1702: Mint hogi a' T. Refr. Szasz Ekklesiáb(an) Cantorságra kéz be adassal, senkitől nem kényszerítettven maga kényén kötelezte magát Kupás András [Kv; SRE 79]. 1822 k.: A' Szász Ecclesia Czinteremít ... el nem vettem [Paszmos K; KLev.] * ~ *ember*. 1657: Ez alkalmatosságról egy musnai paraszt, de elmés jó szász embernek ... ily jeles discursusát hallottam [KemÖn. 125]. 1659/1799: a Toldalagi Mihály haláláért segesvári négy szász embert itt a városnak négy szegzeletin keresztül vonattatták az nyársban Barcsai Gáspár akarattjából [Mv; EM XVIII, 453]. 1700: Egy Szász ember ... kas kötő [Kv; Szám. 40/III. 107] * ~ *falu*. 1647: Vagion egy Argyes neuw szász falu, melynek minden fele Dezmaia, Bora, Buzaia Bathori Gabor adományából ide jár [Nagyteremi KK; BK 48. F. 16]. 1655/1682: Zágor" nevű Szász Faluban ... Kadar Matyas akkori hagyott Fognaj hazánál [Pf. — "KK]. 1736: mikor az urak között valaki megszállott valamely szász faluban a kiben híres bor termett, akár mint tartotta az szegény főlnagy, de az úr megharagította magát, s csak ne haragudjék, két-három hordó borban megalkudott az szegény főlnagy [MetTr 355] * ~ *fi*. 1614: Peter Varga idege(n) szaz fy jb [Egerpatak Hsz; BethU 226]. 1623: ugi hallottam hogy Szasz fy uolt [Csicsó Cs; Bállt 60] * ~ *gubernátor*. 1784: (II. József) az nemességre azt akarta vetni, hogy minden száz forint jövedelemből 40 az ő cassájába menjen, melyet hogy véghez viszen, reáigérte volt magát ez az szász gubernátor" [RettE 423. — "Samuel Brukenenthal] * ~ *gyalog*. 1677: A' Szebeni Király Biro, tanquam Comes Universitatis Saxonicae, sőt a' töb Király Birák-is a' Szász gyalogokkal edgyűt a' Hadban tartozzanak el-menni két két Polgár emberekkkel edgyűt, kik a' Fejedelem mellet legyenek [AC 95–6] | Ha az ő nagysága akarattja az, hogy az az szász gyalogok itt maradjanak, Kegyelmed irasson ő nagyságával rájok egy erős commissiót, hogy tülem dependéálnak s szót fogadjanak [TML VII, 417 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. 1710 k.: Fejérvárt és a váradjai hidat egyszer muniálta, praesidiálta", osztán a németet belőle elhozta, s mégis azt kívánta, hogy a város mégse hódoljon, valami hitvány szász gyalogokra hagyván a várat Száva Mihállyal [BÖn. 944. — "Rabutin, Erdély osztrák

katonai főparancsnoka] * ~ *inas*. 1574: Mihal Thamas Schawster fia gyermek Azt vallia hogi az Kapa Antal kerteben laczanak volt pely keowet valamy zas inasok [Kv; Tjk III/3. 354] * ~ *jobbágy*. 1666: a szegénység ... csizmát s festett posztóból álló köntösöket ne viseljenek ... ide nem értvén a szász jobbágyokat, kiknek viselni szabad legyen posztó dolmánt, nadrágot, süveget csizmát is [EOE XIV, 183–4 egy-i végzés]. 1721: eő kgl(ne)k egy jobbágya agyon verven ... eő Ngának egy szász jobbágyát, azon verés miatt a szász megis holt [Szászvezsöd NK; JHb XXIII/60] * ~ *jobbágy-tisztartó*. 1710 k.: Illyés Márton nevű szász jobbágy tisztartómnak egyszer magam mondám sok morgásom után: eredy ki, Márton atyámfia, mert félek, megverlek majd [BÖn. 497] * ~ *kántor*. 1598: az Zaz Cantor hazanak (!) walo aytot meg belletettuk [Kv; Szám. 7/XVI. 49]. 1621: Az el mult Ezentendő(en) Conferaltak uolt eő kegmek az Zaz Cantornak fl 10 egi felső ruhara [Kv; i.h. 15b/IV. 13]. 1768: ez a Testvére is, Jutzken az ide valo Szász Kántortol meg fattyazott vólt [MkG] * ~ *káplán*. 1794: a Szász Káplán Kertyéből lejövő Arkotska [Hosszúaszó KK; EHA] * ~ *kastély*. 1704: melléje vevén generális Thoroczka István uram az hadakat, kezdetékk Szebent portázni ... sok szász kastélyokat vertek és praedáltak fel [SzZs 316]. 1705: Ki azt mondja, hogy ... Medgyeshez sokan gyűltenek a kurucok, ki azt mondja, hogy egy szász kastélyba szorítottanak volna a kurucok valamely portás németeket, s azokat segiténék meg [WIN I, 369] * ~ *kertész*. 1774: Az eő Excellentiája Albrecht Márton nevű szász kertészt ismerie a Tanu ha igen Czitromokat, és Narantsok láttae a Tanu, hogy valahová vitt volna vagy adott volna el pénzért [H; TL vk] * ~ *kolaborátor*. 1589: Az Scholara valo expensa es keoltsegh ... Az Zaz Colaborator hazara chynaltatunk egi Lakatot p(ro) f. — d. 15 [Kv; Szám. 4/IX. 11]. 1609: Asz Zaz Collaboratornak Aytaiat hogy Aztatlos Lukachy meg chinalta fizettu(n)k f — d 32 [Kv; i.h. 12b/IV. 120] * ~ *kótya* szász labdajátékfajta. 1718: itt a hogo alatt többekkel együtt Szász kotját Jadszunk vala [Szentimre Cs; Hr 3/302] * ~ *könyv*. 1798: (Eder) Előre kikukorékolja, hogy ő akarja recenseálni a Szász könyvet, már most Schlözer", még azt hiszi hogy igazán ő is recenseálta [MNY XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingből. — "Gyarmathit nyelvhasznító munkásságra ösztökélő göttingai történészprofesszor] * ~ *követ*. 1710 k.: az ország engemet, Sárpataki ítélőmestert, Nemes Jánost és egy szász becsületes követet rendele, hogy tegyűn írásban egy conceptust, mint kellene az ilyen alkalmatosságokat megorvosolni és jövendőre is megelőzni és eltávoztatni [BÖn. 679] * ~ *legény*. 1588: az Keomyes Legeny Andras neweo zaz legeny Rakot 11 Napon. Attam Nekye f 2 d. 20 [Kv; Szám. 4/III. 33] * ~ *lovaslegény*. 1704: A fejedelemszöny azt izené, hogy ... ma jött egy szász lovaslegény, aki azt hozta, hogy a generál Szászsebesnél volt akkor és valami kurucok is voltak ott, de miként észrevették a generált, mindjárt elszaladtanak [WIN I, 221] * ~ *mendikáns*. 1654: egy szász mendicans Scholankban meghalvan adtam a Calandosnak sir asasert es temetert ... fl — "50 [Kv; EM XLVIII, 364]. 1661: Csinaltam egy koporsot egy mendicának d 50 ... Item egy koporsot egy szász mendicának d. 45 [Kv; ACJk 79b] * ~ *milicia*. 1704: Ugyan ezen járásban a németekkel lévő szász militia elmaradozván, a kurucok sokat bennekv leváltak [WIN I, 74] * ~ *militáris konszkriptor*. 1710 k.: Hogy pedig extra omnium interessatorum suspi-

cionem legyen ez a conscriptio, legyen minden vármegyében, székbén vagy districtusban egy magyar, egy székely, egy szász, egy német militaris, és ismét egy más cameralis német conscriptor [BÖn. 926] * ~ *náció* a. szász nemzet. 1671: A' Szász Natio-is ez hazának edgyik becsülletes tagja lévén, Király-Birákat és egyéb minden Tiszteket választ-hassanak magoknak [CC 10]. 1753: mivel már egynehány esztendőök alatt tsak a' Nemes Magyar Natio viselte a' Quartasi Hivatalt, ezután azon Quartasi Hivatallal a' Nemes Szász Natio-is illendőképen consoláltassék [Kv; SRE 189]. b. szász származású. 1721: Malom János (Szász Natio) [Kv; CsCJk I/21a] * ~ *náción lévő/való*. 1593: Biro vram ... Jelenti ... hofi az megholt plebanos halala vtan, az Magiar Natio eginehanizor admonealta volna az zaz Nation valo vrainkat, hofi az rend es mod zerent eo kegmek allat-nanak oli zermelt az Plebanossaghnak viselesere, kin mind az ket Natio megh nyugodhaték [Kv; TanJk I/1. 207]. 1605: Tetzet az mostany wdeonek allapattya zerenth hofi az varosnak kapu kolchay allyanak az feo es kiralybiro Vram kezeinel mikor kaput kell nytny reggel az szasz nation valo kolchtarto mennyen az feo birohoz, az magyar penigh az kiralybirohoz es vgy vegyek kezekhez az kolchyok [Kv; i.h. 495]. 1677: A' Szász Náción lévő Possessor Patronusoknak Vármegyébéli jóságok, mellyeket eddig-is nem külömben birtak mint más Nemes emberek, ez után-is azon karban hagyattanak [AC 121] * ~ *nációból álló*. 1809: az 1662 dik Esztendő táján, a midőn Nemes Hazánk á fene Pogányász markában kegyetlenül hányattatván szintén elviselhetetlen Adozással terheltetnék, á Vármegyéből és Szász Natiokból (!) állokat bizonyos Summa pénzzelkel segítették [Asz; Borb. II] * ~ *nemzet* a. szász náción. 1581: Megh értéktek az fogiatkozas myat valo panozolkodast mellyet feokeppen az Zaz Nemzet teze(n) hogy p(rae)dica-torok ne(m) volna [Kv; TanJk V/3. 248a]. 1593: Az Zaz Nemzeth feokeppe(n) irasbol mondgya Mondattia megh valaz teteleket, Enumeralwan bizonios ratiokat, Az harom Zemelnek tizesseghes Allapottioi feleol, es Az plebanos-sagh tiztre melto (igy!) s illendoezseghék feleol [Kv; i.h. I/1. 212]. 1613: Szebent üres tárházzal Bethlen Gábornak megadák, melyet kezhez vévén a fejedelem — az Farkas — ágyut lövészerszámokkal edgyütt, Fejérvárat lövöldözteté belőle, és karácson után resignálá az szász nemzetnek, hogy inkább az ország szabadságát azzal is restaurálja [ToldE 223]. b. szász származású. 1787: Sajnátr András közönséges Falusi Lakosnak Fia, Szász Nemzet [K; KLev. 6] * ~ *örzö*. 1710 k.: Az anyámat minden gyermekeivel, ja-vaival együtt árestomi alá veték, Segesvárott boltját elpe-csétlék ... a szállásunkra szász örzöket rendelének [BÖn. 559] * ~ *pap*. 1564: a papok conciliumot tőnek Eneydre a Kristus vacsorája felől ... Ezen semmiképpen meg nem egyenesedhetének, mert a szász papok ennek nem engedé-nek [ETA I, 21 BS]. 1640: Dezmayok. Minden nemő Eösi es Tauaszi Gabonayokból dezmat adnak; melybeől a' Zasz Papnak quarta jar [Bethlen F; UC 14/48. 17]. 1823–1830: Ott volt még a fennebb említett relegatióból visszabocsátott pozsonyi fiú, Pfandler, és Szeben mellől, talán heltau szász papnak fia, Dietrich, aki talán két esztendőt is lakott Götting-ban [FogE 243] * ~ *papné*. 1745: az J ... a Kolosvári Szász Papnéól egy pártá övet el kérvén ... Kolosvári Civis és Fiscalis Arany válto Ujhelyi Gábor Vr(na)k malitiose 30. forintokon el adta [Torda; TJKT II. 97] * ~ *patrónus*. 1677: Vármegyék Tisztei Fogarasi, s' Kővári jóságokban bé nem menvén, a' Kápitányok vigyék végben a' cirkálást,

s' latrok büntetését Vármegyén lévő jóságiban a' Szász Patronusoknak mellyeket cum jure Regio birkak, azon álla-pottal [AC 272] * ~ *plebános*. 1571: Hog' a' szaz plebanos ne(m) p(rae)dicalhatot, megh intettek hogy p(ro) se mast tarchion [Kv; TanJk V/3. 34a] * ~ *posta*. 1659: Az szász postának mindenét elvették a többi posták [TML I, 347 Arva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * ~ *preceptor*. 1823–1830: Mikor az urak bent laktak Marosvá-sárhelyt, az udvarból küldöttek ebédet, vacsorát, de a cipót sok szitkozódásokkal küldötte egy Dósáné nevű öreg gazdasszony, mert apró volt, lágy is volt, a gyermek szüntelen hordotta, s mi is a szász praepceptorral sokat ettünk meg [FogE 116] * ~ *prédikátor*. 1587: az Szaz prédicatornak egi vttal adattata vram szendeljt két zazat [Kv; Szám. 3/XXX. 20 Seres István sp kezével] * ~ *prédikátorné*. 1598: 18 Augusty hogy az pwspeokne, es az zaz p(rae)dicatorne gyermeket el temetek, fizettünk az harangozasert f — d 96 [Kv; i.h. 7/XVI. 41] * ~ *puskás*. 1653: Egyszer egyik^a meghozá, hogy megindultanak és Pócselkinél jönnek mind gyalog német és mind rácz, és azokkal számtalan puskás szászok^a [ETA I, 98 NSz. — "Kém." 1605-re von. feljegyzés] * ~ *rend*. 1578: az Erdeo dolgatis halazotttak^a chyak azert hogy megh lassak az Erdeonek my voltat, melnek megh latogatassara eo kegmek valaztottak az ket Ispanok melle a Zaz Re(n)dbol Hannes Ekert Hannes Vmbend Az Magiar vrain keozwll Hwzar Ferenczet Balint deakot [Kv; TanJk V/3. 160b. — "A jövő gyűlésre]. 1589/XVII. sz. eleje: az Cehnek es az közönséges Mestereknek igaz itileteők által, Uoxok által, harom Ceh mester valasztassék ... kik közwl az edgik szasz rend legien [Kv; KőmCART. 13]. 1597: Myert hogy az psalterium az templo(m) hely az zaz renden mind el zaka-dót volt, hogy az gyakorta valo lrast es műnkat el tawaztas-súk, vettünk Biro vram akaratiaiból ahoz 17 pergamemoma-t p(er) d 90. tezen f 15/30 [Kv; Szám. 7/III. 30]. 1621: Szombato(n) 9 orakort ... az Szaz rendreől valasztottak es eligaltak feő Birot [Kv; TanJk II/1. 32–3] * ~ *strázs*. 1710 k.: A szász strázs csak alatt volt a szállásunk kapuján, és szabad volt akárkinek hozzánk jöni s menni ... Ez alatt az árestom alatt ... én egyszer kilopám magam a szász strázsák között, hogy kiszaladjanak [BÖn. 559–60] * ~ *sütő*. 1758: a kollégiumnak^a szász sűtője tanítá arra, hogy a kutyaának megfőzött hajáról való ivás hasznos orvosság volna^a [Hermányi, EDem. 28. — "A Ne-iének." ^a a sárgaság ellen. Benkő Samu kijegyzése] * ~ *szék*. 1662: Továbbá hogy látná a vezér, az országra vetett nagy summa még is odavolna, az kulcos városokru, szász székekrül honnét mennyi szolgáltatnék kezébe, idején felvetvén s limitálván, hogy még azon summa ezer tallérok mindenünen kezébe nem szolgáltatnának, addig az országbul ki nem menne, erős parancsolattal értékre adta vala [SKr 665]. 1739: egi Compania transponalathatnak valamelijik szasz Szekre melj ide es(né)k, ne Pusztulna el vgh keppen Ezen Proces-sus [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldizsár lev.]. 1792 k.: ezen Terünek viselésére a Vármegyék és Szász Székek elégtelenek voltak [UszLt X. 80 Plánom a székely nemzet állapotá-ról] * ~ *székes hely*. 1677: Ez igazításnak modgya néz a' külső rendekre, egyebiránt a' Városoknak és Szász Székes helyeknek lakosi, élylenek a' magok eddig valo Privilegiu-mockal magok között, és törvényekkel [AC 191] * ~ *tanácsúr*. 1705: Ugyan prédikáció után az urak felgyűlvén és a statusok is parancsolat szerint felgyűlvén, a praesidens Haller István uram az egyik szász tanácsúrral, úgy mint a

királybíróval kijűvén, Haller István uram a generális propo-
sitióját, melyért tegnap felhivatván a Guberniumot, ekép-
pen proponált* [WIN I, 485. — *Köv. a proponálás] * ~
tanító. 1823–1830: A szüreti vakációra ... az ozdi hegybe
mentünk szüretezni. Volt két tábori sátor, egyiket ideadják,
hogy a szász tanítóval lakjunk benne [FogE 112] * ~
templom. 1732: a Szász Templom alatt Vagyon egy antiqua
deserta Sessio [Nagyida K; Told. 11/70]. 1812: A szász
Templom mellett lévő Pusztá Szöllő [Vingárd AF; EHA] *
~ tisz. 1677: mind egyéb helyeken, és a' Circáláson ki-
adatol akar mi nével nevezendo malefactoroknak bünteté-
sekben, magokat ne immisceallják a' Szász Tisztek és
Patronusok [AC 121] * ~ utca. 1705: Szász Utszában az
mely kertem vagyon ... vettem ... flor(enis) Hungaricali-
bus 40. id est negyven magyar forintokkal örökökősen [Al-
torja Hsz; Borb. II Alsó Torjaj Mihály Mihály senior, Ne-
mes Személy testamentoma Nic. Márton Schola Magister
Primipilus kezével] * ~ város. 1592: Janos Kiraly lewele,
melyben beösesen zepp deak zokkal dichiri ez warost az
megh tartott Hywsegben, hogy Erdelyben tulaido(n) chak
Coloswart talalta az fidelitasba(n), az szaz varossokis mind
el haylottak volt mellőlle [Kv; DiósyInd. 19]. 1710: Nagy
anxietásban vala a szegény elpusztult ország, mert a szász
városok és a vármegyéknek jobb része Apafi Mihály mel-
lett vala, de a székelység Kemény Simon pártját tartják vala
alattomban [CsH 57].

2. szász módon/módra készített/gyártott; fűcud de saşi,
săsesc; sächsisch, auf sächsische Art. ~ csuhaködmön.
1620: Egy Pegymet Takarítotul f—/15 ... Zaz Chiuha
Keödmöntül f 2 [Kv; KvLt II/69 VectTr 4] * ~ eke. 1675:
szasz ekek három nro 03/— [Mezőmadaras MT; Borb. II]
* ~ főköthő-csipke. 1816: Szász főköthő Csipke ... 35 xr
[Kv; Born. IV. 41] * ~ hordó. 1816: Cserefa fenékű jo
szász hordo [Koronka MT; Told. 47]. 1821: Egy hibás szuj
ette dongaju szász hordo [uo.; Told.] * ~ kosár. 1685 e.:
Egy szász kosarban sindely szegh circ(ite) Nro 3000
[Borberek AF; MvRKLev. Urb. 6] * ~ pártá. 1694: Egy
nagy Szász Pártá io fűle gyöngyös [Kv; Berz. 2. 29/76] * ~
puttony. 1816: Három Szász, és egy Magyar országú Putton
[Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] *
~ saru. 1705: A gyermeke tartását fogadták* karácsonyig
hat véka búzáért, egy kétforintos szász saruért [WIN I, 537.
— *A dajkát] * besztercei ~ szekér. 1823–1830: a hídon
innen volt egynéhány tót szekér hagymával megrakva, mint
nálunk a besztercei szász szekerek [FogE 263] * hosszú ~
hordó. 1821: Avatag hoszsú szász hordo két végén az on-
torázatyán vagyon hat pattanás egy dungsója bé vagyon ho-
morodva [Koronka MT; Told.].

3. ~ módon/módra szász divat szerint; după moda săsească;
auf sächsische Art, nach sächsischer Manier. 1627: Egy
szász módra Czinált giolez vyatlan Jngh. tt f. 1 | Egy vy
muhar szokniat szász modo(n) valot f. 10 [Kv; RDL I.
132/135]. 1736: még az fő aszszonyokban is sokan nem
csizmát viseltenek, hanem amaz ránczos veres sarut szász
módon [MetTr 342].

4. ~ kaptá szász kaptá szerint készített lábbeli; incăltă-
mintă fűcud după calapod săsesc; Schuhe nach sächsischer
Art gemacht. 1855: lábán jokora szászkapdákval volt bizto-
sitva az idő viszontagságai ellen [Ujfe 153].

5. szász izlés szerint készített; fűcud după gustul saşilor;
nach sächsischem „Geschmack”; Szák: ~ bor. 1591: Attunk
Also fylere Lűpsa Janosnak Egy Hordo Bortt Zaz Bor
Hordoiatt Vettük f 11 d 40 [Kv; Szám. 5/IV. 5].

II. fn 1. szász ember; sas; Sachse, Sächsin. 1559: Az Ta-
nach az Negyven emberel egyetembe walazanak keth polg-
cart>h, kyk kezeben Jarion minden Jewedelem, Egyk
Magyar masyk szaz legyen [Vízakna AF; TT 1881. 189].
1561: Hog' az q cehekbe ket few Ceh mester leg'en eggik
zaz es az masik mag'ar legen ... ezeket meg eskessek [Kv;
ÖArt.]. 1569: kapitan Vram w ennekem Meg paranchola
hog K: Meg Jriam hog az Nemes ember a kinek vitet tehat
k: vag azt az szazt vag' Mast valahwn akaria Mind az
Vreket s mind az szekben Teoruint all [Sajó BN; BesztLt
105 loan. deak vicecomes a beszt-i bíróhoz]. 1572: Talalta-
nak azert eo k. varoswl Illen Rendet Az kapwnak es kys
aytoknak kwlichianak tartasa Es az kapwra kys aytokra
vala gondwiseles feoleg hogy Minden kapwra es kis aytora
elegy egy kolcz tarto Ember, De Igh hogy Az mely Ezten-
deobe Magiar az Byro, azkor Zasok legienek az kapwnak
es kisaytoknak kolcaynak tartoy, Azonkeppen Mykor zas
az Byro Magiarok legenek az fele dolgosok [Kv; TanJk
V/3. 53a]. 1628/1635: Egi öregh forgacz zemw aranj lancz,
melj ... uolt az Zegenj Beldj Janosneje kit ... ket zaz etou-
uen forinton ualtot kj Kekedj vra(m) eo Nag(ysag)a
Brassoba(n) egi Zasztol [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli
Kelemen inv.]. 1717: az Szaszok ... meg tiltottak masok ne
vehessenek mig ök minden fele gabonat nem vásárlanak, s
az utan magok ugj adgiak a mint akarjak [ApLt 2 Kálnoki
Borbála Apor Péterhez Szu-ről]. 1744: Lukács András ...
Birtolan Istvannal lakik az eleje Fületelki Szasz volt de ez
magyaros [Vécke U; LLt Fasc. 67]. 1760: Hallottam a'
Szász Örményesi* szászoktól hogy az onnan az őszszel a
melly Bort Interesbe fel szedett vízzel elegyítette volna
[O.kocsárd KK; Ks 92. — *KK]. 1776: Valami Sitvei*
szászok ... otton Nád Zsupot Csinálván ... azoknak nyo-
makon fel vakargatván az hulladéjkakat, azzal jöttem haza
[A.kápolna KK; BK. — *Zsidvéről (KK) való]. 1806: Nem
vitték a fát Téglá etetni hanem Régen(en) a Szászoknak el
adták [Radnótfája MT; Born. G. XIII. 14 Zsorszika Gavril
hajtás (40) vall.]. 1811: Igaz, hogy a' Székely tisztább és
csinosabb, De a' Szász fősenyebb és takarékosabb [ARÉ
69]. 1815: két Kantzalista Déjakot, es mint egy 50. Szám-
ból allo Idetsi* lakos Szászakat Betsüs Birák(na)k az Hely-
nek Szinére átalis hozván, a' minden azon részen volt ujji-
tasakat, építményeket meg Betsültettünk [Orsova MT;
Born. G. XV/13 Pop Illyá (63) vall. — *MT].

Hn. 1628: Az melly igrines ut megien le Bangarthol az
Szaszok uttiara [Andrásháza K; KHn 182]. 1631: Szasz
fwve [Szentábrahám U; EHA]. 1651/1653: Az Veres
Ez fiebe az Szaszok hataraba [Bodola Hsz; EHA]. 1722:
A' Szász révinél (sz) [Papolic Hsz; EHA]. 1726: a Szá-
szok Ösvenyenél [Gógánváralja KK; EHA]. 1754: A'
Szászok Retin (k) [Sáromberke MT; EHA]. 1764: Pe
Lunkutze nevű helyben a Szászok Erdejéhez közel (sz)
[Pókafva AF; EHA]. 1815/1817: A Bethlen-falvi határ
szélyben a szászok Tábora nevezetű helyen (sz, k) [SzU;
EHA].

Szk: a ~ok temploma. 1604: Vadnak ket ohn tanierok
melinek eggike az Magyarok Templomaban masika az sa-
szok templomaban forgott [Kv; RDL I. 77] * hintőcsináló
~. 1671: Az hinto csináló szászok* [Fog.; UF II, 514. —
*Köv. a járandóságok fels.] * luteránus ~. 1653: Ez a
Sánta Márton, mikoron imának 1536-n, csak ezerötszáz
harminczhatban jött ide bé Erdélybe, és a Calvinus
könyveit és tudományát ez hozta bé, melyet a lutheranus
szászok igen bántanak akkor [ETA I, 34 NSz] * paraszt ~.

1710: Sokszor néztük a fellelgvár oldaláról: ötven-hatvan hitván brassai paraszt szászokból s valami rossz oláhokból, rác nevezeit alatt álló freicompániából valók nyolckilencszáz kurucot mint hajtottanak a Barca mezején* [CsH 379. — *1706-beli eseményre von.] * szekeres ~. 1673: jött Szilvási uramnak levele, a szekeres szászoktól küldte, de abban egyebet nem ír, hanem azt, hogy Kaplan pasát küldték két vagy három ezer emberrel az szerdár segítségére [TML VI, 537 Székely László Teleki Mihályhoz].

2. szászság; sásime, populatie sasească; Sachsenum. 1704: (Azt) izenték, csináljanak magoknak conceptust, amint szeretik és hozzák fel, de amazok kijjedvén belőle, többire mind kitagadák magokat, kivált a szász és székely, és béizenének, hogy ők minket és a Guberniumot mivélnünk együtt authorolják, hogy a conceptust csináljuk meg [WIN I, 202]. 1710: Az Isten megfoszta tőle* ... még az idegenek is, szász, német, oláh, magyar Brassóban, akik azelőtt ismerték s látták, nagy keservesen siratták a holttestit [CsH 435-6. — *Fiától]. 1710 k.: Itt a szásznak nevetségei vagyunk; megmondja, hogy az ő alfelibe bujtunk; az erősség, fegyver, minden ő kezében vagyon [BÖN. 760-1]. 1762: Régen jövendőlük, hogy kiforgat a szász bennünket a praedominatióból, ihon megesék! [RettE 145].

3. szitk 1729: szidni kezdte az lt eb ágiáb(an) szült szászszának [Dés; Jk]. 1774: gr. Teleki László úrnál sok úriember lévén hosszú asztalnál ebéden, publice Brukenhalt szidta, anyját, lelkét, mit csinál a lelke pór szászának [RettE 335].

4. szász (katona); (soldat) sas; Sachse (Soldat). 1623: Veöttwk hwsegtek leuelét, es hogy az Eött Szaz Gialogott megh keszitetek, de miuel Magiarokboll mind megh nem szerezhetek Száz es Olahis uagio(n) kezdetteők [Törzs. fej-i rend. Nsz-hez]. 1704: Ugyan ma hallottuk, hogy Besztercét a kurucoknak feladták, mert a magyar és szász mind letötte a fegyvert, hogy nem defendálják a várost | a nagypiacon lévén ötszáz muskotélyos es ugyan lovas is ezerig való, a kispiacon is ötszáz szász, a szászok nagytemploma cintermében is voltak szászok mintegy ötszázán, amely három helyett való militia három-három ízben lövé kis puskáját [WIN I, 128, 187]. 1705: Innen is az generál ezer szászit kíván fegyverrel, ha kiszáll a mezőre [i.h. 581]. 1762: Tizenöt ezer land ~ militia állítatik most fel ... melyben 12 ezer gyalog, 3 ezer huszár és dragonyos lesz ... Nem akarja Bukkow, hogy őt ezermél több román legyen köztök, hanem a többi székely s szász [RettE 142-3].

szászföldi szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ bor szászföldön termett bor; care a fost produs in tinutul saşilor; aus Sachsen. 1591: Attam felseő filere* Vóna farkasnak Egy Hordo Bortt Zazfeldj bor Hordoiatt veöttuk f 12 d 40 [Kv; Szám. 5/IV. 5. — *F. füle (TA)].

szászné szász asszony; sásoaică; Sächsin. 1637: en melölöm fel kele Czisár Pal, elsőben mind az szasznek kezdze kalandoza, s monda ... hagi az szaszne rajta tartia az leanon a kezit [Mv; MvLt 291. 110a]. 1705: Ugy Bethlen Sámuel uram is ma keresztelteté meg a kisfiát Farkasnak, holott is jelen volt ... három szászné | Ma bocsátottanak bé a kurucok vagy öt rab szásznékat Medgyesről ... akik is azt beszélik, hogy a kurucok eleibe igyekeznek az armadának [WIN I, 555, 581]. 1736: A szásznék az mellyeken mind olyan medályformát hordoztanak, akit kesentyűnek hittak,

az városi úr szásznéknak aranyból, drágakövekből való volt, az közönséges kivált falusi szásznéknak kinek ezüstből, kinek ónból, kinek pléből, de mindeniknek volt [Met-Tr 344]. 1759: (A lovat) egy Szebeni Szásznédtől lopta volt [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1797: En Vásárhelyre az Ngd parantsolatja szerént be jártam es ottan az Udvar meg vizsgáltam ... Szállo most nintsen ott senki tsak azon szászné azon Házba melybe B. Josintzi Urfi szokott Szállani [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1811: Kinek a' Pap tetszik, kinek a' Papnéja, Egynek Szászné kedves, másnak Oláhnéja [ArE 74].

2. becsm kutya picájából esett ~. 1790: (Salva Venia) kutya pítájából esett szásznéknak mondotta [Dés; DLt].

szászos 1. szászos szabású, szászosan készített; (care este) corespunzător portului săsesc; sächsen, etwa: wie die Sachsen etwas machen (Sprache, Kleidung betr.). Szk: ~ főköto. 1788: Töltött feketek atlazt ujj szászos főköto ... Fekete fátyol metzett Szászos főköto [Mv; TSb 47] * ~ le-ni-ning. 1829: Köhalomszéki Katzai Gyárfás András ... Visel ... szászos lenn inget [DLt 363 nyomt. kl] * ~ pártadv. 1798/1821: Régi Szászos Párta óv ... Szászos vékony pártá óv [Kv; Pk 5].

2. szászos építésű; (care este) construit după obiceiul saşilor; in sächsischer Bauart. Szk: ~ ház. 1761: egy curialis vagion a Falunak alsó vége felé ... mellyenis bornákból gerzesen fel rott szalma fedelu Szaszos haz vagion [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 382].

szászosan szászos módon; in felul saşilor; nach Sachsen-art, sächsisch anmutend. 1761: Csűrös kert mellyben szalma fedél alatt vagion egy szászossan épitetett régi Csűr nyoltz ökörre való Istállóval [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 382].

szászság 1. szász közösség/lakosság; sásime, populatie sasească; Sachsenum. 1677: A' Vármegyei, vagy egyéb Tisztek a' Regius Funduson ne Circállyanak, sőt magok Jurisdictionja alatt lévőeknek Circálására menő uttyokban is meg-szálván, mód nélkül való gazdálkodásra a' Szászságot ne eroltessék, Posta ló adásra penig tellyességgel semmi-keppen ne, annál inkább egyéb exactionra | A' Szászság kö-zöt Pásztorkodo, uagy egyebiránt igaz kézi munkákkal élő külső embereknek Jobbágyit, se circálásnak idején, se egyebkor ártatlanul, és a' törvény uttya kívül, se a' Tisztek, se utánok lévőek ne sacczoltassák és taxállyák [AC 159-242].

2. rég szász náció/rendi nemzet; naţiunea saseacă; die Nation der (siebenbürger) Sachsen. 1569: kereom te .k. hogy myndeon dolgokat Es karokat walamy az .k. tyty Alat az kiral Jozzagan esseot ... suma szerent Regystromba tetessen Es Jrasson ... hogy Enys Ne maragyak hazwk-sagba Ewh feolssege elcot, az szegen szaszssag Nyomorws-saga feleol walo szolassomba [Mihálcfva AF; BesztLt 87 Wolfgangus (!) Bomemyzza de Kapolan a besz-i bírőhoz]. 1579: Byro vram ertekezek az vrain altal kik oda Enyede Mennek, Az zaszsgis ha procedalt E Az Limitatio dolgaba vagy penigh mint es hogy procedaltak [Kv; TanJk V/3. 194a]. 1605: Imreffy Vram ... ielente az Varos elcot hogy semmith egyebet Nem vezen ezeben deliberationkból ha-nem chyak az haladekot ... oka lehet Zebenteol es az szas-sagtol valo chywgeswnk, holot attol az varos el el vagion zakadúa es regazkodot az Nemesseghez, Az Nemesseg

penigh es Zekelsegh megh egyeswlt akiknek ez varos membruma [Kv; i.h. I/1. 516]. 1613: Eo felsege" Szebentt az Szaszagnak restituallia, es regi Szekes helliere Feieruarra mennien lakny [KJ. — "A szász-ság követelése Báthori Gáborral szemben]. 1620: az szász-ságnak minden üdöben arra libertása és autoritása légyen, hogy ők valamikor akarnak, de mind az két császár Portájára ... akármikor követeket jártathassanak [BTN² 393]. 1671: Hogy Urakat, Nemesseket, kerített, és Mező Városokat, Székelységet és Szász-ságot régi és minden legitime emanaltatott privilegiumokban. Donatiokban, annuantiákban, Inscriptiokban, assecuratiokban, és Consensusokban ab antiquo bé-vött Ususokban salvojure alieno, és szabadságokban meg-tartt" [CC 8. — "Barcsai Ákos fej.]. — L. még ETA I, 26.

3. szász univerzitás (mint legfelsőbb szász bíróság); universitas (obštea) sásească; Universitas Saxorum. 1560: Melly hazat es egyeb ewreksegeket mynd yt mind egyebwt sok apellaciok vtan minekwk Jtylte az terueny kyt mycor im benedek vram lathos es ertet volna vy ytiletet vet uala benne ... az teruent elewzer Jth varos moggya es teruenty zerent lattatta megy, de mykor latta volna hogy az terueny Jszmet my nekwnk zolgal ... Zebenbe vitte vala ottis nekunk Jtylte vala onnet vitte az zaszagra Onnet az ew felsege tablayara [Kv; SLt ST. 6].

4. szász föld; jñuturile locuite de saşi; (etwa:) das Sächsisch/Sachsenland. 1687: Elés hajto Uraimek által szasz-ságról ad(mini)str(ált) eles van eszerint Tyuk van no 180 ... Vaj van oc. 12 ... [A.komána F; Utl]. 1753: Akim Flora ... ötven öt Rhenens forintokat tudom hogy borért adott a' Szász-ságra [Domb K; Ks 8. XXII. 9].

Szk: külföldi ~ról való más helységbeli/vidéki szász-ság közül való. 1662: Külföldi szasz-sághról való mivesseknek Az mikor dolghoznak per diem liba 5" [UF II, 222. — "Valószínűleg búzajárandóságra von.].

szász-sági szász nációbeli; de naționalitate sásească; sächsisch, aus/in dem Sachsentum. 1662: A vezér ... a városi tanácsokat is, s szász-sági királybírákat, polgármestereket s székelységet is hitre mind gyűlésre hirdetvén s gyűjtetvén ... az vezérnek néhányrendbéli parancsolatjára s hitére is sem senkit nem bocsátattak, magok annál inkább el nem mentek vala [SKr 664].

szász-ságul szász népestül; împreună cu populația sásească; mit dem Sachsentum. 1569: Azertt k.tek holnap estuere kylgien egy embereteket Zent Jwanra" ... Jaryak megh az falúkat az mely falúba az en vram Zolgay voltak, lassak megh hytt zerynt közték az Nagy karth akkert .k.tek eghez zaszaghw fel indult volt [Nagysajó BN; BesztLt 8 Horwatt Lúkach Nagy Sayoj tyzt tarto Domby Gergel beszti bíróhoz. — "Sajósziván BN].

szászszentlászói a Szászszentlászó (NK) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szászszentlászó/Laslea; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szászszentlászó. 1. Szászszentlászón lakó; din/care locuiește în Szászszentlászó; einer/eine aus/in/von Szászszentlászó/Großlaßten. 1692: lattam ... hogi szasz sz: Laszloi Giller Peter ... egj nehanyod magaval az szeplaki Disznokban ... kettőt meg eolve az mezőre ki vivek perselni [Szászszentlászó NK; SLt AF. 20 Maylat Peter (50) vall.].

2. Szászszentlászóhoz tartozó; care aparține de Szászszentlászó; zu Szászszentlászó gehörend. 1681: Szasz Sent Lászlai határ [Szászszentlászó NK; EHA].

szászul sásește, în limba sașilor; sächsisch(e Sprache). 1569: De a' Newyt en Eleottem Nem Neweze meg, Mert szászul sokat szolanak feddeodynek [Kv; KvLt II/19]. 1572: Dorotia Zabo lazlonc, Azt vallia hallotta hogy Zeoch Benedekne Idezy volt katalint Jo Switnek Monta ... az Mongia volt te bestie temyad vallom ez ez (!) kart ... zaswls eleget feddet eo nem ertette [Kv; Tjk III/3. 19]. 1578: Nehez Mathias ... vallia, Mikor vrammal hozzww Martonnal volna egkor Olaios Georg eleget ellenkednek mind zazu magiarol Eg Massal Az hazban [Kv; Tjk IV/1. 76]. 1580: Az my az Magyar irast illety Az hydo(n) ... Nem akarwa(n) valamy dissensiora leowendeore is okot adny Az vnio elle(n) vegeztek eo kegmek hogy zazu is vgyia(n) Azon igekel faragyak megh az varos keolchyege(n). Azon keppe(n) egieb keozsonseges Monume(n)tumoko(n) ha egyk Nemzetnek nielwe otth vagio(n) Az massyke is legie(n) otth [Kv; TanJk V/3. 228a]. 1599: Zeken lakozo Zekelj Mihajl ... vallia ... latta hogy eggymassal kezett fogwan egy nehanzor kj mentenek es suttogtanak bezelgettenek hol zazu, hol olahul eggymassal [Kv; Tjk VI/1. 316]. 1602: Nagy ferenczne Barbara azzony vallia hogy Ach Mihalnetol hallotta hogy ... leot vala egy eotchye hozza es monda Zazu hogy mennyen ky mert az kapu eleot az Vra [Kv; Tjk i.h. 627].

szászvárosi a Szászváros (H) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szászváros/Orăștie; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szászváros. Szk: ~ pénz Szászvároson vert hamis pénz; bani falsificați la Szászváros; in Szászváros gefälschte Münze/gefälschtes Geld. 1710 k.: kivált Szászvároson rettenetes sok hamis pénzt vertek a lengyel jó susták és polturából ... Az lsten egy vagy két görögöt hozza oda, kik mondanak ... ha egy vagy másfél ezer forintot adsz kölcsön, mű elvesszük az egy szászvárosi pénzen kívül [BÖn. 693].

szatinglot kelmefajta; un fel de țesătură; Satincloth. 1841: Nyári Szatinglobol (!) valo lájbi győny (!) ház gombokkal [Dés; DLt 466].

szatinglotlájblí egyfajta kelméből készült mellény; vestă făcută din țesătură respectivă; Werte aus Satincloth. 1828: Egy satinglot setét szürke Lájblí [Dés; DLt 118/1829].

szatirikus gúnyoros; satiric; satyrisch. 1823–1830: Kovászna! nótelen életet élt, durva, darabos ember volt, és szatirikus, de nagy orator, nagy poéta, kivált deákul [FogE 74. — "Sándor, mv-i professzor].

szatirtselyem szatén; satin; satinerte Seide. 1835: 1 karka Satirt Selyem 36 xr ... 1 satirt Selyem 45 xr [Börn. O. la].

szatiszfaciál 1. eleget tesz; a îndeplini (ceva); genugtun. 1619: Azt bizony látom, hogy valakik Felséged jóakarói, oly nagy örömmel vadnak rajta, mintha Felséged tulajdon magoknak küldené; nagy affectussal mondják, hogy nem az Felséged pénzét kívánták, hanem csak azkik Felségednek

nem jóakarója, azoknak satisfaciállának [BTN² 361]. 1701: ő Kglmé minapib(an) reqviráltattam s admonióltattam, most is iterató admonióltatom satisfaciállyon ő Kglme azoknak [Utl]. 1739: 'A Tktes Nms Tanácsn(a)k satisfaciállván N. Bagosi Mihályné Székely Kis Anna; adjudicaltatt, hogi Jstenét, és a' szent Eklát kövesse meg, in Loco publico, az Isten Házáb(an) [Dés; Jk 523b]. 1758: Mi azért szoros Jobbagyi Kőtelessegünk(ne)k esmerven Felseges Asszonyunk (!) és örökös Fejedelmunk Compulsorium Mandatumának engedelmekedni, nem különben az Exponens Matskasi Kata Uri Asszony öe Naga Kérésenek is Satis facealni akarván ... elmentük (!) ... Czintosra" Szkridon Juvon ... Falusi hites Esküt házához [TKI 19/42 Magjarosi Istvan Ne(me)s Fejer V(ár)meje Törvenjes szekenek hites Assessora és Sebesi Ferentz Nemes szemelly aláírásával. — "AF]. 1759: az említett fazakas atyafiak ökglmek kívánságoknak kívánván satisfaciálni ... el mentünk a megírt helyre [Dés; DFaz. 21]. 1784: Melly ígéretjének Sz Iványi Iosef Ur Satisfaciálni kívánván ... lépék ilyen compositiora [Süketfva MT; Kp II. 11].

Szk: kondicionák ~. 1782: mivel Bakó Sámuel ur(am) nem satisfaciált a conditionak, nem tartotta az annyt, per hoc a testamentum annihiálátatik [Árkos Hsz; RSzF 233] * kötelességének ~. 1750/1797: kötelességünk(ne)k Satisfaciálni kívánván, el mentünk ... Kis Dobára" ... és oda a' mely Fátenseket compelláltattak az Exponensek ... az előnkben adott Utomokra m(e)g kérdezvén, és examinálván ... Fasiojokat hűségesen le írtuk [Borb. II. — "Sz] * törvénynek ~. 1792: vállálánk kezességet Báboni Bodis Mártonért ... hogy valamikor a' Mltsgs Vdvar Provisoratussa parantsolni Méltoztatik Törvényre Sistoljuk ... Mellyet ha nem effectualhatnánk Vinculumat Subealjuk és fejenként Satis faciálnak a' Törvénynek [Nagyalmás K; Somb. I].

2. kielégít; a satisface; befriedigen, genugtun. 1616: in genere minden költségeket ezen Incatta az Ac(torok)nak tartozik penes principalem Causam adjudicatoriam refundalni meg teríteni az Varosunknak törvénye szerent ad quindecim(m) diem satisfaciálvan mindenekről [Kv; RDL I. 100]. 1623: Ha hol pedig ... Benkeő Gieörgi és Benkeő Gaspar auagi eo nekik posteritasokis, mas ember penzeuel masnak akarnak ualtani ... vitezleő Retthy Istua(n) Deaktol auagi eo kgnek posteritasit, auagi beöchwuel akamanak satisfaciálni, tehát az megh mo(n)dot szena fw hely ... Retthy Istua(n) Deaknak es posteritasinak ueszzenek eöreököskeppen [Markosfva Hsz; Borb. I]. 1636: tartozik az d(omi)nus At mind maga az J mind az mostani feleségeleol Valo gyermeke, mind addigh Zolgalni rabotas munkan ki-üüll, miglen arrol az debitumrol ne(m) satisfaciálnak [Mv; KCsl 133 Fr. Sarosi not. kezével]. 1645: ezeken az ... kezeseken ... az negyven forintot megh vehesse es ... magokhoz is hozza nyulhasson ... s mind addigh fogva tarthassa ő keglme valamigh az külön külön negyven negyven forintul nem satisfaciáljak eo keglmet [Dob.; Ks 42. G]. 1677: Szegedj Gergely Deak Vram eo Kegime, Az Orthodoxa Ecclesia kepeben tön Tisztasagot az üdvözult Szigeti Thamas Vr(am) adossagarol vgi mint három szasz harmincz forintrol, hogi mindenek(ne)k előtte Varosunk(na)k teörueie szerent az Ecclesiát tartozzanak satisfaciálnj [Kv; TJK VIII/4. 241]. 1784: Ferentzt meg lehet szorítani, tsak lenne fundussa miből Satisfaciáljon, de bizony alig hiszem hogy kapjunk nálla Fundust, mert tsak nem mindeniből ki fogyott [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz]. 1799: Az Varagyi Fogadot ... Senki is ő Kegyelmeiktől ... el ne

vehesse míg a Contractus Tenora szerént nem satisfaciál [Alvinc AF; Incz. XI. 32a].

Szk: ~ja magát. 1585: Mierthogy Gellien Imreh vra(m) Eot keobeol buzat keolteot Az kazaltatasra ... Azert a' mellik Malombol kj Akaria Meretny, vnntat sat(is)faciállia magath [Kv; Szám. 3/XX. mell.].

3. eredménnyel jár; a multumi/satisface; Erfolg haben. 1759: Bartok Kelemen Ur(am) és Nblis Bod Andrásné Asszonyom ... meg akarván eo kglmek mi előttünk egjezni, de mint hogi ami (!) intercessionk eo kglmek(ne)k nem satisfaciála ... meg egjezének azon hogi ... amit a Tektes Ns Szék fog itélni azon meg nyugogjanak [Albis Hsz; Dob-Lev. I/292. 1–2 László András (36) pp vall.].

4. kárpótol; a pláti contravalore a unui lucrui; entschädigen. 1770 k.: Koronkai János Atyankfia a' büntetésnek semmiképpen nem subcumbált ... és tellyességgel recusál és tergiversál hogy a' Kortsomáról el hordott Borért nem satisfaciál [Torockó; TLev. 9/14].

5. igazságot szolgáltat; a da dreptate cuiva; Recht sprechen. 1837: a részeges Magyar Gyuri másokkal nagyokat iszik ... Tisztelendőség ezen pazérságot ne hadja soká harapozni kövessen el mindent, mert Tisztelendőségének a Törvény — de az igaz birois satisfaciál [Ótorda; SLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyv. kezével].

szatiszfaciálhat eleget tehet; a putea îndeplini ceva; Genüge leisten können. 1668: Felette kérem Kegyelmedet, mentsem meg, mert bizonynal irom, magamnak is nehéz, hogy nem satisfaciálhatok ígíretemnek [TML IV, 313 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1704: a generál azt izente az uraknak, hogy rosszra az urak ne magyarázzák, hogy ebben az urak kívánságának nem satisfaciálhat [WIN I, 301]. 1718: Minémű utolsó allapottjáb(a) Legien szégénj székünk még jrtuk ... az Militianak sem penz, sem naturalek jrant ném satisfaciálhatunk [Somlyó Cs; Ks]. 1760: Nagy Márton Uram Czéh mester ő kigyelme ... kontentumát kívanna tenni De nem Satisfaciálhat [Kv; KCJk 123b].

szatiszfaciálható kárteríthető; care poate fi satisfăcut; Genüge leistbar. 1677: ha pedig vagy Dotalisták, vagy egyéb oly személyek lennének a' leveleket meg-tartók, vagy azoknak el-rekcentői, -égetői, és akarmint-is el-idegenítői, kiknek javokból contentumja nem lehetne az Actor-nak ... az olyan contumax, vagy pereseknek nem satisfaciálható személy arestáltassék, valaméddig peressével véget nem ér [AC 199–200].

szatiszfaciáltat 1. kielégített; a face să fie satisfăcut/ multumit; Satisfaktion leisten lassen. Szk: ~ magának. 1678: Szép politia az Leszlié, urunktúl s az országtúl satisfaciót kíván, azomban magának a hol lehetett, satisfaciáltatott [TML VIII, 263 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez].

2. adósságot megtérített vkivel; a pune pe cineva să plătească datoria; eine Schuld begleichen lassen. 1783: Simon ... akar kinek, másnak legien adossa, de az Umak elsőbben satisfaciáltatata [Nagyiklód SzD; SLt XXXIX Ioan. Desi Suki Jánoshoz].

szatiszfakció 1. elégtétel; satisfactie; Satisfaktion. 1635: en ram Feleki Gergely egy mandatomat hozot hat, es ez mostani Biro Uramnak praesentalta is ... es azzal az mandatommal citalanak, es instante kenzeritenek az satisfactiora [Mv; MvLt 291. 58a]. 1662: ha azért ő fölsége az én

méltatlan személyemet nem tekinti is, de maga méltóságos assecuratioiról megemlékezvén, úgy tetszik, nem lesz elég satisfactio ő fölségének, ha csak kisebbik is közülünk, elégségesképpen nem contentálódnék [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. 1705: ma hallám, hogy a vajda reáirt volna a generálra azért, hogy amott nemrégen Fogarasban lévő németek Szombatfalván, az úr falujafélében prédáltak volna, azmelyért is satisfactiót kíván a generáltól [WIN I, 423]. 1763: Nagi Györgyné exponálja, hogy Serester Mátyás Lovas katona meztelen kargyával fejét el akarta ütni ... melly jedesiért ... praetendallia condigna satisfactióját [Kökös Hsz; HSzJP]. 1766: Szegény Bethlen Olivér meghala s rajta marada a tavalyi megvagdaltatása s veretettése ... az limitaneusok által. A bátyja, Bethlen Gergely úr, eleget igyekezett, hogy satisfactiót kaphasson, de csak hiábán [RettE 198]. 1779: (A cigányok) Budnár Pétert ... keményen meg verték Földre le agyalták, Vért nagy mértékben ki ontották ... Ezekért a vérengzésekkért, Méltotassák Ngd ... Satisfactiót impendaltami [T; Mk V. VII/3a]. 1827: Egerbegyi helybéli Lo(vas) Katona Fejurgján Tyifornak Provincialista Petruz Mihaila által lett meg veretettéseért satisfactio impendáltatása Tárgyában ... szűkegesnek lattyá a Tiszt-ség hogy azon Tárgyban a V(árme)gyei és Katonai reszről ki rendelő Biztosok által mixtim investigaltassek (így) [Egerbegy TA; TLt Közgy. ir. 1110].

Szk: ~t adat. 1731: kérem ... ne Sajnállyá consideralni edgy Feő Tisztnek, és egy Baronak, csak edgy Borbely altalis ilyen nagy injurialtatásat, és a Regulamentum szerént most in Computu méltotassék Satisfactiót adadni [Ks 83 Apor Péter lev.]. XIX. sz. eleje: méltotassék ... ily méltatlan hirtelenséggel (!) bestelen szokkal lett motskoltatásomert condigna Satisfactiót adadni [M.zsombor K; Somb.] * ~t kér. 1570: Georgius Zegedy Juratus Ciuis ... fassus est ... Esmet Mykor Kolb valamý Ideot vart volna, vyzont Beh Jeo az Tanach Eleyben es Satisfactiót kezd kerny Az Thannach Rea Bochatta hogi Annyera az Menyere az Theorwen lteite hazabol vegien Igazat Myert hogy Egieb Marhaya Ninchen ez varoson [Kv; Tjk III/2. 145]. 1691: (A statióbéli fő commissarius) külgje ... az szegény Panaszlo Embert az Nemet Tiszthez és satisfactiót kérjen [Kv; Törzs. Instr.] * ~t kíván. 1619: Az franciai dolog, Kegyelmes uram, bizonyoson írhatom, hogy ... kévännak satisfactiót arról is, hogy az követet megfogták volt, de azt is semminek tartják [BTN² 242]. 1704: Ugyan ma hallottam azt is, hogy Toroczka István Uram satisfactiót kívánt volna az generáltól az iránt az megöletett kurucok iránt [WIN I, 110] * ~t tesz. 1734: se Mészáros Atyánkfiai Hentes Atyánkfiai, se az Hentesek a Meszarosokat semminemű bestelenítő szokkal s injuriakkal ne illessék és amellyik fél meg bántodnék requirálja a Czéhet, vagi az Társasagot ha ott satisfactiót nem obtinealhatnak, Tehát az Nemes Város Principálisához recurrállanak, s eő kglmeknek kötelességéb(en) áll az Controversiat el igazítani s az kik(nek) illik satisfactiót tenni [Dés; Jk 445b] * ~t vesz magának. 1746: nem Constal, hogy Gávre Vonul egész okott adott volna arra, hogy Farkas Lupné Asinia ... Szidgya, es bestelenittse Gávre Vonult, azért ... Vonulis ... maga vett Satisfactiót magának meg irt Farkas Lupnének Asiniának meg verésével és Véresítésével [Dés; DLT Liber Inventationis]. 1761: Az Incta Aszsz(ony) ... maga vejét Czako Samuel Vramat egy kövel meg hajtván fejét be törte, vérben keverte ... maganak satisfactiót vévén [Torda; TjkT V. 35–6].

2. vmely kár, tartozás megtérítése/kifizetése; compensare a unei pagube, plata unei datorii; Entschädigung, Ersatzleistung. 1586: Deliberatur: Myert hogy az fogsagnak eleot-is componalni Akart* ... az felperesekel es ekeppen az lelki esmeret furdalwan kenalta az Actorokat sat(is)factioval karokrol, meljbeol eo maga bwneosse teotte magát ... Azert ... Akazzak fel [Kv; Tjk IV/1. 560. — *A vádlott]. 1629: az mely bizonyos summat el ert Vatay Ferencz Borsos Demeteren; tehát arról ezten napra eleo allattya Ha penigh eleo nem allathatna akkorra az eo Jovaibol legye(n) azon summaigh satisfactio minden perpatvar nélkül [Kv; Tjk VII/3. 163]. 1682: ha az liquidaltatot debitum az Berki Ur(am) javaibol ki nem telnek az p(rac)tendens atiafiak ia-vaibol legien az satisfactio [Kv; RDL I. 161]. 1684: Fogarasi Szekely Ferencz ur ... posteritassi ... Nagy Sig(mon)d Uramon ... csak egy Vice Tiszt által is Szaz Aranyokat exequaltathassanak, javai penigh vagy Jozsaga ... nem lévén ... Nagy Sig(mon)d Uramat ... fogva tarthassak mind a Satisfactioig [O.kocsárd KK; DobLev. I/31]. 1700: Deliber(atum) ... Bagyoni Istva(n) ura(m) ... magara vallalvan Kovacs Janos 4. veka Zabját: tettzet a' Törveny(ne)k legye(n) a' Satisfactio maga beszedevel valo meg kötelezése szerint, fizesse meg a' negy veka zabot [Dés; Jk 307a].

Szk: ~t tesz. 1663: ha mi jovaí ez Rab exponensnek talaltatnak Szörin(!) valaholot Szekib(en), adassa meg, vagy ha azokat el tekozoltak volna azok, comperta rei veritate, arról velek tegyen satisfactiót [UzslT IX. 75. 50 fej.]. 1664: Thoroczko Szent Gyeorgyi, Nemzetes Thoroczkaí Mihály Hivünk ... alázatoso(n) jelenti, hogy ... kerven Hüsegtek egy néhány száz aranyakat refusiara sok rendbeli requisitiojára ... mind eddigis megh nem atta volna ... azért ... Hüsegzőknek kegyelmesen, és igen seriő paranczollyuk ... plenaria satisfactiót tenni [Kv; RDL I. 178 fej.] * ~t vehet magának. 1702: ha tempore debito azon meg irt Summát és annak interressiért való dólgot nem prestálnák ... a ... Gróff Ur ... magának satisfactiót vehessen, vétethessen a ... kezeseken [Marosszgyörgy MT; Ks 67. 48. 31] * ~t vesz magának!töle. 1603: ha mellyik Affele debitorok keozzeol semmj keppen keez penzewl nem fizethet, tehát az ollianoknak borat, buzayat, mingyarast eo kgmek birak vram Tanachywal egyetemben bwchywltessek el, es vegyenek satisfactiót teolleok [Kv; TanJk I/1. 437]. 1749: Makrai Agnes Aszszony eő kglme ... a meg irt kezeseken az 40,, 40ven magyarí forintokat exequalhassa és exequaltathassa, anyi éró Bonumok nem lévén magokatis incaptivalhassa mind addig mig plenarie satisfactiót veszn maganak [Sövényfva KK; MbK VII. 9].

3. jóvátétel; despágubire, satisfactie; Wiedergutmachung. 1809: Páll Mátyás tartozik 8 forintot megfizetni*, és minthogy a nemes faluszékít, Páll Mátyás és a feleségével meghamisította (!), és a felesége azt vette a hűtősolnek, hogy nem igazán ítélték, azért satisfactiót instál a hűtősség reá [Szárhegy Cs; RSzF 280. — *Testi sértésért].

szatszfakelótétel jóvátétel; despágubire, satisfactie; Entschädigung, Genugtu. 1709: az kik akármí injuriáltatást szenvedtek, vagy akarmi úton damnicáltattak ... kiken múlt el az satisfactio-tétel? [SzZs 268].

szatler nyerges, nyeregyártó; schar; Sattler. 1798: Ezen verekedést leg elsőbben kezdette a Nagy Vdvarbéli Szatler | mikor a kérdésben meg nevezet Szatlernek egyben bonyolodtak ... hogy káromkodtak azt hallottam [Déva; Ks

115 Vegyes ir.]. 1802: a' Nagy Udvari Szattlert vérbe küpölve láttam [uo.; i.h.]. 1852: Szatlernek a ros szekerért Vrf 5 k [Kv; KCsl 3].

szatlermájszter nyergesmester; şelar; Sattlermeister. 1802: Esmérié a Tanu Déva mező Várossában lako becsületes Szatler Maiszter iffjabb De Luccio János eo Kegyelmet? [Déva; Ks 115 Vegyes ir. vk].

szatlerné nyergesné; soție de şelar, şelăreasă, şelăriță; Sattlergewerbe. 1802: az iffju Deluciot is artzal egybe kartzolva láttam ... a' Nagy Udvari Szatlerné veszekedések közbe kartzolta egybe | tanáltam a' Nagy Udvari Szatlerné Főkötojét, Másliját és Keszkenyőjét egybe szakasztva a' Földön [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

szatler-társ nyerges-társ; coleg de breaslă al unui şelar; Sattlergenosse. 1832: Szabo György ... Kapitany Urnak még más két excessussait is emlitem és panasztoltam t. i. volt Szatler társom Roth Ferentznek 25ig keményen való meg veretése és szolgál Biro Rázt Iosef Urmakis Oroszba(!) ugyan áltak egy butyikos bottal feje be hasítását [Dés; DLt 258].

szatmári a Szatmár tn -i képzős származéka; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szatmár/Satu Mare; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szatmár. 1. Szatmáron lakó/működő; din Szatmár; in Szatmár wohnhaft/tätig. 1566: istúan deak zakmáry [Kv; Szám. 1/X. 177]. 1665: Én beszéltem az szakmári posta mesterrel, el küldi az leveleket, csak kicsiny honorariummal kell értetni [TML III, 461 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1669: Im az szakmári generál nekem mit írjon s én is micsoda választ tettem, páriáltatván, Baló uramtól Kegyelmednek mindeniket oda küldöttem [TML IV, 568 Teleki Mihály Nálaáci Istvánhoz] | Az szakmári német generállal, hogy Kegyelmed tovább is correspondentiát tartson, ő nagysága nem ellenzi [TML IV, 624 Nálaáci István Teleki Mihályhoz]. 1670: Édes Komám uram, engemet most is a süly háborgatván, az szakmári doctorért küldöttem [TML V, 68 Teleki Mihály Nálaáci Istvánhoz]. 1710: a szatmári commendánszal collodált, hogy a várat neki feladja [CsH 155. — "Teleki Mihály]. 1763: Samuel Festő Szathmári [Kv; Dic. XIV. 116].

2. Szatmárról származó; care este originar din Szatmár; aus Szatmár stammend. Szn. A. 1585: Zakmáry Janos [Kv; Szám. 3/XIX. 40]. 1597: Zakmári Janosnak [Kv; i.h. 7/XII. 33 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1602: Michaelis Zakmáry [Kv; Tjk VI/1. 583]. 1609: Zakmáry Demeter [Dés; DLt 312]. 1614: Zakmári Istvan jöbvény [Marossztygyörgy MT; BethU 58]. 1640: Zakmári Marton [Szászlóna K; GyU 65] | Szakmári Mihalt [Kv; RDL I. 117b]. 1662: Szakmáry Peter, Fogarasy fő Praedicator [Szád.]. 1673: Szakmári Peter [Torda; BLt 11 Székely Marton kezével]. 1713: Szakmári Márton [Dés; DLt 493]. 1816: Rákasi* Szakmári Gergely [Borb. — "Aranyosrákos TA]. 1844: Szakmári Ferentz [A.sófa U; DLt 1441].

B. 1600: Zatzmáry Janos [Kv; Tjk VI/1. 502]. 1635: Szathmári Istvan [Kv; KvLt Céhír. I. 12 Kv tanácsának végzése]. 1690: Szatmári Ferencz né Szűcs Annok [Dés; Jk]. 1741: Nomina Senatores: Michael Szathmári alias Varró [Dés; Jk]. 1760: Haranglábi* Titt Szotmári Samuel ur(am) [Mikeszása KK; DobLev. I/313. 3a. — "Harangláb KK]. 1789: Tekintetes Szathmáry Papp Sigmund Úr N.

Szabad Királyi Kolosvár Városának érdemes Polgár Mestere [Kv; KvRLt IV. 31]. 1846: Hidelvei lakos, idősebb Szathmári Nagy Josef [Kv; Vég.]. 1868: Szathmári Sándor faz. [Dés; DFaz. 43].

3. Szatmáron levő; care se află la Szatmár; in Szatmár befindlich. 1710: Az loboncáság az szatmári hidhoz elment volt, Szatmárt lévén egynehány kurucz, azokkal öszvepuskázván, elmentek [SzZs 284]. 1747: (Pap Lászlónak) micsoda complicitassa volt azon Szathmári ökrök el Szikasztasaban? [KSz; Ks 27/XVII. vk].

4. Szatmáron készített; făcut la Szatmár; im Szatmár erzeugt. Szk: ~ rosta. 1811: égy viseltes Szathmári rosta, minden hozzávalóival használható [Mezőőr K; MkG]. 1845: Egy forgató nagy Szathmári rosta, jó állapotban [Doboka; Mk].

szaturál telít; a fi plin de ...; saturieren. 1879: Azt velték, hogy én a talpamtól fejem tetejéig komizságokkal vagyok szaturálva, s ha kit nem martam meg ma, minden okvetetlen megmarandom holnap [PLEv. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szatyor 1. kosár; coş (de papură); Markttasche. 1570: Thymar Caspar, azt vallyha hogi feleségetwl hallota hogi az ferench az Trombitasnak zeolet hozoth zatyorral [Kv; Tjk III/2. 109]. 1574: Katalin Thakach Andrasne Azt vallia hogi ... Margit New Azzon ember ... Mindennap ... cheberrel zatiortal Tely zeolet gywmeolcet hozot valahonnat [Kv; Tjk III/3. 362b]. 1589: oth rakokgatok (!) vala az zatyorba eggietmast az Aztalnal [Dés; DLt 226]. 1617: foga az zatyrot Seres Istua(n) ki raza az hust az zekre, de Ismet ... az zatiorta raka [Mv; MvLt 290. 25a]. 1642: az az Ferencz Andrasne Marta azoni az ő szotyryabol egy teli egetetboros Üveget lopott ki [HSzj égetettboros-üveg a.]. 1652: Buxa Istva(n)e ... lato(m) hogi egy szattyrot hoz az kezéb(en) alma s egieb edgietmas vala benne [Böd SzD; BK. Mandi Istva(n) (40) jöb vall.]. 1727: Ha valaki hüvelykes gabonát lopna tarisznyával, szotyorral pusztitana 33 pengiz megbüntessék [HSzj hüvelyes-gabona a.]. 1747: az J ... azzalis hivalkodott: Az étszaka u.m. hozzám jött az Arch angjal edgi rongjos pokroczbán, és edgiik karjában szotyor lévén, kérte a' lelketem hogi el vigje [Torda; TjkT III. 180]. 1783: Nanaya Makavej ... a vetesse széliben ... a kik ott mennek el azoknak Süvegeket, Szotyrokat egyéb ruhákat elszedi, s b és izá [Faragó K; GyL]. 1789: Egy Szotyorba Medve Háj 9. Libr. Rf 4. xr 30 [Mv; ConscrAp. 7]. 1806: Timován Aszintya Felesége, a' Zahán Kretsun Feleségének a Szotyryában kapta meg a maga Tyukját, s Onnat huzta ki [Radnótfája MT; Born. G. XIII. 14 Kotoj Marián (60) vall.]. 1826: Egy Szotyorba m: e: 2000nyi zsendely szeg [Dés; DLt 82/1827]. Szk: hárászsal varrott ~. 1846: Egy hárászsal varrott szotyor ... Egy hárász szotyor [Dés; Berz. 20].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szatyornyí/szatyorra való; de un anumit număr de coşuri; (in der Menge von) 1/2/3 ... Taschen. 1584: Sophia Seoch lacabne ezel teobbity meg Az Elseo wallasat ... hogy ez Zabo Cato ment a vago hidra es onnat hozot Epeth, es Egy zatior fwet [Kv; Tjk IV/1. 220]. 1592: Orsolia, Bodor Mihaline vallia ... latam hogi ... Harom zotior barakzis vala nalla [Kv; Tjk V/1. 305. — "A szőlőltolvajnál]. 1597: 30 Die Aúgusti ... hozattam ... Hoz Leorintz vramtol Egi Zatiór keortúelt Azzoniunk Aztalara f

— d 8 [Kv; Szám. 7/XII. 127 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1609: Vrnuk Kohnjajara ... attam ... Egi Zatiör kasat [Kv; i.h. 12b/IV. 188].

3. kb. táska; geantă (mică), poșetă; Tasche, Beutel. 1644: eöt forintoczkam volt az szatiör czuczaba(n), abbol megis lstenesen cziak husz penzt vet volt ki beleóle [Mv; MvLt 291. 399b].

4. átv női szeméremtest; organe genitale externe la femei; (weibl. Scham) (alte) Tasche. 1729: Latrok faszával enyhítik valagat Kézről kézre adván döföltetik szatyrát [Pat.].

szatyorkészület kb. (ajándékkal) rakott szatyör; coș de papură (cu daruri); Geschenkkorb. 1776: oda jöve Szöcs Pétermé ... hogy forázzam az égetbort mert neki radinaba kell menni latamis az szotyör készületet [Kovácsna Hsz; HSzjP Fr. Keresztes (31) ns vall.].

szatyorkötő szatyörfonó; împletitoare de coșuri (de papură); (Korb)taschenflechter. 1568: Ilona szatyör kőtho [Kv; Tjk III/1. 225].

szatyros szatyorkötő; împletitoare de coșuri (de papură); (Korb)taschenflecher. Szn. 1570: Ilona Zattyros Peterne [Kv; Tjk III/2. 74].

szattyán szattyánbőr; saftian; Saffian. 1625: Fizettenek ... Varga Mester Vrajm(na)k, teolleok Vetetue(n) Vrnuk eo felesge zamara ... Medence es mosdo korso Tokoknak, boritanj. Tizenegy szattjant ... 34 [Kv; Szám. 16/XXXV. 154]. 1662: Die 15 Mátyr csináltattunk egy tonnát f — d 40. Az tonnának az száára egy szattyánt f — d 45 [Kv; SzCLev.]. 1673: Szattyánoknak valo juh bőr szaz ... no. 100 [Fog.; UF II, 559]. 1684: Szattyán van szaz nr. 100 [Gyf; Ut]. 1687: Az Timaroknal Talpnak valo ökör bőr no. 20. Szattyán(na)k s Beles(ne)k valo Juh es notin no 180 [Gyf; Ut]. 1688: Az Timárok(na)k Fogar(as)b(an) adott szattjanok és béllesek ki készítésére Juh es berbécis bőrt nro 11 [Bucsum F; MvRKLev.]. 1729: Az Kordovány kiszitő Szamos ujvari, vagy Gerlai Örményeket az láto pénz exigalásokkal az kordovány, vagy szattyán iránt Országos Sokadalmból el idegenítették [Dés; Jk 390b].

Szk: fakó ~. 1756: Két fakó Szattyánra xr. 40 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 95b]. 1757: Timsora, Szegekre, két fakó Szattyánra R. f. 2 x. 25 [TL. i.h. 133a] * **fekete** ~. 1685 e.: (A ház héján) ... vad(na)k ... Fekete Szattyán Nro 4^a [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 26–7. — *Fels-ből kiemelve]. 1788: Fekete szattyánnal borított nagy háts káros Szék ki huzo vasaival együtt Flor. 6 [Mv; TSb 47] * **közönséges** ~. 1758: Közönséges Szattyánokra Rh f. 1 xr 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 207b] * **sárga** ~. 1669: Sarga veres es fekete Szattyánok No 12 [Fog.; Ut]. 1781: 2 sarga Szotyán [Berz. 17] * **veres** ~. 1685 e.: Darab veres szattyán Nro 1 ... Veres szattyán Nro 15 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 4]. 1726: kisdod veress kordovány nr 18, veres szattyán nr. 9 [Görgény MT; Born. G. VII. 23] * **virágos** ~. 1658: vettem ... Egy viragos szattyant dolmany ala, per, fl. — //75^a [Borberek AF; WassLt Perc. 51. — *Fels-ből kiemelve].

szattyánbőr saftian; Saffian(leder). 1621: Azzoni(n)k eo Flige it letekor, Eo felesge szwkssegere Az Nyergesek attak ket nyerget szattian beoreokkal borítottakat ... f 4 d

50 [Kv; Szám. 15b/XI. 304]. 1672: Szattyán bőrök adminisztrálásáról ... Száua Petér Uram administralt egy szattyán bőrt, Ezekből Naláczí Uram hintáyahoz adtam egy szattyant 1 [Ut]. 1758: két szattyán Börre Rhf. 1 xr. 06 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 212a].

Szk: fekete ~. 1687: 1687. Pünkösöd Tajba(n) küldött ... Gál fálvára ki készítettett fekete szottia(n) bort No. 4 [Bucsum F; MvRKLev.]. 1759: szállitasson el ... Három fekete Szottyan bőrt [Sárd AF; TSb 51] * **kész** ~. 1673: Kész szattjan bőr husz ... no. 20 [Fog.; UF II, 559] * **veres** ~. 1681: Timár készítette cserzett Juh bőr Nro 22 Veres Szattyán bőr Nro 16 Fekete Szattyán bőr Nro 1 [Vh; VhU 563].

szattyáncsizma szattyánbőr-csizma; cizmă de saftian; Saffianstiefel. 1630: Soos Lőrincz viszen magyar orszagba ... 36. szattian Cizmat tt f. — 72^a [Kv; Szám. 18b/IV. 40. — *Fels-ből kiemelve]. 1671: Az hinto csinalo száznak ... Szattyan csizmajá ... pár. nr. 3 [Fog.; UF II, 514]. 1672: Szattyán Csizmak adminisztrálásáról s erogatioyáról ... Hegedűs Mihálykának pár. 1. Az három kolcsár Inasnak ... par. 3 [Ut]. 1703: Kertész Peter fűzetesse ... Ket Par szattyán csizmaja Par 2 [Fog.; Ut].

Szk: fekete ~. 1697: Aszszony ember(ne)k valo fekete szattyán csizma nro 1 [Alvinc AF; Mk. Alvinczi Péter inv. 8] * **gyermeknek való** ~. 1679: Gyermek(ne)k valo, viselt, Szattyan csizma Par 1 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 30] * **sárga** ~. 1724: Pistának a' T(eleki) Samu Inassának Egj pár sárga szattján tsizmat [TKI Barcsai János tutorsága, Huszti András kezével] * **sárga** ~ **férficsizma**. 1685 e.: Sarga szattyán ferfi csizma par Nro 3 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 4].

szattyán derékalj pilótá de saftian; Unterbett aus Saffian. 1788: Egy fekete Szottyan Derekaly Lud tolluval töltve [Mv; TSb 47].

szattyánficsúr szattyán lábbelfajta; un fel de încălță-minte de saftian; Schuhwerk aus Saffien. 1599: Brassay Ambrus. Vizen. Karoliban. 188 zattian Sarutt ... —//94. 67 zattian Fichwrt ... —//38 [Kv; Szám. 8/XIV. 5 Hj].

szattyánkapca obială de saftian; Fußlappen aus Saffian. 1599: Brassay Ambrus. Vizen. Karoliban ... 100 Bokor zattian kapzatt ... //150 [Kv; Szám. 8/XIV. 5 Hj]. 1630: Soos Lőrincz viszen magyar orszagba ... 36. szattian Cizmat tt f. — 72. 60 Szattian kapczát tt f — d 60 [Kv; i.h. 18b/IV. 40].

szattyánsaru iminei de saftian; Saffiansandale(n). 1599: Niergess János. Vizen. Caroliban. 60. zekerniett ... —//60. 93. Zattian Sarutt ... —//93 [Kv; Szám. 8/XIV. 3]. 1620: Zaz szattian sarutul f — //66 ... Zaz Karmasin Sarutul f. 11. [Kv; KvLt II/69 VectTr 2–3]. 1630: Soos Lőrincz viszen magyar orszagba 116. kordován sarut tt f 1 d 16 ... 110. Szattian sarut tt f — d 73 [Kv; i.h. 18b/IV. 40].

szattyántakaró cuvertură (pentru masă); Decke aus Saffian. 1753: Egy öreg Asztal a' kis ebédülő palotan veress szottyán takarójával edjütt [Marossztkirály AF; Told. 18].

szava-bevehető szavahihető; demn de crezut, de cuvânt; glaubwürdig. 1675: c(om)proballya ... szemmel látott vilá-

gos Bizonyosságokkal, és szava be vehető Emberséges Emberekkel, hogy az It én leste(m) meg [Kv; TJK VIII/11. 357]. 1698: minthogy ily Sulyos és halalos dolgokat allegál ellenem kihez kepest azt kivano(m) hogy actioia szerint az ellenem agalt cselekedetekkel való keresetedet in omni(b)us szava be vehető hiteles N. Emberekkel ötvened magaddal meg bizonyics [Dés; Jk 292]. 1705: (Ketskeméti István) ha ezen dolgát csak mi kicsib(en) ujitya és lsten ellen káronkodik, megbizanyosodva(n) a dolog, két vagy három szava bé vehető emberek által, az Ország Törvénye és az Constitutio szerint halállal büntettetik meg [Dés; Jk 349a]. 1748: Tudgyaé a' Tanú ... hallotta-é Szava bé vehető régi örög emberektől ...? [T; Born. G. XI. 3 vk]. 1769: hallottam pediglen mind a' Néhai édes Atyámtól mind pediglen szava bé vehető idős öregektől [Jakabfva Cs; LLt Csáky-per 299. L. 3 sub nr. 13]. 1772: Tudgyaé a' Tanu ... vagy szavabevehető emberektől hallottaé, hogy ... mitsoda tumultus orialodott Almási Mihály, és Vernes Jánosék között? [Asz; Bosla]. 1775: én ugy tudom, csak egy Fatens vagyon, a' ki ellenünk fateal, de annakis szava be nem vehető [Kissáros KK; JHb XIX/19 Arkosi Ferenc sógorához]. 1793: 'a miket tud vagy ... szava bé vehető hiteles emberektől hallott a Tanu beszélje elé [Szág; TKhf 13/34]. 1797: (A) vallok ... mindnyájon jo hírű és szavak bé vehető emberek [Ne; DobLev. IV/791. 5b]. 1798: A' Boldvai részen lévő Curia ki terjedése dolgában eddig elé ... egy szava bé vehető emberre se találhattam ilylanra, a ki világosan tudna annak régi metájarol szollani [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. 1804: szovak bévehető régi öregektől hallottaé a' Tanu? [Makfva MT; DLev. 5]. 1813: A meg nevezett lakosok között Némellyek Csipegető és szava bé nem vehető szeméjek [F. bereksző Sz; BfR III. 12/9 Avasán Vila (58) col. vall.]. 1820: Vallya meg a Tanu igazán ... hogy Dregán János és Felesége Maris, Demén Márisok Gán Juonné Bása György és Székelly Rozi mitsoda hiteles és Szava bé vehető Személyek? [Asz; JHb 48 vk].

szavahihető rég szava-bevehető; demn de crezut; glaubwürdig. 1659: azt hallom egy becsületes szova hihető embertől, hogy kikelet az török Rákóczyra csak rá akar menni, valahol feltalálják [TML I, 343 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1660: Korponay Silfer Isak ... felesége emberseges szava hihető szemeliekel purgallia magat ad quinden(m), ha penigh nem expurgalna magat kötése szerent a' paraznasagh raita maradgio(n) [SzJk 90]. 1662: Az gróf-asszonnyal azon várszállás alatt együtt benn lévő becsületes szavahihető nemes asszony által magam hallottam* [SKr 239-40. — *Köv. a hallottak]. 1672: ha maga szova hihető emberek szovaiból valami fraudulentiam, vagy gondviseltlensegem mia eő ngok meg karositassok comperialtatnek tehat eő Ngok vagy Praefectus Vr(am) eő kglme minden jo-vaimhoz, sőt ... magam szemellyemhez hozzam nyulathas-sanak [Utl].

szavai a Szava (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Szava/Sava; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Szava: Szaváról származó; care este originar din Szava; aus/in/von Szava. Szn. 1608: Zauay Janos Deak [Dés; DLt 300]. 1610: Joannes Zoway [Dés; DLt 320]. 1634: Zouai Martho(n) alias Kadar [Mv; MvLt 291. 6a]. 1682: Szavai János | Johannes Szavai de Des [Dés; Jk]. 1688: Barbara Szavai

cons Sigismundi Horvath [Dés; Jk]. 1693: Johannes Szovai de Dees [Dés; Jk]. 1713: Szavai Jánosne | Szavai Samuel [Dés; DLt 493].

szavajárása szólása; expresie preferată; seine/ihre/jds Redensart. 1598: Moldway Giergi ... wallia. Hallam hogi Imreh deak Palastos Jstwan (igy!) kette(n) eoewe zolalkozanak, de ... az zawok Jarasarol semmit ne(m) emlekeze(m) [Kv; TJK V/1. 199]. 1618: 3 die Septembris hivata az kajmekám az maga házához ... voltunk csak Szölfikárral: azmint ismerem szava járásából, valóba egybebeszélt emberek Görcsi Mehmet pasával és az többivel is [BTN² 133]. 1767: Bentser Palne Kováts Margith Aszszonyt ugyan nem esmertem ... akkori időkben sok bolondságos szava járásit s maga viselésit hajtották itt mindenfelé mindenütt [Demeterfva MT; Ks 20. XIV. 9]. 1776: Mltgs Sogor Uram levelét örömmel és szomoránis vettem szomorán az világ szovajárása szerint szegény de az l(ste)n szerint már meg gazdagult kedves néhai Mltgs Angiom Bánffy Sig(mon)dné Aszszonjom halala(na)k notificalására nézve [Négerfva SzD; BfN Bánffy Péter lev.]. 1782/1799: hallottuk a Praefectus Uram szájából, hogy Szabo Mihálynak mondotta, Baszom az Unitarius lelketet, de hogy masoknak mondotta volna, és é volna szava járása nem tudjuk, nemis hallottuk [Torockó; TLev. 5/16. 382 Transm.].

szaval mond; a spune/declara; deklarieren, (öffentlich) angeben. 1849: bárha vallomását Kelemen Béni maga szavalta szorul szora penna alá ... Kelemen Béni oda kívánja módosítani, miszerent nem a' gyakornok, hanem a' fiutksa vágyon pártfogás alatt Zsibon [Kv; Végr. Vall. 83-4].

szava-meghihető szavahihető; demn de crezut; glaubwürdig. 1620 k.: Igen szava meghihető főuri emberektől hallottam, kik Egiptusban laktak, hogy oly csudálatos jó innya való víz az Nyilus, mintha megmészelték volna | Azokat miért hadták elpusztulni, és miért most is nem lakhatták, igen szava meghihető emberektől tudakoztam [BTN² 414. — *Több régi egyiptomi várost].

szavat gyanú; bānuială; Verdacht. 1768: ezen adosságot fizette volt bé Balási Andras ... Tudom azt bizonyosan hogi az Utrizalt pénznek Zuvattya Törvinyesen nem vitettett Balási Andrasra melly szerint nemis tudom mi módon keresztetik (!) rajta [Martonos Hsz; HSzjP].

szava-tagadott szavát letagadó; care nu-și respectă cuvîntul dat, care nu se ține de cuvînt; keine früheren Worte verleugnend. 1625: Kovacz Györgi szaua tagadott embernek monda Fabja(n) Tamast [UszT 180b].

szavatos kezés, jótálló; garant, chezas; Garant, Gewährsmann. 1561: mynden miet az mellyhez valami ketseg uuolna zabad leg'en mynd addig meg' tartani Mig nem vegere mennek hogy igaz marha penig a'fele mwinek vag' marhanak io zauatosat nem adhattyak azok az kyc arulnak el wessek [Kv; ÖCart.]. 1571: Touabba ott az kegteok varosaban tartotta volt megh eg' Ember vayda Benedeok louatt, keged Napotis hagiott volt benne: hogy az Napra Rea menne my kor ... Az Ember Eoueeu tezy a' louatt, Es nekje penig vagion Zauatossa a' lo dolgabol [Dés; BesztLt 10 St. Teoreok Judex Desien(sis) Gr. Timar beszti bírőhoz].

1606: az J. így replicál Jm ertem hogy az mely Louat en te-neked attam volt azt mondod hogy el perlettek mely miat te megy karosodál és hogy megy elégítselek azt keuanod, de en arra azt mondom, hogy ... mikor az Zaz az leuclre igazat keuana megy mondam en te neked hogy az leuclre igazat ne fogadgy, hane(m) vele teórueny zerent megy vete-kedgiel, mert Zuuatostod vagion nekedis nekemis, de te teóruenel kví mingiart igazat fogadal megis fizettel [UszT 20/271]. 1639: mint hogj az szuatoossagh az J(nctuso)n al-lot megh es mas szuatoost is akar producalni, pro eo mint hogj az J kezessegh alat vagion, tartozik el menni az A(cto-ro)kkal, es az szuatoost ele allatni [Mv; MvLt 291. 205b]. 1680: Az mi pedig az fagyú dolgat illeti ... ahöz derekas gyanu leven hogy nem igaz marhaia lehet ... ha rendes szavatost ad, hogy kitől vőtte s rëndésén vasarlotta ember-segés ember előt abszolvalodik alioquin az file vagatasek el [Sófva BN; Ks 41. G]. 1699: Iljen okon kelleit az Györgj Janos nevű jobbagiamat ad jus atrahalnóm Mivel ket juhok Talaltatták az kezenel ... mely Juhokrol szovattjast nem adhat [Lóna TA; Törzs. Mich. Literati constitutus not. in hac re kezével]. 1722: Somogyi Péter in publico loco és sok becs(ü)l(e)tes Emberek Lattára vásárolta az controver-siában forgo par puskat ... annak okáért a törvény Szék So-mogyi Pétert az Patrumban complexnek nem itilheti, ke-resse azért Gödör András azon a Szovacsoson^a kárait, akit sok faratsága után meg fogadtattat [Kv; TJK XV/3. 100. — "Értsd: szavatossan]. 1744: a szászt lánczra tetettem, magat az szász kezesen ki vette őt szaz forintokon olyan Condi-tioval hogy ... az zuatoossat elő alittja törvényre [Angyalos Hsz; ApLt 5 Gazda Mihály Apor Józsefhez]. 1747: az karolyi Sido, gonoszul el veszet Lovara Pap Vonkanal ta-nalvan, mellyet is el esküvén tülle de Pap Vonka adhatot e Szavatoyssat, vagy nem, nem hallottam [Egerbegy Sz; Ks 27/XVII]. 1764: szuavatoyssatis nem adhatták ki tselekedte volna szállások körül azon kárt [Torda; TJKT V. 207]. 1775: egy Egér szörű Lovára ... ra tanálván ... Hents Mi-hálynál, s annak modgya Szerént Lovát ejurálván Lova ke-zibe adatot Hents Mihály allitotta Zavatsossának Roskányon Lako Kaba László Úr(am) Jobbágya Czigányát (igy!) [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1852: Egri Móisesnek kötelességé-vé tétetik Szavatossát, 's annak lehető bizonyságait, elő ál-lítani [Dés; DLT 1066]. — L. még TML VI, 215.

Ha. 1578: zowatostul [Kv; TanJk V/3. 164a]. 1695: szavatoyssat [Dés; Jk]. 1769: Szavatoyssát [Msz; BK vk]. 1777: Zavatyosom [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1792: Szova-tyosát [Kv; Somb. I]. 1809: Zuvatosrol Zuvatosra [UszLt ComGub. 1700]. 1831: Szavatsos [Dés; DLT 809]. 1840: szovatoyosra [Dés; DLT 895]. 1852: Szavatoyssa [Dés; DLT 1066].

szavatoslevél kezeselevél; scrisoare de garanție; etwa: Garantie/Bürgschafts-Brief. 1681: az szovatys Level(en) forgo Lonal felelet (!) es aldomas italul többet nem vőtt, de mind azon al(ta) teczet az Nemes szeknek secundum obli-gator(ium) a karossal mindaddig menyen migh ... Debre-czeni György szavatoyssat fel talallya [Dés; DLT]. 1730: Szász Mártonne Nagj Annok s Leánya Kata Karai (igy!) iránt facultaltatnak ketten hogy ... Dioszegi Mihály Uram Szolgálójánál talált s ismert jövaira réá eskudgjenek, szo-vatoyss levelet adva(n) rulla [Dés; Jk 398a]. 1777: történt akkoron Bede Juonnakis, egy fekete Szörű kantzájánakis ... el téveljedése ... meg tanálván ... kezéhez is adatodot a' kancza; a' mint az arol két Zavatyos levél mutatya | a'

Sza(va)tyos Levélben az említett kancza Rusz Petrucz kezinel találtatott ejuráltatott, s fogságotis Szenvedett erette [H; Ks 114 Vegyes ir.].

szavatosság kezesség, jótállás; garantie, chezásie; Ga-rantie, Gewähr. 1578: wegeztek ... hogy ... Biro vram ... kettet az vram kezeöl valasztana az feyedelemheoz, keo-nyeorógyenekis eo Naganak hogy az warast wegezessebe meg ne haborichia, Seot Engeggie eo Naga bekessegre ha lehetny (!) az ket fel keozt, e pórt, eo kegmek erte leznek, onnet az valast meg hozwa(n), Biro vram gywchye be az varost akor wegeznek az Zowatossagrol [Kv; TanJk V/3. 164a]. 1639: mint hogj az szuatoossagh az Jn allot megh es mas szuatoost is akar producalni, pro eo mint hogj az J ke-zessegh alat vagion, tartozik el menni az Akkal, es az szuatoost ele allatni [Mv; MvLt 291. 205b]. 1645: Miel az fogoly Olah nem comprobalta ... hogy az Sarkeozzi Janos A. marhaját mely szauatossagh szerent raita akadot meg, attol az személyteol veotte a kit nevezet ... per torturam megh examinaltassek honnat mentek az marhak kezeben [Kv; TJK VIII/4. 37]. 1679: Horsa Gabor ... az mely olah Pap louainak szovatossagat rea Hoztak En ugj tudom nem adhatta el magarul mais rajta vagion [Ikldó SzD; RLt I Szaz Marthon (67) vall.]. 1735: Morar Tógyer dolgozott 'a F. Ilosvai vdvárházonn ... velle ... eo Natsaga Tizenkét Magy(ar) forintokb(an) alkudott meg, Ugy Talpos Lup is dolgozott ... de nekije is meg fizetet, minthogy egy Tehe-nért az Szovatoysságot réá vitték [Szakatura SzD; TKI Szak-aturi János (60) jb vall.]. 1737: Hadnagi Nztes Ersek-Uj-vári László atyánkfia ő kglme ... Várasunkról elábált Né-met Leionnak egy Ládáját el-vitette vala, valami Szava-tyosság réá jöven [Dés; Jk 488b]. 1748: (A lótolvajok) Captivaltatta(na)k. Az edgyiknek Felesége ... itt az Váro-son commoralván, semmi reportumot valami szavatoysság iránt nem p(ro)curaltak az lk. illy hoszszas raboskodasok-(na)k ideje alattis [Torda; TJKT III. 219]. 1765: (A kancát) első Szavatoyssom ... Bukovitsán Martin etl szöke-sevel kerestem Milos Mihályon mint akitől Martin vette volt és a Falu szekin Törvényünkis volt, s azt itéltek hogy a Szava-tyosság ugyan tsak réá deveniált volna azért tsak fizesse meg Kantzámat [Fintoag H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1776: ők a szavatoysságot sok kepen bezelelték, de egyiket sem bizo-nyithatták meg [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1778: (A) kantzára a' karos, égy kolosvári Emberek kezében réá akadván a' Szovatoysság egyenesen Rusz Vaszilikára ha-romlott, eo pedig májigis Szovatoyssát nem adhatya [K; KLev.]. 1809: azon lo, a' mely Siberki Pongratz Janosnak gonosz kéz által elveszett ... a' Jánosfalvi Ember legottan Zuvatot (!) állított, ezen Székből ... és Zuvatosrol Zuvatosra menvén, ahol H. Almáson a Zuvatosság egy Czigányon ... meg akadott [UszLt ComGub. 1700].

szavaz mond; a spunc; stimmen für etw, sagen, votieren. Szk: köszönet ~. 1844: a Rendek ... köszönetet Szavaz-nak eddigi szeplőlten hivataloskodása iránt [Usz; UszLt XI. 85/2. 62].

szavazás voksolás; votare; Abstimmung. 1704: A statu-soknak pedig megparancsolák, hogy a generál parancsolatja szerint na négy óra után a voxot adják bé írásban, minden ember. Már mi lesz holnap kimenetele a szavazásnak ... Isten öfelsége tudja [WIN I, 133. — "Bethlen Miklós ügyé-ben].

szavú 1. igazmondó; (care se ține) de cuvînt; (z.B. ehrlich sprechend, glaubwürdig u.ö.). Szk: *becsületes* ~. 1806: tsak enis Ngodat a' maga idejében szaván marasztom mint betsületes szívű szavu gavalert [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.] * *bevehető* ~. 1778: Puskás Ilia esküdjék meg jo maga bé vehető szavu Emberekkel harmad magával a Bárányra [Nagyida K; Told. 6].

2. vmilyen hangú; cu un anumit fel de glas; von ... er Stimme, ... sprechend: *ékes* ~. XVIII. sz.: Ékes szavu már-dár nem száll-e zöld ágra [Barabás, SzO 390 rabének] * *hármaztató* ~. 1648/1687 u.: Vagyon a harang lábon két harang édgik nagyobb másik kisebb, hármaztató Szavu [Kövesd MT; MMatr. 394] * *illő* ~. 1772: Azután prédikál-ott Borosnyai uram a vásárhelyi pap. Hatalmas és éppen a kolozsvári templomban illő szavú ember [RettE 281] * *rekedt* ~. 1836: Mány Muszke ... rekedt szavú 's kisség dadogó [DLT 409 nyomt. kl] * *rekedtes* ~. 1805: Vajna István ... vékony reketes szovu [DLT ua.].

szaxó szász; saxon; der Sachse (:König) „Saxone”. 1705: A svéd király is most békélik a muszkával és a saxóval, úgy hisszük, hogy megosztják a királyságot [WIN I, 545]. 1710: És neheztelte, hogy a császár inkább favorizált a saxónak, mint neki [CsH 317]. — *A bajor választófejedelem]. 1739: Media, Káransebes, és Orsova Tájekan feles Törökököt mondtak ugyan, az mint hogy az saxok közül az futraserozásban, meg nyakasztak, mindazon által még edig semi ütköztek az még ottan voltam nem volt [Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1759: A prussus Moraviába bement, Erfurdum nevű várost Thuringiában megvett s az franciákra és imperialistákra ment. Lengyelországra is beküldött a muszkákra, kik is ott voltak, kik közül egy herceget el is fogtak és sok saxokat [RettE 82].

saxoniai szászországi; din Saxonie; von Sachsen/Saxo-nien. Szk: ~ *elektor* szász választófejedelem. 1710: A bá-várus azért rebellála, mert mikor látná, hogy a branden-burg elector Prussiában magának electorságán felyül új ki-rályságot erigált, a saxoniai elector is a császár assistentiá-jával lengyelországi királyságra promoveáltatott, melyre ő is igen vágy vala, szegyenletle, hogy ő is potens elector lé-vén, királyságot nem kaphat [CsH 317]. 1763: Ebben az esztendőben holt meg a saxoniai elector és lengyel király Fridericus Augustus [RettE 157]. 1764: Az új saxoniai elector is megholt [i.h. 161] * ~ *findzsa*. 1837: Kék Csuko-lás Saxoniai Findzsa takostul [Szentbenedek SzD; Ks 88. 8] * ~ *had*. 1657: Ezután mikor minden hadaival urunk a havason általment volna ... A kozák is ottan hamar melé-le érkezék — harminc ezeren — a hetmánnal; azonkép-pen a svéciai király is hadaival elérkezik, mind pedig az saxoniai hadak a hercegekkel együtt eljövén megegyezé-nek [ETA I, 161 NSz] * ~ *produktum*. 1823–1830: Va-gyon itt saxoniai produktumokból egy kis kemence [FogE 185. — *1796 tájt a drezdai Múzeum Kunst Kammer-ében].

száz 1. számn 1. o sutá; hundred. 1560: egy halastot zaz forintot váltot megy neky az my anyank [Kv; SLT ST. 6]. 1568: Megys ty kgteketh kerem minth Vraymath baraty-math ha ty kgnek bantasara Nynchyen megys ty kgtek asz en baratsagomert adna zaz zekereth keth Napra [Gyf; BesztLt 58 Bekes Gáspár Gr. Timár beszti-bíróhoz és taná-csához]. 1569: valamelyk fell ennek az wegesznek nem allana avagy fel bontana száz forynitt kotele [Hidvég Hsz;

HSzjP]. 1633: zaz forintot emleget vala Varga Miklos hogi legien az keötele, ha kj ez uta(n) veszekednek közzeöölök [Mv; MvLt 290. 139a/2]. 1653: száz veres darabantnak vi-czej Hadnadgia vagiok [Kercsed TA; Borb.]. 1677: Zála-gok dolgában, melyek száz forintig valók, Appellatio ne admittaltassék [AC 274]. 1761: kezeket bé adván az két osztózó Meltosagos Baro Vrak nékünk azon száz arany vinculum alatt obligálák magokot hogy meg állói lésznek azon általlunk végben ment és ő Ngok között celebrált osz-tálynak [Branyicska H; JHb XXIV/46. 16]. 1792: a' szénát betsülték ezen meg hitelt három emberek 100 idest száz portio szénára [Nagylak AF; DobLev. IV/693]. 1852: vá-sárlottak légyen hitelben ... Dobolyi Bálint Urtol egy Nyil Erdőt 10. az az Tiz pengő forintokon ... és 100 az az Száz tiszta Tyuk tojásokon [Asszonynepe AF; DobLev. V/1342].

Hn. 1726: Az Szaz főben egy darab erdő [Csekelaka AF; EHA].

Szk: ~ *száz*. 1593: my közesek arra kötöttwk maghtunkat hogy megh keresswk Eöket^a és foghua ezen helyre hozzuk az honnat most ki vizzwk mellicet ha Eö kgiek kezebe nem hozhatnank, a uagy nem akamank hozny, tehat myn-denik Zemeltől kwlon kwlon tartozzunk Eö kgienek Zaz Zaz (forint)ot le tenny es fwzenty [Percsen Sz; WLT. — *Az elsőkött jö-okat]. 1614/1616: Az Uj Biro poharara, Jegh rakasra Esztendőnkent rendelt száz száz soo ... eleitől fogva meg Jartt, és meg adatot [Kv; RDL I. 100]. 1655: Ozdi Thamás az maga házánál jo pénzen, ötven ötven forinton vött száz száz rozz poturát Eledsi szabadostol [Kv; CartTr II, 855 Petr. Szavaj ötvös vall.]. 1710: A német offi-cár ... megindítván azokat Grécéből, kettőt-kettőt öszvebi-lincseztetvén, gyalog hajtatta az Adriaticum-tengerre Ter-gestum nevű olosz városba, ott vele: megalkudt, szász-száz tallért kívánván saccban egyikőtől [CsH 98]. 1728: alkud-tunk és egjjeztünk meg ... az Kaczka lakosokkal, hogi Nemes Városunk Hidjain ... minden Vám nélkül eszten-dőnként békével járhatnak, s járjanakis, mely engedelmmün-kért igirtenek egj, egj esztendőre száz, száz szekér jó tölgyfa Malom gatak valo ágat [Dés; Jk 376a] * *egynéhány* ~. 1611: Hirt hozának, hogy egy nehány száz tatár vagyon az mezőben [Veress, Doc. VIII, 219a Baksi Mihály gr. Má-góchi Ferenchez]. 1705: Az elmúlt éjszaka kimenvén a né-metek és rákok, elmentenek annyira, aki mostani sáros idő-ben térszen ötödfél mélyföldet, ahonnan hajtottanak circiter háromszáz marhákát, azonkívül egynéhány száz juhekat [WIN I, 552]. 1847: De egynéhány esztendő múlva történt, hogy valamely brassai kőtelverő mesterembereknek hitel-be egynéhányszáz forintot érő kendert adtam [VKp 153 Varga Katalin vall.] * *sok* ~. 1710: Somlyón ... magyar kapitány Boér Ferenc vala ... sok száz tanult vitéz kato-nák valának keze alatt | A generál megindul az ármádá-val, sok száz szekereket hozván magával [CsH 335, 360]. 1811: Völtek két temérdek Tölgy-fák az erdőbe, A' Tetőn ... Számláltak oh mely sok szép száz esztendőket [ArE 162] * *tíz híján* ~. 1573: Anna Eotthues Elekne Azt vallia hogi ... az azzony Rwhazatal parta Eowekel gywreokel kapcal gazdagon volt, Latta Nagy zok kapcayt kyket azt Monta az azzony hogy tyz hean zaz [Kv; TJK III/3. 169] * *több* ~. 1657: magamnak kométám alatt külön egy seregem volt, több száz lovasnál, azok mind farkasbőrösök voltak [KemÖn. 264].

Sz: *ha ~ lelke volna is, megölik érette*. 1679: Cserei János Uram ... izené általam azon Nagy Miklos nevű szol-gájának: Az mely levelet kezében attam ... ha az katonak

találják (így!) ha száz lelke volna meg ölik erette [Fog.; Törzs. St. Nagy de Fogaras (30) ns, miles vall.] * *meg kellett volna halni, ha ~ lelke lett volna is*. 1638: mikor fogua tartata Czibak Andrasis ha valami sort kaphattak volna hozza, bizoni meg kellett volna halni ha száz lelke let volna [Mv; MvLt 291. 136a] * ~ *medvének nem sok egy vad körtövény*. 1690: Száz Medvének ne(m) sok egy vad körtövény [Göröcsön Sz; Eszt. Serédi Benedek fiához, Gáspárhoz].

2. *tulzó* nagyon sok; foarte mult, sute de ...; (einige) hundred(e), Tausend, Hundert. 1710: Pekri Lőrinc s Mikes Mihály ... mind száz Orosz Pálnál is jobb s tanultabb úri emberek valának [CsH 357].

Szk: ~ *kéz*. 1811: száz kezek a' munkához fognak ... A' dobok 's barázdák meg-egyengettetnek [ArÉ 11].

Sz. 1879: Dinom-dánomra, parádéra, lármás, messze lát-szó dolgokra kinyitja mind a száz zsebét, de irodalmi cél-nál — akármiféle az! — behúzódik a hajlékába, s bezárkó-zik, mint egy csiga [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödön-höz. — "A mv-i közönség].

3. számn-i összetétel tagjaként; in numerales compuse; hundred-. 1594: Az zaz kett Drabantnak Egh hora walo fizetesek kire zolgaltak f 333 Balogdj farkasnak had-naghsagara f 20 [Kv; Szám. 6/V. 7]. 1655: az arany poris volt az Kállaj Gergely erszényéb(en), mint egy száz es tiz nehezék arany [Kv; CartTr II Petr. Szavaj ötvös vall.]. 1684: Az uj kereszteny kescsinalo ez ideig Csinálván száz kilencz árát kst nr 109 ... melyert fizetett eo nga altalam fele árát f 10 Fejervarat [Utl]. 1777: Pámahajb(an) bé téve, Fejér pénz száz ött Magyar forint, Hetven négy pénz [Nagyak AF; DobLev. III/503. 2]. 1859: fizessen ... Tamás Istvánnak 105 ~ száz öt frot osztrák becsben [Kv; Végr.].

4. összetételben felező számn-i utótaggal; ca primul element al numerelor compuse; in mehrgliedrigen Zahlen mit einer Grundzahl auf -fel. 1569: Buday Ghergelys Menedek Lewelet aggyon az Zaz Negyettfel foryntrol Mellyet az Jozagert Neky ada Margyt azzony [Diós K; JHbK XIV/13]. 1674: Hatvan hatod fél Graeci taller ... Száz huszon — nyolczad fél Oroszlanos tallér [Szászvárosi ref. It Halics Mihály lelt.]. 1721: korcsomaroltatott az korcsomarolas(na)k ölyj jó idejen bor csak Szaz tized fél veder [Dés; Ks 26. XIV. 1].

5. összetételben sorszám-n-i utótaggal; in numerales compuse, al doilea element este un numeral ordinal; in Num. Zus.setzungen als zweites Glied. 1704: Ugyan délest Zilahi uram prédikála az mai zsoltnak, úgymint a százmásodik zsoltnak 15. verséből [WIN I, 229].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigen Gebrauch. 1. o sută; Hundert, hundred. 1578: Thehen Barmott harmad few Twlokka hatwant Adott ... Johott zazatt [Torda; Thor. VI/14]. 1591: 1700 Onnos zegett chynaltattam az Ciganokkal feyedelem zamara zazatt p(ro) f 1 d 50 f. 25. d 50 [Kv; Szám. 5/X. 48]. 1640: Baranios Juhtol, szazbol ket fejeost ket meddeot, s — egy Esztranga barant de ha csak 25 volna is vgyan ez szerent adnak dezmat [Hévszamos K; GyU 60]. 1698: ha ez után a Törvény(ne)k hirdetése után valaki ez ellen cselekednék derék pénz Usoráb(an) százra tiznél többet venne a derék Pénzt is el veszése [UszLt IX. 76. 63 gub.]. 1856: (A birtokot) ezen éven túl pedig bérbe csak ugy adom ha a bérlel azon özvegy kamatjával fel érő bért fizet ötlet véve száztól — minden le hagyás nélkül [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

Szk: ~ *at szól*. 1654: azt monda Mihály deak az Notarius (ur)ra hogi szazat szollyon az fattiu besttye kurua fiais de ottis nekem egy szom többet fogh az eő szauanal [BLt 7 Györgj Peter Imperfaluj (38) pp vall.] * ~ *és hatvan*. 1587: vottem Tiszen egy ezer szendelt ... lechieket veottem zam zeren zaz es hatwant az arra tesszen f. 3/20 [Kv; Szám 3/XXX. 19 Seres István sp kezével] * ~ *ig való*. 1573: Katalin nehay Bwday Zabo Janosne Azt vallia hogi ... Lat-ta hogi az Azzony ... Nagy szep Approlek Ezwst Mywet eleh hozot eleoh Rwhaiba appro kapchokat mint zazig valot [Kv; Tjk III/3. 168]. 1705: Marhákat is hajtottanak mintegy százig valót [WIN I, 573]. 1823-1830: Nekem is valami százig való levelem jött [FogE 270] * ~ *nál több*. 1599: (Nemes juh) az eott kwn valoval egiott ... az en magameis teob lezen zaznal [KvLt 21/77 Kemény János özv. Kemény Lászlónéhoz]. 1705: még a hajdúban is többen száznál a kertben elbujtanak vala féltekben [WIN I, 654] * *egynéhány* ~. 1671: Bizony egy pénz most az perceptomál nincs ... én adtam egy néhány százat most is [TML V, 507 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *sok* ~. 1705: csak neki volt is harminc szolgálja beteg azon hideg-lelésben* ... és annyi drága orvosságokat vött a táborra ne-kik, aki neki sok százakban lőtt [WIN I, 621. — "Hagymáz-ban] * *tizannyi* ~. 1594: Pasith disznót is azonkeppen vesznek raitok, ki regheől foghuán valo teórúeniek, az ki-nek tiz annyi zaz vagionis chiak egiot ad ha tiz alat vagion az valtho mindenikeől kett kett Penzt add [Györtelek Sz; UC 113/5. 46].

2. *vhány(szor) száz*; de cîteva ori o sută; hundred(e). 1625: plebania haznak, adtunk sendej szeget nro 12 ezert, Igengetet szeget nro 16 szazat [Kv; Szám. 16/XXX. 37]. 1653: Állott vala pediglen fel egy erőss hegyre futó szé-kelység — nagy csoport nép: azt mondták, hogy 18 száz volt [ETA I, 56-7 NSz].

3. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Possessivendung: vmi(k)ből/vhány közül száz; o sută dintr-o cantitate mai mare; hundred aus einer (großeren) cheuge. 1573: petessy(!) Jarfas Azt vallia hogi eo tawaly Mezaros gaspartwl ket forinton veotte az Nyers Baran beomek zazat [Kv; Tjk III/3. 175]. 1584: Az Wasar Vamrol ualo ieczés ... Mikor penigh fzewet* zekerral hózz Attwl ket pinzt aggion Aky penigh marekkal hoz, Atwl vehessen* zazatl két markot [Kv; PolgK 9. — "Értsd: füzet, azaz füzfaágat. "A vásárbíró]. 1604: monda az Jnas hogi 18 pinzen hatta zazat* [UszT 20/316 Zabo Lukachine Zent Ersebeti Katalin azonj vall. — "A palántnak]. 1664: Veottunk eoteod fél száz berek karot, százát pro d 28 teszen együt f 1 d 26 | veottunk ő teolgy karot 7 százát, százát pro d. 30 teszen együt f 2 d 10 [Kv; SzCLev.]. 1665: Az cellérek supplicálván azon hogy az Lippára szállított sőt készek kézhez adni, ha százát huszonhárom tallérnak alatt nékik nem engedik [EOE XIV, 156 egy-i végzés]. 1704: Ugyan ma vottem kétszáz fő káposztát öt forinton, télére sózni a cse-lédemnek, kinek százát ma be is sózták [WIN I, 250]. 1795: Diku János Czigálynak 5000 zsendely Szegek egyengetésekért százza per 1 xr [Déva; Ks 95].

4. katonai alakulat, század; companie; (Kompanie) Hundertschaft. 1659: A Christoph deákné asszonyom ... egy kocsisa ment el ... s a Szabó Pál házában ment, másik egy Jancsi nevű jobbágyuk fia, az ura halála után mindjárt oda Szabó Pál százában állott [TML I, 325 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1660: az Vancsa Farkas százában vagyon, Thót Istvánnak hiják [TML I, 512 ua. ua-hoz].

III. hr-os alakban hsz-szerű haszn-ban; cu valoare de adverb; adverbial: einige hundert. 1. ~an száz személy együtt; o sută de persoane împreună; (je) hundert, einige hundert. 1705: Ma reggel a kurucok eljövén Csanád felől, mintegy százan lejövének éppen a rétre [WIN I, 420].

Szk: *egynéhány(an)* ~an. 1710: a táboron, nem tudván a szegény erdélyiek, mi dolog ... egynehány százan ottvesznek | Nyúzó itt tekerge a Mezőségeen egy darabig, s Madarasnál le is vágata a németekben, kik egynehányan százan portára mentenek vala [CsH 189, 404].

2. ~anként százával; cite o sută; zu Hunderten. 1590: Az vasak dolgarol vegheztenek hogy ... ha be hozza a' hatarba vgy hogy it valo bizonios gazdaia veweoje még Ne(m) volna tehát a' piacra Jeoyeon, harmad Napig publice arullia eggienkent, tizenkent, Zazonkent Adhassa [Kv; TanJk I/1. 126]. 1606: Szazonként attam el Sot nro 358 köuel szazat attam tizenkent forinton [Kv; Szám. 12a/l. 13]. 1792: Ama nevezetes Nagy Meszesen lévő Utakat minden nagy essözös alkalmatosságával Százanként oda rendelt embekekkel égy néhány napokig kellett ujra tsináltatunk [Zilah; Borb. II hiv.].

3. ~astól mind a százan; toji cei o sută; alle hundert. XVII. sz. m. f.: mikor az Törökök éléset be vittek az Török követek melle poronczolt volt Uraságtok, hogy el mennénk százastol [Barót Hsz; UtI].

4. ~aslag százásával; cu sutele; zu Hunderten. 1780: A vén Aszszony ... dörög morog, Kedves jo Barátom ellen, hogy a tojás százaslak (!) nem zörög a Csúrkék nem pipegnek a Retze Farsángban nem mondja hophop [Betlensztmiklós KK; BK. Bodo Zsigmond t. lev.].

század 1. évszázad; secol, veac; Jahrhundert. 1790: Ezeknek példajokat követvén a mult Században Keszűi Dajka János és Katona Gelei István (így!) Püspökeink; ez Első Rákóczi Györgyöt; amaz, Bethlen Gábor b.e. Fejedelmeket arra bírák, hogy a' tzégéres bűnök ellen Országos Törvényt adatossa(na)k ki [Nsz; TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev.]. 1811: Kedves Házam! nekem tiz esztendő szállás! Hát tsak néma legyen a' tölled meg-válás? Tíz-szer tizen-nyöltzadik Századba, 'S kétszer tizen irtunk September hónapba [ÁrE 186]. 1841: minthogy azok ... az illető törvényes előljáróik által vélek talán nem a mostani századnak lelke szerént ... hanem minden megmagyarázás nélkül s mindjárt ostrommal és erőszakkal közöltetvén, abban ők ... nem felsőbbi rendelkezéseket, hanem ... csak egy-némely előljáróik önkényességét vélték lenni [VKp 61].

2. katonai alakulat; companie; Kompanie. 1849 u.: sikerült ... a Comandirazo által ki szabott rendeltetésök helyére a hat századot ki inditni [EM XLIX, 547 Zeyk Károly kezével].

századmagával vele együtt százan; cu el împreună o sută de oameni; zu hundert. 1619: (A) fejedelem nem járhat századmagával hanem többel [BTN² 325]. 1847: Én azért velök mintegy századmagammal ki is mentem a helyszínére | megvallja, hogy mintegy századmagával ment a hely színére avégett, hogy a bucsumi határon akkor kincstárhoz tartozó erdőgornyikokat az erdőszeti magvak ültetésétől eltiltsa [VKp 170, 294. — *Varga Katalin].

Szk: *egynéhány* ~. 1662: Irhatjuk Kegyelmednek ... Czfira Hasszán egy néhány század magával Namény alatt volt [TML I, 367 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

százados 1. évszázados; secular; jahrhunderte alt. 1847: a korodi barátok erdeje ... imitt a mott (!) makkot termő százados vén nagy fákból ál [Méra K; EHA]. 1848: a' Czéh Százados kiváltsága megrontására ... sem(m)it sem tehet [Kv; ACLev.]. 1855: (A) helységnek százados szokása az, hogy ha innen is tul is a vizen miénk a határ, ugy ha a locsogás által tul költözik valakinek a földje ott ki keresheti és metáztathatja az előljároság által [Szentmargita SzD; SzConscr.].

2. századot vezénylő; care comandă o companie; Hauptmann. **Szk:** ~ hadnagy. 1600: ertwen az eo Kegyelmek kiwansagokat ez feleol, hogy az hozzu processusok⁴ az eo teorvinyek foliasaban megh reöwiditessenek, meg engetűk Orzagul, hogy teöruiniek az Zazados hadnagy előtt kezdessek ell [SzO IV, 141. — *Az asz-i székelyeké].

3. száz emberből álló csoport; grup format din o sută de oameni; Hundertschaft. 1662: a felséges Uristen ... elsőben is az ő hűségés szolgáját, a Mózeset rendelvén és állítván fejedelmül az ő népének Aeegyptomból való kihozására ... szaggatta vala a népet külön-külön fejedelemségek, ezredek, századosok, ötvenesek és tizedesek alá [SKr 71].

századrészényi századannyi; a o sută parte; Hunderts-teil, hundertstel. 1619: Az német császár nagy birodalmából század részényi panaszuink nincs, mint Erdélyből⁸ [BTN² 244. — *A török vezér szavai].

százannyi 1. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: százszer annyit; de o sută de ori pe atita; hundertmal so viel. 1667: valamennyi jót remélhetünk⁴, száz annyit gonoszról félhetünk [TML IV, 55 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — *A portától]. 1710 k.: Nyugodjék egy kicsinydég a nyelvem, s kezd mondani: nem százezer millió esztendő, uram, hanem kétannyi, tízannyi, százannyi, ezerannyi vagy ezernyi ezer annyit millió esztendő | Mü mondók, hogy igen kevés szőlője vagyon⁴, azt könnyű kivágni, de bizony⁶ százannyi szőlőnket vágathatja ki nekünk [BÖn. 450, 967. — *Toroczka Istvánnak. ⁸Rabutin].

2. fn-i jellegű haszn-ban; cu funcție de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: százszer annyit; de o sută de ori mai mult; hundertmal soviel/so viel. 1671: Az pénzt is nehéz leszen megfizetni, de bezzeg az azért való bestelenkedést neheztelem, ő nagyságoknak nehézségét százannyinál is [TML V, 621 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1672: én alkalmason ismerem az magyart; később százannyit szenvedni ellenségtől, mintsem csak kicsit felebarátjától [TML VI, 316 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Otrokócsi ... Szirmai, és ... Bukari ... százannyit is szenvedtek, mint én [Blm. 1014].

százaranyos száz arany értékű; care valorează o sută de galbeni; ein hundert Dukaten wert. 1705: Nem lévén a németnek pénze, kínálta egy itt lévő fakó paripával 52 forintban hogy vegye el, de más, egy százaranyos lovát vőtte el 52 forintban [WIN I, 515].

százaz 1. száz aranyat érő; care valorează o sută de galbeni; Hunderter (Goldmünze). 1705: az első ládában egy zacskóban találtunk in specie ezer aranyakat, kiben százaz egy volt, hetven tizes és a többi apró | Ugyan ma adák ki az urak a generál parancsolatjára a Bethlen Elek ezer aranyát

... Egyik százás volt, a többi pogány aranyak voltak [WIN I, 561, 565].

2. *? 1711: 1 Százás Fa Pohár ... 5/40 [ApL 5 Apor Péter inv.].

százember centumpáter/vir; centumvir; Zentumvir. 1557: Ez lewel adassek az en byzot wraymnak bestercey byronak es eskwteknak az zaz emberrel egetemben myt(!) byzot wraymnak es zomzydynnak kezben [Somkerék SzD; BesztLt 32 Erdély Myklos somkereky zolnok warme-gy ysban kezével]. 1581: Az harangozonak ... 4 keobel Buzat Attunk zolgalatjaert hogy Az zaz embereket be harangozta attunk erete Teze(n) f. 8 d. 75 [Kv; Szám. 3/IV. 8]. 1584: Harangozo Georgnek ... Myert hogy Az egez ez-endeo Altal az zaz embereoknak harangozotath vetunk neky Negyet keobol Buzat [Kv; i.h. 3/XV. 21]. 1588: Eotweos Andras az Also tanach Consensusabol értelme-beol hagiasabol montae Vrunck feyedelmwcnk eleot hogy Nem ertene eggiet seot zakadwa volna az also tanach az zaz emberektől, vagy Nem [Kv; TanJk I/1. 69a]. 1592: Valamely Zaz ember penigh, ez eztendei Adoyabeli restan-ciaiat, ez oraig valo adojuwal egygyt eppen ez leoweo vo-samapigh be nem hozna, tehát mingyarast ket annyn ma-raggon, zalogat vetessek, kit soha se Aggianak megh neki [Kv; i.h. 183]. 1600: Lakatos Istwannak, az zaz Embernek, betegsegebe attunk d 36 [Kv; Szám. 9/IX. 29]. 1625: Szabo Palnak, hogi az Szaz Embernek az Cedulat el hordozta At-tam nekj f— d 10 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 231]. 1685: Csizsár Miklos Colosvári Százember Annorum 65 [LLt 27/23]. 1703: A százemberek hüttel kötelesek arra, hogy tisztet vi-seljenek, azért én nem tartozom vele [Kv; KvE 277 SzF].

Szk: ~ré tesz. 1585: Janos Deak vallia, Mikor az Mos-tany birankath haza keserek hallam ezt Nagy Caspametol, palastos Istwa(n) feleol bizony chodalom hogy azt Az emb-ert Zaz emberre toottek | Lakatos Gergelj vallia, ezt hal-la(m) Nag Caspametol, Ighen Nagy keserwsegembe(n) el Akarok vala Menny a' tanach eleibe hogy Zasz emberre Ne tegiek, Palastos Istwant mert az Annia keritheo volt [Kv; Tjk IV/1. 417, 418] * hites ~. 1621: My* ... Colosuarr huteos szaz Emberek, ez ide ala meg irt dologban hiutalo-sok leue(n) ... hiua mjnket, Crajczar Andras vram eo keme az maga hazahoz [Kv; RDL I. 13. — *Köv. hat név].

százemberség centumvirség; demnitatea/rangul de cen-tumvir; Zentumvirat. 1585: Zeoke Mihaly vallia, Ezt hal-lottam zayabol Nagy Caspamak es felesegenekis, hogy Pa-lastos Istwan Nem Erdemlene zaz emberseget, Mert Az Annia keryeo Volt, es Akinek Az Annia Curwa volt az fiais lator Annak [Kv; Tjk IV/1. 417]. 1588: az vniversitas es biro egy Corp(us) az varos zabadsaganak megh marada-sanak otalmaba, Seot a' biro az polgarokis eleozer az Zaz embersegre Az Vnionak megh tartasara erkezik megh, es Annak vtanna vgy lutnak az Birosagra polgarsagra [Kv; TanJk I/1. 73].

százestendő százéves; de o sută de ani; hundert Jahre alt, hundertjährig. 1584: Beogler Mihaly vallia vagiok Immar Istennek segitsegebeol Zaz eztendeos [Kv; Tjk IV/1. 328].

Szk: ~ virág. 1813: Száz esztendő virág három cserép [Koronka MT; Told. 18].

százezer I. számú 1. o sută de mii; hunderttausend. 1585: Az penznek kyth be keoldoönk summaya az Zaz ezer

forintot, eott ezerrel es valamennywel teobbel megh hala-gya [BáthoryErdLev. 271]. 1591: 8 die octob(ri)s kyltem B. vram paro(n)chyara, vrunk Zamara Zaz Ezer Sendely zeget vettem f 40 — [Kv; Szám. 5/I. 36]. 1619: Mondá^a azt is ... senkinek ne parancsoljon bár az hatalmas császár, csak ne-kem, nyolcvan vagy százezer emberrel mindjárt melléje megyek [BTN² 194. — *Szkender pasa]. 1657: Az említett László király ruinálta Szmolinka alatt harmincezer ember-rel az muszkáknak százezer emberből álló táborát [KemÖn. 81]. 1687: követeink előtt azzal menteti Marchio uram ma-gát, hogy plenypotentiája százezer tallérmál felyebb nem engedi adni [TML VIII, 150 Teleki Mihály Absolon Dá-nielhez]. 1717: Moldva felől ismét rossz hírek ujunak, hogy százsz Ezér Tatárgyülekézet ismét bé akar útni [Szentdeme-ter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1759: Nem is csalta meg ezen reménység^a Bánffy Dienes urat, mert amit adott egy-szer-másszor neki felmegyen százezer forintra [RettE 94. — ^aAz, hogy a jövőendő feleségével nagy hozományt, kap pénzben].

Szk: hatszor való ~. 1619: Vagyon az híre — ki rettenetes csoda lehet —, hogy egy festéknek való forrás oly va-gyon abban az országban^a, hogy hatszor való százezer arany jövedelme vagyon az királynak abból az egy forrás-ból [BTN² 319. — *Egyiptomban] * sok ~. 1710: Így csep-pent el Rákóczi Érsekujvártól, akit francia incsenírek által sok százezer forint költséggel annyira fortificáltatott vala, hogy egész Magyarországon mása nem volt [CsH 449]. 1778: annyi sok száz ezer Téglának meg égetése ... s Erdőknek eladások utánis láttaké a' Koronkai két Possessor Urak fa dologból szükségét? avagy nem? [Told. 79 vk].

2. whány(szor) százezer; de citeva ori o sută de mii; ... hunderttausend. 1710: Bánffy Györgyöt postán odaküldik a herceghez ... Accordála is tizenhárom százezer rénes fo-rintokban és hogy huszonöt regiment szálljon quartélyban, az erdélyi városokban s várakban penig német praesidium szálljon be [CsH 204].

II. fn-i jellegű haszn-ban; cu funcție de substantiv; in substantivartigen Gebrauch: szk-ban; in constructii; in Wort-konstruktionen: ~re tölti magát a maga létszámát százezerre növeli; a ridica/mări efectivul la o sută de mii; seinen Hand auf hunderttausend erheben. 1705: Valamely rác ... beszél-lette, hogy bizonyos dolog volt, hogy addig elérkezett volt az armada, de azután özvegyülvén az egész Magyarországból a kurucok százezerre töltötték magokat [WIN I, 580].

százezernyi kb. százezer; cam o sută de mii; (ungefähr) hunderttausend. 1710 k.: Azon életet élte az Isten, az én gondolkodásom szerint in praeterito, egynéhány százezer-nyi ezer millió esztendővel ezelőtt, azaz örök üdöktől fog-ván, amelyet ma is él [BÖn. 461–2].

százezred-magával vele együtt százezeren; cu el împreună o sută de mii; zu hunderttausend. 1619: ha az urad ugyan azt akarja, hogy segítséget adjon az hatalmas császár az urad mellé, elmegyek én^a örömet százezred magammal Erdélyen által [BTN² 206. — *Szkender pasa szavai].

százfontos száz font súlyú; cu o greutate de o sută de pfunzi; hundert Pfund schwer. 1679/1681: Az vasnak bé mérésékor szám tartója elő klgmenek^a Szombaton minden-ken jelen légye(n), hogi aszt vehesse igazán bét jó vasul és igaz Másaval, mellyis száz fontos légyen [Vh; VhU 672. — ^aAz ub-nak].

százforintos száz forint értékű; cu o valoare de o sută de forinți; hundert Gulden/Forint wert. 1811: a' Szamárt em hijjába verem, Mert a' terhet hordoz, és nem arra való, Hogy parádézzon mint száz forintos ló [ÁrÉ 45].

százöles száz öl hosszú v. széles; cu o lungime/lățime de o sută de stînjeni; hundert Klafter lang/breit. 1675: Egi szaz öles gyalom szasz forintara (!) volt az kotelei hozza valok mind meg vagio(n) [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1714: az gyalom ... ha száz ölös leszén, igen nagy és nehéz fog lenni [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

százpénzes száz garas ára; care costă o sută de parale; hundert Münzen (?) wert. 1573 k.: Az keresset kywel Nekem ados zolgalatomba ... ket kysnycher nadragh 2 syweg, 2 Jng, 2 gatyá es egy zaz penzes zeor (!) [Kv; TJK III/3. 262g]. 1583: Valámely Jambor giermeke my keozinkben akar az Meszarlasnek megh tanulasanak okaertt be allani ... Az aprod esztendeót három esztendeigh visellie: Azutan penig mind(en) esztendeon egy egy ruhauat tartozzek zaz penzessel [Kv; MészCLEv.].

százszor túlzó sokszor; de nenumárate de ori, de sute de ori; hundertmal. 1619: azmennyére emberek labilis memoriája szenvedí, mindeneket igazán et in iiseem verbis akarok megími, ha százszor esküszöm is, Kegyelmes uram, de ez az summája [BTN² 197]. 1710 k.: a fejedelemszöny, mikor elment Fogarashól, életére megparancsolta volt, hogy ha százszor parancsolja is a fejedelem, végbe ne vigye^a [BÖn. 689. — *Cserei kapitány Bethlen Miklós kivégzését]. 1761: mindennel szidalmazta, nevezetesen az ördög teremtetett talán százszoris el mondotta [Majos MT; Told. 35]. 1819: esztet nem ézter hanem többszer ... hallottam, arra százszor is hitemet le tenni kész vagyok [Kv; Pk 2]. 1822: Szarvadi Farkas Ur ... égy bilétet a Kolosvári Komédia háznál százszoris használni nem szégyenli, hol észre vétetvén hamissága kiűzetett [KLev. Gergelyfi Bénéiamin (28) kibédi ns vall.].

százszorozott százszoros; insutit; hundertfach. 1854: a' romlatlan keblű magyarnak százszorozott kegyelettel kell csüngenie múltja emlékei [Újfé 5].

százszorszép bánuť, páralűť; Gänsenblümchen, Tausendschön. XVII. sz.: százszorszép: Premula ueris Solidago [MNY XXXIX, 396].

százszorta túlzó sokkalta; de o sută de ori mai ...; (mehr als) hundertmal. 1667: Panajot levele dolga, az mint az uraknak tetszett, szükség, hogy nekem is tessék, de oh lelkem Uram, mi százszorta inkább félek én attól, hogy bele ugratjuk őket, mint sem kiijesztjük [TML IV, 182 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1670: Valamennyivel mű azelett dolgain(k)ról le szállottunk s meg alázattunk, itt minden dolgok ismét az előttiekhez képest százszorta feljebb vadnak [TML V, 400 Rhédei Ferenc ua-hoz Drinápolyból]. 1710 k.: Ezeket a quaeștiókat, responsiókat százszor meg százszor elgaragvöltuk, olvasván előtte, osztán examinált, mint szinte oda fel írtam a vocabulák és phrasésekről. Ez in rei veritate repetitio volt, de a scholákban szokott repetitió nál százszorta jobb volt [BÖn. 539].

százvedres száz veder űrtartalmú; cu o capacitate de o sută de vedre; mit einem Rauminhalt von hundert Eimern.

1704: Ugyan ma érkezének az úr boraival, akiket Havasalföldében vétetett hét hordóval, kinek a nagyja, némelyik száz vedresnek is vannak [WIN I, 288].

szeéna jelenet; scenă; Szene. 1710 k.: de mint mond az Isten maga felőlők ... Mintegy komédia- vagy tragédiabéli theatrumon vagy scenában írja le őket a koporsókban, kinek-kinek fegyverét, mint az ő hamisságának, istentelenségének címerét, bizonyosságát a feje alá [BÖn. 420].

szeceptumfa kb. jögaralakú fadisz; ornament din lemn în formă de sceptru; Zepterstab. 1751: ezüst Sceptum l ... Korona fa, és Sceptum fa l [Kóród KK; Ks 20/X].

sciencia tudomány; știință; Wissenschaft. 1710: Vala egy Absolon Dániel ... eszes, okos, practicus ember, de bár kevesebb scientája lett volna, csak lett volna jó conscientája [CsH 203]. 1775: Derekasint taníttatta mindenféle scientiákra az édesatyja^a [RettE 350. — *Gr. Bethlen Pált].

scisszió 1. különválás; sciziune, separare; Spaltung, Trennung. 1619: Azt is ismértem benne^a, hogy nem bánja azt az esetet, úgy mint főököt az magyaroknak scissziójokra [BTN² 322. — *Szölfikárban]. 1629: De mivel immáron bizonyoson informáltattunk felölle, hogy az Czizmazia Mestereket arra a scisszióra^a, nem valami derekas és helyes ok, hanem, csak valami egymás között való priuata iniuria vitte, melytől viseltetűen, akartak az Varga Mestereknek unioiátul el szakadni | ha mi oly derekas fen álló controversia volna az varga és Czizmazia mesterek között ... hogy effele scisszio és szakadozás közéteetők végbe messen ennekutánnais semmi úton megh ne engedgye [Kv; Céhir. I. fej. — *A vargákkal közös céhből való kiválasra].

2. pártütés, zendülés; rázvrátire; Revolte, Aufruhr. Szk: ~t csinál. 1671: nem is reménlem, hogy az emberek között scissziót merjen csinálni^a, mivel hallám panaszát, hogy az mustakor némely emberek minden titok nélkül kárhoztatták s vádolták azzal, hogy tumultust akar csinálni az emberek között, fel ne üljenek [TML V, 560 Naláczai István Teleki Mihályhoz. — *Béldi Pál] | úgy hallotta, hogy Kegyelmetek ott azt mondta volna, ő kegyelme^a scissziót akarna csinálni s az székelységet is el akarná szakasztani [TML V, 562 Székely László ua-hoz. — *Béldi Pál].

3. átv. szakadás; ruptură, sciziune; Bruch, Entzweiung. 1671: Mely által^a ... egész scisszio jön ki nationk között belőle [TML V, 545–6 a Nsz-i tanács Teleki Mihályhoz. — *Azzal, hogy a medgyesiek kivonták magukat Nsz irányítása alól]. 1678: Az mely commendantot elsőben hagyott volt Vür<mb> Eperjesen, ujobban mást küldvén az két commendant veszekednek, ki miatt reménlem scisszio leszén az hadak között is [TML VIII, 234 Teleki Mihály a fej-hez].

szebbecke meglehetősen szép; destul de frumos; ziemlich/ganz schön. 1747: a Hámbárnak edgyik rekeszszében találtunk ... szebbecke buzát Cub: 3 metr. 3 [Spring AF; JHb XXV/88. 5]. 1821: több a bűk fa benne^a — is szebbecke [Ködmönös SzD; LLt. — *Az erdőben]. 1822: valami igen apro körtvél tizenkettő vala nagyobb ezis tsak bé lévén hányva^a össze romlott, de az Idegen Uraságok ki katzagtak hogy fejjül egynehány szebbecke volt [Mv; IB gr. Korda Anna lev. — *A kosárba].